

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

STUDIA UNIVERSITATIS

Nr.8(28)
2009

SERIA

ȘTIINȚE
SOCIALE

Chișinău

REVISTĂ
ȘTIINȚIFICĂ

Anul III

ISSN 1857-2041

ISSN 1857-2081

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică

SERIA

Științe
sociale

- Asistență Socială
- Sociologie
- Drept
- Jurnalism
- Științe ale Comunicării
- Științe Politice

Fondată în anul 2007

Chișinău
CEP USM

Nr.8(28)
2009

Tematicile lucrărilor științifice din prezentul volum țin de domeniile sistemului de drept: drept civil, drept penal, drept internațional, drept al relațiilor economice externe etc.; științelor politice: sisteme politice, relațiile internaționale ale Republicii Moldova, integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană ș.a.; asistenței sociale și sociologiei; de domeniul mass-media și al științelor comunicării.

Volumul include articole ai căror autori reprezintă diferite instituții științifice atât din țară, cât și de peste hotare.

Articolele incluse în prezentul volum au fost recomandate de catedre, consiliile profesoriale ale facultăților, consiliile științifice ale instituțiilor în cadrul cărora activează autorii, recenzate de specialiști în domeniu și aprobate spre publicare de către Senatul USM (proces-verbal nr.3 din 30 noiembrie 2009).

Adresa redacției:
str. A.Mateevici, 60
MD2009, Chișinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 577414; 577442; FAX (37322) 577440
e-mail: lgorceac@usm.md
www.usm.md

© Universitatea de Stat din Moldova,
2009

Redactor-șef

Maria BULGARU, profesor universitar, doctor habilitat

Colegiul de redacție

Gheorghe AVORNIC, profesor universitar, doctor habilitat

Elena ARAMĂ, profesor universitar, doctor habilitat

Sergiu BRÎNZA, profesor universitar, doctor habilitat

Alexandru COJUHARI, profesor universitar, doctor habilitat

Eugenia COJOCARI, profesor universitar, doctor habilitat

Violeta COJOCARU, conferențiar universitar, doctor habilitat

Ioan HUMĂ, profesor universitar, doctor (Universitatea „Danubius” din Galați, România)

Toader TUDOREL, doctor (Curtea Constituțională din București, România)

Vasile CUJBĂ, conferențiar universitar, doctor

Valeriu MOȘNEAGA, profesor universitar, doctor habilitat

Victor SACA, profesor universitar, doctor habilitat

Constantin MARIN, conferențiar universitar, doctor habilitat

Mihail GUZUN, conferențiar universitar, doctor

Natalia GOIAN, conferențiar universitar, doctor

Valentin DOROGAN, conferențiar universitar, doctor

Dan H. FELLNER (Universitatea de Stat din Arizona, SUA)

Coordonatori

Leonid GORCEAC, conferențiar universitar, doctor

Raisa CREȚU

Lilia CEBAN

Redactori literari

Ariadna STRUNGARU (limba română)

Valentina MLADINA (limba rusă)

Dumitru MELENCIUC, conferențiar universitar, doctor (limba engleză)

Anatol LENȚA, conferențiar universitar, doctor (limba franceză)

Asistență computerizată

Ludmila REȘETNIC

Alina LÂSĂI

Viorel MORARU

ÎNDRUMAR PENTRU AUTORI

Articolele prezentate vor reflecta realizările științifice obținute în ultimii ani în cadrul catedrelor, centrelor și laboratoarelor de cercetări științifice ale USM, a instituțiilor științifice din afara USM și în colaborare cu acestea.

Articolele trebuie să fie însoțite de rezumate: în limba franceză sau engleză – pentru articolele scrise în limba română; în limbile română și engleză sau franceză – pentru articolele scrise în limba rusă; în limba română – pentru articolele scrise în alte limbi.

O persoană poate fi autor sau coautor la un singur articol în cadrul fiecărui număr al revistei.

Articolul (până la 15 pagini) trebuie scris clar, succint, fără corectări și să conțină data prezentării. Materialul cules la calculator în editorul *Word* se prezintă pe dischetă împreună cu un exemplar imprimat (cu contrast bun), semnat de toți autorii. Pentru relații suplimentare se indică telefoanele de la serviciu și domiciliu ale unuia din autori.

Articolele se vor prezenta cu cel puțin 30 de zile înainte de luna în care va fi scos de sub tipar volumul, în blocul 2 (Anexă) al USM, biroul 21: Raisa Crețu, șef. secție, DCI (tel.57.74.42), sau Lilia Ceban, specialist coord., DCI (tel.57.74.40).

Structura articolului:

TITLUL (se culege cu majuscule).

Prenumele și NUMELE autorilor (complet);

Afilierea (catedra sau LCS – pentru colaboratorii universității, instituția – pentru autorii sau coautorii din afara USM).

Rezumatele (până la 200 de cuvinte).

Textul articolului (la 1,5 interval, corp – 12, încadrat în limitele 160×260 mm²).

Referințe

Figurile, fotografiile și tabelele se plasează nemijlocit după referința respectivă în text sau, dacă autorii nu dispun de mijloace tehnice necesare, pe foi aparte, indicându-se locul plasării lor în text. În acest caz, desenele se execută în tuș, cu acuratețe, pe hârtie albă sau hârtie de calc; parametrii acestora nu vor depăși mai mult de două ori dimensiunile lor reale în text și nici nu vor fi mai mici decât acestea; fotografiile trebuie să fie de bună calitate.

Sub figură sau fotografie se indică numărul de ordine și legenda respectivă.

Tabelele se numerează și trebuie să fie însoțite de titlu.

În text referințele se numerează prin cifre încadrate în paranteze pătrate (de exemplu: [2], [5-8]) și se prezintă la sfârșitul articolului într-o listă aparte în ordinea apariției lor în text. Referințele se prezintă în modul următor:

a) articole în reviste și în culegeri de articole: numele autorilor, titlul articolului, denumirea revistei (culegerii) cu abrevierile acceptate, anul ediției, volumul, numărul, paginile de început și sfârșit (ex.: Zakharov A., Müntz K. Seed legumans are expressed in Stamens and vegetative legumans in seeds of *Nicotiana tabacum* L. // J. Exp. Bot. - 2004. - Vol.55. - P.1593-1595);

b) cărțile: numele autorilor, denumirea completă a cărții, locul editării, anul editării, numărul total de pagini (ex.: Смирнова О.В. Структура травяного покрова широколистных лесов. - Москва: Наука, 1987. - 206 с.);

c) referințele la brevete (adeverințe de autor): în afară de autori, denumire și număr se indică și denumirea, anul și numărul Buletinului de invenții în care a fost publicat brevetul (ex.: Popescu I. Procedeu de obținere a sorbentului mineral pe bază de carbon / Brevet de invenție nr.588 (MD). Publ. BOPI, 1996, nr.7);

d) în cazul tezelor de doctorat, referințele se dau la autoreferat, nu la teză (ex.: Karsten Kling. Influența instituțiilor statale asupra sistemelor de ocrotire a sănătății / Autoreferat al tezei de doctor în științe politice. - Chișinău, 1998. - 16 p.).

Lista referințelor trebuie să se încadreze în limite rezonabile.

Nu se acceptă referințe la lucrările care nu au ieșit încă de sub tipar.

Articolele prezentate fără respectarea stilului și a normelor gramaticale, a cerințelor expuse anterior, precum și cu întârziere vor fi respinse.

EVOLUȚIA ISTORICĂ A PERSOANEI JURIDICE SUB ASPECTUL RESPONSABILITĂȚII EI

Violeta COJOCARU, Tudor ULIANOVSKI

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

According to the doctrine on this matter, the legal person is defined as being the collective subject of law, meaning a group of people, which, fulfilling conditions required by law is entitled of subjective rights and civilian liabilities. The component elements of the legal person are self-organization, a distinct property ownership and a strictly definite objective, determined in agreement with the general interest of the group.

In principle, every branch of the law regulates a specific form of liability, giving, therefore, the premises for a large variety of types of liabilities: political liability (i.e. constitutional parliamentary liability), civil liability, criminal liability, administrative, and others. In order for the legal liability to occur, there is a need for a cumulative existence of certain pre-conditions: the illegal act, the socially endangering result, guilt and the link between the act and the result.

In the course of time, there have been various approaches to the legal person and its liability. Hence, the main argument of the classic approach was in favour of non-liability of the legal person and put the grounds of the fiction theory of legal persons in the civil law. According to this theory the only true subject of law can be the human being, thus making legal persons fictive subjects, which could not have been liable in civil law. Eventually, the fiction theory has been abandoned and another theory was developed – the reality theory. This approach was based upon the criminal and civil liability of legal persons. In this case, the roman private law regulated that a legal person could only commit illegal acts, but also envisioned special penalties for them. The classic private Roman law distinguished between the rights and obligations of corporations and its members separately. De facto, the illegal action imputed to the victim was not directed toward the author of the illegal act, but also against the entity that has profited behind the act. In this case, the victim could have been a corporation, in order to get the reparation of damages.

The distinction made by the jurisconsulti between the rights and obligations of a corporation and its members, represented a turning point for the creation of a notion of civil and criminal liability of legal persons in the following centuries, which formed the basics of the Roman-German law system.

From the legislative perspective, the most important legal norm before the French Revolution, which regulated the institute of a legal person, was the French „Ordonance” regarding the civil and criminal justice from 1670, which codifies the French best practices in the 17th century and confirms the modern theory, according to which legal persons can commit illegal acts and be sanctioned for doing them. These principles of the 1670 Ordinance have governed the matter of civil and criminal liability of legal persons until the French Revolution of 1789, in accordance with the majoritarian doctrine, which continued to plead for the principle of liability of legal persons, generated by the reality theory of a legal person (also known as the organic theory).

E. Zitelmann considered the legal person has a common will composed by the wills of each of its members, „the body of a person being an irrelevant feature for its personality, this depending solely on the efficiency of its owned will”

The civilist theories with regards to the legal nature of collective entities have also had an effect on the criminal doctrine, which brought back the discussion of the matter of their criminal liabilities. In this sense, the theory of real personality of associations, developed by Gierke, which considered legal persons as capable of both will and action, constituted a strong fundament for certain authors, who, against the dominant doctrines of their time, have tried to accredit the idea of criminal liability of legal persons (F. Von. Liszt, A. Mestre, E. Hafterm, R. Busch, etc.).

The issue of criminal and civil liability of the legal persons was included on the working agenda of several international fora. Hence, in the Criminal Anthropology Congress of 1892, in Brussels, G. Tarde tried to demonstrate that the expansion of the association phenomenon will further determine the solidarity of any nature between the illegal act and its liability. An important moment in this sense was brought up during the Congress of the International Criminal Law Association in Bucharest, in 1929, an association which was founded by the well-known practitioner of Romania - Vespasian Pella. The resolution adopted at the aforementioned Congress stated that „considering that the legal order of any society could be greatly affected when the activity of a legal person constitutes a violation of criminal law”, has recommended the establishment in the domestic legal system of certain efficient measures of social defense against legal persons, in case of illegal acts oriented towards the satisfaction of collective interest of these persons. At the same time, this document stated the point of view that the application of this measure of social defense must not exclude the possibility of engaging of the individual criminal and civil liability, for the same illegal act, of the individuals that have administrative functions in the legal persons, or who have committed the illegal act using tools provided by the legal person.

Potrivit doctrinei în materie, persoana juridică este definită ca fiind subiectul colectiv de drept, adică un colectiv de oameni care, întrunind condițiile cerute de lege, este titular de drepturi subiective și obligații civile [1].

Elementele constitutive ale persoanei juridice sunt organizarea de sine stătătoare, un patrimoniu distinct (propriu) și un scop propriu, determinat și în acord cu interesul general [2].

Responsabilitatea socială are diferite forme de manifestare: responsabilitatea morală, socială, responsabilitatea religioasă, politică sau juridică. Deși, tradițional, conceptul responsabilității a fost plasat pe terenul moralei, cercetările din domeniul dreptului scot în evidență necesitatea conturării conceptului de responsabilitate și în planul dreptului. Printr-o gândire reduționistă (constând, în principal, în reducerea dreptului la dreptul penal, prin înțelegerea rolului său doar într-un cadru protectiv-represiv), s-a considerat mult timp că dreptului nu i-ar fi caracteristică decât categoria de răspundere. Dreptul nu ar acționa decât după ce s-a săvârșit fapta periculoasă.

Abordând noțiunea răspunderii, nu putem să nu revenim la ideea, potrivit căreia, pentru ca funcționarea răspunderii juridice, ca instituție specifică dreptului, să poată fi legată de scopurile generale ale sistemului juridic, este nevoie să existe credința că legea poate crea, ca stare de spirit, în conștiința destinatarilor săi sentimentul responsabilității.

Sensul frecvent al noțiunii de răspundere, indiferent de forma sub care se manifestă, este acela de obligație de a suporta consecințele nerespectării unor reguli de conduită, obligație ce incumbă autorului faptei contrare acestor reguli și care poartă întotdeauna amprenta dezaprobării sociale a unei asemenea fapte [3].

În principiu, fiecare ramură a dreptului cunoaște o formă de răspundere specifică, existând astfel mai multe forme de răspundere juridică: răspunderea juridică cu caracter politic (răspunderea constituțională a parlamentului), răspunderea civilă, răspunderea penală, răspunderea administrativă, răspunderea disciplinară etc.

Disciplinele juridice de ramură se ocupă în mod special de stabilirea condițiilor răspunderii în fiecare ramură a dreptului.

Pentru ca răspunderea juridică, în oricare dintre formele sale, să se declanșeze, este nevoie de existența cumulativă a unor condiții: conduita ilicită, urmarea socialmente periculoasă, vinovăția și legătura causală dintre faptă și urmarea socialmente periculoasă.

Răspunderea penală, ca formă a răspunderii juridice, poate fi definită ca fiind însuși raportul juridic penal de constrângere, născut ca urmare a săvârșirii infracțiunii, între stat – pe de o parte, și infractor – pe de altă parte, raport complex, al cărui conținut îl formează dreptul statului, ca reprezentant al societății, de a trage la răspundere pe infractor, de a-i aplica pedeapsa prevăzută pentru infracțiunea săvârșită și de a-l constrânge să o execute, precum și obligația infractorului de a răspunde pentru fapta sa și de a se supune pedepsei aplicate, în vederea restabilirii ordinii de drept și restaurării autorității legii [4].

Principalul argument al autorilor clasici în favoarea non-responsabilității penale a entităților colective își găsește originile în teoria ficțiunii persoanelor juridice, din dreptul civil, teorie care s-a bucurat de o largă audiență în sec. al. XIX-lea. Potrivit acestei teorii, subiect de drept veritabil nu poate fi decât ființa umană, persoanele juridice nefiind decât niște subiecți fictivi, recunoscuți ca atare pentru a răspunde necesității de a identifica un titular al anumitor drepturi patrimoniale.

Deși această teorie s-a născut în sfera dreptului civil pentru a rezolva unele raporturi de natură patrimonială și ar fi trebuit să rămână străină dreptului penal [5], ea a marcat o parte importantă a doctrinei penale, care considera că persoana juridică nu poate comite infracțiuni. Chiar în doctrina relativ recentă unii autori susțin că, „ființa fictivă, nedispunând prin ea însăși nici de voință și nici de libertate, nu poate comite o faptă ilicită și nici nu poate cunoaște închisoarea” [6].

Deoarece teoria ficțiunii a fost în cele din urmă abandonată, chiar în sfera dreptului civil, s-a conturat teoria potrivit căreia persoanele juridice răspund din punct de vedere penal, fiind cunoscută sub denumirea de teoria realității [7].

În prezent, persoanele juridice joacă un rol capital în toate domeniile vieții economico-sociale, iar acest rol nu ar putea fi îndeplinit de entități fictive. Persoanele juridice se bucură de recunoașterea capacității juridice în majoritatea ramurilor de drept, au un patrimoniu propriu, distinct de patrimoniile membrilor care le compun, au drepturi și obligații distincte de cele ale membrilor, așa încât existența lor este o realitate, atât în plan social, cât și în plan juridic [8].

Chiar și considerente de ordin istoric și de drept comparat ne îndreptătesc să afirmăm că persoanele juridice răspund din punct de vedere penal.

Astfel, în dreptul roman privat există numeroase texte, de la Legea celor XII Table și până la Novela lui Majorian din anul 458, care oferă detalii referitoare la corporațiile existente, la drepturile și obligațiile acestora, precum și la delictele pe care le puteau comite și la sancțiunile aplicabile.

Chiar dacă dreptul roman nu cunoștea noțiunea de persoană juridică, erau recunoscute anumite drepturi subiective grupurilor de persoane și se făcea distincția între drepturile și obligațiile corporației și cele ale membrilor acesteia [9].

Deși aproape toți autorii recunosc existența capacității juridice a corporațiilor în dreptul roman, nu există în doctrină o părere unanimă în privința admiterii de către juriștii romani a răspunderii penale a persoanelor juridice.

Unii autori consideră că în dreptul roman actele comise de către majoritatea membrilor grupului erau considerate ca fiind comise de către entitatea colectivă (*universitas*).

Pornind de la acest fapt se apreciază că posibilitatea ca o persoană juridică să comită o infracțiune și să fie sancționată era o realitate în dreptul roman [10].

Această teză se bazează pe câteva texte ale jurisconsultilor. Astfel, în ceea ce privește *actio metus* (acțiune bazată pe violență), Ulpian arată că edictul referitor la această acțiune se aplică indiferent dacă este vorba de o persoană fizică, de stat, de o curie sau de un colegiu [11].

În dreptul roman, o persoană juridică nu doar că putea comite o infracțiune, dar existau și acțiuni cu caracter penal împotriva acesteia [12].

În sprijinul acestei afirmații este prezentat și un exemplu de acțiune penală îndreptată împotriva orașului Cheronea. O crimă împotriva romanilor fusese săvârșită de către unii dintre locuitorii orașului, fără a fi însă implicată întreaga comunitate. Totuși, orașul vecin a acuzat Cheronea de implicare în comiterea crimei, ceea ce a ocazionat un proces penal îndreptat împotriva localității. La sfârșitul procesului, orașul a fost declarat nevinovat, ceea ce l-a salvat de la pedeapsa distrugerii. Acest caz demonstrează admisibilitatea răspunderii penale a orașelor [13].

În anul 458 d.Ch. este edictată Novela lui Majorian, care interzice pronunțarea unor condamnări penale împotriva unei curii [14]. Autorii care susțin existența răspunderii penale a persoanelor juridice în dreptul roman apreciază că această reglementare nu infirmă teza lor, ea fiind determinată de aceleași considerente ca și afirmația lui Ulpian referitoare la imposibilitatea exercitării unei *actio dolo* împotriva municipiilor. La data apariției Novelei, curiile își pierduseră în orașe aproape orice importanță; pe de altă parte, textul lui Majorian ar fi o normă cu caracter de excepție, care lasă să subziste dreptul comun în materie, adică răspunderea penală a persoanelor juridice [15].

Dreptul roman clasic distingea între drepturile și obligațiile corporațiilor și cele ale membrilor acestora [16]. Recunoscând drepturi și obligații pentru persoanele juridice, dreptul roman recunoștea și posibilitatea angajării răspunderii civile a acestora.

Nu aceeași era soluția în cazul răspunderii penale. Deși era incontestabilă utilizarea în unele situații a *actio quod metus causa* împotriva unei corporații, această acțiune nu avea o natură penală. În practică, acțiunea era acordată victimei nu doar împotriva autorului violenței, ci și contra celui care a profitat de aceasta, victima putând fi și o corporație, în scopul de a obține repararea prejudiciului [17].

Distincția făcută de jurisconsulti între drepturile și obligațiile corporației și cele ale membrilor acesteia a constituit un punct de plecare în apariția instituției răspunderii penale a persoanelor juridice în Evul mediu.

Dreptul germanic, la fel ca majoritatea sistemelor juridice ale societăților în formare, recunoștea și promova ideea de răspundere colectivă, deoarece ideea de comunitate juca un rol primordial în organizarea acestei societăți, pământurile, spre exemplu, împărțindu-se între familii, și nu între indivizi.

Corporația germanică rezultată din relații de rudenie sau din legături teritoriale este însă diferită de *universitas* romană, subiect de drept creat de legiuitor ca o ficțiune, pentru a răspunde unor necesități de ordin juridic și practic. Dreptul germanic considera că adevărații subiecți de drept sunt atât corporațiile, cât și indivizii [18].

Deoarece statul nu exista sau era puțin dezvoltat, clanul familial putea să ceară răzbunarea răului cauzat unuia dintre membrii săi, dar, în același timp, răspundea pentru delictele comise de aceștia. Atunci când răzbunarea privată a lăsat loc sistemului *compoziției* [19], aceasta din urmă era datorată de clanul din care făcea parte infractorul și se împărțea între membrii clanului cărui îi aparținea persoana ofensată, pedeapsa având mai mult o funcție socială decât una individuală [20].

Chiar după formarea statelor răspunderea colectivă nu a dispărut, statul recent format nedispunând de mijloacele necesare asigurării respectării drepturilor indivizilor, aceștia din urmă grupându-se în clanuri familiale și triburi în scopul garantării unei protecții reciproce.

Ulterior, puterea incapabilă să reprime delictele individuale și să asigure stabilitatea în statele în formare creează comunități responsabile pentru delictele săvârșite de membrii acestora. În anul 595, Clotaire al II-lea a grupat toate familiile în *centurii și curii* și a instituit răspunderea acestora pentru infracțiunile comise pe teritoriul lor [21].

Promovarea sistemului răspunderii colective de către dreptul germanic nu era determinată exclusiv de organizarea social-politică, ci își găsea în egală măsură rațiunea în funcțiile pedepsei. Dreptului germanic îi era străină ideea de vinovăție, luându-se în considerație pentru stabilirea pedepsei rezultatul produs. Dacă un prejudiciu social sau individual a fost cauzat, se impunea aplicarea unei sancțiuni pentru repararea acestuia.

În condițiile în care prevala aspectul reparativ al sancțiunii, caracterul ei colectiv era o necesitate, deoarece atâta timp cât bunurile se aflau în proprietatea grupurilor, și nu a indivizilor, o sancțiune reparativă nu putea fi eficace decât dacă era aplicată grupului, fiind lipsită de sens obligarea la repararea prejudiciului doar a persoanei care a comis delictul [22].

Ideea germanică de răspundere colectivă a fost preluată de glosatori, care au încercat să o concilieze cu principiile dreptului roman.

Secolele XII–XIV au fost marcate de o dezvoltare importantă a studiilor latine, fiind perioada renașterii dreptului roman. Glosatorii, studiind textele din *Corpus Juri Civilia*, s-au aplecat și asupra corporațiilor și a problemei răspunderii penale a acestora, necreând o teorie a persoanei juridice, ci limitându-se doar la a stabili în fiecare caz dacă autorul faptei era un *actor singulorum* sau o *universitas* [23].

Până la sfârșitul sec. al XII-lea, concepția romană a personalității fictive a corporațiilor a dispărut în fața ideii germanice de ființă colectivă, reală și responsabilă [24].

Viziunea glosatorilor privind răspunderea penală a persoanelor juridice a fost sintetizată de către Johannes Bassianus prin enunțarea criteriilor de distincție între răspunderea penală a persoanei juridice și răspunderea penală a membrilor acesteia: se putea aplica o pedeapsă corporativă dacă membrii *universitas* acționau colectiv; se reținea, în schimb, o răspundere individuală dacă fiecare dintre membrii grupului a acționat în nume propriu [25].

Delictul corporativ presupunea o acțiune colectivă care avea la bază o hotărâre derivând dintr-o deliberare statutară. Nu era necesar pentru aceasta ca decizia să fi fost luată în unanimitate, hotărârea majorității membrilor și chiar decizia organului de conducere al corporației fiind suficientă pentru angajarea răspunderii acesteia. Răspunderea penală a entităților colective putea fi angajată cu privire la actele pe care majoritatea membrilor sau organelor de conducere le-au propus sau pe care le-au ratificat ulterior [26].

Glosatorii nu au conceptualizat ideea de persoană juridică și de răspundere a acesteia, deși au admis ideea răspunderii penale corporative, demersul lor fiind însă continuat de către post-glosatori.

Canoniștii au dezvoltat treptat o teorie a corporației, ajungându-se la elaborarea unui concept tehnico-juridic de persoană juridică.

Ideile canoniștilor privind posibilitatea existenței delictului corporativ și organizarea unui sistem de angajare a răspunderii penale a persoanelor juridice au fost preluate și dezvoltate de post-glosatori.

Aceștia au acceptat ideea canoniștilor privind natura fictivă a persoanei juridice, dar au admis concomitent existența capacității juridice a acesteia. Din momentul recunoașterii existenței capacității de voință și acțiune a persoanei juridice, existența capacității delictuale apare ca un corolar al acestora.

Expresia acestui curent se regăsește în analiza realizată de Bartolus de Sassoferrato (1314-1357), care a dominat gândirea juridică până la finele sec. al XVIII-lea. Acesta recunoștea, ca de altfel și alți contemporani, caracterul fictiv al persoanei juridice, dar numai în plan social, în plan juridic aceste persoane fiind realități înzestrate cu capacitate de acțiune [27].

Astfel, capacitatea delictuală a persoanei juridice nu este identică cu cea a persoanelor fizice, deoarece, dacă există infracțiuni care nu pot fi săvârșite decât de către un individ, există altele al căror autor nu poate fi decât o comunitate. O entitate colectivă poate săvârși, în general, orice infracțiune ce poate fi săvârșită de către un individ, chiar dacă această infracțiune nu are nici o legătură cu obiectul său de activitate, numărul de fapte care nu pot avea ca autor decât o persoană fizică (viol, bigamie etc.) fiind relativ restrâns.

Pe de altă parte, capacitatea delictuală a persoanei juridice o depășește uneori pe cea a persoanei fizice, deoarece ea dispune de mijloace de acțiune mai puternice și mai variate [28].

Pornind de la aceste considerente, Bartolus a făcut o distincție între infracțiunile specifice persoanei juridice și infracțiunile nespecifice acesteia.

Infracțiunile specifice persoanei juridice sunt cele comise prin acte strâns legate de esența și conținutul activității unei corporații, ele presupunând existența unei capacități care nu poate aparține decât unei entități colective (de exemplu, fapta persoanei juridice care, având dreptul de administrare a justiției, îl exercită în afara jurisdicției sale, fapta de a încasa taxe care nu îi sunt datorate, fapta de a emite acte normative cu depășirea atribuțiilor, denegarea de dreptate etc.).

Infracțiunile nespecifice persoanei juridice sunt săvârșite prin acte care se află în afara principiului specialității capacității juridice a acesteia, ele nefiind strâns legate de exercitarea atribuțiilor sale. Aceste infracțiuni sunt comise în mod nemijlocit de o persoană fizică ce are calitatea de organ sau reprezentant al persoanei juridice (furt, omor etc.) [29].

Ca regulă generală se admitea că o corporație era ținută, chiar și din punctul de vedere al răspunderii delictuale, de decizia majorității membrilor persoane fizice.

În cazul delictelor specifice (*proprie*), răspunderea penală a persoanei juridice era angajată atât de hotărârea tuturor membrilor, cât și de decizia adoptată de majoritatea acestora. În cazul hotărârilor luate de majoritatea membrilor, era necesar ca aceștia să fi acționat cu respectarea normelor de organizare și funcționare a persoanei juridice, instituite la constituirea acesteia [30].

În cazul infracțiunilor (*improprie*), persoana juridică nu răspundea decât dacă și-a instigat agenții la comiterea infracțiunii ori a aprobat ulterior fapta comisă. Noțiunea de aprobare avea un sens foarte larg, fiind admisă și antrenarea răspunderii penale în cazul în care persoana juridică a avut cunoștință despre planul unuia dintre conducători de a comite infracțiunea și nu a făcut nimic pentru a o împiedica [31].

Pentru a fi exonerată de răspundere, persoana juridică trebuia să fi dezavuat în mod expres actul ilicit comis de către agenții săi [32].

Încadrarea unei infracțiuni în categoria delictelor proprii sau improprie se reflectă și în planul participației penale, deoarece, dacă era vorba despre un delict specific persoanei juridice, numai aceasta era urmărită ca autor, iar persoanele fizice puteau răspunde ca instigatori sau complici. Dacă era vorba despre o infracțiune improprie, de exemplu un omor sau un furt comis din ordinul sau cu ajutorul persoanei juridice, persoana fizică răspundea în calitate de autor, iar persoana juridică avea doar calitatea de instigator sau complice [33].

Cu privire la sancțiuni, post-glosatorii au pornit de la principiul, potrivit căruia persoanelor juridice trebuia să li se aplice aceleași pedepse ca și persoanelor fizice. Deoarece în epocă cele mai frecvente sancțiuni aplicabile persoanelor fizice erau pedepsele privative de libertate și pedeapsa capitală, transpunerea în practică a acestui principiu s-a dovedit dificilă.

În ceea ce privește imposibilitatea aplicării pedepsei închisorii în cazul unei persoane juridice, s-a decis că „atunci când o pedeapsă aplicabilă unei persoane juridice nu poate să o atingă în mod nemijlocit pe aceasta, pedeapsa va fi înlocuită cu o alta, de natură să-și realizeze scopul aflictiv” [34]. Astfel, când pedeapsa aplicabilă era închisoarea, aceasta urma să fie înlocuită cu o amendă, care prezenta și avantajul de a putea fi îndreptată numai împotriva membrilor responsabili de comiterea infracțiunii, spre deosebire de dizolvarea persoanei juridice, care îi afecta pe toți membrii, fără distincție.

Referitor la pedeapsa cu moartea, inițial, sub influența ideii de identitate între persoana juridică și suma membrilor acestora, s-a avansat ideea, potrivit căreia pedeapsa capitală era aplicabilă persoanei juridice, urmând a fi executați toți membrii săi. Această soluție extremă a fost înlocuită cu un alt sistem sancționator, potrivit căruia urma să se aplice pedeapsa cu moartea în cazul persoanelor fizice care au comis în mod nemijlocit infracțiunea, iar împotriva persoanei juridice trebuia pronunțată amenda [35].

Și acest sistem a fost repede abandonat, admitându-se că pedeapsa cu moartea era aplicabilă în cazul persoanelor fizice, moartea fiind în cazul acestora desființarea lor, în timp ce împotriva corporațiilor se aplica sancțiunea dizolvării, iar în cazul orașelor și comunelor se aplica pedeapsa distrugerii. Distrugerea materială aplicabilă în situația localităților era însoțită și de o desființare juridică, locuitorii pierzându-și toate drepturile și privilegiile, ajungând simpli vagabonzi [36].

S-a încercat, în același timp, găsirea unor soluții care să permită aplicarea sancțiunilor, astfel încât acestea să nu îi afecteze decât pe membrii vinovați de comiterea infracțiunii. Se făcea astfel o distincție între cei care au cooperat în mod direct la comiterea faptei și cei străini de săvârșirea acesteia, ultimii fiind exonerati de pedeapsă.

De exemplu, începând din 1276, la Padova, minorii, văduvele și septuagenarii nu erau obligați să contribuie la plata amenzilor aplicate colectivității, iar la Modena, în anul 1327, minorii și septuagenarii erau exonerati de plata amenzii, uneori și absenții beneficiind de aceeași indulgență [37].

Se avea în vedere și distincția între ipotezele în care persoana juridică răspundea în calitate de autor, iar persoanele fizice în calitate de complici și ipoteza în care calitatea de autor se reținea în sarcina persoanelor fizice, entitatea colectivă fiind doar instigator sau complice. Reținerea calității de autor atrăgea întotdeauna și un tratament sancționator diferit de cel aplicabil complicelui.

În cazul sancționării unei provincii, Bartolus considera că nu este vorba despre o răspundere penală, ci despre o răspundere colectivă, admitându-se posibilitatea sancționării tuturor membrilor, indiferent dacă au participat sau nu la comiterea delictului [38].

Post-glosatorii s-au preocupat și de editarea cazului aplicării mai multor sancțiuni pentru aceeași faptă, pentru persoanele fizice vinovate de comiterea infracțiunii.

Asupra persoanelor care au comis nemijlocit infracțiunea se răsfrângea atât sancțiunea aplicată acestora, ca persoane fizice, cât și sancțiunea aplicată persoanei juridice. Astfel, persoanele fizice erau sancționate atât ca participanți la săvârșirea infracțiunii, cât și ca membri ai persoanei juridice vinovate. Totuși, post-glosatorii nu au admis că răspunderea penală a persoanei juridice înlătură orice răspundere a persoanelor fizice, ci s-a încercat rezolvarea problemei în discuție, atribuind persoanei juridice și persoanelor fizice calități diferite – autor și, respectiv, instigator sau complice – în funcție de natura proprie sau improprie a infracțiunii comise [39].

Sub aspect procedural, procesul intentat unei persoane juridice se desfășura în fapt împotriva procuratorului colectivității sau împotriva unui reprezentant desemnat în mod special în acest scop. În lipsa unui reprezentant desemnat era citată *universitas*, în întregul ei, sau administratorul acesteia.

Teoria dezvoltată de post-glosatorii s-a aflat la baza doctrinei, legislației și jurisprudenței din Europa continentală până la sfârșitul sec. al XVIII-lea.

Viața politică din Evul mediu s-a întemeiat pe ideea că toate comunitățile de ordin public sau privat trebuie să răspundă, inclusiv în plan penal, de actele membrilor lor.

Orice colectivitate laică sau religioasă era supusă atât legii civile, cât și legii penale [40].

Comunele și asociațiile aveau aceeași natură, presupunând prezența unui ansamblu de persoane strâns legate unele de altele, care se bucură de privilegiile comune și sunt ținute împreună de îndeplinirea aceluiași obligații, având ca finalitate asigurarea pentru membrii lor a libertăților primordiale, securitatea muncii și a comerțului, precum și justiție echitabilă.

Cea de-a doua categorie importantă de persoane juridice o constituiau ordinele religioase și asociațiile profesionale, la fel ca și comunele, și aceste persoane juridice asociative putând face obiectul unei condamnări penale.

Breslele erau tratate din punct de vedere penal la fel ca și comunele, deoarece breasla era o asociație a tuturor artizanilor dintr-un oraș care aveau aceeași meserie. La fel ca și comuna, breasla avea propriile sale legi, privilegiile, magistrați și venituri, putându-se afirma că este o comună la scară mai mică [41]. Și sancțiunile aplicate breslelor erau similare celor dispuse în cazul comunelor.

Chiar și universitățile făceau uneori obiectul unei condamnări penale.

Autorii și practicienii din Evul mediu nu au mai dat importanță naturii juridice a entităților colective, constatând că acestea au o existență de fapt, putând comite infracțiuni și fiind pasibile de aplicarea unor pedepse [42].

În plan legislativ, cel mai important act normativ anterior Revoluției franceze, care privea persoanele juridice, a fost Ordonanța franceză privind justiția penală din 1670, care codifică practicile franceze din secolul al XVII-lea și confirmă teoria curentă în epocă, potrivit căreia persoanele juridice pot comite infracțiuni și pot fi sancționate pentru actele lor ilicite.

Răspunderea instituită prin Titlul XXI al Ordonanței era o răspundere proprie a persoanelor juridice, și nu o răspundere a indivizilor care le compuneau.

Ordonanța institua cumulul răspunderii penale a persoanei juridice și a persoanelor fizice care au participat la comiterea aceleiași infracțiuni, fiind prevăzute sancțiuni și pentru persoanele fizice „autori principali ai crimei sau complici ai acestora” [43].

Cu privire la sancțiunile aplicabile persoanelor juridice, art.4 al Titlului XXI prevedea „repararea prejudiciului, daune interese, amenda, retragerea privilegiilor, precum și alte sancțiuni menite să marcheze în mod public pedeapsa aplicată pentru comiterea infracțiunii” [44].

Alături de sancțiunile prevăzute expres de textul legal, practica a cunoscut și aplicarea unor măsuri ca amenda onorabilă, confiscarea patrimoniului, schimbarea formei de organizare și conducere, demolarea zidurilor și fortificațiilor, astuparea șanțurilor de apărare, instituirea unor slujbe pentru odihna sufletului celui ucis în timpul răscoalei, un semn exterior pe veșmintele de ceremonie atestând pedeapsa aplicată persoanei juridice pentru infracțiunea comisă [45].

Totodată, instanța putea să dispună dizolvarea persoanei juridice cu titlu de sancțiune penală, dar o asemenea pedeapsă nu putea fi pronunțată decât cu aprobarea expresă a Regelui [46]. O astfel de autorizare era necesară și în cazul aplicării altor pedepse care, prin consecințele lor, interesau direct ordinea publică și politică a statului, de pildă, demolarea zidurilor de incintă ale unui oraș.

Ordonanța reglementa în detaliu modul de desfășurare a procesului intentat persoanelor juridice, pornind de la constatarea că acestea sunt ființe imateriale, care nu pot compărea în persoană în fața instanței, fiind reglementate modalitățile în care acestea puteau fi reprezentate. Persoana juridică avea dreptul să-și desemneze un curator care să o reprezinte în cadrul procedurii, în baza unei procuri speciale. Dacă persoana juridică nu proceda la desemnarea curatorului în termenul stabilit de judecător, acesta putea alege un reprezentant pentru persoana juridică, urmând a-i notifica acesteia alegerea făcută. Reprezentantul numit de judecător trebuia să facă parte din corporația căreia i se intenta procesul, acesta depunând jurământ înaintea interogatoriului, participând la confruntări cu martorii, numele său apărând în toate documentele procedurale, mai puțin în dispozitivul hotărârii de condamnare, care nu se pronunța împotriva reprezentantului, ci împotriva persoanei juridice [47].

Aceste principii stabilite de Ordonanța din 1670 au guvernat materia răspunderii penale a persoanelor juridice până la Revoluția de la 1789, în acord cu doctrina majoritară, care în tot acest interval de timp a continuat să apere principiul responsabilității penale a entităților colective, generat de teoria realității persoanei juridice (teoria organică).

Principalul exponent al teoriei realității persoanei juridice (teoria organică) a fost O.Gierke, acesta aducând o nouă fundamentare doctrinară cu privire la natura persoanelor juridice, care să permită afirmarea răspunderii penale a acestora [48]. Gierke considera persoana juridică, la fel ca și individul, o unitate vitală de corp și suflet, care poate transforma într-o faptă ceea ce dorește. De vreme ce există un scop unitar și o voință unitară, se creează o dependență reciprocă și se formează o legătură organică ce nu se deosebește decât prin intensitate de legătura biologică existentă între celulele unui corp organizat. Unitatea de scop și voință constituie pentru colectivitate un principiu de viață comună, analog cu ceea ce constituie viața pentru corpul omenesc [49]. Și teoria organică, respectiv, a realității persoanei juridice, acceptă implicit ideea că un subiect de drept trebuie să fie o persoană dotată cu corp și suflet și încearcă să identifice aceste elemente în cazul persoanei juridice.

E.Zitelmann considera că persoana juridică dispune de o voință unitară compusă din voințele fiecăruia dintre membrii săi, „corpul unei persoane fiind o caracteristică irelevantă pentru personalitatea sa, aceasta depinzând de voința eficace pe care o are” [50].

Teoriile civiliste cu privire la natura juridică a entităților colective au avut efect și asupra doctrinei penale, care a readus în discuție problema răspunderii penale a acestora. Astfel, teoria personalității reale a asociației, dezvoltată de Gierke, care permitea considerarea persoanelor juridice ca fiind capabile atât de voință, cât și de acțiune, a constituit un reper important pentru autorii care, contrar doctrinei dominante și a legislației din epocă, au încercat să acrediteze ideea răspunderii penale a persoanelor juridice (F.Von Liszt, A.Mestre, E.Hafter și R.Busch).

Problematika răspunderii penale a persoanelor juridice s-a aflat pe agenda de lucru a unor reuniuni internaționale. Astfel, în 1892, la Congresul de antropologie criminală de la Bruxelles, G.Tarde susține că extinderea fenomenului de asociere va determina din ce în ce mai mult consacrarea unei solidarități de orice natură în infracțiune și sancționare [51].

Un moment important în cristalizarea argumentelor în favoarea consacrării răspunderii penale a persoanelor juridice l-a constituit Congresul Asociației Internaționale de Drept Penal desfășurat în 1929 la București, asociație care a avut ca membru fondator și președinte pe penalistul român Vespasian Pella. Rezoluția adoptată cu acest prilej, „considerând că ordinea legală a oricărei societăți poate fi grav afectată când activitatea persoanelor juridice constituie o violare a legii penale”, recomandă stabilirea în dreptul penal intern a unor măsuri eficace de apărare socială împotriva persoanelor juridice atunci când este vorba despre infracțiuni săvârșite pentru a satisface interesul colectiv al acestora sau cu mijloace furnizate de ele. A fost expus și punctul de vedere, potrivit căruia aplicarea acestor măsuri de apărare socială nu trebuie să excludă posibilitatea angajării răspunderii penale individuale, pentru aceleași infracțiuni, a persoanelor fizice care dețin administrarea sau direcția persoanei juridice sau care au comis infracțiunea cu mijloace furnizate de persoana juridică [52].

Bibliografie:

1. Beleiu Gh. Drept civil român. Ediția a VII-a revăzută și adăugită de Marian Nicolae și Petrică Trușcă. - București: Universul Juridic, 2001, p.424.
2. Ibidem, p.434.
3. Costin M. Răspunderea juridică în dreptul Republicii Socialiste România. - Cluj: Dacia, 1974, p.19.
4. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. - București: All, 1997, p.311.
5. Leroy-Claudiel R-M. Le droit criminel et les personnes morales de droit privé: teză. - Nancy, 1987, p.26.
6. Dejemeppe B. Responsabilité pénale des personnes morales // Annales de droit de Louvain, 1983, p.70. În același sens: Legros R. Observations sur le rapport de juin 1978 de la Commission pour la revision du Code penal // Journal des Tribunaux. - 1980. - P.24.
7. În același sens *a se vedea* și: Dogaru M., Dogaru G. Caracterul real al persoanei juridice // Revista Economică. - 2007. - Nr.6(37). - P.91.
8. Mohamed El Sayed K.E. Le problème de la responsabilité pénale des personnes morales, p.271.
9. Bacigalupo. La responsabilidad penal de las personas jurídicas. - Barcelona: Bosch, 1998, p.43.
10. Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, teză, Paris, 1899, p.34.
11. Et ideo, sive singularis sit persona, quae metum intulit, vel populus, vel curia, vel collegium, vel corpus, huic edicto locus erit apud G. Richier, De la responsabilité pénale des personnes morales, p.44.
12. Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.43; Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.46.
13. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.47.
14. Nunquam curiae a provinciarum rectoribus generali condemnatione mulentur.
15. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.46; Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.43.
16. Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.43.
17. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.18; Bouvier E. De la responsabilité pénale et civile des personnes morales en droit français. Imprimerie Nouvelle. - Lyon, 1887, p.143.
18. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.19.
19. Potrivit sistemului compoziției, răzbunarea fizică era înlocuită cu obligația de plată a unei sume de bani în favoarea victimei sau a familiei acesteia.
20. Saleilles R. L'individualisation de la peine. - Paris: Librairie Félix Alcan, 1927, p.26.
21. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.21; Bouvier E. De la responsabilité pénale et civile des personnes morales en droit français, p.144-146. Pentru o dispoziție similară în dreptul anglo-saxon, *a se vedea* Saldaña Q., Capacidad criminal de las personas sociales (doctrina y legislacion), p.99.
22. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.24.
23. Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.45.
24. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.27.
25. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.53; Mohamed El Sayed K.E. Le problème de la responsabilité pénale des personnes morales, p.116.
26. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.28; Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.46.
27. Gebara A. La responsabilité pénale des personnes morales en droit positif français: teză. - Paris, 1945, p.7.
28. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.33.
29. Ibidem, p.34; S. Bacigalupo, La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.53; Valeur R. La responsabilité pénale des personnes morales dans les droits français et anglo-américains avec les principaux arrêts faisant jurisprudence en la matière, p.12.
30. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.55.
31. Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.96; Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.96; Valeur R. La responsabilité pénale des personnes morales dans les droits français et anglo-américains avec les principaux arrêts faisant jurisprudence en la matière, p.12.
32. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.35.
33. Ibidem, p.38-39; Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.57; Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.53.
34. Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.99.
35. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.56.
36. Ibidem.
37. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.46.
38. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.57.

39. Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.38.
40. Ibidem, p.40.
41. Levasseur E. Histoire des classes ouvrières en France, *apud*: Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.42.
42. Gebara A. La responsabilité pénale des personnes morales en droit positif français, p.10.
43. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.72-73; Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.48.
44. Ibidem, p.73; Ibidem, p.49; Mohamed El Sayed K.E. Le problème de la responsabilité pénale des personnes morales, p.158.
45. Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.122; Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.73.
46. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.73. Soluția răspunde și principiului simetriei, dat fiind că la data aprobării Ordonanței, autorizarea Regelui era necesară pentru crearea oricărei persoane juridice. Astfel, potrivit unui edict din 1666, „pe viitor nu se poate crea nici un stabiliment al unui colegiu, mănăstiri, comunități religioase sau laice fără permisiunea noastră (a Regelui) expresă” *A se vedea*: Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.50.
47. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales, p.74; Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.49; Mestre A. Les personnes morales et le problème de leur responsabilité pénale, p.122; Mohamed El Sayed K.E. Le problème de la responsabilité pénale des personnes morales, p.158.
48. *A se vedea*: Dogaru M. Evoluția ideii de răspundere penală a persoanelor juridice în perioada codificărilor moderne // *Scientia*. - 2005. - Nr.10. - P.86
49. *A se vedea*: Stăncescu St. Studiu asupra responsabilității penale a persoanelor juridice, p.31; Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.66.
50. *A se vedea*: Bacigalupo S. La responsabilidad penal de las personas jurídicas, p.68.
51. *A se vedea*: Geminel Ch. De la responsabilité pénale des associations, p.147
52. *Revue internationale de Droit pénal*. - 1930. - P.7.

Prezentat la 29.06.2009

PARTICULARITĂȚILE ȘI MODALITĂȚILE DE SOLUȚIONARE A CONFLICTELOR MOBILE DE LEGI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Valeriu BABĂRĂ

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

The approached subject in this article is being consecrated to the characteristics and modalities of solving the mobile conflicts of laws in the private international law.

Thus are being analyzed different doctrinaire opinions about the way of solution of the conflicts of the law, as well as how is prosecuted the solution of these, adapted to the settlement established by the conflict of law of R. of Moldova.

În materia dreptului internațional privat conflictul mobil de legi reprezintă situația în care un raport juridic este supus în mod succesiv la două sisteme de drept diferite, ca urmare a schimbării punctului de legătură al normei conflictuale.

De exemplu, două persoane căsătorite având cetățenia Republicii Moldova își schimbă cetățenia, devenind cetățeni italieni. Într-o atare situație se pune problema determinării domeniului de aplicare a celor două legi naționale, adică: privitor la efectele căsătoriei se va aplica legea Republicii Moldova sau legea Italiei?

Conflictul mobil de legi se caracterizează prin două particularități esențiale:

- a) prima particularitate constă în faptul că acest conflict afectează legea aplicabilă și nu norma conflictuală;
- b) a doua particularitate rezidă în faptul că conflictul între legile aplicabile apare datorită schimbării punctului de legătură, de care depinde determinarea legii aplicabile.

Conflictul mobil de legi poate interveni numai în legătură cu raporturile juridice cărora le sunt aplicabile norme conflictuale cu puncte de legătură mobile, care pot fi schimbate în timpul existenței raportului juridic respectiv, pe când raporturile juridice guvernate de norme conflictuale cu puncte de legătură fixe nu sunt susceptibile de a genera conflicte mobile de legi.

Astfel, conflictul mobil de legi poate interveni în următoarele domenii:

✓ *Statutul personal*, prin schimbarea cetățeniei sau domiciliului, *lex patriae* și *lex domicilii* constituind principalele forme ale legii personale (*lex personalis*). În situația când statutul personal este în dependență de alt punct de legătură, conflictul de legi depinde de acesta.

✓ *Statutul organic al persoanei juridice*, prin schimbarea sediului social, în cazul când legea națională se determină după sediu*.

✓ *Statutul real mobil*, prin deplasarea bunului dintr-o țară în alta, cu referire la regimul juridic al bunurilor. În materia bunurilor imobiliare conflictul mobil de legi nu este posibil, avându-se în vedere că punctul de legătură este constant.

✓ *Materia succesiunii testamentare*, care este supusă legii personale (*lex patriae, lex domicilii*) a testatorului, dacă cetățenia sau domiciliul testatorului se schimbă înainte de decesul acestuia. În acest sens, art.1623 alin.(2) din Codul civil stabilește că întocmirea, modificarea sau revocarea testamentului sunt considerate valabile dacă actul respectă condițiile de formă aplicabile la data când a fost întocmit, modificat sau revocat, ori la data decesului testatorului, conform oricărei din următoarele legi:

- legea națională a testatorului;
- legea domiciliului acestuia;
- legea locului unde actul a fost întocmit, modificat sau revocat;
- legea locului unde se află imobilul ce constituie obiectul succesiunii testamentare;
- legea instanței de judecată sau a organului care îndeplinește procedura de transmitere a averii succesoriale.

✓ *Drepturile creditorului asupra patrimoniului debitorului*, în situația când acesta din urmă își schimbă cetățenia sau domiciliul până la achitarea creanței. Referitor la acest caz este de presupus că drepturile creditorului sunt cărmuite de legea țării în care debitorul își are domiciliul.

* Se referă la sistemele de drept în care naționalitatea persoanei juridice se determină potrivit criteriului sediului social (Franța, Germania, România etc.), nu este, însă, cazul Republicii Moldova, având în vedere că naționalitatea persoanei juridice în dreptul conflictual al Republicii Moldova se determină potrivit criteriului încorporării (art.1596 din Codul civil).

Problema principală ridicată de conflictul mobil de legi constă în modul de determinare a domeniului de aplicare a legilor aflate în conflict.

În legătură cu această problemă în doctrină au fost expuse câteva teorii, dintre care vom analiza pe cele mai reprezentative.

- Potrivit unei opinii [1], se consideră că domeniul de aplicare a celor două legi este determinat în conformitate cu regulile conflictului de legi în timp, avându-se în vedere că conflictul mobil de legi constituie un conflict de legi în timp, cu unele deosebiri*, care însă nu sunt de natură să determine soluții diferite celor două feluri de conflicte de legi. Astfel, asemănările dintre aceste două conflicte privitor la finalitatea lor justifică aplicarea regulilor dreptului tranzitoriu intern (conflictul de legi în timp) și conflictului mobil de legi. În acest caz, urmează să fie aplicată legea statului competentă asupra efectelor viitoare ale unei situații ce a luat naștere sub autoritatea legii unui alt stat. Așadar, condițiile de validitate ale situației juridice și efectele produse până la schimbarea punctului de legătură rămân supuse legii anterioare, iar efectele viitoare sunt supuse legii noi, devenită aplicabilă prin schimbarea punctului de legătură [2].

Cu privire la conflictul mobil de legi, regulile dreptului tranzitoriu intern presupun următoarele adaptări: a) în general, legea nouă nu poate retroactiva; b) uneori, se aplică legea mai favorabilă părților [3].

Această soluție, potrivit căreia domeniul de aplicare a celor două legi este determinată potrivit conflictului de legi în timp, este caracteristică și pentru dreptul englez [4], unde în materia raporturilor de familie se consideră aplicabilă legea nouă, ajungându-se chiar la schimbarea naturii căsătoriei. Astfel, în dreptul englez se apreciază că pentru validitatea căsătoriei se are în vedere legea din momentul încheierii ei, deși s-a schimbat ulterior punctul de legătură, în timp ce pentru a decide dacă instanța engleză este competentă pentru a judeca o cauză matrimonială, se are în vedere legea în vigoare la data introducerii acțiunii.

- Într-o altă opinie [5], se afirmă că problema avută în vedere urmează să fie soluționată în exclusivitate prin dreptul internațional privat, abandonând soluțiile dreptului tranzitoriu. Potrivit acestei opinii, se impune tendința de a supune raportul juridic legii anterioare și nu legii ulterioare care ar rezulta din schimbarea punctului de legătură, punându-se accentul pe necesitatea menținerii stabilității instituțiilor și situațiilor juridice existente la momentul dat.

- Dintr-un alt punct de vedere [6], sunt propuse criterii fixe în dependență de formarea sau efectele raportului juridic. Astfel, pentru formarea raportului juridic, punctul de legătură al normei conflictuale este localizat la data constituirii dreptului, cum ar fi dobândirea bunurilor mobile, care este supusă legii locului situației acestora la data dobândirii. În ceea ce privește efectele raportului juridic, acestea se disting, în primul rând, prin epuizarea dintr-o dată (*uno icto*), cum ar fi plata prețului, legea aplicabilă fiind determinată după punctul de legătură de la data nașterii raportului juridic și, în al doilea rând, prin caracterul permanent, cum ar fi raporturile dintre părinți și copii, legea aplicabilă determinându-se după punctul de legătură din momentul realizării efectelor juridice.

- Într-o altă formulare [7], se menționează că soluția pentru determinarea domeniului legilor aflate în conflict nu poate fi exprimată, aceasta depinzând de la caz la caz, preconizându-se pronunțarea unor soluții în urma interpretării fiecărei norme conflictuale în funcție de caracterele sale.

- Potrivit Convenției de la Haga (1958) privind legea aplicabilă transferului proprietății în caz de vânzare cu caracter internațional de obiecte mobile corporale, prin dispoziția art.3 se face următoarea distincție:

- în raporturile dintre părți, cumpărătorul dobândește proprietatea lucrului în conformitate cu dreptul țării în care se află lucrul la momentul vânzării;

- în raporturile față de terți, transferul proprietății asupra obiectelor mobiliare corporale este supus legii țării în care sunt situate lucrurile la momentul când s-a făcut reclamația.

Având în vedere varietățile soluțiilor privitor la determinarea domeniului de aplicare a legilor aflate în conflict, considerăm că această determinare urmează să fie făcută potrivit normei conflictuale a țării cu care raportul juridic are legătură, în urma schimbării punctului de legătură. În acest caz, determinarea poate fi

* Asemănarea conflictului mobil cu conflictul în timp al legilor interne ale unui stat constă în faptul că ambele implică aplicarea cu privire la un raport juridic, a două legi în mod succesiv. Deosebirile sunt următoarele: a) conflictul mobil de legi există între două sisteme de drept diferite, pe când conflictul în timp se referă la două legi care aparțin aceluiași sistem de drept; b) în cazul conflictului mobil de legi, ambele sisteme de drept rămân în vigoare (sunt simultane), chiar dacă acestea se aplică în mod succesiv cu privire la acel raport juridic, pe când în cazul conflictului în timp, cele două legi nu sunt în vigoare simultan, ci o lege anterioară este abrogată și înlocuită cu o lege nouă.

expresă sau implicită. Totodată, aplicarea acestei norme conflictuale nu exclude luarea în considerație a normei conflictuale a țării, cu care raportul juridic avea legătură anterior schimbării punctului de legătură, aceasta putându-se face în limitele prevăzute de norma conflictuală ulterioară schimbării punctului de legătură. Astfel, soluția poate fi diferită de la o materie la alta, cum ar fi vorba despre statutul personal sau statutul real mobil.

Soluția implicită a normei conflictuale urmează să fie dedusă și din alte aspecte privind conflictul mobil de legi respectiv, cum ar fi principiul neretroactivității legilor, dar care nu se poate aplica în mod automat și în toate cazurile.

Așadar, conflictul mobil de legi trebuie să reprezinte o situație normală, adică să nu se fi creat în mod fraudulos, ceea ce înseamnă că în cele două situații soluțiile sunt diferite.

Practica internațională confirmă faptul că nu se poate atribui o soluție unică tuturor conflictelor mobile de legi, această situație reflectându-se și în reglementările cuprinse în dreptul Republicii Moldova, așa după cum vom vedea în exemplele de mai jos.

Conflictul mobil de legi urmează să fie soluționat în conformitate cu dispozițiile normelor conflictuale sau ale altor norme juridice din sistemul de drept al statului forului. Prin urmare, norma juridică a Republicii Moldova este cea care trasează acțiunea în timp a dreptului național și/sau a celui străin cu privire la un raport juridic.

Norma conflictuală a Republicii Moldova cu care raportul juridic are legătură ulterior schimbării punctului de legătură poate acorda prioritate uneia sau alteia din cele două legi aflate în conflict, soluțiile fiind diferite de la o situație la alta.

În continuare vom analiza reglementările cuprinse în dreptul internațional privat al Republicii Moldova privind soluționarea conflictului mobil de legi.

✓ Art.1602 alin.(1) din Codul civil prevede că dobândirea și stingerea dreptului de proprietate și a altor drepturi reale asupra bunului se determină conform legii statului pe al cărui teritoriu se află sau era situat bunul la momentul când a avut loc acțiunea ori o altă împrejurare ce a servit drept temei pentru apariția sau stingerea dreptului de proprietate sau a altor drepturi reale dacă legea nu prevede altfel.

În acest caz, apreciem că se va aplica legea veche, având în vedere că faptul juridic care a generat dreptul respectiv s-a produs anterior schimbării situației bunului respectiv. Menționăm că această soluție are ca scop reprimarea fraudei la lege în materie.

✓ Art.157 alin.(1) din Codul familiei stabilește că drepturile și obligațiile patrimoniale și nepatrimoniale ale soților se determină de legislația statului în care aceștia își au domiciliul comun, iar în lipsa domiciliului comun – de legislația statului unde aceștia au avut ultimul domiciliu comun.

În această situație, urmează a fi aplicată legea nouă, respectiv legea ultimului domiciliu al soților, în eventualitatea schimbării domiciliului.

✓ Art.1623 alin.(2) din Codul civil dispune că întocmirea, modificarea sau revocarea testamentului sunt considerate valabile dacă actul respectă condițiile de formă aplicabile la data când a fost întocmit, modificat sau revocat, ori la data decesului testatorului, conform oricărei din următoarele legi: a) legea națională a testatorului; b) legea domiciliului acestuia; c) legea locului unde actul a fost întocmit, modificat sau revocat; d) legea locului unde se află imobilul ce constituie obiectul succesiunii testamentare; e) legea instanței de judecată sau a organului care îndeplinește procedura de transmitere a averii succesoriale.

Potrivit acestui text de lege, testamentul este considerat valabil dacă se respectă condițiile oricăreia dintre legile menționate, care, din punctul de vedere al conflictului mobil de legi, poate fi atât legea veche (de la data când testamentul a fost întocmit), cât și legea nouă (din momentul decesului testatorului). Așadar, în acest caz, cele două legi (veche și nouă) nu se exclud, ci oricare dintre acestea poate fi competentă a governa forma testamentului.

Pentru situațiile în care reglementările legale, în care legea Republicii Moldova nu oferă soluții privind conflictul mobil de legi, considerăm că acesta urmează a fi soluționat aplicându-se prin analogie dispozițiile cu privire la rezolvarea conflictului de legi în timp din dreptul intern, dar, totodată, avându-se în vedere și particularitățile contextului juridic internațional în care acest conflict a apărut.

Conflictul în timp al normelor conflictuale ale forului există în situația în care, în cadrul aceluiași sistem de drept, apare o normă conflictuală nouă, care determină aplicarea legilor în spațiu în mod diferit de norma anterioară. Astfel, în dreptul Republicii Moldova un asemenea conflict s-a creat, de exemplu, la momentul intrării în vigoare a noului Cod civil, abrogând dispozițiile art.601, care prevedea că raporturile izvorâte din

sucesiune sunt reglementate de legea țării unde cel ce a lăsat moștenirea a avut ultimul domiciliu, norma conflictuală actuală stabilind, prin intermediul art.1622 alin.(1), că legea aplicabilă raporturilor de succesiune cu privire la bunurile mobile sunt guvernate de legea națională în vigoare la momentul decesului persoanei care a lăsat moștenirea.

În legătură cu soluționarea acestui tip de conflict de legi pe planul dreptului internațional privat sunt exprimate câteva opinii privitor la această problemă. Însă, într-o manieră majoritară se consideră [8] că acesta trebuie soluționat prin aplicarea regulilor conflictului în timp din dreptul intern, valabil pentru soluționarea conflictului în timp între normele care reglementează materia cuprinsă în conținutul normei conflictuale respective. Această soluție este aplicabilă doar în situația când legea nouă nu prevede în mod expres un anumit mod de soluționare a conflictului.

Referințe:

1. Loussouarn Y., Bourel P. Droit International Prive. - Paris: Dalloz, 1989, 3e edition, p.353.
2. Filipescu I.P., Filipescu A.I. Drept Internațional Privat. - București: Actami, 2002, p.182.
3. În acest sens, *a se vedea*: Fuerea A. Drept Internațional Privat. - București: Universul Juridic, 2005, p.68.
4. Graveson R.H. Conflict of Laws. Private International Law. - London, 1974, p.401-405.
5. Bartin E. Principes de droit international prive selon la loi et la jurisprudence francaise. Vol.I. - Paris, 1930, p.193.
6. Rigaux Fr. Le conflict mobil en droit international prive. Cours de l'Academie de droit international, 1966, I, p.366.
7. Dicey A.V., Morris J.P. The conflict of laws. Vol.I. - London, 1980, 10e edition, p.55.
8. Batiffol H., Lagarde P. Droit International Prive. Tome I. Ed.VII, 1993, p.379.

Prezentat la 29.06.2009

**MECANISME ȘI PROCEDURI INTERNAȚIONALE DE REGLEMENTARE
A FORȚEI DE MUNCĂ. ORGANIZAȚIA INTERNAȚIONALĂ A MUNCII ȘI
ORGANIZAȚIA INTERNAȚIONALĂ A MIGRAȚIEI**

Ala LUCA

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

The protection of fundament human rights of migrants represents an important issue within the administration of international labors market.

Different measures and instruments were elaborated for this purpose and for decreasing the number of persons that com become victims of graviest violations of freedoms and rights of migrants.

Reglementarea fenomenului migrației internaționale a forței de muncă implică utilizarea unor resurse considerabile în gestioarea unui proces atât de complex precum este migrația. Aceste eforturi de gestionare a piețelor de muncă internaționale demult au trecut peste hotarele naționale ale statelor.

Astăzi, în mod evident, poate și din cauza efectelor pe care le produce globalizarea, parcurgem un proces de transnaționalizare a migrației forței de muncă, a problemelor ce apar în cadrul evoluției sale, a formelor de gestionare a ei, a soluțiilor oferite de diferiți actori participanți la viața internațională, fie acestea state sau mecanisme internaționale, special dotate în acest sens.

În cadrul gestionării piețelor de muncă internaționale locul prioritar îl ocupă asigurarea protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale lucrătorilor migranți. Din aceste considerente au fost create diferite mecanisme și proceduri special destinate pentru realizarea acestor obiective și pentru a minimiza numărul de persoane care au devenit victime ale neîndeplinirii prevederilor actelor internaționale, dar și numărul încălcărilor flagrante ale drepturilor și libertăților lucrătorilor migranți. „Or, din punctul de vedere al victimei căreia i s-au încălcat drepturile, are puțină importanță dacă cel ce comite acest act este o autoritate statală sau un factor de decizie privat, o organizație națională sau internațională, sau o asociație din care victima face sau nu face parte” [1].

În acest articol vom încerca să efectuăm o prezentare cât mai amplă a diferitelor mecanisme de acest tip. Printre aceasta am putea menționa câteva ca fiind de importanță majoră: acordurile bilaterale în domeniul muncii, standardele minime și reglementarea domeniului de încheiere a contractelor de angajare peste hotare, convențiile și recomandările Organizației Internaționale a Muncii, convențiile Organizației Națiunilor Unite cu privire la drepturile lucrătorilor migranți, măsuri de monitorizare a intrărilor și ieșirilor de pe teritoriul unui stat anumit, licențierea agențiilor de recrutare, standarde în recrutare și licențiere.

Acestea sunt doar o parte din măsurile prestabilite destinate eficientizării procesului de gestiune a migrației forței de muncă internaționale și de asigurare a drepturilor și libertăților acestora, atunci când aceștia se află departe de hotarele țării de origine.

În analiza acestor mecanisme vom începe cu prezentarea rolului acordurilor bilaterale, încheiate special pentru aceasta între statele implicate.

„Statele democratice au la dispoziție puține mijloace de intervenție în procesele pieței, în vederea protecției drepturilor și intereselor cetățenilor care se angajează peste hotare. Statele pot încerca să le asigure locuri de muncă în state unde drepturile lucrătorilor sunt respectate, iar condițiile de angajare sunt mai favorabile decât cele de acasă. Dacă acest lucru poate fi realizat, nu este necesară nici o formă de intervenție din partea statului de origine. Dacă se eșuează însă, statele pot încerca să negocieze cu autoritățile statului de destinație acorduri bilaterale care ar asigura protecția lucrătorilor migranți” [2].

Reglementarea proceselor migratorii ale forțelor de muncă și protecția socială a lucrătorilor migranți este o sarcină extrem de importantă, stabilită atât pentru guvernele naționale, cât și pentru organizațiile internaționale abilitate în domeniu. În acest sens, încheierea tratatelor internaționale bilaterale sau multilaterale în domeniul migrației forței de muncă este una dintre direcțiile principale de activitate a acestora.

„Există mai multe modele de recrutare a forței de muncă de peste hotare. Dacă în majoritatea acordurilor bilaterale din Asia selectarea și transferul lucrătorilor se face de către agențiile private de angajare (așa se stipulează în acorduri), în alte regiuni acest proces este controlat de administrația publică (centrală sau locală).

Există destule dovezi că implicarea autorităților guvernamentale în administrarea acestui proces garantează o mai bună protecție a lucrătorilor, prețuri mai mici pentru beneficiari și un control mai strict asupra angajatorilor. Acesta poate face programele mai puțin flexibile, dar mult mai bine controlate" [3].

Deci, existența unor acorduri bilaterale sau multilaterale, mai bine-zis – semnarea lor, este recomandată și încurajată între participanții la dezvoltarea forței de muncă la nivel internațional. Dar, cum definesc specialiștii în domeniul dreptului internațional al muncii acordurile internaționale?

„Acordurile bilaterale în domeniul muncii reprezintă un mijloc prin care problemele comune ale statelor de origine și de destinație pot fi soluționate prin acțiuni de cooperare. Ele sunt un instrument eficient și de valoare pentru promovarea scopurilor și obiectivelor naționale în domeniul angajării peste hotare... Statele care încearcă să aibă un sistem de migrație mai ordonat ar trebui să consume toate metodele posibile pentru a convinge autoritățile statelor de destinație de necesitatea acordurilor bilaterale în domeniul muncii. Un asemenea acord ar oficializa angajamentul fiecărei părți de a asigura evoluția procesului migrațional conform regulilor stabilite, clauzelor și condițiilor convenite" [4].

Acordurile bilaterale sau multilaterale reglementează direcțiile fundamentale ale colaborării părților contractante în domeniul activității de muncă și protecției sociale a lucrătorilor migranți. Aceste direcții fundamentale conținute în acordurile bilaterale sau multilaterale sunt următoarele: intrarea, plasarea în câmpul muncii, ieșirea lucrătorilor migranți de pe teritoriul statului-gazdă, încheierea contractelor individuale de muncă, stabilirea nivelurilor de salarizare, recunoașterea diplomelor și a calificărilor, adică a actelor de studii, recunoașterea reciprocă a vechimii în muncă, asistența socială în conformitate cu legislația internă a statului angajator, acordarea serviciilor medicale în baza asigurării medicale. În același timp, acordurile sau tratatele bilaterale trebuie să conțină stipulări și cu privire la modalitatea de recuperare a prejudiciilor, care au fost cauzate lucrătorului emigrant ca urmare a unor accidente de muncă, boli sau alte situații prevăzute de legislația națională a statului primitor. Deci, prin acordurile bilaterale se creează condiții similare pentru lucrătorii imigranți, egale cu cele ale populației autohtone.

Acordurile bilaterale sau, mai bine-zis, amploarea încheierii lor a început în anii '60, atunci când Europa de Vest ducea lipsă de forță de muncă. Astfel, statele fondatoare ale Comunităților Europene – Germania, Franța, Belgia, Italia, Luxemburg, Olanda plus Elveția – au găsit soluția în rezolvarea acestei probleme prin adoptarea de tratate bilaterale în domeniul muncii cu state care dispuneau de forță de muncă calificată. Majoritatea acordurilor bilaterale sau multilaterale au fost încheiate cu state din Europa de Sud, așa ca Spania, Grecia, Portugalia sau Africa de Nord (aici avem în vedere Algeria, Maroc, Tunisia).

După aproape zece ani de reușită în aplicarea prevederilor acordurilor bilaterale a urmat o perioadă mai puțin reușită, deoarece: „Ceea ce au reușit să semneze statele de origine și de destinație au fost mai degrabă niște acorduri-cadru sau declarații de colaborare reciprocă în domeniul recrutării și plasării în câmpul muncii a lucrătorilor străini. Prin aceste acorduri, guvernele permiteau recrutarea lucrătorilor de firme private, dar numai sub supravegherea statului. Exemple ale acestor acorduri sunt cele între Bangladesh și Liban, Oman, Iran, Irak; Pakistan și Iordania; Filipine și Irak, Iran, Iordania, Gabon" [5].

Așadar, atât țările de origine, cât și țările de destinație pot încheia acorduri bilaterale, astfel încât să fie stabilite prin prevederi normativ-legislative obligațiile părților pentru a sigura un proces migrațional care să se desfășoare în conformitate cu regulile și condițiile stabilite în prealabil.

Majoritatea acestor acte bilaterale încheiate în domeniul migrației forței de muncă conțin prevederi-tip, pentru a nu ocoli cu vederea anumite puncte importante, ca mai apoi să fie excluse condițiile care ar putea provoca neînțelegeri diplomatice între statele participante la proces. Aceste puncte obligatorii sunt: scopurile acordului, definirea tipurilor de forță de muncă vizate, criteriile de admitere, condițiile migrației forței de muncă, autoritățile competente în soluționarea situațiilor dificile, modalitatea în care se va efectua schimbul de informații, situația imigranților ilegal aflați pe teritoriul statului primitor, modalitatea de preselectie a emigranților, examinarea medicală, prevederi cu referire la drepturile și obligațiile imigranților în perioada de staționare pe teritoriul unui stat străin, eliberarea permisului de ședere temporară, condițiile contractelor de muncă, modalitatea de rezolvare a litigiilor și plângerilor, securitatea socială, modalitatea de expediere a mijloacelor financiare, condițiile de reintregire a familiei.

Desigur, nu toate aceste prevederi sunt conținute într-un singur act. Statele sunt în măsură să facă o selecție ale celor mai importante dintre acestea, mai ales că uneori acestea sunt imposibil de realizat în practică. Aceste prevederi sunt obligatorii pentru statele participante la proces și din faptul că sunt semnate ale unor acte internaționale ale căror importanță nu mai prezintă dubii. Totuși, este mai bine ca aceste tratate

bilaterale să existe, decât să lipsească. Ele pot fi utilizate în viitor ca instrumente pentru adoptarea altor angajamente, cu eficiență sporită în viitor.

Așadar: „Aceste acorduri pot fi o măsură eficientă de supraveghere a procesului migrațional, de control asupra abuzurilor în perioada de recrutare, plasare, precum și de stopare a recrutării ilegale și a traficului” [6].

Globalizarea, după părerea diferiților autori, poate produce soluții mai eficiente și mai ample, dată fiind posibilitatea transferului de experiență în condiții mult mai rapide și prin procesarea mai eficientă a datelor și diferitelor experiențe. Lucrurile acestea ne impun să fim de acord cu poziția opiniei publice internaționale care consideră că „... migrația este un proces multinațional și nu mai poate fi dirijat unilateral sau bilateral” [7].

Aceasta înseamnă că acordurile bilaterale sunt deja, oarecum, nu în întregime expirate, iar ultima tendință este de a le completa sau de a le preschimba în întregime cu abordări multilaterale sau chiar regionale, care sunt o modalitate de protecție sporită a drepturilor și libertăților lucrătorilor migranți. Prevederile acestora sunt negociate, astfel încât să asigure un nivel sporit al asigurării intereselor naționale, pentru că în anumite cazuri aceste interese coincid, iar abordarea bilaterală duce la risipă de timp și resurse de altă natură pentru purtarea negocierilor între două state.

Un asemenea tip de abordare multilaterală, care a reunit state cu interese asemănătoare, este cunoscut în istoria recentă sub numele de Consultările Interguvernamentale în Domeniul Azilului, Refugiaților și Politicilor Migraționale în Europa, America de Nord și Australia. Ca și în cazul acordurilor bilaterale, prevederile acestora trebuie să fie respectate atât de către statele primitoare de emigranți, cât și de către statele de origine ale acestor lucrători.

Un alt mecanism de protecție a lucrătorilor migranți și de asigurare a drepturilor acestora este impunerea unor standarde minime la încheierea contractelor de angajare peste hotare. Aceste standarde sunt absolut necesare, deoarece un mare număr al celor care au luat decizia de a emigra sunt dezinformați cu privire la condițiile de muncă în statul în care intenționează să emigreze. Adoptarea lor este foarte utilă, deoarece viitorii potențiali angajați ar putea să le invoce în negocierea condițiilor contractelor de muncă. Lipsa acestor standarde minime sau a cunoașterii lor poate dezavantaja emigranții în comparație cu populația de origine a statului primitor de forță de muncă. Ele sunt pârghii legale în susținerea negocierilor condițiilor de muncă; chiar dacă nu sunt aplicate în întregime pe teritoriul statului-gazdă, ele pot contribui esențial la obținerea unor succese.

„Pentru ca statele să aibă un impact mai mare, multe state au adoptat regulamente care obligă potențialii lucrători migranți să-și înregistreze contractele înainte de a ieși din țară. În vederea simplificării procedurii, multe state au stabilit modele ale contractelor de angajare, iar în temeiul acestora au elaborat reguli și norme ca să se asigure că orice lucrător care merge peste hotare posedă un document valabil și legal, care conține condițiile de muncă pe care le-a convenit cu angajatorul” [8].

Contractele de muncă, în mod similar cu acordurile bilaterale sau multilaterale, trebuie să conțină obligatoriu anumite prevederi și dispoziții. În anumite cazuri, condițiile negociate și stipulate în textul acestora sunt esențiale în asigurarea drepturilor și libertăților angajaților.

Orice contract individual de muncă trebuie să conțină, în conformitate cu dreptul internațional al muncii, următoarele prevederi:

- descrierea muncii pe care va trebui să o efectueze;
- locul de muncă;
- durata contractului de muncă;
- remunerarea muncii, adică salariul lunar și alte facilități salariale;
- orarul de muncă, zilele de odihnă și de sărbători;
- obligațiile părților implicate în efectuarea condițiilor prevăzute de contract;
- încetarea contractului;
- modalități de rezolvare a litigiilor.

Este de menționat că numai atunci când contractele de muncă îndeplinesc standardele minime, lucrătorul migrant are dreptul să părăsească statul de origine. Așadar, mecanismele de protecție a drepturilor migranților adesea trebuie să fie aplicate în paralel, astfel încât să fie asigurate condiții optime pentru cei care participă la fluxurile de migrație a forței de muncă. În acest caz concret, standardele minime se conțin în contractele de muncă.

Cât de ciudat ar părea, adesea, contractele de muncă nu sunt doar mecanisme de protecție a celor care emigrează, ci servesc drept instrumente politice în mâinile guvernanților. În mod normal, înainte de a părăsi

statul de origine, autoritățile naționale ar trebui să verifice modalitatea de îndeplinire a condițiilor de muncă ce reies din contracte.

„Înainte de a fi aplicate, statele trebuie să găsească modalitatea de a se asigura că aceste contracte sunt respectate în țara de angajare, în special în statele unde legislația muncii prevede standarde mai joase decât statele de origine” [9].

Problemele ce apar cel mai des țin de înregistrarea contractelor de muncă la autoritățile competente. Dar, ele pot fi rezolvate prin aceeași modalitate de încheiere a acordurilor bilaterale care ar putea elimina asemenea neînțelegeri între părțile participante la procesul de migrație. Evident, nu se va obține imediată clarificare a tuturor problemelor bilaterale, dar ar putea fi scoase în evidență obligațiile și responsabilitățile fiecărei părți.

Am menționat de mai multe ori că actele cele mai importante în asigurarea protecției forței de muncă peste hotarele statului de origine sunt convențiile internaționale, adoptate în cadrul organizațiilor internaționale abilitate, precum sunt Organizația Internațională a Muncii sau Organizația Internațională a Migrației. Ele sunt nu doar călăuze pentru state, ci mai sunt un fel de îndrumare pentru elaborarea contractelor de muncă individuale. Astfel, Organizația Internațională a Muncii a adoptat un șir de astfel de convenții, care conțin prevederi cu privire la salarii, protecția lucrătorilor migranți, drepturile și obligațiile acestora.

De obicei, asemenea convenții conțin prevederi cu privire la interzicerea discriminării, prevederi care, la rândul lor, se bazează pe principiul egalității tuturor oamenilor în ceea ce privește tratamentul în statul de primire și condițiile de muncă locale. Chiar și Carta Socială Europeană Revizuită în aplicare conține prevederi vizând tratamentul egal al tuturor lucrătorilor, indiferent de statul de origine. Același articol 19 al acesteia spune că părțile se angajează să „...asigure lucrătorilor, care se găsesc în mod legal pe teritoriul lor, un tratament nu mai puțin favorabil decât cel acordat cetățenilor lor, în ceea ce privește impozitele, taxele și contribuțiile aferente muncii, încasate în privința lucrătorului” [10].

Toate aceste condiții mai necesită și prevederi cu privire la nediscriminare în baza naționalității, religiei, rasei sau sexului persoanei în cauză. Ele au menirea de a asigura protecție tuturor emigranților la diferite etape ale procesului de migrație, iar acest lucru este într-adevăr o reușită comună a tuturor părților implicate.

Toate mecanismele menționate până acum sunt măsuri protective destinate siguranței cetățenilor care participă la fluxurile forței de muncă internaționale. Totuși, guvernele naționale, prin capacitățile diferite cu care sunt dotate, pot adopta și măsuri de suport în procesul de recrutare a angajaților peste hotarele țării. Aceste măsuri de suport au drept scop primordial reducerea costurilor de emigrare și acordare de asistență în procesul de efectuare a formalităților înainte de plecare. Există situații specifice în care statul poate să apară chiar în calitate de creditor pentru anumite categorii socialmente vulnerabile (spre exemplu, femeile), asigurându-le o parte din resursele financiare necesare pentru îndeplinirea formalităților documentare.

Mai există și situații concrete când guvernele chiar încurajează emigrația prin măsuri concrete, deoarece aceasta duce la acumularea schimbului de experiență în utilizarea și aplicarea noilor tehnologii în procesul de producție, iar aplicarea acestora în propria țară duce la dezvoltare economică, prin utilizarea inovațiilor în crearea de produse cu valoare adăugată ridicată.

O altă temă destul de importantă, care se cere a fi pusă în lumină în acest context, este cea privind instituirea unor mecanisme de control asupra evenimentelor sau actelor care au loc pe piața forței de muncă internațională. Pe de o parte, rolul unor asemenea mecanisme de control îl joacă, de cele mai multe ori, guvernele naționale. Nu contrazicem acest drept al autorităților naționale; dimpotrivă, le încurajăm să-și protejeze cetățenii care au devenit sau este posibil să devină victime ale unor asemenea contravenții. De modul în care statul își exercită acest drept depinde foarte mult eficiența garantării și asigurării drepturilor și libertăților emigranților. Principala cerință față de autoritățile naționale este ca această activitate de control să fie eficientă, astfel încât deciziile luate să nu prejudicieze și mai mult lucrătorul emigrant în încercarea lui de a-și asigura anumite drepturi, care i-au fost prejudiciate.

Mecanismul de control cu care este dotat statul servește acestuia în verificarea următoarelor lucruri:

- cum sunt îndeplinite prevederile legislației naționale și internaționale;
- sunt eficiente aceste acțiuni sau nu;
- corespunderea cerințelor cu relațiile sociale pe care au fost destinate să le reglementeze;
- legalitatea actelor îndeplinite.

Deci, „controlul este un instrument de determinare a modului în care acționează cel chemat să realizeze prevederile actului, precum și corespunderea acestora cu scopul legii, întru a cărui executare a fost emis” [11].

Controlul autorităților naționale poate fi de mai multe feluri, în dependență de situația concretă cauzată de încălcarea prevederilor stipulațiilor legale. Acesta poate fi: control politic, control judecătoresc, controlul constituționalității, control administrativ și control obștesc.

Luând în considerație faptul că România este un stat european, trebuie să prezentăm unul dintre mecanismele cele mai eficiente de asigurare a protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale lucrătorilor emigranți, fără, însă, a insista prea mult asupra lui. Accent vom pune mai mult pe importanța lui la nivel european.

În Europa, sistemul de garanție colectivă a drepturilor omului pe continentul european, și anume: pe sistemul colectiv instituit prin Curtea Europeană a Drepturilor Omului (prescurtat CEDO) este pus în aplicare prin sisteme juridice la nivel național și internațional. Spunem că este pus în aplicare și la nivel național, deoarece majoritatea statelor semnatare au ratificat legile acestea ca având putere națională, adică ele au devenit parte a legislației interne ale țării semnatare, prin adoptarea unor alte acte care i-au conferit acest statut și i-au asigurat punerea în aplicare a prevederilor acestora.

Principalul instrument de lucru al Curții este Convenția Europeană a Drepturilor Omului, ea având în competență de a judeca doar sesizările care reies din prevederile acesteia. Ea are două tipuri de competențe: soluționarea litigiilor și emiterea de avize consultative, adică principalele ei atribuții țin de interpretarea și aplicarea Convenției Europene a Drepturilor Omului și a Protocoalelor sale adiționale. Deciziile Curții sunt obligatorii, fiind transmise Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei pentru a fi supravegheată executarea lor.

Odată cu intrarea în vigoare a celui de-al doilea Protocol adițional al Convenției, în anul 1970, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a primit competențe consultative. Aceste competențe consultative se reduc la cererile de aviz care au parvenit din partea Comitetului de Miniștri asupra problemelor ce țin nemijlocit de interpretarea textului Convenției Europene a Drepturilor Omului.

Evident că acest mecanism reprezentat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în tandem cu Convenția Europeană a Drepturilor Omului este deosebit de important, dar el nu este decât unul regional, ceea ce însă nu-i reduce din însemnătate, chiar dacă este un mecanism regional și mai există un șir lung de asemenea măsuri și pe alte continente. Pentru statul nostru el este primordial.

Diversitatea de mecanisme internaționale, regionale sau chiar naționale de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului este mare. Cu părere de rău, la instrumentele lor se recurge foarte târziu, de cele mai multe ori când faptul încălcării prevederilor legislative naționale și internaționale au fost deja consumate. Chiar și așa, există măsuri capabile să asigure redresarea situațiilor în stare să producă confuzii sau chiar prejudicii.

Astăzi, sarcina principală a acestor mecanisme de protecție a drepturilor omului este de a se face cât mai auzite, iar activitatea lor trebuie să devină cât mai transparentă și cât mai accesibilă pentru cei care au luat decizia să participe la fluxul internațional al forței de muncă.

Referințe:

1. Potânga A., Costachi Gh. Asigurarea drepturilor omului în lume. - Chișinău: Epigraf, 2003, p.61.
2. Manolo I. Abella. Cum să gestionăm migrația forței de muncă? Manual pentru statele în tranziție și în curs de dezvoltare. - Geneva: Organizația Internațională a Muncii, 1997, p.85.
3. Prevenirea discriminării, exploatării și abuzului femeilor lucrătoare migrante. Recrutarea și călătoria pentru angajare peste hotare. Ghid informațional. - Geneva: Organizația Internațională a Muncii, 2006, p.28.
4. Manolo I. Abella. Op. cit., p.86.
5. Ibidem.
6. Prevenirea discriminării, exploatării și abuzului femeilor lucrătoare migrante. Recrutarea și călătoria pentru angajare peste hotare. Ghid informațional, p.28.
7. Ibidem, p.32.
8. Manolo I. Abella. Op. cit., p.91.
9. Ibidem, p.92.
10. Carta Socială Europeană Revizuită, în aplicare. - Chișinău: Biroul de Informare al Consiliului Europei în Moldova, 2001, p.23.
11. Creangă I., Gurin C. Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții. - Chișinău: TISH, 2005, p.345.

Prezentat la 29.06.2009

REGULILE APLICABILE RECRUTĂRII COPILOR-SOLDAȚI ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL UMANITAR

Virginia ZAHARIA

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

All members of a society suffer the consequences of armed conflicts in their area. However, the magnitude of these consequences for vulnerable groups, especially children, is often poorly understood. Children are faced with many aspects of war and the consequences affect both their physical and psychological development. International humanitarian law grants extended protection to children. In the event of international or non-international armed conflict, children benefit from the general protection granted to civilians not participating in the hostilities.

Odată cu adoptarea Convenției privind drepturile copilului din 1989, societatea internațională a recunoscut necesitatea de a acorda protecție specială copiilor în virtutea imaturității lor fizice și mintale. Totodată, în dreptul internațional a fost pusă problema privind definirea conceptului de „copil”. Deși termenul „copil” este examinat în context social, în plan juridic definirea lui se prezintă a fi deosebit de importantă. Dacă nu se va reuși să se ajungă la o interpretare unică a problemei, ar fi deosebit de important să se stabilească, cel puțin, limitele temporale în care o persoană poate fi numită copil, deoarece acesta se bucură de drepturi speciale doar într-o anumită perioadă a vieții. Dificultatea abordării acestor noțiuni pe plan internațional rezultă din faptul că între state există diferențe esențiale în diverse domenii: politic, cultural, religios, în sistemele de drept, care, în final, fac imposibilă o înțelegere unică a conceptului de copil. Tradițional, în legislațiile statelor, criteriul care caracterizează starea de „copil” este vârsta. Dreptul internațional în fond pornește de la același principiu: limitele temporale de vârstă și a încercat să definească copilul prin stabilirea momentului din care începe protecția juridică a lui și a momentului în care aceasta încetează [1].

În textul Convenției privind drepturile copilului, prin copil se înțelege orice ființă umană sub vârsta de 18 ani, exceptând cazurile în care legea aplicabilă copilului stabilește limita majoratului sub această vârstă (art.1) [2].

Până la adoptarea Convenției privind drepturile copilului, în anul 1959 a fost adoptată Declarația drepturilor copilului, care a stabilit momentul din care persoana este considerată copil. În Preambulul Declarației se menționează: „Copilul, în virtutea imaturității sale fizice și psihice, are nevoie de protecție și îngrijire specială, inclusiv protecție juridică corespunzătoare atât până, cât și după naștere” [3].

După cum observăm, este destul de dificil să ne determinăm până la ce vârstă omul rămâne să fie copil și la ce etapă acest copil devine adult. Dreptul internațional umanitar nu conține o precizare exactă a noțiunii de copil, însă unele dispoziții stabilesc 15 ani drept vârstă până la care copilul beneficiază de protecție specială, în contextul protecției victimelor de război [4].

Cu atât mai mult, în dreptul internațional umanitar lipsește termenul „recrutare”, de aceea vom aduce definiția doctrinară a recrutării copiilor: proces de implicare a copiilor în conflictul armat, proces care își are premisele, precum și etapele sale speciale [5].

Deși, după cum vom demonstra în continuare, dreptul internațional umanitar limitează drastic participarea copiilor la ostilități, aceștia continuă să fie înrolați în forțele armate naționale din diferite cauze de ordin: religios, politic, economic, etnic, fie din cauza strămutării populației, separării copiilor de familii etc.

Principalele instrumente juridice care reglementează recrutarea copiilor în dreptul internațional sunt următoarele: Protocolul adițional I la Convenția de la Geneva din 12.08.1949 în art.77 (2) și Protocolul adițional II în art.4 (3) (c) interzicând recrutarea copiilor. Această interdicție este stipulată și în Convenția cu privire la drepturile copilului, în Carta africană cu privire la drepturile și bunăstarea copilului, precum și în Convenția privind interzicerea celor mai grave forme ale muncii copiilor și acțiunea imediată în vederea eliminării lor. Suplimentar, înrolarea copiilor în forțele armate constituie componentă de infracțiune internațională atât în Statutul Curții Penale Internaționale, cât și în Statutul Curții Speciale pentru Sierra Leone.

Consiliul de Securitate al Organizației Națiunilor Unite (ONU), prin Rezoluția nr.1261 din anul 1999, a condamnat ferm recrutarea copiilor cu încălcarea dreptului internațional.

Interdicția respectivă poate fi întâlnită și în multe legislații naționale. Un exemplu elocvent în acest sens este legislația Republicii Moldova. Actul de ratificare a Protocolului facultativ cu privire la implicarea copiilor în conflictele armate [6] la Convenția privind drepturile copilului conține dispoziția: „... Republica

Moldova declară că vârsta minimă de incorporare a copiilor în serviciul militar în termen în Republica Moldova este de 18 ani” [7].

Recrutarea copiilor până la vârsta de 15 ani și utilizarea lor în activitățile militare prezintă o infracțiune militară, care încalcă principiul dreptului internațional umanitar *ratione personae*, care presupune acordarea protecției persoanelor civile și neimplicarea lor în conflictele armate. Interzicerea recrutării este nu doar un act accidental în dreptul internațional, el a devenit un obicei de drept internațional umanitar. Interdicția de implicare a copiilor în conflictele armate formează două componente de infracțiuni, pe care le deosebește doar un singur element: recrutarea copiilor până la 15 ani în situația unui conflict armat internațional și recrutarea copiilor până la 15 ani în situația unui conflict armat intern [8].

Deși majoritatea actelor internaționale prevăd protecția copiilor până la 15 ani, considerăm necesar să menționăm că și copiii cu vârsta cuprinsă între 15 și 18 ani de asemenea au nevoie de protecție. Însă, această protecție este acordată doar de către statele care au ratificat Protocolul facultativ la Convenția privind drepturile copilului [9].

Protocolul facultativ la Convenția privind drepturile copilului majorează vârsta minimă pentru recrutarea copiilor; acesta prevede și excepția care permite să fie înrolați copiii sub 18 ani, dar statul în acest sens trebuie să acorde anumite garanții:

- înrolarea trebuie să fie benevolă;
- prezența acordului părinților sau al tutorilor legali.

Vom face o remarcă la acest subiect: majorarea vârstei minime este o măsură eficientă de protecție a copiilor în conflictele armate, iar excepția de recrutare a copiilor sub vârsta de 18 ani nu ne pare convingătoare.

În ce privește alte formațiuni militare decât forțele armate, de regulă, anume acestea nu respectă regulile menționate mai sus. Protocolul opțional la Convenția privind drepturile copilului interzice acestor grupări să recruteze persoane sub vârsta de 18 ani [10].

Acest document nu prevede însă sancțiuni concrete pentru încălcarea dispoziției menționate, dar impune părților obligația să întreprindă măsurile necesare pentru a preveni încălcarea lor.

Convențiile de la Geneva privind protecția victimelor de război și Protocoalele adiționale la acestea încearcă să diferențieze limitele de vârstă pentru a stabili măsurile adecvate de protecție a copiilor.

Astfel, limita de vârstă 18 ani poate antrena:

- permisiunea de a lucra în teritoriile ocupate;
- pronunțarea pedepsei capitale;
- executarea pedepsei capitale.

Limita de vârstă de 15 ani reclamă:

- măsuri de asigurare ca orfanii și copiii separați de familiile lor să nu fie lăsați în voia soartei;
- tratament preferențial asemănător pentru străini ca și pentru propriii cetățeni;
- măsuri preferențiale cu privire la alimentație, asistență medicală și protecție adoptate înainte de ocupație;
- hrană suplimentară pentru copiii internați conform cerințelor lor fiziologice;
- participarea la ostilități și recrutarea.

Vârsta de 12 ani este prevăzută pentru cazurile în care copiii urmează să fie identificați conform anumitor semne distinctive [11].

Această flexibilitate în reglementări este necesară, deoarece există copii care în multe privințe rămân în urmă cu dezvoltarea atât fizică, cât și mintală după 15 ani [12].

Interzicerea categorică de participare a copiilor la conflictele armate este ireală și chiar imposibilă. Totuși, în Protocoalele adiționale din 1977 la Convențiile de la Geneva din 1949 este fixat scopul de a exclude pe cât este posibil aceste acțiuni, în special prin interzicerea recrutării adolescenților care nu au atins vârsta de 15 ani.

Suplimentar, Statutul Curții Penale Internaționale și al Curții Speciale pentru Sierra Leone au fixat aceeași vârstă minimă pentru recrutare în forțele armate sau grupurile armate – 15 ani, după cum a prevăzut-o și Convenția privind drepturile copilului.

La ratificarea Convenției privind drepturile copilului, Columbia, Olanda, Spania și Uruguay și-au exprimat dezacordul față de vârsta limită de 15 ani pentru recrutarea copiilor, optând pentru vârsta de 18 ani [13].

Ulterior, la cea de-a XXVII-a Conferință Internațională a Crucii Roșii și Semilunii Roșii din anul 1999, Canada, Danemarca, Finlanda, Guineea, Islanda, Mexic, Mozambic, Norvegia, Africa de Sud, Suedia, Elveția, Thailanda și Uruguay de asemenea au pledat pentru ridicarea limitei de vârstă în vederea recrutării copiilor la 18 ani.

18 ani este vârsta limită fixată și de Convenția Organizației Internaționale a Muncii privind interzicerea celor mai grave forme ale muncii copiilor și acțiunea imediată în vederea eliminării lor [14] și de Carta africană privind drepturile și bunăstarea copilului.

Protocolul facultativ cu privire la implicarea copiilor în conflictele armate la Convenția privind drepturile copilului prevede: „Statele părți vor veghea ca persoanele care nu au împlinit vârsta de 18 ani să nu constituie obiectul înrolării obligatorii în cadrul forțelor armate” (art.2) și „Grupurile armate distincte de forțele armate ale unui stat nu trebuie sub nici o formă să înroleze sau să utilizeze pentru ostilități persoanele sub 18 ani” (art.4 alin.(1)) [15].

Secretariatul General al ONU a anunțat vârsta minimă cerută soldaților implicați în operațiunile de menținere a păcii și a solicitat statelor să trimită în contingentele lor naționale soldați de preferință nu mai tineri de 21 ani și nicidecum mai mici de 18 ani.

Suplimentar, subiectul recrutării copiilor în conflictele armate a fost și este inclus cu regularitate în ordinea de zi a organizațiilor internaționale neguvernamentale. Conferința a XXVI-a Internațională a Crucii Roșii a recomandat părților beligerante să întreprindă toate măsurile pentru a nu admite participarea la conflictele armate a persoanelor care nu au atins vârsta de 18 ani.

Însă, în pofida numeroaselor reglementări în materie, art.38 din Convenția ONU din 10 decembrie 1989 privind drepturile copilului știrbește din protecția preconizată de Convențiile de la Geneva și Protocoalele lor adiționale. Astfel, art.38 alin.(2) obligă statul să urmărească ca persoanele care nu au 15 ani „să nu ia direct parte la ostilități”. Această dispoziție coincide în mare parte cu art.77 alin.(2) din Protocolul adițional I, însă se deosebește de art.4 alin.(3c) din Protocolul adițional II, care nu face deosebire dintre participarea directă și cea indirectă la ostilități, deoarece interzice părților să recruteze persoanele care nu au atins vârsta de 15 ani, precum și le interzice să le permită participarea la ostilități (directă sau indirectă). Și totuși, art.38 alin.(2) nu atenuează acțiunea art.4 alin.(3c), deoarece primul obligă statul participant să adopte față de copii măsuri pozitive de prevenire, iar al doilea se limitează la obligația negativă de a se abține de la recrutarea copiilor și de la permiterea participării lor la conflictele armate [16].

În ce privește art.38 alin.(4), acesta obligă statul să întreprindă toate măsurile, pe când Convențiile de la Geneva din 1949 și Protocoalele adiționale la ele conțin un șir de obligații absolute.

Această critică, expusă în literatura de specialitate, nu ne pare a fi convingătoare. Este evident că art.38 nu-și propune ca scop reglementarea tuturor situațiilor în care se poate afla un copil pe timp de război. Aceste situații particulare sunt reglementate de un drept special – dreptul conflictelor armate, la care se face trimitere specială în art.38 alin.(1). Nu poate fi pus la îndoială faptul că la apariția ostilităților vor fi aplicate dispozițiile corespunzătoare ale dreptului conflictelor armate, acesta având calitatea de *lex specialis* [17]. În această situație ar putea fi aplicat principiul persoanei sau victimei celei mai favorizate, care constă în următoarele: atunci când două dispoziții de drept internațional umanitar se contrazic, trebuie aleasă dispoziția care asigură o protecție juridică mai bună.

În sprijinul acestui principiu vine și art.41³ din Convenția ONU privind drepturile copilului, care prevede: „Nici o dispoziție din prezenta Convenție nu aduce atingere prevederilor mai favorabile pentru realizarea acestor drepturi ale copilului care pot figura:

- a) în legislația unui stat parte; sau
- b) în dreptul internațional în vigoare pentru statul respectiv”.

Așadar, deși în prezent nu există o practică uniformă privind respectarea minimumului de vârstă pentru recrutare, există un acord ca acesta să nu fie mai mic de 15 ani [18]. Suplimentar, Protocolul facultativ la Convenția privind drepturile copilului cere ca, la recrutarea persoanelor între 15 și 18 ani, prioritate să fie acordată celor mai în vârstă.

Statele ar trebui să ia în considerație necesitățile specifice de protecție a copiilor la recrutarea acestora în forțele armate și chiar în timpul pregătirii militare de orice nivel efectuate pe timp de pace [19].

Considerăm că pentru a preveni înrolarea copiilor în forțele armate este necesar:

- 1) să nu fie permisă recrutarea persoanelor mai tinere de 18 ani;
- 2) să fie prevăzute pedepse dure față de cei care practică înrolarea în armată a persoanelor lipsite de capacitatea de exercițiu deplină [20].

Acestea fiind standardele minime, statele sunt încurajate să asigure o protecție mai mare prin legislația lor internă. Răspunderea pentru eradicarea fenomenului participării copiilor la conflictele armate revine de asemenea statelor, în parte, care au ratificat convențiile referitoare la protecția copiilor în timpul conflictelor armate și care au obligația de a adopta, la nivelul legislației interne, măsurile de implementare a acestor

convenții, măsuri ce trebuie să corespundă cu ordinea juridică internă a statului respectiv. Aceste măsuri legislative, sau de altă natură, trebuie să ofere statelor posibilitatea de a respecta normele stabilite de convenții, pe de o parte, și să asigure respectarea lor, pe de altă parte [21].

Angajarea copiilor-soldați în acțiunile militare comportă consecințe negative atât pentru copii, cât și pentru maturii cu care aceștia s-au ciocnit.

Efectele negative ale recrutării pot fi: decesul, cauzarea vătămarilor corporale, iar după demobilizare intervine dificultatea socializării lor, fapt ce poate marca și generațiile lor viitoare.

Atitudinea pasivă față de implicarea copiilor în conflictele armate vine în contradicție cu dispozițiile actelor internaționale, care reglementează protecția specială a copiilor. Din acest considerent, interzicerea recrutării copiilor-soldați este problema primordială care trebuie să fie soluționată atât de părți, cât și de comunitatea internațională.

Referințe:

1. Старовойтов О. К вопросу о трактовке понятия «ребенок» в международном праве // Белорусский журнал международного права и международных отношений. - 2000. - №2. http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=351&Itemid=51.
2. Convenția ONU privind drepturile copilului (1989), ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.408 din 12.12.1990 // Buletinul Oficial. - 1990. - Nr.12.
3. Declarația privind drepturile copilului (1959). http://www.droitsenfant.com/declaration_droit_enfant.htm
4. Платтнер Д. Защита детей в международном гуманитарном праве. - В сб. Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве. Статьи и документы. Международный Комитет Красного Креста. - Москва, 1999, с.376.
5. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов. - В сб.: Международный Комитет Красного Креста. - Москва, 2000, с.56.
6. Protocol facultativ cu privire la implicarea copiilor în conflictele armate din 2000 la Convenția privind drepturile copilului din 1989. http://www.irdo.ro/file.php?fisiere_id=115&fmt=doc
7. Legea nr.15-XV din 6.02.2004 pentru ratificarea Protocolului facultativ cu privire la implicarea copiilor în conflictele armate la Convenția privind drepturile copilului // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2004. - Nr.39.
8. Гунько О. Запрещение вербовки детей-солдат: санкции за нарушения [http://www.icrc.org/web/rus/siterus0.nsf/htmlall/russia-universities-170707/\\$File/Part_2.pdf](http://www.icrc.org/web/rus/siterus0.nsf/htmlall/russia-universities-170707/$File/Part_2.pdf)
9. Ibidem, p.48.
10. Ibidem, p.56.
11. Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Volume I. Rules. - Cambridge: University Press, 2005, p.482.
12. Криль Ф. Защита детей во время вооруженных конфликтов. - В сб.: Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве. Статьи и документы. Международный Комитет Красного Креста. - Москва, 1999, с.110.
13. Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Volume I. Rules, p.484.
14. Convenția Organizației Internaționale a Muncii privind interzicerea celor mai grave forme ale muncii copiilor și acțiunea imediată în vederea eliminării lor, 1999, ratificată prin Legea nr.849 din 14.02.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.33.
15. Protocol facultativ cu privire la implicarea copiilor în conflictele armate din 2000 la Convenția privind drepturile copilului din 1989. http://www.irdo.ro/file.php?fisiere_id=115&fmt=doc
16. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов, с.373-374.
17. Ibidem, p.374.
18. Henckaerts J.-M., Doswald-Beck L. Customary International Humanitarian Law. Volume I. Rules, p.485.
19. Cernei T. Problema implicării copiilor combatanților în conflictele armate. - În: Probleme actuale ale dreptului internațional umanitar. - Bălți, 2006, p.34.
20. Voloșenco I. Problema implicării copiilor combatanților în conflictele armate. - În: Probleme actuale ale dreptului internațional umanitar. - Bălți, 2006, p.39.
21. Cernei T. Problema implicării copiilor combatanților în conflictele armate. - În: Probleme actuale ale dreptului internațional umanitar. - Bălți, 2006, p.33.

Prezentat la 29.06.2009

EXPLICAȚII TERMINOLOGICE ALE CONCEPTULUI DREPTULUI LA MOȘTENIRE

Violeta COJOCARU, Igor ȘEREMET

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

The research of a law institution implies a detailed interpretation of the legal instruments specific for this field. The legal terms as inheritance, heir, deceased, inheritance part, succession represents basic pillars of right to inheritance. As a result, their characteristics form the subject of legal and philosophical research of the significance of each relationship in the context of legal succession. Similarly, with improvements of the inheritance institution, it is necessary to use certain terms in the light of their use or object, such as inheritance or succession, heir or successor, etc.

Appropriate solution will be found only by reference to sources that determines the basic criteria of each term, taken together, being enough to appropriate assessment.

Arierarul reglementărilor dreptului privat cuprinde întreg spectrul vieții omului – încă înainte de naștere și până la moarte.

Din multipla gamă a aspectelor vieții, reglementate de dreptul privat, se întâlnesc și aspecte care sunt determinate de un eveniment firesc și inevitabil, cum este moartea unei persoane, efectele juridice ale acesteia fiind precizate prin intermediul reglementărilor succesoriale.

Datorită importanței pe care o are această instituție în dreptul privat, în doctrină s-au ridicat numeroase probleme în legătură cu fundamentul dreptului unei persoane de a dispune prin acte juridice „*mortis causa*” de bunurile sale.

Prima justificare a moștenirii, în ordine cronologică, a fost dată de caracterul familial al proprietății. Atât timp cât bunurile erau proprietatea familiei și nu aparțineau individului, șeful familiei exercita toate drepturile grupului. La moartea șefului familiei, un alt membru devenea șef, continuând exercitarea drepturilor asupra bunurilor care erau coproprietatea familiei.

Promotori ai acestei idei au fost și postmoderniștii, care susțineau că evoluția relațiilor sociale trebuie să ajungă la subordonarea moralei la lege. Ulterior, aceasta va servi drept premisă de formare a unei solidarități familiale între soți, prielnică pentru responsabilitatea reciprocă a acestora, pilon-cheie la fundamentarea instituției filiației, stabilirii claselor de moștenitori, a succesiunii testamentare.

Așadar, moartea determina transmiterea puterilor de la un șef la altul și nu transmiterea unei universalități de drepturi și obligații de la un titular de patrimoniu la altul [1].

Astfel, în dreptul roman clasic se vorbea despre „*heres sui et necesarii*”, expresie care semnifică faptul că succesorul dobândește prin moștenire bunuri ce îi aparțineau înainte, cu titlu de coproprietate și, de asemenea, că succesorul dobândește aceste bunuri în mod necesar, neavând dreptul să repudieze moștenirea [2].

În acest sens, normele succesoriale sunt configurate prin anumite elemente care precizează conceptul instituției, și anume:

A) Moștenirea presupune, *stricto sensu*, transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una ori mai multe persoane în ființă (persoane fizice, persoane juridice ori statul).

Potrivit explicațiilor terminologice, „moștenire” este: 1) drept de succesiune; totalitatea bunurilor materiale rămase de la o persoană decedată și intrate în posesiunea altcuiva; bun obținut prin drept succesoral; 2) patrimoniu cultural, bunuri morale, intelectuale, artistice care se transmit de la o generație la alta. Caracter fizic, însușiri care se transmit ereditar [3].

De asemenea, *Sachsenspiegel* (oglinza saxonă – culegere de legi saxone medievale) prevedea că bunul cu care omul moare se numește moștenire (Mit welchem Gut der Manuerstrib, das hust man alles Erbe).

Persoanele fizice ca succesori sunt cele care se aflau în viață la momentul decesului celui ce a lăsat moștenirea, precum și copiii concepuți în timpul vieții și născuți vii după decesul acestuia, în cazul succesiunii testamentare indiferent de faptul dacă sunt sau nu ai defunctului (art.1433 alin.(1) lit.a) și b) CC RM).

Succesori pot fi și persoanele juridice care au capacitate juridică civilă la momentul decesului celui ce a lăsat moștenirea (art.1433 alin.(1) lit.b) CC RM).

Statul ca succesor dispune de capacitate testamentară, precum și de capacitate succesorală asupra unui patrimoniu succesoral vacant (art.1433 alin.(2) CC RM). Conform art.1515 CC RM, patrimoniul este vacant

dacă nu există nici succesori testamentari, nici legali sau dacă nici unul din succesori nu a acceptat succesiunea, sau dacă toți succesorii sunt privați de dreptul la succesiune. Rezultă că regulile care guvernează moștenirea se pot aplica numai în cazul morții unei persoane fizice (art.1432 alin.(1) CC RM), nu și în cazul încetării existenței unei persoane juridice.

Ființa trecătoare, omul (persoana fizică) piere, inevitabil, prin moarte. Piereea fizică a omului, juridic, duce la dispariția sa ca subiect de drept, dar patrimoniul lui (drepturile și obligațiile cu conținut patrimonial) rămâne. Deci, „sub pedeapsa de anarhie și imobilism, nu s-ar putea spune despre un mort, ca despre un act nul, că este considerat a nu fi existat niciodată: achizițiile sale, obligațiile sale nu pot fi tabula rasa” [4]. „*Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum jus, quod defunctus habuerit*” – moștenirea nu este altceva decât dreptul de a succede cu toate drepturile defunctului. Patrimoniul unei persoane fizice, conceput ca totalitatea drepturilor și obligațiilor patrimoniale și a bunurilor care aparțin acesteia, este însoțitorul permanent al persoanei pe parcursul întregii sale existențe [5].

În acest sens, moștenirea cuprinde drepturile și obligațiile din patrimoniul defunctului, cu excepția celor strict personale.

B) Persoana despre a cărei moștenire este vorba, *defunctul*, se mai numește „*de cuius*”, abreviere din formula dreptului roman „*is de cuius successionis (rebus) agitur*” (cel despre a cărui moștenire, bunuri este vorba).

Potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române, defunct este om mort, răposat, decedat [6].

Termenul „*de cuius*” (defunct) este folosit în special în moștenirea legală. În moștenirea testamentară este utilizat și termenul de testator, pentru a desemna „*de cuius*”-ul care a dispus de patrimoniul său pentru cauză de moarte.

Fără îndoială, persoana decedată se bucură, prin tradiție, de un anumit respect, fiind protejată [7], sens în care se vorbește despre un drept al cadavrului la protecția intimității imaginii sale, despre un drept la integritatea acestuia, despre un drept la pacea ultimului lăcaș și despre un drept la respectul memoriei celui decedat [8]. Dar, cum a remarcat autorul M.Meau-Latour, „Codul civil nu cunoaște dreptul mortului, el nu se interesează decât de cei vii” [9].

După ce bunurile au încetat să mai fie coproprietatea familiei, dreptul la moștenire apare ca o consecință firească a apariției proprietății private, fie că aceasta este privită ca funcție economică, fie ca putere juridică a proprietarului [10].

Din momentul în care bunurile ce constituiau obiectul proprietății individuale erau supuse voinței testatorului, s-a admis că acesta putea dispune de bunurile sale și după moartea sa, moștenirea gășându-și izvorul și justificarea și în voința exprimată sau prezumată a lui *de cuius* „voința juridic respectată, căci este a proprietarului” [11].

Astfel, s-a considerat că instituția moștenirii este „corolarul necesar al dreptului de proprietate”. Între dreptul de moștenire și dreptul de proprietate există o legătură indisolubilă, nașterea și dezvoltarea dreptului de moștenire fiind determinate de nașterea și prefacerile dreptului de proprietate ca urmare a schimbărilor petrecute în relațiile de producție, „ca o consecință a dezvoltării forțelor de producție, oglindind astfel, în fiecare moment al dezvoltării istorice, organizarea economică și de clasă a fiecărei societăți” [12].

Deci, legea materială nu face decât să reglementeze regulile după care patrimoniul defunctului se transmite la moștenitorii acestuia, sens în care art.320 alin.(2) CC RM recunoaște succesiunea ca modalitate de dobândire a proprietății, adică „este translativă de proprietate”, configurând astfel *lato sensu* al conceptului de succesiune ca orice transmitere de drepturi.

C) Persoanele care dobândesc patrimoniul defunctului se numesc „*moștenitori*” sau „*succesori*”, termeni cu care operează și actualul Cod civil, fiind întâlnit și termenul de comoștenitori în cadrul moștenirii testamentare (art.1452), cât și cel de legat (art.1486) [13].

Terminologic, conceptul de „moștenitor” subînțelege: 1) persoană care moștenește bunuri materiale sau care devine prin succesiune beneficiarul unui drept; persoană care urmează pe cineva într-un post, într-o demnitate; succesori, urmași; 2) fiu, copil (în raport cu părinții săi) [14].

Dreptul la moștenire, în sensul art.320 CC RM, este o modalitate de dobândire a proprietății. Definiția nu ar fi completă dacă nu s-ar preciza cauza juridică în temeiul căreia este dobândit acest drept. Causa constă din îndreptățirea anumitor persoane, legate de „*de cuius successionis agitur*” prin raporturi de rudenie de a dobândi proprietatea acelor bunuri. Dacă aceasta, în general, este dreptul de moștenire pentru cauză de rudenie, în mod firesc se pune întrebarea: care este rațiunea aceluia atribut al persoanei de a transmite propriile bunuri

după moartea sa, precum și îndreptățirea persoanelor care sunt legate prin filiație de „*de cuius*” de a le prelua? După filosoful idealist G.Laszle, „testamentul nu ar avea nici o putere, dacă sufletul nu ar fi nemuritor”. Din această cauză, defunctul rămâne și după moarte unicul și principalul proprietar, iar succesorii nu sunt altceva decât simpli supraveghetori, lăsați de către defunct să-i păzească averea.

În acest context, este necesar a menționa fundamentul dreptului la moștenire prin prisma explicațiilor a două mari concepte filosofico-juridice:

- Potrivit opiniei filosofilor Grotius, Puffendorf, Domat, dinaintea Marii Revoluții franceze din 1789, succesiunea, sub forma transmiterii de bunuri și a dreptului celor chemați la ea de a le prelua, a fost fundamentată pe regulile dreptului natural. Se spune că transmisiunea este o instituție a dreptului natural, care este un drept universal, imuabil, și izvor al tuturor legilor pozitive. Ea nu este decât rațiunea naturală (*naturalis ratio*), care guvernează pe toți oamenii. Dreptul la moștenire ar fi, astfel, o instituție conform dreptului natural, originea sa negându-se în altă parte [15].

În una din lucrările sale (*Du droit, de la guerre et la paix*) H.Grotius menționa că „succesiunea este bazată pe dreptul natural”. Esența teoriilor sale se reduce la faptul că natura l-a înzestrat pe om, ca și pe celelalte ființe, cu instinctul de a-și asigura urmașii cu toate cele necesare pentru a supraviețui. H.Grotius conchide că normele dreptului succesoral sunt în concordanță „cu legile naturii”, adică cu normele dreptului natural. Practic, aceasta înseamnă că trebuie să existe un sistem unic de norme succesoriale pentru toate timpurile și pentru toate popoarele.

- Autorii, juriști și filosofi, care au contribuit la redactarea Codului civil francez – Codul lui Napoleon, au considerat însă că fundamentarea „succesiunii” se află în dreptul pozitiv al fiecărei țări, fiind o creație a legii, fără rădăcini în afara legii [16].

Charles Louis de Secondat Montesquieu, exponent de seamă al iluminismului, este de părere că „normele de drept succesoral sunt instituite de stat, esența lor se explică prin esența statului și vor exista atât timp cât va exista el”. El a intuit legitatea proceselor social-istorice și a subliniat caracterul legilor, în genere, definite ca „raporturi necesare care derivă din natura lucrurilor”. În *Spiritul legilor* – opera sa principală, Montesquieu susține, în cap. VI și XXVI, că „ordinea succesiunilor depinde de principiile de drept politic sau civil și nu de principiile de drept natural. Partajul bunurilor, legile aplicate acestui partaj, succesiunea după moartea aceluia ce a făcut acest partaj: toate acestea nu pot fi reglementate decât de societate și, în consecință, de legile politice și civile. Legea naturală ordonă strămoșilor de a-i întreține pe copiii lor, dar nu-i obligă să-i facă moștenitori. Întreținerea copiilor este o obligație de drept natural, să le acorzi succesiunea este o obligație de drept civil sau politic”.

Nu putem împărtăși în totalitate nici unul din aceste puncte de vedere. Succesiunea nu poate fi considerată numai o creație a legii, deoarece, indiferent de popor sau de timpul la care o raportăm, aceasta nu a încetat să se justifice prin solidaritatea membrilor familiei, prin „legitime și firești tendințe ale omului și familiei” [17].

Acesta a fost, de altfel, și motivul pentru care legiuitorul moldav a tratat separat succesiunea legală de cea testamentară.

Astfel, succesiunea legală își are temeiul în dreptul natural, la a cărui origine se află următoarele idei:

- ideea obligației morale, care prin puterea voinței divine ar lega pe membrii aceleiași familii, adică așa-zisa solidaritate de familie [18]. Ideea obligației morale justifică dreptul de moștenire, în general, și instituția rezervei, în special, care ocrotește pe copii, părinți și pe soțul supraviețuitor împotriva voinței liberale a defunctului, asigurându-le împotriva acestei voințe o parte importantă din moștenire [9];

- ideea „*heres sui*”, adică de preluare a ceea ce este al său prin contribuția moștenitorului la constituirea patrimoniului familial;

- ideea „afecțiunii prezumate a defunctului și consolidării familiei prin conservarea bunurilor moștenite” [20]. Se presupune că defunctul are față de persoana care îl moștenește o anumită afecțiune, care privește, în mod special, pe moștenitorii rezervatari.

Fundamentul dreptului la succesiune este dat de lege, Codul civil, prin art.1487, enumerând printre modurile de dobândire ale proprietății și legatul.

Deși legatul este întocmit în timpul vieții titularului dreptului subiectiv, el își produce efectul translativ de proprietate la încetarea din viață a titularului, deoarece dacă s-ar considera că proprietatea este legată de existența fizică, ar însemna ca la data încetării din viață fără moștenitori bunurile lui „*de cuius*” să fie considerate fără stăpân și să fie dobândite de primul ocupant [21]. Prin urmare, dreptul de a dispune după moartea sa de propriile bunuri este conferit de lege.

D) În cadrul dreptului de moștenire noțiunea de moștenire sau succesiune se întrebunează nu doar în sensul de transmitere a patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă, dar și pentru desemnarea a însuși patrimoniului transmis din cauza de moarte, deci în sens de masă succesorală. *Hereditas est pecunia quae morte alicujus ad quem quam parvenit* – adică, succesiunea consistă în bunurile care, prin moartea cuiva, se transmit unei persoane.

Potrivit explicațiilor terminologice, *masa succesorală* este o sintagmă ce desemnează patrimoniul transmis pentru cauză de moarte, formată, deci, din ansamblul bunurilor și valorilor (pozitive și negative) care în totalitatea lor alcătuiesc averea succesorală rămasă după defunct și care constituie obiectul împărțelii moștenirii. Nu se include în componența masei succesorală contravaloarea primelor de asigurare plătite, afară numai dacă se dovedește că respectiva asigurare a constituit, în realitate, o libertate, cum ar fi o donație indirectă făcută în favoarea unuia dintre moștenitori [22].

Astfel, conform art.1444 CC RM, patrimoniul succesoral include atât drepturile patrimoniale (activul succesoral), cât și obligațiile patrimoniale (pasivul succesoral), pe care cel ce a lăsat moștenirea le avea la momentul decesului, cu excepția „drepturilor și obligațiilor patrimoniale care poartă un caracter personal și care pot aparține doar celui ce a lăsat moștenirea și nici drepturile și obligațiile, prevăzute de contract sau de lege, care sunt valabile numai în timpul vieții celui ce a lăsat moștenirea și care încetează la decesul lui” (art.1446 CC RM). Moștenitorul nu poate avea mai multe drepturi decât avea „*de cujus*”-ul, pentru că nimeni nu poate transmite mai multe drepturi decât el are însuși (*Nemo plus juris ad alium tranferre potest, quam ipse habet*). În acest sens se vorbește despre moștenirea (succesiunea) lăsată de defunct, despre moștenirea dobândită de moștenitori, despre moștenirea sau succesiunea vacantă (*hereditas iacens*), adică fără stăpân (*hereditas caduca*) etc. [23].

Întrucât clauza de împuternicire înscrisă în contractul de mandat este o reprezentare, care încetează la moartea mandantului „*de cujus*”, suma înscrisă în contract la data morții lui face parte integrantă din moștenire, ca și obligația mandatarului de a da socoteală moștenitorilor cu privire la sumele ridicate în temeiul clauzei de împuternicire (art.1051 alin.(2) CC RM).

E) În limbajul comun, prin succesiune se înțelege o însușire de persoane, fapte sau fenomene.

Din punct de vedere etimologic, cuvântul „succesiune” provine din latinescul „*succesio, – onis*”, care poate fi tradus prin „urmarea lucrurilor (unul după altul), înlocuire, moștenire” [24].

În sens juridic, succesiunea sau moștenirea, care sunt sinonime, au un înțeles specializat, desemnând transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă. O precizare se impune în legătură cu noțiunea de „succesiune”. Deci, a succede înseamnă a lua locul unei alte persoane. Astfel, cumpărătorul succede vânzătorul, fiind un succesori cu titlu particular între vii, fiind utilizată accepțiunea de transmitere de succesiune în sensul de transmitere de drepturi. În dreptul succesoral termenul de „succesiune” are două semnificații:

1) „de transmisiune” succesorală, al cărei obiect îl constituie fie întregul patrimoniu al defunctului (transmisiune universală), fie o cotă-parte din acest patrimoniu (transmisiune cu titlu universal), fie un bun sau altul – individual determinat sau de gen – din acest patrimoniu (transmisiune cu titlu particular). Astfel, spre deosebire de actele juridice între vii, care nu pot fi decât cu titlu particular, patrimoniul unei persoane în viață fiind incesibil ca atare, obiectul transmisiunii succesorală poate fi și un patrimoniu în întregul său sau o cotă-parte din acesta, adică un ansamblu de drepturi și obligații cu conținut patrimonial care a aparținut unei persoane fizice decedate [25]. Rezultă că termenul de succesiune desemnează, într-o primă accepțiune, un mod specific de dobândire sau de transmitere a proprietății pentru cauză de moarte (*mortis causa*), și anume: succesiunea legală (*ab intestat*), alături de aceasta art.1486 CC RM enumerând și legatul, care este tot un mod de dobândire (transmitere) a proprietății pentru cauză de moarte (*mortis causa*), dar care are la bază voința celui decedat, iar nu legea, cum se întâmplă în cazul moștenirii „*ab intestat*”;

2) noțiunea de succesiune (moștenire) are și un al doilea sens, și anume: acela de universalitate a activului și pasivului patrimonial, care trece de la defunct la moștenitorii săi; altfel spus, de masă succesorală. Se vorbește, astfel, despre bunurile cuprinse în moștenire sau succesiune, despre moștenire sau succesiune mobilă sau imobilă sau că un bun face parte sau nu din moștenire. Altfel spus, prin acest termen se desemnează uneori și obiectul transmisiunii succesorală – „*Hereditas est pecunia quae morte alicujus ad quemquam pervent*” (Succesiunea consistă în bunurile care, prin moartea cuiva, se transmit unei persoane). În Codul civil al Republicii Moldova s-a realizat o preocupare de unificare a termenologiei, deși uniformizarea ar duce

la sărăcia expresiei în domeniu. Dacă termenii de moștenire, succesiune sunt sinonime, nu se pot, totuși, realiza aceleași construcții lingvistice, specifice domeniului cu fiecare dintre ei. Se va spune, evident, „reprezentare succesorală” și „rezervă succesorală”, dar sintagma nu se poate realiza cu noțiunea de „moștenire”. Varietatea termenilor conferă, așadar, mai largi posibilități de exprimare decât uniformizarea lor, care nu e de dorit, în tratarea subiectului, fiind preferabil termenul de succesiune [26].

Fundamentarea conceptuală a instituției succesiunii privește, pe lângă elementele de bază, și o axare a fluxului interpretativ al acesteia prin prisma evoluției istorice. Remarcabil este faptul că amprenta timpului a radiat multe lacune ale tandemului practic între regulile existente în materia succesiunii și necesitățile sociale, care în mod pretențios își confirmă rolul primordial.

Referințe:

1. Eliescu M. Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul R.S.R. - București: Editura Academiei, 1966, p.27.
2. Eliescu M. Curs de succesiuni. - București: Humanitas, 1997, p.16.
3. Dicționarul Explicativ al Limbii Române. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. Ediția a II-a. - București: Univers Enciclopedic, 1998, p.655.
4. Grimaldi M. Les dernieres volontes, Ecrit en hommage a G.Cornu. - Paris: PUF, 1994, p.177; Micescu I. Curs de drept civil. Succesiuni ab intestat. - București, 1937, p.XIX.
5. Florescu D.C. Dreptul civil. Succesiunile. - București: Editura Universității, „Titu Maiorescu”, 2001, p.15.
6. Dicționarul Explicativ al Limbii Române, p.271.
7. Beigner B. Note // Le Dallos (Jurisprudence Commentaires). - 2000. - Nr.17. - P.373.
8. Gridel J.-P. L'individu juriqument mort // Le Dallos. Supplement nr.16/2000, „Journe Paris V.Droit 1999, Quelques aspects du droit de la mort”, p.266-11-266-14.
9. Meau-Latour M. La transmission patrimoniale a cause de mort // Le Dalloz. Supplement nr.16/2000, p.266-14.
10. Micescu I. Curs de drept civil. Succesiuni ab intestat, p.XIX.
11. Eliescu M. Curs de succesiuni, p.17.
12. Eliescu M. Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul R.S.R., p.23.
13. Cod civil, nr.1107-XV din 06.06.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. -Nr.82-86/661, promulgat prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.719-III din 11.06.2002, în vigoare din 12.06.2003.
14. Dicționarul Explicativ al Limbii Române, p.655.
15. Rarincescu M.G. Curs de drept civil, 1945, p.9.
16. Mazeaud J. Leçons de droit civil. Tome IV. Vol.II. Les succesions, p.9, pct.667.
17. Petrescu R. Drept succesoral. - București: Oscar Print, p.13.
18. Laurent F. Principes de droit civil francais. Ed. a 4-a. Vol.III. - Bruxelles-Paris, 1889, p.559-560.
19. Dogaru I. Drept Civil. Succesiunile. - București: ALL Beck, 2003, p.16.
20. Hamangiu C., Rosetti-Bălănescu I., Băicoianu Al. Tratat de drept civil român. Vol.III. - București: ALL, 1998, p.223.
21. Petrescu R. Drept succesoral, p.13.
22. Costin M.N., Costin M.C. Dicționar de drept civil: L-Z. Vol.III. - București: Lumina LEX, 2004, p.57.
23. Deak Fr. Tratat de Drept Succesoral. - București: Actami, 1999, p.6.
24. Nădejde I. Dicționar Latino-Român. - Iași: Viața Românească, 1934, p.637.
25. Malaurie Ph., Agnes L. Thery Ph. Cours de droit civil. Le biens. La publicite foncier, 4-e edition. - Paris: Cujas, 1998. - Nr.10. - P.18.
26. Fundamentul dreptului la moștenire // Analele Științifice ale Academiei de Științe a Moldovei. Seria „Drept Privat”. - 2003. - Nr.2. - P.31-37.

Prezentat la 29.06.2009

INTERMEDIEREA ÎN ASIGURĂRI

Gheorghe MÎȚU

Catedra Drept Civil

According to the Civil code of Republic of Moldova, one of the area which is covered by commercial intermediation is the activity of intermediaries in insurances.

Within the framework of the present article, not only the activity particularities of intermediaries in insurances (agents and brokers), the legal nature of their relationships with their clients and third parties, but also the legal requirements of their authorization and activity are undertaken. For all this, there have been made references to the relevant doctrinaire opinions and national legislative acts.

În contextul dezvoltării domeniului asigurărilor în Moldova, o parte din ce în ce mai mare a activității de asigurare se va desfășura cu ajutorul intermediarilor în asigurări. Acesta este motivul pentru care legiuitorul a reglementat detaliat activitatea intermediarilor în asigurări în Legea cu privire la asigurări, nr.407-XVI din 21.12.2006 [1].

Deși nu sunt părți ale contractului de asigurare, intermediarii în asigurări joacă un rol important în încheierea și chiar derularea efectelor contractului de asigurare [2].

Potrivit art.1 din Legea cu privire la asigurări, *activitate de intermediere în asigurări și/sau în reasigurări* este activitatea care constă din prezentarea sau propunerea contractelor de asigurare și/sau de reasigurare, din alte acțiuni de pregătire a încheierii unor astfel de contracte, din încheierea lor, sau de contribuție la gestionarea contractelor, în special în cazul solicitării de daune.

Aceste activități nu se consideră de intermediere în asigurare și/sau în reasigurare în cazul în care sunt îndeplinite de un asigurător sau de un angajat al lui care acționează sub responsabilitatea asigurătorului. Nu se consideră activități de intermediere în asigurări și/sau în reasigurări nici următoarele: furnizarea ocazională de informații, în contextul unor alte activități profesionale, al căror scop nu rezidă în oferirea de asistență clienților în vederea încheierii sau administrării unui contract de asigurare și/sau reasigurare, administrarea daunelor unui asigurător (reasigurător) la nivel profesional și nici compensarea daunelor și evaluarea de către un expert a solicitărilor de daune.

Legea cu privire la asigurări, nr.1508-XII din 15.06.1993 (abrogată) a fost primul act legislativ în Republica Moldova care a menționat despre intermedierea afacerii (în cazul dat fiind domeniul asigurărilor). Astfel, art.9 din Legea cu privire la asigurări, dedicat intermediarului de asigurare, stabilea că încheierea și îndeplinirea contractului de asigurare se efectuează prin intermediarului de asigurare – agentul de asigurare, comisarul de avarie, misitul de asigurare – calitate în care acționează persoane fizice și juridice. Agentul de asigurare, comisarul de avarie sunt reprezentanți ai asiguratorului și, pentru o anumită retribuție, desfășoară activitate în numele acestuia. Pentru exercitarea obligațiilor asumate de agentul de asigurare și de comisarul de avarie în limitele împuternicirilor ce le-au fost delegate de asigurător răspundere poartă asigurătorul.

Misitul de asigurare este un intermediar independent care desfășoară activitate în baza acordurilor dintre asigurat și asigurător.

În conformitate cu art.1 din Legea cu privire la asigurări din 21.12.2006, *agent de asigurare* este *persoană fizică* sau *persoană juridică* (s.n.) ce desfășoară activitate profesională în baza mandatului acordat de asigurător, având dreptul să încheie, în numele și din contul asigurătorului, contracte de asigurare cu terții, conform condițiilor stipulate în contractul de mandat, fără să aibă calitatea de asigurător, reasigurător sau de broker de asigurare și/sau de reasigurare.

Astfel, spre deosebire de legislația franceză, unde agentul de asigurare (*l'agent general*) poate fi numai o persoană fizică (art.2 din Decretul nr.49-317/5.03.1949), în Moldova agentul de asigurare poate fi și o persoană juridică. Prevederi similare întâlnim și în art.2 pct.2 din Legea României privind societățile de asigurare și supravegherea asigurărilor, nr.32/2000 [3], care definește agentul de asigurare ca persoana fizică sau juridică abilitată, în baza autorizării unui asigurător, să negocieze sau să încheie în numele și în contul asigurătorului contracte de asigurare cu terții, conform condițiilor stipulate în contractul de mandat încheiat, fără să aibă calitatea de asigurător sau broker de asigurare.

Astfel, cum reiese din cuprinsul reglementării, pot avea calitatea de agent de asigurare atât o persoană fizică, cât și o persoană juridică.

Autorii Dicționarului de asigurări [4] definesc agentul de asigurare ca persoana care, din împuternicirea societăților de asigurare, efectuează operațiile de asigurare a bunurilor, persoanelor, încasează primele de asigurare. Totodată, în Dicționarul nominalizat se redă definiția agenției de intermediere a asigurărilor și reasigurărilor. Astfel, agenția de intermediere a asigurărilor și reasigurărilor este o instituție specializată în domeniul asigurărilor și reasigurărilor de bunuri și de persoane, cu răspundere civilă etc., care încheie sau plasează contracte pentru societăți de asigurare, societăți de asigurare-reasigurare și societăți de reasigurare ori prestează alte servicii privind întocmirea și executarea contractelor.

În ceea ce privește calitatea de agent de asigurare pe care o poate dobândi persoana fizică, vom face câteva precizări în legătură cu posibilitatea acesteia de a dobândi calitatea de comerciant prin desfășurarea activității de negociere și încheiere a contractelor de asigurare. În doctrina franceză [5], s-a exprimat opinia că agenților de asigurare li s-ar putea aplica dispozițiile legale relative la raporturile dintre agenții comerciali și mandanții lor sau reglementările referitoare la profesii liberale.

Ipozeza pusă în discuție prezintă relevanță mai ales prin prisma consecințelor asupra agentului de asigurare, cu referire specială asupra obligațiilor profesionale ale comercianților.

Astfel, agenților de asigurare urmează a li se aplica în mod subsidiar prevederile Codului civil, care în art.1199 alin.(1) prevede că agentul comercial este persoană fizică, întreprinzător independent, căreia i s-au încredințat împuterniciri permanente de intermediere sau de încheiere de contracte comerciale cu bunuri și servicii în numele și pe contul unei alte întreprinderi (principal). Astfel, referitor la persoana fizică care activează în calitate de agent de asigurare se impune în mod imperativ necesitatea înregistrării acesteia în calitate de întreprinzător individual, în conformitate cu prevederile Capitolului VI (art.28-31) din Legea privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali. Aceasta cu atât mai mult cu cât art.1 din Legea cu privire la asigurări din 21.12.2006 include în categoria *participanților profesioniști la piața asigurărilor* pe asigurător (reasigurător), intermediar în asigurări și/sau în reasigurări și actuarul care desfășoară activitate în temeiul prezentei legi; iar noțiunea de intermediar în asigurări include brokerul de asigurare și agentul de asigurare. Așadar, elementul profesionist al agentului de asigurare impune calitatea de comerciant a acestuia în ambele ipostaze (când acesta este o persoană fizică, dar și atunci când este o persoană juridică).

Totuși, în literatura de specialitate [6] s-a afirmat că legea nu impune calitatea de comerciant agentului de asigurare-persoană fizică. Cu alte cuvinte, pot fi agenți de asigurare atât persoanele fizice comercianți, cât și necomercianți. Această opinie poate fi raportată doar la specificul legislației României. Deși art.48 alin.(2) din Legea cu privire la asigurări nu prevede în calitate de condiție obligatorie pentru desfășurarea activității de agent de asigurare necesitatea înregistrării în calitate de întreprinzător individual a agentului de asigurare – persoană fizică, în sensul reglementărilor din legislația noastră, calitatea de comerciant a agentului de asigurări este incontestabilă. Astfel, din prevederile art.1190 Cod civil rezultă că unul dintre domeniile de activitate a intermediarilor comerciali sunt asigurările. Prin urmare, pentru desfășurarea oricăreia din activitățile specificate în art.1190 alin.(1) Cod civil este necesară calitatea de comerciant. Totodată, intermedierea în asigurări se caracterizează printr-un specific, care o face să se deosebească de alte forme de intermediere. Intermediarul (mijlocitorul) în afaceri pune față în față viitoarele părți în contract și depune toate diligențele în vederea încheierii contractului preconizat, însă nu are calitatea de reprezentant [7]. De asemenea, mijlocitorul încheie un contract de mijlocire cu ambele părți pe care le pune în contact, fiind îndreptățit la un comision din partea ambelor părți. Agentul de asigurări, însă, este numai reprezentant al societății de asigurare (mandantă), iar în temeiul contractului de agent încheiat este remunerat pe bază de comision numai de către societatea de asigurare. În raporturile cu asigurații el acționează doar ca mandatar al asigurătorului și își declină această calitate.

Agentul de asigurare *persoană fizică* trebuie să întrunească următoarele condiții:

a) să dispună de pregătire profesională de specialitate și/sau de competență, de cunoștințe și aptitudini în domeniul acestei activități;

b) să dispună de un contract de asigurare de răspundere civilă profesională în vigoare în valoare de cel puțin 5 milioane de lei pentru fiecare solicitare de daune și în valoare globală de 10 milioane de lei pe an pentru totalitatea solicitărilor de daune sau de o garanție echivalentă furnizată de un asigurător în al cărui nume activează sau al cărui împuternicit este;

c) să nu aibă antecedente penale nestinse.

Agentul de asigurare *persoană juridică* trebuie să întrunească următoarele condiții:

- a) să aibă ca obiect de activitate numai intermedierea în asigurări;
- b) să dispună de un contract de asigurare de răspundere civilă profesională în vigoare în valoare de cel puțin 5 milioane de lei pentru fiecare solicitare de daune și în valoare globală de 10 milioane de lei pe an pentru totalitatea solicitărilor de daune sau de o garanție echivalentă furnizată de un asigurător în al cărui nume activează sau al cărui împuternicit este;
- c) să nu fi fost declarat anterior insolubil și să nu facă obiectul unei proceduri de reorganizare și/sau de insolabilitate la data solicitării autorizației de la asigurător;
- d) să cuprindă obligatoriu în denumire sintagma „agent de asigurare”;
- e) să aibă asociați și/sau acționari, precum și persoane cu funcție de răspundere, fără antecedente penale nestinse;
- f) conducătorul său executiv să întrunească condițiile de pregătire și de experiență pentru această funcție conform actelor normative emise de Autoritatea de supraveghere;
- g) să înființeze și să țină un registru al subagenților, al cărui regim, a cărui formă și al cărui conținut vor fi stabilite prin acte normative ale Autorității de supraveghere emise întru aplicarea prezentei legi.

Asigurătorul este obligat să înființeze și să țină un registru special, denumit Registru al agenților de asigurare, atât în sistem computerizat, cât și pe suport de hârtie, cu arhivarea obligatorie a tuturor modificărilor.

Cerințele profesionale pe care trebuie să le întrunească agentul de asigurare persoană fizică și persoană juridică, datele ce se înscriu în Registrul agenților de asigurare, obligațiile asigurătorilor privind supravegherea acestor agenți, alte informații referitoare la ei se stabilesc prin actele normative ale Autorității de supraveghere.

Un alt aspect al prezentei analize îl constituie contractul în baza căruia agentul de asigurare își desfășoară activitatea. Din prevederile art.1 al Legii cu privire la asigurări din 21.12.2006, agent de asigurare este persoana fizică sau persoana juridică ce desfășoară activitate profesională *în baza mandatului* (s.n.) acordat de asigurător, având dreptul să încheie, *în numele și din contul* (s.n.) asigurătorului, contracte de asigurare cu terții, conform condițiilor stipulate *în contractul de mandat* (s.n.), fără să aibă calitatea de asigurător, reasigurător sau de broker de asigurare și/sau de reasigurare. Totodată, conform prevederilor art.48 alin.(1) din legea nominalizată, agentul de asigurare este persoana fizică sau persoana juridică ce deține din partea unui asigurător o autorizație valabilă, scrisă, denumită în prezenta lege *contract de mandat* (s.n.) pentru a acționa în numele acestuia.

Potrivit art.2 pct.2 din Legea României privind societățile de asigurare și supravegherea asigurărilor, nr.32/2000, agentul de asigurare își desfășoară activitatea în baza contractului de mandat, iar, potrivit art.34 alin.(1) din aceeași lege, el își desfășoară activitatea în baza contractului de agent. Textele, aparent în neconcordanță, conduc la concluzia că activitatea agentului are ca premisă contractul de agent încheiat cu asigurătorul, de altfel, o varietate a contractului de mandat comercial [8]. Într-o opinie contrară, pentru agenții de asigurare-persoane juridice, premisa o constituie contractul de agent, iar pentru persoanele fizice – contractul de mandat comercial.

Legiuitorul nostru, deși a preluat în Legea cu privire la asigurări din 21.12.2006 multe prevederi din Legea României, totuși nu a admis o asemenea neconcordanță între prevederile art.1 și ale art.48 alin.(1). Totuși, s-ar putea pune problema dacă la baza activității agentului de asigurări ar putea sta contractul de agenție. După cum ne-am expus deja, contractul de agenție nu este altceva decât o varietate a contractului de mandat comercial (profesional, cum îl numește legiuitorul în art.1033 alin.(2) Cod civil). Totuși, în lumina prevederilor art.1199 Cod civil, această posibilitate ar putea fi admisă doar în privința agentului de asigurări – persoană fizică, agent comercial putând fi doar o persoană fizică, întreprinzător independent. În privința agentului de asigurări – persoană juridică, problema nu poate fi pusă în discuție, deoarece activitatea acestuia nu poate avea ca premisă decât contractul de mandat.

Având în vedere că legea se rezumă la a preciza doar denumirea contractului încheiat între asigurător și agent, fără a-i conferi o reglementare proprie, se impune concluzia că îi vor deveni aplicabile regulile aferente contractului de mandat prevăzute în art.1030-1052 Cod civil.

În România agenții comerciali dispun de o reglementare proprie a contractului de agent, care nu este însă aplicabilă agenților de asigurare (art.8 din Legea nr.509/2002 privind agenții comerciali permanenți) [9]. Din prevederile art.1199 alin.(2) Cod civil nu rezultă însă o asemenea interdicție. Prin urmare, dispozițiile art.1199-1211 Cod civil, care reglementează contractul de agenție, se aplică în mod subsidiar doar agenților de asigurări – persoane fizice.

Legiuitorul a reglementat și posibilitatea ca din numele agentului de asigurare să acționeze subagentul de asigurare. Acesta, potrivit art.1 din lege, este persoană fizică, alta decât conducătorul agentului de asigurare persoană juridică, având calitatea de angajat cu contract de muncă încheiat cu un agent de asigurare, care acționează în numele acestuia și sub acoperirea contractului de răspundere civilă a agentului de asigurare persoană juridică. Astfel, raporturile dintre agent și subagent au la bază contractul de muncă și nu de mandat, spre deosebire de raporturile dintre brokerul de asigurare și asistentul în brokeraj care au la bază contractul de mandat.

De asemenea, își va găsi aplicare obligația de neconcurență cuprinsă în art.48 alin.(7) din Legea cu privire la asigurări din 21.12.2006, care prevede că un agent de asigurare persoană fizică sau persoană juridică nu poate intermedia aceleași clase de asigurări decât pentru un singur asigurător. Astfel, pentru a nu se crea o contradicție de interese, agentul de asigurare nu poate intermedia aceleași clase de asigurări decât pentru un singur asigurător. De exemplu, pentru asigurătorul X va negocia și încheia contracte de răspundere civilă, iar pentru asigurătorul Y – contracte de asigurare a vieții.

Considerăm că norma enunțată mai sus are caracter supletiv, astfel încât, în temeiul unei clauze exprese de permisiune, agentul de asigurare va putea încheia contracte de asigurare aferente aceleiași clase, pentru mai mulți asigurători. În ipoteza în care agentul de asigurare nu-și respectă obligația asumată, el este răspunzător de prejudiciile pe care le-ar putea produce asigurătorului, temeiul răspunderii sale fiind unul contractual.

Brokerul de asigurare este definit pentru prima oară în legislația noastră de Legea cu privire la asigurări din 21.12.2006, în art.1: *broker de asigurare și/sau de reasigurare* – persoană juridică înregistrată în Republica Moldova care, în condițiile prezentei legi, negociază pentru clienții săi, persoane fizice sau persoane juridice, asigurați (reasigurați) sau potențiali asigurați (reasigurați), încheierea de contracte de asigurare (reasigurare) și care acordă asistență pe durata derulării contractelor sau în legătură cu regularizarea daunelor, după caz.

Similar brokerilor de asigurare, în dreptul francez este cunoscută instituția curtierului de asigurare, care este considerat a fi, în principiu, mandatar al societății de asigurare, fiind admisă de asemenea ipoteza să fie și mandatar al asigurătorului [10].

În România, brokerul de asigurare este definit în art.2 pct.6 din Legea nr. 32/2000 privind societățile de asigurare și supravegherea asigurărilor, potrivit căruia broker de asigurare este „persoana juridică română sau străină, autorizată în condițiile prezentei legi, care, pentru clienții săi, negociază sau încheie contracte de asigurare și acordă alte servicii în legătură cu protecția împotriva riscurilor sau cu regularizarea daunelor”.

Activitatea brokerilor de asigurare este reglementată de art.49-53 din Legea cu privire la asigurări.

În principiu, brokerii reprezintă asigurații sau potențialii asigurați în relațiile cu asigurătorii. Obiectul de activitate al brokerilor de asigurare, după cum rezultă din chiar definiția legală, constă în negocierea și încheierea contractelor de asigurare. Pe lângă acest prim obiect de activitate, brokerii își consiliază clienții în privința clasei de asigurări pentru care să opteze, a societății de asigurare cu care urmează să încheie contractul de asigurare, iar, în caz de producere a cazului asigurat, acordă consultanță sau asistență în vederea regularizării daunelor.

Considerăm util să acordăm o atenție specială anumitor condiții impuse de lege pentru desfășurarea activității de broker, fără a recurge însă la enumerarea lor (a) și apoi asupra unor aspecte juridice legate de activitatea brokerilor (b).

a) În comparație cu agenții de asigurare, brokerii de asigurare pot fi numai *persoane juridice*. În conformitate cu prevederile art.49 alin.(1) din Legea cu privire la asigurări din 21.12.2006, în calitate de broker de asigurare și/sau de reasigurare poate activa orice persoană juridică organizată sub formă de *societate pe acțiuni* ori de *societate cu răspundere limitată* (s.n.), care dispune de licență de activitate, eliberată în condițiile Legii privind licențierea unor genuri de activitate, precum și în condițiile prezentei legi.

Brokerul de asigurare și/sau de reasigurare trebuie să întrunească următoarele condiții:

✓ să corespundă cerințelor prevăzute la alin.(1) – persoană juridică organizată sub formă de *societate pe acțiuni* ori de *societate cu răspundere limitată*, care dispune de licență de activitate;

✓ să dispună de un capital social, vărsat în formă bănească, a cărui valoare nu poate fi mai mică de 25000 de lei;

✓ să dispună de un contract în vigoare de asigurare de răspundere civilă profesională în valoare de cel puțin 10 milioane de lei pentru fiecare solicitare de daune și în valoare globală de 15 milioane de lei pe an pentru totalitatea solicitărilor de daune. Apreciem, de rând cu alți autori [11], că suntem în prezența unei asigurări de răspundere facultativă, și nu obligatorii. Caracterul „obligatoriu” al acestei asigurări nu poate fi interpretat

decât ca o condiție prealabilă de funcționare a persoanei juridice, însă nicidecum ca o asigurare obligatorie în sensul art.5 din Legea cu privire la asigurări. Aceasta pentru că, conform art.5 alin.(2) din legea nominalizată, în asigurarea obligatorie, raporturile dintre asigurat și asigurător, drepturile și obligațiile fiecărei părți, condițiile și modul lor de implementare se stabilesc prin lege. Or, la moment nu există nici un act legislativ care să reglementeze asigurarea obligatorie de răspundere civilă profesională a brokerului de asigurare și/sau de reasigurare;

✓ să desfășoare doar activitate de broker de asigurare și/sau de reasigurare. Datorită impactului social deosebit al societăților de brokeri de asigurare și/sau de reasigurare, Legea cu privire la asigurări a prevăzut în art.49 alin.(2) lit.d) că brokerul nu poate avea ca obiect de activitate decât brokerajul în asigurări. Aceleași au fost rațiunile care au determinat legiuitorul să prevadă că societățile de asigurare nu pot avea alt obiect de activitate în afara activității de asigurare. Astfel, conform prevederilor art.28 alin.(1) din lege, activitatea asigurătorului (reasiguratorului) se limitează la asigurare, reasigurare și la operațiunile ce rezultă direct din aceste acțiuni, exclusă fiind orice altă activitate comercială;

✓ să păstreze și să pună la dispoziția Autorității de supraveghere, la cerere, registrele și înregistrările contabile care să evidențieze și să clarifice operațiunile efectuate în activitatea sa;

✓ să aibă un personal care să corespundă criteriilor de pregătire și calificare conform actelor normative privind cerințele profesionale pentru intermediarii în asigurări și/sau în reasigurări;

✓ să înființeze și să țină Registrul asistenților în brokeraj, al cărui regim, a cărui formă și al cărui conținut se stabilesc prin actul normativ al Autorității de supraveghere, emise întru aplicarea prezentei legi;

✓ să prezinte raportările financiare, altă informație privind activitatea sa, în modul stabilit prin actele normative ale Autorității de supraveghere;

✓ să nu fi fost declarat anterior insolubil și să nu facă obiectul unei proceduri de reorganizare judiciară și/sau de insolabilitate la data solicitării licenței.

Brokerii de asigurare și/sau de reasigurare nu pot desfășura activitate prin agenți de asigurare persoane fizice sau persoane juridice ori subagenți, ci numai prin personal propriu sau prin asistenți de brokeraj. Personalul propriu al brokerului de asigurare și/sau de reasigurare care are drept atribuție principală intermedierea contractelor de asigurare și/sau de reasigurare și asistenții în brokeraj vor fi înscrși în Registrul asistenților în brokeraj.

Asistent în brokeraj, conform art.1 din lege, este persoana fizică sau persoana juridică împuternicită printr-o procură, în baza unui contract cu un broker de asigurare și/sau de reasigurare și sub acoperirea contractului de răspundere civilă profesională a brokerului în cauză, să desfășoare anumite activități necesare pentru îndeplinirea *mandatului de brokeraj* (s.n.). Astfel, raporturile dintre brokerul de asigurare și asistentul în brokeraj au la bază raporturi specifice contractului de mandat.

Personalul propriu al brokerului de asigurare, care are drept atribuție principală intermedierea contractelor de asigurare și/sau de reasigurare, activează în temeiul contractului de muncă sau prestări servicii.

După cum am precizat mai sus, în principiu, brokerii de asigurări reprezintă interesele asiguraților sau ale potențialilor asigurați în raport cu asigurătorii. Din această perspectivă, s-a resimțit necesitatea consacării legale a independenței brokerilor față de societățile de asigurare. În acest sens, art.49 alin.(5) din lege prevede că un broker de asigurare și/sau reasigurare nu poate fi acționar semnificativ sau persoană cu funcție de răspundere a unui asigurător (reasigurator) sau agent de asigurare. Un asigurător (reasigurator) sau agent de asigurare nu poate fi deținător de valori mobiliare, cote sau persoană cu funcție de răspundere a unui broker de asigurare și/sau de reasigurare. Ideea de independență a brokerilor a fost concretizată în alin.(6) art.49, în conformitate cu prevederile căruia brokerii de asigurare și/sau de reasigurare, având împuterniciri din partea asigurătorilor și/sau reasiguratorilor, au dreptul să colecteze primele de asigurare și/sau de reasigurare, să plătească în numele lor despăgubiri în moneda prevăzută în contractul de asigurare și/sau de reasigurare, după caz, cu respectarea prevederilor legale în vigoare, să emită documente de asigurare sau de reasigurare în numele asigurătorului sau al reasiguratorului, după caz.

b) În ceea ce privește activitatea propriu-zisă a brokerilor, considerăm că se impune să insistăm asupra izvorului raporturilor juridice dintre broker și clientul său.

Spre deosebire de situația agentului de asigurare, unde legea precizează că își desfășoară activitatea în baza contractului de mandat, în ceea ce îi privește pe brokeri legea nu a acoperit această problemă. Pentru soluționarea ei, necesită, considerăm, a se face delimitare între: a) raporturile dintre brokerul de asigurare și asigurat; b) raporturile dintre brokerul de asigurare și asigurător. Astfel, în conformitate cu prevederile art.53

alin.(1) din lege, în cadrul activității sale de intermediere în asigurări și reasigurări, brokerul de asigurare și/sau de reasigurare reprezintă interesele *asiguratului (reasiguratului)* (s.n.). Anterior încheierii contractului de asigurare (reasigurare), brokerul de asigurare și/sau de reasigurare oferă explicații și recomandări privind condițiile, termenele, limitele sau excepțiile contractului și prima de asigurare sau reasigurare.

Totodată, din prevederile art.53 alin.(2) rezultă că brokerul de asigurare și/sau de reasigurare intermediază încheierea contractului de asigurare (reasigurare) doar *cu asiguratorul (reasiguratorul)* (s.n.) licențiat în conformitate cu prezenta lege.

Considerăm că trebuie să se aibă în vedere activitatea efectivă pe care brokerul o desfășoară, neputând fi de acord cu opinia [12], potrivit căreia, în toate cazurile, suntem în prezența unui contract de mandat. Argumentul constă în faptul că nu în toate cazurile activitatea brokerului se poate subsuma obiectului contractului de mandat, aceasta fiind doar o latură a activității sale; el poate desfășura o activitate care să se înscrie în obiectul contractului de prestări servicii, antrepriză sau chiar de intermediere (mijlocire). În sensul că vom fi în prezența unui contract de antrepriză, un exemplu edificator constituindu-l acordarea unei consultanțe de către broker unei societăți de construcții, în legătură cu riscurile ce pot interveni și, corelativ, contractele de asigurare pe care le va încheia în acest sens, sau chiar cu asiguratorul cu care este de preferat să se încheie contracte de asigurare. În cazul în care activitatea brokerului constă, pe lângă consilierea și îndrumarea potențialului asigurat, în punerea față în față a asiguratorului și asiguratului, fără să participe la încheierea contractului, raporturile juridice care se creează sunt specifice contractului de intermediere.

Brokerul de asigurare, în principiu, intră în raporturi juridice cu asiguratul sau potențialul asigurat. Legea nu interzice însă ca brokerii să-și desfășoare activitatea și pentru asiguratorii. Concluzia se fundamentează pe interpretarea sistematică a prevederilor art.53 alin.(2) din lege, care prevede că brokerul de asigurare și/sau de reasigurare intermediază încheierea contractului de asigurare (reasigurare) doar cu asiguratorul (reasiguratorul) licențiat în conformitate cu prezenta lege, iar, pe de altă parte, aceștia sunt îndreptățiți să colecteze primele în numele asiguratorilor și chiar să emită documente de asigurare, în baza unei împuterniciri primite în acest sens (art.49 alin.(6)): brokerii de asigurare și/sau de reasigurare, având împuterniciri din partea asiguratorilor și/sau reasiguratorilor, au dreptul să colecteze primele de asigurare și/sau de reasigurare, să plătească în numele lor despăgubiri în moneda prevăzută în contractul de asigurare și/sau de reasigurare, după caz, cu respectarea prevederilor legale în vigoare, să emită documente de asigurare sau de reasigurare în numele asiguratorului sau al reasiguratorului, după caz.

În cazul în care raporturile juridice dintre broker și client sunt specifice contractului de mandat, suntem în prezența *contractului de mandat de brokeraj*, care este definit în art.1 din lege ca fiind acel contract de mandat încheiat între asigurat (reasigurat) sau potențial asigurat (reasigurat), în calitate de client, și brokerul de asigurare și/sau de reasigurare prin care se încredințează acestuia din urmă negocierea încheierii contractelor de asigurare sau de reasigurare, acordarea de asistență înainte și pe durata derulării contractelor sau în legătură cu regularizarea daunelor, după caz. Mandatul de brokeraj este o specie a contractului de mandat comercial, care, la rândul său, este o specie a contractului de mandat comun. Prin urmare, aceasta va fi și consecutivitatea aplicării dispozițiilor legale care să reglementeze raporturile dintre brokerul de asigurare și clientul său.

În cazul în care raporturile juridice dintre broker și client sunt specifice contractului de mandat, iar brokerul desfășoară și activitate de asigurare în numele asiguratorului, putem spune că ne aflăm în situația mandatului cu dublă reprezentare, unde brokerul este mandatar atât al asiguratului, cât și al asiguratorului. Conflictul de interese va fi evident, cu excepția ipotezei în care clauzele împuternicirilor sunt astfel precizate, încât este exclusă vătămarea vreunui dintre mandanți, sau dacă mandantul, în cunoștință de cauză, convine să încheie mandatul. În caz contrar, ne raliem opiniei [13], potrivit căreia mandantul poate cere anularea contractului pentru dol prin reticență. La această sancțiune, nu excludem adăugarea posibilității obligării mandantului la daune-interese, pe temeiul răspunderii civile delictuale, ținând cont de faptul că dolul transferă problematica răspunderii în plan delictual. Pentru a evita acest conflict de interese între broker și asigurator, legiuitorul a prevăzut expres, în art.49 alin.(5) din lege, că un broker de asigurare și/sau reasigurare nu poate fi acționar semnificativ sau persoană cu funcție de răspundere a unui asigurator (reasigurator) sau agent de asigurare. Un asigurator (reasigurator) sau agent de asigurare nu poate fi deținător de valori mobiliare, cote sau persoană cu funcție de răspundere a unui broker de asigurare și/sau de reasigurare.

Brokerul de reasigurare. În conformitate cu prevederile art.47 alin.(1) din Legea cu privire la asigurări, intermediarii în asigurări sunt agenții de asigurare și brokerii de asigurare, iar intermediarii în reasigurări sunt

brokerii de reasigurare. Prin urmare, apare necesitatea analizei statutului juridic al brokerilor de reasigurare ca intermediari în reasigurări.

Brokerul de reasigurare, ca intermediar, îndeplinește atribuția fundamentală de a aduce părțile unui viitor contract de reasigurare în contactul necesar pentru realizarea voinței lor juridice de a încheia un contract de reasigurare, fapt ce a determinat creșterea permanentă a rolului său pe piața reasigurărilor. Actualmente, încheierea unui contract de reasigurare practic nu este posibilă fără participarea unui broker specializat. Reasigurarea s-a tranzacționat cu precădere între părți, având sediul lor social în țări diferite, situație care a influențat asupra dezvoltării piețelor de reasigurări.

Extinderea raporturilor juridico-economice în reasigurare dincolo de granițele unei singure țări a făcut din această categorie de raporturi juridice un domeniu complicat și dificil. Brokerii au devenit, astfel, indispensabili nu numai pentru rolul pe care îl au la încheierea unui contract, dar și privitor la derularea acestui contract.

Cunoștințele de specialitate ale brokerului de reasigurare permit acestuia plasarea unor afaceri care satisfac părțile contractului de reasigurare, fiecare în virtutea interesului comercial urmărit.

Brokerul de reasigurare acordă servicii apreciate de părțile care îi folosesc serviciile respective, cu atât mai mult cu cât, prin trecerea timpului și, ca urmare a perfecționării calităților comerciale ale serviciilor de intermediere, numărul și valoarea activităților de intermediere au crescut.

Brokerul de reasigurare poate fi solicitat să aranjeze încheierea, să încheie, să redacteze contracte, în vederea semnării de părți, să negocieze unele modificări ale contractului de reasigurare pe măsura derulării acestuia, să efectueze chiar operațiuni financiare (*a se vedea* Robert Merkin. Intermediarii de asigurare/Expunere la Congresul al 11-lea al Asociației Internaționale de drept al asigurărilor. – Marackesh, 1998) [4].

Serviciile executate de brokeri, din instrucțiunea părților, mai pot cuprinde și semnarea contractelor respective, în special când aceștia acționează în numele unui grup de reasiguratori.

Brokerul de reasigurare este remunerat în același fel ca și brokerul de asigurare prin plata unui comision aplicabil primei cedate în reasigurare. Comisioanele sunt mai mari sau mai mici, în primul rând, în funcție de natura afacerii și antecedentele acesteia. Dacă în anii precedenți numărul daunelor a fost relativ mare, iar administrarea portofoliului s-a făcut nu tocmai corect de reasigurat, este evident că și prima va fi mai ridicată. În practica internațională comisionul este mai ridicat la contractele „cotă-parte” și mai mic la contractele de reasigurare neproportionale, respectiv cele de excedent de daună. Uneori, brokerul mai negociază și primește un procent asupra profitului realizat la expirarea anului de gestiune.

Sfera de activitate a brokerului de reasigurare cuprinde, cu precădere, acte de intermediere în încheierea de contracte de reasigurare proporționale, sau neproportionale, și mai puțin la reasigurările facultative, directe, care au caracter incidental, conexas cu alte afaceri obișnuite de părțile care l-au angajat.

Indiferent că îndeplinește numai atribuții de punere a părților în contact de afaceri, că negociază contracte de reasigurare în întregime, că modifică, în cursul executării, cu acordul părților contractante, contracte deja existente, că îndeplinește activități de natură financiară adecvate contractului de reasigurare respectiv, brokerul este un intermediar, natura actelor și faptelor sale juridice fiind guvernate pretutindeni, în diferite sisteme de drept, de regulile mandatului cu sau fără reprezentare. Dar, spre deosebire de unele sisteme de drept, unde brokerul de reasigurare se regăsește în acte normative sau în precedente judiciare împreună cu intermediarul de asigurare, fie separat de acesta, în alte legislații, cum ar fi în dreptul nostru, activității brokerului de asigurare și, pe cale de consecință, a celei de reasigurare i se aplică reglementările generale din Codul comercial sau din Codul civil cu privire la reprezentarea părților în actele juridice. Sub acest aspect, nici Legea cu privire la asigurări din 21.12.2006 nu a adus nimic nou. Reglementând de principiu, și numai în plan organizatoric, activitatea intermediarilor de asigurare, legea nu se ocupă de probleme de drept material, de structura raporturilor juridice de reprezentare, dacă brokerul este reprezentantul asiguratului, deci, și al reasiguratului, chiar dacă nu expres numit de persoanele pe care le reprezintă sau dacă relația sa juridică cuprinde și alte activități de reprezentare pe parcursul derulării raportului juridic de asigurare sau reasigurare intermediat; respectiv, dacă brokerul poate să efectueze și operațiuni financiare etc. În art.1 din Legea cu privire la asigurări din 21.12.2006 se arată doar că brokerul reprezintă un client, în termeni generici, care ar putea fi eventual și un asigurător. Spre deosebire de agentul de asigurare, care, fie ca persoană fizică, fie ca persoană juridică, reprezintă asigurătorul, fiind suficientă numai autorizarea asigurătorului, brokerul de asigurare trebuie să îndeplinească anumite condiții preliminare oricărei activități, începând cu constituirea ca persoană juridică din domeniul asigurărilor, cu funcționarea ca atare, continuând cu necesități de specialitate și vechime în

domeniul asigurărilor și reasigurărilor a persoanelor semnificative ale acestui broker, limitarea obiectului de activitate exclusiv la activități de intermediere în asigurare.

În lipsa prevederilor speciale ale noilor reglementări în domeniul asigurărilor cu privire la natura raporturilor brokerului cu clienții săi, putem totuși susține că ele sunt de mandat, cu sau fără reprezentare, supuse regulilor generale din dreptul civil al Republicii Moldova, în baza cărora, făcând aplicarea deplină a principiului libertății contractuale, părțile pot restrânge sau lărgi sfera de activitate de reprezentare a brokerului de asigurare sau reasigurare în sistemul nostru de drept.

Având în vedere faptul că mandatul comercial are drept obiect tratarea de afaceri comerciale pe seama și socoteala mandantului, intermediarul de reasigurare are, astfel, temei legal să acționeze în țara noastră și pentru domeniul reasigurărilor. Fiind un mandat specializat, contractul de mandat va cuprinde limitele autorizării de acționare, așa cum prevede, de altfel, și art.1034 Cod civil, în care se menționează expres că împuternicirile date unei persoane pentru a încheia acte care țin de profesia sau funcția pe care o exercită și care rezultă din natura lor nu trebuie specificate expres. În temeiul acestei prevederi, intermediarul de reasigurare va putea efectua și operațiuni de executare a contractului de reasigurare, cum ar fi primirea de sume reprezentând prime de reasigurare în vederea transferării lor la beneficiar, notificarea producerii de daune și recuperarea acestora, toate însă cu limite de reprezentare și eventual nominalizate, pentru a se cunoaște exact întinderea reprezentării și a evita angajamente juridice oneroase în raport cu cele așteptate.

Potrivit art.1041 Cod civil, mandatarul este obligat să-l informeze neîntârziat pe mandant despre executarea mandatului și să prezinte darea de seamă, ceea ce, în cazul brokerului de reasigurare, părțile ar urma să convină asupra unui fel de Cover Note care să confirme reasigurarea în termenii conveniți cu clientul său. Tăcerea mandantului (reasigurat) în ceea ce privește descărcarea de gestiune echivalează cu reconfirmarea mandatului, urmată deci și de descărcarea mandatarului de orice obligație ulterioară. Pe tot timpul exercitării mandatului său, brokerul de reasigurare, ca și agentul de reasigurare, trebuie să fie permanent în măsură să se legitimizeze ca având autorizare de reprezentare a unui reasigurat sau a unui reasigurator.

Remunerarea actelor juridice efectuate de intermediar este comisionul ce se stabilește în proporție cu valoarea volumului de prime transferate la un contract și cu valoarea altor servicii prestate.

Mandatarul, intermediar de acte de comerț, răspunde pentru daunele create din nerespectarea culpabilă a instrucțiunilor clientului său, mandant.

Brokerul de reasigurare își poate reține drepturile sale restante la plată din primele de reasigurare ce le primește în cadrul actelor de executare ce îi sunt încredințate de client și că, în măsura în care nu se decide altfel, același lucru îl poate face și agenția de subscriere persoană juridică, asupra sumelor ce le colectează de la reasigurați cu scopul transferării lor către reasiguratorul pe care l-a reprezentat.

Intermediarii în asigurări/reasigurări în viziunea Comisiei Economice a Uniunii Europene

Încă din 1991, prin Recomandarea datată cu 18 decembrie, Comisia Economică a Uniunii Europene s-a pronunțat asupra intermediarului de asigurare, ca instituție independentă, profesională de specialitate, recunoscându-le intermediarilor, agenți generali, curtieri, brokeri dreptul de a se înregistra pe teritoriile țărilor membre și de a fi recunoscuți ca atare cu drept de practică pe acele teritorii, cu respectarea reglementărilor interne privind nivelul de profesionalitate, organizarea și funcționarea pe acele teritorii.

Trebuie să menționăm că Recomandarea sus-amintită pune accentul pe două condiții principale, și anume: caracterul independent al profesiei și pregătirea de specialitate a componentelor firmei, inclusiv acționarii semnificativi. De asemenea, Recomandarea prevede condiția prealabilă de a fi înregistrat legal ca practicant al activității de intermediere în asigurare/reasigurare.

Recomandarea prevede reglementări cu privire la recunoașterea reciprocă pe piața Uniunii a firmelor de intermediari în asigurări în următoarele condiții:

În conformitate cu Directiva nr.77/92 a Comisiei Economice a UE din 1976 cu privire la libertatea de stabilire și de practicare liberă a serviciilor de asigurare/reasigurare, intermediarul de asigurare sau reasigurare este acela care pune în raporturi juridice o persoană și o societate de asigurare/reasigurare fără a fi ținut de acesta să se angajeze la acoperirea riscului. El pregătește negocierea și încheierea contractului și ajută, la solicitare, la gestionarea și administrarea aceluși contract, în special după producerea evenimentului asigurat, în numele și pe contul uneia sau a mai multor societăți de asigurare/reasigurare sau persoane care exercită

activități introductive începerii efectelor juridice ale contractului de asigurare/reasigurare, cum ar fi încasarea primelor de asigurare/reasigurare.

Principala cerință de funcționare este profesionalismul intermediarului; respectiv, exercitarea numai a acestei activități. Intermediarul trebuie să posede cunoștințe și aptitudini pentru activitatea de asigurare/reasigurare. Nivelul cunoștințelor și aptitudinilor intermediarului este determinat de legislațiile naționale în jurisdicția cărora s-au înregistrat. Intermediarul de asigurare/reasigurare trebuie să posede o poliță – de asigurare de răspundere profesională, care să fie în vigoare pe toată perioada de activitate a intermediarului și care să-i acopere riscul de răspundere pentru actele și faptele juridice culpabile pe perioada cât a acționat ca intermediar de asigurări/reasigurări. Intermediarul singur și funcționarii acestuia, dacă avem în vedere persoanele juridice, trebuie să fie persoane onorabile, fără să fi fost declarate falitiți în activitățile anterioare și, în fine, să dispună de o situație financiară care să dea încredere clienților. Toate aceste aspecte fiind prevăzute în legislațiile naționale unde s-au înregistrat, dar și în jurisdicțiile în care își doresc să stabilească alte birouri sau reprezentanțe.

Referințe:

1. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2007. - Nr.47-49/213.
2. Ciobanu A. Intermediarii în asigurări // Revista română de Drept al Afacerilor. - 2003. - Nr.2. - P.60.
3. Monitorul Oficial al României. - 2000. - Nr.148.
4. Bistriceanu Gh.D., Bercea Fl., Macovei E.I. Dicționar de asigurări. - Chișinău: Logos, 1993, p.20-21.
5. Lambert Y. Droit des assurances. - Paris: Dalloz, 1998, p.167.
6. Ciobanu A. Intermediarii în asigurări, p.61.
7. Fiñescu I.N. Curs de drept comercial. - București: Al.Th. Doicescu, 1929, p.58.
8. Roșu C. Contractul dintre asigurător și agenții de asigurare încheiat în temeiul Legii nr.32/2000 privind societățile de asigurare și supravegherea asigurărilor // Revista de Drept Comercial. - 2001. - Nr.10. - P.47.
9. Monitorul Oficial al României. - 2002. - Nr.581.
10. Lambert Y. Droit des assurances, p.170-171.
11. Iliescu C. Contractul de asigurare de bunuri în România. - București: ALL Beck, 1999, p.38-40.
12. Caraiani Gh., Tudor M. Dreptul asigurărilor. Probleme juridice și tehnice. - București: Lumina LEX, 2001, p.57.
13. Deak Fr. Tratat de drept civil. Contracte speciale. - București: Universul Juridic, 2001, p.321-322.
14. Caraiani Gh., Tudor M. Teoria și practica contractului de reasigurare. - București: Lumina LEX, 2000, p.54.

Prezentat la 10.06.2008

RECUPERAREA PREJUDICIULUI ÎN CAZ DE RĂSPUNDERE CIVILĂ CONTRACTUALĂ. ASPECTE TEORETICE ȘI PRACTICE

Violeta MELNIC

Catedra Drept al Antreprenoriatului

La réparation des préjudices dans le cas de la responsabilité civile contractuelle représente aujourd'hui beaucoup de difficultés pour les instances judiciaires. Les dispositions de droit civil contractuel des divers pays dans le domaine du préjudice civil contractuel sont analogues, mais il y a aussi des différences.

La volonté des partis doit avoir priorité sur les autres dispositions, par cela il faut interpréter les dispositions de contrats. De cette façon, on arrive à établir des critères raisonnables d'appréciation de la valeur de préjudice civil contractuel et de la modalité d'exécution de celui-ci.

Relațiile economiei de piață au generat dezvoltarea comerțului și a circuitului mărfurilor și serviciilor în Republica Moldova în temeiul mai multor contracte de drept civil. Contractul – instrumentul schimbării bunurilor și serviciilor – nu poate să servească ca mijloc de exploatare a omului de către om, să consacre îmbogățirea injustă a contractanților și leziunea altuia. Din contra, ar trebui să se mențină egalitatea părților și egalitatea prestațiilor pentru a satisface un ideal de justiție. Morala ne comandă de a nu trata contractul ca un fapt social din care judecătorul are dreptul de a trage una sau altă consecință și care nu va fi respectabilă decât în măsura în care a creat o încredere ce nu poate fi distrusă, dar de a-i proteja caracterul sacru ce ține cuvântul dat de obligația de conștiință a debitorului, de dreptul legitim al creditorului. Fiecare individ trebuie să evite să cauzeze unei alte persoane un prejudiciu de care este sau nu legată printr-un contract. Totuși, părțile contractante nu își onorează obligațiile și cauzează prejudicii celeilalte părți, ceea ce periclitează dezvoltarea normală a relațiilor social-economice. În acest context, a devenit actuală și necesară recuperarea daunelor cauzate prin nerespectarea obligațiilor contractuale. Astfel, a apărut cerința de interpretare a prevederilor legale referitoare la recuperarea prejudiciilor civile contractuale. Pentru o analiză temeinică și profundă a prevederilor legale referitoare la recuperarea prejudiciului civil contractual ne-am propus analiza legislațiilor altor state, precum și a mai multor opinii doctrinare.

În literatura de specialitate se arată că intervin dificultăți în a stabili conținutul contractului, precum și în a repara prejudiciul cauzat prin nerespectarea obligațiilor contractului, deoarece obligă nu doar la ceea ce este expres înțrinsele, dar la toate urmările pe care echitatea, obiceiul sau legea dă obligației, după natura sa [1]. Determinarea prejudiciului este activitatea de stabilire a naturii, a particularităților și a întinderii urmărilor vătămătoare directe ale neexecutării, executării necorespunzătoare sau tardive a obligației, care antrenează răspunderea contractuală, evaluarea în bani a acestora fiind distinctă și anterioară determinării reparației (despăgubire, compensație, daune interese). Determinarea reparației este activitatea prin care, în funcție de natura, particularitățile și valoarea prejudiciului, se stabilește cuantumul și forma despăgubirilor la care este îndreptățit creditorul. Momentul determinării prejudiciului este acela al pronunțării hotărârii definitive a răspunderii civile. În practica judiciară s-a cristalizat principiul, conform căruia modificările ulterioare ale prejudiciului sunt posibile în toate cazurile, aceasta fiind o consecință a principiului reparării integrale a prejudiciului. Determinarea prejudiciului se face pe bază de probe, iar nu prin simpla apreciere, fie global, fie prin stabilirea separată a fiecărui dintre elementele structurale. Paguba suferită, reprezentând lipsirea de folosință, valoarea bunurilor distruse ori deteriorate prin neexecutarea, executarea necorespunzătoare sau tardivă a obligației, se determină prin expertiză, iar nu în mod abstract.

De asemenea, se determină separat pierderea efectiv suferită, precum și beneficiul nerealizat.

Determinarea prejudiciului poate fi făcută de părți pe cale convențională.

Părțile pot conveni, în virtutea principiului libertății contractuale asupra naturii, formei concrete ori valorii prejudiciului, precum și asupra despăgubirilor.

Potrivit art. 610 din Codul civil al Republicii Moldova:

1) Despăgubirea pe care o datorează debitorul pentru neexecutare cuprinde atât prejudiciul efectiv cauzat creditorului, cât și venitul ratat.

2) Ratat se consideră venitul care ar fi fost posibil în condițiile unui comportament normal din partea autorului prejudiciului în împrejurări normale.

3) Este reparabil numai prejudiciul care reprezintă efectul nemijlocit (direct) al neexecutării.

4) Despăgubirea nu se extinde asupra prejudiciului care, conform experienței debitorului, nu putea fi prevăzut în mod rațional în cazul unei aprecieri obiective.

5) Dacă neexecutarea obligației este cauzată prin dol, debitorul răspunde pentru prejudiciul imprevizibil [2].

Așadar, reieșind din reglementarea respectivă, rezultă că prejudiciul contractual este format din mai multe componente, și anume: prejudiciul efectiv produs; veniturile neobținute în legătură cu neexecutarea, executarea necorespunzătoare sau cu întârziere, care, în dependență de cazul concret, le-ar fi obținut creditorul, dacă ar fi executat obligația contractuală.

În prejudiciul produs debitorului pot fi incluse și cheltuielile procesuale, de asistență juridică și judiciare suportate de către creditor pentru recuperarea prejudiciului cauzat.

Într-o altă opinie, consecințele dăunătoare ale neexecutării obligației de către debitor sunt compuse din două părți: *prejudiciul efectiv și venitul ratat*.

Prejudiciul efectiv cuprinde cheltuielile pe care creditorul le-a efectuat sau urmează să le efectueze pentru restabilirea dreptului încălcat, pierderea sau deteriorarea prejudiciului său. Prejudiciul trebuie să fie cert. Este cert prejudiciul, care se produce în totalitate până la data când se cere repararea lui.

Venit ratat, conform art.610 alin.(2) CC RM, se consideră venitul care ar fi fost posibil în condițiile unui comportament normal din partea autorului prejudiciului.

Astfel, din structura enunțată mai sus putem observa că prejudiciul apare prin cele două forme, și anume: prejudiciul real la care se atribuie pierderea sau deteriorarea efectiv produsă și cheltuielile procesuale și judiciare și venitul neobținut.

Din cuprinsul art.610 CC RM reiese că recuperarea prejudiciului trebuie să fie totală, adică se recuperează prejudiciul propriu-zis ce rezultă din pierderile reale, dar și veniturile neobținute de acesta, care le-ar fi obținut dacă nu ar fi exercitate obligațiile. Autorii autohtoni consideră deci că Codul civil al Republicii Moldova se referă la veniturile neobținute. Această noțiune nu a fost definită, studiată, nici în legislație și nici în literatura de specialitate națională, nu sunt aduse exemple de metode sau procedee, argumentări despre calcularea lor [3].

Codul civil al Kazahstanului prevede că debitorul care a încălcat obligația este însărcinat să recupereze creditorului prejudiciile. De asemenea, potrivit legislației civile a Republicii Kazahstan, prin acordul părților se poate prevedea recuperarea doar a prejudiciului real [4].

Art.15 din Codul civil al Federației Ruse prevede că persoana al cărei drept a fost lezat, poate cere recuperarea integrală a daunelor, dacă legea sau contractul nu prevede recuperarea daunei în dimensiuni mai mici [5].

Prejudiciul cuprinde cheltuielile, pe care persoana al cărei drept a fost lezat (încălcat) a produs sau ar fi trebuit să producă pentru recuperarea drepturilor încălcate, pierderea sau prejudicierea averii (prejudiciul real), precum și venitul neobținut, pe care persoana l-ar fi primit în condiții obișnuite ale circuitului civil, dacă dreptul ei nu ar fi fost încălcat.

Persoanei al cărei drept a fost încălcat și care a primit recuperarea acestor cheltuieli, este în drept să ceară recuperarea, de rând cu alte prejudicii, a câștigurilor pierdute în mărime nu mai puțin de aceste câștiguri.

Hotărârea Plenului Judecătoriei Supreme a Federației Ruse nr.6/8 din 1 iulie 1996 privind unele întrebări legate de Anexa la Partea I a Codului civil al Federației Ruse a stabilit că în calitate de venit neobținut pot fi considerate doar acele venituri pe care creditorul le confirmă prin calcule bine stabilite care au fost folosite la înlăturarea neajunsurilor, la acordarea diferitelor servicii și la încheierea altor contracte [6].

Potrivit art.1771 al acestui Cod, prejudiciul poate fi acel care a apărut sau acel care urmează să survină. În primul rând, el generează dreptul la recuperare, în al doilea rând – la asigurare. Prejudiciul survenit poate reprezenta reducerea averii celui cărui i-a fost cauzat prejudiciul sau pierderea venitului așteptat.

Totodată, potrivit art.1771 din Codul civil al Lituaniei, prejudiciul poate fi direct – când survin consecințe certe și nemijlocite contrare legii, și indirect – când apar în rezultatul unor operații speciale sau relații întâmplătoare sau forță majoră.

Potrivit art.1786 CC RM, la determinarea recuperării prejudiciului se ia în considerație nu doar costul principal al lucrului sau al apartenențelor lui, dar și daunele cauzate indirect prin situația provocatoare de daune, precum și venitul ratat.

În aceeași ordine de idei, venitul neobținut se va determina doar pe baza posibilităților, dar nu trebuie să fie îndoieli sau trebuie să fie demonstrat până la nivelul forței probelor juridice că un astfel de prejudiciu a survenit direct sau indirect din acțiunea sau inacțiunea celui care a cauzat prejudiciul.

În plus, potrivit art.1788 din Codul civil al Lituaniei, pentru neplata în termen a unei sume de bani datorate creditorul poate cere în calitate de venit neobținut procentele indicate, numai dacă el nu poate demonstra că daunele cauzate lui depășesc aceste procente. În acest context, potrivit art.1789 al acestui Cod, la aprecierea unui lucru se va lua în calcul nu doar costul obișnuit, dar și costul special pentru ceea ce i-a fost cauzat.

Totodată, potrivit art.1790, la aprecierea prejudiciului se ia în considerație locul executării obligației, dacă el a fost determinat în contract, și se va lua în calcul acel preț, pe care obiectul propus spre restituire l-ar fi avut în acel loc. Însă, dacă locul executării obligației nu a fost determinat, prețul se va stabili în acel loc, unde este intentată acțiunea despre recuperarea prejudiciului. De asemenea, potrivit art.1791, dacă prejudiciul a apărut în rezultatul încălcării relațiilor contractuale și dacă pentru executarea contractului a fost determinat un termen, atunci acel termen trebuie luat în considerație la aprecierea prejudiciului. Dacă însă în contract nu a fost determinat termenul, atunci la aprecierea prejudiciului se ia în considerație acel timp în care a intrat în vigoare hotărârea privind recuperarea daunelor. În plus, dacă cerința recuperării daunelor survine nu din încălcarea obligației contractuale, dar din acțiunea contrară legii, aprecierea prejudiciului se va măsura la timpul comiterii daunei [7].

În conformitate cu art.14 al Codului civil al Republicii Belarus referitor la recuperarea daunelor, persoana al cărei drept a fost încălcat poate cere recuperarea integrală a daunelor cauzate, dacă legislația sau în contractul în corespundere cu legislația nu prevede altceva. Prin daune se înțeleg cheltuieli pe care persoana al cărei drept este încălcat a produs sau ar fi putut să producă un prejudiciu, pentru recuperarea dreptului încălcat, pentru pierderea sau deteriorarea proprietății (prejudiciu real), precum și câștigurile neobținute, pe care această persoană le-ar fi obținut în condiții obișnuite ale circuitului civil, dacă dreptul ei nu ar fi fost încălcat [7].

Dacă persoana, încălcând dreptul, a primit în rezultat câștiguri, persoana al cărei drept a fost încălcat este în drept să ceară, de rând cu altele, recuperarea veniturilor ratate în mărime nu mai mică decât aceste venituri [8].

Legea Israelului despre contracte (modalități despre protecția părții păgubite prin încălcarea contractului de către părți) prevede că prejudiciul include în sine și câștigul neobținut.

Art.10 al acestei Legi prevede dreptul de a primi compensarea, și anume: că partea păgubită are dreptul la repararea prejudiciului, care este cauzat cu ocazia încălcării contractului și, drept consecință a acestor încălcări, dacă partea, care a încălcat obligația, a prevăzut sau ar fi trebuit să prevadă în momentul încheierii contractului survenirea prejudiciului, drept consecință a încălcării contractului.

Art.11 stipulează compensarea fără a avea legătură cu demonstrarea prejudiciului real:

(a) Dacă a fost încălcată obligația de a livra sau a primi avere sau servicii și contractul reziliat în rezultatul încălcării condițiilor contractului de către una din părți, partea pătimită are dreptul, fără a dovedi întinderea prejudiciului real, la compensarea în limita costului bunului sau serviciului, conform contractului, în momentul încheierii contractului.

(b) Dacă este încălcată obligația de a plăti o sumă determinată, partea pătimită are dreptul, fără necesitatea de a demonstra întinderea prejudiciului real, la compensarea procentelor pentru întârzierea plătitorului pentru perioada respectivă, socotindu-se din ziua încălcării obligației, determinate în conformitate cu Legea inițierii procentelor din 1961, dacă instanța de judecată nu constată un astfel de quantum procentual [9].

Art.351 din Codul civil al Israelului reglementează daunele și penalitățile (despăgubirile) și stipulează că dacă pentru neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a obligației s-a stabilit penalitate, atunci daunele se restituie în partea de acoperire a despăgubirii.

De legislație sau de contract pot fi prevăzute situațiile, când se admite perceperea numai a despăgubirilor, nu și a prejudiciilor. Când prejudiciile ce necesită a fi încasate sunt într-o sumă integrală mai mare decât despăgubirile, atunci, conform alegerii debitorului, pot fi încasate fie despăgubirile, fie daunele. În cazul când pentru neexecutarea sau executarea necorespunzătoare se constată răspunderea limitată, daunele, ce aparțin restituirii parțiale pentru neacoperirea despăgubirilor, pot fi stabilite în cadrul acestor limite.

Art.9 alin.(4) din același Cod prevede că persoana, al cărei drept este încălcat, poate cere recuperarea integrală a pierderilor cauzate, dacă actele legislative sau contractul nu prevăd altfel. Prin daune se înțeleg cheltuieli, care au fost produse sau puteau fi produse persoanei, al cărei drept a fost încălcat prin pierderea sau deteriorarea averii acesteia (prejudiciu real), precum și câștigurile neobținute, pe care această persoană le-ar fi putut obține în condițiile obișnuite ale circuitului civil, dacă dreptul nu ar fi fost încălcat (venitul ratat) [10].

Potrivit principiilor UNIDROIT, prejudiciul include atât pierderile pe care persoana le-a suferit, cât și câștigurile de care a fost privată, luându-se în considerație orice câștig al părții prejudiciate rezultând dintr-o cheltuială sau din evitarea unei pierderi [11].

În conformitate cu Principiile Dreptului Contractual European, prejudiciul reparabil include prejudiciul pecuniar real și prejudiciul viitor a cărui realizare putea fi anticipată, în mod rezonabil.

În legislația și doctrina franceză prejudiciul contractual constituie atât dauna reală, cât și câștigul de care a fost privat creditorul din cauza neonorării obligațiilor de către debitor [12].

O structură similară este prevăzută și în art.15 pct.(1) din Codul civil al Federației Ruse.

Atât în literatura de specialitate, cât și în practica judiciară noțiunea de venit neobținut, privind calcularea acestuia, este discutabilă. Aceasta reiese din principiile prevăzute de legislație. Astfel, recuperarea prejudiciului trebuie să fie egală cu prejudiciul real plus venitul neobținut. Acest calcul nu trebuie să depășească valoarea pe care părțile au stabilit-o la încheierea contractului. În acest context, M.I. Braghinschi vine cu propunerea ca această valoare să fie calculată în dependență de prețurile care se schimbă în dependență de creșterea inflației. Dar, prețurile sunt unele la momentul încheierii contractului și cu totul altele pot fi ele la momentul neexercitării și cauzării prejudiciului; ele pot pune creditorul într-o poziție chiar mai favorabilă la sfârșit. Pentru a evita astfel de situații, în legislația Federației Rusie s-au introdus următoarele schimbări. Astfel, conform pct.3 art.393 din Codul civil al Federației Ruse, la calcularea prejudiciilor se iau în considerație prețurile de la locul executării obligației și în momentul rambursării obligației precontract. Dacă debitorul nu-și exercită obligația, atunci la aprecierea prejudiciului se ține cont de prețurile de la data înaintării pretenției. Iar, reieșind din unele circumstanțe, judecata poate ține cont de prețurile din ziua adoptării hotărârii.

În opinia unor autori, valoarea venitului ratat se apreciază prin două elemente specifice: în primul rând, venitul ratat include în sine nu doar profitul neobținut, dar și viitorul profit; în al doilea rând, limitarea venitului prin neexecutarea obligațiilor de către debitor [13].

La aprecierea valorii venitului ratat se ține cont și de măsurile întreprinse de creditor pentru primirea lui. În categoria acestor măsuri se includ scrisorile cu cerința de a recupera venitul neobținut, încheierea contractelor cu persoane terțe, cu scopul de a obține venituri, și alte măsuri întreprinse, cum ar fi: arendarea încăperilor pentru depozitare, contracte de transport, servicii de expediții etc. Adică, cerința de recuperare a venitului neobținut trebuie să fie întemeiată.

Din cele expuse reiese că la înaintarea cerințelor pentru recuperarea prejudiciului creditorul trebuie să dovedească nu doar existența lui, dar și mărimea valorii acestuia. Considerăm că aceasta este corect, deoarece lipsa dovezilor corespunzătoare servește drept temei de refuz la cerere.

Aplicarea principiului recuperării depline a prejudiciului se dictează de necesitatea de a restabili dreptul celui ce a suferit în rezultatul neexercitării contractului. Acest principiu a fost foarte mult apreciat de savantul rus O.S. Ioffe, care consideră că, datorită acestui principiu, se poate restabili poziția inițială a obligațiilor nerealizate. Datorită acestui principiu se asigură apărarea multilaterală a intereselor celor care suferă din cauza neexercitării obligațiilor de către debitori [14]. Totodată, în opinia lui A.V. Benediktov, dacă pentru lichidarea daunei comise este necesar de a fi recuperat prejudiciul real, atunci, în baza aceluiași temei, este necesar de a fi recuperate și veniturile neobținute.

În ce privește cuantumul veniturilor ratate, acesta necesită a fi determinat ținându-se cont de cheltuielile echitabile, pe care creditorul trebuia să le suporte, dacă obligația ar fi fost executată. În particular, cerința restituirii prejudiciului în forma venitului neobținut, cauzat prin nelivrarea, întinderea acestei cheltuieli, trebuie să se determine reieșind din prețurile de vânzare ale produselor finite, prevăzute în contractul cu cumpărătorii mărfurilor, prin reducerea plății mărfii, luându-se în calcul cheltuielile de transport și alte cheltuieli legate de producerea produselor finite.

Bineînțeles, cazul în care creditorul cere de la debitor recuperarea prejudiciului, cauzat prin neexecutarea sau executarea necorespunzătoare a obligațiilor contractuale, în mărimea departe de a reieși din limitele necesare pentru a pune creditorul în situația în care el ar fi fost, dacă obligația executată de debitor în mod corespunzător, poate să fie calificat de către beneficiar ca îmbogățire fără justă cauză.

Articolul 7.4.2. al Principiului UNIDROIT (Repararea integrală)

(1) Partea prejudiciată are dreptul la repararea integrală a prejudiciului rezultat din faptul neexecutării. Acest prejudiciu include atât pierderile pe care le-a suferit, cât și câștigurile de care a fost privat, luându-se în considerație orice câștig al părții prejudiciate rezultând dintr-o cheltuială sau din evitarea unei pierderi. Acest

prejudiciu include în sine orice câștig al părții păgubite, pe care l-ar fi primit în rezultatul faptului dacă ea evita cheltuielile sau prejudiciul. În comentariile oficiale ale acestui articol se prevede că partea păgubită nu trebuie să se îmbogățească prin restituirea pierderilor prin neexecutare. Anume pentru aceasta este prevăzut de a se atrage atenția asupra oricărui câștig apărut pentru creditor în rezultatul neexecutării, indiferent de faptul dacă va fi ea în formă de cheltuieli, pe care ea le-a evitat (de exemplu, în cazul neexecutării a ceea ce a devenit pentru ea o afacere pierdută).

(2) O altă problemă de recuperare echitabilă a prejudiciului este nu doar faptul destinației pierderilor, dar și întinderea lor.

În conformitate cu Principiile UNIDROIT, partea prejudiciată are dreptul la repararea integrală a prejudiciului rezultat din faptul neexecutării. Acest prejudiciu poate fi atât material, cât și moral, rezultând din suferința fizică sau stresul emoțional [15].

Potrivit Principiilor Dreptului Contractual European, daunele interese reprezintă cuantumul care permite de a amplasa, pe cât e posibil, creditorul în situația în care el s-ar fi găsit dacă contractul s-ar fi executat în modul corespunzător [16].

Reieșind din cele expuse mai sus, ajungem la concluzia că esența recuperării prejudiciilor constă în aceea că, în rezultatul acestei recuperări, creditorului trebuie să i se restituie poziția în care ar fi acesta dacă debitorul și-ar fi exercitat obligațiile. Vorbind despre prejudicii, trebuie să accentuăm că în practica judiciară și în literatură de specialitate se consideră că valoarea prejudiciului cauzat este cel mai complicat de apreciat. Astfel, unii autori susțin că valoarea prejudiciului o constituie calculul bănesc al daunelor cauzate prin acțiunile nelegitime ale unei persoane alteia. N.S. Malein consideră că prin prejudiciu se înțelege paguba cauzată prin neexercitarea obligațiilor de către debitor, exprimată în valoare bănească [17].

Doctrina franceză relevă că, conform principiului *pacta sunt servanda*, părțile contractului nu trebuie să neglijeze titlul semnat de ele ca o simplă foaie de hârtie, dar să-și manifeste interesul și intenția pentru onorarea obligațiilor pe care și le-au asumat de sine stătător, căci nu poate fi concepută, ca injustiție, o regulă pe care singur ți-ai impus-o și renunțarea la această ar trebui să implice, în mod obligatoriu, răspundere pentru dauna efectiv produsă direct prin neexecutare, executarea defectuoasă sau tardivă, cât și pentru ceea ce nu s-a putut obține [18].

Totodată, practica judiciară franceză atribuie un caracter de „abstracție” aprecierii prejudiciului. Stabilirea prealabilă a prejudiciului se consideră ca „intenție înțeleaptă a persoanei” și nu ca o posibilitate subiectivă a persoanei concrete ce va încălca contractul. Altfel spus, debitorul nu va putea evita răspunderea civilă motivând că el ar putea să prevadă un prejudiciu mai mic. De asemenea, doctrina și practica franceză prevede prejudiciul în formă de „ocazie eventuală” (pierderea posibilităților), care trebuie să fie recuperat alături de prejudiciul în formă de venit neobținut. La calcularea prejudiciului în formă de „ocazie eventuală” se ia în considerație nu venitul neobținut pe care ar fi putut să-l obțină creditorul dacă ar fi executat obligația contractuală, dar acele posibilități pe care le-a ratat creditorul în legătură cu neexecutarea. De asemenea, legislația franceză nu stabilește anumite limite la determinarea prejudiciului contractual; astfel, în această privință are loc o evaluare judiciară [19].

În common law plata daunelor interese este în cazul desfacerii contractului. Chiar dacă rezilierea unui contract nu provoacă o pierdere adevărată sau ceea ce este dificil de probat, contractantul-victimă ar putea întotdeauna să obțină daune interese simbolice și să urmeze buna plăcere a Curții de a i se alătura restituirea cheltuielilor de justiție. Totodată, și daunele-interese compensatorii pe care reclamantul va căuta să le obțină de la debitorul culpabil de rezilierea contractului.

Daunele interese compensatorii sunt supuse unor reguli generale și limite.

Regula principală este: mărimea acestor daune-interese compensatorii trebuie să plaseze partea lezată într-o situație benefică asemenea celeia în care s-ar fi găsit dacă contractul ar fost realizat după cum a fost prevăzut. Rezultă că sunt luate în calcul prejudiciile care rezultă direct din rezilierea contractului. Din contra, pierderile „indirecte” (consequential damage), deci acelea pe care autorul rezilierii nu este în măsura de a le prevedea în momentul formării contractului și care survin prin rigoarea, nu acordă dreptul la daune-interese. Astfel, de exemplu, dacă un vânzător de sticlă nu furnizează la timp marfa, el va răspunde pentru prejudiciul direct că nu a livrat marfa, pentru prețul acesteia, poate chiar în totalitate. Dacă la vinderea sticlei nu știa că trebuia să livreze sticla strict la o anumită dată, pentru că el trebuia să prezerve carne, el nu va fi responsabil dacă carnea va fi avariata din cauza lipsei de sticlă.

O a doua regulă divizează aceste daune-interese în trei categorii, după natura prejudiciului care necesită a fi reparat: profitul pe care un creditor caută să îl obțină dintr-un contract și pe care el așteaptă, deci prestația debitorului său, luându-se în considerație **expectancy damages** sau daunele-interese pentru a indemniza creditorul, profitul „așteptat” și datoria. Pierderile invocate de către creditor în consecința dreptului ce i-a fost dat de a crede, la executarea contractului și, deci, de a plasa încrederea sa în debitorul care se angajează să efectueze o prestație – vărsarea *reliance de damages*. **Restitution damages** vizează împiedicarea îmbogățirii contractantului în culpă, fiind constrâns la restituirea contractantului lezată, ceea ce trebuia să primească de la acesta din urmă. Din contra, și în contrast cu acesta care este posibil în dreptul răspunderii civile, în materie contractuală nu există daune-interese punitive sau exemplare (*punitive or exemplary damages*) [20].

Determinarea prejudiciului nu este influențată de situația materială a persoanei păgubite ori a celei responsabile, ceea ce interesează fiind echivalentul pagubei suferite ce trebuie acoperită integral.

Determinarea prejudiciului nu este motivată decât pe dispozițiile dreptului civil.

Ca modalitate de reparare a prejudiciului contractual în legislația și literatura de specialitate a mai multor state sunt daunele interese.

Daunele-interese sunt mijlocul juridic supletiv și de dreptul comun pentru executarea prin echivalent a obligației contractuale.

Potrivit art.1082 din Codul civil al României, „debitorul poate fi obligat la plata daunelor interese în cazul neexecutării obligației, executării defectuoase ori cu întârziere”.

Aprecierea comportării debitorului în executarea obligației contractuale se face avându-se în vedere diligența unui bun proprietar, criteriu obiectiv impus de art.1080 din Codul civil al României și care presupune compararea activității debitorului cu aceea a unei „persoane diligente, care acționează cu grijă față de interesele societății și ale membrilor ei, subordonându-și activitatea exigențelor impuse de lege și bunele moravuri” [21].

Daunele interese au caracter pecuniar, obligația inițială a debitorului fiind înlocuită cu alta, constând într-o sumă de bani. De asemenea, au caracter variabil, deoarece se raportează la condițiile specifice de timp și loc ale fiecărui caz.

În momentul în care sunt întrunite condițiile răspunderii contractuale creditorul poate pretinde debitorului plata de daune interese.

Daunele interese pot fi *compensatorii* și *moratorii*.

Daunele interese compensatorii sunt despăgubirile acordate pentru neexecutarea totală sau parțială ori pentru executarea necorespunzătoare a obligației contractuale a debitorului. Aceste despăgubiri trebuie să reprezinte echivalentul bănesc al prejudiciului cauzat creditorului, asigurând repunerea acestuia în situația patrimonială în care s-ar fi aflat dacă debitorul și-ar fi executat întocmai obligația [22].

Aceste daune interese au două elemente: pierderea efectiv suferită (*damnum emegens*) și beneficiul nerealizat (*lucrum cessans*). Ele reprezintă repararea prin compensare a prejudiciului creditorului.

Daunele interese compensatorii includ numai daunele directe, previzibile, inevitabile, creditorul fiind ținut de obligația legală de prevenire și limitare a prejudiciului și neputând pretinde repararea daunelor pe care era în măsură să le evite.

Aceste daune înlocuiesc executarea în natură, fiind modalitatea de executare prin echivalent bănesc și, de aceea, nu pot fi cumulate cu acesta.

Daunele-interese numai așa-numitele obligații în natură, fiind modalitatea de executare prin echivalent bănesc, nu vizează obligațiile pecuniare, ci trebuie executate ca atare.

În ce privește întinderea daunelor, conform art.1085 din Codul civil al României, „debitorul trebuie să răspundă numai pentru daunele prevăzute și previzibile, afară de cazul neexecutării dolosive, când se răspunde și pentru daunele imprevizibile”.

Denumirea de *daune-interese moratorii* provine de la cuvântul latin *mora*, ce înseamnă întârziere, și desemnează despăgubirile pe care debitorul aflat în întârziere (*mora debitoris*) trebuie să le plătească creditorului pentru întârzierea în executarea obligației [23].

Daunele-interese moratorii nu înlocuiesc executarea în natură a obligației și, ca urmare, se pot cumula cu aceasta și cu daunele interese-compensatorii. Ele pot fi evaluate anticipat [24].

În privința daunelor în natură, daunele pot fi convenite de către părți; în caz contrar, ele vor fi stabilite pe cale judiciară.

În cazul obligațiilor pecuniare, daunele-interese se stabilesc printr-un procent din suma datorată și poartă denumirea de *dobândă*.

Articolul 1088 din Codul civil al României prevede că „la obligațiile care au ca obiect o sumă oarecare, daunele interese pentru neexecutare nu pot cuprinde decât dobânda legală, în afară de regulile speciale în materie de comerț, de fideiusiune și societate”.

Daunele-interese previzibile

La art.610 alin.(4) din Codul civil al Republicii Moldova se prevede că despăgubirea nu se extinde asupra prejudiciului care, conform experienței debitorului, nu putea fi prevăzut în mod rațional în cazul unei aprecieri obiective.

În același sens, art.1085 din Codul civil al României prevede că „debitorul nu răspunde pentru decât de daunele interese care au fost prevăzute la facerea contractului, când neîndeplinirea obligației nu provine din dolul său”.

Previzibilitatea daunei se apreciază în raport cu momentul încheierii contractului și atâta timp cât condițiile avute în vedere la acea dată se mențin. Obligația părților contractante de a repara prejudiciile pe care le-ar aduce una alteia prin neexecutarea, executarea necorespunzătoare sau tardivă a prestațiilor ce le incumbă rezultă, întocmai ca și contractul, din voința lor, și anume: fie din voința prezumată de lege, care limitează daunele la cele previzibile. Acesta își are rațiunea că un debitor prudent nu se angajează la repararea unui prejudiciu peste limita a ceea ce el a putut să prevadă la încheierea contractului [25].

Dacă obligația debitorului are caracter dolosiv, acesta răspunde pentru daunele-interese imprevizibile.

Conform art.1085 din Codul civil al României, debitorul nu răspunde decât de daunele-interese care au fost prevăzute sau care au putut fi prevăzute la facerea contractului, când neîndeplinirea obligației nu provine din dolul său.

În contractele în care părțile au prevăzut o clauză de impreviziune privind actualizarea creanței cu indicele de inflație, acesta nu își produce efectele, fiind contrară prevederilor art.1085 al Codului civil al României, text care consacră principiul pentru repararea prejudiciului previzibil în momentul încheierii contractului [26].

Totodată, Principiile UNIDROIT prevăd necesitatea condițiilor de certitudine și previzibilitate a prejudiciului. Astfel, repararea prejudiciului este datorată doar pentru prejudiciul, chiar viitor, care este stabilit cu un grad rezonabil de certitudine. Compensarea poate fi datorată pentru pierderea unei șanse proporțional cu probabilitatea realizării acelei șanse. Atunci când valoarea daunelor nu poate fi stabilită cu un grad suficient de certitudine, stabilirea acestora este la aprecierea instanței de judecată. De asemenea, partea în culpă este ținută doar pentru prejudiciul pe care l-a prevăzut sau pe care l-ar fi putut prevedea în mod rezonabil, la momentul încheierii contractului, ca fiind consecința probabilă a neexecutării.

Principiile Dreptului Contractual European stipulează că debitorul nu poate fi obligat, decât pentru prejudiciul suportat de creditor, prin faptul neexecutării sau alte consecințe ale neexecutării, precum și că debitorul nu este obligat decât pentru prejudiciul care l-a prevăzut sau care putea fi prevăzut în momentul încheierii contractului, ca fiind o consecință simțitoare a neexecutării.

În common law există anumite limite referitoare la recuperarea prejudiciului.

Mai întâi, trebuie ca daunele-interese la aceste prejudicii să fi fost previzibile în momentul în care părțile au contractat și nu le-au extins prejudiciile, pe care nu era posibil de a le prevedea decât în momentul rezilierii contractului. Un prejudiciu care nu putea să prevadă la momentul încheierii contractului și care este cauzat de un eveniment ulterior nu putea să fie compensat. De altfel, previzibilitatea prejudiciului trebuie să aibă un caracter obiectiv și nu este suficient ca survenirea prejudiciului să fie probabilă și nesigură.

O a doua limitare cere ca prejudiciul fie sigur sau, rezonabil, cert.

Această limitare a fost adăugată pentru prima dată de către tribunalele americane în scopul de a acorda libertate judecătorilor pentru fixarea daunelor-interese mai mult sau mai puțin ridicate. Reclamantului lezată îi revine, deci, de a raporta proba clară și, indiscutabil, prejudiciul său este rezonabil „sigur”, neconjunctural, ipotetic. Reclamantul ar trebui să furnizeze juratului elemente de informare suficiente pentru a permite acestor judecători de a estima valoarea monetară rezonabilă a prejudiciului suportat.

A treia limitare reflectă un aspect destul de diferit de severitatea obligațiilor, căci ea se impune părții lezate însăși. Acest efect este ținut de o obligație pozitivă de a face ceea ce este în puterea sa pentru propriul său prejudiciu și să limiteze, atât cât poate face, pierderile sale. Partea lezată nu va fi rambursată de pierderile sale și de lipsa de a câștiga de care ea a putut preveni materializarea, acționând în manieră rezonabilă și judicioasă, fără a înconjura, totodată, riscul de a crește propriile pierderi. Justificarea economică de această

limitare este evidentă, nu numai că ea se bazează pe fundamentul contemporan al dreptului contractelor în common law, dar ea vizează orice parte la un contract la minimizarea pierderilor economice și financiare care sunt consecința unei rezilieri a contractului. Partea lezată trebuie, deci, să administreze propriile sale afaceri, în pofida culpabilității altui contractant, dacă acesta din urmă își execută obligațiile într-o manieră din care nu rezultă nici o pierdere economică. Dacă s-a constatat că partea lezată nu a acționat prompt și prudent, ea se va vedea datorată de ridicarea daunelor-interese, corespunzând câștigului sau profitului pe care a putut să-l facă, de altfel [27].

Practica judiciară franceză relevă că debitorul nu poate fi obligat pentru neexecutare decât pentru consecințele neexecutării prevăzute sau previzibile la momentul încheierii contractului. Această regulă, preluată de la Dumoulin și Pothier și elucidată în art.1150 din Codul civil francez, se aplică pentru toate contractele și obligațiile, cu excepția obligațiilor de a nu face, cum ar fi cazul obligației de neconcurență. În prezent, jurisprudența nu are nici o poziție. Doctrina tace în această privință, și nici un autor nu tratează repararea în domeniul dat. Astfel, revine avocaților și magistraților sarcina de a pătrunde în esența acestui dezavantaj în plină măsură, deși nu întotdeauna este cazul.

Așadar, studiul previzibilității daunelor și intereselor contractuale poate paraliza o clauză limitativă de răspundere dacă reparația stipulată apare superioară riscurilor acceptate prin contract. Raportul previzibilității poate fi prezentat ca o condiție specifică a regimului contractual: daunele și interesele trebuie să fie legate de obligațiile contractuale. Deci, în mod reciproc, imprevizibilitatea exonerează debitorul. Regimul nu este contractual, decât dacă faptul prejudiciabil a fost previzibil, conform contractului; este, deci, o neexecutare. Deci, doar consecințele prejudiciabile previzibile ale acestui fapt generator sunt reparabile. Creditorul nu poate pretinde o sumă rezultând dintr-o consecință care în mod normal putea scăpa previziunilor debitorului. Consecințele imprevizibile care nu pot acoperi daunele și interesele sunt cele care nu intră în cadrul contractual. Exemplul cel mai clasic este cel al depozitarului sau al transportatorului care primește pentru prestarea serviciilor respective obiecte prețioase, deși ei le considerau obișnuite. Recuperarea prejudiciilor contractuale poate fi pusă în sarcina debitorului, căci acestea sunt singurele riscuri contractuale care au fost acceptate: **echivalentul nu poate depăși promisiunea**. Într-o altă imagine, nu este reparare, ci doar o altă executare. Prejudiciul previzibil nu este mai mult și nici altul decât obiectul obligației asumate prin contract. Previzibilitatea rezultă din normalitate în timp, și dreptul pozitiv ce impune o obligație precisă (cum este obligația de securitate) – sau din uzanțe. Dar, aceasta nu presupune că judecătorul nu ar trebui să țină cont de circumstanțele cauzei, mai ales că orice concept se bazează pe acordul inițial de voință al părților. Judecătorii ar trebui să cerceteze economia textelor contractelor pentru a măsura riscurile, a aprecia elementele de previzibilitate de care dispune debitorul (în special, aparențele exterioare, declarațiile, valoarea, informația adusă la cunoștința debitorului). Alte criterii de apreciere sunt particularitățile proprii debitorului, luându-se în considerație faptul că el ar fi trebuit să prevadă, mai bine decât altul, ca profesionist, dacă sunt riscuri direct apreciate de către debitor. De asemenea, urmează să se aprecieze apartenența agentului la un grup social determinat; aprecierea continuă să se opereze *in abstracto*, iar modelul de comparație se schimbă.

Totuși, actualmente quantumul daunelor și intereselor necesare pentru a compensa consecințele previzibile ale neexecutării anumitor datorii este adeseori imprevizibil datorită inflației și variațiilor inopinate și brutale ale cursurilor și materiei prime. Eventual, este necesar de a distinge cu grijă daunele de daune-interese. Previzibilitatea consecințelor înseși ale neexecutării în elementele lor constitutive merită considerație, dar quantumul indemnizației nu intră în câmpul de previzibilitate. Astfel, revine judecătorilor de a evalua liber valoarea integrală a datoriei la data emiterii deciziei. Putem face distincția între daună și prejudiciu, dacă dauna poate fi prevăzută, prejudiciul (întinderea acestuia) nu. Această regulă deplasează centrul de gravitate de la evaluarea daunelor și intereselor spre întinderea consecințelor din neexecutarea obligațiilor contractuale. Daunele și interesele sunt evaluate la data emiterii deciziei, dar rămân în funcție de ceea ce s-a prevăzut sau era previzibil pentru părți în momentul încheierii contractului. Părțile pot stipula în contract clauze de apreciere a întinderii prejudiciului; în timp ce acestea nu sunt, intervin unele limite legale [28].

Totuși, reieșind din reglementările dreptului civil ale diferitelor țări, observăm că aprecierea quantumului prejudiciului contractual este o sarcină care revine de cele mai multe ori judecătorilor sau, după caz, arbitrilor. Reglementările legale nu sunt prea consistente în domeniul respectiv și nu fixează anumite limite, sub rezerva unor criterii generale, precum sunt: interesul pe care îl avea creditorul în executarea corespunzătoare a

obligației; locul și timpul prevăzute pentru executarea obligațiilor contractuale. Astfel, pentru evitarea unor abuzuri și latitudini dispersate, ar trebui incluse niște limite legale referitoare la repararea prejudiciului, care nu ar trebui să fie excesiv de oneroase pentru una dintre părți. De asemenea, părțile pot prestabili clauze în funcție de care se va calcula întinderea prejudiciului și, eventual, s-ar putea limita abuzurile din partea celeilalte părți, deoarece răspunderea civilă are menirea de a repara și nu de a pedepsi.

Referințe:

1. Cosmovici P.M. Drept civil. Drepturi reale. Obligații. - București: ALL, p.197.
2. Codului civil al Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.82-86, art.661.
3. Volcinschi V., Cojocaru E. Dreptul economic. - Chișinău: Business-Elita, 2006, p.409.
4. Гражданский кодекс Казастана. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.1027.
5. Гражданский кодекс Российской Федерации. 3 изд. - Москва: НОРМА, 2003.
6. Hotărârea Plenului Judecătoriai Supreme a Federației Ruse nr.6/8 din 1 iulie 1996 privind unele întrebări legate de Anexa la Partea I a Codului civil al Federației Ruse.
7. Гражданский кодекс Литвы. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.1027.
8. Гражданский кодекс Республики Беларусь. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.1049.
9. Legea Israelului despre contracte (modalități despre protecția părții răgubite prin încălcarea contractului de către părți). - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.1012.
10. Гражданский кодекс Израеля. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.1012.
11. Principiile UNIDROIT, www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004
12. Principiile Europene Contractuale, www.lexinter.net/JF/principes_europeens_des_contrats.htm
13. Volcinschi V., Cojocaru E. Dreptul economic, p.411.
14. Брагинский М. И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая. - Москва: Статут, 2003, с.639.
15. Principiile UNIDROIT.
16. Principiile Europene Contractuale.
17. Cojocari E. Prejudiciul contractual în diferite sisteme de drept // Avocatul poporului. - 2003. - P.12.
18. Gaudement E. Theorie generale des obligations. - Paris: Dalloz, 2004.
19. Cojocari E. Prejudiciul contractual în diferite sisteme de drept, p.12.
20. Levasseur A. Le contrat en droit americain. - Paris: Dalloz, 1996, p.63-73, 122.
21. Codul civil al României adnotat. - București: Teora, 2003.
22. Pop L. Teoria generală a obligațiilor. - București: Lumina LEX, 1998.
23. Corhan A. Repararea prejudiciului prin echivalent bănesc. - București: Lumina LEX, 1999, p.70.
24. Pop L. Teoria generală a obligațiilor.
25. Corhan A. Op. cit, p.72.
26. Tăbăraș M. Răspunderea contractuală. Daune interese: Culegere de practică judiciară. - București: ALL Beck, 2005, p.19.
27. Levasseur A. Le contrat en droit americain, p.63-73, p.122.
28. Ripert G. La regle morale dans les obligations. - Paris: LGDJ, 1949, p.39.

Prezentat la 11.06.2009

PRIVATIZAREA – PREMISĂ OBIECTIVĂ A CREĂRII SISTEMULUI CADASTRAL

Vladimir Gh. GUȚU*, **Maxim GORGAN****, **Dumitru GUȚU**

* *Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare*

** *Agenția Națională de Dezvoltare Rurală
Catedra Teoria și Istoria Dreptului*

Based on the interdisciplinary study, the authors of the article have considered agricultural land consolidation activities fulfilled in Moldova in the recent years. In the introduction a general description of land reform in Moldova which took place in 90s is given. Problems and side effects which have not been appreciated from the very beginning comprise mistakes committed during the privatization process and the excessive fragmentation of land as a result of land reform.

The methodology and concept of land re-parceling pilot projects implemented in 6 villages in 2007-2009 is described. The study presents the results of the pilot projects, formulates general recommendations and conclusions regarding the optimization of land consolidation / re-parceling procedures and gives recommendations concerning the improvement of the existing legal framework.

The results of the pilot project have demonstrated the viability of applied methodology and served as the basis for continuation of land re-parceling activities in other 40 villages. Numerous quantitative and graphic examples provide the opportunity to observe a decrease in the fragmentation level in participating localities. Sociological questionnaires used in different land consolidation projects are also present as well as the specially elaborated questionnaire which will eventually be used for study on land consolidation.

Principalele obiective ale înregistrării terenurilor agricole în cadastrul bunurilor imobile constituie o continuare firească a procesului de privatizare, care a demarat în Republica Moldova odată cu adoptarea Legii cu privire la modificarea articolului 82 din fostul Cod funciar al R.S.S.M.

Cadrul legislativ al reformei agrare e constituit din:

- Codul funciar (nr.828-XII din 25 decembrie 1991, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova);
- Legile cu privire la programele de stat de privatizare (anii 1993-1994, 1995-1996, 1997-1998);
- Programul național „Pământ”, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.1022 din 06.10.1998;
- Legea restructurării întreprinderilor agricole în procesul de privatizare din Republica Moldova, nr.392-XIV, din 13.05.1999 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999 nr.73-77/341).

Toate operațiunile legate de repartizarea cotelor de teren echivalent au fost efectuate conform situației de la 1 ianuarie 1992.

Una dintre particularitățile procesului de privatizare de până în anul 1996 a fost caracterul ei haotic. Mai mult de 1,2 mln. cetățeni au obținut dreptul la cota de teren echivalent. Însă, lipsa unei metodologii științifice în domeniul atribuirii terenurilor agricole și monopolul statului asupra elaborării proiectelor de organizare a teritoriului și perfectarea titlurilor de proprietate au necesitat efectuarea de către USAID a unui studiu experimental de repartizare a terenurilor în gospodăria colectivă „Maiak” din raionul Nisporeni (anul 1996). În anii 1996-1997 au fost implementate proiecte-pilot în 72 gospodării colective din republică, iar în anii 1998-2001 a fost realizat Programul Național „Pământ”, în urma cărui fapt au fost privatizate 931 de gospodării. Scopul acestui Program a fost înmânarea titlurilor de proprietate asupra pământului și a patrimoniului, asigurarea manifestării liberei inițiative la utilizarea acestora, crearea de noi întreprinderi private și a gospodăriilor de fermieri și, în sfârșit, **lichidarea sistemului colhoznic** (a se vedea „Planul de informare publică în cadrul Proiectului LAND, Virgil Zagaevschi CPBR 01/24/97 1-40AM).

Ca rezultat al măsurilor întreprinse de Guvern în comun cu autoritățile administrației publice locale, la 1110,5 mii de familii din republică le-au fost transmise în proprietate privată 201,1 mii ha loturi pe lângă casă (în intravilan) și 758,1 mii ha de grădini (în extravilan); 94,1 mii de familii au beneficiat de loturi pomicole cu o suprafață totală de 7,7 mii ha, dintre care 23,2 mii de familii au privatizat aceste loturi. În folosința cetățenilor de la oraș se află 1,6 mii ha terenuri agricole pentru dezvoltarea legumiculturii.

Prin Hotărârea Guvernului nr.469 din 11 iulie 1994, au fost aprobate fondurile funciare de stat (1,4 mln. ha) și de privatizare (2,0 mln. ha) alocate pentru înființarea gospodăriilor agricole cu diverse forme organizatorico-juridice în baza proprietății private. **La 1 ianuarie 2008 în republică (fără teritoriul din stânga Nistrului)**

funcționau: 251 cooperative de producție, 116 societăți pe acțiuni, 1338 societăți cu răspundere limitată, 388279 gospodării țărănești (de fermieri), 803120 alte gospodării individuale și unități economice.

Conform datelor statistice ale Agenției Relații Funciare și Cadastru, unui deținător al cotei de teren echivalent îi revenea în medie pe republică 1,56 ha de terenuri agricole.

Prin operarea modificărilor în art.11 al Codului funciar a fost soluționată problema distribuirii terenurilor aferente caselor de locuit cu mai multe apartamente privatizate care nu constituie blocuri. A fost aprobat Regulamentul cu privire la transmiterea în proprietate privată a terenurilor aferente caselor de locuit în localitățile urbane, care prevede trecerea în proprietate privată a terenurilor aferente caselor de locuit concomitent cu executarea lucrărilor cadastrale în cadrul înregistrării primare masive. Această modalitate de privatizare exclude orice cheltuieli din partea populației pentru legiferarea dreptului de proprietate, ele fiind efectuate din contul statului.

Până în prezent, procesul de atribuire în natură a cotelor de teren echivalent, practic, a fost finalizat. Astfel, în perioada anilor 1997-2001 circa 1033 mii de cetățeni, din numărul total de 1047 mii cu dreptul la cota de teren echivalent (98,7%), au primit titluri de autentificare a dreptului deținătorului de teren, inclusiv 994 mii – în urma implementării Programului Național „Pământ” și a Programului de asistență a fermierilor privați. În această perioadă au fost elaborate circa 1100 proiecte de organizare a teritoriului și proiectate circa 3330 mii sectoare de terenuri, inclusiv 3060 mii – în cadrul Programului Național „Pământ”. Au fost eliberate circa 2873 mii de titluri de autentificare a dreptului deținătorului de teren și înregistrate în cadastru, inclusiv 3738 mii – în cadrul Programului Național „Pământ”. Afară de aceasta, în perioada 1999-2006, prin intermediul Primului Proiect de Cadastru, a fost accelerată eliberarea a circa 1 mln. de titluri pentru loturile de lângă casă și grădini.

Probleme privind împrăștierea cetățenilor cu pământ

La elaborarea și transpunerea în natură a proiectelor de organizare a teritoriului și la stabilirea hotarelor terenurilor transmise în proprietate privată în cadrul Programului Național „Pământ”, în unele cazuri au fost depistate erori, care trezesc nemulțumirea titularilor de drepturi, autorităților publice locale, fapt pentru care proprietarii de terenuri, autoritățile publice locale revendică rectificarea greșelilor comise. În legătură cu aceasta, Agenția de Stat Relații Funciare și Cadastru, în luna mai 2001, a efectuat în teritoriu un studiu asupra problemei respective, cu scopul de a stabili natura greșelilor comise la privatizarea terenurilor și volumul de lucru necesar pentru corectarea lor. Studiul a demonstrat că în 214 din 900 de proiecte de organizare a teritoriului au fost depistate nereguli, ceea ce înseamnă că circa 300 000 titluri de autentificare a dreptului deținătorilor de teren au fost eliberate cu încălcări. De realizarea necalitativă a proiectelor sunt responsabili atât executanții lor, cât și liderii asociațiilor agricole, dar în primul rând primăriile, care au aprobat proiectele fără examinarea minuțioasă a calității lor. În total au fost elaborate mai mult de 1050 proiecte, cuprinzând peste 3 milioane de sectoare agricole.

Din cauza parcelării excesive a terenurilor, în multe cazuri măsurările geodezice au fost efectuate în sistemul convențional de coordonate, ceea ce s-a soldat cu mai multe erori la proiectarea și amplasarea terenurilor pentru deținătorii cotelor de teren echivalent. Astfel, în comuna Tătăraști din județul Chișinău țăranilor cu cotă de teren echivalent li s-au repartizat parcele în 11 locuri, la Lozova – în 14 câmpuri, iar în satul Hirova din județul Ungheni cotele multor țărani se compuneau din 15 parcele, situate în locuri diferite [2] (a se vedea: A.Baluțel. Consolidarea terenurilor agricole // „Cadastrul”, 2002, nr.10).

Greșelile comise de firmele private puteau fi evitate la etapa elaborării proiectelor de organizare a teritoriului dacă se implementa din timp un sistem de control al calității executării lucrărilor geodezice și de proiectare din partea executanților, contractantului și serviciului funciar de stat. Spre regret, toate eforturile Agenției în domeniul dat au suferit eșec din cauza atitudinii iresponsabile din partea Departamentului Privatizare, organelor locale ale administrației de stat, dar și a comanditarului lucrărilor (firma „Booz-Allen”). Unele controale efectuate din inițiativa Agenției nu și-au atins obiectivele din cauza presiunilor exercitate de organele centrale, ea fiind învinuită de „tărăgănarea și stoparea graficului de realizare a Programului Național „Pământ””.

După finalizarea Programului, Agenția a solicitat USAID finanțarea lucrărilor de corectare a greșelilor comise la elaborarea proiectelor de organizare a teritoriului și executarea lucrărilor de modificare a înscrisurilor în Registrul bunurilor imobile. Agenția de Dezvoltare Internațională a SUA a acceptat această propunere și actualmente problema respectivă se soluționează cu suportul ei. Obiectivul Proiectului USAID constă în facilitarea consolidării terenurilor agricole. Proiectul are drept scop corectarea unei părți de erori comise în

prima fază a implementării Programului Național „Pământ”. De altfel, erorile comise în acea perioadă erau inevitabile, dacă ținem cont de natura procesului de privatizare, care era o activitate absolut nouă pentru Republica Moldova. Anume din acest considerent s-a stabilit o colaborare fructuoasă între ASRFC și Programul Național „Pământ” pentru a se implementa faza a doua a Proiectului. Astfel, în urma unui concurs internațional acest drept l-a obținut Firma „Development Alternatives, Inc.”, iar la 1 aprilie 2004 a fost încheiat un Memorandum între Proiectul pentru Susținerea Privatizării Pământului reprezentat de directorul Proiectului, Val Chodsky, și Agenția de Stat Relații Funciare și Cadastru reprezentată de vicedirectorul general al Agenției, Ștefan Crigan. Obiectivul Memorandumului constă în colaborarea dintre părți în scopul efectuării lucrărilor de corectare a erorilor comise la elaborarea proiectelor de organizare a teritoriilor și introducerii modificărilor respective în documentația cadastrală, întocmită de OCT sau filialele lor. ASRFC a identificat un șir de probleme și a elaborat un plan de acțiuni. Diagnosticul ASRFC a fost corectat de USAID și s-au stabilit măsurile de corectare a greșelilor. Proiectul USAID include: (a) instruirea inginerilor cadastrali în vederea elaborării hărților la o scară mai mare, ceea ce facilitează identificarea erorilor; (b) elaborarea unui chestionar cuprinzător pentru identificarea volumului și naturii erorilor (erori în titluri, de măsurări etc.). Acestea au fost examinate de ingineri și comunități pentru a se identifica soluțiile. Pe un eșantion de 20 de comunități selectate din cele 245 au fost identificate 1500 de erori din totalul de 50000 parcele măsurate. Erorile au fost clasificate astfel: (a) necesare de corectat; (b) pot fi corectate cu ușurință în procesul corectării măsurărilor; (c) nu pot fi corectate; (d) erori îndoielnice. Cele mai răspândite sunt erorile comise în titlurile de autentificare a dreptului deținătorului de teren, ele fiind urmate de orientarea și configurația greșită a parcelelor. Alte probleme sunt legate de caracterul alocării inițiale a terenurilor, când, de exemplu, un lot de teren includea și porțiuni de teren neutilizabile (de exemplu: mlaștină). Obiectivul Proiectului consta în dezvoltarea capacității firmelor prin acordarea de echipament subvenționat și în instruirea specialiștilor. Proiectul a inclus următoarele componente: (a) corectarea erorilor; (b) informarea publică cu asistența ONG pentru a informa proprietarii de terenuri despre posibilitățile de vânzare-cumpărare a terenurilor; (c) asistența fermierilor la efectuarea tranzacțiilor cu terenuri în scopul de a impulsiona dezvoltarea pieței funciare – aceasta include instruirea juriștilor și economiștilor în domeniul cumpărării, vânzării, arenzii și ipotecii (consultația pentru prima tranzacție cu terenul era gratuită); (d) elaborarea indicatorilor pentru a monitoriza dezvoltarea creditării ipotecare și consultarea proprietarilor privind posibilitățile și responsabilitățile lor; (e) elaborarea unui modul pentru extragerea datelor din cadastru în vederea monitorizării consolidării terenurilor. USAID a recomandat utilizarea pe larg a ortofoto de natură să faciliteze activitatea prin utilizarea unor hărți mai calitative.

Acțiunile întreprinse de Proiectul pentru Susținerea Privatizării Pământului privind reproiectarea terenurilor agricole se răsfrâng benefic asupra proprietarilor de terenuri agricole, creându-se condiții optime pentru dezvoltarea pieței funciare, creditării ipotecare, consolidarea terenurilor agricole, inclusiv prin schimbul terenurilor agricole, dezvoltarea businessului mic și mijlociu, creșterea fluxului de investiții în agricultură etc. Conform situației de la 1 mai 2006, când Proiectul de Susținere a Privatizării Pământului și-a încheiat activitatea, lucrări de corectare a erorilor au fost efectuate pentru mai mult de 100 000 proprietari de pământ din Republica Moldova. Proiectul a analizat aproximativ 800 000 de proprietăți și a corectat peste 100 000 erori (30% din toate erorile depistate). Totuși, ***una dintre problemele principale pe care trebuie să o soluționeze sistemul cadastrului bunurilor imobile este corectarea erorilor comise la privatizarea și înregistrarea terenurilor, consolidarea terenurilor în baza relațiilor de arendă, comercializare și schimb.***

Cele mai frecvente erori (2/3) vizau faptul că proprietarul deținea un anumit teren agricol, iar în documente era indicat cu totul altul. Un număr destul de mare revin și greșelilor geodezice – 26%. După finalizarea lucrărilor de corectare a erorilor, materialele, inclusiv titlurile de autentificare a dreptului deținătorului de teren, au fost prezentate OCT respective pentru reînregistrare.

Potrivit legislației Republicii Moldova, procesul de corectare a erorilor se finalizează numai odată cu perfectarea titlurilor noi, introducerea modificărilor în Registrul bunurilor imobile, ținut de oficiile cadastrale teritoriale și cu transmiterea acestor titluri înregistrate proprietarilor de terenuri agricole. Conform statisticelor operative ale Oficiului de Implementare a Primului Proiect de Cadastru, în perioada anilor 2004–2005 au fost efectuate circa 27 000 de modificări în Registrul bunurilor imobile și eliberate titluri noi deținătorilor de terenuri. Până la 1 mai 2006 Proiectul de Susținere a Privatizării Pământului (PSPP) a fost prezentat la OCT pentru examinare și înregistrare a încă 73 000 de titluri. În scopul achitării plăților pentru aceste lucrări, conform pct. 4.2 al Memorandumului, au fost prezentate Proiectului facturile respective. Spre regret, conform situației de la 15 august 2006, Proiectul nu a achitat suma de 621 500 lei pentru lucrările deja efectuate de OCT, ceea

ce a condus la crearea unei situații de conflict. Mai mult decât atât, un număr mare de deținători de terenuri, de la care au fost sustrate titlurile vechi, nu au primit titluri noi și nu pot să-și exercite drepturile legale de gestionare a lor (vânzarea, ipoteca, schimbul, moștenirea etc.). Întru soluționarea chestiunii în cauză autoritățile publice locale și deținătorii de terenuri antrenați în procedura de corectare a erorilor adresează petiții în diferite instanțe, dar, deocamdată, fără careva rezultate. Deși Proiectul de Susținere a Privatizării Pământului a achitat o parte din datorie, conflictul încă nu a fost aplanat.

La finele lunii septembrie 2004 pe teritoriul primăriei Antonești, raionul Ștefan Vodă, a fost realizat un Proiect-pilot privind elaborarea metodologiei de consolidare a terenurilor agricole prin schimb. Ca rezultat, de primăria respectivă au fost perfectate și înregistrate la OCT Ștefan Vodă circa 70 contracte de schimb. Proprietarii terenurilor agricole manifestă un interes deosebit față de acest Proiect.

Un imbold asupra impulsivității înregistrării masive a terenurilor agricole privatizate a exercitat Memorandumul de înțelegere între Agenția de Stat Relații Funciare și Cadastru și Programul de Asistență pentru Fermierii Priviți, semnat la 8 august 2001. Părțile au convenit ca Programul să achite câte 1,5 lei pentru înregistrarea manuală a unui teren și a dreptului de proprietate asupra acestuia, atribuit în cadrul implementării Programului Național „Pământ” și Programului de Asistență pentru Fermierii Priviți, cu condiția că o asemenea înregistrare a avut loc nu mai devreme de 25 decembrie 2000 și nu mai târziu de 15 noiembrie 2001. În cadrul Programului Național „Pământ” (1998-2000) au fost perfectate circa 2 400 000 titluri de autentificare a dreptului deținătorului de teren și prezentate OCT pentru înregistrare. La 25 decembrie 2000 compania „Booz-Allen” și-a încheiat activitatea. În perioada octombrie 1999 – decembrie 2000 au fost înregistrate 1 734 181 titluri eliberate în cadrul Programului respectiv. Colaborarea cu Proiectul USAID a dat posibilitatea de a economisi circa 12 549 000 lei din bugetul de stat, inclusiv 11 272 176 lei pentru furnizarea informației cadastrale și 127 741 lei pentru înregistrarea terenurilor. În total, în perioada 1999-2003 au fost înregistrate în mod masiv circa 2 771 300 terenuri cu destinație agricolă.

Inițial, o realizare majoră a proiectelor de reparcelare în cadrul PSPP se considera elaborarea procedurii simplificate de înregistrare a tranzacțiilor funciare, care prevede autentificarea lor de către secretarii consiliilor, nu de notari. Procedura simplificată urma să reducă timpul și costul tranzacției. În realitate, însă, marea majoritate a secretarilor au refuzat să îndeplinească aceste lucrări, deoarece o parte dintre ei nu aveau studiile, competența și cunoștințele necesare, iar alții nu aveau dorința să-și asume o responsabilitate atât de mare. Prezintă interes din punct de vedere teoretic și practic implementarea Proiectului-pilot de reparcelare a terenurilor în 6 localități, care a demarat în august 2007 pentru o perioadă de 18 luni. Beneficiarul și instituția principală de implementare a proiectului-pilot a fost Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare, iar asistența tehnică la realizarea Proiectului a fost asigurată de către un consorțiu constituit din următoarele companii: Niras AB (Suedia), Terra Institute Ltd.(SUA); Agenția Națională de Dezvoltare Rurală (Moldova), Orbicon A/S (Danemarca). Proiectul a fost finanțat de Banca Mondială și Agenția Suedeză de Dezvoltare Internațională (SIDA/ASDI) în cadrul Proiectului de Investiții și Servicii Rurale II (RISPII).

Conform termenilor de referință ai Proiectului, Compania de Consultanță Internațională urma să acorde Guvernului Republicii Moldova sprijin în procesul de implementare a Proiectului, ale cărui obiective specifice sunt următoarele:

1) evaluarea cererii și executarea reparcelării terenurilor, având în calitate de grup-țintă gospodăriile țărănești mici;

2) utilizarea experienței obținute din cadrul implementării Proiectului-pilot, drept contribuție la elaborarea posibilei abordări la nivel național (inclusiv tehnicile, aprecierea resurselor necesare și recomandările pentru elaborarea cadrului legal);

3) evaluarea impacturilor reparcelării la nivel de comunitate (inclusiv dezvoltarea pieței funciare, creșterea productivității agricole și afirmarea echității sociale).

Grupul-țintă al Proiectului-pilot îl constituiau gospodăriile țărănești mici și medii cu suprafețele de terenuri lucrate între 3 și 30 de hectare. Totodată, Proiectul era la dispoziția oricărui proprietar, fermier sau a altor părți interesate din localitățile de implementare a Proiectelor-pilot.

În cadrul Proiectului-pilot activitățile de reparcelare se bazau pe principiile economiei de piață, participării benevole a proprietarilor, utilizării prețului local de piață, metodei participative și celei bazate pe principiul „de jos în sus”. Costurile de tranzacții au fost nule pentru proprietarii participanți la Proiect și se achitau din bugetul Proiectului.

La nivel operațional, Proiectul a fost coordonat de Comitetul Tehnic, alcătuit din experți ai Ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare și Contractorului. Scopul Comitetului Tehnic a fost coordonarea și supravegherea procesului de implementare a Proiectului-pilot și soluționarea operativă a problemelor apărute.

Selectarea localităților a fost efectuată de către Comitetul Tehnic în perioada iulie-septembrie 2008. Procesul de evaluare s-a efectuat într-un mod mai conștiincios și obiectiv, luându-se în considerație insuficiența de timp pentru colectarea și verificarea valabilității informației.

Metodologia Proiectului prevedea selectarea localităților participante în baza a 6 criterii, și anume:

1. *Structura fragmentară a loturilor de pământ.*
2. *Existența fermelor de familie cu potențial de a trece la activitatea comercială și dorința de a mări suprafețele fermelor.*
3. *Existența pieței de pământ (existența vânzătorilor și a potențialilor cumpărători).*
4. *O completare esențială a reformei agricole/privatizarea și înregistrarea drepturilor de proprietate asupra pământului.*
5. *Inițiativa și obligațiunile administrației publice locale, dorința și posibilitățile secretarului Primăriei de a presta servicii notariale la un preț redus.*
6. *Absența gospodăriilor agricole mari în satele candidate.*

Criteriul privind absența gospodăriilor mari în satele candidate se explică prin faptul că în multe localități din Republica Moldova predomină gospodăria agricole mari, care lucrează câte circa 300-2000 hectare de pământ, majoritatea terenurilor aflându-se pe moșiile diferitelor localități și gestionate în baza contractelor de arendă. Dezvoltarea fermelor mici (care a constituit grupul-țintă al Proiectului de reparcelare) și acordarea ajutorului acestora sunt extrem de dificile în cazul gospodăriilor mari. Comitetul Tehnic a selectat 11 localități cu cele mai bune rezultate, le-a vizitat a doua oară și, la începutul lunii septembrie, a selectat 6 localități participante: satul Bușăuca, raionul Rezina; satul Sadova, raionul Călărași; satul Boldurești, raionul Nisporeni; satul Călmățui, raionul Hâncești; satul Opaci, raionul Căușeni; satul Baimaclia, raionul Cantemir.

La selectarea finală a localităților s-a ținut cont de amplasarea geografică, astfel încât localitățile-pilot să fie din diferite regiuni geografice ale țării: câte două sate din zonele Nord, Centru și Sud.

O condiție primordială a Proiectului a fost participarea benevolă și abordarea principiului „de jos în sus”. Elementul esențial al abordării în cauză a fost crearea comitetelor locale de supraveghere în fiecare localitate-pilot. Sarcina generală a comitetului de supraveghere a constat în reprezentarea intereselor diferitelor grupuri de proprietari în procesul de reparcelare a terenurilor agricole, acesta fiind garantul respectării metodei participative, a principiilor democratice și a conceptului benevol în procesul reparcelării. Astfel, comitetul a monitorizat negocierile și procesul designului reparcelării în fiecare localitate-pilot și a dat garanții că nimeni nu este obligat sau presat de cineva să procedeze contra propriilor sale interese și dorințe. La implementarea Proiectului-pilot, comitetul de supraveghere local a fost implicat în chestiuni de ordin mai general, cum ar fi: determinarea subzonelor de interes, procesul de interviuare, elaborarea designului proiectului de reparcelare și nemijlocit procesul de evaluare a parcelelor.

Echipele locale au utilizat hărțile cadastrale menționate pentru verificarea și revizuirea tuturor drepturilor de proprietate asupra terenurilor agricole și pregătirea hărților Planului 1, care reflectau situația funciară până la implementarea Proiectului. Fiecare echipă locală a pregătit schița hărților Planului 1, atribuind numărul de identificare pentru fiecare parcelă aparte (fiecare proprietar are un număr unic pentru o identificare relativ mai ușoară a parcelei sale în timpul interviului). Schițele hărților au fost finalizate la sfârșitul lunii noiembrie 2007.

Versiunea finală a hărților de Plan 1 au fost elaborate în programul MapInfo la etapa finală a implementării Proiectului.

Etapa de verificare și revizuire a proprietății funciare a generat un număr de probleme ce trebuiau rezolvate până la efectuarea tranzacțiilor. Problemele depistate țin de neînregistrarea dreptului de proprietate asupra pământului (lipsa înscrierilor în registru), de moștenire, lipsa planului-grafic la unele masive, erori și greșeli tehnice, geodezice, juridice (cazuri în care proprietarul lucrează un alt teren decât acel indicat în titlu etc.).

Îndată după finalizarea activităților de verificare și revizuire a informației cadastrale, echipele locale din cele șase localități-pilot au început interviuarea deținătorilor de teren și a actorilor principali. Scopul interviurilor a constat în colectarea datelor cu privire la structura agricolă locală (datele despre procesul de producție și despre utilizatori) și în identificarea intereselor individuale ale deținătorilor de teren vis-à-vis de proiectul de reparcelare (doritor să participe sau nu, doritor să vândă pământ, să cumpere, să facă schimb, să dea sau să ia în arendă pământ).

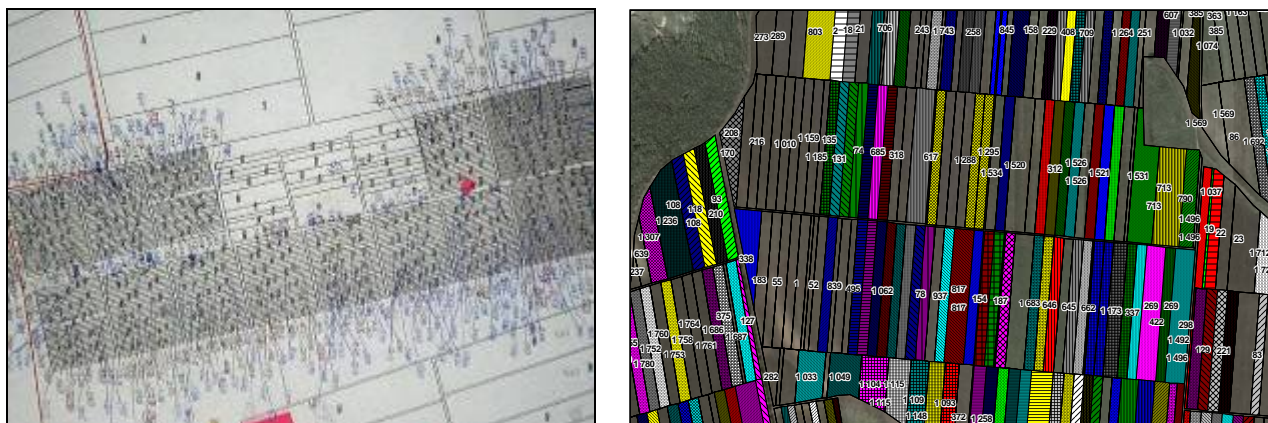

Fig.1. Harta de lucru a proprietății funciare (în stânga) și harta digitală finală (în dreapta).

Forma unică a chestionarului a fost elaborată în noiembrie 2007 și utilizată pentru toate interviurile din cele șase localități-pilot (a se vedea Anexa 1). Lucrările au fost conduse de echipele de planificare locale (specialist în planificare funciară, specialist de la direcția agricolă raională și inginerul cadastral local). Consultanții Agenției Naționale de Dezvoltare Rurală (ACSA) din centrele de deservire regională, împreună cu consultanții naționali ai Proiectului, au asistat procesul de interviuare, care a fost finalizat în martie, conform planului de implementare. Procentajul deținătorilor de teren intervievați în numărul total al deținătorilor de teren variază de la 75% (în Călmățui) la 94% (în Sadova). Există mai multe motive prin care se explică ne-intervievarea tuturor deținătorilor de teren identificați. Un număr mic de deținători au refuzat să fie intervievați, motivând că nu au încredere în Proiect, consiliul local ales și/sau autoritățile publice, în general. Unii deținători au lipsit din sat în perioada interviurilor, de regulă, din cauza că exercitau munci temporare în afara satului.

Intervievarea a circa 1400 de deținători de pământ din fiecare localitate în doar 4 luni a constituit o sarcină majoră și unul dintre elementele critice ale conceptului Proiectului.

În cea de-a două jumătate a lunii martie și în prima jumătate a lunii aprilie 2008 au fost analizate datele colectate în procesul de interviuare. Rezultatele principale sunt prezentate în Tabelul 1.

Tabelul 1

Rezultatele procesului de interviuare

Indicatori	Comunitatea-pilot Bușăuca	Comunitatea-pilot Sadova	Comunitatea-pilot Boldurești	Comunitatea-pilot Călmățui	Comunitatea-pilot Opaci	Comunitatea-pilot Baimaclia
Numărul total de parcele de pământ agricol înregistrate	3.088	5.922	6.006	1.757	5.626	4.204
Numărul identificat de deținători de teren	708	1.319	1.786	634	1.762	1.048
Numărul deținătorilor intervievați	640	1.300	1.400	476	1.409	828
% intervievaților din total	90	94	78	75	80	79
Suprafața medie a parcelei, ha	0,50	0,21	0,29	0,40	0,60	0,73
Numărul mediu de parcele per deținător	4,72	4,49	3,36	3,69	3,19	5,08
Numărul deținătorilor doritori să participe la reparcelare	426	535	1.202	286	589	540
% deținătorilor doritori să participe la reparcelare	60	41	67	45	33	52

Tabelul 1 (sfârșit)

Numărul de parcele spre vânzare	792	808	1.692	227	829	830
Numărul de parcele spre schimb	50	432	189	194	69	77
% de deținători care dau pământ în arendă	9	0	46	90	26	25
% de deținători care iau pământ în arendă	0,4	0	0,2	0,3	1,4	0,7
% de deținători care trăiesc permanent în sat	86	85	89	95	87	90
Pământ public privatizat, disponibil pentru proiect, ha	15	45	46	1,4	19	7

Numărul total al parcelelor de pământ agricol din cele șase sate a variat de la 1.757 în Călmățui (cel mai mic sat) la 6.006 în Boldurești (cel mai mare sat atât după numărul de parcele, cât și după numărul de deținători de teren).

Conform situației tipice, fiecare deținător de pământ a primit 3 sau 4 parcele de pământ în timpul procesului de privatizare din anii '90. Deseori, satul avea trei categorii de pământ agricol: pământ arabil, livezi și plantații de viță de vie. Deținătorii de pământ au primit câte 1 sau 2 parcele de pământ arabil, 1 parcelă de livadă și 1 de viță de vie. Parcelele de livadă și de viță de vie ai fost, deseori, mai mici decât cele de pământ arabil. Numărul mediu de parcele de pământ arabil per deținător variază de la 3.19 – în Opaci, la 5.08 – în Baimaclia. Cea mai mică suprafața medie a parcelei a fost în Sadova – 0,21 ha, iar suprafața cea mai mare – 0,73 ha, în Baimaclia.

Cu toate că majoritatea deținătorilor de pământ dețin în continuare aceleași 3-4 parcele care le-au fost alocate în timpul privatizării, în toate satele-pilot există proprietari/fermieri care au procurat mai multe parcele de pământ.

Structurile agricole în toate cele șase comunități-pilot (cu excepția satului Călmățui) sunt dominate de mici fermieri familiari care își lucrează pământul propriu și utilizează produsele pentru necesități proprii sau comerciale. În fiecare sat există doar câteva exploatații agricole mari (exploatații agricole de tip familial sau corporative). Or, aceștia sunt producătorii agricoli principali din sat, care își gestionează exploatațiile agricole pe baze comerciale. În satele-pilot doar 0% - 1,4% din deținătorii de teren arendează pământ de la alți deținători. Aceștia sunt fermieri-comercianți mai mari. În comunitățile-pilot ponderea deținătorilor de teren care dau în arendă pământul deținut situația variază semnificativ (*a se vedea* Tab.1). În Călmățui, 90 la sută din toți deținătorii dau pământul în arendă. În Sadova, din contra, nu există acorduri de arendă înregistrate, doar câteva acorduri formale dintre deținători.

Scopul principal al interviurilor a fost investigarea interesului deținătorilor de teren față de participarea la proiectul de reparcelare (dacă doresc să participe și în ce formă). La momentul finalizării interviurilor, aproximativ jumătate din deținătorii de teren (49,3%) din cele șase sate-pilot (3.578 deținători din totalul de 7.257 deținători) și-au exprimat interesul de a participa la procesul de reparcelare. Cifra dată variază de la 33% – în Călmățui, la 67% – în Boldurești. De menționat că datele prezentate în Tabelul 1 reflectă situația de după prelucrarea chestionarelor. Rezultatele finale, ce țin de nivelul de participare la Proiectul-pilot de reparcelare a terenurilor agricole în 6 localități, sunt prezentate în Tabelul 2.

Rezultatele etapei de interviuare au fost aduse la cunoștință comunităților la cel de-al doilea seminar comunitar. Conform planului de lucru, la al doilea seminar, de asemenea au fost prezentate schițele planurilor de dezvoltare comunitară, a căror elaborare a început în paralel cu chestionarea proprietarilor.

Conceptul Proiectului vizează reparcelarea terenurilor agricole într-un context mai larg al dezvoltării rurale. În cadrul proiectelor de reparcelare în fiecare localitate-pilot au fost elaborate planuri de dezvoltare a comunităților. Conținutul planurilor de dezvoltare variază considerabil de la sat la sat și depinde de situația, specificul și posibilitățile fiecărei localități. Însă, o problemă majoră în calea dezvoltării comunităților este parcelarea excesivă și suprafața mică a unei ferme.

În baza soluțiilor propuse primăriilor, consiliilor locale de către membrii grupelor de inițiativă formate în fiecare localitate, precum și luând în calcul doleanțele și propunerile acumulate cu ajutorul chestionarelor, experții în dezvoltare comunitară au elaborat planuri de dezvoltare pentru localitățile participante. În localitățile, unde deja existau astfel de planuri, acestea au fost modificate, ținându-se cont de recomandările și măsurile propuse în cadrul Proiectului.

Tabelul 2

Rezultatele finale ale Proiectului-pilot

Indicatori	Bușăuca	Sadova	Boldurești	Călmățui	Opaci	Baimaclia	În total pentru toate localitățile
Numărul total de parcele de teren agricol înregistrate	3011	5922	6006	2022	5626	4204	26791
Numărul de proprietari de terenuri agricole identificați	708	1319	1786	635	1762	1048	7258
Numărul de proprietari de terenuri agricole doritori de a participa, estimat în baza interviurilor efectuate în noiembrie 2007 – martie 2008	426 (60%)	535 (41%)	1.202 (67%)	286 (45%)	589 (33%)	540 (52%)	3.578 (49%)
Numărul tranzacțiilor (vânzare-cumpărare, schimb și moștenire)	907	350	1.197	440	473	245	3612
Suprafața totală cu proprietăți schimbate (hectare)	495,93	93,33	370,58	223,52	283,30	309,31	1775,97
Numărul parcelelor arendate prin intermediul proiectului*	80	0	150	80	70	30	410
Suprafața totală arendată prin intermediul proiectului (hectare)*	40	0	100	21	91	50	302
Numărul total de parcele care au participat la proiect (schimb de proprietate și arendă)	987	350	1347	520	543	275	4022
Numărul total de proprietari de terenuri care au participat	578	240	1270	430	240	150	2908
Numărul total de proprietari de terenuri care au participat, în % din total proprietari identificați	82	18	71	68	14	14	40

Planurile de dezvoltare au fost elaborate în cadrul unui proces participativ, asistat de expertul național de dezvoltare a comunității, alți experți naționali și internaționali. Elementele principale ale acestui proces sunt: *organizarea a două seminare în fiecare comunitate-pilot; discuțiile cu Primăria și Consiliul local; discuțiile cu grupurile-țintă; asistența deținătorilor de teren și a fermierilor în cadrul interviurilor.*

Cu ajutorul activităților de reparcelare, măsurile planificate în planurile de dezvoltare se vor soluționa încontinuu. Planurile de dezvoltare comunitară includ și listele de ecranare a impacturilor asupra mediului înconjurător.

Odată cu finalizarea procesului de interviuare și prelucrare a chestionarelor a început etapa de planificare a Proiectului. În baza informației din chestionare, referitoare la modul de participare, au fost întocmite *hărțile de mobilitate funciară.*

Informațiile colectate prin intermediul interviurilor cu proprietarii de pământ și alte părți interesate, reflectate în hărțile de mobilitate funciară, au servit drept bază pentru continuarea negocierilor cu privire la cel mai bun plan de reparcelare în fiecare localitate participantă. *Hărțile de mobilitate funciară* oferă o prezentare generală a posibilităților de reparcelare din diferite sectoare ale comunităților-pilot. Parcelele pentru vânzare au fost marcate cu roșu, parcelele pentru schimb – cu galben.

În perioada aprilie-iunie 2008, în toate cele șase comunități-pilot a demarat elaborarea planurilor de reparcelare/reampasare (Planul 2).

Echipele locale, împreună cu comitetele locale de supraveghere, au divizat localitățile-pilot în subzone mai mici (de obicei, cu hotare naturale, cum ar fi drumuri, canale etc.) și au definit obiectivele de design pentru fiecare subzonă aparte, astfel încât planurile de reparcelare a fiecărei subzone să fie strâns coordonate cu planurile de reparcelare a altor subzone.

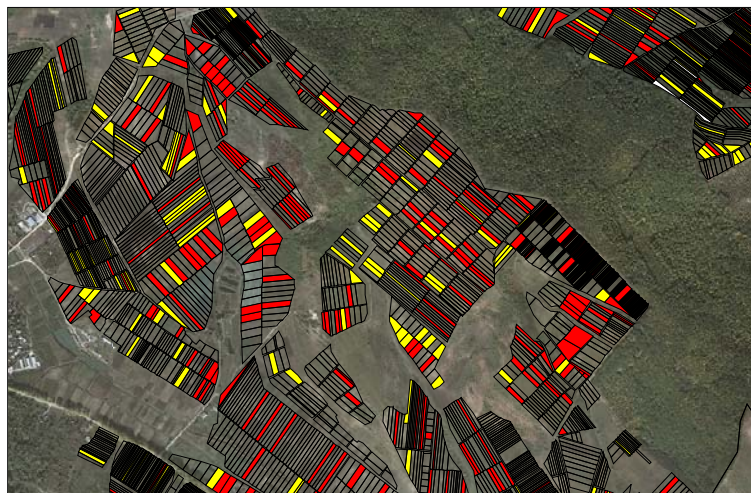

Fig.2. Harta mobilității funciare.

În procesul de negocieri, participanților li se propuneau soluții de reparcelare și, dacă erau acceptabile, proprietarii semnau benevol acorduri de reparcelare.

Acordurile de reparcelare semnate au servit drept bază pentru elaborarea Planului 2. Înregistrarea și implementarea acordurilor de reparcelare a terenurilor a urmat procedura simplificată, elaborată în cadrul proiectelor de reparcelare ale PSPP.

Rezultatele Proiectului-pilot

În urma implementării lui, în cele 6 sate numărul de parcele a fost redus de la 7220 la 5515; numărul mediu de parcele ce aparțin unui proprietar – de la 3,74 la 3,32. **Suprafața totală de sectoare schimbate de proprietari este de 1776 ha**, iar numărul total de tranzacții efectuate în cadrul Proiectului (vânzare-cumpărare, schimb și moștenire) – de 3612 (*a se vedea* Tab.2). Ponderea de participare la Proiect a atins 40 la sută din numărul proprietarilor din aceste localități, rezultat apreciat de reprezentanții Băncii Mondiale ca unul de succes.

În Tabelul 3 reducerea nivelului de fragmentare este prezentată în mod cantitativ.

Tabelul 3

Reducerea nivelului de fragmentare în localitățile-pilot

Indicatori	Localitatea-pilot Bușăuca	Localitatea-pilot Sadova	Localitatea-pilot Boldurești	Localitatea-pilot Călmățui	Localitatea-pilot Opaci	Localitatea-pilot Baimaclia	În total
Numărul total de proprietari de terenuri participanți (inclusiv arenda)	578	240	1270	430	240	150	2908
Numărul de proprietari participanți prin schimb de proprietate	435	240	715	213	243	81	1928
Numărul total de proprietari participanți după finalizarea Proiectului	415	221	666	207	142	56	1707
Numărul total de parcele de teren în proprietatea participanților înainte de Proiect	1573	1171	2794	684	726	272	7220
Numărul total de parcele de teren în proprietatea participanților după Proiect	1199	977	2061	517	563	198	5515

Tabelul 3 (sfârșit)

Numărul mediu al parcelelor de teren la un proprietar participant înainte de Proiect	3.62	4.86	3.91	3.21	2.99	3.36	3.74
Numărul mediu al parcelelor de teren la un proprietar participant după Proiect	2.89	4.42	3.09	2.50	3.96	3.54	3.23

Impactul Proiectului asupra dezvoltării agricole în localitățile-pilot va fi estimabil abia peste 2-3 ani, iar în unele cazuri perioada va fi și mai îndelungată. În cazul schimbului de parcele de teren agricol, impactul poate fi apreciat la începutul sezonului agricol.

Proiectul-pilot de Reparcelare a Terenurilor Agricole în 6 localități este până în prezent cel mai mare proiect-pilot de reparcelare/consolidare a terenurilor agricole din regiunea Europei de Est, implementat prin intermediul unei abordări de participare benevolă. Pentru implementatorii Proiectului a fost o adevărată provocare, din punct de vedere organizațional, de a colabora cu un număr atât de mare de proprietari și de parcele agricole într-o perioadă de timp atât de scurtă.

Mai jos sunt prezentate exemple grafice de consolidare/reparcelare a terenurilor agricole (*a se vedea Fig.3-7*).

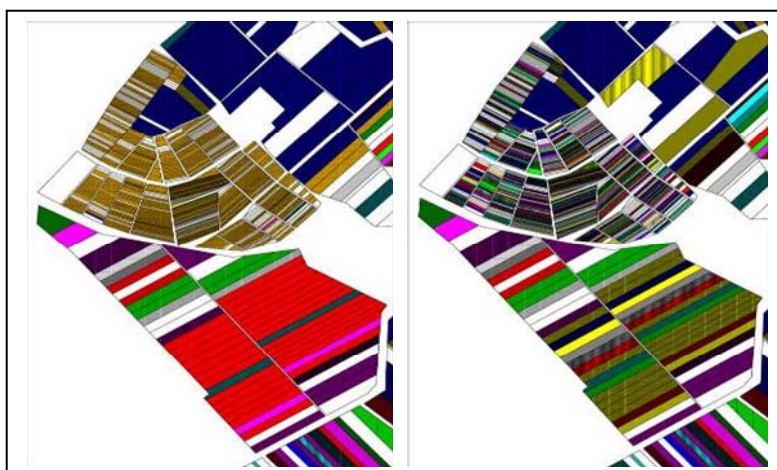

Fig.3. Proprietatea asupra terenurilor agricole într-o parte din localitatea-pilot Bușăuca înainte de Proiect (în stânga) și după Proiect (în dreapta).

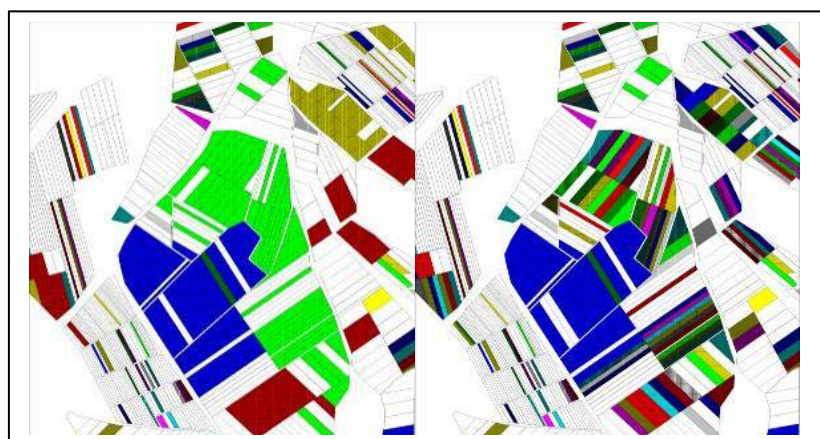

Fig.4. Proprietatea asupra terenurilor agricole într-o parte din localitatea-pilot Sadova înainte de Proiect (în stânga) și după Proiect (în dreapta).

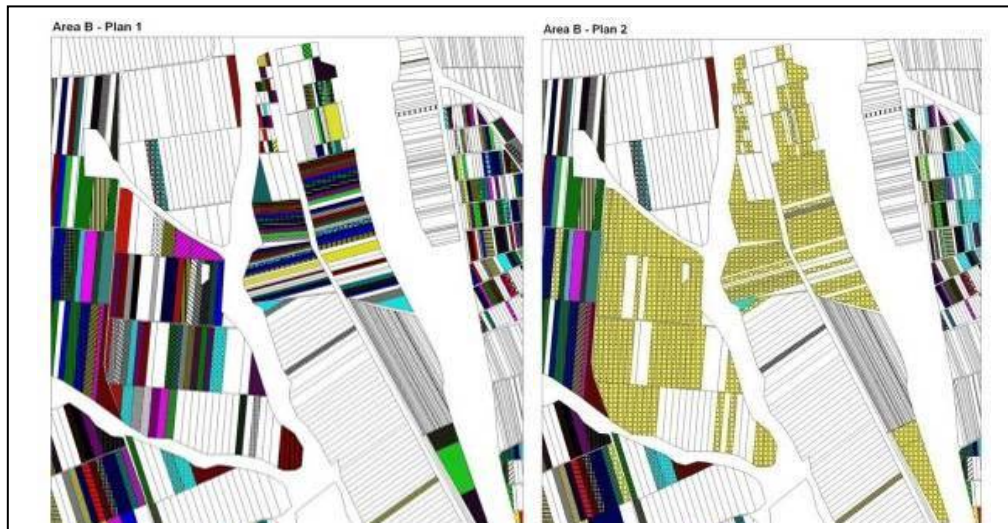

Fig.5. Proprietatea asupra terenurilor agricole într-o parte din localitatea-pilot Boldurești înainte de Proiect (în stânga) și după Proiect (în dreapta).

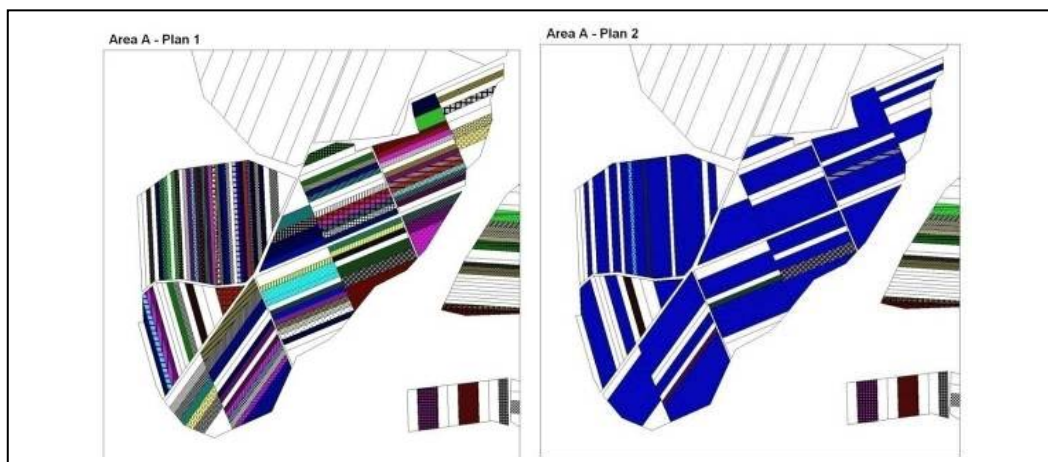

Fig.6. Proprietatea asupra terenurilor agricole într-o parte din localitatea-pilot Boldurești înainte de Proiect (în stânga) și după Proiect (în dreapta).

Fig.7. Proprietatea asupra terenurilor agricole într-o parte din localitatea-pilot Opaci înainte de Proiect (în stânga) și după Proiect (în dreapta); parcelele arendate sunt evidențiate cu chenare galbene.

Proiectul de reparcelare a terenurilor agricole în 40 de localități

În scopul realizării Proiectului de reparcelare a terenurilor agricole în 40 de localități, la 7 mai 2009, Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare a semnat un contract de consultanță cu Agenția Națională de Dezvoltare Rurală (ACSA). Perioada de implementare a Proiectului este de circa 14 luni: 7 mai 2009 - 30 iunie 2010.

Abordarea în cadrul Proiectului de reparcelare a terenurilor agricole în 40 de localități este similară celei din cadrul Proiectului-pilot și se bazează pe metodologia Organizației pentru Agricultură și Alimentație a Națiunilor Unite (FAO).

Conceptul Proiectului prevede participarea benevolă a proprietarilor, efectuarea tranzacțiilor în conformitate cu prețul de piață local și vizează activitățile de reparcelare într-un context mai larg al dezvoltării rurale. Vor fi luate în considerație experiența și concluziile din Proiectul-pilot (*a se vedea Anexa 2*).

Menționăm că cu suportul financiar al bugetului de stat al republicii au fost elaborate și inițiate proiecte-pilot de consolidare a terenurilor agricole în alte 7 localități rurale: Corpaci (Edineț), Braviceni (Orhei), Doina (Cahul), Vălcineț (Ocnița), Roșcani (Anenii Noi), Dumbrăvița (Sângerei), Maramonovca (Drochia). La momentul actual au fost finalizate lucrările de implementare a Proiectului de consolidare în localitatea Vălcineț (Ocnița). La etapa finalizării se află implementarea proiectelor în localitățile: Maramonovca (Drochia), Braviceni (Orhei), Doina (Cahul). Se desfășoară cu succes lucrările de consolidare a terenurilor în localitățile Dumbrăvița (Sângerei), Corpaci (Edineț), Roșcani (Anenii Noi). Metodologia după care se conduc Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare și Institutul de Proiectare pentru Organizarea Teritoriului (IPOT) se bazează pe relațiile de arendă de lungă durată, asocierea, redefinirea hotarelor, precum și pe efectuarea tranzacțiilor de vânzare-cumpărare și schimb.

În prezent, Guvernul Republicii Moldova testează diferite abordări de consolidare a terenurilor agricole. Implementarea proiectelor sus-menționate ne va permite obținerea experienței valoroase despre particularitățile diferitelor metode de consolidare/reparcelare și elaborarea strategiei optime pentru viitor.

Recomandări și propuneri

În baza experiențelor acumulate în cadrul implementării Proiectului în 6 localități au fost formulate recomandări privind ajustarea cadrului juridic al Republicii Moldova pentru simplificarea și eficientizarea realizării activităților de consolidare/reparcelare a terenurilor agricole. Conform Legii cu privire la cadastrul bunurilor imobile, fiecare proprietar trebuie să solicite personal extrase din Registrul bunurilor imobiliare. Implementarea Proiectului a arătat că acest lucru constituia un obstacol în calea consolidării terenurilor și împiedica procesul de reparcelare a lor. Pentru a înlătura asemenea obstacole, s-a recomandat ca o persoană din localitatea unde se implementează Proiectul (de exemplu, specialistul în planificarea funciară, inginerul cadastral sau secretarul consiliului local) să poată obține extrase pentru toți proprietarii și să depună cereri pentru înregistrarea noilor titluri de proprietate în numele participanților la procesul de reparcelare.

Din experiența implementării Proiectului se poate spune că chiar și în cazul în care se aplică procedura ajustată de tranzacționare a bunurilor imobile, efectuarea simultană a mai multor operațiuni cu parcele este dificilă fără un cadru juridic adaptat la situația reală. În special, este problematic ca terenurile să fie consolidate atunci când există o interdependență a tranzacțiilor. În astfel de cazuri, planurile de reparcelare a terenurilor pot eșua, dacă măcar una din tranzacții nu poate fi efectuată din diferite motive.

În contextul dezvoltării pieței funciare, în special când au loc mai multe tranzacții simultan, este dificilă deplasarea frecventă în localitățile-pilot a notarilor de stat pentru înregistrarea moștenirilor. Se impune necesitatea respectării legislației în vigoare și antrenarea în aceste activități a secretarilor consiliilor locale. Aceasta ar face ca activitățile de reparcelare să fie mai simple de realizat și mai puțin costisitoare.

Un obstacol în implementarea Proiectului a fost și faptul că Legea cu privire la administrația publică locală permite vânzarea drumurilor superflue exclusiv prin decizia consiliului local în cadrul unor licitații. Legea respectivă ar trebui modificată, astfel încât să permită ca aceste drumuri să poată fi comercializate în cadrul implementării proiectelor de reparcelare proprietarilor care dețin parcele învecinate.

Se recomandă ca prevederile legale să permită implementarea simultană a planului de reparcelare și efectuarea tranzacțiilor. În vederea realizării acestei idei, se poate examina posibilitatea creării unor comisii funciare speciale, probabil, la nivel regional, care să fie împuternicite a lua decizii de aprobare legală a tranzacțiilor în cazul reparcelării terenurilor în localitățile-proiect. În acest caz, înregistrarea noilor titluri de proprietate în registrul funciar și pe hărțile cadastrale va deveni doar o chestiune tehnică.

Practic, procesul de înregistrare masivă a titlurilor eliberate pe terenurile cu destinație agricolă s-a finalizat. Actualmente, practic 99 la sută din proprietarii de terenuri agricole dispun de titluri de autentificare a dreptului deținătorului de teren. La capitolul dat mai sunt unele probleme, care, mai devreme sau mai târziu, vor trebui soluționate. Este vorba, de multe ori, despre lipsa exemplarului doi al titlului, a bazei de date grafice, necoincidența configurației planului sectorului de teren reprezentat pe titlu cu cel din proiectul de organizare a teritoriului etc. Acestea și multe altele frânează finalizarea procesului de înregistrare a tuturor sectoarelor de teren cu destinație agricolă, apărute în urma elaborării și transunerii în natură a proiectelor de organizare a teritoriului.

Rămâne a fi anevoios și procesul de înregistrare masivă și de eliberare a titlurilor de autentificare a dreptului deținătorului de teren în orașe. Insuficiența informației cadastrale despre proprietari, amplasarea terenurilor acestora în extravilan, lipsa informației despre cetățenie și despre terenurile aferente caselor cu apartamente ce nu constituie blocuri de locuit, problemele legate de identificarea proprietarilor și adresele acestora complică întocmirea documentelor ce confirmă drepturile de proprietate. O altă problemă este și surplusul de suprafață a loturilor de lângă casă atribuite în proprietate. Strategia de mai departe la acest compartiment ar trebui să includă corectarea greșelilor comise la elaborarea proiectelor de organizare a teritoriului și la întocmirea planurilor cadastrale, soluționarea problemelor privind surplusul de suprafață, finalizarea lucrărilor cadastrale și a procesului de legiferare a dreptului deținătorului de teren, consolidarea terenurilor agricole.

Anexa 1

FORMA DE INTERVIERE

Proiectul de reparcelare a terenurilor agricole Primăria Bușăuca, Raionul Rezina

Numărul de serie:		Data completării:	
Numele proprietarului:		Vârsta:	
Adresa:		Telefon:	

- 1) Câte parcele se află în proprietate _____
- 2) Informație despre terenurile aflate în proprietate:

Numărul cadastral al parcelei nr.	Distanța de la casă:	Suprafața parcelei (ha)	Categoria terenului*
1)			
2)			
3)			
4)			
5)			
6)			
7)			

*specificați: arabil, vie, livada, grădină, pașune,....

3) Câte parcele se află în posesie comună _____ Specificați numerele parcelelor: _____

4) Ce tip de producere agricolă: _____
de subzistență, comercială

5) Cultivă proprietarul pământul? _____
da, nu

6) Ce animale sunt în gospodărie? _____
specificați

7) Dați în arendă terenurile altui fermier? _____
specificați nr. parcelelor date în arendă

8) Ați luat în arendă terenuri agricole? _____
specificați nr. cadastral al parcelelor luate în arendă și suprafața

9) Locuți permanent în sat? _____ *da, nu* 10) Sursa de venit alta decât agricultura? _____ *da, nu*

Dacă da, indicați sursa _____

11) Ce cultivați pe terenurile agricole? _____
indicați culturile

Informație despre interesul în reparcelarea terenurilor agricole:

12) Proprietarul e interesat în participarea la proiect? _____ <i>da, nu</i> Comentați _____
13) În ce mod proprietarul vrea să participe?   • Participarea prin vânzare (specificați nr. parcelei și motivați): _____
• Participarea prin cumpărare (specificați cimpul și cât dorește să cumpere): _____
• Participarea prin metoda schimbului (se completează similar): _____
14) Comentarii adiționale de la proprietar: probleme, constrângeri la nivel personal sau comunitar   oportunități, potențiale la nivel personal sau comunitar
Remarce: _____
Interviul a fost efectuat de (numele): _____

Anexa 2

FORMA DE INTERVIEWARE**„Proiectul de reparcelare a terenurilor agricole în 40 localități”**

Primăria _____, Raionul _____

Numărul de serie al proprietarului: _____ Numele proprietarului: _____
(persoană fizică sau juridică)Proprietarul e decedat _____ Dacă „da” _____
da, nu data inițierii lucrărilor de moștenire, numele notaruluiAdresa: _____ Vârsta: _____ Telefon: _____
proprietarului sau a succesorului**1) Informație despre parcelele aflate în proprietate:**

Numărul cadastral al parcelei	Suprafața parcelei (ha)	Parcela este prelucrată: da sau nu	Modul de folosință*	Indicați culturile pentru terenul arabil:**	Este dată parcela în arendă: da sau nu	Nr. de serie al arendașului
8)						
9)						
10)						
11)						
12)						
13)						
14)						

* - specificați: teren arabil, livadă, vie, pășune, fînețe, sere etc.

** - grâu, porumb, soie, alte culturi

2) Aveți parcele în proprietate comună pe cote-părți _____ Dacă „da” _____
da, nu specificați

numerele cadastrale ale parcelelor, numele coproprietarilor și cota-parte deținută în fiecare parcelă

3) Aveți parcele luate în arendă? _____ Dacă „da” _____
da, nu specificați

data încheierii contractului de arendă și organul care a înregistrat dreptul de arendă,

nr. cadastral al parcelelor luate in arenda, suprafața și termenul arendeii

4) Locuiți permanent în sat? _____
da, nu

5) Sursa de venit alta decât agricultura _____ Dacă „da” _____
da, nu specificați

6) Sunteți interesat în participarea la Proiect? _____ Comentați _____
da, nu

7) Modalitatea de participare la Proiect?

- Vânzarea parcelelor (*specificați parcelele propuse la vânzare și motivați decizia*):

- Cumpărarea parcelelor (*specificați parcelele sau masivul și suprafața solicitată*):

- Schimbul (*specificați parcelele propuse pentru schimb și cele solicitate la schimb*):

- Areda de lungă durată** (*specificați masivul sau parcelele propuse pentru arendă sau cele solicitate la arendă cu indicarea termenului arendeii*):

** - Termenul arendeii va constitui cel puțin 5 ani

8) Alte doleanțe ale proprietarului:

9) Semnătura proprietarului _____

10) Intervievatorul: _____
Semnătura

_____ numele, prenumele

Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare

ANCHETĂ SOCIOLOGICĂ

Chișinău 2009

Stimată Doamnă!

Stimate Domn!

Această investigație este dedicată studierii unor aspecte ale consolidării terenurilor agricole. Vă rugăm să completați chestionarul dat, încercuind codul numeric al variantei de răspuns care coincide cu părerea Dvs. sau să înscrieți varianta personală, dacă ancheta nu prevede una ca atare. Nu indicați numele, ancheta e anonimă.

Vă mulțumim pentru colaborare!

1. Dvs. ați auzit despre implementarea în Republica Moldova a Programului de consolidare a terenurilor agricole?

- 1 – da
- 2 – nu

2. Dacă ați auzit de el, indicați sursa de obținere a informației (Puteți alege câteva variante de răspuns).

- 1 – televiziune
- 2 – radio
- 3 – articole din presa centrală și locală
- 4 – reviste și literatura specială
- 5 – lecții, mese rotunde, seminare etc.
- 6 – din convorbiri cu prietenii și cunoscuții
- 7 – alte izvoare (indicați) _____

3. Care este importanța consolidării terenurilor agricole pentru cetățean (Puteți alege câteva variante de răspuns)?

Consolidarea terenurilor agricole va asigura:

- 1 – prelucrarea eficientă a terenurilor agricole și folosirea rațională a asolamentelor
- 2 – îmbunătățirea protecției solurilor și sporirea fertilității lor
- 3 – ameliorarea condițiilor fizice ale parcelelor individuale
- 4 – îmbunătățirea infrastructurii fizice utile pentru parcele: sisteme de irigare și drenaj, drumuri rurale
- 5 – sporirea interesului deținătorilor de terenuri față de pământ
- 6 – crearea condițiilor pentru organizarea și amenajarea benevolă a terenurilor și pentru atragerea investițiilor în agricultură
- 7 – acordarea unor facilități în prestarea diverselor servicii materiale și sociale
- 8 – ameliorarea condițiilor de trai, creșterea timpului liber și folosirea lui rațională
- 9 – altele (indicați) _____

4. Care este importanța consolidării terenurilor agricole pentru autoritățile publice (Puteți alege câteva variante de răspuns)?

Consolidarea terenurilor agricole va asigura:

- 1 – prelucrarea eficientă a terenurilor agricole și folosirea rațională a asolamentelor
- 2 – reducerea impactului social-economic negativ asupra mediului rural în rezultatul îmbătrânirii populației și emigrării tineretului
- 3 – îmbunătățirea structurii terenurilor
- 4 – crearea unor gospodării cu mai puține parcele, însă cu dimensiuni mai mari și mai bine structurate pentru producerea agricolă
- 5 – interesul în schimbarea modului de utilizare a pământului (ex., de la vie la livadă)

- 6 – organizarea și amenajarea terenurilor
- 7 – reglementarea regimului proprietății funciare
- 8 – controlul de stat și monitoringul fondului funciar
- 9 – „mobilitatea terenurilor” între fermieri prin vânzare sau schimb
- 10 – re-organizarea rezultatelor proiectelor de privatizare
- 11 – aplicarea unor tehnologii avansate, folosirea eficientă a tehnicii agricole
- 12 – ameliorarea condițiilor fizice ale parcelelor individuale
- 13 – îmbunătățirea infrastructurii fizice utile pentru parcele: sisteme de irigare și drenaj, drumuri rurale
- 14 – îmbunătățirea mediului rural
- 15 – protejarea fondului funciar de stat și municipal
- 16 – reducerea numărului de litigii
- 17 – îmbunătățirea practicii de planificare a utilizării terenurilor, susținerea măsurilor de protecție a solului
- 18 – optimizarea configurației și mărimii exploatațiilor agricole
- 19 – altele (*indicați*) _____

5. Care va fi, în opinia Dvs., impactul social-economic al implementării Programului de consolidare a terenurilor agricole asupra societății (Puteți alege câteva variante de răspuns)?

- 1 – administrarea eficientă a pământului
- 2 – crearea gajului și capitalului posibil prin ipotecare
- 3 – dezvoltarea businessului mic și mijlociu
- 4 – piața imobiliară va deveni mai transparentă
- 5 – se vor majora veniturile în bugetele locale
- 6 – va fi ameliorată sfera socială (creșterea salariilor, pensiilor, indemnizațiilor, apariția noilor facilități etc.)
- 7 – reducerea sărăciei
- 8 – nu se va schimba nimic, situația social-economică va rămâne în continuare dificilă și sărăcia va fi în continuă creștere
- 9 – gradul de informare și instruire a diverselor categorii de oameni este jos, în rezultat ei nu înțeleg ce se petrece
- 10 – altele (*indicați*) _____

6. Care este, în opinia Dvs., credibilitatea procesului de consolidare a terenurilor agricole (Puteți alege câteva variante de răspuns)?

- 1 – să nu fie „atinse” terenurile și întreprinderile agricole care deja activează eficient
- 2 – să încurajeze investițiile în agricultură, să asigure securitatea acestor investiții, să se creeze condiții favorabile pentru atragerea investițiilor noi
- 3 – procesul consolidării trebuie să fie unul benevol, pentru a împiedeca încălcarea dreptului de proprietate și, ceea ce este mai important – însăși proprietatea
- 4 – utilizarea modelului simplificat de consolidare a terenurilor agricole elaborat și implementat de Programul de Asistență a Privatizării Pământului finanțat de Agenția Statelor Unite ale Americii pentru Dezvoltarea Internațională
- 5 – stimularea relațiilor de arendă de lungă durată – 5-8 ani și mai mult
- 6 – susținerea persoanelor care cumpără pământ prin crearea unei linii de creditare preferențială pe termen lung și cu dobândă redusă
- 7 – mărimea optimă a exploatațiilor agricole, în funcție de culturile cultivate
- 8 – procesul de consolidare a terenurilor agricole trebuie să aibă la bază planurile de afaceri ale întreprinderilor eficiente, dar nu ale structurilor administrative ale localităților
- 9 – să se instituie linii de creditare pentru promovarea unor programe specializate, eficiente și avantajoase pentru producătorii agricoli
- 10 – crearea unui sistem de certificare a calității producției, aplicarea modelelor europene de standardizare a produselor agricole și modificarea structurii ofertei de export agricol moldovenesc
- 11 – cumpărarea de către stat a terenurilor în scopul consolidării și darea lor ulterioară în arendă
- 12 – susținerea de către stat a procesului de consolidare a terenurilor agricole prin adoptarea unor legi eficiente
- 13 – acordarea subsidiilor pensionarilor în cazul comercializării terenului agricol altora în cadrul procesului de consolidare
- 14 – de prevăzut măsuri concrete în prevenirea corupției în rezultatul concentrării puterii reale în mâinile unei organizații (persoane)
- 15 – sistemul educațional să fie adaptat cerințelor economiei de piață
- 16 – soluționarea litigiilor dintre deținătorii de terenuri
- 17 – conlucrarea cu organizațiile nonguvernamentale
- 18 – redistribuirea autoritară a parcelelor și o refacere completă a infrastructurii
- 19 – respectarea unei echivalențe între „aporturi” și „atribuiri”
- 20 – construcția unei rețele de drumuri și căi de acces
- 21 – altele (*indicați*) _____

7. Care sunt, în opinia Dvs., formele optime de efectuare a procesului de consolidare a terenurilor agricole?

- 1 – prin asociere (cooperare)
- 2 – prin arendare
- 3 – prin consolidare (comasare) în cadrul familiei
- 4 – prin vânzare - cumpărare
- 5 – prin schimb de terenuri
- 6 – prin reparcelare
- 7 – altele (*indicați*) -----

8. Poate contribui procesul de consolidare a terenurilor agricole la sporirea activității pieței bunurilor imobile cu terenuri cu destinație agricolă?

- 1 – da
- 2 – nu
- 3 – îmi vine greu să răspund

9. În încheiere, Vă rugăm să comunicați unele date despre Dumneavoastră:*Sexul:*

- 1 – feminin
- 2 – masculin

Vârsta:

- 1 – de la 18 la 29 ani inclusiv
- 2 – de la 30 la 39 ani inclusiv
- 3 – de la 40 la 49 ani inclusiv
- 4 – de la 50 la 59 ani inclusiv
- 5 – peste 60 ani

Studiile:

- 1 – medii incomplete
- 2 – medii
- 3 – liceale
- 4 – medii de specialitate
- 5 – superioare incomplete
- 6 – superioare

Tipul activității Dvs. de muncă:

- 1 – fermier
- 2 – pensionar
- 3 – antreprenor
- 4 – angajat în sectorul privat
- 5 – angajat în sectorul bugetar
- 6 – alt tip (*indicați*) _____

Indicați localitatea de trai:

- 1 – municipiu
- 2 – oraș (centru raional)
- 3 – sat (comună)

Indicați nivelul veniturilor proprii:

- 1 – sub nivelul coșului minim de consum
- 2 – la nivelul coșului minim de consum
- 3 – peste nivelul coșului minim de consum

Prezentat la 05.10.2009

CONCEPTUL, IMPORTANȚA ȘI PROBLEMELE ACTUALE ALE DIAGNOSTICĂRII CRIMINALISTICE

Gheorghe GOLUBENCO, Svetlana DUȘA

Catedra Drept Procesual Penal și Criminalistică

Achieving cognitive activity in the criminal proceeding plays an important role in the forensic application of diagnostic methods. Structure, stages, means of achieving forensic diagnostic method used, especially in the forensic expert, who bears an objective character. Essential for diagnosis and study of criminology is the object of recognition model based on the characteristics of their forensic.

Conceptul diagnosticării criminalistice

În literatura de specialitate, conceptul de „*diagnosticare criminalistică*” există deja de peste treizeci de ani.

Pentru prima dată acest concept a fost introdus la începutul anilor 1970 de către cercetătorul rus V.A. Snetkov [1].

La baza denumirii a stat termenul „*diagnostică*”, răspândit în medicină, care literalmente desemnează „recunoaștere”, „deslușire”.

Termenul „*diagnostică*” este de origine greacă, ceea ce înseamnă *capacitatea de a recunoaște*, recunoașterea, la rândul ei, reprezentând studiul despre metodele de detectare a bolii și simptomele care caracterizează anumite boli (dacă e să luăm după principiile biologice).

DEX-ul definește „*diagnostica*” [2] ca o identificare a unei boli după simptome sau după rezultatele examenului de laborator; diagnostică.

În această ordine de idei, conform DEX-ului „*a diagnostică*” [3] înseamnă a recunoaște punând diagnosticul.

În sensul larg al cuvântului, termenul „*recunoaștere*” este utilizat în toate ramurile științei și tehnologiei, inclusiv în criminalistică, constituind parte a materiei, cum ar fi, de exemplu, permiterea determinării naturii fenomenelor, substanțelor, materialelor și obiectelor concrete.

Unii autori [4] nu neagă diagnostică criminalistică, dar pun accentul pe o poziție de subordonare: „Orice diagnosticare este de recunoaștere, dar nu fiecare recunoaștere este diagnosticată”.

Profesorul R.S. Belkin [5] susține că toate componentele ipotetice ale teoriei recunoașterii sunt teoriile criminalisticii luate în particular, cum ar fi, de exemplu, teoria diagnosticării criminalistice, și nu există nici un motiv pentru a înlocui activitățile de recunoaștere privind divulgarea și investigarea infracțiunilor.

Autoarea unei monografii din Federația Rusă [6] mai evidențiază și așa noțiune ca „*diagnosticarea situației*” care reprezintă constatarea tipului concret al unei situații aparte din totalitatea situațiilor existente.

În cele din urmă, datorită faptului că practica de expertiză a avut nevoie de evoluțiile științifice în rezolvarea diferitelor probleme, în știința criminalistică s-a evidențiat o nouă direcție – „*Diagnosticarea criminalistică*”.

Diagnosticarea criminalistică reprezintă o teorie a criminalisticii, de sine stătătoare, al cărei obiect de studiu este cunoașterea evoluției, a schimbărilor apărute în rezultatul comiterii unei infracțiuni, a cauzelor și condițiilor care au favorizat aceste modificări, pe baza studierii proprietăților și stării interacționării obiectelor în scopul stabilirii mecanismului, tabloului infracțional – în întregime sau pe fragmente [7].

Un alt autor definește diagnostică criminalistică ca fiind un proces de cercetare în scopul depistării proprietăților cantitative și calitative ale obiectelor în vederea stabilirii anumitor situații concrete ale infracțiunii [8].

Autorul N.P. Iablokov [9] formulează o definiție a diagnosticării criminalistice distinctă de cele expuse mai sus, ca fiind un sistem de sarcini și metode cu ajutorul cărora se va constata și descoperi proprietățile și stările obiectelor, fenomenelor, proceselor ce au legătură cu fapta infracțională în scopul descoperirii cât mai rapide și preîntâmpinării acesteia. Alți autori specifică și faptul că diagnostică criminalistică contribuie la stabilirea dinamicii și cauzelor apariției anumitor evenimente [10], a legăturii dintre anumite fenomene și consecințe ale activității infracționale [11].

În opinia autorilor autohtoni [12], prin diagnostică criminalistică se subînțelege depistarea, examinarea și aprecierea indicilor ce caracterizează infracțiunea în cauză, precum și persoanele implicate în ea.

Esența studierii diagnosticării criminalistice constă în a identifica în obiectul cercetat abateri de la unele

norme, pentru a stabili cauza schimbărilor apărute, gradul de legătură a acestei cauze cu mecanismul infracțiunii. Pentru aceasta, rezultatele investigării sunt comparate cu unele analoge.

Esențial pentru diagnostică criminalistică este și studierea modelelor de recunoaștere a obiectelor criminalistice pe baza caracteristicilor acestora, cum ar fi:

- ✓ sexul persoanei – după scrisul de mână;
- ✓ distanța împușcării – după urmele de utilizare a armelor de foc;
- ✓ înălțimea persoanei – după urmele de picioare;
- ✓ grupa de sânge – după urmele secreției sudoripare;
- ✓ tipul armei de foc – după urmele lăsate pe cartuș;
- ✓ tipul de îmbrăcăminte – după compoziția și proprietățile fibrelor din care este confecționată;
- ✓ etc.

Sarcinile diagnosticării criminalistice. În doctrina de specialitate se duc discuții legate de diagnosticarea criminalistică în ceea ce privește clasificarea sarcinilor acesteia. Atât în criminalistică, cât și în expertiza judiciară, există un număr de sarcini care pot fi exprimate prin următoarele categorii de raporturi [13]:

1. *Raportul genetic* – relația dintre cauză și efect;
2. *Raportul de comunicare funcțională* – comunicarea între procesele conexe;
3. *Raportul de comunicare în masă* – comunicarea între obiecte care aparțin unui anumit grup, gen;
4. *Raportul substanțial* – relația dintre proprietățile unui obiect și dintre acestea și proprietățile unui alt obiect;
5. *Raportul de transformare* – reprezintă o legătură între fenomene, care nu se percep în mod direct, ci din copiile acestor fenomene (de exemplu, este invizibilă o urmă de deget, dar copia de pe acesta?).

Sarcinile de diagnosticare sunt legate de apariția mecanismului de identificare a evenimentului, timpului, metodei. Ca exemplu putem aduce următoarele situații: stabilirea mecanismului de provocare a incendiului sau exploziei; stabilirea compoziției și tehnologiei de fabricare a produsului alimentar, după care putem afla cum tehnologia diferă de la un produs la altul fabricat în conformitate cu normele aprobate etc.

Sarcinile diagnosticării criminalistice sunt menite să se potrivească obiectului identificat și să determine apartenența acestuia unei clase, gen, specie. Exemplu în acest sens este examinarea expertizei balistice, atunci când este necesar de a constata la ce model se atribuie o armă de foc concretă. În acest sens nu trebuie confundate sarcinile de diagnosticare cu sarcinile de identificare la stabilirea apartenenței obiectului unui grup sau altul.

Însă, sarcinile diagnosticării criminalistice nu pot fi îndeplinite fără respectarea **principiilor speciale ale acestei instituții** [14], printre care amintim:

- 1) combinarea (interacțiunea) metodelor criminalistice;
- 2) deplinătatea conceptului de metodă ce facilitează utilizarea acesteia de către practicieni;
- 3) consolidarea surselor procedurale, a progresului și a rezultatelor punerii în aplicare a metodei;
- 4) variația sistemelor de punere în aplicare a metodei de diagnosticare criminalistică;
- 5) structura integrată și optimă a metodelor criminalistice;
- 6) compatibilitatea metodei de diagnosticare criminalistică cu expertiza judiciară;
- 7) aplicarea complexă a posibilităților metodei științifice, la general.

În literatura rusă de specialitate se conturează următoarea **clasificare a sarcinilor diagnosticării criminalistice** [15]:

I. În dependență de gradul de complexitate, putem evidenția:

1. *Sarcini simple de diagnosticare:*

- a) Diagnosticarea proprietăților și a stării obiectului nemijlocit:
 - ✓ studierea proprietăților obiectului, respectarea anumitor caracteristici (standarde stabilite);
 - ✓ determinarea stării reale a obiectului, a prezenței sau absenței oricărei abateri de la starea sa normală;
 - ✓ stabilirea stării inițiale a obiectului;
 - ✓ identificarea cauzelor și condițiilor de schimbare a proprietății obiectului.
- b) Diagnosticarea proprietăților și a stării obiectului după reflectările sale:
 - ✓ determinarea gradului de informare a urmei;
 - ✓ stabilirea proprietăților și a stării obiectului la momentul reflectării acestuia;
 - ✓ determinarea cauzelor schimbării proprietăților sau a stării obiectului după reflectare.

2. *Sarcini complexe (compuse) de diagnosticare* – studierea mecanismelor, evenimentelor, proceselor și acțiunilor după rezultate:
- a) Identificarea:
 - ✓ mecanismului evenimentului, procesului, acțiunii;
 - ✓ posibilității judecării mecanismului și a circumstanțelor după rezultatele sale (consecințele, reflectările), etapele individuale (fragmente) ale evenimentului.
 - b) Instituirea:
 - ✓ mecanismului de evenimente în dinamica acestora;
 - ✓ posibilității (imposibilității) comiterii anumitor acte în anumite condiții;
 - ✓ potrivirii (nepotrivirii) regulilor speciale.
 - c) Determinarea:
 - ✓ condițiilor (mediului);
 - ✓ timpului (perioadei) sau a succesiunii cronologice a acțiunilor (evenimentelor);
 - ✓ locul de acțiune (localizarea și limitele);
 - ✓ identificarea altor condiții.
 - d) Determinarea legăturilor cauzale dintre acțiuni și rezultatele acestora.

II. În dependență de orientare [16]:

1. *Sarcini directe de diagnosticare* – sunt rezolvate prin trecerea de la cauză la efect.

Acestea sunt, de obicei, *sarcini simple* de diagnosticare (cum ar fi, de exemplu: stabilirea compoziției sau structurii obiectului, stabilirea temperaturii la care are loc arderea internă etc.).

Sarcinile complexe de diagnosticare sunt rezolvate prin intermediul unor metode tehnice folosite în studiile de diagnosticare (un exemplu ar fi stabilirea mecanismului unui proces în anumite condiții create sau adaptate).

2. Cele mai dificile sarcini de expertiză criminalistică soluționate de diagnosticarea criminalistică sunt așa-numitele *sarcini indirecte de diagnosticare*; acestea sunt rezolvate, de exemplu, prin trecerea de la efect la cauză, cum ar fi reîntegrarea (reconstrucția) după fragmentele rămase. Metoda utilizată în acest caz este simularea (modelarea), fie intelectuală, fie fizică sau matematică.

Sarcinile diagnosticării criminalistice nu și-au găsit rezolvarea în totalitate, cu toate că aplicarea acestora în practică este inevitabilă.

În concluzie, putem afirma că printre sarcinile principale ale diagnosticării, în general, se numără [17]:

- ✓ stabilirea proprietăților obiectelor, fenomenelor, proceselor;
- ✓ stabilirea stării obiectelor, fenomenelor, proceselor;
- ✓ posibilitatea folosirii unor acțiuni;
- ✓ posibilitatea folosirii unor mecanisme;
- ✓ stabilirea unei legături de cauzalitate.

Semnul diagnosticării criminalistice [18]. În acest caz ne aflăm în situația când putem judeca despre proprietățile lăsate pe obiect, despre modificarea acestor proprietăți în timp, condițiile în care au interacționat unele obiectele. În acest sens deosebim:

1. *Obiect de diagnosticat* – suport material purtător de urme (semne), care reflectă diferite proprietăți (cea ce s-a întâmplat în realitate);
2. *Obiect diagnosticator* – un șir de condiții (situații) ce reflectă urmele și stările obiectelor.

Totodată, **obiectul nemijlocit** al diagnosticării îl constituie procesul de schimbare a caracteristicilor și a stării obiectului investigat (procesului, fenomenului).

Rezultatul folosirii metodei diagnosticării criminalistice se folosește la stabilirea naturii, proprietăților și stării obiectelor (proceselor, fenomenelor).

Metodologia de studiu a diagnosticării criminalistice. Justificarea metodei de diagnosticare criminalistică [19], ca un element necesar și indispensabil de efectuare a expertizelor diagnostice, se caracterizează prin faptul că reprezintă un instrument foarte eficient pentru a depista, analiza, sistematiza și utiliza informații.

Metodologia de diagnosticare criminalistică este concepută pentru a oferi punerea în aplicare a cunoștințelor din domeniul științei despre natură. Caracteristicile și stările obiectelor supuse diagnosticării criminalistice reprezintă părți constitutive în domeniul activității criminalistice.

La baza dezvoltării metodei diagnosticării criminalistice stau cunoștințele general-științifice despre metoda de diagnostică, care este împrumutată din domeniul teoriei cunoașterii, logicii, medicinei, ingineriei, psihologiei și din alte științe.

Totodată, metodologia de studiu a diagnosticării criminalistice include următoarele **etape** [20] (stadii [21]):

1. Etapa de preparare (premergătoare):
 - a) Elucidarea problemei. Luarea de cunoștință cu situația;
 - b) Stabilirea unui studiu de fezabilitate (posibilitate).
2. Etapa cercetării de bază:
 - a) Etapa de analiză;
 - b) Studiul comparativ cu utilizarea analoagelor;
 - c) Sinteza datelor obținute.
3. Etapa finală [22]:
 - a) Studiu de evaluare;
 - b) Formularea concluziilor;
 - c) Înaintarea propunerilor.

După obținerea concluziilor diagnosticării criminalistice sunt posibile următoarele rezultate [23]:

1. *Categorice* (pozitive sau negative) – soluția concretă a problemei înaintate în fața expertului.
2. *Probabile* (pozitive sau negative) – soluția problemei aduse în fața expertului într-un mod probabilistic.
3. *Concluzia cu privire la imposibilitatea de a da un aviz* – poate apărea în acel caz când expertul este în imposibilitate, din motive obiective ce nu depind de el, fie de a îndeplini condițiile ce duc la cercetarea obiectului (de exemplu, din cauza imposibilității de a obține probele necesare), fie de a cerceta obiectul propriu-zis (de exemplu, din lipsă în laboratorul de expertiză a echipamentelor necesare).

Formele diagnosticării criminalistice. Profesorul rus G.A. Zorin [24] identifică o serie de forme de diagnosticare criminalistică, cum ar fi:

- ✓ Diagnosticarea și cercetarea activității infracționale;
- ✓ Diagnostica identificării autorului infracțiunii și a victimei;
- ✓ Diagnostica tactică a acțiunilor în cadrul măsurilor operative de investigații;
- ✓ Diagnostica percepției sociale.

Este evident că această listă nu este exhaustivă, deoarece ea poate fi suplinită cu ocazia altor cercetări științifice a instituției diagnosticării criminalistice.

Legitățile ce contribuie la aplicarea diagnosticării criminalistice. Este cunoscut faptul că cercetarea la fața locului încă de la începutul etapei de pregătire se află în dependență de acele legități care s-au reflectat (se reflectă sau se vor reflecta) din urmele materiale ale infracțiunii.

Aceste legități sunt datorate atât factorilor obiectivi, cât și celor subiectivi [25].

La cele **obiective** se atribuie, în mod special, condițiile meteorologice, caracteristicile temporale și spațiale, particularitățile urmelor materiale.

La cele **subiective** se atribuie experiența și cunoștințele ofițerului de urmărire penală, ale grupului operativ de lucru, expertului, specialistului. Nu putem ignora capacitatea a însuși autorului infracțiunii, gradul de pregătire pentru săvârșirea și ascunderea urmelor infracțiunii.

În așa mod, cunoștințele în domeniul diagnosticării criminalistice [26] în cazul anumitor infracțiuni concrete permit organizarea în mod adecvat a protejării locului săvârșirii infracțiunii, precum și organizarea lucrului în activitatea de urmărire penală pentru organul de urmărire penală și activitatea de cercetare pentru expert, specialist ș.a.

După caracteristicile funcționale, sunt răspândite patru **grupuri de legități** utilizate în studiul diagnosticării criminalistice [27]:

- 1) modelarea generală a situației și formarea versiunilor, în baza analizei caracteristicilor obiectelor (proceselor, fenomenelor);
- 2) modelarea și formularea ipotezelor de lucru printr-o analiză științifică, precum și selectarea versiunilor concrete;
- 3) selectarea celei mai probabile ipoteze, bazată pe analiza comparativă a versiunilor cu legitățile de comportament (acțiuni) cunoscute;
- 4) formularea concluziilor exacte, care să confirme datele ipotetice, în rezultatul testării.

Odată ce sunt stabilite legitățile, putem vorbi și despre unele **situații concrete în diagnosticarea criminalistică**. Pe baza capacităților de testare diagnostică, se ia în considerație importanța diagnosticării criminalistice în situații speciale: cercetarea la fața locului, audierea, experimentul, percheziția și ridicarea, declarațiile la fața locului, colectarea mostrelor pentru analiza comparativă ș.a.

O importanță deosebită au informațiile obținute în cursul anchetei preliminare sau în urma expertizei, pentru a căuta și a identifica alte urme materiale ale infracțiunii în limitele acestor acțiuni de investigație.

Este de menționat faptul că calitatea informațiilor diagnosticării criminalistice și utilizarea rezultatelor acesteia reprezintă una dintre cele mai importante tipuri de investigație (mai ales în cazul cercetării locului faptei), care s-a dezvoltat în mod semnificativ în urma asigurării organelor competente cu laboratoare criminalistice mobile. Aceste laboratoare permit a rezolva rapid probleme de diagnosticare criminalistică, ceea ce contribuie în mod eficient la cercetarea și identificarea făptuitorului după urmele „fierbinți”.

Să presupunem că pe autostrada din bd. Moscovei, mun. Chișinău, au fost găsite corpul neînsuflit al unui bărbat și al unui copil. La locul faptei au fost depistate particule de vopsea, sticlă și urme de inhibare (de frânare bruscă) a automobilului. Automobilul a părăsit locul accidentului. Cu ajutorul echipamentului, de exemplu, avem posibilitatea de a identifica următoarele:

- 1) particulele de vopsea descoperite sunt caracteristice automobilelor;
- 2) particulele de sticlă și existența pe suprafața acestora a urmelor reliefate sunt caracteristice, de exemplu, automobilelor de model „BMW”;
- 3) dimensiunile urmelor de inhibare, de asemenea, corespund trăsăturilor automobilului de acest model.

Specificarea completă a acestor date de diagnosticare criminalistică, evaluarea corectă cu utilizarea înregistrării criminalistice și abilitatea de a utiliza declarațiile persoanelor implicate în cauză permit de a identifica, în cel mai scurt timp, automobilul suspect și apoi de a stabili identitatea făptuitorului.

Experiența în domeniul diagnosticării criminalistice ajută direct la planificarea și desfășurarea acțiunilor de investigație în cauză [28].

Examinăm această situație printr-un alt exemplu, cum ar fi, iarăși, un accident auto, în care s-a găsit un cadavru, iar automobilul după impact (tamponare) a dispărut de la locul comiterii faptei. Pentru a proteja în mod corespunzător locul săvârșirii infracțiunii, neapărat trebuie să cunoaștem și să prognozăm existența acelor urme, care în acest caz pot fi detectate, și, cel mai important – ce informații utile ne vor furniza acestea pentru a căuta mijlocul de transport, în cazul nostru – automobilul (eventual, pentru a stabili identitatea făptuitorului). Unele dintre cele mai importante surse de informare cu privire la identitatea făptuitorului sunt declarațiile martorilor. Aici neapărat trebuie să includem și declarațiile expertului (pentru clarificarea sau completarea actului de expertiză pe care a efectuat-o). În aceste cazuri, pentru clarificarea și completarea întregului spectru de factori trebuie să acordăm o atenție deosebită și datelor reale care să reflecte:

- condițiile și durata evenimentului;
- acțiunile întreprinse de către autorul infracțiunii;
- expunerea completă și sistematică a datelor personale ale infractorului: nu doar aspectul exterior al persoanei, adică semnalmentele exterioare ale acestuia, dar și caracteristicile profesionale, de comunicare, de interacțiune și contact cu diferite obiecte ale naturii, persoane, semnele specifice pe care le posedă.

Dacă subiecții participanți la cercetarea și paza locului faptei sunt competenți în domeniul diagnosticării criminalistice, atunci și rezultatele utilizării acestei metode vor deveni efective.

Importanța și legătura diagnosticării criminalistice în raport cu versiunile de cercetare devine clară atunci când versiunile se referă la informații legate de persoana care a comis infracțiunea, de exemplu, informații despre aspectul exterior al acesteia, cum ar fi: portretul-schiță, urmele de mâini, picioare, dinți etc. La baza versiunilor de investigații pot sta și date reale (elementele individuale ale versiunii): despre victime, martori, persoanele dispărute, despre modul de comitere a infracțiunii, care includ factori temporali, spațiali și de cauzalitate, desprinse în rezultatul diagnosticării criminalistice.

Deosebirea dintre instituțiile diagnosticării și identificării criminalistice. Fiind un tip special de proces cognitiv, diagnosticarea criminalistică diferă de alte instituții utilizate în practica criminalistică, cum ar fi, de exemplu, instituția identificării criminalistice.

Diagnostică („recunoașterea”) este tratată de unii autori ca o metodă universală, care se atribuie atât la identificarea, cât și la diagnosticarea criminalistică [29].

La diagnosticarea criminalistică, obiectul este stabilit pe calea comparării cunoștințelor acumulate în știință și plasarea în grupul corespunzător sau clasa corespunzătoare (de obiecte relevante).

La identificarea criminalistică, obiectul este stabilit prin compararea cu două (sau mai multe) obiecte specifice, fiecare dintre acestea fiind individuale.

Deosebirea dintre aceste instituții nu exclude utilizarea diagnosticării criminalistice la etapele inițiale de identificare criminalistică. De altfel, uneori diagnosticarea criminalistică este utilă pentru a selecta cea mai eficientă metodă de identificare, după semnele caracteristice ale unor obiecte, procese sau fenomene.

Astfel, **aplicarea instituției diagnosticării criminalistice în alte ramuri ale științei** este totuși posibilă. Nu ne vom referi la acele ramuri care sunt specifice acestui domeniu (penal). În acest sens, reținem că știința criminalistică constată aplicarea acesteia nu numai în materie penală, ci și în cadrul unor proceduri civile sau administrative [30]. Acest lucru este valabil și pentru diagnosticarea criminalistică, care utilizează pe scară largă în determinarea, de exemplu, a mecanismului provocării accidentelor rutiere, apariției și dezvoltării incendiilor, studiul instrumentelor informatice și al sistemelor acestora.

De subliniat că utilizarea expertizei criminalistice în domeniul procedurii civile și administrative nu înseamnă că aceasta ar trebui să se includă și în obiectul de studiu al criminalisticii.

Se pare că dezvoltarea aplicării detaliate a teoriei diagnosticării criminalistice în domeniul procedurii civile și administrative va constitui pe viitor obiectul unor numeroase studii.

Dar, nu putem să ne limităm doar la aceste două ramuri când vorbim despre intervenția instituției diagnosticării criminalistice, în acest sens ea fiind aplicată în toate ramurile științei în general: fie celor specifice dreptului, fie celor nespecifice dreptului.

Importanța diagnosticării criminalistice. La realizarea activității cognitive în procesul penal un rol important îl are punerea în aplicare a metodei de diagnosticare criminalistică. Structura, etapele, mijloacele de realizare a metodei de diagnosticare criminalistică se folosesc, în special, în cadrul expertizelor criminalistice, care poartă un caracter obiectiv.

Diagnosticarea criminalistică este deosebit de eficientă anume la efectuarea măsurilor operative de investigații, deoarece aceasta acordă colaboratorilor operativi și altor persoane informații pentru a construi diferite versiuni de căutare operativă a făptuitorilor după săvârșirea infracțiunilor de către aceștia.

În acest sens, informații valoroase pentru descoperirea infracțiunilor și căutarea persoanelor care le-au săvârșit le furnizează testele de diagnosticare criminalistică, de exemplu: a firelor de păr, fibrelor din țesătură și a altor obiecte microscopice – particule de vopsea, sticlă, reziduuri de plante.

În așa mod, implementarea unor studii de diagnosticare criminalistică în practica organelor specializate în domeniu (a organelor de stat: colaboratorii organelor afacerilor interne, ofițerii de urmărire penală, procurorii etc.; precum și a organelor nestatale: experți, detectivi particulari, specialiști) reprezintă o problemă de o actualitate sporită.

Diagnosticarea criminalistică răspunde la următoarele întrebări (care, de fapt, reprezintă obiectivele și importanța respectivei instituții):

- ✓ Este oare executat manuscrisul (într-o cauză concretă) de către persoana ale cărei probe de înscrisuri de mână sunt anexate?
- ✓ De care mână (dreapta sau stânga) și de care degete sunt lăsate amprente de pe pelicula adezivă?
- ✓ La acțiunea cărei substanțe s-a format pata pe sacou?
- ✓ Care este distanța împușcăturii și perioada acesteia?
- ✓ etc.

Șirul de întrebări poate continua la infinit, iar diagnosticarea criminalistică va găsi, cu siguranță, o soluție pentru toate, dat fiind faptul că se află în permanentă evoluție și dezvoltare.

Referințe:

1. Prin articolul său, care a pus fundamentul diagnosticării criminalistice: Снетков В.А. Проблемы криминалистической диагностики // Труды ВНИИ МВД СССР (Москва). - 1972. - №23. - С.47-52.
2. Coteanu I., Seche L., Seche M., Dicționarul Explicativ al Limbii Române. Ediția a II-a. - București: Univers Enciclopedic, 1998, p.299.
3. Ibidem.
4. Волчечкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия: Монография. - Москва: Юнитъ, 1997, 189 с.37.
5. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. - Москва: Мегатрон, 2000, с.123.
6. Волчечкая Т.С. Op. cit., p.48.
7. Колдин В.Я. Криминалистика. - Москва: Юристъ, 2001, с.52.
8. Шурухов Н.Г. Криминалистика. - Москва: Юристъ, 2005, с.42.
9. Яблоков Н.П. Криминалистика: Учебник. - Москва: ЛексЭст, 2003, с.82.
10. Россинская Е.Р. Криминалистика. Вопросы и Ответы. - Москва: Юнитъ, 1999, с.64.
11. Астапкин Д.И., Астапкина С.М. Криминалистика. - Москва: Инфра-М, 2002, с.11.
12. Gheorghită M. Criminalistica. - Chișinău: Museum, 1995, p.68.
13. Филиппова А.Г. Криминалистика: Учебное пособие в схемах. - Москва: Новый юрист, 1998, с.59.

14. Самищенко С.С. Современная дактилоскопия: основы и тенденции развития. - Москва: Московский психолого-социальный институт, 2004, с.365.
15. Корухов Ю.Г. Понятие и сущность криминалистической диагностики. - Москва: Юнитъ, 1984, с.165.
16. Россинская Е.Р. *Op. cit.* p.73.
17. www.law.edu.ru
18. Астапкин Д.И., Астапкина С.М. *Op. cit.*, p.11.
19. www.non-lethal-weapons.com
20. Филиппова А.Г. Криминалистика: Учебник, 3-е издание. - Москва: СПАРК, 2004, с.25.
21. Ищенко Е.П., Топоров А.А. Криминалистика. - Москва: ИНФРА-М, 2003, с.51.
22. Филиппова А.Г., Криминалистика, 2-е издание. - Москва: Спарк, 2000, с.23.
23. www.gaev.narod.ru%2Fkonsultation%2Fdiagnostika-kons.doc
24. Зорин Г.А. Теоретические основы криминалистики. - Минск: Амалфея, 2000, с.363-364.
25. Dubrovin S. Însemnătatea diagnosticii criminaliste la îmfăptuirea unor acțiuni de anchetă și a lucrului de investigații ale anchetatorului // Закон и право. - 2003. - Том.2. - №36. - С.36-39.
26. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корхунов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов. 2-е издание. - Москва: НОРМА, 2006, с.113-114.
27. Баев О.Я. Основы криминалистики: Курс лекций. - Москва: Экзамен, 2001, с.95-102.
28. Дубровин С.В. Криминалистическая диагностика. - Москва: Новый юрист, 1989, с.136.
29. Баев О.Я. *Op. cit.*, p.93.
30. www.kollegia.net

Prezentat la 26.10.2009

L'ORDRE D'EXECUTION DE DEMANDE DE LA COMMISSION ROGATOIRE**Lilian MACARI***Catedra Drept Procesual Penal și Criminalistică*

Adresarea unui stat către altul privitor la asistența judiciară într-o cauză penală are ca scop reglarea problemelor de bază ale procesului penal, inclusiv descoperirea rapidă și completă a infracțiunii, tragerea la răspundere a făptuitorului, asigurarea respectării legii, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală și condamnată. Adică, urmărirea echității sau justiției.

Ipotetic, în aceasta sunt cointeresate ambele state – atât solicitat, cât și solicitant. Dar, de fapt, prioritate în această chestiune are statul care efectuează urmărirea penală. El și singur ar efectua toate acțiunile operative de investigații și de urmărire, dar posibilitățile în acest sens sunt limitate de frontieră, de aceea, exprimându-și respectul față de alt stat, el se adresează către autoritățile lui de a efectua acțiunile procesuale necesare în numele său, respectându-se principiul suveranității.

Partea solicitată va face să se îndeplinească în formele prevăzute de legislația sa comisiile rogatorii referitoare la o cauză penală care îi vor fi adresate de către autoritățile judiciare ale părții solicitante și care au ca obiect îndeplinirea actelor de urmărire sau comunicarea mijloacelor materiale de probă, dosarelor sau documentelor.

L'appel d'un Etat à un autre Etat au sujet de l'assistance judiciaire dans un cas pénal a pour but la réglementation des problèmes fondamentaux du procès pénal, y compris le dévoilement rapide et complet de l'infraction, de faire responsable le délinquant pour le délit, la garantie du respect de la loi, de telle façon que (toute personne innocente ne soit pas appelée en justice pénale et ne soit pas condamnée) toute personne qui a commis un crime soit condamnée conformément à sa culpabilité et que toute personne innocente ne soit pas appelée en justice pénale et ne soit pas condamnée, le respect de l'équité ou de la justice [1].

Les deux Etats (l'Etat sollicité et l'Etat sollicitant) doivent respecter la priorité dans cette affaire. Mais de facto la priorité dans cette affaire appartient à l'Etat effectuant la poursuite pénale. Cet Etat exécuterait toutes les actions opératives d'instruction et de poursuite mais les possibilités dans ce sens sont limitées à cause de la frontière; c'est pourquoi en exprimant le respect vis-à-vis de l'Etat sollicité, l'Etat sollicitant s'adresse aux autorités de l'Etat sollicité d'effectuer des actions de procédure nécessaire, en son nom respectant les principes de souveraineté.

La Convention Européenne de 1959 la première a introduit cette règle dans l'article 3 [2]. Cet article prévoit la réalisation ou l'exécution des commissions rogatoires ayant le contenu suivant:

La partie sollicitée exécutera dans les formes prévues par la législation les commissions rogatoires qui s'occupent d'un cas pénal dont les autorités judiciaires de la part sollicitant s'occupent et qui ont pour but l'exécution des actes de poursuite ou la communication des matériaux de preuve, des dossiers et des documents.

Si la part sollicitant veut que les témoins déposent le témoignage sous serrement, elle le demandera expressément. La part sollicitant le fera si la loi du pays le permet.

La part sollicitant ne pourra transmettre que des copies ou des photocopies, certifiées pour conformité des dossiers ou des documents réclamés. Néanmoins, si la part sollicitant exige expressément la communication des originaux, on examinera cette demande au fur et à mesure des possibilités existantes.

En cas d'exécution de la demande de la commission rogatoire l'organe de poursuite pénale sollicité utilise la législation de son pays.

A la demande de l'organe sollicitant, l'organe respectif peut utiliser encore les normes du procès de la part sollicitant, si elles ne contreviennent à la législation de l'Etat sollicité [3].

A la demande de l'organe sollicitant, la part sollicitée donne des renseignements aux parts intéressées sur le temps et le lieu de exécution de la commission rogatoire pour qu'elles en puissent assister à l'exécution selon la législation de la part sollicitée [4].

L'article 4 de la Convention Européenne de 1959 nous indique que si la Part sollicitant le demande expressément, la Part sollicitée la renseignera sur la date et le lieu de l'exécution de la commission rogatoire. Les autorités et les personnes intéressées pourront assister à la réalisation de la demande si la Part sollicitée est tombée d'accord. En ce qui concerne cette situation, nous allons discuter plus tard quand nous analyserons la

procédure de l'exécution de la commission rogatoire de la République de Moldova, demandée par les organes de l'étranger, réglée par l'article 540 CPP.

Maintenant nous voudrions nous arrêter sur certains aspects assez importants.

L'utilisation des commissions rogatoires est possible dans le cas où un acte de procédure concernant le déroulement d'un procès pénal va être réalisé à l'étranger et cette réalisation est considérée comme nécessaire pour connaître la vérité et la solution juste du cas respectif.

Evidemment il existe certaines conditions concernant l'aspect formel de cette procédure. Pour solliciter la réalisation d'une commission rogatoire à l'étranger, il est nécessaire qu'il existe un procès pénal en cours, donc les organes de poursuite pénale doivent être prêts à commencer la poursuite pénale, et l'instance judiciaire doit commencer l'instruction judiciaire. Il y a des situations quand conformément à la loi on exige certaines conditions à l'égard du commencement de la poursuite pénale:

- l'existence de la plainte préalable, la saisissation de l'organe de poursuite pénale, prévue dans l'article 262 et 273 CPP.

Pour la réalisation d'une commission rogatoire de l'étranger, l'organe judiciaire national doit être saisi selon le cas par la Procuration Générale ou par le Ministère de la justice par la demande de la Commission rogatoire adressée par les organes judiciaires de l'étranger.

Comme la commission rogatoire internationale est de 2 types parce que les actes de procédure sont effectués à l'étranger et dans notre pays [5], elle peut intervenir dans les deux situations. Le déroulement de l'activité procédurale est différent parce que nous nous trouvons devant une ou devant une autre de ces situations [6].

Ainsi, dans la situation où l'organe de poursuite pénale ou l'instance judiciaire croit qu'il est nécessaire qu'un acte de procédure soit exécuté par un organe judiciaire de l'étranger, il s'adresse par l'intermédiaire de la commission rogatoire à l'organe de poursuite pénale respectif ou à l'instance judiciaire de l'étranger, qui ont la possibilité d'effectuer cet acte.

Dans cette situation l'activité de procédure prévoit la sollicitation d'une commission rogatoire à l'étranger. La résolution ou la clôture est présentée selon le cas devant la Procuration Générale ou devant le Ministère de justice. Après avoir apprécié la nécessité de réaliser le cas par commission rogatoire, ces organes la transmettent à l'Etat étranger pour être exécutée. Il serait utile de nous arrêter sur les stipulations concernant la valabilité de l'acte de procédure rédigé dans le pays étranger pour déterminer certains points communs entre la valabilité et la valeur de preuve de cet acte.

Selon l'article 538 CPP l'article de procédure réalisé dans un pays étranger, conformément aux stipulations de la loi de ce pays, est valable devant les organes de poursuite pénale et devant les instances judiciaires de la Moldova.

Il résulte de la littérature juridique de la plus haute autorité scientifique que la stipulation de l'article 538 prévoit la valabilité de l'acte de procédure et pas sa valeur de preuve qui reste à être appréciée par les organes judiciaires nationaux. Par exemple, la prise de déclaration d'un témoin selon la loi étrangère sans qu'il pose serrement, n'affecte pas la valabilité de l'acte. A son tour la valeur de preuve de la déclaration reste à être appréciée par l'organe judiciaire national [7].

Aussi est-il correct de connaître l'opinion de l'auteur Comlev à l'égard de l'exception des preuves reçues à l'aide de la commission rogatoire parvenues des autres pays du procès des preuves. D'abord il s'agit des violations qui mènent à l'exception de la preuve. L'auteur nous montre que la violation de l'ordre de réception et de fixation des preuves et des moyens de preuves dans un autre pays en conséquence excepte la preuve du procès de preuve, ayant en vue toutes les circonstances de la violation de l'ordre.

Toute une série de violations pourraient être appelées typiques. Une d'elle à l'opinion de l'auteur est l'exécution non qualitative de l'action de procédure dans un pays étranger sur la demande de la commission rogatoire.

Ou peut dire que l'action de procédure est non qualitative, si la véracité de l'information qui est contenue dans le procès verbal de l'action est douteuse. Par exemple, le manque de l'indice concernant la source de renseignement dans les dépositions du témoin.

En résultat il faudrait que nous nous arrêtions sur les dispositions de l'article 540 CPP, réglant la procédure de l'exécution en Moldova de la commission rogatoire, qui sont demandées par les organes de l'étranger et les dispositions similaires issues des accords et des conventions dont la Moldavie est membre.

L'alinéa I, article 540 CPP indique que l'organe de poursuite pénale ou l'instance judiciaire exécute des commissions rogatoires demandées par les organes respectifs de l'étranger, ayant à la base les traités interna-

tionaux, dont la Moldova et le pays sollicitant sont membres ou ayant à la base des conditions de réciprocité, confirmées par les stipulations de l'alin.2 art.536, où on indique que les conditions de réciprocité sont confirmées par une lettre, où le ministre de justice ou le Procureur Général s'oblige à accorder au nom de la République de la Moldova l'assistance juridique au pays étranger ou à l'instance pénale internationale pour effectuer des actions de procédure, avec la garantie des droits de procédure prévues par la loi nationale concernant la personne pour laquelle on effectue l'assistance.

La demande pour la réalisation de la commission rogatoire est envoyée par le Procureur Général à l'organe de poursuite pénale ou selon le cas par le ministre de Justice à l'instance judiciaire du lieu où sera effectuée l'action de procédure sollicitée. Exemple: la demande de commission rogatoire, exécutée dans la République de Moldova, parvenue du ministère de justice d'Israël, adressée à la Procuration Générale [9]. A son tour, le service des relations internationales a transmis cette demande pour exécution au Procureur de l'arrondissement Rîșcani de la ville de Chișinău, la disposition ayant le contenu suivant:

Je vous envoie pièce-jointe pour exécution la demande d'assistance judiciaire, formulée par le ministère de la justice d'Israël dans le dossier pénal intenté sur l'utilisation de faux documents commis par S.H.

Je vous en prie d'interroger les employés de l'Académie des Etudes Economiques conformément aux questions, posées dans la demande de la commission rogatoire et la sollicitation de la liste des Facultés de l'Académie des Etudes Economiques.

Je vous en prie de nous envoyer avant le 30.11.2002 des documents accumulés qui ont été légalisés par l'estampille avec l'emblème de la Procuration et la signature de l'exécuteur.

Si l'exécution de la demande d'assistance n'est pas possible, je vous en prie de nous annoncer les causes, la signature de la personne responsable, sa fonction de responsabilité du service respectif d'exécution.

Ainsi a-t-elle été expédiée la demande d'exécution du Directeur de l'Agence Gouvernementale et Relations internationales du Ministère de la Justice pour exécution au Tribunal de Cahul, la disposition ayant le contenu suivant:

„Je vous envoie, pièce-jointe, pour examiner la demande d'assistance judiciaire parvenue du Ministère de la Justice de la Roumanie, concernant la remise des documents au destinataire de la Roumanie, ayant le domicile (l'adresse, etc.) [10].

En même temps, la preuve de remise des documents doit être estampillée, l'estampille doit être propre et visible.

Nous vous prions d'expédier la preuve de la remise des documents à l'adresse du Ministère de justice de la République de Moldova dans un délai de 10 jours.

De cette façon La Procuration Générale et le Ministère de justice, selon le cas, expédient les demandes de commission rogatoire à l'organe de poursuite pénale.

Avant le 07.03.2008 la demande d'audition du témoin ou des experts dans tous les cas était exécutée par le juge de l'Instruction (art.540, alin.3), à qui on attribuait la compétence de l'audience des témoins dans les conditions de l'article 100 et 110, réglant le moyen de base et les modalités spéciales d'audition du témoin et sa protection. Cette condition impérative, dictée par l'alinéa 3 art.540, réduisait au minimum la possibilité de coup de l'acte de procédure jusqu'à la nullité, et évidemment augmentait la valeur de sa preuve.

Outre cela, toute action du domaine du procès pénal évidemment atteint les droits et les intérêts de certaines personnes, c'est pourquoi les organes compétents (au sujet de l'exécution de la commission rogatoire) est énormément responsable pour l'assurance dans un tel vacuum de droit d'une défense efficace des droits constitutionnels des citoyens [11]. Evidemment, la transmission d'une telle forme d'assistance qui tient de la compétence du juge d'instruction dans ce contexte, est très à propos.

Pour exécuter la commission rogatoire on applique les stipulations du code présent, mais pour répondre à la démarche de la part sollicitant on peut appliquer une procédure spéciale prévue par la législation du pays étranger conformément au traité international respectif ou dans des conditions de réciprocité, si cela ne contrevient à la législation nationale et aux obligations internationales de la République de Moldova (alinéa 4 art.540 CPP). Il faut mentionner que dans la majorité des cas, notamment si la partie sollicitant est bien intéressée que la commission rogatoire soit exécutée et les preuves et les moyens de preuve soient admissibles dans son procès national, elle joint d'habitude à la demande de commission rogatoire encore la procédure détaillée prévue par sa législation, étant parallèlement bien traduite dans la langue roumaine. Mais s'il n'y a pas d'accord avec la République de Moldova, l'unique moyen d'effectuer l'acte de procédure respective sur le territoire de la République de Moldova est la réciprocité. Si la lettre de réciprocité et l'assistance sollicitée ne sont pas

affectées par les conditions de refus à l'assistance juridique internationale, stipulées dans la législation nationale (art.534 CPP), et ne contrevient pas aux obligations internationales de la République de Moldova, la réalisation de l'acte sollicité conformément à la procédure de l'étranger connaît pas d'obstacle. Il y a encore un problème si on adresse une demande de commission rogatoire ayant à la base les traités internationaux dont la République de Moldova et le pays sollicitant font partie, nous pouvons prognoser les limites de temps, dans lesquelles on peut effectuer la commission rogatoire on peut faire une analyse élémentaire: la demande parvient à l'organe central, l'organe central très vite l'expédie à l'organe de poursuite pénale pour l'exécuter, d'habitude en sollicitant l'exécution dans un délai de 10 jours, l'organe de poursuite pénale compétent l'exécute, les résultats obtenus sont remis à l'organe central, l'organe central envoie la demande exécutée à la partie sollicitant), Quand on réalise ces limites sur la base de réciprocité, elles en effet ne sont pas pronostiquées.

Pendant l'exécution de la commission rogatoire des représentants de l'Etat peuvent y assister, ainsi que les représentants de l'Etat étranger et les instances internationales si cette assistance est prévue par le traité international respectif ou par l'obligation écrite dans les conditions de réciprocité. Dans ce cas à la demande de la part sollicitant l'organe, qui doit exécuter la commission rogatoire, la renseigne sur le lieu, le temps et le délai d'exécution, pour que la part intéressée puisse y assister (alin.5 art.540 CPP). Dans ce contexte il faut mentionner que l'assistance des représentants de l'Etat étranger à l'exécution de la commission rogatoire, est prévue réellement par tous les accords à condition que la part sollicitée soit d'accord, cette condition doit porter un caractère impératif. L'article 4 de la Convention Européenne de 1959, contient la disposition avec l'instruction de l'exécution de la commission rogatoire. Par une demande exposée, elle doit permettre aux autorités compétentes de la part sollicitée ou aux personnes intéressées d'assister à l'exécution de la commission rogatoire si la part sollicitant est d'accord [12].

Il y a des réglementations similaires dans la Convention de Minsk 1993 (art.8, alin.3). Le Traité entre la République de Moldova et l'Ukraine concernant l'assistance juridique et les relations juridiques au sujet du droit civil et pénal de 13.12.1993 (art.7 alin.4); il y aussi a de telles réglementations dans d'autres accords.

A ce sujet nous considérons qu'il faut donner un exemple d'exécution de commission rogatoire, qui éclaire la partie pratique des réglementations (alin.5 art.540).

Le service des relations internationales de la Procuration Générale de la République de Moldova a reçu un avis au contenu suivant.

Par la présente nous vous renseignons qu'à l'adresse du BNC Interpol Chișinău de la part du BNC Dublin est parvenue une copie de la demande de commission rogatoire sur le cas d'abus sexuel commis par un citoyen irlandais XY vis-à-vis du fils A.A. – A.B.

Par la suite, nous vous transmettons pièce-jointe la demande de commission rogatoire.

Ensuite ont été jointes les feuilles jointes et les assurances de présence de respect de la part du chef du BNC Interpol de la République de Moldova [13].

BNC Interpol a correctement procédé, en respectant la compétence de la Procuration Générale comme représentant de l'organe central. La demande de commission rogatoire, après avoir été vérifiée par la Procuration Générale a été correctement écrite en rassemblant toutes les conditions nécessaires pour être admise. Il faut mentionner que la demande contenait aussi la prière de permettre aux officiers de police irlandais d'assister à l'interrogation des témoins. La demande a été admise.

Par conséquent la demande de commission rogatoire a été remise pour exécution au Procureur de la ville de Chișinău, avec une disposition ayant le contenu suivant:

Je vous remets pièce-jointe pour exécution la demande d'assistance juridique de la procurature de Dublin, Irlande, formulée dans le dossier pénal, concernant l'abus sexuel du mineur A.B. par le citoyen irlandais X.Y.

Dans la commission donnée on nous prie d'audier les personnes suivantes (sont énumérées six personnes, parmi lesquelles la mère du mineur, le mineur en cause, le coordinateur de la prévention du trafic des femmes, le médecin légiste et un officier de police).

Parce que la Procuration Générale a permis aux officiers irlandais de police TGM et MD d'assister à l'interrogation des personnes nommées, je vous prie de vérifier la présence de ces personnes à domicile et de convenir sur la date de l'interrogatoire, tenant compte à la fois du temps nécessaire pour l'arrivée des Irlandais en Moldova.

Par la suite, la Procuration par les services des relations internationales sollicite des renseignements sur la date convenue pour les Irlandais. On peut facilement déduire l'attitude très sérieuse des Procureurs vis-à-vis de l'exécution de commission rogatoire respective, dont aucun détail de la procédure n'a pas échappé, fait qui démontre une compétence qui mérite du respect.

Ensuite le vice – Procureur de la ville de Chișinău a communiqué qu’en ce qui concerne la demande de la commission rogatoire pour les personnes indiquées, pour qu’elle soient auditées en la présence des officiers de police de l’Irlande TGM et MP ont été contactés par téléphone et prévenus sur la nécessité de leur audition. Dans le délai respectif personne des sollicités ne quittera le domicile et on se présentera à la première citation.

Par conséquent B.N.C. Interpol a renseigné le Procureur – chef de la Procuration Générale du service des relations internationales, la Procuration générale de la République de Moldova sur les résultats de notre correspondance concernant la demande de commission rogatoire de la part des autorités judiciaires de l’Irlande, nous vous renseignons sur les données concernant l’arrivée des officiers irlandais TGM et MD, parvenues de la part BNC Interpol Dublin:

1 – l’arrivée à l’aéroport de Chișinău d’Amsterdam (heure, jour) transportateur Air Moldova;

2 – le départ de l’aéroport de Chișinău à Amsterdam (heure, jour). Les autorités irlandaises ont confirmé que les dépenses pour les services du traducteur seront remboursées par la Part Irlandaise.

Le fait que la part irlandaise s’est offerte de rembourser les dépenses pour l’assistance du traducteur, n’étant guère obligée de le faire, c’est la bonne intention des Irlandais d’assurer l’accès des moyens de preuve respectifs, par conséquent d’augmenter leur valeur de preuve, parallèlement en excluant un éventuel coup de nullité de l’acte de procédure, réalisé sur la raison que la traduction respective a l’empreinte de manque de correctitude.

Le procureur des services des relations internationales a renseigné le procureur de la ville de Chisinau que les officiers irlandais de Police ont un programme déjà établi, en indiquant la disposition de citation des témoins pour qu’ils soient auditiés selon le programme établi. Les autorités irlandaises ont sollicité l’enregistrement vidéo dans l’interrogatoire. Dans ce cas des doutes apparaissent concernant l’interprétation de la dernière phrase – le renseignement sur sollicitation est une permission ou pas?

Comme résultat, la lettre suivante a été expédiée au directeur de la Procuration Publique de l’Irlande: la Procuration Générale de la République de Moldova vous présente les solutions les plus distinguées et vous envoie pièce-jointe les actes accumulés par l’exécution de demande d’assistance judiciaire en droit pénal ci – dessus mentionné l’exemple qui est mentionné plus haut est démonstratif.

Si l’adresse de la personne à l’égard de laquelle on demande la réalisation de la commission rogatoire est fautive, l’organe qui doit exécuter la commission rogatoire va établir la vraie adresse. Dans le cas où on ne peut pas établir l’adresse correcte on annonce la part sollicitant (alin.6, art.54).

Il faut attirer l’attention sur le fait qu’en cas où on ne peut pas établir l’adresse complète du destinataire, indiqué dans la demande, l’institution de justice sollicitée et pas l’organe central est obligée de prendre toutes les mesures nécessaires pour établir l’adresse exacte du destinataire. De facto, en Moldova il est nécessaire que l’institution de justice sollicite le renseignement à l’office républicain des Adresses (dans le cas des personnes physiques) ou à la Chambre d’Enregistrement de l’Etat (dans le cas des personnes juridiques) [14].

D’habitude, les juges de la Moldova en cas de manque d’adresse ou en cas d’adresse incomplète de la personne indiquée dans la demande, joignent un certificat de la mairie de la localité où il y a une instance judiciaire par laquelle on confirme que la personne respective n’habite pas là [15].

Outre cela, le Ministère de la Justice, comme organe central expédie des commissions rogatoires pour exécution, dans le but d’éviter la situation ci-dessus, dans le document où assiste la demande donne des indications concrètes à cet égard, l’exemple ci – dessous nous démontre ce fait très clairement:

Le directeur de la Direction Agent Gouvernemental et Relations internationales a expédié pour examination la demande de commission rogatoire parvenue du Ministère de la justice de la Roumanie concernant la remise de documents au destinataire R.R, domicilié dans le district Cahul, ou on est indiqué: nous attirons votre attention sur le fait que la preuve de remise des documents doit être dactylographiée avec tous les compartiments sauf la signataire du destinataire. Si le destinataire est absent à domicile, les documents sont remis aux personnes qui habitent avec le destinataire pour faire signer les derniers que les documents leur ont été remis (en indiquant la qualité de la personne à laquelle on a remis les documents).

Dans le cas où l’adresse du destinataire est incomplète ou fautive, l’instance judiciaire est obligée d’apprendre l’adresse exacte du destinataire [16].

La fixation de ces réglementations dans la législation serait opportune parce que dans certains cas les praticiens ne savent pas les dispositions des réglementations internationales.

Références:

1. Милинчук В.В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и перспективы. - Москва: Юрлитинформ, 2001, с.59.
2. Ibidem, p.60.
3. Convenția cu privire la asistența juridică și raporturile juridice în materie civilă, familială și penală din 22.01.1993, ratificată prin Hotărârea Parlamentului nr.402-XIII din 16.03.1995, în vigoare din 26 martie 1996.
4. Комлев Б. Исключение докозательств, полученных в других государствах, из процесса доказывания // Законность. - 1998. - №3. - С.22.
5. Neagu I. Drept procesual penal. Tratat. - București: Global LEX, 2002, p.882.
6. Dongoroz V., Kahane S., Antoniu G., Bulai C., Iliescu N., Stănoiu R. Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea Generală și Specială. Vol.I-II. - București: Editura Academiei Române, 1975 și 1976, p.409.
7. Ibidem, p.410.
8. Комлев Б. Op. cit., p.23.
9. Dosarul nr.19-6-34/2002 Depozitat la Procuratura Generală a Republicii Moldova.
10. Dosarul nr.06/5018 depozitat la Ministerul Justiției.
11. Милинчук В.В. Op. cit., p.45.
12. Raport explicativ la Convenția Europeană 1959. Comentariu pe articole <http://conventions.col.int/treaty/FR/Declar>
13. Dosarul nr.19-13-44/2002 depozitat la Procuratura Generală a Republicii Moldova.
14. Nagacevsci V., Bostan G., Lupan O., Mironov V. Ghid privind aplicarea Convenției privind asistența juridică și raporturile de drept în procesele civile, familiale și penale. - Chișinău: ARC, 2000, p.16.
15. Ibidem, p.17.
16. Dosarul nr.06/5018 depozitat la Ministerul Justiției.

Prezentat la 24.04.2009

OBIECTUL INFRAȚIUNII DE ESCROCHERIE (art. 190 CP RM)

Sergiu BRÎNZA, Igor BOTEZATU

Catedra Drept Penal și Criminologie

In the following research, it is argued on the being of the generic judicial object prevented in art.190 PC RM. That the generic judicial object is represented not by the patrimonial social relationships, or by the social relationships as regards property, but it is represented by the social relationships as regards property. It is proved that, in the swindling offence assumption, the penal defense of social relationships as regards wealth ownership is possible only in subsistence with the penal defense of social relationships as regards freedom of will and the minimum of trustworthy. It is pointed out that the right of considering foreign wealth – movable or immovable – is not exactly the object to influence the character of the offence prevented in art.190 PC RM. As well, it is concluded that art.196 PC RM takes effect when it is about illicit obtaining of immovable foreign wealth through fraud or abuse of trust (only if material damages are ample). Art.190 PC RM cannot be applied in this case.

1. Obiectul juridic al infracțiunii de escrocherie

Obiectul juridic al infracțiunii – generic sau special – îl reprezintă valoarea socială ocrotită de normele penale corespunzătoare și relațiile sociale generate de aceasta.

După M.A. Hotca, obiectul juridic generic este specia de obiect juridic al infracțiunii ce constă în valoarea socială care naște un fascicul de relații sociale reprezentând criteriul folosit de legiuitor pentru asocierea mai multor infracțiuni într-un grup [1]. Cu alte cuvinte, dacă Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova nu ar fi fost structurată pe capitole, nu ar fi avut sens să afirmăm existența celor optsprezece obiecte juridice generice, corespunzătoare acelor capitole. Nu s-ar atesta prezența vreunui intermediu între obiectul juridic general (care constă în ansamblul valorilor sociale apărute de dreptul penal și al relațiilor sociale aferente) și obiectul juridic special.

Pe de altă parte, dacă Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova ar cunoaște și un alt gen de divizare – supraordonată sau subordonată divizării pe capitole (așa cum se procedează în legile penale rusă, română, franceză etc.), ar fi trebuit să vorbim nu numai despre obiectul juridic generic al infracțiunii, dar și despre alte specii de obiect juridic. Cum însă divizarea doar pe capitole e cunoscută legii penale autohtone, se prezintă ca neadecvată și superfluă defalcarea unor astfel de specii. Așadar, concluzia este că nu doctrinarii pot decide, în mod autonom, asupra numărului de specii ale obiectului juridic. Pentru că primordială este voința legiuitorului de a configura respectivele specii în textul legii penale, în funcție de nevoile curente ale societății.

Capitolul VI al Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova cuprinde art.186-192, 192¹, 192², 193, 194, 196, 197, 199. Printre acestea se numără art.190 CP RM, care incriminează fapta de escrocherie. Capitolul legii penale, din care face parte acest articol, este intitulat „Infracțiunii contra patrimoniului”. De aici deducem că obiectul juridic generic al infracțiunii de escrocherie îl constituie relațiile sociale cu privire la patrimoniu. Același obiect juridic generic îl au toate celelalte fapte infracționale prevăzute de normele Capitolului VI al Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Astfel, obiectul juridic generic, reprezentat de relațiile sociale cu privire la patrimoniu, este printre puținele puncte de legătură, dacă nu chiar unicul, vizând componentele grupului de infracțiuni contra patrimoniului.

În opinia lui E.V. Suslina, relațiile sociale patrimoniale ar forma obiectul juridic generic al infracțiunii de escrocherie [2]. Nu putem împărtăși această părere. Chiar dacă pare a fi lipsită de importanță diferența dintre noțiunile „relațiile sociale cu privire la patrimoniu” și „relațiile sociale patrimoniale”, este aparentă această lipsă de importanță. În realitate, împotriva infracțiunilor contra patrimoniului legea penală apără relațiile sociale cu privire la patrimoniu. Nu relațiile sociale patrimoniale.

În legea penală a Republicii Moldova, titulatura de capitol „Infracțiuni patrimoniale” nu este utilizată. A fost însă utilizată în trecut, inclusiv în codurile penale ale RSS Ucrainene din 23.08.1922 și din 6.06.1927. De aceea, este relevantă poziția exprimată în contextul istoric respectiv de către A.N. Trainin: „Mai greu se rezolvă problema obiectului în Capitolul „Infracțiuni patrimoniale”. Este semnificativ că legea vorbește despre „infracțiuni patrimoniale”, nu despre „infracțiuni contra patrimoniului”. Această deosebire între formulări

nu este întâmplătoare; ea ascunde o idee care trebuie neapărat avută în vedere la rezolvarea problemei obiectului” [3]. La fel, prezintă interes opinia lui Franz von Liszt: „Divizarea infracțiunilor patrimoniale ar trebui să se alăture, la o respectare strictă a sistemului, divizării drepturilor patrimoniale, care este adoptată în dreptul civil” [4].

Aplicând aceste puncte de vedere în conjunctura Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova, putem menționa că noțiunea „infracțiuni patrimoniale” (privită doar ca noțiune doctrinară) include, drept componente, două noțiuni care nu au o conotație doar doctrinară: 1) „infracțiuni contra patrimoniului”; 2) „infracțiuni economice”. Adică, noțiuni care desemnează denumirea Capitolului VI și, respectiv, a Capitolului X ale Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

Această concluzie o confirmă implicit O.Barbăneagră: „Cele mai frecvente raporturi sociale sunt cele efectuate în legătură cu bunuri, ele reprezentând relații patrimoniale. Oamenii s-au învățat să tragă foloase nu numai prin utilizarea bunurilor pentru a-și satisface anumite necesități, ci și din însuși circuitul acestora, care poate aduce venituri considerabile” [5].

Așadar, atunci când oamenii trag foloase prin utilizarea bunurilor pentru a-și satisface anumite necesități, avem în vedere participarea lor la relațiile sociale cu privire la patrimoniu, în calitate de componentă a relațiilor sociale patrimoniale. Atunci când oamenii trag foloase din circuitul bunurilor, ei participă la relațiile sociale economice, privite drept componentă a relațiilor sociale patrimoniale.

Pe cale de consecință, tocmai relațiile sociale cu privire la patrimoniu, nu relațiile sociale patrimoniale, constituie obiectul juridic generic al infracțiunii de escrocherie.

Totuși, această afirmație a noastră pare a fi pusă la îndoială de anumiți factori. În primul rând, în alin.(1) art.2 CP RM se menționează că legea penală apără, împotriva infracțiunilor, printre alte componente ale ordinii de drept, proprietatea. Nu patrimoniul. În al doilea rând, în varianta rusă a textului Codului penal al Republicii Moldova, Capitolul VI al Părții Speciale continuă să se numească „Преступления против собственности”, nu „Преступления против имущества”.

Înseamnă oare aceasta că relațiile sociale cu privire la proprietate formează obiectul juridic generic al infracțiunii de escrocherie?

Trebuie de menționat că varianta de denumire „Infracțiuni contra patrimoniului” a apărut la ultima etapă de elaborare a Codului penal al Republicii Moldova. Aceasta întrucât, în Proiectul Codului penal al Republicii Moldova, Capitolul VI al Părții Speciale este intitulat „Infracțiuni contra proprietății” [6]. Care a fost cauza acestei revizuirii de ultim moment?

Probabil, cei implicați în adoptarea legii penale în vigoare și-au dat seama că denumirea „Infracțiuni contra patrimoniului” va simboliza o ocrotire mai adecvată a relațiilor și valorilor sociale corespunzătoare. Că, datorită reformei social-economice profunde, nu mai este suficientă apărarea penală exclusiv a proprietății. Pentru că, în noile condiții economice, relațiile sociale s-au diversificat într-atât, încât noi valori sociale, altădată necunoscute, au devenit complementare proprietății. Complementare, dar nu neapărat și mai puțin importante.

Anume de aceea I.A. Klepițki consemnează că, în perioada sovietică, drepturile patrimoniale ca element esențial al organismului economic își pierd semnificația. Iar în legislația penală sovietică s-a dezvoltat tendința de banalizare a sistemului infracțiunilor contra patrimoniului și de dezincriminare treptată a faptelor care nu sunt îndreptate împotriva „bunurilor corporale” [7]. În acest sens, putem conchide că revenirea la denumirea „Infracțiuni contra patrimoniului” este o reorientare spre tradițiile europene în materie. În această privință, Titlul XIV al Cărții a II-a a Codului penal român din 1937 [8] a purtat denumirea „Crime și delicta contra patrimoniului”. Denumire care a apărut datorită influențelor italiene și franceze.

Dar nu numai la simbolistică se reduce problema pe care o examinăm. Din punctul nostru de vedere, „noțiunea de patrimoniu, privită ca universalitate de drept, este mai cuprinzătoare decât cea de proprietate, incluzând, în afara expresiei sale juridice – dreptul de proprietate, toate celelalte drepturi reale și de creanță, alături de obligațiile patrimoniale, precum și orice situație care prezintă chiar numai o aparență de drept” [9]. Iar proprietatea este principala componentă a patrimoniului. Tocmai de aceea, în alin.(1) art.2 CP RM, printre valorile sociale fundamentale apărute de legea penală se numără proprietatea.

Însă, pe lângă proprietate, alte componente ale patrimoniului sunt protejate împotriva infracțiunii de escrocherie. Referindu-se la escrocherie, are dreptate E.V. Șerstov când susține: „... persoana vinovată urmează a fi trasă la răspundere, chiar dacă nu a fost stabilit proprietarul bunurilor sustrase. Pentru că este suficient a se

atesta că bunurile erau străine pentru persoana vinovată. Aceasta mărturisește că de apărarea penală beneficiază nu doar atribuțiile unui proprietar și nu doar relațiile sociale de proprietate” [10]. De asemenea, în literatura de specialitate română, cu privire la apărarea împotriva atingerilor aduse patrimoniului, se menționează: „... legea penală ține seama de situațiile de fapt în care se găsesc bunurile (entitățile patrimoniale) ...” [11].

În alți termeni, în apărarea relațiilor sociale cu privire la patrimoniu împotriva escrocheriei (și a celorlalte infracțiuni din același grup), legea penală se interesează nu de poziția juridică a victimei (proprietar, posesor, detentor precar etc.). Se interesează de conduita ilegală a făptuitorului, de aceea că-i era străin bunul pe care l-a luat. Iată de ce legea penală ocrotește situațiile de fapt existente, care prezintă chiar și o aparență de legalitate. De asemenea, în unele cazuri, proprietarul este cel care poate răspunde pentru o infracțiune contra patrimoniului. În acest sens, este consemnabilă schimbarea de atitudine a legiuitorului în cazul infracțiunii de tulburare de posesie (art.193 CP RM): până la intrarea în vigoare a Legii Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 18.12.2008 [12], era de neconceput ca proprietarul să fie tras la răspundere penală pentru ocuparea fără drept a unui imobil aflat în posesia altuia. Pentru că victima infracțiunii putea fi numai proprietarul imobilului. Deci, apărute erau relațiile sociale cu privire la proprietate. Odată cu intrarea în vigoare a amendamentelor respective, se poate afirma cu certitudine că tulburarea de posesie este o veritabilă infracțiune contra patrimoniului. Nu aceeași se poate consemna despre infracțiunea cauzare de daune materiale prin înșelăciune sau abuz de încredere (art.196 CP RM). În cazul acesteia, victimă continuă să fie considerat numai proprietarul. Doar formal, infracțiunea dată este o infracțiune contra patrimoniului. În esență, este o infracțiune contra proprietății. Spre deosebire de escrocherie, care este o infracțiune contra patrimoniului sub toate aspectele.

În ce privește varianta rusă a denumirii Capitolului VI al Părții Speciale a Codului penal, să ne aducem aminte că, în conformitate cu art.13 al Constituției Republicii Moldova, adoptate în Parlamentul Republicii Moldova la 29.07.1994 [13], nu limba rusă este limba de stat a Republicii Moldova. Prin urmare, când există astfel de divergențe, prioritară este varianta în limba română a textului legii penale. În același timp, se impune o adecvare cu această variantă a variantei în limba rusă a denumirii Capitolului VI al Părții Speciale a Codului penal: nu „Преступления против собственности”, dar „Преступления против имущества”.

În concluzie, tocmai relațiile sociale cu privire la patrimoniu, nu relațiile sociale cu privire la proprietate, formează obiectul juridic generic al infracțiunii de escrocherie.

Din cele menționate mai sus se desprinde o problemă cu profunde implicații practice: conform art.190 CP RM, se va califica, inclusiv, dobândirea ilicită, pe calea înșelăciunii sau abuzului de încredere, a remunerației oferite pentru îndeplinirea unei activități ilicite (de exemplu, mijlocirea coruperii pasive sau a coruperii active, executarea comenzii de omor, oferirea pentru transplant cu titlu oneros a unor organe sau țesuturi umane etc.). În asemenea ipoteze, ar fi fost problematică aplicarea art.190 CP RM dacă escrocheria s-ar fi considerat în continuare infracțiune contra proprietății, nu infracțiune contra patrimoniului.

Or, nu putem să nu fim de acord cu I.V. Șisko, care afirmă că folosirea de către proprietar a bunurilor ce-i aparțin, pentru săvârșirea infracțiunii, exclude relațiile sociale cu privire la proprietate din rândul celor apărute de legea penală [14]. La rândul său, E.V. Șerstov, într-o manieră prospectivă, sesizând cadrul prea îngust al concepției legislative a infracțiunilor contra proprietății, arată că în situația în care victimă a escrocheriei este cel care a transmis bani făptuitorului pentru comiterea unor fapte contrare legii – stabilirea răspunderii penale este îndreptată nu atât spre ocrotirea intereselor de proprietar ale victimei, cât spre contracararea dobândirii ilicite a bunurilor de către făptuitor [15].

Din această perspectivă, nu putem agree următoarea poziție a lui S.M. Budatarov: „Codul penal are în vedere protejirea, împotriva infracțiunilor contra patrimoniului, numai a acelor relații sociale care au un suport legal, îndeosebi întemeindu-se pe dreptul de proprietate sau alte drepturi reale” [16]. Or, deloc întâmplător, *supra* am pus accentul pe aceea că, incriminând fapta de escrocherie, legea penală are în vedere nu poziția juridică a victimei, dar ilicitatea conduitei făptuitorului. De aceea, poziția victimei poate să nu aibă la bază raporturi juridice. Nici nu este necesar: împotriva escrocheriei sunt apărute relațiile sociale cu privire la patrimoniu, nu neapărat raporturile juridice cu privire la patrimoniu. Nu trebuie să uităm că ordinea de drept (care, conform alin.(1) art.2 CP RM, este obiectul apărării din partea legii penale) include chiar și relațiile sociale având la bază aparența legitimității. În aceste condiții, art.190 CP RM urmează a fi aplicat chiar și în

cazul în care escrocheria e săvârșită împotriva celui care anterior, pe aceeași cale, a dobândit același bun. Suficient este că, în momentul săvârșirii faptei, bunul era străin pentru făptuitor. Se afla la o persoană care a fost înșelată sau de a cărei încredere s-a abuzat, pentru a i se lua acel bun.

În acest context, exprimăm dezacordul cu cele susținute de S.M. Kocioi: „Sustragerea bunurilor anterior sustrase nu cauzează prejudiciu proprietarului. Prejudiciu se cauzează celui care a sustras bunurile de la proprietar. Adică celui care a cauzat într-adevăr un prejudiciu proprietarului, și care în acest fel îi posedă bunurile nelegitim” [17]. Săvârșind sustragerea în aceste condiții, făptuitorul nu acționează în interesul societății. Ar fi o iluzie să considerăm că fapta îi este condiționată de intenția de a restabili echitatea. Așa cum nu are o asemenea intenție în cazul promiterii false a mijlocirii coruperii pasive sau a coruperii active, a executării comenzii de omor, a oferirii cu titlu oneros a unor organe sau țesuturi umane etc. A înșela victima escrocheriei săvârșite în astfel de condiții nu echivalează nicidecum cu a o împiedica să comită în continuare, dar prin alte mijloace, infracțiunea care prima oară nu și-a produs efectul scontat.

Oricum, în Capitolul III al Părții Generale a Codului penal nu este și nu poate fi specificată o atare cauză care înlătură caracterul penal al faptei. Nu poate, prin excelență, săvârșirea infracțiunii împotriva unui infractor să aibă ca efect înlăturarea caracterului penal al faptei. Sprijinirea tezei contrare ar genera haos, pentru că preinșii justițiarilor ar avea mâinile dezlegate în a apăra ordinea de drept pe căi mai eficiente, în opinia lor, decât cele utilizate de autoritățile statului.

În concluzie, legalitatea sau ilegalitatea faptei, care se comite în paralel cu escrocheria altuia, nu anulează necesitatea apărării penale a relațiilor sociale cu privire la patrimoniu. Victima escrocheriei nu se exclude să fie, în aceleași împrejurări, făptuitor într-o altă infracțiune. În această situație, legea penală sancționează conștientă ilegală realizată în paralel cu escrocheria. Nu ar fi corect să afirmăm că apărata este proprietatea, dreptul asupra acesteia fiind exercitat în disonanță flagrantă cu legea. Tocmai de aceea, sancționați trebuie ambii: atât victima escrocheriei (care săvârșește în paralel o altă infracțiune), cât și cel care săvârșește infracțiunea de escrocherie având o asemenea victimă.

Tezele enunțate mai sus vor avea potențialul mai sporit de a convinge, mai ales după ce vom investiga mai jos obiectul juridic principal al infracțiunii de escrocherie. Mai ales după ce vom putea vedea că posesia de fapt, nu posesia de drept, este cea valoare socială care este protejată în principal împotriva infracțiunii de escrocherie.

Până atunci însă vom vorbi despre configurația obiectului juridic special al infracțiunii prevăzute la art.190 CP RM.

Această infracțiune este una pluriobiectuală. Mai precis, este o infracțiune complexă, având un obiect juridic special complex. În legătură cu aceasta, suscită interes afirmația făcută de E.S. Tenciov vizavi de infracțiunea de escrocherie: „Specificul acestei forme de sustragere este condiționat de caracterul complex al obiectului ei juridic special. Atingerea adusă obiectului juridic principal – proprietății – se realizează pe calea încălcării libertății manifestării de voință a proprietarului sau a altui posesor. Aceștia, fiind induși în eroare de către făptuitor, îi transmit valorile patrimoniale, considerând că făptuitorul are dreptul să le obțină” [18]. Deși nu împărtășim toate cele menționate de E.S. Tenciov, trebuie totuși să remarcăm că i-a reușit să prezinte corect configurația obiectului juridic special al infracțiunii de escrocherie.

În opinia lui M.Basarab, infracțiunea este complexă când în conținutul său intră, ca element constitutiv sau ca element circumstanțial agravant, o acțiune sau o inacțiune care constituie, prin ea însăși, o faptă prevăzută de legea penală [19]. În general, nu avem reproșuri față de această aserțiune. Totuși, în contextul cercetării obiectului juridic special al escrocheriei, pare a fi mai flexibilă, mai adaptată realităților juridice poziția aparținând lui S.N. Romanciuc: „La infracțiunile complexe trebuie raportate nu numai infracțiunile ale căror componentă de bază sau agravată este alcătuită din două componente simple de infracțiuni. Raportate trebuie și infracțiunile care includ acțiuni sau inacțiuni, dintre care nu toate au caracterul unei infracțiuni” [20]. Într-adevăr, nici înșelăciunea, nici abuzul de încredere, nu reprezintă o componentă de infracțiune, în conjunctura legii penale a Republicii Moldova. Apropo, această afirmație exactă este valabilă nu numai în cazul infracțiunii de escrocherie, dar și în cazul infracțiunilor prevăzute la art.171, 172, lit.e) alin.(2) art.187, art.188 etc. din Codul penal.

Am menționat anterior că, fiind o infracțiune complexă, escrocheria presupune o pluralitate de obiecte. Într-adevăr, în cazul escrocheriei, obiectul juridic special este alcătuit din două valori sociale, fiecare cu relațiile sociale aferente. Dar pluriobiectuale sunt și infracțiunile cu obiect juridic multiplu necomplex.

Un asemenea obiect are, de exemplu, infracțiunea de delapidare a averii străine (art.191 CP RM). Atunci când fapta prejudiciabilă este alcătuită dintr-o singură acțiune, dar care aduce atingere celor două valori sociale distincte (și relațiilor sociale aferente), care constituie obiectul juridic special al infracțiunii specificate la art.191 CP RM.

În contrast, în cazul infracțiunii de escrocherie, caracterul complex al acesteia condiționează corespondența dintre componentele obiectului juridic special și componentele faptei prejudiciabile: obiectului juridic principal îi corespunde acțiunea principală; obiectului juridic secundar îi corespunde acțiunea adiacentă.

Să ne focalizăm atenția asupra primei din componentele obiectului juridic special al infracțiunii de escrocherie – *obiectul juridic principal*.

Foarte exact se exprimă în această privință Gh.Alecu: „Uneori, obiectul juridic al infracțiunii este complex atunci când prin fapta socialmente periculoasă sunt lezate deodată două sau mai multe relații sociale, cea mai importantă dintre acestea dând natura acelei infracțiuni (sublinierea ne aparține – *n.a.*)” [21]. La fel, merită atenție punctul de vedere exprimat de C.Mitrache: „După obiectul juridic principal, fapta este trecută în cadrul unui grup de infracțiuni sau în altul, în Codul penal” [22]. Așadar, este indispensabil ca din obiectul juridic generic al infracțiunii să derive obiectul juridic principal al acesteia. Nu neapărat și obiectul juridic secundar.

Pentru că acțiunea principală din cadrul faptei prejudiciabile de escrocherie se exprimă în dobândirea ilicită a bunurilor altei persoane, ajungem la concluzia că obiectul juridic principal al escrocheriei îl formează relațiile sociale cu privire la posesia asupra bunurilor.

În conformitate cu alin.(1) art.303 al Codului civil al Republicii Moldova, posesia se dobândește prin exercitarea voită a stăpânirii de fapt a bunului. Reiese că incriminarea faptei de escrocherie oferă protecție situației de fapt, adică apartenenței fizice a unui bun la o universalitate de bunuri. În acest sens, au dreptate acei autori, care susțin că existența posesiei este de sine stătătoare vizavi de existența unui drept al posesorului de a exercita o putere asupra bunului; astfel, un bun se află în posesia unui uzurpator, adică a persoanei care nu este titularul veritabil al dreptului real [23].

Dar chiar și în aceste condiții, legea penală oferă protecție posesiei. Aceasta deoarece „legea protejează ... posesia în calitatea ei de simplu fapt material, fără a se preocupa de realitatea dreptului, pe care posesorul pretinde să-l exercite, și fără a examina dacă posesia are sau nu un drept la baza ei” [24]. Este extrem de importantă înțelegerea acestei teze, în vederea stabilirii corelației dintre obiectul juridic principal al escrocheriei și obiectul juridic generic al acesteia. Or, nesocotirea situației de fapt cu privire la poziția bunului în sfera patrimonială a victimei, prin dobândirea ilicită a bunului, deja este suficientă pentru a atesta atingerea adusă relațiilor sociale cu privire la patrimoniu.

Sub un alt aspect, *obiectul juridic secundar* al infracțiunii prevăzute la art.190 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la libertatea manifestării de voință și minimul necesar de încredere.

De ce anume astfel percepem conținutul obiectului juridic secundar al escrocheriei? În opinia lui M.Iu. Hmeliova, pe care o sprijinim, conștientizarea pericolului real de a deveni victimă a escrocheriei este principalul indiciu al prejudiciabilității acestei fapte; acesta se manifestă prin sporirea climatului de neîncredere în societate, în tendința oamenilor de a se îngrădi de contactele cu persoanele necunoscute, în teama de a fi înșelați la orice pas: la angajare în serviciu, la schimbul valutar, la vânzarea-cumpărarea unor mărfuri, la procurarea unor foi turistice etc. [25]. Așadar, condiția referitoare la libertatea manifestării de voință și minimul necesar de încredere este serios periclitată în cazul în care formarea și desfășurarea relațiilor sociale cu privire la posesia asupra bunurilor este însoțită de acțiuni sau inacțiuni exprimate în înșelăciune sau în abuz de încredere. În ipoteza infracțiunii de escrocherie, nu se întrevede un alt procedeu de evitare a comportării necorecte, decât atenția și prudența persoanelor care trebuie să se bizuie pe acel minim de încredere acordat altuia, dar și să respecte libertatea manifestării de voință din partea altuia. Tocmai libertatea manifestării de voință, alături de minimul necesar de încredere, sunt necesare pentru formarea și desfășurarea relațiilor sociale cu privire la patrimoniu, constituind atribute pentru valoarea socială a patrimoniului, fără de care această valoare nu mai poate genera relații sociale normale. De aceea, urmărind obiectivul asigurării unui climat de credibilitate reciprocă, legiuitorul incriminează, în art.190 CP RM, fapta de escrocherie, adică dobândirea ilicită a bunurilor altei persoane nu prin violență, nu prin amenințare, nici pe ascuns, dar prin înșelăciune sau abuz de încredere.

2. Obiectul material al infracțiunii de escrocherie

Despre relația dintre obiectul juridic al infracțiunii și obiectul material al infracțiunii ne putem da seama din următorul postulat: „Obiectul material există nu la toate infracțiunile, ci numai la acelea la care valoarea socială vătămată prin săvârșirea lor se proiectează (nu constă, nici nu se exprimă) într-o entitate materială (corporală)” [26].

În cazul infracțiunii de escrocherie, obiectul material îl reprezintă bunurile care au o existență materială, sunt create prin munca omului, dispun de valoare materială și cost determinat, fiind bunuri mobile și străine pentru făptuitor.

Articolul 190 CP RM este aplicabil în acele cazuri, când bunurile ce-l reprezintă nu posedă calități speciale care să condiționeze aplicarea unei norme speciale. Aceste norme speciale sunt: art.181 „Împiedicarea exercitării libere a dreptului electoral sau a activității organelor electorale” din Codul penal (când sustrase sunt urnele de vot sau documentele electorale); art.217⁴ „Sustragerea sau extorcarea substanțelor narcotice sau psihotrope” din Codul penal (când sustrase sunt substanțele narcotice sau psihotrope); art.222 „Profanarea mormintelor” din Codul penal (când însușite sunt obiectele ce se află în mormânt sau pe el); art.290 „Purtarea, păstrarea, procurarea, fabricarea, repararea sau comercializarea armelor și munițiilor, sustragerea lor” din Codul penal (când sustrase sunt munițiile sau armele de foc (cu excepția armei de vânătoare cu țeava lisă)); alin.(1) art.295 „Sustragerea materialelor sau a dispozitivelor radioactive ori a instalațiilor nucleare, amenințarea de a sustrage sau cererea de a transmite aceste materiale, dispozitive sau instalații” din Codul penal (când sustrase sunt materialele sau dispozitivele radioactive, ori instalațiile nucleare); art.360 „Luarea, sustragerea, tănuirea, degradarea sau distrugerea documentelor, imprimatelor, ștampilelor sau sigiliilor” din Codul penal (când sustrase sunt documentele, ștampilele sau sigiliile aparținând întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare) etc. În toate aceste cazuri, în acord cu art.116 CP RM, dobândirea ilicită a bunurilor altei persoane, prin înșelăciune sau abuz de încredere, va atrage aplicarea nu a art.190 CP RM, dar a uneia din nomele speciale sus-nominalizate.

Nu întotdeauna în practică această regulă este respectată întocmai. De exemplu, într-o speță, C.O. a fost condamnat în baza alin.(2) art.195 CP RM, pentru însușirea în proporții deosebit de mari. În fapt, *la sfârșitul lunii mai 2002, prin înșelăciune și abuz de încredere, sub pretextul perfectării vizelor de lucru în străinătate, a însușit de la A.M. 350 dolari americani și pașaportul acestuia. Iar de la I.Ș. – 2100 dolari americani, precum și pașapoartele aparținând lui A.T., S.T., T.M., L.M. și N.B. În luna iunie 2002, prin înșelăciune sau abuz de încredere, sub același pretext, a însușit de la I.Ș. 2700 dolari americani și nouă pașapoarte. În luna iulie 2002, prin înșelăciune și abuz de încredere, sub pretextul că pentru perfectarea vizelor este necesar de achitat încă câte 50 dolari americani, a însușit de la I.Ș. încă 750 dolari americani. În luna august 2002, prin înșelăciune și abuz de încredere, sub același pretext, a însușit de la S.O. 450 dolari americani* [27].

Putem observa că, la aplicarea răspunderii penale, s-a ignorat prezența în cele săvârșite a semnelor infracțiunii specificate la art.360 CP RM. Prin aceasta s-a ignorat una din explicațiile de la pct.33 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor”, nr.23 din 28.06.2004: dacă, potrivit intenției, concomitent cu sustragerea bunurilor, făptuitorul a sustras documente (inclusiv buletinul de identitate, pașaport ori alte documente importante ale persoanei), atunci acțiunile se vor califica prin concurs cu infracțiunea prevăzută la art.360 CP RM [28]. Art.195 trebuia aplicat alături de acest articol, atestând concursul de infracțiuni. În mod regretabil, s-a aplicat incorect regula concurenței de norme, fiind aleasă nejustificat doar una din normele care trebuiau aplicate. Însă, infracțiunea prevăzută la art.195 CP RM (ca și cea prevăzută la art.190 CP RM) nu poate absorbi infracțiunea prevăzută la art.360 CP RM.

Într-o altă ordine de idei, obiectul material al escrocheriei trebuie delimitat de mijlocul de săvârșire a escrocheriei. Analizând cele evocate într-un studiu de către A.Reșetnicov [29], se poate afirma că făptuitorul se servește de mijlocul de săvârșire a infracțiunii în calitate de factor de influențare. Mijlocul de săvârșire a infracțiunii „e pus în funcțiune” de către făptuitor, după care procesul de influențare asupra obiectului material are loc în afara controlului conștient-volitiv al făptuitorului. Mijlocul de săvârșire a infracțiunii (spre deosebire de obiectului material al infracțiunii) nu poate fi supus influențării din partea făptuitorului.

Deseori, în calitate de mijloc de săvârșire a escrocheriei sunt utilizate variate documente. Din speța reprodusă mai sus ne-am putut da seama că un document nu poate reprezenta obiectul material al escrocheriei. În acest sens, nu putem fi de acord cu V.I. Plohova, care susține: „În cazul sustragerilor asupra banilor fără

numerar sau titlurilor de valoare, obiectul material îl constituie entitatea care confirmă dreptul de primire a bunurilor date. Iar acest drept se fixează într-un anume document sau cont contabil" [30]. Acest punct de vedere nu concordă cu normele Capitolului VI din Partea Specială a Codului penal al Republicii Moldova, din care reiese că legiuitorul recunoaște în calitate de obiect material al sustragerii numai bunurile străine. Documentul contabil, în care este deschisă și dusă evidența mijloacelor bănești de pe contul de decontare sau alte conturi bancare, nu poate fi obiectul material al sustragerii, în general, și al escrocheriei, în special.

Există o serie de documente de plată, care, deși nu au calitatea de documente de decontare, pot îndeplini rolul de mijloc de săvârșire a escrocheriei (de exemplu, ordinul de casă de încasare, ordinul de casă de plată, situația de plată (tabelul de salarizare), borderoul de plăți/decontări etc.) [31].

Obținerea în posesie a mijloacelor bănești străine sau a altor bunuri străine, prin intermediul documentelor de plată (altor decât cardurile sau alte carnete de plată (documente de decontare)) false, reprezintă infracțiunea de escrocherie. Dacă făptuitorul a și confecționat, în prealabil, documentele de plată false, atunci poate fi necesară calificarea suplimentară conform art.361 „Confecționarea, deținerea, vânzarea sau folosirea documentelor oficiale, a imprimatelor, ștampilelor sau sigiliilor false” din Codul penal (poate fi, dacă documentele respective au un caracter oficial).

De ce mai sus am accentuat „altor decât cardurile sau alte carnete de plată (documente de decontare) false”? Pentru că folosirea cardurilor sau a altor carnete de plată false (retragerea disponibilului sub formă de numerar de la ghișeul automat de bancă sau de la distribuitorul automat de numerar; achitarea mărfurilor sau a serviciilor comerciantului prin intermediul automatelor bancare etc.) este o formă a punerii în circulație a cardurilor sau a altor carnete de plată false [32]. Obținerea în posesie a mijloacelor bănești străine sau a altor bunuri străine, prin intermediul cardurilor sau a altor carnete de plată false, reprezintă nu altceva decât una dintre etapele de realizare a intenției de folosire a cardurilor sau a altor carnete de plată false. În acest caz, calificarea trebuie făcută numai conform art.237 CP RM. Fără o calificare suplimentară în baza art.190 CP RM.

În mod similar, recomandăm soluționarea unei alte probleme. Astfel, conform pct.8 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la practica judiciară în cauzele penale despre fabricarea sau punerea în circulație a banilor falși”, nr.23 din 29.10.2001 [33], „... dobândirea ilegală a averii străine în rezultatul ... punerii în circulație a banilor falși se înglobează în această normă (se are în vedere art.236 CP RM – *n.a.*) și nu mai necesită o calificare suplimentară ca sustragere”. Așadar, în acest caz, banii falși sau titlurile de valoare false nu reprezintă mijlocul de săvârșire a escrocheriei. Întrucât constituie obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.236 CP RM.

O situație calitativ diferită atestă explicația de la pct.4 al hotărârii explicative precitate: „În cazul în care necorespunderea vădită a bancnotei false celei autentice exclude participarea ei în circulație, precum și alte circumstanțe denotă clar intenția celui vinovat de înșelare grosolană a unei persoane sau a unui cerc restrâns de persoane, profitând de anumite condiții ..., atunci astfel de acțiuni pot fi încadrate în baza normei care prevede infracțiunea de escrocherie” [34]. De această dată, se schimbă rolul: banii falși sau titlurile de valoare false reprezintă mijlocul de săvârșire a infracțiunii de escrocherie. Obiectul material al escrocheriei îl vor constitui bunurile obținute în schimbul banilor falși sau al titlurilor de valoare false.

După aceste clarificări privind interferențele dintre obiectul material al escrocheriei și mijlocul de săvârșire a acestei infracțiuni, să trecem la examinarea unor aspecte controversate vizând obiectul material al infracțiunii de escrocherie.

În primul rând, este cazul să răspundem la întrebarea: dreptul asupra bunurilor reprezintă obiectul (i)material al infracțiunii de escrocherie?

Ne întrebăm dacă nu cumva legiuitorul autohton, împrumutând din legea penală rusă termenul „dobândire” și folosindu-l în art.190 CP RM, l-a utilizat în accepție extinsă, având în vedere ceea ce în legea penală rusă e denumit „sustragerea bunurilor străine sau dobândirea dreptului asupra bunurilor străine”? Să mai amintim că, în art.149 al Codului penal din 1961, prin „escrocherie” se avea în vedere însușirea averii personale, sau a dreptului asupra acesteia, sau a altor foloase cu caracter material prin înșelăciune sau abuz de încredere. În timp ce, în paralel, conform art.122 al Codului penal din 1961, escrocheria se exprima în însușirea averii de stat sau obștești prin înșelăciune sau abuz de încredere.

În teoria dreptului penal nu s-a format încă o opinie unitară privind înțelesul noțiunii „dreptul asupra bunurilor străine”. Astfel, unii autori sunt de părere că dreptul asupra bunurilor străine este neapărat materializat prin intermediul unor documente (de exemplu, testament, poliță de asigurare, procură, titluri de valoare etc.);

dacă făptuitorul obține un asemenea document, escrocheria trebuie considerată consumată indiferent dacă a reușit sau nu să obțină în baza lor și bunurile corespunzătoare [35]. Alți autori consideră că dreptul asupra bunurilor străine se identifică cu dreptul de proprietate, implicând cele trei atribute pe care le are proprietarul: posesia, folosința, dispoziția [36]. În opinia lui A.V. Habarov, dreptul asupra bunurilor străine se referă la toate celelalte drepturi patrimoniale, cu excepția dreptului de proprietate [37]. În fine, în viziunea lui L.D. Gauhman și E.V. Maksimov, toate drepturile patrimoniale fără excepție se raportează la noțiunea „dreptul asupra bunurilor străine” [38].

Dincolo de aceste divergențe, important este să reținem că contează nu atât dacă victima a fost sau nu lipsită de titlul respectiv. Contează dacă a pierdut sau nu posibilitatea reală de a-și exercita dreptul asupra bunurilor, pe care l-a dobândit făptuitorul. De aceea, documentul, care confirmă dreptul asupra bunurilor străine, nu poate fi nicidecum identificat cu însuși dreptul asupra bunurilor străine. Nu putem fi de acord nici cu opinia că escrocheria trebuie considerată consumată din momentul obținerii documentelor ce confirmă dreptul asupra bunurilor străine. Chiar și în conformitate cu legea penală rusă, la acest moment se poate constata numai pregătirea de infracțiunea de escrocherie.

Pe de altă parte, criticabilă este însăși sintagma „dreptul asupra bunurilor străine”. În primul rând, în conformitate cu art.228 al Codului civil al Republicii Moldova, este lovit de nulitate actul juridic a cărui încheiere a fost determinată de comportamentul dolosiv sau viclean al uneia dintre părți. În aceste condiții, această parte la actul juridic, *alias* făptuitorul escrocheriei, nu poate obține nici un drept. Dreptul nu poate fi nelegitim. El sau este, sau nu este. În al doilea rând, chiar în doctrina penală rusă se arată, cu drept cuvânt, că, de fapt, art.159 al Codului penal al Federației Ruse prevede nu una, ci două componente de infracțiuni: 1) sustragerea bunurilor străine; 2) dobândirea dreptului asupra bunurilor străine [39]. Însă, escrocheria este o formă de sustragere. Iar dobândirea dreptului asupra bunurilor străine nu rezultă din definiția noțiunii de sustragere, formulată în art.158 al Codului penal al Federației Ruse.

Probabil, tocmai din această cauză N.V. Vișneakova consideră că, în situația dobândirii dreptului asupra bunurilor străine, aplicabilă este nu norma cu privire la escrocherie, dar cea cu privire la cauzarea de daune materiale prin înșelăciune sau abuz de încredere [40]. De altfel, în doctrina penală autohtonă se afirmă că una dintre modalitățile faptice ale infracțiunii de cauzare de daune materiale prin înșelăciune sau abuz de încredere (art.196 CP RM) o constituie „dobândirea ilicită a dreptului asupra bunurilor altuia, când făptuitorul exercită facultățile pe care le are un subiect al unui drept real derivat (uzufructuar, superficial, uzuar etc.), fără a avea acest drept” [41]. Nu vedem nici un impediment a considera orice drept real obiect al dobândirii ilicite a dreptului asupra bunurilor străine. Or, drepturile reale sunt tocmai drepturile asupra bunurilor. Nu există drepturi obligaționale (de creanță) asupra bunurilor. Acestea privesc persoanele. Fapt confirmat și de una din prevederile Codului civil, art.289: „Prevederile referitoare la bunurile imobile și mobile se aplică în modul corespunzător și drepturilor reale asupra acestor bunuri (sublinierea ne aparține – *n.a.*)”.

Așadar, am ajuns la concluzia că în art.190 CP RM noțiunea „dobândirea ilicită a bunurilor altei persoane prin înșelăciune sau abuz de încredere” nu poate include noțiunea „dobândirea ilicită a dreptului asupra bunurilor altei persoane prin înșelăciune sau abuz de încredere”. Așa cum nici noțiunea de bun nu poate include noțiunea de drept asupra bunurilor. În normele Capitolului VI din Partea Specială a Codului penal, noțiunea „bun” nu este utilizată *lato sensu*, în accepțiunea formulată la alin.(1) art.285 al Codului civil. Potrivit acesteia, bunuri sunt și drepturile patrimoniale. Or, din conținutul, de exemplu, al art.189 „Șantajul” din Codul penal, reiese că noțiunile „bun” și „dreptul asupra bunului” sunt distincte. Păstrând consecvența, suntem obligați să recunoaștem aceeași corelație în contextul art.190 CP RM. Cum în art.196 CP RM nu se utilizează noțiunile „bun” și „dreptul asupra bunului”, nu există piedici de ordin terminologic de a susține oportunitatea aplicării art.196 CP RM în ipoteza dobândirii ilicite a dreptului asupra bunurilor altei persoane prin înșelăciune sau abuz de încredere (desigur, dacă prin aceasta vor fi cauzate daune materiale în proporții mari). Bineînțeles, nu contează dacă se dobândește ilicit dreptul asupra unui bun mobil sau imobil.

Totuși, următoarea întrebare care se impune este: bunul imobil (nu dreptul asupra acestuia) poate reprezenta obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.190 CP RM?

În plan retrospectiv, în dreptul penal rus, în Codul de pedepse criminale și corecționale din 1846, în art.2188-2191, se stabilea răspunderea pentru însușirea prin uz de fals sau alt fel de înșelăciune a domeniului străin imobiliar [42]. Vizavi de aceste prevederi normative s-a pronunțat critic I.Ia. Foinițki: „... nu există nici un fel de temeieri a defalca din escrocherie însușirea prin înșelăciune a domeniului străin imobiliar ...

În practică, diferența dintre bunurile mobile și cele imobile este insignifiantă ... În afară de aceasta, bunurile imobile au o mai mare importanță pentru stat decât bunurile mobile" [43].

Însă, ulterior, aceste argumente nu au fost acceptate: prin modificarea din 1.07.1994 a Codului penal al Federației Ruse, a fost incriminată fapta de dobândire ilicită a bunurilor imobile străine, săvârșită în scop de cupiditate, în lipsa semnelor de sustragere. Tot atunci, au fost exprimate opinii precum că existența unei asemenea norme – art.148² al Codului penal al Federației Ruse – condiționează oportunitatea stabilirii răspunderii penale și pentru sustragerea bunurilor imobile. Aceasta întrucât sustragerea are un grad de pericol social mai sporit în comparație cu dobândirea ilicită, care nu este sustragere [44]. În procesul de elaborare a Codului penal al Federației Ruse din 1996, autorii Proiectului acestuia [45] au dorit să păstreze o normă similară cu art.148² din Codul penal al Federației Ruse din 1960, care să prevadă răspunderea pentru dobândirea bunurilor imobile străine în scop de cupiditate, indiferent de metoda dobândirii.

Până la urmă, această propunere nu a fost implementată. Iar art.159 al Codului penal al Federației Ruse din 1996 se aplică, inclusiv, în cazurile în care dobândit este dreptul asupra unui imobil străin, pe calea înșelăciunii sau abuzului de încredere. A rămas neacceptată recomandarea înaintată de E.V. Gherasimova de a stabili, în art.162¹ al Codului penal al Federației Ruse din 1996, răspunderea pentru sustragerea bunurilor imobile [46].

Cineva ar putea întreba: care este utilitatea de a prezenta atât de detaliat evoluția reglementărilor privind dobândirea ilicită a bunurilor imobile străine prin înșelăciune sau abuz de încredere? Utilitatea ar lipsi dacă legea penală autohtonă ar fi dispensată de influențele modelului reglementar rus. Dacă art.190 CP RM nu ar avea ca suport de drept comparat tocmai paradigma oferită de art.159 al Codului penal al Federației Ruse din 1996. De aceea, trebuie să ne intereseze această paradigmă.

În alt context, în literatura de specialitate autohtonă se susține că, bazată pe teoria aprehensiunii, concepția normativă a sustragerii din legea penală a Republicii Moldova presupune necesarmente ridicarea bunurilor din locul aflării lor și deplasarea acestora [47]. Sunt prezentate multiple argumente în sprijinul ideii că noțiunea „sustragere” nu poate fi aplicată în raport cu bunurile imobile [48]. Totuși, în Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor”, nr.23 din 28.06.2004, se evită precizarea aspectului fizic al obiectului material al sustragerii: „În sensul legii, se consideră sustragere luarea ilegală și gratuită a bunurilor din posesia altuia, care a cauzat un prejudiciu patrimonial acestuia, săvârșită în scop acaparator” [49]. Astfel, instanța supremă s-a abstras de a tranșa controversa privind oportunitatea evoluției bunurilor imobile ca obiect material al sustragerii, lăsând la latitudinea celor abilitați cu aplicarea legii penale să o facă. Între timp, în aceeași hotărâre explicativă, Plenul Curții Supreme de Justiție se referă, printre altele, la infracțiunea de escrocherie. Deci, recunoaște, implicit, că escrocheria este una dintre formele de sustragere. Tocmai pentru interpretarea corectă a art.190 CP RM era primordială tranșarea problemei vizând aspectul fizic al obiectului material al sustragerii.

De ce? Pentru că o asemenea problemă nu există în cazul celorlalte forme de sustragere. Există art.193 „Tulburarea de posesie” din Codul penal, care este complementar cu art.186-188, 191 CP RM. Complementar, inclusiv, din punctul de vedere al aspectului fizic al obiectului material al infracțiunii. Întrucât există art.193 CP RM, ar fi neîntemeiat să se susțină că bunurile imobile constituie obiectul material al infracțiunilor specificate la art.186-188, 191 CP RM.

S-ar putea afirma că o astfel de normă complementară există și în raport cu art.190 CP RM. Este vorba de art.196 CP RM. În această ipoteză, art.196 CP RM ar fi aplicabil la săvârșirea dobândirii ilicite a bunurilor imobile străine prin înșelăciune sau abuz de încredere (bineînțeles, dacă daunele materiale cauzate s-ar cifra în proporții mari).

Nu am fi avut nici o rezervă până nu demult față de această idee. Însă, la 19.06.2008, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative [50]. Printre altele, datorită acestei legi, Codul penal a fost completat cu art.295 „Sustragerea materialelor sau a dispozitivelor radioactive ori a instalațiilor nucleare, amenințarea de a sustrage sau cererea de a transmite aceste materiale, dispozitive sau instalații”. În mod special, interesează una dintre modalitățile infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.295 CP RM: sustragerea instalației nucleare. Din art.134⁹ CP RM putem afla că instalația nucleară se poate concretiza în clădiri sau edificii. Deci, într-un bun imobil. Cu alte cuvinte, art.295 CP RM stabilește răspunderea pentru sustragerea nu doar a bunurilor mobile, dar și a bunurilor imobile.

În acest fel, legiuitorul se contrazice. Pentru că pune la îndoială oportunitatea păstrării în legea penală a art.193 CP RM. Considerăm nocivă „inovația” care s-a strecurat în art.295 și 134⁹ CP RM. În art.295 CP RM, în raport cu sintagma „instalația nucleară”, trebuie folosit termenul adecvat „ocupare”. Așa cum acesta e folosit în art.193 CP RM. Sau în art.275 CP RM, în ipoteza ocupării gării, aeroportului, portului sau altei întreprinderi, instituții, organizații de transport. Apropo, infracțiunile specificate la art.275 și 295 CP RM fac parte din același grup – cel al infracțiunilor cu caracter terorist (în acord cu art.134¹¹ CP RM). Ceea ce sugerează că și terminologia utilizată în cele două articole nu ar trebui să se deosebească prea mult.

În perspectivă, chiar dacă vor fi operate amendamentele propuse la art.295 CP RM, considerăm imperioasă rezolvarea problemei de o acuitate mai mare: oportunitatea raportării bunurilor imobile la obiectul material al escrocheriei.

În continuare, rămânem fermi pe poziția că bunurile imobile nu pot reprezenta obiectul material al sustragerii. Este definitiv și principial să recunoaștem în continuare că numai bunurile mobile pot reprezenta obiectul material al sustragerii. Oricare altă concepție ar însemna dezintegrarea semantică a noțiunii de sustragere, cu efecte derutante pentru teoria și practica dreptului penal autohton.

În aceste condiții, ce ne rămâne? O posibilă soluție ar fi ralierea deplină la modelul legislativ oferit de art.159 al Codului penal al Federației Ruse. Însă, mai sus, am relevat cât de vulnerabil este acest model. Mai ales suscită critici întemeiate formularea „dobândirea ilicită a dreptului asupra bunurilor străine”.

O altă posibilă soluție este aplicarea art.196 CP RM în situația dobândirii ilicite a bunurilor imobile străine prin înșelăciune sau abuz de încredere. Considerăm că, la moment, în lipsa unei soluții mai potrivite, aceasta este calificarea indicată. În orice caz, nu art.190 CP RM. Nu, pentru că escrocheria este o formă de sustragere.

Totuși, pe plan prospectiv, datorită diversificării și complicării tot mai accelerate a manifestărilor de înșelăciune sau abuz de încredere în sfera patrimonială, recomandăm adoptarea unei soluții care ar pune punct controverselor din teoria și practica dreptului penal, care ar face inutile polemicile privind oportunitatea considerării, în calitate de obiect (i)material al escrocheriei, a dreptului asupra bunurilor străine și a bunurilor imobile străine.

La concret, propunem abrogarea art.196 CP RM. În același timp, venim cu propunerea ca dispoziția de la alin.(1) art.190 CP RM să fie reformulată, după cum urmează: „Escrocheria, adică cauzarea de daune materiale în proporții mari prin înșelăciune sau abuz de încredere”.

Prin aceasta, se va realiza comasarea infracțiunilor care, *de lege lata*, sunt specificate la art.190 și 196 CP RM. În același timp, escrocheria va fi scoasă din rândul infracțiunilor săvârșite prin sustragere. Considerăm că, oricum, planează îndoiele din ce în ce mai mari privind această apartenență. Înlăturarea acestor îndoiele, prin implementarea recomandării prezentate mai sus, va eficientiza calitatea aplicării legii penale.

Recomandarea noastră nu se face pe o *tabula rasa*. Să ne amintim că componența de cauzare de daune materiale prin înșelăciune sau abuz de încredere își face apariția abia în Codul penal al RSSM din 1961. Până atunci nu a existat un precedent legislativ. În scurta perioadă de prezență în legea penală a acestei componente de infracțiune, a continuat să rămână una dintre cele mai puțin investigate.

În afară de aceasta, argumentele de drept comparat vin în sprijinul recomandării noastre. Pe mapamond, în afară de statele din fosta URSS, nu este cunoscută componența de infracțiune de genul celei specificate la art.196 CP RM.

Dar principalul argument este acela că comasarea celor două componente va fi conformă cu următoarele aserțiuni: „Determinarea elementului material presupune o anumită tehnică de elaborare a normei, caracterizată prin claritatea exprimării, spre a ocroti pe destinatarii normei împotriva interpretărilor exagerate, abuzive ale autorității, ca urmare a exprimărilor echivoce și contradictorii din normă. Totodată, claritatea normei contribuie la accesibilitatea acesteia, norma de incriminare precizând pe înțelesul destinatariilor legii comportarea care aduce atingere valorilor ocrotite” [51].

Acestui scop va răspunde înlăturarea concurenței păguboase dintre noțiunile „escrocherie” și „cauzarea de daune materiale prin înșelăciune sau abuz de încredere”. Concurență care împiedică respectarea principiului legalității, sub aspectul clarității, accesibilității și previzibilității legii penale.

Acestea fiind menționate, formulăm **concluziile** pe marginea examinării obiectului infracțiunii prevăzute la art.190 CP RM:

1) obiectul juridic generic al infracțiunii prevăzute la art.190 CP RM îl constituie nu relațiile sociale patrimoniale, nici relațiile sociale cu privire la proprietate, dar relațiile sociale cu privire la patrimoniu;

2) legalitatea sau ilegalitatea faptei, care se comite în paralel cu escrocheria altuia, nu anulează necesitatea apărării penale a relațiilor sociale cu privire la patrimoniu. Victima escrocheriei nu se exclude să fie, în aceleași împrejurări, făptuitor într-o altă infracțiune. Sancționați trebuie atât victima escrocheriei (pentru că săvârșește în paralel o altă infracțiune), cât și cel care comite escrocheria având o asemenea victimă;

3) posesia asupra bunurilor este valoarea socială apărută în principal împotriva escrocheriei. Apărarea penală nu scade din intensitate chiar dacă posesia nu are nici un drept la baza ei;

4) în ipoteza infracțiunii de escrocherie, apărarea penală a relațiilor sociale cu privire la posesia asupra bunurilor nu este posibilă decât pe calea apărării penale a relațiilor sociale cu privire la libertatea manifestării de voință și minimul necesar de încredere;

5) în cazurile prevăzute de lege, atunci când bunurile se particularizează prin anumite calități speciale (se au în vedere bunurile reprezentând obiectul material al infracțiunii) se va aplica nu art.190 CP RM (privit ca normă generală), dar anumite norme speciale: lit.b) art.181, art.217⁴, 222, 290, 295, 360 sau altele din Codul penal;

6) documentele nu pot reprezenta obiectul material al escrocheriei. Ele pot fi utilizate ca mijloc de săvârșire a infracțiunii prevăzute la art.190 CP RM;

7) dreptul asupra bunurilor străine – mobile sau imobile – nu constituie obiectul influențării nemijlocite infracționale în cazul infracțiunii prevăzute la art.190 CP RM;

8) *de lege lata*, art.196 CP RM trebuie aplicat în cazul dobândirii ilicite a bunurilor imobile străine prin înșelăciune sau abuz de încredere (în ipoteza în care daunele materiale cauzate se cifrează în proporții mari). Art.190 CP RM este inaplicabil în această ipoteză;

9) *de lege ferenda*, se impune abrogarea art.196 CP RM. Aceasta în paralel cu reformularea dispoziției de la alin.(1) art.190 CP RM: „Escrocheria, adică cauzarea de daune materiale în proporții mari prin înșelăciune sau abuz de încredere”.

Referințe:

- Hotca M.A. Codul penal. Comentarii și explicații. - București: C.H. Beck, 2007, p.212.
- Суслина Е.В. Ответственность за мошенничество по Уголовному кодексу Российской Федерации: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Екатеринбург, 2007, с.8.
- Trainin A.N. Teoria generală a conținutului infracțiunii. - București: Editura Științifică, 1959, p.120.
- Лист Ф. Учебник уголовного права. Часть Особенная. - Москва, 1905, с.133.
- Barbăneagră O. Fenomenul proprietății în contextul evoluției ordinii economice: Teză de doctor în economie. - Chișinău, 2009, p.20.
- Codul penal al Republicii Moldova. Proiect. - Chișinău: Garuda-Art, 1999, p.87.
- Клепицкий И.А. Собственность и имущество в уголовном праве // Государство и право. - 1997. - №5. - С.74-83.
- Monitorul Oficial al României. - 1936. - Nr.65.
- Brînză S. Raportul dintre noțiunile „patrimoniu” și „proprietate” în contextul apărării penale // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.I. - Chișinău: CEP USM, 2003, p.102-109.
- Шерстов Е.В. Об объекте мошенничества и иных обманных имущественных посягательствах // Системность в уголовном праве. Материалы II Российского Конгресса уголовного права, состоявшегося 31 мая – 1 июня 2007 г. - Москва: ТК Велби, Проект, 2007, с.519-521.
- Dongoroz V., Kahane S., Oancea I. et. al. Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea Specială. Vol.III. - București: Editura Academiei Române, ALL Beck, 2003, p.420.
- Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2009. - Nr.41-44.
- Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1994. - Nr.1.
- Шишко И.В. Экономические правонарушения. Вопросы юридической оценки и ответственности. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004, с.185-188.
- Шерстов Е.В. Op. cit., p.519-521.
- Будатаров С.М. Присвоение взятки: преступление против собственности или преступление против интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления? // http://www.nadzor.pk.ru/analit/show_a.php?id=715
- Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности. - Москва, 2000, с.106.
- Уголовное право России. Часть Особенная / Под ред. Л.Л. Кругликова. - Москва: Волтерс Клувер, 2005, с.120.

19. Mitrache C., Stănoiu R.M., Molnar I et. al. Noul Cod penal comentat. Vol.I / Sub red. lui G.Antoniou. - București: C.H. Beck, 2006, p.580.
20. Романюк С.Н. Сложные единичные преступления: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Тюмень, 2008, с.11.
21. Alecu Gh. Drept penal. Partea Generală. - Constanța: Europolis, 2004, p.170.
22. Mitrache C. Drept penal român. Partea Generală. - București: Șansa, 1999, p.86.
23. Hamangiu C., Posetti-Bălănescu I., Băicoianu A. Tratat de drept civil român. Vol.I. - București: ALL, 1998, p.580.
24. Ibidem.
25. Хмелева М.Ю. Уголовная ответственность за мошенничество: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Омск, 2008, с.7-8.
26. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului: Autoreferat al tezei de doctor habilitat în drept. - Chișinău, 2005, p.21.
27. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție din 9.02.2009. Dosarul nr.4-1re-180/09 // www.csj.md
28. Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. - 2004. - Nr.8. - P.5-11.
29. Reșetnicov A. Folosirea documentului fals în calitate de mijloc de săvârșire a infracțiunii: aspecte practice și teoretice // Revista Națională de Drept. - 2007. - Nr.12. - P.27-33.
30. Плохова В.И. Деньги и ценные бумаги как предмет преступлений против собственности // Уголовное право. - 2002. - №4. - С.31-32.
31. Botezatu I. Documentele de plată ca mijloace de săvârșire a infracțiunii de escrocherie // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.I. - Chișinău, 2006, p.379-382.
32. Stati V. Analiza juridico-penală a componentei de fabricare sau punere în circulație a cardurilor sau a altor carnet de plată false (variante tip) // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.I. - Chișinău, 2004, p.315-321; Stati V. Răspunderea pentru infracțiunea de fabricare sau punere în circulație a cardurilor sau a altor carnet de plată false (art.237 CP RM) // Revista Națională de Drept. - 2009. - Nr.5. - P.27-40.
33. Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (mai 1974-iulie 2002). - Chișinău, 2002, p.297-299.
34. Ibidem.
35. Ворошилов Е. Предмет преступления при мошенничестве // Социалистическая законность. - 1976. - №9. - С.60-62; Завидов Б. Мошенничество и его видоизменения // Юрист. - 1999. - №2. - С.11-13; Лимонов В. Понятие мошенничества // Законность. - 1997. - №11. - С.41-42.
36. Уголовное право. Особенная Часть / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой, Г.П. Новоселова. - Москва: Норма-Инфра-М, 1998, с.193.
37. Хабаров А.В. Преступления против собственности: влияние гражданско-правового регулирования: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Екатеринбург, 1999, с.17.
38. Гаухман Л.Д., Максимов С.В. Ответственность за преступления против собственности. - Москва, 1997, с.65-66.
39. Волженкин Б.В. Мошенничество. - Санкт-Петербург: Юридический институт Генеральной Прокуратуры Российской Федерации, 1998, с.20; Лесняк В.И. Объективные признаки мошенничества // Вестник Челябинского государственного университета. - 2004. - №1. - С.85-91.
40. Вишнякова Н.В. Объект и предмет преступлений против собственности: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Омск, 2003, с.7.
41. Brînză S., Ulianoschi X., Stati V. et. al. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, 2005, p.296.
42. Brînză S. Evoluția reglementărilor privind protecția penală a proprietății pe teritoriul Republicii Moldova. - Chișinău: ARC, 2001, p.222.
43. Фойницкий И.Я. Мошенничество по русскому праву. Часть 2. - Москва: Издательство Современного гуманитарного университета, 2006, с.36.
44. Гаухман Л.Д., Максимов С.В. Уголовная ответственность за преступления в сфере экономики. - Москва: ЮрИнфоР, 1996, с.68.
45. Проект Уголовного кодекса Российской Федерации // Российская газета. - 1995. - №26. - С.5-11.
46. Герасимова Е.В. Предмет хищения в российском уголовном праве: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 2006, с.10, 18.
47. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p.390.
48. Brînză S. Oportunitatea recunoașterii bunurilor imobile ca obiect material al sustragerii // Revista Națională de Drept. - 2005. - Nr.1. - P.11-14.
49. Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. - 2004. - Nr.8. - P.5-11.
50. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2008. - Nr.145-151.
51. Ionaș A. Legalitatea penală. - București: Metropol, 1999, p.135.

Prezentat la 15.10.2009

CONCEPTUL RESPONSABILITĂȚII REDUSE ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA ȘI A ALTOR STATE

Stela BOTNARU, Iulia BURAVCENCO

Catedra Drept Penal și Criminologie

Diminished responsibility concept was introduced after modification of Criminal Code from February 2009. Diminished responsibility is a defense, sometimes offered in criminal cases, that refers to a condition of arrested or retarded development of mind, whether inherent or caused by disease or injury, that substantially impairs a person's mental responsibility for his/her acts or omissions. Diminished responsibility, like insanity, is a legal concept not a medical diagnosis. Some law-and-order social philosophers and moralists have objected to the concept of diminished responsibility because it creates a nuanced grey area of relative wrongdoing. While insanity absolves legal guilt completely, a wrongdoer with diminished responsibility may be absolved of the original charge, but held responsible for a reduced charge. If diminished responsibility is proven, it may negate an element of the crime, such as premeditation, with which a defendant is charged, so that the defendant can be convicted only of a lesser offense.

The goal of this article is to analyze the concept of diminished responsibility in legislation of Republic of Moldova, and other country. Also, there have been formed some recommendations in order to improve the application of institute of diminished responsibility.

Recent, Codul penal al Republicii Moldova a suferit unele modificări propuse de Ministerul Justiției, normele introduse având scopul de a racorda legislația Republicii Moldova la normele internaționale în domeniu. Una dintre modificări a fost introducerea instituției responsabilității penale reduce prevăzute de art.23/1 prin Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.277 din 18.12.2008 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr.41-44, art.120).

Astfel, Codul penal al Republicii Moldova [1], prevede în art.23/1:

(1) Persoana care a săvârșit o infracțiune ca urmare a unei tulburări psihice, constatată prin expertiza medicală efectuată în modul stabilit, din cauza căreia nu-și putea da seama pe deplin de caracterul și legalitatea faptelor sale sau nu le putea dirija pe deplin, este pasibilă de responsabilitate penală redusă.

(2) Instanța de judecată, la stabilirea pedepsei sau a măsurilor de siguranță, ține cont de tulburarea psihică existentă, care însă nu exclude răspunderea penală."

Responsabilitatea limitată este un concept legislativ absolut nou pentru legislația penală a Republicii Moldova, ceea ce deloc nu înseamnă că și aplicabilitatea acesteia nu a existat până acum.

Este important a sublinia că instanțele de judecată au luat în considerație și până acum posibilitatea redusă, însă existentă, a persoanei de a-și da seama de caracterul prejudiciabil al faptelor sale, precum și de consecințele care pot surveni în urma săvârșirii acestora.

Apariția reglementării exprese a responsabilității reduce, cum mai este numită în literatura de specialitate, a fost necesară și binevenită, oferind în acest sens instanțelor de judecată posibilitatea de a face referire la aceasta în cazul în care atribuie starea psihofizică a persoanei la circumstanțe atenuante pentru a reduce din termenul de pedeapsă, având în vedere gradul redus de responsabilitate și de pericol social al faptei.

Din acest punct de vedere, introducerea instituției responsabilității reduce influențează direct înlăptuirea actului de justiție și permite instanțelor de judecată să-și întemeieze hotărârile, astfel ca acestea să fie legale și obiective din perspectiva dreptului material.

Un exemplu specific de responsabilitate redusă este **starea de afect**, în cazul infracțiunii prevăzute la art.146 – omorul săvârșit în stare de afect. Starea de afect este și ea o stare psihologică instabilă care reduce din aptitudinea persoanei posibilitatea de a realiza caracterul prejudiciabil al faptei, mai ales conștientizarea sau dorința survenirii urmărilor. Specific este faptul că starea psihologică a persoanei poate fi considerată ca stare de afect doar în situația în care această stare este provocată nemijlocit de către victimă, rezultată din faptele imorale sau ilegale ale acesteia.

Includerea expresă a responsabilității reduce este prezentă și în componența de infracțiune prevăzută de art.147 Cod penal, și anume, **pruncuciderea**, care presupune o stare instabilă ce poate fi specifică doar unei femei „imediat după naștere” sau „în scurt timp după naștere”. În literatura de specialitate se susține ideea că termenul maxim pentru ca omorul săvârșit de mamă a nou-născutului să fie calificat ca pruncucidere este de

24 de ore. În acest caz, responsabilitatea limitată este și ea una specifică, din considerentul că subiectul acestei infracțiuni poate fi doar mama care a născut recent și în calitate de victimă – fătul nou-născut al acesteia. Fapt ce prezintă interes la calificarea corectă a faptei infracționale.

Responsabilitatea penală limitată este un concept care, din punct de vedere tactic, se află între responsabilitate și iresponsabilitate. Însă, din punct de vedere legislativ, nu este așa. Astfel, aceste persoane sunt responsabile și sunt pasibile de răspundere penală în aceeași măsură ca și persoanele psihic sănătoase.

Responsabilitatea redusă este reglementată și de alte legislații contemporane, cum ar fi Codurile penale: al Rusiei, al Franței, al Elveției, al Italiei, al Ucrainei, al Japoniei, al Danemarcei, al Elveției etc.

Modificarea Codului penal al Republicii Moldova în acest sens a fost operată de către Ministerul Justiției, ca rezultat al recomandărilor Consiliului Europei referitor la ajustarea legislației Republicii Moldova la standardele europene în această materie.

Atunci când s-a solicitat avizul Consiliului Superior al Magistraturii referitor la aceste modificări, acesta s-a pronunțat împotriva modificării în această direcție a Codului penal, motivând că nu există mecanisme potrivite pentru implementarea instituției responsabilității reduse. Acest lucru poate fi contestat, pentru că, cum am menționat mai sus, această instituție se aplica chiar dacă nu exista în calitate de normă separată și expresă. În așa mod, se necesită elaborarea unui mecanism în acest sens. Completarea Codului penal cu instituția data a însemnat legalizarea aplicării unei pedepse mai blânde persoanei care a comis infracțiunea aflându-se într-o stare psihologică dezechilibrată.

O altă deosebire esențială în raport cu responsabilitatea „totală” este posibilitatea expres prevăzută de lege de a aplica infractorului măsuri de constrângere cu caracter medical. Acest lucru condiționează fără echivoc diferențierea stării de responsabilitate, a celei de responsabilitate redusă și a iresponsabilității.

Pe de altă parte, în literatura de specialitate este prezentă părerea, precum că, în cazul confirmării responsabilității reduse, instanța de judecată trebuie obligată să aplice măsuri de constrângere cu caracter medical [2].

Mai mult decât stranie este poziția unor autori [3] referitor la întrebarea dacă merită de a atenua pedeapsa în cazul în care anomalia psihică a fost rezultatul unei careva obișnuințe antisociale sau al comportamentului imoral al persoanei (consumul de substanțe narcotice sau alcool).

Suntem de părere că în acest caz afirmația ar fi una greșită, pe motiv că, indiferent de cauza apariției anomaliilor psihice, ea există independent de voința persoanei și această persoană necesită a fi tratată și nu pedepsită și pentru infracțiune, și pentru „autocauzarea acestei anomalii”.

Uneori, prezența tulburărilor psihice nu influențează nemijlocit cuantumul pedepsei. Astfel, într-o speță a practicii judecătorești străine, N.V. a fost condamnat la pedeapsă capitală. Având crize de debilitate, acesta a comis o serie de atacuri cu caracter sexual asupra unor băieți minori, cauzând unora vătămări corporale grave. Una din victime a fost omorâtă cu deosebită cruzime. Expertiza psihiatrică a recunoscut făptuitorul drept responsabil. În acest caz, existența la făptuitor a unei alienări mintale nu a dus la atenuarea pedepsei.

În calitate de critică adusă acestui institut a fost ideea, potrivit căreia persoana nu poate fi semibolnavă sau semisănătoasă. În această ordine de idei, persoana ori este responsabilă, ori este iresponsabilă. Astfel, în viziunea unor savanți, responsabilitatea redusă ar duce la atenuarea neîntemeiată și inechitabilă a pedepsei. Or, persoana care a comis infracțiunea în presupusa stare de responsabilitate redusă nu este mai puțin periculoasă pentru societate decât cea responsabilă.

Această poziție ar putea fi combătută cu faptul că, până la 30-40% din persoanele cărora li s-a efectuat expertiza psihiatrică și care au fost recunoscute responsabile suferă de diferite forme de patologii psihice [4].

Ar fi de remarcat în acest caz faptul că scopul existenței instituției responsabilității reduse nu este de a atenua pedeapsa aplicată infractorului, de altfel instanța nu este obligată să ia în considerație starea psihică a persoanei. Iar în calitate de contraargument la ideea expusă mai sus este concepția unor autori care consideră că responsabilitatea limitată presupune o vinovăție limitată, deoarece persoana nu-și poate dirija în totalitate acțiunile sale, iar o vinovăție limitată determină un grad de pericol social mai redus ce condiționează aplicarea unei pedepse mai blânde.

Formele de vinovăție nu depind de responsabilitatea persoanei, astfel încât este imposibil de imaginat intenția relativă sau neglijența redusă. În cazul responsabilității limitate faptul care atenuază răspunderea persoanei nu este cuantumul vinovăției, ci aptitudinea incompletă de realizare a aspectului faptic și al pericolității acțiunii.

În această direcție în literatura de specialitate este expusă ideea că cuantumul vinovăției se determină cu ajutorul semnelor laturii subiective a componenței de infracțiune și depinde de forma acesteia (intenție sau

imprudență), de felul intenției (directă sau indirectă) sau al imprudenței (neglijența sau sineîncrederea) și de conținutul acestora [5].

Cu toate acestea, nu poate fi negată legătura dintre responsabilitatea redusă a persoanei și vinovăția ei; astfel, persoana poartă răspundere pentru comportamentul său în măsura în care ea avea posibilitatea de a controla acest comportament, de a dirija cu el. Lipsa unui act volitiv în calitate de imbold al faptei exclude răspunderea, iar o măsură de imperfecțiune a legăturii acestui act volitiv cu condițiile exterioare influențează, respectiv, cuantumul vinovăției și caracterul răspunderii [6].

Codul penal al Germaniei prevede în §21: dacă aptitudinea persoanei de a conștientiza ilegalitatea faptei sale sau de a acționa potrivit acestei conștientizări a fost micșorată considerabil din cauza uneia dintre pricinile enumerate în §20, atunci pedeapsa poate fi atenuată [7].

Asemănător, Codul penal austriac denotă că persoana care are dereglări mintale nu este liberată de răspundere penală și este supusă pedepsei ca și o persoană responsabilă care a comis infracțiune. Însă, prezența anomaliilor oferă instanței de judecată posibilitatea de a micșora cuantumul pedepsei.

Codul penal al Ucrainei [8] în art.20 determină că este posibilă de răspundere penală persoana care este recunoscută de instanța de judecată ca fiind limitat-responsabilă, adică cea care, în timpul săvârșirii infracțiunii, are o tulburare psihică care nu îi permite să realizeze în totalitate caracterul faptelor sale sau să le dirijeze. În același timp, responsabilitatea redusă a persoanei se ia în considerație de instanța judecătorească la determinarea pedepsei și poate servi ca bază pentru aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical.

Potrivit art.89 al Codului penal italian, persoana care în momentul comiterii faptei se afla într-o stare psihică, care nu excludea, dar reducea esențial aptitudinea persoanei de a conștientiza și dori, poartă răspundere pentru cele comise, însă pedeapsa aplicată acesteia trebuie micșorată [9].

Codul penal rus atribuie responsabilității reduse următoarele tulburări psihice:

- 1) oligofrenia;
- 2) isteria;
- 3) nevroza isterică;
- 4) psihastenia;
- 5) neurastenia;
- 6) psihozele alcoolice;
- 7) alte psihozele ce afectează capacitatea normală a creierului.

Oligofrenie – stare patologică caracterizată prin rămânerea în urmă a dezvoltării facultăților psihice, însoțită uneori de tulburări ale dezvoltării fizice și de leziuni ale sistemului nervos central, ca urmare a unor suferințe cerebrale, survenite în perioada intrauterină, în cursul nașterii sau în perioada copilăriei.

Psihoză – boală mintală caracterizată prin tulburări ale comportamentului, gândirii sau afectivității bolnavului și de care acesta nu este conștient. Stare de spirit bolnăvicioasă, caracterizată printr-o surescitare obsedantă și contagioasă, creată de cauze exterioare; obsesie, idee fixă.

Neurastenie – boală caracterizată prin tulburări funcționale ale scoarței cerebrale, care se manifestă prin dureri de cap, insomnie, oboseală, depresiune psihică, anxietate, palpitații, sufocări.

Psihastenie – formă de nevroză caracterizată prin obsesii și fobii, prin stări de nehotărâre și nesiguranță.

Responsabilitatea redusă ca, de altfel, și iresponsabilitatea, presupune existența criteriului juridic și a celui medical.

Criteriul medical al responsabilității reduse presupune tulburări psihice sau anomalii psihice, fiind caracteristică posibilitatea redusă a persoanei de a conștientiza caracterul faptelor sale sau de a le dirija.

Criteriul juridic al responsabilității reduse include faptele socialmente periculoase, prevăzute de legislația penală, care conțin semnele unei tulburări psihice ale subiectului infracțiunii, precum și diminuarea esențială a posibilității persoanei de a conștientiza și de a dirija faptele sale.

Poate fi evidențiat și criteriul psihologic, care presupune reducerea vădită și considerabilă a aptitudinii de a conștientiza caracterul faptelor sale sau de a le dirija în prezența criteriului medical.

Aceste tulburări psihice reduc esențial capacitatea persoanei de a controla propriul comportament, ducând în același timp la scăderea bruscă a intelectului și a aspectului volitiv. Ele îngreunează, însă nu exclud totalmente capacitatea mintală și voința persoanei în timpul comiterii infracțiunii.

Trebuie să avem în vedere și faptul că nu este destul de a identifica existența unei tulburări psihice a persoanei, care ar diminua posibilitatea acesteia de a-și controla comportamentul, ci este absolut necesar de a

stabili și proba faptul că anomaliile psihice în mod considerabil au influențat asupra comportamentului persoanei și s-au oglindit în acțiunile sale.

Se impune ca necesară elaborarea unui mecanism clar determinat pentru aplicarea instituției responsabilității reduse, la fel și sistematizarea practicii judiciare pe acest segment, ceea ce va contribui la aplicarea uniformă a acestei instituții.

Astfel, instanța de judecată trebuie să decidă asupra recunoașterii existenței unor anomalii psihice, care nu exclud responsabilitatea, în calitate de circumstanțe care atenuează pedeapsa, în dependență de o multitudine de factori, în același timp de caracterul și gradul de pericol al infracțiunii comise, personalitatea infractorului, caracterul și gradul anomaliilor psihice și de modul în care acestea au influențat comiterea infracțiunii [10].

Problema principală a acestei instituții rezidă în determinarea expresă a tulburărilor psihice care ar duce la o responsabilitate limitată a persoanei de a conștientiza acțiunile/inacțiunile sale sau de a le dirija. Mai mult ca atât, nu există nici un act normativ (regulament, ordin, instrucțiune), în vigoare, care ar prevedea bolile sau tulburările psihice cronice sau temporare ce ar condiționa starea de iresponsabilitate. Din acest punct de vedere, la determinarea categoriilor de stare psihică a persoanei prezintă o deosebită importanță expertizele psihiatrice care și stabilesc dacă este sau nu persoana responsabilă.

În viziunea noastră, această lacună ar prezenta o piedică în realizarea și implementarea instituției date, motiv din care pledăm pentru adoptarea unui act normativ în acest sens.

Referințe:

1. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr.985 din 18.04.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.128-129.
2. Уголовное право России. Общая часть / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. - Москва: Зеркало, с.232.
3. Ibidem, p.234.
4. Судебная психиатрия / Под ред Б.В. Шостаковича. - Москва, 1997, с.91.
5. Бородин С.В., Полубинская С.В. Ограниченная вменяемость в проектах нового уголовного законодательства // Правовые вопросы судебной психиатрии: Сборник научных трудов / Под ред. Г.В. Морозова. - Москва, 1990, с.35.
6. Келина С.Г., Кудрявцев В.Н. Принципы советского уголовного права. - Москва: Наука, 1988, с.176.
7. Законодательство зарубежных стран. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / Под ред. Д.А. Шестакова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.131.
8. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 сентября 2008 года) / Под ред. В.И. Тютюгина. - Харьков: Одиссей, 2008.
9. Уголовное право зарубежных стран. Общая часть / Под ред. И.Д. Козочкина. - Москва: Омега-Л, ИМПЭ им. А.С. Грибоедова, 2003, с.526.
10. Научно-практическое пособие по применению УК РФ / Под ред. В.М. Лебедева. - Москва: Норма, 2005, с.69.

Prezentat la 21.10.2009

ACTE CU CARACTER GENOCIDAL ÎN ISTORIA OMENIRII

Iuliana BARAT

Catedra Drept Penal și Criminologie

The legal questions involved in studying genocide draw on three areas of law: human rights law, international law and criminal law. The fact of genocide is as old as humanity. This dialectic of the ancient fact, yet the modern law of genocide, follows from the observation that, historically, genocide has gone unpunished. Hitler's famous comment „who remembers the Armenians” is often cited in this regard. The Nazis were among the most to rely confidently on the reasonable presumption that an international culture of impunity would effectively shelter the most heinous perpetrators of crimes against humanity.

Istoria a consemnat și continuă să consemneze numeroase și regretabile acțiuni de exterminare fizică, biologică sau culturală, întreprinse împotriva unor colectivități umane, sub diferite motivații, pe aproape întreaga hartă a lumii. Ele preced, în mod natural, cu mult apariției conceptului juridic de genocid, convenției internaționale și normelor penale naționale, care îl vor scoate din sfera ilicitului admis tacit și incrimina prin legi. În cele ce urmează vom releva acțiunile de înlăturare a unor entități umane din perimetrul social de către alte entități umane, acțiuni care, cu regret, încă nu țin doar de trecut.

1. Genocidul aborigenilor din America

- *Timpul desfășurării*: anul 1492 – sfârșitul sec. XX;
- *Victime*: Aborigenii din America (indienii);
- *Locul desfășurării*: America de Nord și de Sud;
- *Caracterul*: de rasă;
- *Organizatorii și autorii*: colonizatorii europeni.

Descoperirea Americii de către Columb în 1492 a marcat începutul procesului de colonizare a continentului american de marile puteri europene. Imigrarea colonizatorilor europeni a fost însoțită de distrugerea populației indigene. Este de remarcat faptul că nu a existat un plan de nimicire a băștinașilor. Totuși, acțiunile genocidale s-au desfășurat pe parcursul a trei veacuri în diferite contexte istorice, manifestându-se prin variate forme în diferite regiuni ale Americii: intoxicarea surselor acvatice, munca forțată în condiții inumane, deportarea aborigenilor în regiuni nefavorabile pentru locuit, distrugerea rezervelor alimentare etc. Un rol important l-a avut și închiziția care a realizat genocidul cultural. Astfel, colonizatorii europeni au distrus total câteva culturi împărțite de anumite triburi indiene, și anume: rituri, limbi, obiceiuri etc.

Din sec. XIX în procesul de distrugere a indienilor în America de Nord s-a încadrat și armata SUA. În anii 1880 în SUA și Canada a luat start cu pași rapizi politica de asimilare a indienilor. În acest scop, copiii indieni în mod forțat erau plasați în școli-internate de stat. Părinților și rudelor le era strict interzis să-i viziteze. Copiii erau pedepsiți dacă îndrăzneau să comunice în limba lor maternă. Fiind ruși din mediul lor cultural de origine, copiii și-au pierdut conștiința etnică.

În anii războiului civil din anii 1960-1996 au fost distruși prin acte genocidale indienii Maya băștinași din Guatemala.

Opunerea de rezistență a aborigenilor nu avea un caracter organizat, ceea ce se explică prin dezvoltarea tehnică foarte scăzută a acestora. Numărul total al victimelor nu poate fi constatat, deoarece nu se cunoaște numărul populației indigene la momentul începerii colonizării, dar se presupune că acesta variază între zeci de milioane. Unii cercetători consideră că distrugerea aborigenilor americani este cel mai masiv act de genocid în istoria omenirii.

2. Genocidul aborigenilor australieni

- *Timpul desfășurării*: anul 1788 – sec. XIX;
- *Victime*: aborigenii australieni;
- *Locul desfășurării*: Australia;
- *Caracterul*: de rasă;
- *Organizatorii și autorii*: colonizatorii europeni.

Colonizarea Australiei de către europeni a început în anul 1788. După unele date, populația aborigenă constituia 750 000 persoane, către anul 1911 aceasta s-a redus la 31000. Majoritatea au decedat în urma infecțiilor, deportărilor, foametei.

Pe parcursul sec. XX în Australia a continuat politica de asimilare a populației indigene: mulți copii erau forțat încredințați spre educație în familii de europeni colonizatori. Abia în 1967 reprezentanții populației aborigene au primit aceleași drepturi ca și colonizatorii, inclusiv dreptul la cetățenie. Actualmente, australienii indigeni duc o luptă fără succes în scopul recunoașterii de către conducerea Australiei a faptului comiterii genocidului.

3. Genocidul populației din Congo

- *Timpul desfășurării*: 1884-1908;
- *Victime*: populația indigenă a Congo;
- *Locul desfășurării*: Congo;
- *Caracterul*: de rasă;
- *Organizatorii și autorii*: Regele Leopold al II-lea și detașamentele „Forțele Publice”.

În 1865 tronul Belgiei a fost ocupat de către Leopold al II-lea. Întrucât la acel moment Belgia era o monarhie constituțională, statul era condus de către Parlament, iar regele nu deținea o putere politică reală. Devenind rege, Leopold și-a pus scopul să transforme Belgia într-o putere colonială, încercând să convingă Parlamentul să preia experiența celorlalte puteri europene care explorau activ teritoriile Asiei și Africii. Însă, întâmpinând indiferența totală a parlamentarilor belgieni, Leopold a decis să-și întemeieze cu orice preț propriul imperiu colonial.

În 1876, Leopold finanțează Conferința Internațională Geografică din Bruxelles, în cadrul căreia propune înființarea unei organizații de caritate pentru „răspândirea civilizației” printre locuitorii din Congo. Unul dintre scopurile organizației trebuia să fie lupta cu munca forțată din regiune. Ca rezultat, a fost fondată „Asociația africană internațională”, al cărei președinte a devenit însuși Leopold. Activitatea intensivă, sub masca carității, i-a asigurat acestuia imaginea de filantrop și principal protector al africanilor.

În anii 1884-1885 la Berlin s-au convocat la o conferință puterile europene cu scopul de a împărți teritoriul Africii Centrale. Datorită activității sale anterioare, dar și intrigilor iscusite, Leopold primește în proprietate un teritoriu de 2,3 milioane km² pe malul sudic al râului Congo și întemeiază așa-numitul Stat Liber Congo. În conformitate cu acordul de la Berlin, acesta și-a asumat angajamentul să ocrotească bunăstarea populației băștinașe, să amelioreze condițiile morale și materiale de viață ale acesteia, să lupte cu munca forțată, să concluzeze cu misiunile creștine și expedițiile științifice, precum și să ridice nivelul comerțului liber.

Suprafața noii posesiuni a regelui era de 76 ori mai mare decât teritoriul Belgiei. Pentru a deține controlul asupra populației Congo, care număra câteva milioane, a fost înființată o structură „Forțele Publice” – o armată constituită dintr-un anumit număr de triburi autohtone conduse de ofițeri europeni.

Sursa principală de venit a lui Leopold a devenit exportul cauciucului natural și a fildeșului. Condițiile de lucru pe plantațiile de cauciuc erau insuportabile: sute de oameni mureau din cauza foamei și a epidemiilor. Deseori, pentru a forța aborigenii să lucreze erau luate ca ostatici femeile și copiii acestora și ținuți în captivitate pe toată perioada sezonului de muncă. Pentru cea mai mică abatere, muncitorii erau mutilați și omorâți. De la reprezentanții „Forțelor Publice” se cerea utilizarea rațională a proiectilelor în timpul operațiunilor de menținere a ordinii. În calitate de dovadă erau prezentate mâinile tăiate ale celor executați. Uneori cheltuind mai multe proiectile decât era permis, aceștia mutilau persoane absolut nevinovate.

Ulterior, imaginile satelor distruse și ale aborigenilor mutilați, inclusiv ale femeilor și copiilor, au fost demonstrate lumii și au contribuit la formarea opiniei publice, sub a cărei presiune în 1908 regele a fost nevoit să-și vândă teritoriile statului belgian, devenind la acel moment unul dintre cei mai bogați oameni din Europa.

Numărul exact al victimelor din Congo pe timpul dictaturii lui Leopold nu se cunoaște, dar experții consideră că acesta variază de la trei la zece milioane de persoane. Către anul 1920 populația Congo înregistra doar jumătate din numărul locuitorilor din anul 1880.

Unii istorici belgieni contemporani, în pofida unui vast material documentar, inclusiv fotografii, care în mod univoc demonstrează caracterul genocidal al conducerii lui Leopold, nu recunosc faptul genocidului populației indigene a statului Congo.

4. Distrugerea popoarelor băștinașe ale Namibiei

- *Timpul desfășurării*: 1904-1907;
- *Victime*: triburile herero și nama;

- *Locul desfășurării*: Namibia;
- *Caracterul*: etnic și rasial;
- *Organizatorii și autorii*: guvernul german și armata germană.

În 1884 Namibia a devenit o colonie a Germaniei. La acel moment populația țării era constituită din trei mari triburi: herero, ovambo și nama. Presiunea continuă și tot mai intensivă din partea colonizatorilor a dus la răscularea triburilor herero și nama. Pentru înăbușirea răscoalei, au fost trimise câteva detașamente din armata germană sub conducerea generalului von Trotta. La 2 octombrie 1904 generalul a anunțat răsculații: „Toți reprezentanții tribului herero trebuie să părăsească aceste teritorii... Orice herero depistat în regiunile ce aparțin Germaniei, fie că este înarmat sau nu, însoțit de cineva sau singur – va fi împușcat. Nu vor fi cruțați nici femeile și nici copiii. Aceasta este decizia mea”.

Generalul și-a îndeplinit promisiunea – răscoala a fost înecată în sânge. Locuitorii pacifici erau fie împușcați, fie izgoniți în pustiurile estice, erau otrăvite fântânile. Majoritatea celor deportați au murit din cauza insuficienței de hrană și apă. Această stare a durat până în 1907. În rezultatul acțiunilor armatei germane au fost distruși 65000 herero (80% din trib) și 10000 nama (50% din trib).

În anul 1985 Organizația Națiunilor Unite a calificat tentativa de distrugere a aborigenilor din Namibia ca primul act de genocid din sec XX. În anul 2004 Germania a recunoscut oficial comiterea actelor de genocid în Namibia și a adus scuze publice. Astăzi, reprezentanți ai tribului herero pretind, fără succes, compensații de la guvernul german.

5. Genocidul grecilor pontici

- *Timpul desfășurării*: 1919-1923;
- *Victime*: grecii;
- *Locul desfășurării*: regiunile Turciei adiacente Mării Negre;
- *Caracterul*: etnic;
- *Organizatorii și autorii*: naționaliștii turci sub conducerea lui Mustafa Kemal.

Represiunile grecilor, ca și cele împotriva altor popoare creștine din cadrul Imperiului Otoman, au avut loc periodic și până în 1919. Însă, politica genocidală în privința grecilor din Turcia a pornit cu pași rapizi, fiind inițiată de naționaliștii turci sub conducerea lui Mustafa Kemal în timpul războiului greco-turc din anii 1919-1923. Trebuie de remarcat că războiul a fost declanșat de către Grecia, cu încălcarea acordului de pace încheiat între Antanta și Turcia, care capitulase în primul război mondial, în scopul reîntoarcerii teritoriilor istorice grecești din Asia Mică și partea europeană a Turciei. Forțelor grecești le-au opus rezistență detașamentele naționaliștilor turci. Până în vara anului 1921 armata greacă a continuat ofensiva și a ajuns aproape până în Ancara. Însă, profitând de situația contradictorie dintre statele membre ale Antantei, naționaliștii turci au reușit să cumpere armament de la Franța și Italia, să obțină susținere militară de la bolșevicii ruși (10 mln. ruble, armament, muniții) și să treacă în contraofensivă. În august-septembrie armata greacă a suferit o înfrângere dezastruoasă și a început să se retragă. Ofensiva forțelor lui Kemal era însoțită de masacrarea totală a grecilor din Turcia, inclusiv a celor care nu participau la operațiunile militare. Apogeul distrugerii a fost ocuparea de către turci a localității Smirna: forțele lui Kemal, dar și turcii băștinași au incendiat sectoare întregi ale orașului unde locuiau greci, armeni, evrei. Numărul victimelor în urma pogromului de 7 zile a constituit 100 000 persoane.

Este șocant faptul că incendiile și distrugerile erau urmărite, de pe navele maritime, de aliații grecilor, în principal de către britanici, care au primit ordin de a interveni.

În 1923 a fost încheiat acordul de pace prin care s-a realizat o schimbare: 1,2 mln. de greci care locuiau în Asia Mică și partea europeană a Turciei au fost transferați în Grecia, iar 375 000 de turci din Grecia au emigrat în Turcia. Ca excepție, grecii care locuiau în Istanbul nu au fost expulzați.

Numărul victimelor genocidului grecilor variază între 600 000 și 1 mln. de oameni. O pierdere colosală pentru omenire constituie distrugerea monumentelor de cultură grecești. În literatura de specialitate greacă evenimentele din 1919-1923 sunt numite holocaustul grecilor sau genocidul pontic.

6. Marele genocid armean

- *Timpul desfășurării*: 1894-1923;
- *Victime*: armenii;

- *Locul desfășurării:* Imperiul Otoman și țările vecine;
- *Caracterul:* etnic;
- *Organizatorii și autorii:* conducerea Imperiului Otoman.

În fiecare an, pe 24 aprilie, armenii din întreaga lume își amintesc de omorârea sistematică a 1,5 mln. dintre strămoșii lor. Pe 24 aprilie 1915 guvernul Junilor Turci a strâns și executat câteva sute de intelectuali și lideri religioși armeni, acesta fiind începutul unei campanii de anihilare a populației armenesti. Până în 1923, guvernul turc de la acea vreme omorâse peste jumătate din populația armeană și deportase alte sute de mii din ținuturile lor ancestrale. Președintele Comisiei pentru Drepturile Omului din Parlamentul European, Charles Tannock, a menționat: „Se spune ca genocidul armenesc a inspirat planurile naziste de exterminare a evreilor. Cu toate acestea, în comparație cu Holocaustul, majoritatea oamenilor știu puține despre acest episod sumbru”.

Pentru „a rezolva” cu puțin zgomot și cu mare succes chestiunea armeană, pentru a scăpa de elementul armean, Comitetul central al partidului Junilor Turci, aflat la putere, guvernul și forurile locale au folosit starea de război. Având un plan amănunțit, pregătit în prealabil, în 1915-1916 s-a îndeplinit exterminarea armenilor occidentali – Marele Genocid Armean.

În Armenia Occidentală și în regiunile populate de armeni din Turcia au fost masacrați, dislocați și lichidați pe drumurile deportării sau au fost exterminați în deșerturile Mesopotamiei circa 1,5 milioane de armeni, care alcătuiau o treime din numărul total al poporului armean și două treimi din segmentul său apusean. Dar actele de barbarie nu s-au limitat la atât.

Au fost convertiți forțat la mahomedanism aproape 200 mii de armeni, circa un milion s-au răspândit în lume, au fost distruse valorile materiale și spirituale ale Armeniei Occidentale.

Guvernul Junilor Turci ascundea cu abilitate în comunicatele oficiale evidența dislocării armenilor, încerca să nu permită, atât prin poșta, cât și prin telegraf, răspândirea veștilor cu privire la exterminarea populației armenice.

Faptele cunoscute de opinia publică europeană erau negate sau explicate de către guvernul Junilor Turci ca fiind măsuri de reprimare a „manifestărilor revoluționare” ale armenilor sau ca o dislocare a populației din rațiuni strategice și de asigurare a vieții armenilor. Cu toate acestea, acțiunea de exterminare nu putea fi ascunsă.

În curând au ajuns în Europa mărturiile de la fața locului ale membrilor unor misiuni diplomatice și clericale ale statelor europene informate, din partea consulilor și ambasadurilor care lucrau în Imperiul Otoman și în țările care oferiseră azil armenilor pribegi ruinați. Aceștia constatau falsitatea argumentelor cercurilor guvernamentale turcești despre „manifestările revoluționare ale armenilor” sau despre „îndepărtarea lor din zonele operațiilor militare cu intenția protejării vieții lor”.

Deși sursele oficiale demne de încredere confirmau crimele Junilor Turci, guvernele Germaniei și Austro-Ungariei, fiind aliatele Turciei, nu erau interesate să împiedice deportarea armenilor sau, cel puțin, să condamne politica Junilor Turci de exterminare a armenilor. Mai mult, în ciuda criticilor opiniei publice mondiale, ele justificau și patronau stilul de acțiune inuman al aliatului, prin care încurajau și mai mult autoritățile turcești.

Aceste crime, comise de Turcia împotriva umanității și civilizației, obligă guvernele Rusiei, Marii Britanii și Franței să declare public Înaltei Porți că pun responsabilitatea personală a crimelor comise pe seama tuturor membrilor guvernului turc, precum și pe cea a acelor reprezentanți locali ai guvernului, care au participat la masacrare.

Declarația este specială prin faptul că stabilea obligația comună a guvernelor Antantei de a recunoaște, după război, responsabilitatea guvernului turc și a autorităților locale pentru crimele comise. În document, puterile și-au fundamentat obligația prin expresia „aceste noi crime comise de Turcia”, incluzând în aceasta nu numai cutremurătoarele întâmplări din 1915, ci și masacrele armenesti din anii 1894-1896, care fuseseră un prelude al Marelui Genocid Armean. Exterminarea armenilor a fost calificată drept „crimă împotriva umanității și civilizației”. Această definiție a creat un precedent pentru punerea în circulație în dreptul internațional a conceptului de „crimă împotriva umanității și civilizației”.

Politica promovată de Țările Triplei Înțelegeri în problema genocidului armenilor occidentali dovedește că o crimă îndreptată împotriva umanității nu poate fi prevenită nici de interesele de stat înguste și – nici măcar – în condițiile generale, de interesele de grup ale statelor.

7. Planul Ost (General plan Ost)

- *Timpul desfășurării:* 1939-1944;
- *Victime:* populația Europei Estice și a URSS;
- *Locul desfășurării:* Europa Estică, teritoriul ocupat al URSS;

- *Caracterul*: etnic;
- *Organizatorii și autorii*: partidul național-socialist german, grupările profasciste și împuterniciții de pe teritoriile ocupate.

„Planul Ost” constituia un amplu program de epurări etnice în masă a populației Europei Estice și a URSS. Acesta era o parte a unui plan global nazist de „eliberare a spațiului vital” (Lebensraum) pentru germani și alte popoare germanice din contul teritoriilor populate de „rase inferioare”, precum sunt cele de origine slavă.

Copii ale planului nu s-au păstrat, însă unele detalii ale acestuia au fost restabilite datorită citatelor și trimiterilor la documentele celui de al Treilea Reich. Potrivit planului, populația de origine slavă din Europa Estică și partea europeană a URSS trebuia supusă parțial germanizării, parțial deportată peste Ural sau nimicită. Se planifica cruțarea unui mic procent al populației autohtone pentru a fi utilizată în calitate de forță de muncă gratuită pentru coloniștii germani. După calculele autorităților naziste, în 50 de ani, numărul germanilor ce vor popula aceste teritorii se va ridica la 250 milioane. Planul se referea la toate popoarele care trebuiau să fie supuse colonizării. Din documentele păstrate nu se menționează nimic despre soarta evreilor, din motivul că la acel moment deja fusese „aprobat” proiectul „soluției finale a chestiunii evreiești”, conform căruia evreii trebuiau supuși nimicirii totale.

Deși se presupunea ca planul să fie realizat în totalitate doar după finisarea războiului, în cadrul acestuia s-a reușit distrugerea a aproximativ 3 mln. de oameni. Doar pe teritoriul Bielorusiei naziștii au organizat 260 de lagăre ale morții și 170 de ghettouri.

Despre Planul Ost omenirea a aflat în timpul procesului de la Nürnberg împotriva criminalilor naziști. Dacă Germania ar fi obținut victorie în acest război, atunci genocidul evreilor ar fi constituit doar prima etapă a distrugerii milioanei de oameni care populau Europa de Est și URSS.

8. Holocaustul

- *Timpul desfășurării*: 1933-1945;
- *Victime*: evreii;
- *Locul desfășurării*: Europa;
- *Caracterul*: etnic și religios;
- *Organizatorii și autorii*: partidul național-socialist al Germaniei.

Holocaustul a reprezentat persecutarea și omorârea sistematică, sponsorizată de stat, a aproximativ 6 mln. de evrei de către regimul nazist și adepții săi. Instaurându-se la putere în ianuarie 1933, regimul nazist era convins că germanii sunt o „rasă superioară”, evreii fiind reprezentanții unei „rase inferioare”, constituind un pericol pentru așa-numita comunitate ariană. Pe parcursul erei holocaustului, autoritățile germane au victimizat și alte grupuri pe care le considerau inferioare: romii, slavii, persoanele cu dizabilități etc. Alte grupuri erau persecutate din motive politice, ideologice sau de comportament, cum ar fi comuniștii, socialiștii, homosexualii.

Către anul 1933 numărul evreilor europeni era apreciat la 9 mln. La finele războiului, în 1945, naziștii reușiseră să nimicească mai mult de jumătate din numărul lor ca parte a „Soluției finale” – o politică de exterminare totală a evreilor din Europa. Conform planului lui Adolf Hitler, persecutarea și nimicirea evreilor trebuia să aibă loc pe etape. Inițial s-a început cu adoptarea unei legislații discriminatorii față de evrei, apoi boicot economic și explozii de violență (pogromul Noptii de cristal). Deși evreii constituiau victimele primare ale politicii germane de exterminare, au mai fost nimiciți și 200 000 de romi și cel puțin 200 000 de persoane cu dizabilități, cu precădere de origine germană, care fuseseră omorâte conform „Programului de eutanasiu” – un plan clandestin de omorâre sistematică și instituționalizată a pacienților cu dizabilități fizice și/sau psihice, fără conștientizarea sau consimțământul lor sau al rudelor acestora. Acest program a debutat în vara anului 1939 cu nimicirea copiilor cu dizabilități. Aceștia erau omorâți prin administrarea unei supradoze de medicament. În așa mod a fost suprimate viața a aproximativ 5000 de copii.

În anii timpurii ai regimului, partidul național-socialist a instituit lagăre de concentrare pentru deținerea oponenților politici și ideologici reali și imaginari. Pentru a monitoriza mai eficient populația evreiască, precum și pentru a facilita deportările ulterioare, au mai fost create ghettouri, lagăre de muncă forțată. Între anii 1941-1944 autoritățile germane au deportat milioane de evrei din Germania și din teritoriile ocupate în lagăre de exterminare, unde aceștia erau nimiciți prin intoxicare cu gaz.

În lunile finale ale războiului, gărzile germane transferau lagărele prin marșuri forțate, numite „marșurile morții”, pentru a împiedica eliberarea prizonierilor. Însă, odată cu ofensiva asupra armatei germane, puterile aliate eliberau treptat prizonierii.

Între anii 1948-1951 aproximativ 700 000 de evrei au emigrat în Israel, o altă parte considerabilă a emigrat în SUA. Holocaustul a devastat majoritatea comunităților evreiești și le-a eliminat din Europa.

9. Genocidul serbilor

- *Timpul desfășurării*: 1941-1944;
- *Victime*: serbii;
- *Locul desfășurării*: Iugoslavia;
- *Caracterul*: etnic și religios;
- *Organizatorii și autorii*: conducerea regimului profascist al Croației.

În 1941 Germania a obținut victorie asupra Iugoslaviei. În acest context, croaților li s-a permis să-și constituie propriul stat semiindependent (croații se disting de serbi prin religia care o confesează; astfel, croații sunt catolici, iar serbii – ortodocși; limba și cultura ambelor popoare sunt identice).

Conducerea noului stat a fost exercitată de o mișcare ultranaționalistă, al cărei scop s-a declarat a fi transformarea Croației într-un stat pur catolic, iar serbii, romii și evreii care o populau urmau să fie nimiciviți. În perioada 1941-1944 regimul ultranaționalist a exterminat circa 700 000 oameni. Croația era unicul aliat al Germaniei care și-a creat propriile lagăre de concentrare.

În timpul declanșării războiului civil în Iugoslavia la începutul anilor '90, fostul conflict dintre croați și serbi a izbucnit cu o nouă forță. Se poate afirma cu toată certitudinea că atrocitățile care au avut loc în cadrul acestui conflict își au rădăcinile în evenimentele din timpul celui de-al doilea război mondial.

10. Acte genocidale în cadrul infraționilor de război în Japonia

- *Timpul desfășurării*: 1930-1945;
- *Victime*: chinezii, filipinii, alte popoare ale Asiei sud-estice;
- *Locul desfășurării*: Asia sud-estică;
- *Caracterul*: etnic;
- *Organizatorii și autorii*: armata japoneză imperială.

Punându-și scopul colonizării Asiei sud-estice și asigurării cu surse de materie primă și cu piețe de desfacere, în anul 1931 Japonia a început să promoveze o politică agresivă de expansiune în regiunea menționată. Acțiunile armatei japoneze în Asia sud-estică în perioada 1931-1945 au fost caracterizate prin comiterea unui mare număr de infrațiuni contra umanității, care deseori aveau caracter genocidal. În calitate de exemplu pot fi aduse trei dintre ele.

Masacrul de la Nanking. În 1937 s-a început războiul dintre China și Japonia. În luna august a aceluiași an, după lupte sângeroase, forțele japoneze au intrat în Shanghai și l-au ocupat, apoi a urmat orașul Nanking. La 13 decembrie 1937 forțele japoneze, luând cu asalt orașul, au început să omoare cu cruzime populația civilă care nu participa la lupte (după unele date, 300 000 de persoane), incendiind și jefuind locuințe, săvârșind violuri atât asupra fetițelor, cât și asupra femeilor în etate (conform unor date, 20 000 de persoane). Potrivit datelor tribunalelor care au urmat, pierderile omenești se estimează la 200 000 persoane. Această diferență se explică prin faptul că primii cercetători includ în numărul victimelor nu doar locuitorii orașului Nanking dar și pe cei din periferiile acestuia.

În pofida faptului că după acest război o mare parte din militarii japonezi au fost judecați pentru masacrele de la Nanking, începând cu 1970 partea japoneză promovează o politică de negare a infraționilor comise în Nanking.

Operațiunea „Suk Cing”. După ocuparea coloniei britanice Singapore la 15 februarie 1942, forțele japoneze au decis să depisteze și să lichideze așa-numitele „elemente anti-japoneze” din comunitatea chineză în care se înscriau chinezii care au participat la apărarea Singapore, foștii funcționari ai administrației britanice și chiar persoane care au participat la acte de caritate în fondul de susținere a Chinei. În lista celor care urmau a fi exterminați erau incluse și persoane doar pentru faptul că sunt originari din China. Această operațiune a fost numită „Suk Cing”, ceea ce în traducere din chineză semnifică „lichidare” sau „curățire”. Victimele erau scoase în afara orașului și împușcate. În curând, operațiunea „Suk Cing” a început să fie aplicată și în Malaysia, însă la începutul lunii martie realizarea operațiunii a fost întreruptă, deoarece forțele militare au fost expediate pe altă parte a frontului. Numărul exact al celor exterminați nu se cunoaște, acesta variind între 50 000 – 100 000 de oameni.

Distrugerea Manilei. La începutul lunii februarie 1945, pentru conducerea japoneză a devenit clară imposibilitatea menținerii Manilei. În aceste circumstanțe, armata a început procesul de distrugere a acesteia, inclusiv a populației civile. Planul de distrugere a fost elaborat la Tokio. Japonezii au distrus bisericile, școlile,

spitalele și locuințele. La 10 februarie soldații au dat buzna în edificiul spitalului Crucii Roșii și au omorât cu cruzime personalul medical, bolnavii și chiar copiii. Același destin a fost rezervat și consulatului spaniol: circa 50 de persoane au decedat în clădirea incendiată. Acțiunile de masacrare s-au răsfrânt și asupra regiunilor periferice. În mănăstiri și școli erau omorâți în masă călugării, profesorii și elevii. După unele date, numărul victimelor în Manila constituie 100 000 de persoane.

După finisarea războiului, au fost aduși în fața tribunalului 5600 de militari japonezi, acuzați de infracțiuni de război, mai mulți de 4400 au fost condamnați, iar 1000 dintre ei au fost condamnați la moarte. În prezent, în Japonia se promovează o politică activă de negare a acțiunilor genocidale comise de armata japoneză în timpul celui de-al doilea război mondial. Multe manuale de istorie editate recent în Japonia nu amintesc despre infracțiunile comise de militarii japonezi. Mai mult ca atât, cenușa infractorilor militari este păstrată în templul din Yasukuni și este considerată o comoară națională sacră.

11. Genocidul din Cambodgia

- *Timpul desfășurării:* 1975-1979;
- *Victime:* clasa medie socială, minoritățile etnice și religioase;
- *Locul desfășurării:* Cambodgia;
- *Caracterul:* etnic;
- *Organizatorii și autorii:* partidul comunist din Cambodgia.

În luna aprilie 1975, după finisarea războiului civil care a durat cinci ani, detașamentele Khmerilor Roșii (structuri militarizate ale partidului comunist al Cambodgiei) au luat sub conducerea sa capitala Cambodgiei și l-au înlăturat de la putere pe generalul Lon Nol. Noua conducere și-a pus scopul traducerii în viață a ideii utopice de creare a unei societăți create în exclusivitate din țărani muncitori, o societate total independentă de forțele din exterior. Aceasta totuși nu a fost un impediment pentru Khmerii Roșii de a primi ajutor material și militar din partea Chinei și a Coreei de Nord; ideologia lor constituia un amestec de marxism și anticolonialism.

Îndată după ocuparea capitalei s-a început transferul forțat al populației urbane spre periferii în lagăre special create pentru „educație în muncă”. Același destin a fost rezervat și locuitorilor din alte orașe mari. Noua conducere a stabilit un plan pentru colectarea orezului: 3 tone de pe un hectar, pe când rezultatul real era 1 tonă/ha. Pentru a realiza acest plan exagerat, oamenii erau obligați să lucreze câte 12 ore pe zi, fără pauză, cu o normare drastică a hrănilor, în condiții antisănătore. În consecință, supuși foamei, extenuării, bolilor, oamenii decedau.

Khmerii Roșii au început și o luptă drastică cu „elemente ale trecutului”: au închis școlile, spitalele, bibliotecile, fabricile. S-a anulat sistemul financiar, toate religiile au fost interzise, iar proprietatea privată – confiscată. S-a început distrugerea planificată a membrilor comunităților religioase, intelectualității, comercianților, foștilor funcționari, precum și a oricăror persoane care îndrăzneau să manifeste dezacord cu politica promovată de Khmerii Roșii.

După ce în 1977 provincia Kampuchea a intrat în război cu Vietnamul comunist, în ideologia Khmerilor Roșii a apărut o manifestare rasistă. S-a declanșat o persecutare aspră a minorităților din Kampuchea, inclusiv a chinezilor și vietnamezilor. Spre exemplu, din 425 000 de chinezi din Cambodgia au supraviețuit doar jumătate. De asemenea, în regiunile estice ale țării au fost exterminați sute de mii de locuitori care erau suspecți de colaborare cu Vietnamul. În 1978 forțe armate vietnameze au pătruns în Cambodgia și în ianuarie 1979 regimul Khmerilor Roșii a fost înlăturat.

După unele calcule, pe parcursul a 3,5 ani de conducere a Khmerilor Roșii au fost nimicite 25% din populația urbană și 15% din cea rurală, în total circa 1,7 mln. de oameni.

Pe parcursul anilor '80, Khmerii Roșii – reorganizați în detașamente de partizani – au continuat războiul împotriva guvernului vietnamez, beneficiind de susținerea financiară și militară mărinoasă atât a Chinei, cât și a SUA. După semnarea acordului de pace în 1991, o parte din detașamentele Khmerilor Roșii s-au predat autorităților și au fost amnistiați.

În luna octombrie 2004 în Cambodgia a fost adoptată o lege specială de instituire a unui tribunal care să judece actele comise în perioada 1975-1979.

12. Actele de genocid al populației africane din Darfur

- *Timpul desfășurării:* 2003 – până în prezent;
- *Victime:* populația aborigenă africană din Darfur (o provincie din vestul Sudanului);

- *Locul desfășurării:* Sudan;
- *Caracterul:* etnic;
- *Organizatorii și autorii:* conducerea Sudanului și migratorii arabi.

Conflictul dintre populația indigenă africană și migratorii arabi își are rădăcinile adânc în trecut, însă recenta explozie de violență a început în februarie 2003, când două grupări militarizate: SLM – Sudan Liberation Mouvement (Mișcarea sudaneză de eliberare) și JEM – Justice and Equality Mouvement (Mișcarea pentru justiție și egalitate), ambele constituite din trei grupuri etnice africane, s-au răzvrătit împotriva guvernului sudanez pentru a anula izolarea economică și politică a regiunii.

Sub pretextul înăbușirii răscoalei, conducerea a pus în acțiune detașamente din arabi migratori care erau susținuți de armată. În opinia unor observatori, situația se agravează și datorită faptului că în Darfur au fost descoperite resurse naturale bogate de combustibil, presupunându-se că scopul final al conducerii este de a expulza după posibilitate populația indigenă din această regiune sau de a o nimici. Genocidul a fost organizat după schema clasică, pusă în aplicare și de Imperiul Otoman în procesul de exterminare a armenilor. Inițial, persoanele sunt expulzate de pe teritoriile bășinașe, apoi se distrug plantațiile, rezervele de produse, se nimicesc animalele, se otrăvesc sursele acvatic. Ulterior, victimele se concentrează în lagăre speciale aproape fără apă și hrană, astfel fiind condamnate la moarte lentă. Cei care încearcă să părăsească lagărul sunt nimiciți fără milă. Mai mult ca atât, guvernul sudanez creează obstacole livrării din exterior a ajutorului umanitar pentru refugiați.

ONU apreciază numărul populației forțat transferate la 2 mln. de oameni, iar numărul victimelor la 180 000 de persoane, însă această cifră nu este exactă, deoarece nu s-au luat în considerație datele privind mortalitatea în unele lagăre amplasate în regiuni, în care accesul este dificil. Astfel, mult mai aproape de realitate este cifra de 300 000 victime prezentată de comisia britanică.

Deși există numeroase raporturi ale observatorilor internaționali despre situația critică din Darfur, o intervenție internațională este puțin probabilă. Încercările de a impune sancțiuni Sudanului nu și-au găsit aplicare din cauza coliziei intereselor marilor puteri – membre ale Consiliului de Securitate al ONU. De exemplu, China este unul dintre cei mai mari cumpărători ai combustibilului sudanez, iar Federația Rusă furnizează armament în Sudan. De asemenea, conflictul din Irak a exclus posibilitatea livrării mijloacelor de ameliorare a situației din partea SUA. Amintim că, în 2004, George Bush a numit evenimentele care au loc în Darfur drept genocid, limitându-se doar la această constatare, pași reali de a stopa masacrul din Darfur nefiind întreprinși.

În regiunea respectivă s-a aflat un timp un grup de pacificatori din partea Uniunii Africane, dar eficacitatea acesteia a fost redusă din cauza numărului mic de membri, finanțării modeste și a spectrului restrâns de drepturi oferite de mandat.

13. Genocidul din Rwanda

- *Timpul desfășurării:* 1994;
- *Victime:* grupul tutsi;
- *Locul desfășurării:* Rwanda;
- *Caracterul:* etnic;
- *Organizatorii și autorii:* grupul hutu.

Încordarea politică între grupurile tutsi și hutu își are originea în istoria Rwandei. Până la epoca colonială, grupul tutsi, deși constituia o minoritate, întotdeauna se afla la conducerea statului. Ulterior, devenind o colonie, inițial a Germaniei, apoi a Belgiei, puterea din nou a fost încredințată în exclusivitate reprezentanților grupului tutsi.

După obținerea independenței de către Rwanda în 1962, puterea politică a trecut la hutu. Din acest moment și până în anul 1994 în stat a avut loc o confruntare permanentă dintre reprezentanții grupului hutu și cei ai grupului tutsi, care nu doreau să se resemneze cu pierderea puterii; uneori, aceste conflicte aveau caracter armat. În același timp, salvându-se de persecutări, din provinciile alăturate în Rwanda s-au refugiat mii de hutu.

În vara anului 1993 părțile au reușit să se înțeleagă referitor la încetarea operațiunilor militare și să permită accesul și integrarea membrilor tutsi în viața politică a țării. Însă, la 6 aprilie 1994 avionul la bordul căruia se afla președintele Rwandei și cel al Burundiei a fost deturnat. Există două versiuni: conform uneia, actul terorist a fost comis de reprezentanții radicali ai hutu care condamnau intenția președintelui de a face cedări membrilor tutsi; altă versiune pune actul terorist pe seama reprezentanților tutsi care erau nemulțumiți de modul lent în care acționează președintele. În noaptea zilei de aprilie 1994 forțele armate ale grupului hutu au declanșat masacrul împotriva membrilor tutsi. În primele zile au fost omorâți mii de oameni. Unii au reușit să se salveze

refugiindu-se în lagărele create de ONU, însă forțele acestuia nu au intervenit în nici un fel, păstrându-și statutul de observatori. Prin mass-media s-a început o propagandă activă a cultivării urii față de tutsi, precum și se anunțau locurile unde se refugiau aceștia pentru ca ulterior să fie nimiciți fără milă.

Europa nu a acordat nici un ajutor victimelor. Mai mult ca atât, la 11 aprilie forțele pacifice belgiene primesc ordinul de a părăsi teritoriul școlii Don Bosco, unde sub protecția lor se aflau 2000 de tutsi care, fiind lăsați în voia soartei, au fost masacrați în aceeași zi. Peste câteva zile detașamentele Crucii Roșii au anunțat că numărul victimelor se estimează la zeci dacă nu la sute de mii de oameni.

La 17 mai 1994 Consiliul de Securitate a decis trimiterea a 5500 soldați în zona de conflict, dar plecarea lor a fost reținută din cauza unor probleme de finanțare. La acel moment Crucea Roșie anunță că numărul victimelor s-a ridicat la 500 000 de oameni. În pofida situației dezastruoase, la mijlocul lunii iunie forțele ONU așa și nu pleaseră în Rwanda.

Masacrul s-a sfârșit după ce în luna iulie detașamentele Frontului Patriotic al Rwandei (format din tutsi) au ocupat capitala, iar elita puterii hutu s-a văzut nevoită să se refugieze în Zair. Conform datelor oficiale, genocidul din Rwanda s-a soldat cu 937 000 victime. Faptul genocidului în privința grupului tutsi a fost recunoscut de comunitatea internațională. Caracterul planificat al acestuia a fost probat prin diverse materiale. Se cunoaște, spre exemplu, faptul că guvernul ruandez a folosit creditele primite de la fondurile internaționale pentru susținerea militară a detașamentelor hutu, numărul cărora la începutul genocidului a ajuns la 30 000 oameni.

În luna noiembrie 1994 în Tanzania a fost instituit Tribunalul Penal Internațional pentru Rwanda.

În decembrie 1999 o comisie independentă, sub mandatul Secretarului General al ONU, a efectuat o cercetare și a prezentat un raport prin care a criticat poziția ONU pe parcursul evenimentelor din Rwanda. Comisia a ajuns la concluzia că statele membre ale ONU au avut posibilitatea să stopeze actele de genocid, dar din cauza insuficienței de resurse și a lipsei de voință politică a ezitat să ia măsurile de rigoare.

Concluzii

În fiecare societate există divizarea membrilor în „ai săi” și „străini” – pe baza criteriilor de naționalitate, rasă, religie etc. În cazul în care societatea este bipolară, adică în ea coexistă două sau mai multe grupuri care se deosebesc esențial, survenirea comiterii genocidului este mult mai probabilă.

După cum s-a observat din cele expuse, nici o crimă de genocid nu a avut loc în mod spontan: statele și comunitățile aveau nevoie de timp pentru a planifica și aduce la îndeplinire această infracțiune. Această crimă întotdeauna poartă un caracter organizat, de regulă, de către stat. Grupurile de persoane care apar ca autori sunt din timp instruiți și înarmați. Grupul – organizator al genocidului întotdeauna neagă faptul comiterii acestuia, declarând ca false datele despre numărul victimelor, depozițiile acestora, inițiind contrapropagandă prin învinuirea victimelor de infracțiuni imaginare, blocând cercetarea crimelor în cauză. În multe cazuri organizatorii genocidului – înalți funcționari – au reușit să evite răspunderea penală.

Astfel, în prezentul articol am făcut o caracterizare succintă a actelor de distrugere în masă a persoanelor după criterii de rasă, etnie, religie sau naționalitate. Evident, această listă nu pretinde a avea un caracter exhaustiv; din nefericire, istoria omenirii abundă în acte genocidale de care astăzi mulți nu-și mai amintesc. Puțini, spre exemplu, cunosc despre politica de genocid care continuă până în prezent în provincia Darfur. Scopul trecerii lor în revistă a fost să ne amintim despre cele mai negre file din istoria omenirii, întrucât uitarea sau ignoranța duce în mod inevitabil la repetarea acestor infracțiuni în prezent și în viitor.

Bibliografie:

1. Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale, adoptat la Roma la 17.07.1998.
2. Convenția cu privire la prevenirea și reprimarea crimei de genocid, adoptată la 09.12.1948 la New-York.
3. Schabas W. Genocide in international law. - Cambridge University Press, 2000.
4. Frulli M. Are crimes against humanity more serious than war crimes? // European Journal of International Law. - 2001. - Vol.12.
5. www.icc.int
6. www.un.org/icty
7. www.ictt.org

Prezentat la 16.03.2009

ANALIZA JURIDICO-COMPARATIVĂ A REGLEMENTĂRILOR PRIVITOARE LA INFRAȚIUNEA DE ESCROCHERIE

Igor BOTEZATU

Catedra Drept Penal și Criminologie

In the framework of this study is concluded that in the German Penal Law, as in the Swiss one, the fraud notion is widely perceived. Respectively, it is continuing to mislead those in the domain. We pleaded repeatedly that in the Penal Code of the USA, understood as a representative one, swindling is a concept hypotactic to the defalcation notion. At the same time, the following are pointed out to be the swindling (im)material object: immobile wealth, electricity, different services and other patrimonial goods. We consolidate the thesis about the swindling offence in the French Penal Code meaning, considered as a manifestation of illicit appropriation. Still it is alongside defalcation. It is emphasized that the partial take over of swindling regular type from the Russian Penal Law has negative after-effects on the following translation and fair application of art.190 PC RM. As well, it is stipulated that in the Romanian and in the Bulgarian Penal Laws, the concept of fraud corresponds to the concept of swindling from the national Penal Law. A single exception to carry out: in the understanding of those two acts, the notion of swindling characterizes the offence implemented in the art.196 from the Penal Law of Republic of Moldova.

Starea actuală a normelor cu privire la înșelăciunea pedepsibilă este determinată, în mare parte, de dezvoltarea relațiilor sociale cu privire la patrimoniu ce a luat amploare în sec. XIX și care a condus la apariția a două tipuri de înșelăciune pedepsibilă: înșelăciunea propriu-zisă și falsul. Se poate afirma că cea mai „generală” normă de incriminare a faptei de înșelăciune a fost elaborată în dreptul german. Definiția legislativă a noțiunii de înșelăciune, formulată în § 263 din Codul penal german [1], nu a suferit careva modificări din momentul adoptării acestui act legislativ, în 1871.

În principal, anvergura definirii noțiunii de înșelăciune din dreptul german este determinată de condițiile istorice în care a fost formulată. Dacă, de exemplu, în Rusia și în Marea Britanie normele privind înșelăciunea s-au format treptat și sub impactul substanțial al concepțiilor deja existente privind sustragerile, atunci în Germania conceptul de înșelăciune a fost definit într-o manieră revoluționară. Astfel, spre sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX în dreptul german a fost elaborată o teorie privind înșelăciunea pedepsibilă, cu referire la fals și la oricare altă înșelăciune violând drepturile persoanei. S-a propus ca obiectul acestui delict să fie considerat dreptul la adevăr [2]. Asemenea viziuni, care reprezentau rezultatul generalizării numeroaselor norme cazuistice referitoare la înșelăciune, puteau genera (în ipoteza transpunerii lor practice) extinderea excesivă a presiunii penale. Aceasta a suscitat o critică întemeiată în doctrina penală și o reacție pe măsură în practica judiciară și în legislație. De aceea, definiția prea largă a noțiunii de înșelăciune a fost „diluată”, pentru a putea fi încadrată în tiparul legislativ al normei corespunzătoare.

Conform alin.(1) § 263 din Codul penal german, săvârșește înșelăciune persoana care, acționând în scopul obținerii pentru sine sau pentru un terț a unui profit, cauzează prejudiciu patrimoniului altei persoane, pe calea comunicării unor fapte veridice, inducând victima în eroare sau menținând starea de eroare a acesteia. Într-un mod similar, legiuitorul elvețian a formulat, în 1935, definiția noțiunii de înșelăciune, în vigoare și astăzi: inducerea în eroare a unei alte persoane, în scopul înavuțirii personale sau al înavuțirii unei alte persoane, pe calea afirmării unor fapte sau tănuirii lor, ori a menținerii frauduloase a erorii acelei persoane, prin aceasta determinând-o să adopte o asemenea conduită, încât își produce prejudiciu sieși sau unei alte persoane (alin.(1) art.146 din Codul penal elvețian [3]).

Ca obiect de atentare al înșelăciunii a fost recunoscut patrimoniul în ansamblu, perceput inițial ca sumă a tuturor drepturilor patrimoniale ale persoanei (teoria juridică a patrimoniului). Cu timpul, noțiunea dată a început să fie înțeleasă altfel, și anume: ca „sumă a tuturor valorilor patrimoniale, exceptând datoriile” (teoria economică a patrimoniului) [4]. Cerința de echivalență dintre valoarea pierdută de victimă și valoarea obținută de făptuitor este legată de accepțiunea juridică a noțiunii de patrimoniu. Doctrina modernă a dreptului penal german respinge această cerință. Cerința actuală de echivalență materială permite excluderea, din prejudiciul produs de făptuitor, a acelor pagube care nu i-au adus profit. De exemplu, înșelăciunea nu va fi considerată consumată, dacă fapta dată a determinat cheltuielile materiale suportate pentru verificarea ofertei făptuitorului, însă nu s-a reușit încheierea tranzacției. Or, în acest caz, prejudiciul cauzat nu condiționează obținerea profitului de către făptuitor.

Conform alin.(2) § 263 din **Codul penal german** și art.21-23 din **Codul penal elvețian**, tentativa de înșelăciune este pedepsibilă.

Potrivit legii penale germane, dar și legii penale elvețiene, răspunderea penală pentru înșelăciune se agravează dacă această faptă este săvârșită sub formă de îndeletnicire. Totuși, în mod regretabil, nici în primul caz, nici în cel de-al doilea nu există o definiție legislativă a noțiunii „îndeletnicire”. De altfel, aceeași carență se atestă în cazul noțiunii „îndeletnicire” utilizate în dispoziția de la lit.b) alin.(2) art.199 CP RM.

§ 263 din Codul penal german conține un șir de alte circumstanțe agravante. Astfel, răspunderea se agravează dacă autorul înșelăciunii: este membrul unei bande care s-a organizat pentru săvârșirea permanentă a înșelăciunilor sau falsurilor; cauzează daune materiale în proporții mari sau acționează de o manieră încât un mare număr de persoane sunt puse în pericol de a suferi daune materiale; aduce o altă persoană la paupertate; fiind o persoană cu funcție de răspundere, abuzează de situația sa ori de atribuțiile sale; falsifică producerea cazului asigurat, dacă pentru aceasta incendiază bunul de o valoare considerabilă sau îl distruge (total sau parțial) prin incendiere, fie scufundă vasul ori îl aduce pe un banc de nisip.

În fond, cu excepția ultimei circumstanțe, celelalte își găsesc corespondentul în art.190 CP RM. Totuși, pe lângă similitudini, putem remarca diferențe de abordare a agravării răspunderii penale pentru înșelăciune în Codul penal german și în Codul penal al Republicii Moldova.

Astfel, în alin.(3) art.190 CP RM ca forme de participație la infracțiunea de escrocherie sunt numite „grupul criminal organizat” și „organizația criminală”, nu însă „banda”. În același timp, legiuitorul moldovean nu cere ca grupul criminal organizat sau organizația criminală să fie constituite anume pentru săvârșirea escrocheriei sau a altor infracțiuni cu conotații de fraudă.

Este pozitiv modelul german de agravare, în cadrul normei cu privire la înșelăciune, a răspunderii pentru această faptă, dacă sunt cauzate daune materiale în proporții mari. Până nu demult, legiuitorul moldovean a urmat un alt model. Astfel, se pare că trimiterea la art.186-192 CP RM, care se făcea în art.195 CP RM „Înșușirea în proporții mari și deosebit de mari”, avea scopul de a explica expresia „indiferent de forma în care a fost săvârșită”. Însă, dat fiind că trimiterea se făcea în paranteză, apăsarea întrebarea dacă lista comportamentelor interzise de art.186-192 CP RM era una exhaustivă. Și mai departe: dacă admitem că această listă este exhaustivă, reiese că fapta prevăzută la art.195 CP RM era nu altceva decât o circumstanță agravantă pentru infracțiunile prevăzute la art.186-192 CP RM, inclusiv pentru escrocherie. Într-o asemenea ipoteză, această faptă nu ar trebui să fi fost incriminată într-un articol separat. De asemenea, în Codul penal al Republicii Moldova ar fi trebuit să se determine exact corelația dintre dispoziția art.195 CP RM și cele la care se face trimitere. Aceasta pentru a evita dubla pedepsire pentru aceeași acțiune, când făptuitorului i s-ar aplica răspunderea atât conform art.195 CP RM, cât și conform art.190 CP RM. Adoptarea, la 18.12.2008, de către Parlamentul Republicii Moldova a Legii Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova [5] a însemnat revenirea la normalitate. Conform art.67 al acestui act legislativ, art.190 CP RM a fost completat cu alin.(4) și (5), presupunând agravarea răspunderii pentru escrocherie, în cazul în care daunele cauzate se cifrează în proporții mari sau, respectiv, deosebit de mari.

Există o deosebire principială între formularea „aduce o altă persoană la paupertate” (pct.3 alin.(3) § 263 din Codul penal german) și „cu cauzarea de daune în proporții considerabile” (lit.c) alin.(2) art.190 CP RM). Or, potrivit alin.(3) art.1 CP RM, Codul penal se aplică în conformitate cu prevederile Constituției Republicii Moldova. De asemenea, conform alin.(1) art.5 din Legea Republicii Moldova privind actele legislative, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 27.12.2001 [6], apărarea drepturilor, libertăților, intereselor legitime ale cetățenilor, egalitatea și echitatea socială constituie o condiție obligatorie a oricărui act legislativ. Considerăm că definiția noțiunii „daune în proporții considerabile” din art.126 CP RM vine în dezacord cu principiile constituționale de egalitate a cetățenilor în fața legii și de separație a puterilor în stat.

Astfel, potrivit art.126 CP RM, caracterul considerabil al daunei pricinuite se stabilește luându-se în considerație valoarea, cantitatea și însemnătatea bunurilor pentru victimă, starea materială și venitul acesteia, existența persoanelor întreținute de ea, alte circumstanțe care influențează esențial starea materială a victimei. Din această definiție reiese că legea penală oferă o apărare mai eficientă drepturilor și intereselor cetățenilor din categoria socialmente vulnerabili a populației. În ipoteza aceleiași mărimi a prejudiciului cauzat, circumstanța agravantă „cu cauzarea de daune în proporții considerabile” funcționează dacă victima face parte din această categorie a populației și nu funcționează dacă victima are o situație patrimonială satisfăcătoare. În mod clar, în acest caz se face o discriminare pe criterii de avere. Dintr-un alt unghi, noțiunea „cu cauzarea de daune în

proporții considerabile” poate fi prea larg interpretată. De fapt, judecătorul este cel care fixează limitele de aplicare a legii penale, atunci când constată prezența sau lipsa circumstanței agravante examinate. În aceste condiții, judecătorul nu mai interpretează legea penală, ci o creează. Prin aceasta, judecătorul își depășește competențele, fiind încălcat principiul separației puterilor în stat.

Aplicarea prevederii „*aduce o altă persoană la paupertate*” din Codul german nu implică asemenea dezavantaje. În concluzie, *propunem ca o prevedere similară să fie stabilită în normele din Capitolul VI al Părții Speciale a Codului penal al Republicii Moldova*. Ea ar fi aplicabilă atât în cazul când o persoană avută ar fi adusă la starea de totală sărăcie, cât și în cazul când la aceeași stare ar fi adusă o persoană cu situație patrimonială modestă. În paralel, ar trebui să opereze în continuare agravanta „cu cauzarea de daune în proporții considerabile”. Însă, ar trebui schimbat semantismul acestei noțiuni. În acest sens, se impune revenirea la accepțiunea inițială a conceptului „daune în proporții considerabile” din art.126 CP RM: valoarea, exprimată în bani, a bunurilor materiale sustrate, care depășește 250 unități convenționale. Faptul că legiuitorul moldovean a renunțat la această accepție a fost contraproductiv, deoarece a avut ca efect reducerea dramatică a sferei de aplicare a prevederii „cu cauzarea de daune în proporții considerabile”. Prin aceasta se ignoră dispoziția de la lit.e) alin.(3) art.53 din Legea privind actele legislative, conform căreia un Cod trebuie să se caracterizeze prin caracterul său practic. Dacă un Cod, inclusiv Codul penal, devine inaplicabil sub anumite aspecte, legiuitorul ar trebui să se autoseseze, examinând cauzele acestei lipse de aplicare.

Sub un alt aspect, în dreptul german, dar și în dreptul elvețian, noțiunea de înșelăciune este percepută pe larg. Din punctul de vedere al laturii obiective, înșelăciunea reprezintă un lanț causal complex. Prima verigă în acest lanț este amăgirea. Deja nu se mai impun cerințele ca amăgirea: 1) să fie subtilă; 2) să nu se refere la faptele viitoare; 3) să nu se refere la faptele de natură psihică; 4) să fie activă. Amăgirea reprezintă cauza erorii victimei. Dacă această eroare nu e cauzată de amăgire, nu va exista nici răspunderea pentru exploatarea erorii altuia, cu excepția cazului când făptuitorul era obligat să facă să dispară acea eroare. Amăgirea nu trebuie să fie neapărat subtilă. Chiar subterfugiile rudimentare în privința copiilor sau persoanelor în stare de ebrietate sunt considerate suficiente. Menținerea erorii se echivalează cu inducerea în eroare. În primul caz, făptuitorul prelungește sau consolidează eroarea deja prezentă a victimei.

Eroarea victimei conduce la dispunerea de bunuri. Această dispunere atrage prejudiciul patrimonial, constând în diminuarea valorilor patrimoniale, inclusiv a celor care nu sunt susceptibile de apărare juridico-civilă. Prejudiciul patrimonial se prezintă ca diferență valorică până la și după infracțiune. Totodată, acest prejudiciu trebuie să corespundă cu profitul obținut de făptuitor.

Normele referitoare la înșelăciune din legea penală germană și cea elvețiană nu epuizează sfera reglementară privind înșelăciunea pedepsibilă. Astfel, încă la începutul sec. XIX, Franz von Liszt a defalcat, din conceptul generic de înșelăciune, unele noțiuni derivate: înșelăciunea legată de asigurare; înșelăciunea în scopul sporirii sau reducerii cursului titlurilor de valoare; afirmațiile înșelătoare din prospectul emisiei titlurilor de valoare; afirmațiile publice înșelătoare; coruperea presei [7]. În sec. XIX aceste viziuni teoretice și-au găsit dezvoltare în cadrul Codului penal german: înșelăciunea computațională (§ 263a); obținerea subsidiei pe calea înșelăciunii (§ 264); înșelăciunea investițională (§ 264a); înșelăciunea legată de obținerea creditului (§ 264b). De asemenea, în conformitate cu Codul penal elvețian, se prevede răspunderea pentru: utilizarea prin înșelăciune a dispozitivului de prelucrare a datelor (art.147); prezentarea unor informații false despre activitatea comercială (art.152); prezentarea unor informații false către organele care țin registrul comerțului (art.153); manipulările legate de cursul de piață al valorilor mobiliare (art.161 bis).

Unele din aceste reglementări își găsesc analogul în legea penală a Republicii Moldova. De exemplu, la art.238 CP RM e prevăzută răspunderea pentru dobândirea creditului prin înșelăciune. Alte reglementări ar trebui să-și aibă analoagele în Codul penal al Republicii Moldova. Ținând cont de realizările progresului tehnico-științific și de creșterea rolului investițiilor în funcționalizarea economiei de piață în țara noastră, este oportună incriminarea faptei de înșelăciune investițională. Totodată, răspunderea penală pentru sustragere (în primul rând, pentru escrocherie) ar trebui agravată atunci când computerul apare ca mijloc de săvârșire a infracțiunii [8]. Tocmai predictibilitatea normei juridice cu privire la escrocherie din Codul penal al Republicii Moldova – ca principiu al elaborării, adoptării și aplicării actului legislativ – reclamă ca *legea penală națională să fie completată cu reglementări privind înșelăciunea investițională și înșelăciunea computațională*. Ca model de elevație juridică pot servi, în acest plan, anume prevederile corespunzătoare din legislația germană și cea elvețiană.

În continuarea studiului nostru, vom consemna că *Codul penal-model al SUA*, elaborat de Institutul Dreptului American ca lege-model pentru legiuitorii statelor federale [9], conține descrierile variantelor și modalităților de escrocherie în secțiunile „Sustragerea și infracțiunile înrudite” și „Falsificarea documentelor și procedeele frauduloase”.

De notat că noțiunea de sustragere, utilizată în Codul penal-model al SUA, este una generalizatoare, incluzând astfel de concepte subordonate, ca: delapidare; escrocherie; extorsiune; șantaj; trecerea frauduloasă a bunurilor încredințate în folosul făptuitorului; procurarea bunurilor sustrase etc. Totodată, prin „bunuri” se are în vedere tot ceea ce comportă o valoare patrimonială (de exemplu, bunurile mobile și imobile, drepturile care decurg dintr-un contract, biletele de intrare sau de călătorie, animalele capturate sau cele domestice, apa, energia electrică sau de alt gen).

Art.223.3 din Legea-model specificată mai sus prevede răspunderea pentru sustragerea prin înșelăciune, constând în aceea că făptuitorul, înșelând o persoană fizică, obține bunurile aparținând acestei sau altei persoane fizice ori unei persoane juridice. Înșelăciunea presupune adoptarea unui comportament de următoarea natură: 1) crearea intenționată sau menținerea unei reprezentări eronate, inclusiv despre o lege, valoarea bunului; 2) împiedicarea unei persoane în obținerea informațiilor care pot avea impact asupra părerii acesteia privind caracterul convenției; 3) necorectarea reprezentării eronate, care a fost anterior creată sau menținută de către cel care înșală sau de către cel care, cu bună-știință pentru ultimul, influențează asupra persoanei cu care făptuitorul se afla în raporturi fiduciare sau confidentiale; 4) omisiunea comunicării despre aflarea bunurilor în gaj, despre existența unei pretenții de drept asupra lor sau despre alt impediment juridic în folosirea bunurilor, pe care făptuitorul le transmite sau le grevează cu obligațiuni în vederea compensării valorii bunurilor primite.

Înșelăciunea, ca metodă de comitere a infracțiunii, este specificată și în art.223.7 „Sustragerea serviciilor” din Codul penal-model al SUA, în corespundere cu care este trasă la răspundere acea persoană care, prin înșelăciune, amenințare sau prezentare de semne sau alte mijloace false, ce scutește persoana de achitarea serviciului prestat, se folosește intenționat de serviciile cu plată. În context, prin „servicii” se înțelege: munca, serviciul de telefonie sau alt serviciu public, deservirea hotelieră sau de alimentație publică, accesul la expoziții, utilizarea transportului sau a altor bunuri mobile.

În Legea penală-model americană abuzul de încredere nu este specificat ca o metodă specială de comitere a infracțiunii. Totuși, din analiza legii respective se poate desprinde că la infracțiunile săvârșite prin numita metodă se raportează sustragerea pe calea eschivării de la dispunerea adecvată de mijloacele obținute (art.223.8) și abuzul de bunurile încredințate sau de bunurile aparținând statului ori unei instituții financiare (art.224.13). În prima din ipotezele menționate, persoana care primește bunurile în baza unui acord, în vederea efectuării plăților convenite sau a dispunerii în alt mod de bunurile date, se comportă în raport cu acestea ca și cum acestea ar fi în proprietatea ei, totodată eschivându-se de la efectuarea plății cuvenite sau de la dispunerea adecvată de bunurile corespunzătoare. De observat, că persoana cu funcție de răspundere sau funcționarul public ori funcționarul unei instituții financiare se prezumă a fi dispus de bunuri ca și cum acestea ar fi în proprietatea lui, dacă el se eschivează de la efectuarea plății sau de la prezentarea dării de seamă solicitate legal ori dacă revizia va descoperi insuficiența sau falsitatea dărilor de seamă prezentate.

La rândul său, infracțiunea prevăzută la art.224.13 din Codul penal-model al SUA constă în aceea că făptuitorul folosește sau dispune de bunurile care i-au fost încredințate ca unei persoane împuternicite (în calitate de tutore, administrator al masei succesoriale, administrator al masei concursuale etc.) sau de bunurile aparținând statului sau unei instituții financiare, pe o cale care este cu bună-știință ilegală și care comportă un risc considerabil de pierdere a bunurilor sau de cauzare a prejudiciului.

În secțiunea dedicată falsificării documentelor și procedeele frauduloase sunt prevăzute diferite tipuri de fraude. În mod special, trebuie evidențiate faptele infracționale legate de: eliberarea sau transmiterea cecului sau a unui document similar cu privire la efectuarea plății, când se știa că banii nu vor fi achitați de către tras (art.224.5), utilizarea, în scopul obținerii bunurilor, a unei cărți de credit sustrase, falsificate, expirate sau anulate sau utilizarea în același scop a cărții de credit de către persoana care nu are dreptul să o folosească (art.224.6). De asemenea, printre variatele procedee frauduloase din activitatea de întreprinzător (art.224.7) sunt menționate: 1) utilizarea sau deținerea în scopul utilizării a mijloacelor de măsură sau a altor instrumente, pentru a determina ori fixa incorect calitatea sau cantitatea; 2) vânzarea, oferta sau expunerea pentru vânzare ori transmitere a bunurilor sau serviciilor, în volum mai mic decât cel convenit; 3) vânzarea, oferta sau

expunerea pentru vânzare a mărfurilor contrafăcute sau marcate incorect; 4) publicitatea falsă; 5) declarația falsă scrisă în scopul obținerii unor bunuri sau a unui credit; 6) declarația falsă scrisă în scopul de a contribui la vânzarea titlurilor de valoare sau necomunicarea informațiilor despre titlurile de valoare în documentele scrise, care se referă la astfel de titluri, dacă o cerea legea.

În aceeași secțiune sunt incluse un șir de articole ce sancționează acțiunile frauduloase în privința creditelor: fraudarea creditorilor în legătură cu o datorie garantată (art.224.10), fraudă de insolvență (art.224.11), acceptarea depunerilor într-o instituție financiară insolubilă (art.224.12). Un interes deosebit prezintă ultima normă, în care se prevede răspunderea persoanei cu funcție de răspundere sau a unei alte persoane, care administrează o instituție financiară ori care ia parte la administrarea acesteia, dacă asemenea persoană acceptă sau permite acceptarea de către instituția financiară a unei depuneri bănești, fiind conștientă că, în legătură cu dificultățile financiare, instituția dată preconizează sistarea operațiunilor.

Multe din normele Codului penal-model al SUA și-au găsit reflectare în legile penale ale unor state federale. Mai mult, în Statele Unite au fost adoptate legi federale ce reglementează operațiunile vizând titlurile de valoare, legi conținând sancțiuni penale pentru încălcarea reglementărilor date. În special, este vorba de Legea cu privire la titlurile de valoare din 1933 și de Legea cu privire la schimbul titlurilor de valoare din 1934, care stabilesc răspunderea pentru escrocheria relativă la înregistrarea întreprinderilor, la cumpărarea și vânzarea titlurilor de valoare, la falsificarea dărilor de seamă financiare etc. [10].

În **Codul penal al Franței** din 1992 [11] răspunderea penală pentru infracțiunile contra patrimoniului este reglementată în Cartea a III-a. În Secțiunea I a acesteia, denumită „Despre însușirea ilegală”, sunt specificate următoarele tipuri de fapte infracționale: sustragerea (incluzând formele de sustragere, presupunând aplicarea violenței, a armelor etc.), extorsiunea, șantajul, escrocheria și faptele conexe acesteia, abuzul de încredere, abuzul privind bunurile gajate sau sechestrate, organizarea insolvențității fictive. La fel, din rândul infracțiunilor contra patrimoniului (Secțiunea II din Cartea a III-a) fac parte: dobândirea bunurilor care au fost obținute pe cale infracțională; distrugerea sau deteriorarea bunurilor; infracțiunile în domeniul prelucrării automatizate a datelor.

În art.313-1 din legea penală franceză escrocheria este înțeleasă ca înșelare a persoanei fizice sau juridice, pe calea folosirii unui nume fals sau a unei funcții sau poziții false, ori pe calea realizării unor acțiuni frauduloase, pentru a determina persoana respectivă să transmită mijloace bănești, valori sau alte bunuri, să presteze servicii sau să pună la dispoziție un document patrimonial, în detrimentul său sau al unor terțe persoane.

La formele agravate ale escrocheriei se raportează faptele săvârșite: 1) de persoana care este reprezentantul autorității publice sau care îndeplinește însărcinarea organelor aparatului de stat, în timpul exercitării sau în legătură cu exercitarea funcției sau a însărcinărilor corespunzătoare; 2) de persoana care se erijează în reprezentant al autorității publice sau în persoană care îndeplinește însărcinarea organelor aparatului de stat; 3) de persoana care se adresează după ajutor către populație, în vederea emiterii unor titluri de valoare sau în scopul adunării mijloacelor pentru acordarea asistenței umanitare sau sociale; 4) în detrimentul unei persoane aflate în stare de neputință din cauza vârstei, bolii, deficiențelor fizice sau psihice, a stării de graviditate; 5) de o bandă organizată.

De rând cu escrocheria, Codul penal al Franței prevede și alte infracțiuni, denumite generic „fapte conexe escrocheriei”: 1) abuzul fraudulos de ignoranță, slăbiciunile, minoratul, neputința persoanei, pentru a o determina să săvârșească o acțiune sau inacțiune care ar fi păguboase pentru această persoană; 2) acțiunea având ca scop ca, în timpul licitațiilor publice, prin acordarea de cadouri, dare de promisiuni, uneltire de complot sau prin intermediul unui alt procedeu fraudulos, să fie înlăturată persoana care ridică prețul.

Majoritatea normelor din legea penală franceză au o dispoziție suficient de amplă. Totuși, în unele cazuri se întâlnesc și dispoziții incriminatoare având un caracter cazuist. Astfel, de exemplu, în art.313-5 sunt descrise mai multe acțiuni concrete, recunoscute drept cazuri de escrocherie. Aceste acțiuni sunt comise de persoana care, știind că este în imposibilitate de plată, ori care are intenția de a plăti, fie are intenția de a nu plăti, ordonă: a) să i se servească băuturi sau produse alimentare într-un local în care acestea sunt comercializate; b) să i se pună la dispoziție odăi într-un local pe care le închiriază; c) să i se pună la dispoziție combustibil pentru automobil; d) să fie transportat cu taxiul.

În concluzie la studiul efectuat asupra componenței de escrocherie în reglementarea legii penale americane și franceze este necesar a menționa că legiuitorul moldovean ar putea să preia unele exemple cu caracter inovator din cadrul acestor reglementări. În mod special, se impune diversificarea variantelor și modalităților de escrocherie, fără însă a deraia spre cazuistică [12].

În alt context, este de menționat că în **Codul penal ucrainean** [13] răspunderea pentru escrocherie e prevăzută la art.190. Conform acestei norme, prin „escrocherie” se are în vedere dobândirea bunurilor străine sau a dreptului asupra bunurilor prin înșelăciune sau prin abuz de încredere. La alin.(2), (3) și (4) ale acestei norme sunt prevăzute circumstanțele agravante ale escrocheriei:

- repetat (alin.1);
- în urma înțelegerii prealabile de către un grup de persoane; cu cauzarea de daune în proporții considerabile (alin.2);
- în proporții mari; pe calea operațiunilor ilegale cu folosirea tehnicii electronice de calcul (alin.3);
- în proporții deosebit de mari; de un grup criminal organizat (alin.4).

Comparând definițiile legislative ale noțiunii de escrocherie din Codul penal al Republicii Moldova și din Codul penal ucrainean, putem observa că în acesta din urmă obiectul influențării nemijlocite infracționale este cu un conținut mai larg. Astfel, în legea penală moldovenească acest obiect include bunurile altei persoane și coincide, după întindere, cu obiectul material al infracțiunii. Reieșind din prevederile Codului penal ucrainean, obiectul influențării nemijlocite infracționale a escrocheriei include bunurile străine (obiectul material) și dreptul asupra bunurilor (obiectul imaterial).

Prin „drept asupra bunurilor” trebuie de înțeles, de exemplu, dreptul de proprietate al persoanei asupra bunurilor ce-i aparțin (de exemplu, dreptul de moștenire a bunurilor). Dobândirea dreptului asupra bunurilor presupune obținerea de către făptuitor a facultăților proprietarului (posesia, folosința și dispoziția) [14].

Ar fi oare oportun să preluăm modelul ucrainean de concepere a obiectului influențării nemijlocite infracționale a escrocheriei? Este adevărat că, în asemenea ipoteză, ar fi diluată calitatea escrocheriei de a aparține de categoria sustragerilor. Căci, așa cum se susține pe bună dreptate în literatura de specialitate, „prezența obiectului material (nu și a celui imaterial – *n.a.*) ține de esența infracțiunilor săvârșite prin sustragere” [15]. În alt context, este de notat că, în conformitate cu art.149 CP RM din 1961, se prevede răspunderea, inclusiv, pentru însușirea dreptului asupra averii prin înșelăciune sau abuz de încredere. Deci, a existat un precedent legislativ, la care însă s-a renunțat încă în 1991. Aceasta nu înseamnă că s-a creat o lacună și că dobândirea dreptului asupra bunurilor prin înșelăciune sau abuz de încredere nu este susceptibilă de răspundere conform legii penale a Republicii Moldova. În situația dată, este aplicabil, după caz, art.196 sau art.352 CP RM.

În concluzie, **considerăm că nu este cazul de a lărgi întinderea obiectului influențării nemijlocite infracționale, după exemplul pe care ni-l oferă legiuitorul ucrainean.**

Comparând listele circumstanțelor agravante ale escrocheriei din Codul penal al Republicii Moldova și din Codul penal ucrainean, observăm coincidența deplină a acestora în următoarele cazuri:

- cu cauzarea de daune în proporții considerabile;
- de un grup criminal organizat;
- în proporții mari;
- în proporții deosebit de mari.

Astfel, similitudinea se păstrează, inclusiv, în cazul circumstanței agravante „cu cauzarea de daune în proporții considerabile”. Or, potrivit notei 2 la art.185 „Furtul” din Codul penal ucrainean, în art.185, 186, 189 și 190 din acest act legislativ caracterul considerabil al daunei este determinat cu luarea în calcul a stării materiale a victimei și dacă i-au fost cauzate prejudicii în mărime de la o sută la două sute cincizeci venituri minime ale cetățenilor, nesupuse impozitării. În același timp, potrivit art.126 CP RM, caracterul considerabil al daunei pricinuite se stabilește luându-se în considerație valoarea, cantitatea și însemnătatea bunurilor pentru victimă, starea materială și venitul acesteia, existența persoanelor întreținute de ea, alte circumstanțe care influențează esențial starea materială a victimei. În plus, în doctrina penală se susține, în mod întemeiat, că „după parametrii cantitativi, exprimați bănește, marja mărimii considerabile a daunei se situează între limitele de 5 salarii minime și 500 unități convenționale de amendă” [16].

Există anumite deosebiri dintre circumstanța agravantă „de două sau mai multe persoane” (lit.b) alin.(2) art.190 CP RM) și circumstanța agravantă „în urma înțelegerii prealabile de către un grup de persoane” (alin.(2) art.190 din Codul penal ucrainean).

În conformitate cu alin.(2) art.28 din Codul penal ucrainean, infracțiunea se consideră săvârșită în urma înțelegerii prealabile de către un grup de persoane, dacă a fost săvârșită în comun de două sau mai multe persoane, care în prealabil, adică până la începerea infracțiunii, s-au înțeles să o săvârșescă împreună.

În contrast, agravanta „de două sau mai multe persoane” are o sferă de operare mult mai largă. În primul rând, potrivit Hotărârii Plenumului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la practica judiciară în procesele penale

despre sustragerea bunurilor”, nr.23 din 28.06.2004 [17], existența înțelegerii prealabile între coautori nu influențează asupra calificării sustragerii, săvârșite de două sau mai multe persoane, dar trebuie luată în considerație la individualizarea pedepsei.

Așadar, răspunderea pentru escrocherie se agravează conform lit.b) alin.(2) art.190 CP RM, indiferent dacă între cele două sau mai multe persoane a fost stabilită o înțelegere prealabilă. Dacă această înțelegere a existat, pedeapsa aplicată ar urma să fie stabilită mai aproape de limita maximă a sancțiunii de la alin.(2) art.190 CP RM. Dacă înțelegerea prealabilă nu a existat, atunci pedeapsa aplicată ar urma să fie stabilită mai aproape de limita minimă a sancțiunii de la alin.(2) art.190 CP RM.

Circumstanța agravantă „de două sau mai multe persoane” presupune nu doar ipoteza săvârșirii escrocheriei în coautorat (așa cum se prevede în Codul penal ucrainean). Se presupune și posibilitatea existenței altor două ipoteze: 1) săvârșirea escrocheriei de către o persoană care întrunește semnele subiectului infracțiunii, în comun cu o persoană care nu întrunește aceste semne; 2) săvârșirea infracțiunii de către o persoană care întrunește semnele subiectului infracțiunii, prin intermediul unei persoane care cu bună-știință nu este pasibilă de răspundere penală.

Din cele relatate putem consemna flexibilitatea mai ridicată a legii penale moldovenești, precum și adaptarea ei mai bună la realitatea socială curentă, în comparație cu legea penală ucraineană.

În art.190 CP RM nu este menționată circumstanța agravantă care apare în alin.(3) art.190 din Codul penal ucrainean: „*pe calea operațiunilor ilegale cu folosirea tehnicii electronice de calcul*”.

La tehnica electronică de calcul se raportează tehnica computerizată, cântarele electronice și alte asemenea dispozitive electronice [18].

Din această perspectivă, **considerăm binevenită completarea art.190 CP RM cu o prevedere în care ar fi specificată agravanta nominalizată mai sus.** Tehnica electronică de calcul, utilizată pe post de instrument al infracțiunii, lărgeste mult posibilitățile făptuitorului de a înșela victima sau de a abuza de încrederea ei. La moment, pericolul social sporit al unei asemenea modalități de escrocherie nu este luat în considerație de către legiuitorul nostru. În plus, ipoteza săvârșirii escrocheriei pe calea operațiunilor ilegale cu folosirea tehnicii electronice de calcul nu întotdeauna nimerește sub incidența concursului de infracțiuni prevăzute la art.190 – pe de o parte, și la art.259 („Accesul ilegal la informația computerizată”), art.260² („Alterarea integrității datelor informatice ținute într-un sistem informatic”), art.260³ („Perturbarea funcționării sistemului informatic”) etc. din Codul penal al Republicii Moldova – pe de altă parte.

În **Codul penal bulgar** [19] infracțiunea, similară celei prevăzute la art.190 CP RM, se numește „Înșelăciunea”. Incriminării și sancționării acestei fapte îi este consacrată o întreagă secțiune – Secțiunea IV din Capitolul V „Infracțiuni contra proprietății” al Părții Speciale. Astfel, la art.209 din Codul penal bulgar este descrisă varianta-tip a infracțiunii de înșelăciune. La art.210 și 211 din același act legislativ sunt indicate circumstanțele agravante ale numitei infracțiuni. La art.212 și 213 din Codul penal bulgar se reglementează răspunderea pentru cazurile speciale de înșelăciune: înșelăciunea cu folosirea documentelor și, respectiv, înșelăciunea privind asigurarea.

În conformitate cu alin.(1) art.209 din Codul penal bulgar, prin „înșelăciune” se are în vedere inducerea în eroare sau menținerea erorii acelei persoane, cauzându-i acesteia sau altei persoane un prejudiciu patrimonial, în scopul obținerii unui profit patrimonial.

La prima vedere, s-ar părea că înșelăciunea, în accepțiunea legiuitorului bulgar, prezintă diferențe față de dobândirea ilicită a bunurilor altei persoane prin înșelăciune, prevăzută la art.190 CP RM. Într-adevăr, conceptul de înșelăciune din legea penală bulgară este mai larg decât cel de dobândire ilicită a bunurilor altei persoane prin înșelăciune. Or, conceptul dat înglobează și ceea ce, potrivit art.196 CP RM, se numește „cauzarea de daune materiale proprietarului prin înșelăciune, dacă fapta nu constituie o însușire”. Așadar, legiuitorul bulgar a simplificat lucrurile, reușind să reunească într-o singură componentă de infracțiune atât sustragerea săvârșită pe calea înșelăciunii, cât și cauzarea de prejudicii patrimoniale prin înșelăciune dacă fapta nu constituie o sustragere. Așadar, este vorba despre două concepții legislative diferite aplicate într-un stat sau altul din considerente de politică penală.

O formă atenuată a înșelăciunii este prevăzută la alin.(2) art.209 din Codul penal bulgar: „exploatarea erorii, a lipsei de experiență sau a lipsei de informare a unei alte persoane, cauzându-i un prejudiciu patrimonial, în scopul obținerii unui profit patrimonial”. Or, în acest caz, făptuitorul nici măcar nu menține eroarea victimei, deoarece aceasta – fiind un copil, un bolnav psihic, o persoană în stare de ebrietate etc. – se înșală. Iar făptuitorul profită de acest prilej, pentru a obține un profit patrimonial în detrimentul victimei [20].

La art.210 din Codul penal bulgar sunt nominalizate următoarele circumstanțe agravante ale înșelăciunii:

- 1) făptuitorul se erijează într-o persoană cu funcție de răspundere sau persoană care acționează din însărcinarea autorităților publice;
- 2) în urma înțelegerii prealabile de către două sau mai multe persoane;
- 3) de către o persoană cu funcție de răspundere sau de către o persoană împuternicită care își folosește funcția sau atribuțiile;
- 4) repetat;
- 5) în proporții mari.

Prima din agravantele specificate mai sus nu-și are un analog în art.190 CP RM. Totuși, nu putem susține că ipoteza respectivă nu-și găsește reglementare în legea penală a Republicii Moldova. Astfel, conform art.351 CP RM, se stabilește răspunderea pentru uzurparea de calități oficiale, însoțită de săvârșirea pe această bază a altei infracțiuni. Când această „altă infracțiune” este escrocheria, calificarea se va face conform art.190 și art.351 CP RM.

În mod vădit, agravanta „în urma înțelegerii prealabile de către două sau mai multe persoane” (prevăzută în legea penală bulgară) este mai aproape după conținut de agravanta „de două sau mai multe persoane” (prevăzută în legea penală moldovenească) decât de agravanta „în urma înțelegerii prealabile de către un grup de persoane” (prevăzută în legea penală ucraineană).

Circumstanța agravantă „de către o persoană cu funcție de răspundere sau de către o persoană împuternicită care își folosește funcția sau atribuțiile” din legea penală bulgară are o întindere semantică mai largă decât agravanta „cu folosirea situației de serviciu” din legea penală moldovenească. Aceasta deoarece persoana împuternicită care își folosește funcția sau atribuțiile nu are nici calitatea de persoană cu funcție de răspundere, nici cea de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală; deci, nu poate fi subiectul escrocheriei săvârșite cu folosirea situației de serviciu.

În același timp, conceptul „persoană cu funcție de răspundere” utilizat în legea penală bulgară are aceeași semnificație pe care o au laolaltă noțiunile „persoană cu funcție de răspundere” (art.123 CP RM) și „persoană ce gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală” (art.124 CP RM). Or, potrivit art.93 din Codul penal bulgar, persoană cu funcție de răspundere este persoana căreia i se încredințează executarea, contra plată sau fără remunerare, permanent sau provizoriu a:

- a) obligațiilor de serviciu într-o instituție publică, cu excepția activității legate numai de îndeplinirea funcțiilor tehnice;
- b) activității de conducere sau a activității legate de asigurarea integrității sau gestionării bunurilor străine într-o întreprindere de stat, într-o cooperativă, într-o organizație obștească, într-o altă persoană juridică sau într-o întreprindere individuală, ori a activității notarului privat sau a ajutorului de notar.

La art.211 din Codul penal bulgar sunt specificate alte trei circumstanțe agravante ale infracțiunii de înșelăciune:

- în proporții deosebit de mari;
- care reprezintă un caz deosebit de grav;
- care reprezintă o recidivă periculoasă.

Menționăm că, potrivit art.93 din Codul penal bulgar, prin „caz deosebit de grav” se înțelege cazul în care infracțiunea, cu luarea în calcul a urmărilor prejudiciabile produse sau a altor circumstanțe agravante, mărturiseste despre gradul excepțional de pericol social al faptei și al făptuitorului.

Din cauza formulării prea vagi, nu putem susține completarea art.190 CP RM cu o astfel de noțiune. În legea noastră penală deja există o expresie similară – „urmări grave”, care a fost criticată, just, de către experții Consiliului Europei pentru imprecizia pe care o poate genera în procesul de calificare a infracțiunilor [21].

În conformitate cu art.212 din Codul penal bulgar, se prevede răspunderea pentru dobândirea ilicită a bunurilor imobile străine, în scopul însușirii acestora, prin folosirea documentelor, al căror conținut este neautentic, sau a unui document falsificat.

În Codul penal al Republicii Moldova, la calificarea faptei nu se ia în considerație dacă înșelăciunea constă în folosirea unui document falsificat sau se exprimă într-o altă formă. Iată de ce, sustragerea în rezultatul folosirii de către făptuitor a documentului, falsificat anterior de o altă persoană, urmează a fi calificată numai conform art.190 CP RM.

În continuare, atenția ne va fi concentrată asupra infracțiunii de înșelăciune prevăzute în **Codul penal al României** din 21.06.1968 [22]. Art.215 din acest act legislativ este succesorul art.549-554 din Codul penal

român din 1937. În cadrul aceluiași articol au fost prezentate sintetizat toate variantele în care poate apărea infracțiunea de înșelăciune.

La concret, la alin.(1) art.215 din Codul penal al României din 1968 este descrisă varianta-tip a respectivei fapte infracționale. De fapt, legiuitorul român formulează definiția-cadru funcțională în cazul oricărei variante și modalități ale faptei de înșelăciune: „Inducerea în eroare a unei persoane, prin prezentarea ca adevărată a unei fapte mincinoase sau ca mincinoasă a unei fapte adevărate, în scopul de a obține pentru sine sau pentru altul un folos material injust și dacă s-a pricinuit o pagubă...”. În esență, această definiție reproduce definiția similară din art.549 al Codului penal român din 1937. Totodată, formularea este mai precisă, devenind mai clar că, pentru consumarea infracțiunii de înșelăciune, este obligatorie pricinuirea unei pagube victimei.

Astfel că, în principal, nu există o diferență radicală între infracțiunea prevăzută la art.215 din Codul penal al României din 1968 și infracțiunea specificată la art.190 CP RM. Nu trebuie interpretată superficial noțiunea „înșelăciune” din denumirea art.215 al Codului penal al României din 1968. Fără producerea unei pagube în detrimentul victimei, înșelăciunea nu se poate consuma, fiind întreruptă la etapa de tentativă.

Totuși, există o diferență de care nu se poate face abstracție. În Codul penal al României din 1968 nu există o normă de genul art.196 „Cauzarea de daune materiale prin înșelăciune sau abuz de încredere” din Codul penal al Republicii Moldova. Mai mult, în art.215 din Codul penal al României din 1968 nu vom găsi formulări de tipul „sustragere”, „însușire”, „dobândire ilegală” etc. Iată de ce, componența de înșelăciune din legea penală română este ceea ce, în legea penală autohtonă, reprezintă la un loc componența de escrocherie și cea de cauzare de daune materiale prin înșelăciune sau abuz de încredere. Din această cauză, în accepțiunea legii penale române, infracțiunea de înșelăciune nu poate fi raportată la grupul de infracțiuni săvârșite prin sustragere (așa cum sunt infracțiunile prevăzute la art.208, 209, 211 și 212 din Codul penal al României din 1968). Locul infracțiunii de înșelăciune este printre infracțiunile contra patrimoniului săvârșite prin fraudă (abuz sau amăgire), alături de infracțiunile specificate la art.213-215, 215¹ și 216 ale Codului penal al României din 1968.

În alt context, la alin.(2) art.215 din Codul penal al României din 1968 este descrisă varianta agravată a infracțiunii de escrocherie: „Înșelăciunea săvârșită prin folosirea de nume sau calități mincinoase ori de alte mijloace frauduloase...”. Fără putință de tăgadă, această dispoziție incriminatoare succedă în timp prevederile de la alin.(2) art.549 din Codul penal român din 1937, precum și ale alin.(3) art.334 din Codul penal român din 1865. În alți termeni, precedentul legislativ al variantei agravate a infracțiunii de înșelăciune l-a constituit controversata componență de escrocherie, prevăzută în Codul penal român din 1865.

La alin.(3) și (4) art.215 din Codul penal al României din 1968 se stabilește răspunderea pentru două variante speciale ale infracțiunii de înșelăciune: 1) înșelăciunea privitoare la convenții; 2) înșelăciunea privitoare la cecuri. Dacă ar fi să facem o comparație, vom observa că din peisajul normativ au dispărut alte două variante speciale ale înșelăciunii: 1) înșelăciunea în emigrațiune; 2) înșelăciunea contra asigurătorului. Variante care au existat în Codul penal român din 1937. Ceea ce demonstrează schimbarea de optică în sancționarea prioritărilor a unor manifestări specifice ale faptei de înșelăciune, schimbare determinată de remanierea sociopolitice de anvergură din societatea românească, care au avut loc între anii 1947-1990.

Cât privește noțiunea „abuz de încredere” din legea penală română, aceasta se deosebește cardinal de noțiunea „abuz de încredere” din art.190 CP RM. Ca și sub legiurile anterioare, Codul penal al României din 1968, în art.213, prin „abuz de încredere” are în vedere ceea ce în legea penală autohtonă se numește „delapidarea averii străine”. Ca să ne convingem de aceasta, reproducem dispoziția alin.(1) art.213 din Codul penal al României din 1968: „Însușirea unui bun mobil al altuia, deținut cu orice titlu, sau dispunerea de acest bun pe nedrept ori refuzul de a-l restitui...”. În acest mod, putem constata decalajul de concepții legislative în cele două state asupra noțiunii de abuz de încredere. În contrast cu prevederile legii penale autohtone, în legea penală română abuzul de încredere nu este privit și niciodată nu a fost privit în calitate de complement la înșelăciune în contextul pricinuirii de pagube materiale. Această discrepantă de ordin semantic este absolut firească. Pentru că noțiunea „abuz de încredere” (așa cum este ea înțeleasă în art.190 CP RM) este o invenție a doctrinei penale sovietice, făcându-și apariția pentru prima oară în codificările penale de factură sovietică de la începutul anilor '20 ai secolului XX.

În finalul studiului nostru de drept comparat vom acorda spațiu analizei reglementării care, cu siguranță, pe parcursul istoriei, a influențat primordial evoluția concepției de escrocherie în legislația Republicii Moldova. Ne referim la reglementarea răspunderii penale pentru escrocherie în conformitate cu art.159 din Codul penal al Federației Ruse din 24.05.1996 [23].

La concret, potrivit numitului articol, prin „escrocherie” se înțelege sustragerea bunurilor străine sau dobândirea dreptului asupra bunurilor străine prin înșelăciune sau abuz de încredere.

Considerăm că anume acest model de definire a noțiunii de escrocherie a fost ales pentru formularea în art.190 CP RM a definiției noțiunii de escrocherie: „dobândirea ilicită a bunurilor altei persoane prin înșelăciune sau abuz de încredere.” Concluzia despre influențare este cu mult mai evidentă, dacă luăm în considerare că în proiectul Codului penal al Republicii Moldova [24] noțiunea de escrocherie era definită altfel: „însușirea bunurilor altei persoane, prin înșelăciune sau abuz de încredere”.

Însă, este lesne de observat că, având intenția de a fi originali, autorii textului din art.190 CP RM nu au reprodus *mot a mot* definiția dată în art.159 din Codul penal al Federației Ruse din 24.05.1996. Le-a reușit să fie originali, însă consecințele sunt nefaste. Or, în legea penală rusă termenul „dobândire” este utilizat în raport cu noțiunea „dreptul asupra bunurilor străine”. În opoziție, în art.190 CP RM același termen se raportează la noțiunea „bunurile altei persoane”. Acum, dilema care se profilează este următoarea:

1) legiuitorul autohton a folosit termenul „dobândire” în accepție restrânsă, având în vedere înțelesul de sustragere, însușire. Altfel spus, a avut în vedere dobândirea bunurilor în sensul strict al cuvântului, a lucrurilor privite în corporalitatea lor. Nu și a drepturilor asupra acestora;

2) legiuitorul autohton a utilizat termenul „dobândire” în accepție extinsă, având în vedere ceea ce în limba rusă e denumit „sustragerea bunurilor străine sau dobândirea dreptului asupra bunurilor străine”. Sau, altfel spus, a raportat termenul „dobândire” la noțiunea „bunuri”, așa cum aceasta e definită în alin.(1) art.285 din Codul civil al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 6.06.2002: „Bunuri sunt toate lucrurile susceptibile apropierii individuale sau colective și drepturile patrimoniale” [25].

În mod regretabil, nu există nici un indiciu în textul Codului penal al Republicii Moldova care ar facilita tranșarea acestei dileme.

Prin acest exemplu ne-am putut convinge că experiența legislativă a altor state poate fi un factor care nu întotdeauna contribuie la perfecționarea reglementărilor autohtone. Uneori, recepționarea fără discernământ a modelelor legislative, concepute în alte condiții economice, politice și sociale, poate condiționa blocajul sau regresul în aplicarea eficientă în practică a prevederilor normative autohtone. În acest sens, îi îndemnăm pe cei investiți cu creația legislativă penală să fie receptivi la următoarea aserțiune aparținând lui S.Brînza: „...reperele originale de certă valoare și utilitate din cadrul legilor penale ale altor state trebuie analizate în vederea contribuției acestora la perfecționarea propriei legislații. Totuși, înainte de orice receptare a modelelor de împrumut, legiuitorul ar trebui să cunoască mai bine spiritul poporului pentru care întocmește legile și pe care voiește să-l aducă pe calea progresului. Prețioasa moștenire acumulată de veacuri în ce privește apărarea penală a patrimoniului nu poate fi neglijată și dată uitării” [26].

Făcând un bilanț al analizei juridico-comparative a reglementărilor privitoare la infracțiunea de escrocherie, formulăm următoarele **concluzii**:

1) *în dreptul penal german, dar și în dreptul penal elvețian, noțiunea de înșelăciune este percepută larg. Menținerea erorii se echivalează cu inducerea în eroare. Iar subterfugurile rudimentare în privința copiilor sau persoanelor în stare de ebrietate intră sub incidența noțiunii de înșelăciune;*

2) *în Codul penal-model al SUA, escrocheria este un concept subordonat noțiunii de sustragere. În același timp, ca obiect (i)material al escrocheriei sunt considerate bunurile imobile, energia, serviciile și alte foloase patrimoniale;*

3) *în Codul penal al Franței, escrocheria este considerată formă a însușirii ilegale. Însă, alături de sustragere;*

4) *în legile penale ucraineană și rusă, dreptul asupra bunurilor se consideră obiectul imaterial al infracțiunii de escrocherie. Pe cale de consecință, în contextul acestor legi, componenta de escrocherie depășește cadrul componentei generice de sustragere;*

5) *în legile penale română și bulgară, conceptul de înșelăciune corespunde în general conceptului de escrocherie din legea penală autohtonă. Cu o singură excepție de esență: în accepțiunea celor două legi, noțiunea de înșelăciune cuprinde noțiunea care, în Codul penal al Republicii Moldova, desemnează fapta incriminată la art.196 CP RM;*

6) *preluarea parțială a modului reglementar al escrocheriei din legea penală a Federației Ruse are repercusiuni negative în planul interpretării și aplicării corecte a art.190 CP RM.*

Referințe:

1. Уголовный кодекс ФРГ. - Москва: Зерцало, 2000, с.148.
2. Клепицкий И.А. Объект и система имущественных преступлений в связи с реформой уголовного законодательства России: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 1995, с.92.
3. Уголовный кодекс Швейцарии. - Москва: Зерцало, 2000, с.56.
4. Krause H., Thoma H. Das neue Strafrecht. Besonderer Teil. - Stuttgart, 1976, p.57.
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2009. - Nr.41-44.
6. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.36-38.
7. Лист Ф. Учебник уголовного права. Часть Особенная. - Москва, 1905, с.191.
8. Botezatu I. Modelele german și elvețian de perfecționare a reglementărilor penale naționale privind escrocheria // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.I. - Chișinău: CEP USM, 2006, p.376-378.
9. Примерный уголовный кодекс (США). Оригинальный проект Института американского права / Под ред. Б.С. Никифорова. - Москва, 1969.
10. Никифоров Б.С., Решетников Ф.М. Современное американское уголовное право. - Москва, 1990, с.169.
11. Новый Уголовный кодекс Франции / Научный ред. Н.Ф. Кузнецова, Э.Ф. Побегайло. - Москва, 1993.
12. Botezatu I. Escrocheria în reglementarea legii penale americane și franceze // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. - Chișinău: CEP USM, 2005, p.283-285.
13. Уголовный кодекс Украины / Под ред. В.Я. Тация и В.В. Сташиса. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.
14. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / Под ред. Е.Л. Стрельцова. - Харьков: Одиссей, 2005, с.381.
15. Brînza S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, p.292.
16. Ibidem, p.290.
17. Buletinul Curții Supreme de Justiție. - 2004. - Nr.8. - P.5-11.
18. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий, с.382.
19. Уголовный кодекс Республики Болгария / Под ред. А.И. Лукашова. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
20. Botezatu I. Analiza juridico-comparativă a reglementărilor privind escrocheria în legislația Ucrainei și Bulgariei // Revista Națională de Drept. - 2006. - Nr.9. - P.52-55.
21. Botezatu I. Modelul de reglementare a răspunderii penale pentru escrocherie în legislația unor țări est-europene // Revista științifică a USM „Studia Universitatis”. Seria „Științe sociale”. - 2007. - Nr.6. - P.81-84.
22. Buletinul Oficial. - 1968. - Nr.79-79bis.
23. Собрание законодательства Российской Федерации. - 1996. - №25.
24. Codul penal al Republicii Moldova. Proiect. - Chișinău: Garuda-Art, 1999.
25. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.82-86.
26. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p.353.

Prezentat la 15.10.2009

**TRAFICUL DE FIINȚE UMANE ȘI TRAFICUL DE COPII
ÎN SCOPUL PRELEVĂRII ORGANELOR SAU ȚESUTURILOR
(art.165 alin.(1) și art.206 alin.(1) și (2) lit.f) CP RM)**

Adriana EȘANU

Catedra Drept Penal și Criminologie

The practice of human organs trafficking has been widely spread in Moldova for over 10 years. However, this phenomenon did not encourage any detailed research in the legal theory. In this context, this article represents a profound analysis of the crimes of human and child trafficking with purpose of harvesting human organs and tissues. Therefore, the author revealed and analyzed several judicial problems and applicable criminal provisions concerning the legal qualification of the human trafficking with purpose of harvesting human organs and tissues, as well as the harvesting of the transplantation material.

As a result, based on the previous research, the author has proposed well grounded recommendations in order to improve the criminal legislation in the given field.

Prima normă de incriminare care a instituit răspunderea penală pentru actul de prelevare ilegală a organelor sau țesuturilor umane o regăsim în Codul penal al Republicii Moldova în redacția din 1961 [1], nu ca o componență de sine stătătoare, ci ca un semn calificat al traficului ilicit de ființe umane, prevăzut la Capitolul „Infrațiuni contra vieții, sănătății, libertății și demnității persoanei” (art.113/2 alin.(3) pct.6) CP RM).

Incriminarea faptei de trafic de ființe umane săvârșit pentru prelevarea și transplantarea organelor sau țesuturilor umane în redacția Codului penal din 1961, implementată prin *Legea Republicii Moldova privind completarea Codului penal și Codului de procedură penală*, nr.450-XV din 30.07.2001, își găsește justificare în atestarea fenomenului de trafic de organe în perioada anilor 1998-2000. În lipsa cu desăvârșire a unei baze juridice necesare în legea penală autohtonă în redacția din 1961, potrivit Răspunsului oficial al Secției Prevenire și Combateră a Traficului de Ființe Umane a Procuraturii Generale a Republicii Moldova nr.15-7d/08-919 din 13.11.2008 la interpelarea Catedrei Drept Penal și Criminologie a Universității de Stat din Moldova, nr.76 din 27.10.2008 [2], în privința traficării celor 15 cetățeni ai Republicii Moldova în Turcia, cărora li s-a prelevat câte un rinichi, în perioada menționată *supra*, la 17.02.1999 organul de urmărire penală al Comisariatului de poliție al sectorului Ciocana, mun. Chișinău, a început urmărirea penală în privința cet. N.S. în baza art.122 alin.(2) CP din 1961, adică sustragerea prin escrocherie din avutul proprietarului, cu pricinuirea unei daune considerabile păgubașului. Carența acestei încadrări constă tocmai în lipsa obiectului material al sustragerii, fundamentat pe inexistența aspectului de natură socială și economică a organelor umane; or, elementele și produsele corporale constituie rezultatul unui proces fiziologic firesc, nu însă rezultatul muncii umane, nu au valoare materială și cost determinat.

Vis-à-vis de modul de redactare a circumstanței agravante incidente tematicii abordate, potrivit fostei reglementări, avem careva rezerve. Or, utilizarea conjuncției „și” între actul de prelevare și transplant presupune o cumulare a acestora, ceea ce făcea imposibilă aplicarea agravantei. *De lege lata*, această situație parțial a fost remediată, aspectele lacunare constituind obiectul cercetării în paginile ce urmează.

Așadar, din conținutul juridic al infrațiunilor prevăzute la art.165 și art.206 CP RM în redacția din 2002 surprindem anumite scopuri speciale raportate la acțiunea principală, a căror inexistență ar duce la imposibilitatea conceperii faptei drept trafic de ființe umane sau trafic de copii. Unul dintre cele mai inedite scopuri ale infrațiunii sus-nominalizate, dar, în același timp, puțin tratat în literatura de specialitate, apare prelevarea organelor sau țesuturilor.

Varianta inițială a textului incriminator de la art.165 și art.206 CP RM prevedea însă un scop special dublu: unul primar și unul final; or, sintagma „prelevarea organelor sau țesuturilor pentru transplantare” denotă cele afirmate.

Deoarece dispoziția art.165 și a art.206 CP RM stabilea inițial în calitate de condiție *sine qua non* prelevarea organelor sau țesuturilor anume pentru transplantare, transplantul era conceput drept unicul scop final. Prin urmare, legiuitorul autohton a evitat să opereze în conținutul juridic al infrațiunii cu o enumerare neexhaustivă a scopului final urmărit de făptuitor la comiterea faptei, desemnând expres năzuința prelevării.

Anterior ne-am exprimat dezacordul [3] vis-à-vis de desemnarea unui scop final unic, motiv pentru care am pledat în favoarea următorului raționament: or, prelevarea organelor sau țesuturilor umane cu scopul efectuării experimentelor, cercetărilor științifice, cu scopul obținerii unor preparate medicamentoase sau consumul lor în alimentație, nu prezintă un pericol analogic transplantului?

Indubitabil, toate scopurile finale nominalizate atentează, ca și transplantul, asupra unității anatomice a corpului uman și asupra funcționării corecte a țesuturilor și a organelor unei persoane. Mai mult ca atât, alte scopuri finale decât transplantul pot să comporte un grad de pericol cu mult mai înalt, spre exemplu, canibalismul sau executarea unor ritualuri ezoterice etc.

Să ne imaginăm următoarea situație: o persoană este transportată peste frontiera vamală a țării cu scopul de a i se preleva sângele – țesut lichid circulat de origine mezenchimală. Transfuzia este doar un prototip pentru ceea ce medicina astăzi dezvoltă în avalanșă anume donarea de țesuturi și organe umane, grație biotehnologiilor descoperite până acum.

Pe lângă transfuzie, ca scop final al prelevării, având ca obiect sângele, putem surprinde și vampirismul, experimentul, cercetarea științifică, executarea ritualurilor sau chiar comercializarea acestuia. Spre regret, nici unul dintre scopurile finale enumerate, chiar și în cazul probării existenței acestora la făptuitor în momentul comiterii faptei, nu puteau întregi, potrivit fostului text incriminator, scopul special al infracțiunii analizate și, ca efect, fapta nu putea fi concepută drept trafic de ființe umane sau trafic de copii. Prin urmare, aceasta reprezenta o lacună ce a scăpat din vizerul legiuitorului autohton, de care puteau profita multiplele rețele de traficanți. În vederea înlăturării unei atare nelegiuiri, prin *Legea privind modificarea și completarea unor acte legislative*, nr.193-XVI din 26.09.2008, legiuitorul autohton a implementat propunerile *de lege ferenda* privind excluderea sintagmei „*pentru transplantare*” din dispoziția art.165 CP RM – „Trafic de ființe umane” și din dispoziția alin.(1) și alin.(2) lit.f) art.206 CP RM – „Trafic de copii”. Mai mult ca atât, potrivit Notei informative la Proiectul de Lege [4], excluderea sintagmei „*pentru transplantare*” reprezintă un pas firesc de ajustare a legislației ce reglementează combaterea traficului de ființe umane la prevederile art.3 al *Protocolului privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor* [5], adițional la Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate, adoptat la New York la data de 15.11.2000. De altfel, modificările operate reprezintă și o ajustare a legislației naționale la cea a Consiliului Europei. Or, noțiunea „trafic de ființe umane”, stipulată în art.4 lit.a) din *Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane* [6], nu face referință la necesitatea precizării scopului final al prelevării de organe, oferind astfel posibilitatea incriminării traficului de persoane pentru prelevare de organe, indiferent de scopul final al prelevării.

În vederea uniformizării legislației în materie de trafic de ființe umane și trafic de copii, Plenul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova [7] stabilește că prelevarea de organe sau țesuturi pentru transplantare are loc în cazul obligării victimei la prelevare de organe, țesuturi sau alte elemente ale corpului pentru transplantare, contrar prevederilor *Legii privind transplantul de organe și țesuturi umane*. Specificăm însă, că prezenta interpretare în sensul lărgirii arealului materialelor biologice, ca efect al includerii și a altor elemente ale corpului uman, reprezintă o gravă încălcare a principiului legalității, prevăzut la art.3 alin.(1) CP RM, deoarece prin alte elemente ale corpului uman, în actuala concepție a științei medicale, se are în vedere celulele de origine umană. În lipsa unei prevederi exprese a normei de incriminare în privința acestora, decade și obiectul actului de prelevare. Mai mult ca atât, Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție face trimitere la *Legea nr.473-XIV/1999* [8], care are ca obiect de reglementare doar organele și țesuturile umane.

În lipsa unei posibilități de încadrare a faptei de trafic de ființe umane sau trafic de copii cu scopul prelevării celulelor de origine umană, *de lege ferenda* considerăm oportun de a lărgi spectrul materialelor biologice, în sensul includerii termenului „*celule umane*”, analogic legislației penale române, având ca argument nu doar intenția explicită a legiuitorului de a reglementa prin *Legea privind transplantul de organe, țesuturi sau celule umane* [9] și aceste elemente corporale, dar și pericolul social identic al scopului râvnit celui de prelevare de organe și țesuturi.

Modificarea corespunzătoare a textului incriminator prevăzut la art.165 și art.206 CP RM va limita, cu siguranță, intervenția asupra corpului omenesc. Astăzi, când vorbim despre manipulare genetică, despre protecția structurii genetice, ne gândim imediat la dreptul de moștenire genetică și la păstrarea nealterată a identității personale [10] și, prin aceasta, chiar a speciei umane.

Dat fiind avansările științifice de ultimă oră, valorificarea materialului genetic din nucleul celulelor umane ridică mari controverse. O problemă care ar putea fi evitată ar fi provocarea artificială a formării unui embrion

uman purtător al acelorași informații genetice ca un alt embrion, făt, ființă umană în viață sau decedată. Astfel, transferul patrimoniului ereditar al unei persoane la o viitoare ființă umană constituie o violare gravă a demnității umane, având în vedere că fiecare persoană are dreptul de a fi o entitate unică și nu o copie a unei alte persoane [11].

Probabil că reticenta includerii în sfera apărării juridico-penale și a celulelor de origine umană își are raționamentul în lipsa unei urmări imediate, precum ar fi în cazul prelevării ovulelor sau a spermatozoizilor; or, extirparea acestora nu duce la nici o disfuncție a organismului și nici nu distruge unitatea anatomică a corpului. Deși actul de prelevare a celulelor umane ca scop primar poate fi neprimejdios, periculoasă poate fi utilizarea lor ulterioară. Legiuitorul consimte donarea celulelor sexuale, stipulând că păstrarea și utilizarea acestora nu pot fi sursă de profit (art.9 alin.(4) al *Legii cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială* [12]); dar, în același timp, nu este prevăzută nici o sancțiune pentru această faptă. Prin urmare, această lacună trebuie suplinită, pentru că asemenea practică atentează la bunele moravuri, la dreptul la moștenire genetică și la demnitatea umană.

Legea privind modificarea și completarea unor acte legislative, nr.376-XVI din 29.12.2005 [13], a introdus modificări esențiale în componența de infracțiune prevăzută la art.165 CP RM. Noul corolar al textului incriminator exclude juridicitatea faptei și, respectiv, impunitatea făptuitorului, chiar dacă se face proba unui consimțământ din partea victimei.

În principiu, acceptarea regulii conform căreia consimțământul unei persoane nu poate înlătura existența infracțiunii este discutabilă, dat fiind consacrară libertății de apreciere și a autodeterminării unei persoane. De aici și întrebarea: care este raționamentul abandonării de către legiuitor a semnelor constitutive al infracțiunii – absența consimțământului?

O prima judecată cu valoare probantă la această întrebare rezidă tocmai în tendința de a armoniza legislația internă cu reglementările internaționale, la concret – cu *Protocolul privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor*, adițional la Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate. Fidelitatea modului de redactare nu reprezintă însă o preluare oarbă a textului protocolar, deoarece la baza excluderii explicite a cauzei de înlăturare a caracterului ilicit al faptei stau motive serioase care, desigur, impun anumite explicații.

Pentru a părea cât se poate de convingători, vom purcede la o analiză a condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească un consimțământ pentru a avea relevanță penală:

primo – consimțământul să fie valabil exprimat. Aceasta presupune că titularul valorii sociale ocrotite să fie o persoană care înțelege semnificația actului său de dispoziție și îl face în cunoștință de cauză. Din această perspectivă, trebuie să se țină seama de regulile de validitate a consimțământului din dreptul civil, unde consimțământul nu este valabil, dacă este viciat de violențe, dol, eroare sau contravine bunelor moravuri. Iată și o primă explicație în acest sens, căci din analiza conținutului constitutiv al infracțiunii de trafic de ființe umane rezultă clar că consimțământul, în particular – cu scopul prelevării organelor sau țesuturilor, este obținut, explicit sau implicit, prin înșelăciune, prin amenințare cu aplicarea sau prin aplicarea violenței fizice sau psihice nepericuloase pentru viața sau sănătatea persoanei, prin răpire, prin confiscare de documente, prin servitute, prin amenințare cu divulgarea informațiilor confidențiale familiei victimei sau altor persoane atât fizice, cât și juridice, prin abuz de poziție de vulnerabilitate etc., mijloace care fac ca consimțământul victimei să nu fie valabil exprimat. În acest sens, instanța a apreciat corect circumstanțele cauzei, astfel încât, prin sentința Judecătorei Edineț din 19.01.2006, S.M. a fost recunoscut vinovat pentru recrutarea și transportarea lui A.I. și B.I. în scop de prelevare a organelor [14]. Deși victimele și-au exprimat acordul la cedarea elementelor transplantologice, modalitatea acțiunii adiacente – abuzul de poziție de vulnerabilitate – a invalidat consimțământul victimei la prelevarea organelor.

Conform art.2 alin.(10) lit. a) al *Legii privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane* [15], starea de vulnerabilitate presupune starea specială în care se află persoana, astfel încât este dispusă să se supună abuzului sau exploatării, în special din cauza situației precare din punctul de vedere al supraviețuirii sociale.

În literatura de specialitate națională [16], starea de vulnerabilitate comportă cel puțin trei aspecte, și anume: *aspectul economic* manifestat prin sărăcie extremă; *aspectul juridic* manifestat prin lipsa de încredere în organele de drept, precum și necunoașterea prevederilor legale în materie de protecție a persoanelor traficate; *aspectul afectiv* manifestat prin încrederea victimei în promisiunile unei persoane apropiate care se dovedește a fi autorul traficului de ființe umane sau complicele la această infracțiune.

Prin urmare, pentru a nu genera inegalități (în caz de acceptare a comercializării elementelor sau produselor corpului uman, acei care și-ar permite să cumpere organele necesare vor fi doar cei bogați, în timp ce săracii ar fi acei care și-ar vinde organele sau țesuturile pentru o stare financiară mai bună), s-a și exclus consimțământul la prelevare de organe sau țesuturi umane din categoria cauzelor justificative ale infracțiunii prevăzută la art. 165 CP RM;

secundo – consimțământul este incident doar dacă vizează o valoare socială de care titularul poate să dispună. Această condiție, considerăm, este una fundamentală, strâns legată de limitele sferei drepturilor unui individ cu privire la care se poate opera. Potrivit literaturii de specialitate [17], sunt disponibile acele drepturi care nu prezintă o imediată utilitate socială și care sunt recunoscute de stat în primul rând pentru a asigura interesul individual.

În această optică de idei, cele mai dificile probleme le ridică drepturile organice legate de persoana titularului. Fără a ne abate de la tematica propusă spre dezbateri, amintim că dreptul la sănătate, la integritate corporală, la libertate, onoare, demnitate sunt considerate drepturi disponibile în principiu, desigur dacă sunt întrunite două condiții cumulative, și anume: consimțământul dat să nu aibă ca efect o sacrificare totală a dreptului în cauză și să nu contravină ordinii publice și bunelor moravuri. Tocmai ultima constituie punctul de reper în determinarea valabilității consimțământului, fapt ce determină angajarea sau excluderea răspunderii penale.

Raportând textul incriminator prevăzut la art.165 CP RM la condițiile de mai sus, în coroborare cu legile bioetice speciale, stabilim că legiuitorul autohton autorizează prelevările de organe sau țesuturi de origine umană exclusiv în scopuri terapeutice, în pofida faptului că prin aceasta se aduce atingere sănătății donatorului.

De fapt, fundamentul permisiunii explicite asupra prelevării de organe și țesuturi umane rezidă în ideea prelungirii vieții celor care se află în pericol, fiind o ultimă speranță a muribunzilor. Mai mult ca atât, donarea elementelor sau produselor corpului uman trebuie să fie subordonată unei motivații altruiste și caritabile; prin urmare, este de neconceput ca generozitatea donatorului să fie manipulată ca pretext sau paravan pentru profitul financiar;

tertio – consimțământul trebuie să parvină de la titularul valorii social ocrotite. În contextul incriminării analizate, adesea se întâmplă că consimțământul este acordat de o persoană care deține controlul asupra victimei, ceea ce face inadmisibilă validitatea acceptului de a suporta săvârșirea infracțiunii;

quatro – consimțământul trebuie să fie determinat, adică victima trebuie să cunoască dinainte care sunt consecințele faptei pe care o acceptă în general și care este riscul operator în special, situație care este neglijată de făptuitor;

quinto – consimțământul să fie actual, adică să existe la momentul realizării prelevării. Interpretând prevederile art.18 alin.(1) lit.e) al *Legii privind transplantul de organe, țesuturi sau celule umane*, donatorul își poate retrage liber și oricând consimțământul, cu excepția cazurilor când medicii au început deja actul prelevării, iar stoparea lui și revenirea la poziția inițială sunt imposibile sau prezintă un pericol pentru sănătatea și viața donatorului.

Încă un argument forte vine să susțină poziția legiuitorului autohton: dat fiind faptul că traficul de ființe umane are un caracter organizat și transnațional, reprezintă o formă extremă de încălcare a drepturilor omului, o amenințare la adresa identității și demnității ființei umane, dar și a siguranței naționale a fiecărui stat, e și firesc să se invalideze consimțământul acordat de o persoană care nu poate dispune de un interes superior.

În concluzie, în noua ipoteză incriminatorie, legiuitorul a decis să pedepsească fapta de trafic de ființe umane cu scopul prelevării de organe și țesuturi umane, în pofida consimțământului victimei, întrucât din argumentele ce le-am relatat în prezentul studiu rezultă că acest consimțământ este întotdeauna viciat și, ca atare, nu îndeplinește condițiile unui consimțământ valabil exprimat.

O ultimă remarcă se impune a fi elucidată, și anume: acea de fluctuație în privința variantelor agravate ale componentelor de trafic de ființe umane și trafic de copii, organice legate de actul de prelevare a materialului biologic. Alin.(2) art.206 CP RM înregistrează la lit.f) circumstanța ce agravează răspunderea penală a traficului de copii – „însoțit de prelevarea organelor sau țesuturilor”, ceea ce presupune că în caz de depășire a laturii obiective a formei tipice a infracțiunii, adică de prelevare nemijlocită a unui organ sau țesut, fapta urmează a fi încadrată în baza alin.(2) al articolului menționat.

Nu putem face trimitere la constatarea de mai sus, atunci când se depășește latura obiectivă a traficului de ființe umane (art.165 CP RM), deoarece textul incriminator nu înregistrează o agravantă similară componentei de trafic de copii.

Cum vom proceda în cazul extirpării nemijlocite a organului sau țesutului de origine umană, atunci când se întrunesc toate elementele constitutive ale traficului de ființe umane?

Practica de urmărire penală, confruntându-se cu această dilemă, *in concreto*: recrutarea, adăpostirea victimei C.I. în scop de prelevare a organelor pentru transplantare, precum și organizarea transportării acestuia în or. Istanbul (Turcia) de către C.V., urmat de prelevarea rinichiului stâng, încadrează cele comise de C.V. în baza art.165 alin.(3) lit.b) CP RM, adică trafic de ființe umane soldat cu vătămare gravă a integrității corporale sau a sănătății [18].

Nu putem fi de acord cu soluția oferită, aceasta deoarece: vătămare gravă a integrității corporale prevăzută la lit.b) alin.(3) art.165 CP RM urmează să se găsească într-o legătură de cauzalitate directă cu faptele comise, adică cu acțiunea principală care s-a manifestat prin recrutarea, adăpostirea și cu acțiunea adiacentă care s-a materializat în concret prin înșelăciune; or, cele săvârșite de către C.V. nu corespund acestei cerințe.

Chiar și în ipoteza realizării nemijlocite de către făptuitor a actului de prelevare a unui organ, faptă prejudiciabilă incidentă indicatorului vătămării grave a integrității corporale sau a sănătății – vătămare periculoasă pentru viață, prezența aspectelor intelectual și volitiv ale vinovăției în cauză denotă prezența intenției, nu însă a imprudenței, așa cum o cere varianta agravată prevăzută la lit.b) alin.(3) art.165 CP RM. Prin urmare, în conjunctura în care același făptuitor comite acțiunea principală și realizează nemijlocit prelevarea unui organ, fapta urmează a fi încadrată ca trafic de ființe umane în concurs cu vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății. Această soluție se impune, așa cum corect se afirmă în literatura de specialitate [19], prin comparația prevederilor de la alin.(2) lit.f) „cu aplicarea violenței periculoase pentru viața, sănătatea fizică sau psihică a persoanei” și, respectiv, de la alin.(3) lit.b) „soldate cu vătămarea gravă a integrității corporale sau cu o boală psihică a persoanei, cu decesul ori sinuciderea acesteia” ale art.165 CP RM, fiind dictată de evaluarea corectă a pericolului social al faptei.

Însă, revenind la exemplul din practica de urmărire penală, făptuitorul s-a limitat doar la organizarea transportării victimei cu scopul prelevării organelor. Deși prelevarea rinichiului victimei este o acțiune improprie făptuitorului, totuși suntem în prezența realizării formei scopului special al traficului de ființe umane. De vreme ce în norma de incriminare nu există nici o referire privind atestarea acțiunii adiacente analogice traficului de copii – „însoțit de prelevarea organelor, țesuturilor umane”, în lipsa altor circumstanțe agravante, fapta urmează a fi încadrată în baza art.165 alin.(1) CP RM, soluție reținută de instanța de fond [20], apel [21] și chiar recurs [22].

Considerăm însă că realizarea formei scopului special denotă un pericol social mai sporit decât simpla urmărire a acestuia, motiv din care pledăm pentru implementarea unei circumstanțe agravante analogice traficului de copii, cu includerea corespunzătoare a celulelor de origine umană, și anume – „însoțit de prelevarea organelor, țesuturilor sau celulelor umane”.

Potrivit Răspunsului oficial al Secției Prevenire și Combatere a Traficului de Ființe Umane a Procuraturii Generale a Republicii Moldova nr.15-7d/08-919 din 13.11.2008 la interpelarea Catedrei Drept Penal și Criminologie a USM, nr.76 din 27.10.2008 [23], cazuri de trafic de persoane în scopul prelevării de organe au fost depistate și investigate la sfârșitul anilor '90 – începutul anilor 2000, iar actualmente, la nivel de fenomen, acest gen de exploatare nu există.

Cu toate că fenomenul traficului de persoane cu scopul prelevării de organe a fost stopat, așa cum pretinde sursa nominalizată, nu putem neglija realitatea criminalității aparente. Or, făcând o analiză a Răspunsului oficial al Secției Prevenire și Combatere a Traficului de Ființe Umane a Procuraturii Generale a Republicii Moldova sus-indicat, conchidem că în perioada anilor 1999 – 2007 au fost traficate cu scopul prelevării de organe 21 de persoane, fiind pronunțate în acest sens patru sentințe de condamnare în baza componentei de trafic de ființe umane cu scopul prelevării de organe și o sentință de condamnare în baza componentei de trafic de copii cu scopul prelevării de organe. De notat că la moment există încă 5 cauze penale în materie de trafic de persoane cu scopul prelevării de organe, aflate în faza de urmărire penală. Mai mult ca atât, conform Raportului de activitate al Centrului pentru Prevenirea Traficului de Femei pe anii 2003 – 2006 [24], reieșind din declarațiile victimelor depuse la urmărirea penală și în fața instanței judiciare, s-a constatat că 2% din victime au fost traficate în scopul prelevării de organe pentru transplant.

Referințe:

1. Codul penal: Legea RSSM din 24.03.1961 // Veștile RSSM. - 1961. - Nr.010. (24 aprilie). Abrogat la 12.06.2003 prin Legea Republicii Moldova nr.1160-XI din 21.06.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.128. (13 septembrie).

2. Eșanu A. Infrațiuni legate de prelevarea organelor sau țesuturilor umane în reglementarea legislației penale contemporane: Teză de doctor în drept. *Anexele 7, 8.* - Chișinău, 2009, p.193-195.
3. Eșanu A. Infrațiuni legate de prelevarea organelor sau țesuturilor umane în reglementarea legii penale a Republicii Moldova // *Analele Științifice ale USM. Seria „Științe Socioumanistice”*. Ediție Jubiliară. Vol.I. - Chișinău, 2006, p.428.
4. Notă informativă la Proiectul de Lege privind modificarea și completarea unor acte legislative, nr.193-XVI din 26.09.2008 // www.parlament.md
5. Protocolul privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor, adițional la Convenția ONU împotriva criminalității transnaționale organizate, adoptat la New York la data de 15.11.2000, ratificat de Republica Moldova prin Legea nr.15-XV din 17.02.2005 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova.* - 2005. - Nr.36-38/122. (4 martie).
6. Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane, semnată la Varșovia la 16 mai 2005, ratificată de Republica Moldova prin Legea nr.67-XVI din 30.03.2006 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova.* - 2006. - Nr.66-69/277. (28 aprilie).
7. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica aplicării legislației în cauzele despre traficul de ființe umane și traficul de copii, nr.37 din 22.11.2004 // *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova.* - 2004. - Nr.8.
8. Legea privind transplantul de organe și țesuturi umane: Legea Republicii Moldova nr.473-XIV din 25 iunie 1999 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova.* - 1999. - Nr.94-95/474. (26 august) - abrogată.
9. Legea privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane: Legea Republicii Moldova nr.42-XVI din 06 martie 2008 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova.* - 2008. - Nr.81/273. (25 aprilie). În vigoare din 25 octombrie 2008.
10. Scripcaru Gh., Ciucă A., Astărăstoie V. ș.a. Introducere în biodrept – de la bioetică la biodrept. - București: Lumina LEX, 2003, p.55.
11. Moldovan A. Tratat de drept medical: Curs universitar. - București: ALL Beck, 2002, p.265.
12. Legea cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificare familială: Legea Republicii Moldova nr.185-XV din 24 mai 2001 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova.* - 2001. - Nr.90-91. (2 august).
13. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova.* - 2006. - Nr.20/89. (31 ianuarie).
14. Eșanu A. Infrațiuni legate de prelevarea organelor sau țesuturilor umane în reglementarea legislației penale contemporane: Teză de doctor în drept. *Anexa 8.* - Chișinău, 2009, p.195.
15. Legea privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane: Legea Republicii Moldova nr.241-XVI din 20 octombrie 2005 // *Monitorul Oficial al Republicii Moldova.* - 2005. - Nr.164-167/812. (9 decembrie).
16. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. ș.a. Drept penal. Partea Specială. Vol. II. - Chișinău: Cartier, 2005, p.143.
17. Antolisei F. Manuale di diritto penale: parte generale. - Milano: Giuffrè, 1994, p.287.
18. Sentința Judecătorei sect. Botanica, mun. Chișinău, nr.1-20/2006 din 6 martie 2006 // Arhiva Judecătorei sect. Botanica, mun. Chișinău (nepublicată).
19. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. ș.a. Op. cit., p.145-146.
20. Sentința Judecătorei sect. Botanica, mun. Chișinău, nr.1-20/2006 din 6 martie 2006 // Arhiva Judecătorei sect. Botanica, mun. Chișinău (nepublicată).
21. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel, mun. Chișinău, nr.1a-664/2006 din 11 aprilie 2006 // Arhiva Judecătorei sect. Botanica, mun. Chișinău (nepublicată).
22. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.1ra-751/2006 din 5 iulie 2006 // Arhiva Judecătorei sect. Botanica, mun. Chișinău (nepublicată).
23. Eșanu A. Infrațiuni legate de prelevarea organelor sau țesuturilor umane în reglementarea legislației penale contemporane: Teză de doctor în drept. *Anexele 7, 8.* - Chișinău, 2009, p.193-195.
24. Raportul de activitate al Centrului pentru Prevenirea Traficului de Femei pe anii 2003-2006 // www.antitraffic.md

Prezentat la 21.10.2009

CANIBALISMUL: ASPECTE JURIDICO-PENALE ȘI CRIMINOLOGICE

Adriana EȘANU, Alexandru BOT

Catedra Drept Penal și Criminologie

Cannibalism reveals the most terrifying fear among the members of the society; its intimidating effects generate the need of research of the motivational aspect of the criminal in connection with the forms that can be embraced by this phenomenon. The purpose of this study can not be reduced only to an investigation concerning the subjective elements of the criminal mind, but it is extended to the legal qualification of the crime in the circumstance of its varied forms. In addition we have tried to answer the following question: Do cannibals suffer of mental problems that fit in the concept of irresponsibility or they are fully responsible, but having a total lack of morality? To achieve the proposed priorities in this article, there have been investigated sources regarding cannibal crime-actions and sentence solutions.

„... și iată acum creierul meu va fi tăiat bucată cu bucată și examinat, pentru ca să nu fie nimeni altul ca mine...”

A. Cikatilo

Fenomenul canibalismului este cunoscut din cele mai vechi timpuri. Bunăoară, potrivit paleoantropologiei, acest fenomen datează cu sute de mii de ani în urmă [1], fiind caracteristic unor triburi montane din sud-vestul Africii, având profunde conotații ritualice. Or, potrivit unor surse [2], consumul unor organe determinate era asimilat cu obținerea unor virtuți, spre exemplu: ficatul – recipient al bărbăției, urechile – recipient al gândirii, pielea de pe frunte – recipient al rezistenței, testiculele – recipient al forței etc.

Însă, la etapa actuală de dezvoltare a civilizației practicarea antropofagiei este inacceptabilă, aceasta reprezentând o negare a civilizației și moralei, prin neglijarea uneia dintre prohibițiile notorii – inadmisibilitatea consumării de carne de om. Efectiv, încălcarea acestei interdicții marchează un regres total până la nivelul barbarilor antichității. Constatarea acestui fapt vine să demonstreze că în profunzimea psihicului uman se regăsesc încă elemente de practică colectivă a consumului de carne umană, un mecanism arhetipic ce se transmite din generație în generație. Însă, pentru ca „sindromul regresului” să prindă contur, este necesar ca anumite circumstanțe obiective să condiționeze apariția lui, la care putem atribui, cu certitudine, și unele elemente de ordin patogen, în speță, vorbind despre dereglările psihice, a căror exprimare se poate extinde pe un areal destul de vast, începând cu renunțarea la igiena personală și terminând cu manifestarea agresiunii.

Prima problemă, care se impune cu vehemență, rămâne a fi motivația consumului de carne umană în alimentație. Ce-i determină oare pe asemenea bestii, precum canibalii, să utilizeze în alimentație carne de om? Suferă oare aceștia de o boală psihică ori sunt în deplinătatea facultăților mintale, dar lipsiți de prejudecăți?

Potrivit autorului rus Iu.M. Antonean [3], majoritatea canibalilor suferă de o deformare a coerenței procesului volitiv, precum și de imposibilitatea de a anihila impulsurile instinctive. În calitate de exemplu, autorul vizat aduce cazul lui Nikolaev, care se particularizează prin dialogarea cu corpurile neînsuflețite ale victimelor sale. Această particularitate relevă o caracteristică determinantă a canibalilor – depersonalizarea victimei. Altfel spus, un canibal vede în victima sa un defunct, ceea ce-i înlesnește substanțial fapta prejudiciabilă [4].

De remarcat că aspectele motivaționale pentru majoritatea actelor de canibalism pot întruchipa un element de coeziune între formele de realizare a acestuia, precum ar fi: **canibalismul sexual, canibalismul nutrițional, canibalismul ritualic, canibalismul-agresiune.**

Canibalismul sexual este considerat a fi o manifestare a destabilizării psihico-sexuale a persoanei, care prin consumul de carne a unui alt individ își satisface necesitățile sexuale. Desigur, acest fapt nu presupune în mod automat satisfacția sexuală a canibalului, dar poate reprezenta și degajarea urii anterior reținute sau înlăturarea frustrării sexuale. De altfel, majoritatea autorilor susțin că actele de canibalism de cele mai dese ori sunt legate de infrațiunile privind viața sexuală, adică sunt săvârșite pe temeuri sexuale și în legătură cu retrăirile pe acest fundal [5].

Canibalismul sexual este considerat a fi o formă a sadismului sexual și deseori este asociat cu actul de necrofilie [6]. În majoritatea cazurilor, acesta este raportat la persoanele pervertite, care în viața cotidiană, de

regulă, reprezintă niște ratați sexuali. La nivelul aprecierii din partea făptuitorului, acesta se consideră ca având controlul total asupra victimei, iar actul de canibalism se echivalează cu cel sexual.

Istoria cunoaște mai multe cazuri implicând canibalismul sexual, cazuri precum cele ale lui Albert Fish, Edward Gein, Jeffrey Dahmer, Andrei Cikatilo, Alexandr Spesivțev și, cel mai recent, Armin Meiwes.

În anii '20 ai sec. XX, cetățenii americani s-au confruntat cu ororile comise de Albert Fish, care a violat, omorât și consumat un număr impresionant de copii. Fish a fost un canibal sexual în adevăratul sens al cuvântului și afirma că simțea o satisfacție sexuală enormă când își imagina că mănâncă o persoană sau când își materializa intenția. Albert Fish a fost recunoscut responsabil și condamnat în 1937 la pedeapsă capitală [7].

Edward Gein, un agricultor din Plainfield (Wisconsin), este considerat că ar fi ucis cel puțin 3 persoane, inclusiv pe fratele său. În 1957 poliția a efectuat o percheziție a casei acestuia, descoperind corpul uneia din presupusele victime, precum și rămășițele a 15 femei. Majoritatea rămășițelor au fost sustrate din cimitirul din apropiere. Gein a fost suspectat că ar fi comis o serie de acte sexuale asupra corpurilor neînsuflețite. Acesta la fel a fost recunoscut ca având înclinații patologice travestite, fiind încântat de dezmembrarea corpurilor și detașarea scalpului victimei, astfel încât să aibă posibilitatea să-l îmbrace pe față în timpul cât era ocupat de treburile casei.

Andrei Cikatilo, un ucigaș în serie rus, se face responsabil de lipsirea de viață a 53 de femei și băieți [8]. Cikatilo suferea de impotență, însă simțea o satisfacție sexuală în timpul torturării și lipirii de viață a victimelor. Deseori, acesta își mutila victimele, ulterior consumând carnea lor, incluzând glandele mamare, organele genitale interne și externe, precum și alte părți ale corpului. Cikatilo afirma că este dezgustat de degradarea morală a victimelor sale, care îi serveau drept o reamintire dureroasă a lipsurilor sale sexuale. Or, ucigând persoana și mutilând-o, acesta devenea atotputernic, degrevându-se de calitatea de ratat ce era în realitate. Andrei Cikatilo a fost, de asemenea, recunoscut responsabil și condamnat în octombrie 1992 la pedeapsă capitală [9].

Intrigant este faptul că acele persoane, care au afirmat că sunt canibali, pretind că în procesul consumului de carne umană aceștia percep o intensă satisfacție sexuală, o manifestare a euforiei, unii apreciind că emoția re trăită este asimilată cu un orgasm.

Fiziologul Steven Scher împreună cu echipa sa au încercat, în 2002, în cadrul Eastern Illinois University, să realizeze un studiu vizând conexiunea dintre canibalism și raportul sexual. Cercetarea consta în observarea continuă a unui grup de oameni, care erau chestionați pe marginea ideii de canibalism și interes sexual. În rezultatul investigațiilor s-a ajuns la concluzia că persoanele cercetate erau mai tentate de a-i mânca pe acei indivizi față de care manifestau un interes sexual, fapt ce demonstrează că există conotații sexuale în practica de canibalism [10].

Spesivțev, la rândul său, a ucis peste 19 persoane [11]. După comiterea omorului, dezmembra cadavrul consumând carnea victimei, impunând, totodată, să servească din bucatele cadaverice de origine umană victimele pe care le lăsa încă în viață.

În literatura de specialitate rusă [12] se susține, pe bună dreptate, că deliberarea verbală a intenției sale înaintate victimei de a-i consuma elementele corporale în alimentație denotă un comportament plin de cruzime.

Prin *omor intenționat săvârșit cu deosebită cruzime* se subînțelege „lipsirea ilegală de viață a unei alte persoane, în procesul căreia victimei sau persoanelor apropiate ei li se cauzează suferințe deosebit de chinuitoare, ce denotă trăsăturile negative ale personalității făptuitorului, precum ar fi ferocitatea ce se individualizează prin metoda cu care se operează ...” [13]. O particularitate esențială a acestei agravante rezidă, după autorii vizați, în conștientizarea faptului că victima sau persoanele apropiate acesteia suportă suferințe deosebit de chinuitoare.

Raportând exemplul lui Spesivțev la definiția de mai sus, reiterăm că prin metoda cu care se operează, deși nu există o înștiințare explicită a victimelor în privința consumului unor părți din corpul lor, circumstanțele cauzei sunt de natură a inspira suferințe deosebit de chinuitoare; prin urmare, se deduce, implicit, că un comportament criminal identic va fi comis și în privința lor. Din aceste considerente, suntem părtașii încadrării faptei relatate în cauza Spesivțev în conformitate cu art.145 alin.(2) lit.j) și n) CP RM. De remarcat că aceasta este o soluție teoretică; or, potrivit circumstanțelor reale ale cauzei, Spesivțev a fost recunoscut iresponsabil, ceea ce presupune lipsa elementului constitutiv al componenței infracțiunii – subiectul infracțiunii.

Canibalismul nutrițional este poate unica formă „acceptabilă” a canibalismului și se manifestă atunci când indivizii întrebunțează carnea altor persoane în tendința de a rămâne în viață în situații disperate. Canibalismul motivat de tendința de a supraviețui este întâlnit rar și se prezintă a fi explicabil în cele mai dese cazuri, dar totuși acesta rămâne un act condamnat de legea penală.

În acest context, relevante sunt cazurile înregistrate în perimetrul teritoriului dintre Nistru și Prut. Surprinderea fenomenului de canibalism în Moldova coincide cu un eveniment tragic în istoricul nostru – foametea în perioada postbelică (1946-1947).

Canibalismul nu este un mit, ci o realitate crudă a trecutului istoric. Pentru a fi cât se poate de convingători, vom aduce un exemplu concret care a fost descoperit în acea perioadă. Așadar, din informația șefului secției județene Bender (Tighina), A.D. Mocialov, către secretarul Comitetului raional al Partidului Comunist C. Bâkicov, în care se relatează „situația” din satul Sălcuța, raionul Căinari, constatăm prezența acestui fenomen: „Am fost informați că locuitorii C.I., n. 1903, din țărani chiaburi, analfabetă, folosește în alimentație carne de om. Controlul faptelor a stabilit: C.L., la data de 18 martie 1947, în timpul când soțul său, C.V., se odihnea, l-a lovit cu toporul în cap, l-a decapitat, carnea a fript-o și a mâncat-o. Sub arest, la interogatoriu, C.I. a recunoscut că și-a omorât soțul cu scopul de a-l mânca” [14].

Din exemplul de mai sus se desprinde cu claritate că aspectele motivaționale ale consumului de carne umană în acea perioadă au avut ca substrat foametea – flămânzirea îndelungată (oamenii nu mâncau câte 15-20 de zile). Consecințele acesteia se exprimau în apariția distrofiei moderate (majoritatea persoanelor supuse cercetării medico-legale sufereau de distrofie de gradul I), a retardului intelectual evident, a pragmatismului psihic și a diminuării tonusului emoțional (caracteristică distrofiei) până la gradul de apatie. Explicarea comportamentului acestor persoane prin prezența unor psihoze clar conturate la momentul săvârșirii infracțiunii pare a fi imposibilă, deoarece, în baza expertizei efectuate de către medicii V.Averbuch și B.Morozov, s-a constatat că persoanele culpabile nu cădeau sub incidența art.10 al Codului penal al RSS Ucrainene în redacția din 1927, din care considerent au fost recunoscute responsabile.

Dacă am raporta exemplele de mai sus la prevederile legii penale în vigoare, ele s-ar încadra perfect în componența prevăzută la art.145 alin.(2) lit.n) CP RM – omor intenționat, cu scopul de a utiliza organele sau țesuturile victimei (este vorba despre utilizarea organelor și/sau țesuturilor umane în alimentație), iar foametea ar apărea în acest caz în calitate de mobil. Menționăm, totodată, că în calitate de circumstanță agravantă care duce la individualizarea pedepsei nu va putea fi invocată prevederea cuprinsă la alin.(1) lit.m) art.77 CP RM – săvârșirea infracțiunii profitând de calamitatea naturală – foametea, deoarece, deși fapta se săvârșește în timpul unei calamități, făptuitorul nu o folosește pentru a săvârși mai ușor infracțiunea, ci, sub impulsul diminuării tonusului emoțional cauzat de o flămânzire îndelungată, caută să-și satisfacă necesitățile nutriționale.

Totodată, motivele canibalismului nu au relevanță la încadrare, ci la individualizarea pedepsei. Astfel spus, motivația de foame va fi concepută ca o circumstanță atenuantă, încadrându-se perfect în calificativul „săvârșirea infracțiunii ca urmare a unui concurs de împrejurări grele de ordin personal” (art.76 alin.(1) lit.c) CP RM).

O altă întrebare care necesită a fi ridicată: poate fi oare invocată cauza care înlătură caracterul penal al faptei – extrema necesitate, în ipoteza în care făptuitorul recurge la consumul de organe și țesuturi ale victimei, cu scopul de a supraviețui?

Reieșind din prevederile art.38 CP RM – „Starea de extremă necesitate”, una dintre condițiile indispensabile acestei cauze care înlătură caracterul penal al faptei ar fi imposibilitatea excluderii pericolului decât prin recurgerea la acte de canibalism. Aici apare ca firească întrebarea: poate fi întrunită această cerință în condițiile în care starea sănătății unei persoane reclamă decesul inevitabil, în corelație cu posibilitatea salvării unei alte sau mai multor vieți ale indivizilor aflați în stare de extremă înfometare, astfel încât unicul mijloc de înlăturare a pericolului care amenință viețile celorlalți este lipsirea intenționată de viață a persoanei a cărei stări a sănătății incontestabil va duce la deces, cu scopul consumului organelor și țesuturilor acesteia?

Sistemul *common law* cunoaște mai multe spețe care vizează canibalismul realizat pentru supraviețuire, majoritatea fiind legate de așa-numitul Obicei al Mării (Custom of the Sea) [15]. Cel mai cunoscut și mediatizat caz în acest sens îl reprezintă speța *Regina vs Dudley and Stephens*. În esență, aceasta viza următorul episod: echipajul compus din Tom Dudley (căpitanul), Edwin Stephens, Edmund Brooks și Richard Parker (un marinier neexperimentat în vârstă de 17 ani) a fost însărcinat să transporte iahtul *Mignonette* din Southampton până în Sydney. În regiunea a 1.600 de mile nord-vest de la Capul Bunei Speranțe, la data de 5 iulie 1884, *Mignonette* a naufragiat, echipajul fiind silit să urce într-o șalupă mică, inadecvată pentru navigare în apele marine. Dat fiind faptul insuficienței de provizii și apă, la 16 iulie 1884, la propunerea lui Parker, au început discuții pe marginea aplicării Obiceiului Mării, care consta în faptul că membrii vasului naufragiat, aflați în larg în necesitate de supraviețuire, urmau să tragă la sorți cine trebuia să-și sacrifice viața pentru salvarea celorlalți. Discuțiile s-au intensificat la data de 21 iulie, iar deja la 23-24 iulie Dudley le-a propus celorlalți să fie jertfit Parker, care se

pare a căzut în comă, fiindcă a consumat în exces apă de mare. Dudley împreună cu Stephens, care îl ținea pe Parker de picioare, a introdus cuțitul în vena jugulară a lui Parker, fapt ce a condus la decesul acestuia.

Deci, Parker a fost omorât cu scopul prelevării și utilizării organelor și țesuturilor sale în alimentație, acțiunea prejudiciabilă motivându-se prin necesitatea de supraviețuire a celorlalți membri ai echipajului.

Salvați de o navă germană, Dudley și Stephens au fost deferiți justiției, care a decis ca aceștia să fie supuși pedepsei capitale, cu posibilitatea grațierii. Sentința a fost motivată prin:

Primo: Nu a existat un precedent judiciar care ar înlătura caracterul penal al faptei (deși cazuri similare au fost înregistrate, acestea nu fost recunoscute drept precedente – cauza *Saint Christopher, SUA vs Holmes, James Archer*).

Secundo: Obiceiul Mării nu are un statut juridic și, de regulă, legile nescrise ale marinarilor dictează că anume căpitanul este responsabil cu trup și morală în fața echipajului său.

Tertio: Nimeni nu are facultatea de a decide cine merită și cine nu merită să trăiască.

Exemplul din speța *Regina vs Dudley and Stephens* [16], ba chiar și exemplul foamei din Basarabia, vin să fundamenteze o practică îndelungată aplicabilă și în prezent, o practică care dictează necesitatea supunerii punibilității faptei de omor săvârșit în scopul salvării unei sau mai multor vieți omenești. Poziția în cauză se explică prin faptul că este inacceptabilă operarea cu indicele cantității atunci când pe cântar este pusă valoarea vieții omenești. Deși suntem totalmente de acord cu poziția sancționării unor asemenea acte, totuși nu putem nega faptul că ea nu ia în vizor și imuabilul instinct natural de prezervare a propriei vieți și a vieților celor apropiați, cu lux de amănunte prezentat în cazurile invocate.

Dat fiind faptul că omorul unei persoane nu este recunoscut de practica penală ca putând fi realizat în stare de extremă necesitate, apare întrebarea: care atunci ar fi scopul urmărit prin aplicarea pedepsei penale persoanei, care în mod intenționat a omorât un alt individ în tendința de a-și salva propria viață și dacă o atare pedeapsă este capabilă să-și realizeze sarcina?

Alin.(2) art.61 CP RM enumără următoarele scopuri ale pedepsei penale: restabilirea echității sociale, corectarea condamnatului, prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni din partea condamnaților, precum și din partea altor persoane. Doctrinarul rus A.A. Mamedov [17] opinează în sensul că unicul scop posibil de identificat la aplicarea pedepsei penale în asemenea cazuri este restabilirea echității sociale, care, într-un fel, ar veni să neutralizeze urmările prejudiciabile aduse valorilor societății și care, la fel, ar înlătura dubiile în sensul securității existenței făptuitorului în cadrul acestei societăți. Reeducarea condamnatului sau asigurarea prevenției (fie speciale, fie generale) în contextul unor asemenea situații se prezintă a fi practic irealizabile.

Din perspectiva individualizării pedepsei pentru fapta realizată cu depășirea stării de extremă necesitate este plauzibilă recenta modificare a art.76 alin.(1) lit.j) CP RM [18] – „săvârșirea infracțiunii cu depășirea limitelor legale ale stării de extremă necesitate”. Astfel că însuși legiuitorul vine să reitereze ideea că, odată pus în fața dilemei de apreciere a acțiunilor unui individ, plasat într-o situație extremă ce-i amenință propria viață, în contextul necesității de a alege între salvarea propriei vieți și jertfirea vieții unui terț, este dificil de a-i cere făptuitorului să acționeze rațional și în strictă corespundere cu normele moralei [19].

Canibalismul ritualic reprezintă manifestarea modernă a canibalismului spiritual caracteristic practicilor de antropofagie din antichitate. Totuși, versiunea criminală modernă a canibalismului este mai mult asociată cu practicile grupurilor satanice, lăsând în umbră practicarea acestuia de triburile izolate.

În 1999, la Kiev, un bărbat, numit Dmitrii Diomin, a răpit, împreună cu doi complici, o fată în vârstă de 15 ani. Victima capturată a fost omorâtă, iar limba acesteia a fost extirpată și mâncată de Diomin. Acesta și cei doi complici au decapitat-o, iar capul l-au păstrat în calitate de trofeu. Poate fi oare atribuit acest exemplu la o formă distinctă a canibalismului propusă de către O.S. Kapinus [20], denumită canibalism colecționator? De vreme ce canibalismul reprezintă consumul de carne umană drept aliment, de fiecare dată rezultatul faptei prejudiciabile implică, inevitabil, dispariția în natură a părților corpului uman, rezultat opus colecționării, care se caracterizează printr-o transformare a părților corpului uman în obiecte susceptibile de apropiere individuală sau colectivă. Prin urmare, colecționarea poate evolua în calitate de scop, și nu ca formă a canibalismului, putând fi atribuită expresiei „utilizarea organelor sau țesuturilor victimei”, incidentă variantei agravate prevăzute la art.145 alin.(2) lit.n) CP RM.

Din perspectivă criminologică, canibalismul ritualic nu se limitează neapărat la grupuri. Multiple cazuri de canibalism individual incorporează aspecte ritualice. Canibalii Dahmer și Kemper afirmă că atunci când își consumau victima ei se considerau a avea o unitate spirituală cu aceasta, dobândind puterea și abilitățile victimei.

Canibalismul-agresiune este motivat de dorința de a exprima puterea și controlul asupra victimei; este expresia dominației asupra unei alte persoane. Canibalismul-agresiune presupune realizarea actelor de antropofagie ce sunt motivate de sentimentul de ostilitate și/sau frică, creând o necesitate acută în exercitarea puterii, răzbunării sau controlului asupra victimei prin omorul și, ulterior, consumarea acesteia.

În 1981, Anna Zimmerman, în vârstă de 26 de ani, mamă a doi copii, și-a ucis concubinul pe motiv de ură față de acesta și, ulterior, i-a dezmembrat corpul. Rămășițele acestuia au fost congelate, iar porțiunile din corpul defunctului au fost consumate împreună cu copiii ce nu au suspectat nimic. Cazul Zimmerman reprezintă unul din puținele exemple de canibalism realizat de către o femeie.

Edmund Kemper a fost recunoscut vinovat de omorul a șase tinere, a doi bunici ai săi, a mamei, precum și a concubinei acestuia. Seria de omoruri și acte canibalice realizate de Kemper sunt considerate a fi motivate de ura ce o manifesta pentru mamă și copilăria nefericită. După spusele lui Kemper, mama îl abuza psihic, odată chiar forțându-l să doarmă în subsolul întunecos al casei. În tendința de a se degaja de ura acumulată, acesta deseori își imagina scene de comitere a omorului.

Multe din omuciderea comise de Kemper întruchipau și o vastă componentă sexuală: acesta și-a violat o parte din victime, le-a omorât și, ulterior, a molestat sexual corpurile neînsuflețite. Totuși, se consideră că motivarea primară a acțiunilor sale se bazează pe sentimentul său de ură și răzbunare, orientat direct sau indirect față de mama sa. Chiar și Kemper afirma că relația sa nefastă cu mama l-a impulsionat să acționeze atât de violent, acte ce au inclus și practici de canibalism.

Canibalismul-agresiune reprezintă una dintre formele cele mai comune ale antropofagiei și deseori se îmbină cu alte forme ale acesteia, în special cu canibalismul ritualic și cel sexual. Astfel că acțiunile lui Edmund Kemper și ale Annei Zimmerman în esență urmează același algoritm de încadrare juridică ca și formele deja cercetate.

În contextul celor expuse, putem enumera printre mobilurile canibalismului: malnutriția infantilă, agresiunea morală, frustrarea sexuală [21], autoafirmarea, tendința de a posedea femeia, tendința de a obține „forță masculină” [22] etc., motive care explică doar în parte fenomenul cercetat.

Deși aspectele motivaționale ale canibalismului îndeplinesc simpla funcție de element de apreciere a pericolozității faptuitorului, nefiind legat de însăși incriminarea faptei, dat fiind utilizarea relevării stării reale antisociale a faptuitorului, în mod obligatoriu subiecții oficiali de aplicare în concret a legii penale îi vor determina valoarea în contextul tuturor împrejurărilor cauzei.

Neavând careva dubii în privința celor relatate mai sus, unii autori [23] propun de a insera scopul de canibalism într-o circumstanță agravantă de sine stătătoare. Această poziție, însă, nu poate fi acceptată, deoarece omorul intenționat, săvârșit cu scopul consumului de carne umană în alimentație, se absoarbe în totalitate de alin.(2) lit.n) art.145 CP RM; prin urmare, inserarea unui semn calificativ de sine stătător ar fi inutilă.

După unii autori [24], încadrarea canibalismului depinde de orientarea intenției faptuitorului. Dacă faptuitorul se află într-o situație materială deplorabilă, fapt ce îl determină să recurgă la lipsirea de viață a unei alte persoane cu scopul utilizării elementelor corpului acesteia în alimentare, economisind în acest sens prin excluderea unor cheltuieli, atunci sunt suficiente temeiuri de încadrare a faptei în conformitate cu alin.(2) lit.b) art.145 CP RM, adică omor intenționat săvârșit din interes material. Nu putem fi de acord cu această opțiune, iar ca argument invocăm următoarele: faptuitorul are la dispoziție și alte modalități de înfruntare a situației materiale precare; bunăoară, poate să recurgă la comiterea unor sustrageri, la conduite care comportă un pericol social mai mic în raport cu omorul intenționat.

O cu totul altă încadrare urmează a fi făcută, după autorul vizat, atunci când faptuitorul recurge la canibalism doar pe motiv că dă preferință în alimentare consumului de carne de origine umană. În asemenea împrejurări, fapta urmează a fi încadrată în conformitate cu alin.(2) lit.n) art.145 CP RM, adică omor intenționat cu scopul utilizării organelor și/sau țesuturilor victimei.

Totuși, din perspectiva individualizării faptei și elucidării *de facto* a circumstanțelor cauzei, este preferabilă o altă opțiune, și anume: cea întâlnită în literatura de specialitate autohtonă [25], potrivit căreia actul de canibalism se încadrează atât ca omor săvârșit din interes material (alin.(2) lit.b) art.145 CP RM), cu precizarea că faptuitorul dorește să beneficieze de calitățile de consum ale corpului victimei, cât și drept omor intenționat cu scopul utilizării organelor sau țesuturilor victimei (alin.(2) lit.n) art.145 CP RM).

Unii autori [26] propun de a încadra omorul intenționat cu scopul consumului de organe și țesuturi umane în alimentare prin concurs cu art.222 CP RM – „Profanarea mormintelor”. Oponenții acestei opinii [27] invocă

următorul argument: la comiterea infracțiunii, făptuitorul nu se orientează să aducă atingere relațiilor de conviețuire socială, care apar în calitate de obiect juridic generic al infracțiunii de profanare a mormintelor. O asemenea încadrare, după autorul rus V.A. Smirnov, ar fi posibilă pentru fapta de omor intenționat cu scopul întreținerii raportului sexual cu victima-defunct (necrofilie) – art.145 și art.222 CP RM [28].

Revenind în arealul explicațiilor criminologice ale fenomenului cercetat, trebuie să menționăm că, din perspectivă fiziologică, este incontestabilă teza criminalului înăscut „Delinquento nato”, formulată de Cesare Lombroso [29], potrivit căreia ar exista o serie de caracteristici fizice inerente infractorilor, particularități care ar putea fi imputate și canibalilor. Astfel, analiza, chiar și superficială, a exteriorului lui Spesivțev ne permite a constata următoarele: urechile detașate de craniu, asemenea unui cimpanzeu, prezența prognatismului (înaintarea accentuată a elementelor faciale ale craniului, în special a mandibulei și a maxilarelor superioare), poziția oblică a lobului (latură destul de accentuată și în cazul lui Jeffrey Dahmer), la care se adaugă și dimensiunile mici ale regiunii lombare a craniului.

Toate acestea momente, în conformitate cu teoria lui Lombroso, vin să justifice prezența atavismului la persoanele cercetate, care, în coroborare cu prezența, sub aspect psihologic, a mecanismului arhetipic ereditar de consum de carne de om, vine să cimenteze ideea existenței unor indivizi *ab initio* predispuși spre canibalism. Totuși, o constatare de acest gen ar fi prea riscantă; or, ea, deși fiind relevantă în majoritatea cazurilor, nu este aplicabilă tuturor situațiilor de antropofagie, care, de regulă, au un fundament subiectiv; în plus, ea nu vine să propună careva remedii pentru asemenea situații bizare, astfel că, din perspectivă juridico-penală, teoria nu are nici o relevanță.

Însumând cele expuse, putem conchide că, deși fenomenul canibalismului emană prin conținutul său o faptă prejudiciabilă terifiantă, acesta, atât din perspectivă criminologică, cât și juridico-penală, deține facultatea de a varia prin gradul său prejudicial coroborat cu situația concretă în care este realizat. Oscilând de la cazuri de extremă înfometare până la destabilizări individuale de ordin psihico-sexual, aceste circumstanțe sunt reținute, inclusiv de legiuitor, ca fiind determinante pentru individualizarea răspunderii și pedepsei penale în contextul sancționării obligatorii a actelor de antropofagie.

Referințe:

1. Куршев М. Современные взгляды на каннибализм // Уголовное право. - 2007. - №1. - С.133.
2. Фрезер Ю.И. Золотая ветвь. - Москва: Мастерство, 1997, с.73.
3. Антонян Ю.М. Отрицание цивилизации: каннибализм, инцест, детоубийство, тоталитаризм. - Москва: Логос, 2003, с.39.
4. Ibidem, p.40.
5. Антонян Ю.М. Убийство ради убийства. - Москва: Щит, 1998, с.185; Капинус О.С. Убийство. Мотивы и цели. - Москва: ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004, с.140; Куршев М. Op. cit., p.132.
6. Bell R. Cannibalism: The Ancient Taboo in Modern Times // http://www.trutv.com/library/crime/criminal_mind/psychology/cannibalism/5.html
7. Куршев М. Op. cit., p.134.
8. Капинус О.С. Op. cit., p.142-143.
9. Куршев М. Op. cit., p.135.
10. Bell R. Cannibalism: The Ancient Taboo in Modern Times // http://www.trutv.com/library/crime/criminal_mind/psychology/cannibalism/5.html
11. Капинус О.С. Op. cit., p.143.
12. Феоктистов М., Бочаров Е. Квалификация убийств: некоторые вопросы теории и практики // Уголовное право. - 2000. - № 2. - С.67.
13. Андреева Л.А., Константинов П.Ю. Влияние жестокости преступного поведения на уголовную ответственность. - Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.197.
14. Goma P. Scrisuri II – 1998-2004: interviuri, dialoguri, articole. - București: Editura Autorului, 2006, p.135.
15. http://en.wikipedia.org/wiki/The_Custom_of_the_Sea
16. Уголовное право: Курс лекций. Общая часть / Под ред. В.И. Ожегова, С.А. Исимова. - Пермь, 2001, с.276.
17. Мамедов А.А. Справедливость назначения наказания. - Санкт-Петербург, 2003, с.24.
18. Legea pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.277-XVI din 18.12.2008 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2009. - Nr. 41-44/120. - (24 februarie), în vigoare din 24.05.2009.
19. Таганцев И.С. Русское уголовное право. Том 1. - Тула, 2002, с.446.
20. Капинус О.С. Op. cit., p.144.

21. Bell R. Cannibalism: The Ancient Taboo in Modern Times // http://www.trutv.com/library/crime/criminal_mind/psychology/cannibalism/8.html
22. Капинус О.С. *Op. cit.*, p.143.
23. Бородин С.В. Преступления против жизни: Практическое пособие. - Москва: ИНФРА-М, 2000, с.96.
24. Белокуров О.В. Уголовное право: Квалификация убийства. - Москва, 2004, с.49.
25. Brânză S., Ulianoschi X., Stati V. ș.a. *Drept Penal. Vol.II.* - Chișinău: Cartier, 2005, p.57, 71.
26. Козаченко И.Я., Незнамова З.А., Новоселов Г.П. Уголовное право: Особенная часть. - Москва, 2001, с.482.
27. Смирнов В.А. Убийства в целях использования органов и тканей потерпевшего: п.м) ч.(2) ст.105 УК РФ // Сибирский Юридический Вестник. - 2003. - № 3. - С.36.
28. După M.Feoktistov și E.Bocearov, omorul intenționat cu scopul întreținerii raportului sexual cu cadavrul trebuie încadrat ca omor intenționat simplu. *A se vedea:* Феоктистов М., Бочаров Е. Квалификация убийств: некоторые вопросы теории и практики // Уголовное право. - 2000. - №2. - С.67; După O.V. Belokurov, fapta analizată va fi susceptibilă de încadrare în conformitate cu alin.(2) lit.n) art.145 CP RM.
29. Ашафенбургъ Г. Преступление и борьба съ нимъ. - Одесса: изд. Вл. Распопова, 1906, с.134.

Prezentat la 21.10.2009

ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, СОВЕРШАЕМЫЕ В МЕДИЦИНСКОЙ СФЕРЕ

Лилия ГЫРЛА

Кафедра уголовного права и криминологии

Аcest articol este dedicat particularităților răspunderii penale a lucrătorilor medicali pentru infracțiunile comise în sfera activității medicale. Deseori, drepturile pacienților sunt lezate prin încălcarea regulilor și metodelor de acordare a asistenței medicale. În articol sunt supuse analizei unele date obținute din rapoartele medicilor-legiști implicați în cercetarea cazurilor respective. Sunt elaborate și propuse spre atenție trei condiții de bază ale răspunderii penale a lucrătorilor medicali.

This article is about peculiarities of criminal liability of the medical staff for the criminal offences committed in the sphere of medical assistance. There is to be mentioned that often rights of the patients are infringed. This criminal research is completed with some forensic data obtained during 2002 and 2006 years, which conclusions demonstrate clearly the increasing of medical offences. As a result of present scientific research three conditions of criminal liability of the medical staff are elaborated. Some disputable questions are solved. Several conclusions are formulated.

На сегодняшний день количество преступлений, совершаемых медицинскими работниками в сфере их профессиональной деятельности, неуклонно возрастает. Права пациента, обратившегося за медицинской помощью, часто нарушаются медицинскими учреждениями. Жертвой врачебной ошибки может стать каждый.

Следует констатировать, что многие права пациента при получении им медицинской помощи грубо нарушаются. Это выражается:

- в неуважительном отношении к пациенту на всем протяжении лечебного процесса;
- в нарушении прав пациента на получение информации о состоянии своего здоровья и тяжести конкретного заболевания;
- в нарушении прав пациента на получение информации о методах диагностики и лечения, в том числе о ближайших и отдаленных его результатах;
- в неоказании либо некачественном оказании медицинской помощи;
- в проведении медицинских экспериментов без согласия человека.

Многие из деяний, совершаемых медицинскими работниками, характеризуются повышенной общественной опасностью, влекут полную или частичную утрату здоровья пациентов, подрывают авторитет медицины в глазах населения.

В рамках настоящей статьи полагаем целесообразным привести некоторые экспертные выводы по делам о преступлениях, совершаемых по данной категории дел. Так, в частности, судебно-медицинским экспертом А. Пэдуре были представлены результаты анализа информации, положенной в основу заключений, вынесенных комиссионными судебно-медицинскими экспертизами по поводу оценки качества медицинской помощи хирургического профиля. Исследованию было подвергнуто 100 комиссионных экспертиз, проведенных с 2002 по 2006 год [1]. Анализ полученной информации выявил продолжающееся количественное и процентное увеличение комиссионных экспертиз по тяжелым случаям из хирургической практики. Так, в 2002 году было проведено 8 (3,2%) освидетельствований и экспертиз; в 2003 – 14 (5,49%); в 2004 – 20 (7,46%); в 2005 – 23 (7,34%) и в 2006 году – 35 (9,33%). Судебно-медицинские экспертизы, проведенные по факту упущений в хирургической практике, назначенные органами уголовного преследования и судебными инстанциями, составили 6,56 % случаев от общего количества комиссионных экспертиз.

В структуре специальностей хирургического профиля преобладают экспертизы по профессиональной оценке деятельности акушеров (36,0%), хирургов общего профиля (27,0%) и нейрохирургов (10,0%). Намного реже претензии пациентов были адресованы гинекологам (6,0%), хирургам-эндоскопистам (3,0%) и стоматологам (2,0%). В исключительно редких случаях (по 1,0%) были проведены комиссионные экспертизы и судебно-медицинские освидетельствования по поводу оценки качества про-

фессиональной деятельности анестезиологов, детских хирургов, хирургов эстетической медицины, офтальмологов, онкологов, отоларингологов.

Сравнительный анализ изученных материалов экспертиз показал, что подавляющее большинство пациентов – 85,0%, находились в стационарных условиях, в то время как 6,0% больных пользовались амбулаторной медицинской помощью. В 2,0% случаев в лечении пациентов принимали участие как врачи из амбулаторий, так и из стационара. В последние годы (2005-2006) резко возросло количество жалоб на деятельность медицинских работников частных медицинских учреждений.

Детальный анализ стационарных медицинских учреждений, к работникам которых предъявлялись различные претензии, показал значительное преобладание медицинских упущений в районных больницах (45,88%). Относительно реже инкриминировались неправильные действия медработников в муниципальных больницах г. Кишинева и г. Бельцы (29,41%), наиболее редки такие случаи в больницах республиканского уровня (21,18%).

Исходя из изученного экспертного материала, 47,0% случаев оказания некачественной или несвоевременной медицинской помощи заканчивались летальным исходом. В 53% случаев с требованием экспертной оценки качества и своевременности оказанной медицинской помощи и об определении причинной связи между оказанной помощью и наступившим вредным последствием обращались пациенты или их представители, в остальных случаях экспертиза проводилась по ходатайству стороны обвинения (защитника или самого обвиняемого).

Возникает необходимость в определении и формулировании оснований уголовной ответственности за ненадлежащее оказание медицинской помощи.

По мнению профессора И.Г. Вермея, уголовная ответственность медицинских работников за ненадлежащее лечение должна наступать только при наличии следующих трех условий:

- 1) действия данного медицинского работника в рассматриваемом конкретном случае были объективно неправильными, находящимися в противоречии с общепризнанными и общепринятыми правилами медицины;
- 2) медицинский работник в силу полученного им образования и занимаемой должности должен был осознавать, что действия его являются неправильными и потому могут причинить вред больному;
- 3) эти объективно неправильные действия прямо или косвенно способствовали наступлению неправильных последствий – смерти больного или причинению существенного вреда его здоровью [2].

Первое условие. К действиям медицинского работника (правильным или неправильным) по оказанию помощи больному относятся не только назначение и проведение всех видов лечения (режим, диета, медикаментозная терапия, оперативные вмешательства, физиопроцедуры и др.), но и решения о госпитализации, выписке, транспортировке в лечебное учреждение, направление на консультацию и т.д. Во многих случаях принятием решения на одном из этапов оказания медицинской помощи обуславливается успех или неудача всего последующего лечения.

Медицинские нарушения и упущения А.Пэдуре систематизировал на организационные, диагностические, лечебные, тактические, технические и упущения в заполнении документации.

Упущения организационного характера составили 3% от общего количества медицинских упущений, совершенных чаще администрацией медико-санитарного учреждения, и состояли, главным образом, в нарушениях в процессе трудоустройства медработников (в частности, отсутствие приказов о приеме на работу), в неинформировании руководства о возникновении чрезвычайных ситуаций, непредоставлении для морфологического исследования изъятых хирургических инструментов и т.д.

Упущения диагностического характера были зарегистрированы в 21% случаев и выражались чаще всего в запоздалой, неполной или неправильной диагностике патологического состояния. Наиболее частыми случаями упущений А.Пэдуре признал недостатки лечебного процесса, составившие 26,0% от общего количества экспертиз. Рассматриваемые упущения были систематизированы в операционные и консервативные и были изучены отдельно. Было отмечено, что в структуре лечебных упущений преобладают главным образом операционные (65,38%). Упущения в консервативном лечении были допущены реже, в 26,92% случаев. Вместе с тем, в 7,69% случаев были допущены нарушения как консервативного, так и оперативного характера. В 15% случаев экспертиз были обнаружены тактические упущения, чаще всего связанные с диагностическими и лечебными нарушениями. Гораздо реже были отмечены упущения технического характера (7,0%), включавшие в себя нарушения технических

требований, инструментальное повреждение внутренних органов и других анатомических структур, недостаточное выполнение отдельных операционных манипуляций, оставление во время операции инородных тел в операционной ране и т.д. Настораживает то обстоятельство, что каждая десятая история болезни содержала различные недостатки.

В данном контексте А.Пэдуре отмечает, что в целой серии случаев основанием возникновения жалоб на качество оказанной медицинской помощи явилось нарушение элементарных деонтологических норм в отношениях медицинский работник – пациент или его близкие родственники. В большинстве подобных случаев экспертная комиссия не установила каких-либо нарушений этических норм со стороны медицинского персонала [3].

Действия медицинского работника будут неправильными в том случае, если он не выполнил какие-то обязательные, известные в медицине требования (при переливании крови не определил групповую и резус-принадлежность крови донора и реципиента; не провел биологическую пробу и пробу на индивидуальную совместимость; при операции по поводу травмы живота не произвел тщательную ревизию органов брюшной полости; необоснованно превысил установленные дозировки лекарственного вещества или нарушил требование относительно способов его введения; без достаточного основания допустил существенные отступления от схемы или принципов лечения определенной болезни и т.д.) [4].

В процессе лечения больного врачу постоянно приходится принимать определенные решения (например, о целесообразности назначения какого-либо препарата, о необходимости, характере, объеме, методике оперативного вмешательства), учитывая особенности патологического процесса, состояние больного, имеющиеся возможности, собственный опыт и умение и т.п. Принятое решение в конечном итоге может оказаться полностью или в какой-то его части правильным либо неправильным.

При оценке правильности тех или иных конкретных действий необходимо иметь в виду, что может существовать несколько методов лечения болезни, и врач в таких случаях имеет право выбора исходя из своего опыта, знаний, обеспеченности лекарственными средствами, наличия оборудования и других обстоятельств. *Если из нескольких равноценных методов лечения болезни, принятых в современной медицине, врач остановился на каком-то одном, действия его являются правомерными.*

Второе условие. Важнейшим принципом уголовного права является наступление уголовной ответственности только при наличии вины. Для того, чтобы решить вопрос, действовал ли медицинский работник с преступной небрежностью или он проявил преступную самонадеянность, важно установить его профессиональную компетентность в проведении лечебно-диагностических мероприятий, правильность которых проверяется в связи с наступлением для пациента вредных последствий.

Принадлежность медицинского работника к категории врачей или среднего медицинского персонала, а также его профессиональная группа (хирург, терапевт и т.д.) устанавливаются без труда. Уточнение же компетентности врача-специалиста в пределах его профессиональной группы обычно осуществляется двумя путями:

- во-первых, путем постановки перед ним вопросов о стаже, о времени окончания института и об обучении в других учебных заведениях, о характере выполнявшейся им работы за весь период трудовой деятельности;
- во-вторых, это делается путем истребования официальной характеристики с места работы врача.

Оба этих метода необходимо сочетать. При получении официальных характеристик следует обращать внимание на полноту содержащихся в них сведений двоякого рода:

- это данные, характеризующие профессиональный уровень медицинского работника;
- его личные качества, отношение к работе, к больным, к коллективу и т.п.

Чтобы иметь представление о профессиональном уровне характеризуемого, сведений лишь о сроке, в течение которого он работал по такой-то специальности и в таком-то учреждении, разумеется, явно недостаточно. Любая оценка врача как специалиста должна исходить из сведений о прохождении врачом специализации; о результатах его аттестации (как последней, так и предыдущей); из данных о количестве, например, проведенных хирургом операций, однородных той, правильность которой является предметом расследования. Последнее обстоятельство имеет огромное значение для решения вопроса о форме вины хирурга, допустившего профессионально неправильное действие. В содержание рассматриваемой задачи расследования входит также установление объективной возможности для обвиняемых действовать должным образом и предвидеть результаты своих действий. Бесспорно,

вопрос этот может быть разрешен с помощью судебно-медицинской экспертизы. Однако эти данные могут быть получены и с помощью показаний свидетелей.

Исследование личных качеств медицинских работников позволяет выяснить обстоятельства, смягчающие или отягчающие ответственность; решить вопрос о целесообразности привлечения медицинского работника к уголовной ответственности; о виде и мере наказания. Вместе с тем, данные о личности врача не могут служить основой для суждения о наличии и форме вины медицинского работника [5].

Уголовная ответственность за неправильные действия может наступать лишь в случаях, когда медицинский работник, в соответствии с полученным им образованием и занимаемой должностью, *обязан был понимать, что его действия находятся в противоречии с определенными правилами медицины и способны привести к неблагоприятным последствиям.* Понимание правильности своих действий означает и осознание того, что эти действия могут повлечь за собой вредные последствия для больного.

Для подтверждения вышеизложенного приведем пример из судебной практики (Уголовное дело № 1га-1123/08) [6].

06.10.2004 года, в 16.40 Л.Л., 1975 года рождения, была госпитализирована в стационарное отделение Медицинского Центра «Инкомед» мун. Бэлць с диагнозом: «вторичное бесплодие без сопутствующих патологий». 07.10.2004 в 08.20 врач Б.В. провел пациентке Л.Л. хирургическую лапароскопию с двусторонней сальпингостомией и адгезиолизисом. Ранний послеоперационный период был осложнен синдромом дефибринации (диссеминированное внутрисосудистое свертывание), а также внутренним брюшным кровотечением с последующим гемморагическим шоком, обнаруженным спустя 6 часов после проведенной лапароскопии. Не предприняв необходимых предоперационных мер по профилактике гипокоагуляции, в 16.25, спустя 6 часов после проведенной лапароскопии, Б.В. принимает решение о повторной лапароскопии, во время проведения которой источник кровотечения так и не был обнаружен, хотя факт кровотечения был установлен. Б.В. своевременно не обратился в службу «AVIASAN», известив последнюю лишь 08.10.2004 в 15.30. Клиническое наблюдение и мониторинг состояния здоровья пациентки в послеоперационный период в медицинской документации отражены фрагментарно. Халатность Б.В. и его диагностические ошибки, выразившиеся в нераспознавании синдрома дефибринации, большая кровопотеря, гемморагический шок, а также множественная недостаточность внутренних органов, повлекли наступление смерти пациентки Л.Л. 09.10.2004 года.

Апелляционная инстанция посчитала, что суд первой инстанции правильно оценил доказательства в судебном заседании и правильно вынес оправдательный приговор. Апелляционная инстанция установила, что правила и методы оказания медицинской помощи должны иметь нормативный характер, независимо от того, какой орган их принял. Как следствие, квалификация преступления должна основываться в обязательном порядке на конкретных статьях и пунктах нормативно-правовых актов, содержащих правила и методы оказания медицинской помощи, которые предположительно были нарушены.

Обе инстанции ссылались на то обстоятельство, что предъявленное обвинение не содержит ссылки на какие-либо инструкции, правила, методы, нарушенные обвиняемым, и как следствие – отсутствует объективная сторона инкриминируемого преступления.

Вместе с тем, согласно заключению комиссионной судебно-медицинской экспертизы № 89 от 15.07.2005 года было установлено следующее: в клинической практике в случае возникновения осложнений в виде внутрибрюшного кровотечения в результате лапароскопии показана срочная лапаротомия (вскрытие брюшной полости) для окончательной остановки кровотечения. В данном же случае лапаротомия была проведена с опозданием, что привело к развитию гемморагического шока, повлекшего необратимые полиорганические изменения. Конкретные инструкции по оказанию медицинской помощи в подобных случаях отсутствуют. Вместе с тем, врачи действуют, руководствуясь современными требованиями медицинской практики, согласно которым при подтверждении диагноза «внутрибрюшное кровотечение» должна быть срочно проведена лапаротомия в целях прекращения кровотечения.

В свою очередь, Высшая Судебная Палата Республики Молдова установила, что поступив таким образом, апелляционная инстанция не учла положения ч. (3) ст. 414 и п. 8) ч. (1) ст. 417 УПК РМ, что, в свою очередь, приравнивается к судебной ошибке, предусмотренной п. 6) ч. (1) ст. 427 УПК РМ.

Мотивы судебной инстанции относительно того, что прокурор не привел закон или иной нормативный акт, нарушенный обвиняемым на момент оказания медицинской помощи пациентке Л.Л.,

представляются неубедительными для Расширенной Коллегии по уголовным делам ВСП РМ для вынесения оправдательного приговора. В частности, согласно письменным заключениям специалистов и экспертов в данной области устанавливается, что **если как таковых специальных правовых норм, регламентирующих ситуацию, подобную той, в которой оказалась пациентка Л.Л., не существует, то применяется общепризнанная клиническая практика, которая предписывает, как следует поступить в подобных случаях.** Обе судебные инстанции, решения которых обжалуются, не высказались по поводу того обстоятельства, почему врач не поступил так, как это принято в общей клинической практике, и каков был бы прогноз в случае, если бы все предписания медицинской практики были бы соблюдены.

Как следствие, в результате подобного подхода апелляционная инстанция необоснованно и преждевременно сделала вывод о невиновности обвиняемого, в то время как доказательства, представленные стороной обвинения, указанные в апелляционной жалобе, не были изучены всесторонне, полностью и объективно. Таким образом, был нарушен принцип состязательности в уголовном процессе, предусмотренный в ст. 24 УПК РМ, была дана явно неадекватная оценка доказательствам, представленным стороной обвинения, что, в свою очередь, повлияло на принятое решение.

В данном контексте следует отметить, что обязанность осознавать неправильность тех или иных действий предполагает также, что данный медицинский работник не только не должен был, но и имел реальную возможность знать, как следует поступать в определенной ситуации. Как лицо, получившее специальное образование и занимающее соответствующую должность, медицинский работник обязан обладать определенной суммой знаний и навыков, позволяющих принимать правильное решение в сложившейся обстановке, правильно выполнять показанные в данном случае и доступные ему манипуляции. Он должен, хотя бы в пределах своей компетенции, владеть методикой обследования больного, методикой установления диагноза в типичных случаях, знать принципы лечения определенного круга болезней и т.д. В случаях каких-то сомнений он обязан обратиться к учебникам, руководствам, справочной литературе, консультациям более опытных и компетентных специалистов, то есть сделать всё необходимое, чтобы исключить саму возможность неправильных действий, способных причинить вред больному. Если это не сделано, то налицо ненадлежащее выполнение своих прямых обязанностей, что является одним из оснований для наступления уголовной ответственности.

Третье условие. Уголовная ответственность возникает лишь в случаях, когда вследствие неправильных действий медицинского работника (работников) наступили серьезные неблагоприятные последствия – смерть пациента, причинен существенный вред его здоровью.

В данном контексте следует отметить, что существенный вред здоровью представляет собой повреждение, адекватное тяжкому либо средней тяжести вреду здоровью. Легкое телесное повреждение, возникшее при аналогичных обстоятельствах, может расцениваться как проступок, влекущий за собой дисциплинарную ответственность.

Можно различать две формы связи между действиями медицинского работника и неблагоприятным исходом. В одних случаях расстройство здоровья или смерть являются прямым следствием неправильных действий (например, при случайном повреждении какого-либо органа во время операции, оставлении инородного тела в операционной ране, введении противопоказанного лекарства, назначении в чрезмерно большой дозе препаратов или их перепутывании). В других случаях неправильные действия (неполное лечение, отказ в госпитализации и т.д.) обуславливают снижение эффективности оказываемой медицинской помощи и тем самым не воспрепятствуют естественному неблагоприятному течению болезненного процесса и наступлению вредных последствий. Не одинаковы при этом и основания уголовной ответственности. В первых случаях она наступает за прямо причиненный ущерб здоровью или наступление смерти, во-вторых – за непредотвращение вредных последствий при непринятии должных мер по их предотвращению.

Для наступления уголовной ответственности каждое из трех перечисленных условий является *необходимым*, а все они вместе – *достаточными*. При отсутствии хотя бы одного из указанных условий ответственность исключается. Так, медицинский работник не несет ответственности при неблагоприятном исходе болезни, если его действия были правильными, если он сделал всё, что следовало сделать в данной ситуации; ответственность исключается, если медицинский работник не мог предвидеть, что его действия являются неправильными; если при объективно неправильных действиях не наступили

вредные последствия или же отсутствует причинная связь между неправильными действиями медицинского работника и наступившими неблагоприятными последствиями.

Литература:

1. Pădure Andrei. Evaluarea medico-legală a calității asistenței de profil general // http://library.usmf.md/downloads/anale/vol_01/3_Medicina_legala.doc.
2. Вермель И.Г. Судебно-медицинская экспертиза врачебной деятельности. - Свердловск, 1986, с.27.
3. Pădure Andrei. Evaluarea medico-legală a calității asistenței de profil general // http://library.usmf.md/downloads/anale/vol_01/3_Medicina_legala.doc.
4. Краковский Н.И., Грицман Ю.Я. Ошибки в хирургической практике и пути их предупреждения. – Москва, 1959, с. 6.
5. Концевич И.Г. Долг и ответственность врача. - Киев: Вища школа, 1976, с.28.
6. Arhiva Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. Dosarul nr. 1ra-1123/08. Decizia Colegiului penal lărgit din 28 octombrie 2008.

Prezentat la 20.10.2009

DIFERENȚIEREA PEDEPSEI PENALE PRIN SANCTIUNE**Mariana GRAMA***Catedra Drept Penal și Criminologie*

The elements of penal law norm and the way they systematize into it content can be assigned by the duality of the given norm, directly by the general norms and the special norms. A classification performed in relation with the subject and the function of penal law norms toward the social relationship settlement. Also, a classification managed throughout the incidence percentage of the penal laws. Following the “judicial norm” idiom meaning, a general judicial-penal norm represents any penal type disposal of universal applicability, as well as disposals operable in relation with a large number of special penal norms. And when we say a special penal norm, we mean a principle kind one, namely, disposals capable to assure the unity of the penal law system. In opposition to the general norms, special ones are disposals of special penal law type or accusatorial, which implies and approves actions presumed to be offences and which directly restricts oneself to actions that form the sphere of the respective offence notion.

Normele juridice penale, care alcătuiesc conținutul normativ al legislației penale, sunt o specie de norme de drept particularizate prin conținutul și structura lor specifice. Particularitățile sunt determinate de funcția specifică atribuită acestor norme, aceea de a reglementa relații sociale de un tip deosebit, cum sunt relațiile de apărare socială. Într-adevăr, normele de drept penal își îndeplinesc funcția regulatoare într-un mod special, și anume: prin prevederea faptelor periculoase pentru valorile sociale și prin interzicerea lor sub sancțiuni penale. Prin această interzicere se determină conduita pe care trebuie să o aibă participanții la relațiile de apărare socială, iar prin sancționarea ei cu pedepasă se exprimă caracterul obligatoriu al conduitei astfel determinate. Acest conținut este propriu normei penale de incriminare, care este norma tipică, iar cunoașterea ei presupune cercetarea structurii acestui conținut. De asemenea, cunoașterea normelor de drept penal implică cercetarea diferitelor categorii de norme sau grupări de norme.

Elementele normei de drept penal și modul în care ele se sistematizează în conținutul acesteia nu pot fi stabilite decât ținându-se seama de clasificarea normelor respective în norme generale și norme speciale. Această clasificare se face în raport cu conținutul și rolul pe care îl au normele de drept penal în reglementarea relațiilor sociale, precum și după sfera de incidență a legilor penale. Pornind de la înțelesul special dat expresiei „normă juridică”, prin normă juridico-penală generală se înțelege orice dispoziție cu caracter penal de generală aplicare sau având aplicațiune în raport cu un mare număr de norme penale speciale. Este vorba despre norme cu caracter de principii, adică tocmai de acele dispoziții care asigură unitatea sistemului de drept penal. În opoziție cu cele generale, normele juridice speciale sunt dispoziții de drept penal special sau incriminatoare, care incriminează și sancționează faptele considerate ca posibile infracțiuni și care au sfera de incidență restrânsă la faptele ce intră în sfera noțiunii de infracțiune respectivă.

Pornindu-se de la constatarea că norma incriminatoare cuprinde ca elemente ale conținutului său, pe de o parte, descrierea conduitei interzise, iar, pe de altă parte, sancțiunea ce urmează să se aplice în cazul nerespectării interzicerii stabilite, s-a pus problema dacă această normă prezintă aceeași structură trihotomică atribuită normei de drept în general sau are o structură specifică, în care se întâlnesc numai unele dintre aceste elemente.

Unii autori sunt de părere că norma penală de incriminare cuprinde și ea cele trei elemente: ipoteza, dispoziția și sancțiunea, cu precizarea că ipoteza constă în descrierea faptei incriminate, iar sancțiunea constă din pedeapsa prevăzută pentru săvârșirea ei. În ce privește dispoziția, se arată că aceasta nu este prevăzută explicit în normă, ci rezultă din însăși incriminarea și sancționarea faptei, fiind oarecum contopită cu ipoteza [1].

Alți autori [2] sunt însă de părere că, prin specificul său, norma penală specială cuprinde numai două elemente, și anume: dispoziția și sancțiunea. Dispoziția constă din interzicerea unei anumite acțiuni sau omisiuni, iar sancțiunea constă din pedeapsa ce urmează să se aplice în cazul nerespectării dispoziției. Aceste două elemente sunt considerate necesare și suficiente în structura normei penale de incriminare: dispoziția – pentru a disciplina conduita membrilor societății și sancțiunea – pentru a disciplina reacția față de încălcarea dispoziției. Spre deosebire de normele juridice nepenale, la care preceptul este explicit formulat și numai pe cale de deducție se poate stabili ilicitul corespunzător acestuia, la normele penale de incriminare ilicitul este explicit formulat și numai pe cale de deducție se poate stabili care este preceptul lor.

Pornind de la aceste două idei de bază, la etapa actuală se duc multiple discuții referitor la elementele constitutive ale normei juridice penale. Doctrinarii discută dacă norma juridică penală are o structură trihotomică sau dihotomică (aici fiind admisă oricare dintre combinațiile elementelor structurale ale normei juridice).

Din punctul de vedere al teoriei generale a dreptului, norma juridică este formată din trei elemente – ipoteză, dispoziție și sancțiune.

Astfel, *ipoteza* normei juridice penale conține condiția aplicării normei în general. Această condiție se exprimă într-o formă specifică, caracteristică doar dreptului penal – în forma componentei de infracțiune.

Dispoziția normei juridice penale conține însăși regula de conduită stabilită de normă.

Sancțiunea este acea parte a normei juridice penale care stabilește consecințele de drept ale încălcării cerințelor normei [3].

Autorii care pun la îndoială existența structurii trihotomice a normei juridice penale consideră că această opinie este destul de contradictorie. După ei, „orice normă de drept este alcătuită din două părți ce se reflectă una în alta: *ipoteza*, ce indică la condițiile, în a căror prezență apar drepturi subiective și obligații juridice, prevăzute de *dispoziție*, și *dispoziția*, care indică asupra drepturilor subiective și obligațiilor juridice ce apar în prezența condițiilor prevăzute de ipoteză. În normele juridice ce reglementează situațiile de conflict, a doua parte se numește *sancțiune*, iar toate normele de acest fel apar în calitate de norme de apărare” [4].

Autorul român C. Bulai consideră că structura normei juridice penale depinde de locul aflării ei în legea penală [5]. De aceea, când în general vorbește despre structura normei de drept penal, are în vedere norma din Partea Specială. În opinia acestui ilustru savant, norma penală are o structură dihotomică, fiind alcătuită din dispoziție și sancțiune, așa cum se poate constata din examinarea oricărei norme de acest fel. Prevederea faptei și a condițiilor în care aceasta este considerată infracțiune nu reprezintă o ipoteză în care intervine obligația de a respecta regula de conduită, ci este însăși prevederea acestei reguli care rezultă tocmai din incriminarea faptei și sancționarea ei penală. Dispoziția normei de drept penal, adică preceptul sau regula de conduită pretinsă destinatarilor legii penale, nici nu ar putea fi exprimată altfel decât prin prevederea acțiunii sau inacțiunii interzise în legătură cu o anumită valoare socială. Săvârșirea faptei interzise nu este nici ea ipoteză în care intervine dispoziția legii, ci însăși înfrângerea dispoziției exprimate într-un mod specific.

Oricare ar fi opinia ce am accepta-o, este cert un singur fapt: că sancțiunea în norma de drept penal este un element existent real și oriunde s-ar afla ea, în Partea Generală sau în Partea Specială, constituie un mijloc de diferențiere a răspunderii penale și a pedepsei penale. Anume acest moment și ne suscită interesul, deoarece vom încerca să stabilim cum are loc această diferențiere în legea penală.

Sancțiunea normei juridice penale, la fel ca și ipoteza, trebuie să posede trăsăturile sancțiunii oricărei norme juridice. Cu toate acestea, este evident că ea nu poate să nu posede trăsături doar ei specifice. În sancțiunea ce ne interesează sunt descrise urmările penal-juridice ale comiterii infracțiunii (măsuri cu caracter penal-juridic). Întrebarea constă doar în faptul de a stabili care sunt acestea și cum sunt ele descrise în sancțiune.

Noțiunea sancțiunii normei de drept penal în literatura de specialitate este definită diferit, acest fapt modificându-se mai cu seamă în raport cu conținutul sancțiunii.

Potrivit unei opinii răspândite, specificul sancțiunii normei de drept penal constă în aceea că ea „include doar categoriile de pedepse prevăzute de legea penală ca urmări de drept ale faptei prejudiciabile săvârșite” [6], de aceea „nici un fel de alte măsuri cu caracter penal-juridic decât pedeapsa nu trebuie să existe” [7]. Cu toate acestea, există și o altă opinie, potrivit căreia „la sancțiunile normelor juridice penale se referă toate acele norme din Partea Generală și Partea Specială ale Codului penal, în care sunt prevăzute măsuri de constrângere statală (de influență, reacție) ce pot fi aplicate față de persoanele ce au comis infracțiuni de un anumit tip” [8]. De aici, se consideră sancțiune „acea parte a normei juridice penale, ce posedă un caracter de constrângere statală și reprezintă prin sine un model de măsură de influență penal-juridică obiectiv-subiectivă determinată formal, aplicată față de persoanele ce au comis infracțiuni” [9]. În doctrina de specialitate se mai întâlnește părerea că „după conținutul său juridic, sancțiunile penal-juridice constituie măsuri de constrângere statală ce amenință persoana care a săvârșit infracțiunea și reprezintă pentru ea anumite urmări” [10].

Aceste raționamente trebuie apreciate ținându-se cont de două circumstanțe. În primul rând, sancțiunea normei dreptului penal este un element condiționat de ipoteză, ceea ce înseamnă că în sancțiune trebuie să se conțină doar urmările săvârșirii infracțiunii. În al doilea rând, sancțiunea examinată este o formațiune juridico-penală. Prin urmare, în ea se pot găsi doar urmări penal-juridice.

În rezultat, ajungem la concluzia că un șir de măsuri ce se conțin în legislația penală nu pot fi incluse în sancțiunea normei juridico-penale. La ele se referă măsurile de constrângere cu caracter medical și educativ; obligațiile impuse persoanelor condamnate cu suspendarea condiționată a executării pedepsei și liberate

condiționat de pedeapsă înainte de termen; extrădarea; amnistia și grațierea. Toate acestea au o altă natură juridică. Cu ajutorul măsurilor de constrângere cu caracter medical și al celor cu caracter educativ „sunt reglementate relațiile sociale care apar nu ca urmare a comiterii infracțiunii” [11], pe când amnistia, grațierea și extrădarea se referă, potrivit unei opinii, la sferile dreptului constituțional, internațional, procesual penal și nu penal [12].

Într-adevăr, măsurile de constrângere cu caracter medical aplicate persoanelor iresponsabile sunt stabilite nu pentru săvârșirea de către ele a unor infracțiuni, ci a unor fapte prejudiciabile (alin.(1) art.23 CP RM). În alte cazuri, măsurile respective se aplică, însă, ca urmare nu a comiterii infracțiunii, ci a unei alienări psihice (alin.(2) art.23, alin.(1),(3) art.95, art.99 CP RM). Deci, aceste măsuri nu pot să-și găsească condițiile de apariție în ipotezele normelor de drept penal.

După natura lor juridică, măsurile de constrângere cu caracter educativ și obligațiile stabilite persoanelor condamnate cu suspendarea condiționată a executării pedepsei și liberate condiționat de pedepasă înainte de termen sunt măsuri de constrângere administrative. Gradul restricțiilor drepturilor și libertăților persoanei este destul de redus și nu corespunde pericolului social reflectat în ipoteza normelor juridico-penale.

Eschivarea de la respectarea obligațiilor stabilite de instanța de judecată pentru persoanele liberate de pedeapsă penală în conformitate cu prevederile art.90 și 91 CP RM poate atrage după sine anularea condamnării cu suspendarea condiționată a executării pedepsei sau anularea liberării condiționate de pedepasă înainte de termen (alin.(9) art.90 și lit.a) alin.(8) art.91 CP RM). Eschivarea sistematică de la executarea măsurilor de constrângere cu caracter educativ poate duce la anularea acesteia și la stabilirea pedepsei penale minorului (alin.(4) art.104 CP RM). După cum vedem, în toate aceste cazuri situația juridică a persoanei ce a comis infracțiunea se înrăutățește. După părerea unor autori, „răspunderea dministrativă nu poate servi drept temei pentru înăsprirea pedepsei penale” [13], deoarece dreptul penal intervine doar atunci când normelor altor ramuri de drept și ale moralei nu le ajung metode proprii pentru a-și influența propriul obiect de reglementare.

Extrădarea, amnistia și grațierea sunt condiționate nu de însăși comiterea infracțiunii, dar se realizează din considerente politice, economice, de drept internațional sau alte care nu au legătură cu dreptul penal. Organele de aplicare a normelor de drept uneori ori nu au nici o tangență cu măsurile respective ori doar execută hotărârile primite de alte organe, aplicând nu însăși legea penală, ci anumite acte normative bazate pe aceasta (art.13, 107, 108 CP RM). În afară de aceasta, amnistia se aplică față de un anumit cerc de persoane nedeterminate individual.

Dacă considerăm că sancțiunea normei juridice penale refectionează urmările nefavorabile de ordin juridic care survin și se răsfrâng asupra făptuitorului, atunci, după părerea unor doctrinari [14], la aceasta se pot atribui și liberarea de răspundere penală, precum și liberarea de pedepasă penală.

Spre deosebire de pedepasă și liberarea de pedeapsă, al căror caracter penal-juridic actualmente nu este pus la îndoială, liberarea de răspundere penală se propune „de a fi exclusă din legea penală” [15]. Aceasta se argumentează prin faptul că „toate persoanele ce au comis infracțiuni trebuie să primescă o apreciere juridică adecvată a acțiunilor lor consolidată prin sentința de condamnare. În prezența temeiurilor necesare la aplicarea pedepsei ele pot fi liberate de executarea ei sau condamnate condiționat...” [16].

Cu toate acestea, reglementarea legislativă a pedepsei, precum și a liberării de răspundere penală, a liberării de pedepasă penală, nu întotdeauna este adecvată sancțiunii normei de drept penal. Pe de o parte, nu toate prevederile respective ce se conțin în Codul penal au atribuție la sancțiune; pe de altă parte, prevederile date conțin și lacune ce sunt completate de alte ramuri de drept.

În opinia mai multor teoreticieni [17], pe care o susținem pe deplin și noi, fiind susținută și de legea penală a Republicii Moldova, la principalele urmări juridico-penale ale comiterii infracțiunii, care se includ, cu certitudine, în conceptul de sancțiune a normei de drept penal, se referă pedeapsa penală.

Potrivit prevederilor alin.(2) art.1 CP RM, „Codul penal este actul legislativ care cuprinde norme de drept ce stabilesc principiile și dispozițiile generale și speciale ale dreptului penal, determină faptele ce constituie infracțiuni și prevede pedepsele ce se aplică infractorilor”. Deci, la sancțiune se pot atribui normele în care este stabilit sistemul de pedepse penale (anume pedepsele sunt stabilite și în sancțiunile normelor din Partea Specială), normele care prevăd regulile individualizării și aplicării pedepsei penale. Aici se atribuie prevederile art.62-74,75-88 din Partea Generală a Codului penal al Republicii Moldova.

După cum am menționat anterior, unii teoreticieni, vorbind despre sancțiune, o raportează doar la norma din Partea Specială, pe când noi avem convingerea că elemente ale acesteia le găsim și în normele Părții Generale. Cu toate acestea, răspunderea, iar, drept urmare, și pedeapsa penală sunt stabilite reieșind nemijlocit din prevederile sancțiunii din articolul Părții Speciale a Codului penal, ținându-se cont de prevederile din

Partea Generală. Diferențierea răspunderii și pedepsei penale depinde de limitele acestei sancțiuni. Limitele sancțiunii depind însă direct de prevederile din dispoziția articolului. Pentru a continua ideile expuse în acest context, atenționăm că limitele sancțiunii, adică ale pedepsei (și, respectiv, ale răspunderii penale) sunt în dependență directă de componența de infracțiune – dacă este una de bază sau una cu semne calificative sau privilegiate. Astfel, semnele calificative sau privilegiate vor influența evident limitele răspunderii și pedepsei, întru agravarea sau atenuarea lor.

Modificarea limitelor sancțiunii de către semnele calificative sau privilegiate reflectă modificarea gradului de pericol social al faptei. Spre exemplu, pericolul social al pruncuciderii este mai redus decât al omorului intenționat simplu. Caracterul pericolului social este stabil în ambele cazuri de lipsire de viață, fiindcă ambele sunt tipuri ale „omorului”. Gradul de pericol social este însă diferit, existând în acest caz posibilitatea de a-l reflecta în lege, prin construirea unor sancțiuni diferite.

Însă, sancțiunile ce corespund componențelor de infracțiuni calificative sau privilegiate trebuie să se bazeze, fără îndoială, pe sancțiunea ce corespunde componenței de bază. În caz contrar nu avem ce modifica, diferenția.

Sancțiunile, la rândul lor, trebuie să fie întemeiate și echitabile. În calitate de sancțiune echitabilă, din punct de vedere social, se are în vedere „acea sancțiune, care nu doar corespunde gravității faptei descrise în lege, dar și este în concordanță cu alte sancțiuni, prevăzute pentru comiterea altor infracțiuni și, în afară de aceasta, dă posibilitate instanței de judecată să individualizeze pedeapsa luând în considerație toate variantele posibile de comitere a infracțiunii în realitatea obiectivă” [18]. Această concordanță a sancțiunilor trebuie însă să includă, în afară de concordanța dintre sancțiunile diferitelor tipuri de infracțiuni și sancțiunile pentru infracțiunile de diferite categorii, încă și concordanța dintre sancțiunile componențelor de bază și calificative (sau privilegiate) în limitele unui singur tip de infracțiune.

Crearea unui sistem coordonat de sancțiuni presupune:

- 1) analiza sistemică a sancțiunilor ce corespund componențelor calificative sau privilegiate;
- 2) coraportarea acestor sancțiuni cu sancțiunea corespunzătoare componenței de bază;
- 3) evidențierea legităților, bazelor teoretice și recomandări practice privind crearea unui sistem de sancțiuni necontradictorii.

În teoria dreptului penal, studierea legităților construirii sancțiunii are o importanță la fel de mare ca și constituirea dispozițiilor cărora le corespund. Știința dreptului penal nu a creat o teorie a sancțiunilor și, respectiv, nici nu le-a supus unei analize minuțioase. În opinia unor autori [19], cercetarea sancțiunilor în teoria pedepsei se reduce doar la analiza sancțiunii tipice prevăzute pentru componența de infracțiune de bază. La etapa actuală mai mulți doctrinari [20] pun accentul pe cercetarea sancțiunilor pentru componențele calificative și privilegiate în raport cu cele de bază, pentru a stabili niște legități ale construirii lor și formarea posibilă a unui sistem de sancțiuni. Noi vom încerca o astfel de cercetare prin analiza legii penale a Republicii Moldova.

Dacă facem o analiză sistemică a sancțiunilor pentru componențele calificative și privilegiate în raport cu cele de bază prin metoda rațională și cea deductivă, putem stabili mai multe momente de bază.

- 1) De exemplu, pentru unul și același semn calificativ, cum ar fi „săvârșit de două sau mai multe persoane”, sancțiunea în diferite articole este diferită. De exemplu, în alin.(2) art.186 – amendă în mărime de la 300 la 1000 u.c. sau cu munca neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de până la 4 ani; iar în alin.(2) art.187 – închisoare de la 3 la 6 ani cu (sau fără) amendă în mărime de la 500 la 1000 u.c.; în art.188 – închisoare de la 6 la 10 ani ș.a.m.d.

După cum observăm, unul și același semn calificativ influențează diferit asupra pedepsei persoanei, în dependență, considerăm, de caracterul și gradul prejudiciabil al infracțiunii, dar fără o careva legitate față de pedeapsa stabilită pentru componența de bază.

- 2) Diferite semne calificative, care reflectă diferit grad de prejudiciabilitate al faptei, sunt echivalente de legiuitor după forța de influență asupra pedepsei. Spre exemplu, „săvârșite de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală” și „săvârșit de două sau mai multe persoane” (alin.(2) art.140/1, alin.(4) art.205 CP RM).

În opinia noastră, semnele calificative ce reflectă diferit grad de prejudiciabilitate trebuie să atragă și modificarea diferită a pedepsei-tip (cum, de altfel, legiuitorul face într-un șir de alte cazuri).

- 3) În legea penală se poate remarca o disproporție în stabilirea sancțiunii pentru componențele calificative care, logic, ar trebui să fie mai aspre față de sancțiunea stabilită pentru componența de bază. De exemplu, la alin.(1) art.196 în sancțiunea alternativă legiuitorul prevede ca pedeapsă și închisoarea pe un termen de la 2 la 5 ani; în alin.(2) – până la 2 ani; în alin.(3) – până la 3 ani. De aici deducem că sancțiunea pentru acțiunile

prevăzute la alin.(2) și (3) este mai blândă decât pentru cea de la alin.(1), deoarece maximul pedepsei în alin.(2) se reduce, în alin.(3) – la fel, iar minimul în ambele cazuri se reduce la 3 luni.

4) Pentru legea penală în vigoare sunt caracteristice limitele largi ale sancțiunilor. De exemplu, între minimul și maximul pedepsei cu închisoare poate exista diferența de 10 ani (alin.(3) art.172, alin.(3) art.171, alin.(3) art.165 ș.a. CP RM), 8 ani (alin.(2) art.165 CP RM). În acest context, S.G. Kelina menționează că limitele excisiv de largi ale sancțiunilor și diferența mare între minimul și maximul pedepsei în sancțiune nu reflectă o diferențiere reușită a răspunderii penale [21]. L.G. Krigher propune ideea de a construi sancțiunile din Partea Specială în funcție de categoria de infracțiune, reducând totodată și limitele sancțiunilor. Pentru infracțiunile ușoare propune diferența de limite de 1 an sau 2 privațiune de libertate (închisoare); pentru infracțiunile mai puțin grave – de la 5 la 10 ani sau de la 3 la 8 ani; pentru infracțiunile deosebit de grave – de la 10 ani sau de la 8 ani până la 15 ani privațiune de libertate [22].

În opinia noastră, limitele largi ale sancțiunilor nu contribuie la unificarea practicii de aplicare a pedepselor și permit stabilirea arbitrară a pedepselor în procesul de individualizare a lor.

5) În teoria dreptului penal s-a mai atras atenția și la un alt aspect: este vorba despre situația în care minimul pedepsei pentru componenta calificativă și maximul din cea de bază se suprapun. De exemplu, în art.137 CP RM (alin.(1) – de la 8 la 15 ani; alin.(2) – de la 12 la 20 ani; alin.(3) – de la 16 la 20 ani) ș.a.

În acest sens, unii autori [23] consideră că în constituirea sancțiunilor trebuie să existe o consecutivitate logică ce se poate baza pe diferite criterii, acceptate de legiuitor, de exemplu: clasificarea infracțiunilor ori dauna cauzată de infracțiune etc.

6) În sancțiunea prevăzută la art.363 CP RM avem o altă lacună de tehnică legislativă, și anume: stabilirea unei pedepse fixe „amendă în mărime de 150 u.c.”, care, considerăm, la fel încalcă principiul individualizării răspunderii și pedepsei penale stabilit.

7) Analizând sancțiunile din Partea Specială a legii penale a Republicii Moldova mai putem observa că în anumite articole, cum sunt, de exemplu, art.185/1, 218, pedeapsa stabilită aici se repetă sau în alineatul următor este chiar mai mică decât în cel precedent. În opinia noastră, în aceste cazuri nu este vorba despre greșeli de tehnică legislativă, pur și simplu în alineatele din articolele respective se conțin diferite componente de infracțiuni de bază, și nu una de bază și celelalte calificative.

În Codul penal al Republicii Moldova au mai existat și alte încălcări în construcția sancțiunilor articolelor din Partea Specială, dar pe care legiuitorul cu succes le-a înlăturat (de exemplu, în art.324, 325, 355).

Concluzionând cele expuse, considerăm că problema construirii sancțiunilor normelor juridico-penale există și ea trebuie soluționată în direcția evidențierii principiilor și mecanismelor construirii acestora cu scopul respectării anumitor legități. În opinia noastră, putem evidenția anumite principii ce pot fi utilizate la construirea sancțiunilor:

1. Abordarea sistemică. Aceasta presupune urmarea unor principii unice și reguli, care ar fi deduse din analiza tuturor sancțiunilor din legea penală.

2. Concordanța dintre sancțiunile diferitelor forme ale aceleiași infracțiuni (cele de bază cu cele calificative; cele de bază cu cele privilegiate). Acest principiu se manifestă în coordonarea dintre sancțiunile pentru componentele calificative sau privilegiate cu sancțiunea pentru componenta de bază.

3. Conformarea sancțiunilor infracțiunilor de diferit tip care au aceleași semne calificative (sau privilegiate). Ar trebui ca unele și aceleași semne să influențeze aproximativ la fel asupra modificării pedepsei de bază. Deci, ar trebui să existe o proporționalitate. Semnele care reflectă aproximativ același grad de prejudiciabilitate trebuie specificate într-un bloc (cum deseori procedeează legiuitorul), de exemplu: „săvârșit de două sau mai multe persoane”, „care a cauzat daună în proporții considerabile”. Acestea ar trebui să influențeze în aceleași proporții pedeapsa. Iar cele ce reflectă diferit grad de prejudiciabilitate, de exemplu: „săvârșit de două sau mai multe persoane”, „săvârșit de un grup criminal organizat sau organizație criminală”, trebuie să influențeze în diferite proporții pedeapsa-tip.

4. Tipul sancțiunii, felurile pedepselor stabilite și mărimea lor trebuie să depindă de mărimea și felul sancțiunii stabilite pentru componenta de bază și specificul semnului calificativ sau privilegiat.

În final, pentru a depăși anumite coliziuni ce pot să apară la acest subiect între prevederile ce formează sancțiunile normelor juridico-penale, ar fi binevenit ca în lege să fie fixată prioritatea prevederilor din Partea Generală față de cele din Partea Specială cu un conținut aproximativ: „În cazul apariției neconcordanțelor între articolele din Partea Generală și Partea Specială ale prezentului Cod penal, au prioritate prevederile Părții Generale, cu excepția cazurilor special prevăzute de prezentul Cod”. Această prevedere poate completa art.1 din Codul penal al Republicii Moldova.

Referințe:

1. Bulai C. Manual de drept penal. - București: ALL Educațional SA, 1997, p.78.
2. Ibidem.
3. Благов Е.Е. Применение уголовного права. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2004, с.13.
4. Крашенинников Е.А., Лисова Т.Н. Структура нормы права // Философские проблемы объективного права. - Ярославль, 1990, с.21.
5. Bulai C. Op.cit., p.78-79.
6. Благов Е.Е. Op. cit., p.13.
7. Михлин А.С. Проблемы совершенствования системы наказаний в советском уголовном праве // Актуальные проблемы уголовного права. - Москва, 1988, с.106.
8. Ныркова Н.А., Кропачов Н.М. Понятие уголовно-правовой санкции // Вестник Ленинградского университета. - Серия 6. - Выпуск 2. - 1991. - С.106.
9. Козлов А.П. Уголовно-правовые санкции (проблемы построения, классификации и измерения). - Красноярск, 1989, с.17.
10. Благов Е.Е. Op. cit., p.37.
11. Звечаровский И. Меры уголовно-правового характера: понятие, система, виды // Законность. - 1999. - №3. - С.37.
12. Курс советского уголовного права: в 6-ти томах / Под ред. Пионтковского А.А. и др. Т.1. - Москва, 1970, с.150.
13. Тарбагаев А.Н. Ответственность в уголовном праве. - Красноярск, 1994, с.57.
14. Звечаровский И. Op. cit., p.38-39.
15. Тарбагаев А.Н. Op. cit., p.47.
16. Ibidem.
17. Благов Е.В. Op. cit., p.42; Коняхин В.П. Теоретические основы построения Общей части Российского уголовного права. - СПб: Юридический центр Пресс, 2002, с.241-242.
18. Калина С.Г., Кудрявцев В.Н. Принципы советского уголовного права. - Москва, 1988, с.135.
19. Козлов А.П. Уголовно-правовые санкции (проблемы построения, классификации и измерения). - Красноярск, 1989; Дементьев С.И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. - Ростов-на-Дону, 1986.
20. Минская В. Дифференциация уголовной ответственности в УК РФ // Уголовное право. - 1998. - №3. - С.20; Дементьев С.И. Аксиологические преступления // Вопросы теории и практики предупреждения преступлений. - Барнаул, 1986, с.87-88.
21. Келина С.Г. Некоторые направления совершенствования уголовного законодательства, с.69.
22. Кригер Г.Л. Построение санкции в новом уголовном законодательстве, с.114.
23. Лесниевски – Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. - Москва, 2000, с.340-343.

Prezentat la 23.06.2009

PERSOANA CU FUNCȚIE DE RĂSPUNDERE ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ ROMÂNĂ

Dumitru-Leonardo MELINTE

Catedra Drept Penal și Criminologie

This article is about criminal research of the criminal offences committed by public servants and examination of their legal status in accordance with the criminal legislation of Romania. Especially, the author tries to make clear some disputable questions such as the definition of „public servant” and establishing of the basic characteristic features of the subject of the criminal offence in accordance with the penal doctrine and criminal legislation of Romania. Several conclusions are formulated, some recommendations are proposed. A generalization of theoretical points of view is made; also some cases from judicial practice are analyzed. Several conclusions are formulated, some recommendations are proposed.

Obiectivul principal al acestui articol este precizarea terminologică, definitivarea și examinarea trăsăturilor caracteristice ale noțiunilor de funcționar public și persoana cu funcție de răspundere; generalizarea opiniilor doctrinare și a prevederilor legislative privind această chestiune discutabilă, precum și elaborarea noțiunilor comune, luând în considerație legislația și doctrina juridico-penală atât a României, cât și a Republicii Moldova.

Din start, vom exprima anumite rezerve, în sensul că, spre deosebire de legislația Republicii Moldova, legislația actuală a României operează cu noțiunea „funcționar public” și, ca urmare, în doctrina și legea penală se folosește expresia „răspunderea penală a funcționarilor publici”.

Așadar, potrivit prevederilor legale exprimate în Legea nr.188 din 8 decembrie 1999 [1] răspunderea penală a funcționarilor publici survine în următoarele cazuri:

- ✓ pentru infracțiuni săvârșite *în timpul* serviciului;
- ✓ pentru infracțiuni săvârșite *în legătură cu* atribuțiile funcției publice pe care o ocupă.

Totodată, nu putem fi de acord cu prevederile legislative sus-citate, împărtășind ideea expusă de către profesorul V.Prisacaru, care susține: „Ar fi trebuit ca, în textul citat, în locul conjuncției *sau* să se scrie conjuncția *și*, pentru că un funcționar public, de exemplu, un expert ori un controlor al direcției generale a finanțelor publice (serviciu public descentralizat al Ministerului Finanțelor Publice, într-un județ sau în municipiul București) care, în timpul serviciului se deplasează cu un autoturism pe care îl conduce, la un plătitor de impozite pentru a efectua un contract, produce un accident de mașină pentru care este găsit vinovat. Această infracțiune este o infracțiune de drept comun, pe care o poate săvârși orice conducător auto, și nu o infracțiune pentru care urmează să fie angajată răspunderea lui penală, în calitate de funcționar public” [2].

Totodată, interpretând legea în vigoare autorul sus-citat consideră că, pentru a săvârși o infracțiune supusă dispozițiilor alin.(1) art.79 din Legea nr.188 din 8 decembrie 1999, funcționarul public trebuie să o săvârșească în timpul serviciului și în legătură cu atribuțiile funcției publice pe care o ocupă. După părerea noastră, sintagma „*în timpul serviciu*” nu este deloc potrivită, deoarece o infracțiune în legătură cu atribuțiile funcției publice persoana o poate comite și în afara duratei normale a timpului de lucru, atunci când este în afara serviciului.

O altă problemă este faptul că, spre deosebire de reglementarea din Statutul funcționarilor publici, în Codul penal al României noțiunea de funcționar public are o accepțiune mult mai largă.

Întâi de toate, este de menționat că, sub aspectul reglementării infracțiunilor săvârșite de funcționarii publici, Codul penal român din 1936 avea o redactare superioară celei pe care o avem în Codul penal din 1968. De asemenea, Codul penal din 1864 conținea dispoziții din care rezultă cu claritate care erau infracțiunile ce se puteau săvârși de către funcționarii publici. Cu titlu de exemplu ne vom opri asupra unor texte din Codul penal român din 1936 și a textelor corespunzătoare din Codul penal din 1864. Astfel, în art.236 din Codul penal român din 1936 se prevedea că funcționarul public care își însușește sau deturneză bani sau alte bunuri mobile ce îi sunt date, în virtutea funcției sale, spre administrare sau păstrare, comite delictul de delapidare și se pedepsește cu închisoare corecțională de la 4 la 6 ani, amenda de la 5.000 la 10.000 lei și interdicție corecțională de la 2 la 5 ani. În toate cazurile, prevedea alin.(2) al aceluiași articol, judecătorul poate pronunța prin hotărârea de condamnare și pierderea dreptului la pensie.

Acest articol corespundea art.140 din Codul penal din 1864 care pedepsea delapidarea, cu deosebirea că pedeapsa era proporțională cu valoarea sumelor de bani sau a lucrurilor mobile delapidate.

Tot astfel, conform art.242 din Codul penal român din 1936, funcționarul public care, prin neglijență, neprevădere sau ușurință în supravegherea sau paza banilor, valorilor, actelor sau oricăror lucruri ce i-au fost încredințate, în virtutea funcțiunii sale, va fi pricinuit sustragerea sau distrugerea lor, comite delictul de neglijență în funcție și se pedepsește cu închisoare corecțională de la 3 luni la un an și amendă de la 2.000 la 5.000 lei. Textul este asemănător cu art.203 din Codul penal din 1964.

De asemenea, în art.248 din Codul penal român din 1936 se prevede că funcționarul public care, în exercițiul funcțiunii sale, adresează vreunei persoane injurii sau întrebuițează față de ea violență, întrucât faptul nu constituie o infracțiune mai gravă, comite delictul de purtare abuzivă și se pedepsește cu închisoare corecțională de la una la 3 luni, iar, potrivit art.148 din Codul penal din 1864, orice funcționar care, în exercițiul sau cu ocaziunea funcției sale, va maltrata prin ofense orale pe o persoană, se va pedepsi cu închisoare până la 6 luni. Acest funcționar se va putea încă declara incapabil de a ocupa o funcție publică de la un an la 3 ani.

Nu mai continuăm exemplele, pentru că toate articolele Codului penal român din 1936 care erau cuprinse în Capitolul I al Titlului III „*Delicte săvârșite de funcționari publici*”, precum și în Capitolul II „*Delicte săvârșite de funcționari sau particulari*”, foloseau expresia de funcționar public și aceea de îndeplinire a unei funcții publice.

În acest context vom aminti că art.145 CP din 1968 definea noțiunea de public în felul următor: prin termenul „*public*” se înțelege tot ce privește autoritățile publice, instituțiile publice, instituțiile sau alte persoane juridice de interes public, administrarea, folosirea sau exploatarea bunurilor proprietate publică, serviciile de interes public, precum și bunurile de orice fel care, potrivit legii, sunt de interes public. La fel ca și Codul penal anterior, Noul Cod penal din 2004 în art.159 prevede: „prin termenul „*public*” se înțelege tot ce privește autoritățile publice, instituțiile publice sau alte persoane juridice de drept public” [3]. După cum se observă, nu sunt aspecte diferențiale.

Totodată, potrivit art.147 alin.(1) CP din 1968, prin *funcționar public* se înțelegea orice persoană care exercită permanent sau temporar, cu orice titlu, indiferent cum a fost investită, o însărcinare de orice natură, retribuită sau nu, în serviciul unei unități dintre cele la care se referă art.145 CP [4].

Unitățile la care se referă art.145 sunt:

- a) autoritățile publice (statul, autoritățile administrative teritoriale), titulare ale dreptului de proprietate publică;
- b) instituțiile publice, înființate de stat sau autoritățile administrative teritoriale înzestrate cu mijloace financiare, materiale și personale pentru a presta servicii publice în satisfacerea interesului public general; instituțiile publice care au în administrare, concesiune sau închiriere bunuri proprietate publică;
- c) instituțiile sau alte persoane juridice de interes public care au patrimoniu privat, dar le-a fost concesionată sau încredințată prin lege prestarea unor servicii de interes public (fundăție, organizație neguvernamentală etc.);
- d) toate unitățile care administrează foloase sau exploatează bunuri proprietate publică;
- e) toate serviciile de interes public, unități cărora li s-a recunoscut prin lege dreptul de a satisface un interes public, cu mijloace prevăzute, în domeniul executării legii;
- f) toate unitățile care dețin bunuri de orice fel care, potrivit legii, sunt de interes public.

După unii autori, unitățile care prestează servicii de interes public sunt persoane juridice de drept administrativ care își desfășoară activitatea potrivit principiilor dreptului administrativ, iar, după alții, regii autonome de interes public, care prin activitatea ce o desfășoară sunt desemnate să satisfacă anumite interese generale ale membrilor societății [5].

Conform alin.(2) art.147 CP prin *funcționar* se înțelegea persoana menționată în alin.(1) art.147, precum și orice alt salariat care exercită o însărcinare în serviciul unei alte persoane juridice decât cele prevăzute în acest alineat [6].

În această ordine de idei, pentru a preciza unele momente discutabile, ne vom opri mai detaliat la însemnătatea juridico-penală a problemei de corelare dintre noțiunile „public” și „de interes public”.

S-a susținut că criteriul jurisprudențial al afectării bunurilor domeniului unui serviciu public a făcut posibilă includerea în domeniul privat a unor bunuri a căror destinație de interes general este incontestabilă [7]. Dată fiind imprecizia elementelor oferite de acest criteriu, se recunoaște judecătorului o mare libertate de apreciere și determinarea concretă și exactă a naturii juridice a bunurilor, de la caz la caz.

Cu toate acestea, dacă am admite că bunul afectat serviciului public aparține domeniului public, ar însemna că multe bunuri ar face parte din domeniul public de îndată ce ele ar fi destinate unui serviciu public.

Din acest motiv, criteriul afectării bunurilor unui serviciu public ar trebui înlocuit cu un dublu criteriu: al celui care organizează serviciul și al caracterului continuu, permanent al serviciului.

Serviciul public este o creație a statului sau a unităților administrativ-teritoriale supus unor reguli juridice speciale menite să asigure funcționarea lui în mod regulat și continuu. Exemplele clasice în materie de serviciu public sunt societățile de căi ferate, societățile de tramvaie, a căror întrerupere ar periclita transportul persoanelor și bunurilor.

Față de criteriul sus-menționat, o societate cu capital privat, chiar dacă acesta este al statului, care ar presta servicii de tipul celor bancare, nu poate fi considerată ca fiind prestatoare de servicii de interes public.

De altfel, ar fi aberant ca salariații unei societăți bancare, cu capital străin, să fie considerați funcționari publici cu drepturile și obligațiile specifice acestei categorii de funcționari.

Neavând calitatea de funcționar public, salariații băncilor nu pot fi subiect activ al infracțiunii de omisiune a sesizării organelor judiciare prevăzute de art.263 din Codul penal din 1968 (care își are corespondent în art.339 din Noul Cod penal). Argumentarea adusă în sprijinul acestui punct de vedere își are, în mod indirect, sursa în prevederile Legii nr.188/1999, susținându-se că o societate cu capital privat care ar presta servicii de tipul celor bancare nu poate fi considerată ca fiind prestatoare de servicii de interes public, fiind aberant ca salariații unei atare societăți să fie considerați funcționari publici cu drepturile și obligațiile specifice acestei categorii de funcționari.

Se mai invocă și argumentul suplimentar că personalul unei bănci își desfășoară activitatea sub imperiul păstrării secretului profesional.

Concluzia, greșită după părerea noastră, este că art.35 din Legea nr.58/1998, prin care se statuează confidențialitatea tuturor tranzacțiilor și serviciilor pe care le oferă banca, are caracterul unei norme speciale care derogă de la norma generală pe care o conțin dispozițiile art.263 din Codul penal și, deci, salariații băncilor, neavând calitatea de funcționari publici, nu pot fi subiecți activi ai infracțiunii de omisiune a sesizării organelor judiciare prevăzute de art.263 CP.

Eroarea de raționament în legătură cu problema examinată pornește de la confuzia ce se face între modul cum este definit „funcționarul public” în Legea nr.188/1999 și în Codul penal. Or, trebuie să se țină seama că textele din Codul penal, inclusiv art.145 și art.147, datează din anul 1968, iar textele din Legea funcționarilor publici datează din anul 1999 și, ca atare, nu poate fi făcută nici o legătură între ele.

De altfel, este clară concepția legiuitorului penal care extinde noțiunea de „public” și la persoanele juridice „de interes public”.

Așadar, prin „funcționar public”, în sensul art.147 CP, se înțelege și persoanele care exercită o însărcinare de orice natură în serviciul „persoanelor juridice de interes public”. Iar în această categorie intră, potrivit dispozițiilor largi din legea penală, și toate persoanele care îndeplinesc o însărcinare în cadrul unei societăți comerciale, inclusiv al unei societăți bancare, indiferent de natura capitalului de administrație, în măsura în care acestea desfășoară o „activitate de interes public”. Și, nu se poate contesta că băncile, privatizate sau nu, cu capital de stat sau străin, sunt persoane juridice de interes public.

Echivalarea „funcției publice” cu cea de „funcție de interes public” este inadmisibilă pentru considerentele expuse mai sus.

Dar, avem și alte argumente de text în sprijinul punctului nostru de vedere. Este vorba de prevederile art.3 alin.(1) coroborat cu art.8 din Legea nr.21/1999 pentru prevenirea și sancționarea spălării banilor care, fără să mai întrebuițeze noțiunea de „funcționar public”, prevede obligația angajaților băncilor, sucursalelor băncilor străine și instituțiilor de credit de a sesiza organele competente atunci când au suspiciuni că o operație bancară care urmează să aibă loc are drept scop spălarea banilor.

Acest text are, desigur, un caracter special, dar el pune în evidență, într-un mod convingător, faptul că angajații băncilor și instituțiilor de credit nu pot fi exonerati de obligația rezultând dintr-o prevedere legală cu caracter general, cum este cea prevăzută de art.263 C.pen., la adăpostul secretului bancar. Și, am văzut, că prevederile art.145 și art.147 din Codul penal nu permit o atare interpretare restrictivă.

În această ordine de idei vom trece în revistă și unele aspecte ce țin de problema corelației dintre „statut de profesie” și „statut de serviciu”. După părerea noastră, un exemplu potrivit este examinarea profesiei de medic. Așadar, cât privește profesia de medic, potrivit dispozițiilor art.3 alin.2 din Legea nr.74/1995 privind exercitarea profesiei de medic, înființarea, organizarea și funcționarea Colegiului Medicilor din România, „medicul nu este funcționar public în timpul exercitării profesiei medicale, prin natura umanitară și liberală a acesteia” [8].

În îndeplinirea unei asemenea funcții funcționarul public poate emite hotărâri cu caracter obligatoriu, poate controla îndeplinirea lor iar, la nevoie, poate impune realizarea acestora.

Având în vedere cele prezentate, considerăm că există medici care au calitatea de funcționari publici și care, exercitându-și profesia, îndeplinesc o funcție ce implică exercițiul autorității de stat.

Între aceștia sunt, îndeosebi, acei medici care funcționează în cadrul unor inspecții de sănătate publică, ca organe de specialitate, cărora legea le conferă atribuții de constatare a unor încălcări de lege și de sancționare a acestora. Aceste organe de specialitate controlează modul de aplicare a normelor de igienă și sanitar-antiepидemice în mediul de viață al populației și la locul de muncă și funcționează în cadrul Ministerului Sănătății și Familiei sau direcțiilor de sănătate publică județene, respectiv, a Municipiului București [9].

Asistența de sănătate publică este garantată de stat și cuprinde activitățile care se desfășoară în scopul prevenirii îmbolnăvirilor, promovării și asigurării sănătății populației, precum și al controlului aplicării normelor de igienă, antiepidemice și de sănătate publică, aceasta fiind asigurată de Ministerul Sănătății și Familiei, componentă a puterii executive, prin unități specializate proprii sau private.

Pentru asigurarea asistenței de sănătate publică, medicii specialiști care au fost împuterniciți să îndeplinească sarcinile de inspecție sanitară de stat sau de inspecție pentru protecția mediului au, între altele, atribuții de constatare și de sancționare a contravențiilor la Normele legale de igienă și sănătate publică.

Atribuțiile de constatare și sancționare a încălcărilor de lege privind igiena și sănătatea publică sunt atribuții ce implică exercițiul autorității de stat; sănătatea publică constituind o valoare socială de mare însemnătate, astfel că garantarea acesteia constituie o funcție internă a statului, pe care acesta o realizează prin organele sale, valoare socială ce este ocrotită prin toate mijloacele juridice, inclusiv cele de drept penal.

Exercitarea profesiei de medic legist, având în vedere reglementările juridice în vigoare, nu implică exercițiul autorității de stat.

Activitatea de medicină legală constă în efectuarea de expertize, examinări, constatări, examene de laborator și alte lucrări medico-legale asupra persoanelor în viață, cadavrelor, produselor biologice și corpurilor delictive, în vederea stabilirii adevărului în cauzele privind infracțiunile contra vieții, integrității corporale și sănătății persoanelor ori în alte situații prevăzute de lege, precum și în efectuarea de expertize medico-legale psihiatrice și de cercetare a filiației. Această activitate se realizează de către medicii legiști încadrați în instituțiile de medicină legală.

În cadrul procesului penal medicii legiști efectuează constatări și expertize medico-legale, ca specialiști ori, după caz, experți, în condițiile prevăzute de art.112-115 și art.116-125 din Codul de procedură penală, îndeplinirea acestor funcții neimplicând exercițiul autorității de stat.

În acest context observăm că, în conformitate cu art.161 din Codul penal din 2004, prin *funcționar public* se înțelege orice persoană care exercită permanent sau temporar o însărcinare de orice natură, în serviciul vreuneia din unitățile la care se referă art.159.

Este de subliniat că Noul Cod penal român a prevăzut noțiunea de „*funcționar*” într-un articol de sine stătător, în special se menționează că prin funcționar se înțelege orice persoană care exercită o însărcinare în serviciul unei persoane juridice de drept privat. Menționăm în acest sens că aspecte diferențiale relevante dintre Codul penal român din 1968 și Noul Cod penal lipsesc.

Totodată, Noul Cod penal român a prevăzut art.163 „*Persoana care exercită un serviciu de interes public*”, care nu are corespondent în Codul penal anterior. În special, este definită natura juridică a acestei persoane (în alin.(1) art.163 CP din 2004): „Prin persoană care exercită un serviciu de interes public se înțelege orice persoană particulară care exercită o profesie de interes public, pentru care este necesară o abilitate specială a autorităților publice și care este supusă controlului acestora”. Se precizează în mod legal că aceeași calitate o au și persoanele particulare care exercită un serviciu declarat de interes public, potrivit legii (alin.(2) art.163).

În această ordine de idei vom lua în considerație prevederile Legii nr.78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție [10], potrivit cărora sunt infracțiuni de corupție infracțiunile prevăzute și sancționate de art.254-257 CP și infracțiunile asimilate infracțiunilor de corupție reglementate de art.10-13 din Legea nr.78/2000, precum și infracțiunile în legătură cu corupție prevăzute în art.17 din aceeași lege. Toate aceste infracțiuni pot fi săvârșite, așa cum rezultă din cuprinsul art.1 din Legea nr.78/2000, atât de funcționarii publici, cât și de alți funcționari ori persoane care îndeplinesc ori exercită unele funcții, însărcinări sau care exercită atribuții de control ori participă la luarea unor decizii, cum ar fi membrii consiliului de administrație al unei societăți comerciale, indiferent de natura capitalului de administrație, sau al unei unități

cooperatiste, ori care dețin o funcție de conducere într-un partid sau într-o formațiune politică, într-un sindicat, într-o organizație patronală ori într-o societate fără scop lucrativ, asociație sau fundație.

Prin urmare, în sensul dreptului penal, pentru existența calității de funcționar public, spre deosebire de Statut, nu are relevanță titlul însărcinării și nici modalitatea investirii (alegere, numire, repartizare). Este suficient ca subiectul infracțiunii să exercite o însărcinare în serviciul unei autorități publice, instituții publice, sau altei persoane juridice de interes public.

Referințe:

1. Monitorul Oficial al României. - 1999. - Nr.600.
2. Prisacaru V.I. Tratat de drept administrativ român. Partea Generală, p.339.
3. Codul penal al României // Monitorul Oficial al României. - 2004. - Nr.575.
4. Codul penal al României // Buletinul Oficial al României. - 1968. - Nr.79-79 bis; Monitorul Oficial al României. - 1997. - Nr.65.
5. *Citat după:* Sima C., Turianu C. Funcționarul bancar ca subiect al infracțiunii prevăzute în art.263 din Codul penal // Dreptul. - 2001. - Nr.8. - P.160.
6. Codul penal al României // Buletinul Oficial al României. - 1968. - Nr.79-79 bis; Monitorul Oficial al României. - 1997. - Nr.65.
7. Sima C., Turianu C. Funcționarul bancar ca subiect al infracțiunii prevăzute în art.263 din Codul penal, p.160.
8. Legea României privind exercitarea profesiei de medic, precum și organizarea și funcționarea Colegiului Medicilor din România, nr.306 din 28 iunie 2004 // Monitorul Oficial al României. - 2004. - Nr.578.
9. Nicolcescu V. Ultraj. Medic, subiect al infracțiunii // Dreptul. - 2003. - Nr.3. - P.160.
10. Monitorul Oficial al României, Partea I. - 2000. - Nr.219.

Prezentat la 20.10.2009

INFRAȚIUNILE SĂVÂRȘITE ÎN LEGĂTURĂ CU SERVICIUL: CONCEPT ȘI PARTICULARITĂȚI

Victor MORARU

Catedra Drept Penal și Criminologie

This article is concerned with criminal research of the criminal offences linked to service. Especially, the author tries to clarify some disputable questions such as the definition of „public servant”, „a person with functions of public liability” and establishing the basic characteristic features of the subject of the criminal offence in accordance with the penal doctrine and criminal legislation of Republic of Moldova. The correlation between criminal offences linked to the service and criminal offences committed by public servants is analyzed. Several conclusions are formulated, some recommendations are proposed.

În cadrul acestei publicații dorim să facem unele precizări importante privind definitivarea noțiunilor „funcționar public”, „persoană cu funcție de răspundere” și stabilirea trăsăturilor lui (ei) în calitate de subiect al răspunderii penale în conformitate cu legislația și doctrina juridico-penală din Republica Moldova.

Pentru realizarea acestor obiective vom analiza succint unele aspecte privind corelarea dintre *infrațiunile de serviciu* și *infrațiunile comise de către persoanele cu funcție de răspundere*.

În acest sens, autorul rus A.Asnis menționează: „Specificul acestor categorii de infrațiuni constă în faptul că în ambele cazuri atentatele analizate sunt săvârșite nu din afara, ci dinăuntrul sistemului autorităților publice, al întreprinderilor, instituțiilor sau al organizațiilor de stat” [1].

În opinia noastră, aceste noțiuni sunt asemănătoare, dar nu sunt identice, și anume: infrațiunile comise de către persoane cu funcție de răspundere pot fi privite ca o variantă-tip a infrațiunilor de serviciu.

Așadar, *infrațiunea de serviciu reprezintă fapta prejudiciabilă, prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție de către o persoană care îndeplinește un serviciu, în legătură cu situația sa de serviciu și prin intermediul folosirii împuternicirilor sale sau prin neîndeplinirea îndatoririlor de serviciu, dacă această faptă atentează la interesele activității de serviciu din diferite sfere*.

Precizăm că la baza infrațiunilor analizate stau *obligățiile de serviciu* care nu sunt îndeplinite sau care sunt încălcate de către angajat. Cu alte cuvinte, săvârșirii unei astfel de infrațiuni precede activitatea legală a acestei persoane (a angajatului) în cadrul unei întreprinderi, instituții sau organizații, indiferent de forma ei organizatorică.

Este de menționat că *infrațiunile de serviciu* sunt caracterizate prin existența unor semne alternative:

- ✓ ele sunt comise *cu folosirea* atribuțiilor de serviciu;
- ✓ *datorită* funcției de serviciu ocupate și *contra* intereselor de serviciu.

După părerea exprimată de către autorul A.Klim, chiar dacă persoana cu funcție de răspundere comite vreun abuz de serviciu călăuzându-se de interesele serviciului incorect percepute, acest fapt nu exclude semnul „contra intereselor de serviciu” [2].

În acest sens, Codul penal al Republicii Moldova din 18 aprilie 2002 operează cu următoarele expresii:

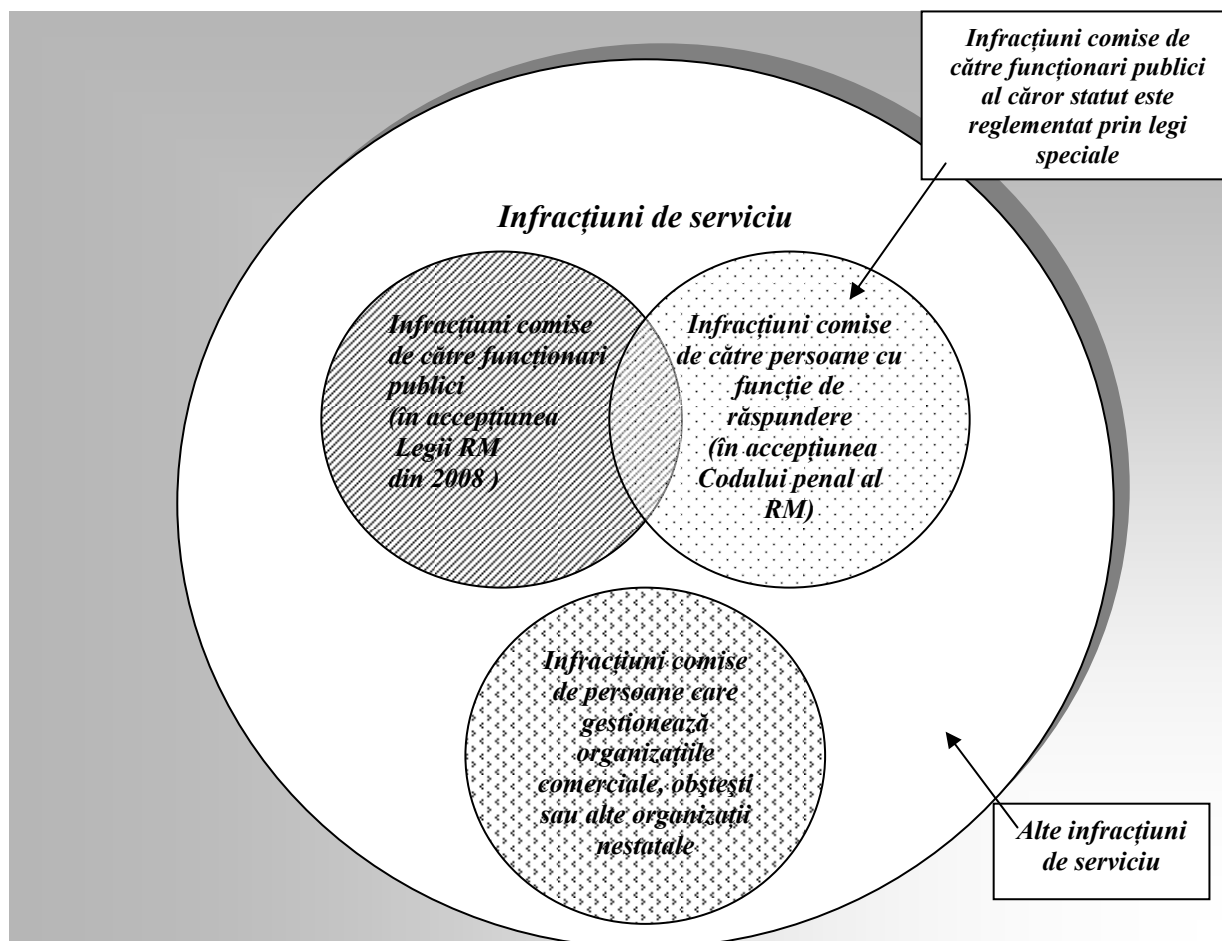
- ✓ indicația la *metoda* săvârșirii infrațiunii:
 - *cu folosirea situației de serviciu* (spre exemplu: lit.a) alin.(2) art.178; lit.a) alin.(3) art.179; lit.d) alin(2) art.190; lit.d) alin(2) art.191; lit.d) alin(3) art.217; lit.d) alin(3) art.217¹; lit.c) alin.(2) art.243 etc.);
 - *prin folosirea intenționată a situației de serviciu* (lit.b) alin.(2) art.177);
- ✓ indicația la subiect special:
 - *săvârșită de către un funcționar care nu este persoană cu funcție de răspundere* (art.330);
 - *săvârșită de către o persoană cu funcție de răspundere* (spre exemplu: art.324-329, art.330¹-332);
 - *săvârșită de către o persoană cu înaltă funcție de răspundere* (alin.(2) art.140; lit.e) alin.(2) art.165; lit.c) alin.(4) art.205; lit.c) alin.(3) art.206; lit.f) alin.(3) art.309; lit.a) alin.(3) art.324; lit.b) alin.(2) art.327; lit.b) alin.(3) art.328; alin.(2) art.330¹; lit.b) alin(2) art.332);
 - *săvârșită de către o persoană care gestionează organizațiile comerciale, obștești sau alte organizații nestatale* (art.333-335);

- săvârșită de către un lucrător în obligațiile de serviciu ale căruia intră îndeplinirea unor lucrări sau prestarea unor servicii în sfera comerțului, alimentației publice, transportului, deservirii sociale, comunale, medicale sau de altă natură (art.256);
- săvârșită de către șef sau subaltern (spre exemplu: art.367).

Definind noțiunea infracțiunilor de serviciu, precizăm că această categorie de fapte penale include în sine următoarele tipuri de infracțiuni:

- ✓ infracțiuni comise de către funcționari publici (în accepțiunea Legii cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.158 din 04.07.2008);
- ✓ infracțiuni comise de către persoane cu funcție de răspundere (în accepțiunea Codului penal al Republicii Moldova), inclusiv infracțiuni comise de către funcționari publici al căror statut este reglementat prin legi speciale;
- ✓ infracțiuni comise de persoane care gestionează organizații comerciale, obștești sau alte organizații nestatale;
- ✓ alte infracțiuni de serviciu.

În scopul clarificării sistemului infracțiunilor de serviciu în accepțiunea legislației penale a Republicii Moldova, clasificarea propusă de noi poate fi prezentată sub formă de diagramă, după cum urmează:

În această ordine de idei, subliniem că scopul prezentului studiu este cercetarea sub toate aspectele a noțiunii „persoana cu funcție de răspundere ca subiect al infracțiunii în dreptul penal”.

În special, o definiție legislativă a persoanei cu funcție de răspundere o întâlnim în alin.(1) art.123 CP RM: „Prin persoană cu funcție de răspundere se înțelege persoana căreia, într-o întreprindere, instituție, organizație de stat sau a administrației publice locale ori într-o subdiviziune a lor, i se acordă, permanent sau provizoriu, prin stipularea legii, prin numire, alegere sau în virtutea unei însărcinări, anumite drepturi și obligații în vederea exercitării funcțiilor autorității publice sau a acțiunilor administrative de dispoziție ori organizatorico-economice”.

Cu toate acestea, la alin.(2) art.123 CP RM se prevede: „*Prin persoană cu înaltă funcție de răspundere se înțelege persoana cu funcție de răspundere al cărei mod de numire sau alegere este reglementat de Constituția Republicii Moldova și de legile organice, precum și persoanele cărora persoana cu înaltă funcție de răspundere le-a delegat împuternicirile sale*”.

După părerea noastră, în cazurile în care atentatul criminal este săvârșit împotriva activității normale a autorităților publice, a întreprinderilor, instituțiilor sau a organizațiilor *de stat* de către o persoană investită cu împuterniciri de supraveghere, verificare și control, în legătură cu funcția sa, cele comise trebuie calificate ca infracțiune comisă de către persoană cu funcție de răspundere.

Generalizând cele expuse, ajungem la concluzia că *infracțiunea comisă de către persoana cu funcție de răspundere reprezintă o faptă prejudiciabilă (acțiune sau inacțiune) care este săvârșită de către o persoană, datorită funcției de serviciu ocupate și împotriva intereselor de serviciu, prin ce prejudiciază considerabil activitatea normală a autorităților publice, precum și a întreprinderilor, instituțiilor sau a organizațiilor de stat, sau creează pericolul real al prejudicierii a unor astfel de interese.*

Din definiția prezentată *supra* reiese că această categorie de subiecți include numai persoane investite cu astfel de împuterniciri din cadrul autorităților publice, întreprinderilor, organizațiilor sau instituțiilor de stat, sau al autorităților publice locale.

Persoana cu funcție de răspundere realizează împuternicirile sale, astfel îndeplinind voința statului. Această persoană este obligată să îndeplinească sarcinile impuse din partea statului, pe de o parte, fiind subiect al dreptului privat și, pe de altă parte, fiind obligată să slujească cu devotament puterii publice.

Ar fi inadmisibil să egalăm persoanele cu funcție de răspundere din sectorul public și din cel privat, deoarece esența socială a faptelor săvârșite de ele, chiar asemănătoare din punct de vedere obiectiv (abuz sau exces de putere, fals în acte etc.), este diferită.

Pentru a demonstra opinia noastră, vom aduce următoarele argumente:

- ✓ În primul rând, structurile obștești, cum ar fi organizațiile non-guvernamentale, partidele politice, fundațiile etc., reprezintă organizații voluntare ale cetățenilor și sunt create pentru promovarea unor idei, rezolvarea obiectivelor și scopurilor comune ale unor membri din societate. Ele nu sunt create pentru realizarea funcției de conducere statală.
- ✓ În al doilea rând, întreprinderile, organizațiile sau instituțiile private sunt bazate pe proprietatea privată; ca urmare, raporturile sociale ce apar în procesul realizării acestui drept privat reflectă și promovează interese particulare, autonomia și inițiativa proprietarilor individuali în cadrul raporturilor patrimoniale.
- ✓ În al treilea rând, prejudiciul cauzat prin abuzuri comise în sfera privată este îndreptată, înainte de toate, înăuntrul structurii, și numai apoi în exterior. În acest sens, autorul rus D.Cialâh menționează: „Acest prejudiciu nu poate fi comparat nici pe de aproape cu prejudiciul cauzat prin abuzurile săvârșite de către reprezentanții structurilor de stat care îndeplinesc atribuțiile lor de serviciu în cadrul centralizării puterii de stat și care sunt chemați să asigure interesul comun al societății” [3].

Persoana cu funcție de răspundere poate să reprezinte interesele statului în raporturile de colaborare cu alți subiecți, are împuterniciri și poartă răspundere pentru deciziile sale emise în legătura cu realizarea atribuțiilor de conducere; ca urmare, poate fi subiect al răspunderii penale.

De regulă, persoanele cu funcție de răspundere din cadrul diferitelor instituții de stat constituie o categorie impunătoare de subiecți ai încălcărilor drepturilor și libertăților constituționale ale cetățenilor.

Totodată, este de menționat că în doctrina juridico-penală și în legislația Republicii Moldova lipsește o definiție univocă a persoanei cu funcție de răspundere, fapt ce creează anumite dificultăți în practica de aplicare a normelor juridico-penale.

În acest context, autorul Iu.Starilov indică nouă semne ale persoanei cu funcție de răspundere:

- ✓ ocupă funcția în cadrul autorităților de stat și/sau autorităților publice locale, în instituțiile de stat sau municipale etc.;
- ✓ realizează atribuțiile puterii de stat;
- ✓ reprezintă statul și unitățile municipale;
- ✓ posedă anumite drepturi, obligații, restricții și interdicții în cadrul serviciului;
- ✓ este împuternicită pentru a lua măsuri de constrângere;
- ✓ este împuternicită să aplice sancțiuni disciplinare;
- ✓ emite acte administrative;

- ✓ efectuează funcțiile de supraveghere și control;
- ✓ este subiect al răspunderii juridice [4].

După părerea noastră, pluralitatea semnelor sus-enumerate lărgeste considerabil limitele noțiunii „*persoană cu funcție de răspundere*”. Din opinia autorului sus-citat nu reiese cu claritate că în exclusivitate persoana cu funcție de răspundere posedă toate aceste semne. Majoritatea acestor semne sunt caracteristice funcționarilor publici în general.

Așadar, după părerea noastră, persoana cu funcție de răspundere posedă următoarele caracteristici:

- ✓ **Exercitarea funcției puterii de stat.** Puterea de stat este un semn care deosebește persoana cu funcție de răspundere de funcționarii publici și cetățenii de rând. Din punct de vedere juridic, puterea de stat este dreptul, posibilitatea sau competența autorității de stat, a persoanei cu funcție de răspundere de a supune voinței sale pe alți funcționari publici sau cetățeni: a dispune de acțiunile lor, a emite ordine, a efectua activitate organizațională, a îndruma pe cineva etc.
- ✓ **Prezența funcției de stat.** Împuternicirile de conducere ale funcționarului fac parte din drepturi subiective speciale care reies din statutul funcției ocupate. Realizarea împuternicirilor de conducere nu poate avea loc fără ocuparea funcției de stat; cu alte cuvinte, funcția de stat este fundamentul competențelor respective ale puterii de stat [5].
- ✓ **Ierarhia serviciului de stat (public).** Pentru realizarea competențelor puterii de stat serviciul public este ierarhizat. Acestui fapt contribuie gradarea oficială a funcționarilor publici în categorii și clase. Principiul ierarhizării contribuie la realizarea neîmpiedicată a puterii de stat de către persoane cu funcție de răspundere.
- ✓ **Exercitarea acțiunilor administrative de dispoziție ori organizatorico-economice:**
 - *Acțiunile administrative de dispoziție* înseamnă activitatea privind conducerea cu colectivul de muncă, cu activitatea anumitor lucrători (selectarea și repartizarea cadrelor, planificarea și organizarea muncii subalternilor, asigurarea disciplinei de muncă etc.). Acțiunile administrative de dispoziție sunt legate de aranjarea, reglementarea, coordonarea activității comune a funcționarilor, de asigurarea bunei activități, reieșind din competența instituției de stat. Organizarea cuprinde asigurarea cu resurse umane, financiară, materială, informațională, a activității funcționarilor, stimularea, supravegherea etc. Pentru efectuarea atribuțiilor administrative de dispoziție persoanele cu funcție de răspundere sunt investite cu dreptul de a lua decizii, a emite ordine, a da instrucții și indicații, a satisface cererile sau de a refuza în satisfacerea lor, a cere explicații, a folosi alte măsuri de influență juridică, inclusiv aplicarea sancțiunilor administrative sau disciplinare.
 - *Atribuțiile organizatorico-economice* presupun conducerea și dispunerea de patrimoniul de stat: stabilirea perioadei de păstrare, prelucrare, înstrăinare, asigurarea controlului asupra operațiunilor efectuate, organizarea procesului de deservire socială a populației etc.
- ✓ **Dreptul de a cere, în limitele competenței sale de serviciu, îndeplinirea unor obligații și de a lua decizii obligatorii pentru executarea acestora de către cetățeni și organizații,** indiferent de faptul dacă aceștia sunt în relații de subordonare de serviciu. Din această categorie fac parte deputații, judecătorii, procurorii, colaboratorii de poliție, inspectorii, controlorii și alte categorii de persoane ale căror împuternicirile depășesc limitele autorității sau instituției publice.
- ✓ **Săvârșirea de către persoana cu funcție de răspundere a acțiunilor cu efecte juridice.** Aceste acțiuni pot fi unite în două grupe: 1) acțiunile, în urma cărora se stabilesc, se modifică sau se abrogă *normele juridice*; 2) acțiunile, în urma cărora apar, se modifică sau se sting *raporturile juridice*. Cu alte cuvinte, acțiunile cu caracter juridic ale persoanelor cu funcție de răspundere stabilesc sau schimbă regulile de conduită, impun anumite obligații asupra participanților la raporturile de serviciu, acordă anumite drepturi pentru soluționarea obiectivelor concrete. La acțiunile persoanei cu funcție de răspundere cu efecte juridice se atribuie actele normative, cum ar fi: ordin, decizie, indicații, ordonanță etc. Actele normative susmenționate a) sunt subordonate legii; b) se emit în cadrul atribuțiilor de serviciu ale persoanelor cu funcție de răspundere; c) conțin exprimarea unilaterală a voinței autorității publice și d) au efecte juridice.

Exercitând atribuțiile sale de serviciu, persoana cu funcție de răspundere participă în raporturile juridice nu din nume propriu, ci ca reprezentant al autorității publice sau din partea statului în general. Ca urmare, în calitate de subiect al raporturilor juridice participă persoana cu funcție de răspundere, căreia autoritatea publică i-a delegat împuternicirile sale. În îndeplinirea unei asemenea funcții persoana cu funcție de răspundere poate

emite hotărâri cu caracter obligatoriu, poate controla îndeplinirea lor, iar, la nevoie, poate impune realizarea acestora.

Atenționăm că persoana cu funcție de răspundere trebuie să înfăptuiască interesele statale și nu cele personale, deoarece în acțiunile și deciziile sale se reflectă voința autorității publice. Repetăm în acest sens că autoritatea publică poartă răspundere pentru acțiunile angajatului (persoanei cu funcție de răspundere).

Subiectul care exercită temporar obligațiile persoanei cu funcție de răspundere poate fi recunoscut subiect al răspunderii penale, cu condiția că obligațiile respective au fost impuse în modul stabilit de lege.

În conformitate cu prevederile legii penale (alin.(1) art.123 CP RM), în calitate de subiect al infracțiunilor săvârșite de către persoanele cu funcție de răspundere poate fi recunoscută persoana care îndeplinește atribuțiile sale *în virtutea unei însărcinări*; este vorba despre unele împuterniciri speciale.

În acest context menționăm că angajații organizațiilor, întreprinderilor și instituțiilor de stat, care îndeplinesc numai obligații pur profesionale sau tehnice, nu pot fi recunoscute subiecți ai infracțiunilor săvârșite de către persoanele cu funcție de răspundere.

Totodată, art.330 CP RM prevede răspunderea penală a funcționarului, ale cărui competențe, conform legii, nu sunt legate cu realizarea atribuțiilor puterii de stat sau cu efectuarea acțiunilor *administrative de dispoziție sau organizatorico-economice*.

Din cele expuse mai sus putem concluziona că determinarea incorectă a subiectului infracțiunilor de serviciu duce la încălcări grave la calificarea infracțiunilor, ceea ce este inadmisibil în practica de urmărire penală și în cea judiciară.

Referințe:

1. Аснис А. Проблемы совершенствования действующего уголовного законодательства об ответственности за служебные преступления // Российский судья - 2005. - № 5. - С.44.
2. Клим А. Уголовно-правовая характеристика злоупотребления властью или служебными полномочиями // Судовы Вестник. - 2001. - № 3. - С.35.
3. Чалых Д. Особенности понятия должностного лица и его значение при применении мер юридической ответственности за незаконное ограничение конституционных прав и свобод граждан // Тураби. - 2002. - №2. - С.94.
4. Старилов Ю.Н. Служебное право: Учебное пособие. - Москва: БЕК, 1996, с.380-381.
5. Влах И. Должностные лица в системе государственной службы и местного публичного управления // Закон и жизнь. - 2006. - №1. - С.28.

Prezentat la 20.10.2009

STATUTUL JURIDIC AL INFORMAȚIEI ELECTRONICE ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT

Flavius-Vasile ONOFREI

Catedra Drept Penal și Criminologie

This scientific research is dedicated to the definition and analysis of the legal status of electronic information in accordance with comparative penal law. Especially, the criminal legislation of several states (the Ukraine, Republic of Belarus, the Russian Federation and Republic of Kazakhstan) is submitted to an investigation regarding cyber crimes and other offences, which are linked to the electronic information. The author has tried to classify those crimes in function of different criteria. Some scientific methods have been applied. Several conclusions are strongly recommended in order to be used in the legislation of Republic of Moldova.

Legislația penală a Ucrainei, Republicii Belarus, Federației Ruse și a Republicii Kazahstan în ceea ce privește protecția informației electronice a cunoscut transformări esențiale îndată după adoptarea și intrarea în vigoare a codurilor penale actuale, în urma reformelor legislative care au avut loc în anii 1996-2002.

Așadar, cu adoptarea noului **Cod penal al Ucrainei**, la 5 aprilie 2001, pentru prima dată în mod separat a fost introdus Titlu XVI dedicat infracțiunilor săvârșite în sfera utilizării a computerelor, sistemelor și rețelelor informaționale [1].

Astfel, legislația penală a Ucrainei asigură protecția proceselor legale de culegere, prelucrare, stocare, păstrare, căutare și de răspândire a informației electronice.

Legitimitatea acestor procese este determinată, în primul rând, de inițiativa și consimțământul proprietarului acestei informații, de existența accesului liber la efectuarea proceselor sus-nominalizate, de respectarea prevederilor legislative referitoare la operațiuni cu informație confidențială și la cerințe înaintate față de exploatarea calculatoarelor, sistemelor și rețelelor informaționale.

Reprezentanții doctrinei penale din Ucraina unanim au recunoscut accepțiunea, conform căreia noțiunile „informație” și „suport de informație” nu sunt identice, deoarece informația este un obiect imaterial care, la rândul său, se conține și poate fi transmis în timp și în spațiu prin intermediul suporturilor materiale [2].

În această ordine de idei, M.V. Karcevski definește *informația electronică* ca anumite date, știri, cunoștințe despre fenomenele obiective sau procese, ale căror integritate, confidențialitate și accesibilitate sunt asigurate prin intermediul tehnicii computaționale care aparține proprietarului concret și care poate fi valorificată [3]. Totodată, autorul D.Azarov propune spre utilizare o definiție a noțiunii „informație electronică”, fiind una clară și simplă: „anumite știri despre procese și fenomene obiective care sunt reprezentate într-o formă electronică” [4].

Totodată, autorul A.V. Zaghika subliniază avantajele informației electronice prin simplitatea relativă în expedierea, transformarea și multiplicarea acesteia, iar în cazul copierii acesteia ea își păstrează toate proprietățile în sursa primară [5]. În plus, autorul atenționează că numai informația electronică asigură accesul nelimitat și simultan al mai multor persoane.

Analizând Titlu XVI din Codul penal al Ucrainei, observăm că acest compartiment cuprinde trei articole:

- Implicarea ilegală în procesul de lucru al calculatoarelor, al sistemelor și al rețelelor computaționale (art.361);
- Sustragerea, însușirea, extorcarea informației electronice sau obținerea acesteia prin înșelăciune ori abuz de serviciu (art.362);
- Încălcarea regulilor de exploatare a sistemelor informaționale (art.363).

Precizăm în acest sens că toate aceste articole cuprind atât componente simple (necalificate) ale acestor infracțiuni, cât și cele calificate (alin.(2) art.361, alin.(2) art.362, alin.(2) art.363) sau deosebit de calificate (alin.(3) art.362 CP).

Așadar, *art.361 al Ucrainei* prevede răspunderea penală pentru implicarea ilegală în procesul de lucru al calculatoarelor, al sistemelor sau al rețelelor computaționale, care a condus la alterarea sau distrugerea informației electronice sau a suporturilor acesteia; precum și răspândirea programului virulent pentru calculatoare

prin utilizarea mijloacelor tehnice, destinate pentru pătrunderea ilegală în aceste mașini, sisteme sau rețele informaționale care pot provoca alterarea sau distrugerea informației electronice sau a suporturilor acesteia.

Obiectul juridic special al acestei infracțiuni îl constituie relațiile sociale în sfera asigurării securității folosirii de mijloace materiale sau intelectuale a tehnicii de calculator [6].

Această infracțiune conține atât *obiect material*, cât și *obiect imaterial*. În special, în calitate de *obiect material* este recunoscut suportul material în care se conține informația electronică, cum ar fi: mașină automatizată de calcul electronic (calculatorul), sistemul de calculatoare, rețeaua computațională, dispozitive speciale ce îndeplinesc rolul suporturilor materiale ale informației (obiecte fizice, acumulate de date în sistemele informaționale etc.), mijloace tehnice și de programare destinate pentru pătrunderea ilegală în sistemele automatizate. Totodată, informația electronică reprezintă un *obiect imaterial*, fiind destinată pentru utilizarea ei în calculatoare, care este stocată în calculator sau alte dispozitive tehnice, precum și informația care se transmite prin intermediul rețelelor de telecomunicații, dar care poate fi prelucrată de calculator.

Latura obiectivă a acestei infracțiuni se caracterizează prin săvârșirea a două fapte alternative:

Prima variantă:

1. *Acțiunea* de implicare ilegală în procesul de lucru al calculatoarelor, al sistemelor sau al rețelelor computaționale;
2. *Urmările prejudiciabile* sub formă de alterare sau distrugere a informației electronice sau a suporturilor acesteia;
3. *Legătura causală* dintre fapta prejudiciabilă și rezultatul produs.

A doua variantă constă în:

1. *Acțiunea* de răspândire a programului virulent pentru calculatoare;
2. *Mijlocul săvârșirii infracțiunii*: utilizarea mijloacelor tehnice, destinate pentru pătrunderea ilegală în aceste mașini, sisteme sau rețele informaționale care pot provoca alterarea sau distrugerea informației electronice sau a suporturilor acesteia.

În prima variantă este vorba despre componentă materială, iar în a doua – despre componentă formală.

Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute în art.361 CP al Ucrainei se caracterizează prin vinovăție sub formă de intenție directă sau indirectă în cazul primei variante de infracțiuni, iar în cazul răspândirii programului virulent pentru calculatoare intenția poate fi numai directă.

Subiectul acestei infracțiuni este persoana fizică responsabilă care a atins vârsta de 16 ani.

Totodată, componentă calificată a acestei infracțiuni (alin.(2) art.361 CP al Ucrainei) prevede răspunderea penală pentru aceleași acțiuni:

- dacă ele au cauzat prejudiciul considerabil;
- dacă ele au fost săvârșite repetat;
- dacă ele au fost săvârșite prin înțelegere prealabilă de un grup de persoane.

Totodată, *art.362 CP al Ucrainei* stabilește răspunderea penală pentru sustragerea, însușirea, extorcarea informației electronice sau obținerea acesteia prin înșelăciune ori abuz de serviciu.

Obiectul juridic special al acestei infracțiuni îl constituie dreptul de proprietate asupra informației electronice. Dreptul de proprietate asupra informației este proclamat și în art.38 al Legii Ucrainei privind informația din 02.10.1992 [7].

Obiectul imaterial al acestei infracțiuni îl constituie informația electronică.

Latura obiectivă a acestei infracțiuni poate fi exprimată în una din următoarele fapte:

- sustragerea informației electronice;
- însușirea informației electronice;
- extorcarea informației electronice;
- obținerea informației electronice prin înșelăciune;
- obținerea informației electronice prin abuz de serviciu.

Precizăm în acest sens că numai extorcarea informației electronice este o componentă formală, fiind consumată din momentul înaintării cererii privind transmiterea acestei informații, iar în celelalte cazuri putem vorbi numai despre componente materiale; în alți termeni, fapta se consideră consumată din momentul intrării în posesiune asupra acestei informații.

Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la art.362 CP al Ucrainei se caracterizează prin vinovăție sub formă de intenție directă.

Subiectul acestei infracțiuni este persoana fizică responsabilă care a atins vârsta de 16 ani.

Componenta calificată a acestei infracțiuni (alin.(2) art.362 CP al Ucrainei) prevede răspunderea penală pentru aceleași acțiuni:

- dacă ele au fost săvârșite repetat;
- dacă ele au fost săvârșite prin înțelegere prealabilă de un grup de persoane.

Totodată, alin.(3) art.362 CP al Ucrainei prevede o circumstanță deosebit de gravă, cum ar fi cauzarea prejudiciului considerabil.

Însă, *art.363 CP al Ucrainei* prevede răspunderea penală pentru încălcarea regulilor de exploatare a calculatoarelor, a sistemelor computaționale sau a rețelelor informaționale săvârșită de persoana responsabilă pentru exploatarea lor, dacă cele săvârșite au condus la sustragerea, alterarea sau distrugerea informației computerizate, a mijloacelor de protecție a acesteia; sau copierea ilegală a informației computerizate ori încălcarea esențială a regimului de lucru al calculatoarelor, al sistemelor sau al rețelelor acestora.

Obiectul juridic special al acestei infracțiuni îl constituie regulile stabilite de exploatare a calculatoarelor, a sistemelor computaționale sau a rețelelor informaționale.

Latura obiectivă a acestei infracțiuni se caracterizează prin săvârșirea a trei fapte alternative:

Prima variantă:

1. *Acțiunea (inacțiunea)* exprimată în încălcarea regulilor de exploatare a calculatoarelor, a sistemelor computaționale sau a rețelelor informaționale;
2. *Urmările prejudiciabile* sub formă de sustragere, alterare sau distrugere a informației computerizate sau a mijloacelor de protecție a acesteia;
3. *Legătura causală* dintre fapta prejudiciabilă și rezultatul produs.

A doua variantă constă în copierea ilegală a informației computerizate.

Totodată, *a treia variantă* se exprimă în încălcarea esențială a regimului de lucru al calculatoarelor, al sistemelor sau al rețelelor computaționale.

După cum observăm, prima variantă a acestei infracțiuni este consumată din momentul survenirii urmărilor prejudiciabile sub formă de sustragere, alterare sau distrugere a informației computerizate sau a mijloacelor de protecție a acesteia (componentă materială). Însă, în celelalte cazuri infracțiunea va fi consumată la săvârșirea acțiunilor (inacțiunilor) de copiere ilegală a informației computerizate sau în cazul încălcării esențiale a regimului de lucru al calculatoarelor, al sistemelor sau al rețelelor computaționale (componente formale).

Latura subiectivă a infracțiunii prevăzute la art.363 CP al Ucrainei se caracterizează prin vinovăție atât sub formă de intenție directă, cât și sub formă de imprudență.

Subiect al acestei infracțiuni este special, și anume: persoana responsabilă pentru exploatarea calculatoarelor, sistemelor computaționale sau a rețelelor informaționale.

Totodată, alin.(2) art.363 CP al Ucrainei prevede o circumstanță agravantă, cum ar fi cauzarea prejudiciului considerabil.

Mai mult, putem menționa că în privință la săvârșirea infracțiunilor în sfera informației electronice Codul penal al Ucrainei nu s-a limitat numai la aceste trei componente (art.361-363 CP), dar și a indicat expres în art.163 CP la posibilitatea încălcării secretului corespondenței, inclusiv prin intermediul rețelelor de telecomunicații și calculatoare.

Totodată, *Codul penal al Republicii Belarus*, adoptat la 9 iulie 1999 [8], se caracterizează printr-o diversitate amplă a componentelor de infracțiuni comise în sfera informației electronice. În cele ce urmează ne vom strădui să evidențiem doar anumite momente particulare, fără a supune unei analize juridico-penale amănunțite componentele existente în sfera informației electronice în legea penală a Republicii Belarus.

În special, Capitolul 31 „*Infracțiuni contra securității informaționale*” din Codul penal cuprinde șapte articole în sfera săvârșirii infracțiunilor ce atentează la securitatea informațională:

1. Accesul neautorizat la informația computerizată (art.(349));
2. Modificarea informației computerizate (art.350);
3. Sabotajul informațional (art.351);
4. Obținerea ilegală a informației computerizate (art.352);
5. Confectionarea sau înstrăinarea mijloacelor speciale pentru efectuarea accesului neautorizat la sistemul sau la rețeaua de calculatoare (art.353);
6. Elaborarea, utilizarea sau răspândirea programelor dăunătoare (art.354);
7. Încălcarea regulilor de exploatare a sistemelor sau a rețelelor de calculatoare (art.355).

Mai mult, Capitolul 24 „*Infracțiuni contra proprietății*” din Codul penal cuprinde două articole care stabilesc răspunderea penală pentru săvârșirea sustragerii sau pentru cauzarea prejudiciului material prin utilizarea informației electronice:

1. Sustragerea săvârșită prin utilizarea tehnicii de calculator (art.212);
2. Cauzarea prejudiciului material în lipsa semnelor de sustragere (art.214).

Capitolul 37 „*Infracțiuni militare*” din Codul penal prevede răspunderea penală pentru divulgarea secretelor de stat sau pentru pierderea din imprudență a documentelor sau a informației computerizate ce conțin astfel de secrete (art.458).

De menționat că în aceste cazuri informația electronică (computerizată) este folosită sau în calitate de mijloc al săvârșirii infracțiunilor contra proprietății (art.212, 214 CP), sau în calitate de obiect imaterial al infracțiunii (art.458).

Doctrina penală a Republicii Belarus tratează *informația electronică* ca fiind o informație care se conține în sistemul calculatorului sau în alte dispozitive tehnice dacă se asigură descifrarea ulterioară a acestei informații prin intermediul calculatorului [9].

După cum corect au observat autorii V.Kozlov [10] și V.Pușcin [11], în Codul penal al Republicii Belarus sunt evidențiate trei categorii de infracțiuni săvârșite în sfera informației electronice:

- a) infracțiuni în cadrul cărora informația electronică este recunoscută în calitate de obiect imaterial (art.349-355, art.458);
- b) infracțiuni în cadrul cărora informația electronică este privită ca mijloc de săvârșire a acestora (art.212, 214).
- c) infracțiuni săvârșite prin intermediul tehnicii speciale de calculator (art.179 „Culegerea ilegală sau răspândirea informației despre viața privată”, art.188 „Calomnie”, art.203 „Încălcarea secretului corespondenței, a convorbirilor telefonice, sau a altor mesaje”, art.219 „Distrușterea sau deteriorarea bunurilor din imprudență”, art.254 „Spionajul comercial” etc.)

Suntem de acord cu sistematizarea propusă și, ca urmare, recomandăm ca sintagma „*prin intermediul informației electronice sau cu folosirea tehnicii speciale de calculator*” să fie introdusă în calitate de semn calificativ în legislația penală actuală atât a României, cât și a Republicii Moldova.

Codul penal al Federației Ruse, adoptat la 24 mai 1996 [12], prin introducerea Capitolului XXVIII al Părții Speciale „*Infracțiuni în sfera informației computerizate*” a reușit să înlăture lacuna care a existat în domeniul protecției juridico-penale a informației în legislația rusă.

În doctrina penală rusă majoritatea savanților sunt de părere că *infracțiunea săvârșită în sfera informației computerizate* este o faptă socialmente periculoasă (acțiune sau inacțiune) ce atentează la informația electronică care aparține statului, persoanei juridice sau fizice, sau ce atentează la ordinea stabilită de stat sau de alt proprietar în sfera creării, obținerii sau utilizării acestei informații, dacă cele săvârșite au cauzat sau au creat pericol real de cauzare a prejudiciilor materiale posesorului acestei informații sau a dispozitivelor tehnice automatizate în care se conține, se prelucrează, se transmite sau se distruge informație electronică, ori dacă au condus la survenirea altor urmări grave [13].

Analizând legislația penală a Federației Ruse, observăm că Capitolul XXVIII „*Infracțiuni în sfera informației computerizate*” al Părții Speciale din Codul penal actual conține următoarele articole:

- Accesul neautorizat la informația computerizată (art.272);
- Crearea, folosirea și răspândirea programelor dăunătoare pentru calculator (art.273);
- Încălcarea regulilor de exploatare a calculatoarelor, sistemelor sau a rețelelor de calculatoare (art.274).

Articolul 272 CP al Federației Ruse asigură protecția juridico-penală a informației computerizate ce aparține oricărei întreprinderi, instituții, organizații sau persoanei fizice. Dispoziția articolului respectiv prevede răspunderea penală pentru accesul ilegal (neautorizat) la informația computerizată, adică la orice informație ce se află pe un dispozitiv material într-o formă electronică, cum ar fi: calculator, sistemul de calculatoare sau rețeaua de calculatoare [14]. Noțiunea „*informația computerizată ocrotită de lege*” este o noțiune vagă și cuprinde aproape toată informația conținută pe vreun suport tehnic. Acest tip de informații este reglementat și ocrotit de o listă întregă de acte normative din Federația Rusă [15].

De menționat că această componentă este una materială, deoarece survenirea urmărilor prejudiciabile (cum ar fi: distrugerea, blocarea, modificarea sau copierea informației, încălcarea regimului de lucru al calculatorului, sistemului sau al rețelei de calculatoare) este obligatorie.

Crearea acestei norme a fost dictată de faptul că majoritatea normelor existente nu asigură protecția corespunzătoare a informației computerizate, în special, art.137 CP – încălcarea inviolabilității vieții personale;

art.138 CP – încălcarea secretului corespondenței sau a altor mesaje; obținerea ilegală și divulgarea datelor ce constituie secret comercial, bancar sau fiscal etc. [16].

Totodată, norma juridico-penală prevăzută în art.273 CP al Federației Ruse este destinată pentru protecția intereselor materiale ale utilizatorului contra virușilor de calculator [17]. Așadar, dispoziția art.273 CP al Federației Ruse cuprinde crearea programelor pentru calculator, introducerea modificărilor în programele existente ce provoacă în mod intenționat distrugerea, blocarea, modificarea sau copierea neautorizată a informației, încălcarea regimului de lucru al calculatoarelor, sistemelor sau al rețelelor de calculatoare, precum și utilizarea sau răspândirea acestor programe sau a dispozitivelor ce conțin astfel de programe. Infracțiunea se consideră a fi consumată indiferent de survenirea consecințelor dăunătoare; componența este formală.

Varianta agravată a acestei infracțiuni este prevăzută la alin.(2) art.273 CP al Federației Ruse și prevede răspundere penală pentru aceeași faptă dacă ea a provocat urmări grave. În literatura de specialitate se menționează că în calitate de urmare gravă poate fi recunoscută avaria sau suspendarea continuă a activității unei întreprinderi sau organizații, decesul unei persoane, prejudicierea sănătății a mai multor persoane, pierderea informației tehnico-științifice unice etc. [18].

Însă, art.274 CP al Federației Ruse prevede răspunderea penală pentru încălcarea regulilor de exploatare a calculatoarelor, sistemelor sau a rețelelor de calculatoare. Pentru survenirea răspunderii penale conform acestui articol este necesar de a stabili, în primul rând, că subiectul a avut acces la calculator, la sistemul sau la rețeaua de calculatoare, iar, în al doilea rând, că această faptă a cauzat prejudiciu considerabil prin distrugerea, blocarea sau modificarea informației computerizate ocrotite de lege [19].

Precizăm în acest sens că, în cazul săvârșirii infracțiunilor prevăzute în art.272-273 CP al Federației Ruse, latura subiectivă se caracterizează prin vinovăție sub formă de intenție directă, iar în cazul infracțiunii prevăzute în art.274 CP al Federației Ruse vinovăția poate fi manifestată atât prin intenție, cât și prin imprudență.

Evidențiem că faptele sus-menționate deseori sunt alese de către făptuitor în calitate de metoda a săvârșirii infracțiunilor contra proprietății, cum ar fi: escrocheria, însușirea sau delapidarea averii străine etc. Majoritatea practicienilor propun ca astfel de fapte să fie calificate în cumul ideal, argumentându-și poziția prin diferența în obiectele atentării criminale [20]. În special, sustragerea unei sume bănești prin intermediul accesului neautorizat la informația computerizată trebuie încadrată ca cumul ideal al infracțiunilor prevăzute la art.159 (160) și art.272 CP al Federației Ruse [21].

Mai mult, infracțiunile săvârșite în sfera informației computerizate pot fi conexe cu infracțiunile ce atențază la drepturile de autor (art.146 CP al Federației Ruse) sau la drepturile de invenție (art.147 CP al Federației Ruse). În cazurile date cele săvârșite trebuie calificate în cumul conform art.146 (147) și 272 (273) CP al Federației Ruse [22].

În opinia mai multor savanți și practicieni din Federația Rusă [23], legea penală actuală trebuie completată cu un articol de sine stătător care ar prevedea răspunderea penală pentru sabotajul informațional, obținerea ilegală a informației computerizate prin escrocherie și confecționarea sau înstrăinarea mijloacelor speciale pentru efectuarea accesului neautorizat la sistemul sau rețeaua de calculatoare.

Analizând legislația penală în vigoare a Ucrainei, a Republicii Belarus și a Federației Ruse, concluzionăm, că, în general, infracțiunile informatice se referă la folosirea unuia sau mai a multor calculatoare pentru a facilita sau realiza comiterea unei infracțiuni și care trebuiesc împărțite în următoarele categorii generale:

- ✓ infracțiuni în care calculatorul este o țintă (calculatorul sau calculatoarele unei părți inocente sunt atacate, exemplele incluzând vandalismul sau sabotajul informatic, șantajul etc.);
- ✓ infracțiuni în care calculatorul este o armă sau unealtă a infracțiunii (folosită pentru comiterea de infracțiuni „tradiționale”, cum ar fi falsul, încălcarea dreptului de proprietate intelectuală, înșelăciune, spălarea banilor etc.) și
- ✓ infracțiuni în care calculatorul este incidental în comiterea unor infracțiuni (spre exemplu, pentru păstrarea evidențelor asupra infracțiunilor comise).

Generalizând cele expuse, recomandăm ca sintagma „*prin intermediul informației electronice sau cu folosirea tehnicii speciale de calculator*” să fie introdusă în calitate de semn calificativ în legislația penală actuală atât a României, cât și a Republicii Moldova.

Referințe:

1. Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года // Ведомости Верховной Рады Украины. - 2001. - №25-26.
2. Карчевський М.В. Кримінальна відповідальність за незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (аналіз складу злочину). Спеціальність 12.00.08 –

- кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – Харків, 2003, с.14; Д.С. Азаров. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері комп'ютерної інформації. Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. - Київ, 2003, с.12.
3. Карчевський М.В. *Op. cit.*, p.9.
 4. Азаров Д.С. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері комп'ютерної інформації. Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. - Київ, 2003, с.11.
 5. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под общей редакцией профессора Е.Л. Стрельцова. – Харьков: ООО «Одиссей», 2002, с.561.
 6. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. Издание второе. – Харьков: ООО «Одиссей», 2002, с.747.
 7. *Citat după*: Кармазин Ю.А. и Стрельцов Е.Л. *Op. cit.*, p.752.
 8. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года // Переопубликован: Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. - 2006. - №122.
 9. Вехов В. Проблема определения понятия компьютерной информации в свете унификации уголовных законодательств стран СНГ // Уголовное право. - 2004. - №4. - С.15.
 10. Козлов В. „Computer crime”? Что стоит за названием? (криминалистический аспект) // <http://www.crime-research.ru/library/CCrime.html>
 11. Пущин В. Преступления в сфере компьютерной информации // <http://www.mgua.newmail.ru/pub/glava28.htm>
 12. Уголовный кодекс Российской Федерации от 24 мая 1996 года // Собрание законодательства Российской Федерации. - 1996. - №25, ст.2955.
 13. Менжга М.М. Некоторые дискуссионные вопросы понятия и содержания статьи 273 УК РФ (создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ) // Следователь. - 2004. - №3. - С.9-12; Мерзогитова Ю.А. Понятие компьютерной преступности // Вестник МВД России. - 2001. - №5-6. - С.84-88; Селиванов Н. Проблемы борьбы с компьютерной преступностью // Законность. - 1993. - №8. - С.36-40.
 14. Уголовное право. Особенная часть: Учебник / Под редакцией Н.И. Ветрова и Ю.И. Ляпунова. - Москва: Новый Юрист, 1998, с.548-549.
 15. Яшков С. Информация и УК РФ: теоретические проблемы применения норм закона // Российский судья. - 2004. - №7. - С.32.
 16. Лопашенко Н.А. Уголовно-правовая и криминологическая политика государства в области высоких технологий // Сборник научных трудов международной конференции «Информационные технологии и безопасность». Выпуск 3. - Киев: Национальная академия наук Украины, 2003, с.89-97.
 17. Ляпунов Ю., Максимов В. Ответственность за компьютерные преступления // Законность. - 1997. - №1. - С.8-15.
 18. Карелина М.М. Преступления в сфере компьютерной информации // http://www.relcom.ru/Archive/1997/ComputerLaw/New_code.htm
 19. Гульбин Ю. Преступления в сфере компьютерной информации // <http://jurqa.hut.ru/all.docs/u/a/m7vryadd.html>
 20. Султанаева Г.Я. Компьютерные преступления как посягательство на информационную безопасность / Актуальные проблемы обеспечения безопасности, общества и государства в современных условиях: Сборник материалов российской научно-практической конференции. 26 апреля 2001 года: В 2-х частях. Часть 2. - Уфа: Уфимский юридический институт, 2001, с.331-337.
 21. Спирина С.Г. Криминологические и уголовно-правовые проблемы преступлений в сфере компьютерной информации: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Волгоград, 2001, с.14.
 22. Квалификация и доказывание преступных деяний, совершаемых в сфере компьютерной информации // http://koi.afisha.spb.ru/sec/method_01.htm
 23. Семенов Г.В. Телекоммуникационное мошенничество: введение в проблему // Воронежские криминологические чтения. Вып.1 / Под ред. О.Я. Баева. - Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2000, с.100-106; Федоров В.И. Борьба с транснациональной организованной преступностью в сфере «высоких технологий» // Прокурорская и следственная практика. - 1999. - №3. С.29-34; Карпов В.С. Уголовная ответственность за преступления в сфере компьютерной информации: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Красноярск: Красноярский Государственный Университет, 2002, с.11.

Prezentat la 20.10.2009

SISTEMUL SANȚIONATOR APLICAT ÎNȚREPRINDERILOR MICI ȘI MIJLOCII**Alexandru SPOIALĂ***Catedra Drept Penal și Criminologie*

Legal entities can be subject of many kinds of liability: civil, financial, administrative, penal. This work is dedicated to liability for administrative offences and criminal liability. The Penal Code provides for the liability of legal entities, and the liability of officials at an organization. The liability is born by a manager and other employees fulfilling managerial functions in entrepreneurial structures who have committed administrative offences due to performance of organization and managerial or administrative and economic duties.

On legal entities, the following punishments can be applied: fine, interdiction of the right to exercise a certain activity, liquidation of the legal entity. Each these sanctions can have an effect of ricochet analyzed below. We also propose to introduce in Penal Code probation like sanction or like kind of individualization of punishment's execution.

Activitatea întreprinderilor mici și mijlocii, ca și orice altă activitate umană, este reglementată, în cea mai mare parte, de către stat. În dependență de natura activității și alți factori, organele publice competente intervin cu reglementări de ordin juridic. O modalitate de reglementare a activității întreprinderilor mici și mijlocii constă în instituirea unui sistem sancționator capabil nu doar să realizeze funcția de prevenire, dar și să stimuleze progrese în unele domenii necesare, cum ar fi inovarea. În prezentul studiu vom analiza totalitatea sancțiunilor contravenționale și penale aplicabile întreprinderilor mici și mijlocii. Totodată, dorim să menționăm că legislația autohtonă nu prevede careva regim sancționator distinct pentru întreprinderile mici și mijlocii față de întreprinderile mari, dar repercusiunile și consecințele aplicării sancțiunilor asupra primelor sunt mult mai considerabile.

Codul cu privire la contravențiile administrative nu prevede persoana juridică în calitate de subiect al răspunderii contravenționale. În prezent, persoanele juridice pot fi sancționate pentru comiterea unor încălcări în domeniul fiscal și vamal. Sancțiunea principală, în majoritatea cazurilor și unică, o constituie amenda.

Conform Codului contravențional al Republicii Moldova [1], persoana juridică este subiect al răspunderii contravenționale și va fi pasibilă de sancționare cu amendă în mărime de la 10 până la 500 unități convenționale (adică de la 200 până la 10.000 lei) și cu privarea de dreptul de a desfășura o anumită activitate. Trecând peste mărimea amenzii, dorim să atenționăm că legiuitorul a instituit careva facilități pentru întreprinderile care achită benevol și în termene restrânse amenda. Astfel, este aplicată o regulă unanim acceptată în multiple țări, și anume: persoana, inclusiv cea juridică, care achită amenda în termen de 72 de ore din momentul stabilirii acesteia, va achita doar jumătate din această sumă.

Conform Codului contravențional al Republicii Moldova, privarea persoanei juridice de dreptul de a desfășura o anumită activitate constă în stabilirea interdicției de a încheia anumite tranzacții, de a emite acțiuni sau alte titluri de valoare, de a primi subvenții, înlesniri și alte avantaje de la stat sau de a desfășura alte activități. Putem observa că sancțiunea respectivă este identică cu cea stipulată în Codul penal, iar unica deosebire constă în termenul acestei sancțiuni. Considerăm că asemenea situație împiedică individualizarea răspunderii juridice a entităților colective. Totodată, menționăm că Codul contravențional conține relativ puține sancțiuni aplicabile persoanelor juridice.

La rândul său, Codul penal al Republicii Moldova poate fi remarcat prin promovarea unor mijloace și instrumente moderne ale politicii penale de luptă cu infracționalitatea, printre care se evidențiază și instituția răspunderii penale a persoanelor juridice. Conform art.55 Cod civil al Republicii Moldova, persoană juridică este organizația care are un patrimoniu distinct și răspunde pentru obligațiile sale cu acest patrimoniu, poate să dobândească și să exercite în nume propriu drepturi patrimoniale și personale nepatrimoniale, să-și asume obligații, poate fi reclamant și pârât în instanța de judecată. Persoana juridică poate fi subiect al infracțiunii din momentul înregistrării de stat și dacă există una dintre condițiile stipulate în alin.(3) art.21 Cod penal al Republicii Moldova, și anume: 1) persoana juridică este vinovată de neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a dispozițiilor directe ale legii, ce stabilesc îndatoriri sau interdicții pentru efectuarea unei anumite activități; 2) persoana juridică este vinovată de efectuarea unei activități ce nu corespunde actelor de constituire sau scopurilor declarate; 3) fapta care cauzează sau creează pericolul cauzării de daune în proporții conside-

rabile persoanei, societății sau statului a fost săvârșită în interesul acestei persoane juridice sau a fost admisă, sancționată, aprobată, utilizată de organul sau persoana împuternicite cu funcții de conducere a persoanei juridice respective.

Conform articolului sus-menționat al Codului penal, în redacția Legii nr.985-XV din 18 aprilie 2002, erau pasibile de pedeapsă penală persoanele juridice care practică activitate de întreprinzător. Asemenea stipulare prevedea încă o condiție obligatorie, și anume: practicarea activității de întreprinzător ca activitate de bază. Persoanele juridice care nu practicau asemenea activitate nu puteau fi supuse răspunderii penale, nici dacă comiteau fapte prejudiciabile prevăzute de Codul penal și erau prezente celelalte condiții obligatorii. Prin Legea nr.136-XVI din 19 iunie 2008 legiuitorul a stabilit că sunt pasibile răspunderii penale toate persoanele juridice, cu excepția autorităților publice. Deci, datorită modificărilor operate în Codul penal prin această lege, sub incidența pedepselor penale cad așa entități ca organizații nonguvernamentale, sindicate, fundații, asociații, institute științifice etc.

Considerăm că asemenea prevedere legală, deși argumentată din punct de vedere juridic, nu va stimula unele direcții de activitate a întreprinderilor mici și mijlocii, cum ar fi, de exemplu, inovarea. Deseori, agenții economici creează diferite institute sau centre științifice cu personalitate juridică în scopul implementării tehnologiilor moderne în procesul de producție. Concomitent cu „pierderea imunității” față de pedeapsa penală a acestor instituții și fără existența altor privilegii, crearea unor asemenea institute sau centre științifice devine inutilă sau puțin atractivă. Mai mult, posibilitatea aplicării pedepsei penale, chiar și ipotetică, poate crește sinecostul inovărilor elaborate, ceea ce constituie un impediment serios în implementarea acestora.

Totodată, menționăm că legea penală autohtonă prevede pedepse distincte aplicabile persoanelor juridice. Problema găsirii unor sancțiuni adecvate naturii persoanei juridice a constituit o preocupare constantă a doctrinei. Soluțiile propuse cunosc o mare diversitate, de la cele care consideră că persoanelor juridice le sunt aplicabile doar sancțiuni patrimoniale (amendă, confiscare), până la cele care prevăd posibilitatea instituirii unei game foarte largi de sancțiuni, susceptibile să atingă persoana juridică în toate atributele sale [2]. Este necesar ca la instiuirea unor pedepse specifice persoanelor juridice să se țină cont, în primul rând, de capacitatea acestora de a realiza scopurile pedepsei. Codul penal autohton prevede următoarele scopuri: restabilirea echității sociale, corectarea condamnatului [3] și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni. Considerăm că în calitate de pedepse aplicabile ar putea fi prevăzute o multitudine de măsuri de constrângere, prin care ar putea fi asigurată atingerea rezultatelor enunțate: restabilirea echității sociale și prevenirea comiterii infracțiunilor.

Conform legislației penale, persoanelor juridice din Republica Moldova li se pot aplica următoarele pedepse: a) amenda; b) privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate; c) lichidarea.

Amenda, ca pedeapsă aplicată persoanelor juridice, poate fi regăsită, practic, în toate legislațiile penale care prevăd răspunderea penală a persoanelor juridice. Se consideră, astfel, că sancțiunea pecuniară prezintă, în primul rând, avantajul de a atinge în mod direct persoana juridică, dat fiind că orice persoană are propriul patrimoniu. În plus, ea presupune costuri minime pentru executare și, atunci când este corect individualizată, are un efect intimidant suficient de mare pentru a asigura realizarea scopului pedepsei [4]. Fiind o pedeapsă cu caracter patrimonial, amenda va influența scopul principal al persoanei juridice – obținerea profitului. Deci, dacă profitul obținut ca rezultat al comiterii infracțiunii va fi mai mic decât quantumul pedepsei, atunci putem afirma că această pedeapsă va fi una eficientă și capabilă să realizeze scopurile pedepsei penale.

Concomitent, susținem că amenda este departe de a fi sancțiunea ideală, aplicarea ei relevând și unele neajunsuri. Astfel, datorită faptului că întreprinderile au forțe economice diferite ar fi mai rațional, din punct de vedere economic, ca și individualizarea amenzi să se facă în raport de acest criteriu. În prezent, conform Codului penal autohton, amenda poate fi stabilită în mărime de la 500 până la 10.000 unități convenționale, adică de la 10.000 lei pînă la 200.000 lei. Reiterăm ideea precum că aceste sume ar putea fi mari pentru unele întreprinderi mici și mijlocii, îndeosebi pentru cele care implementează inovarea în activitatea lor sau care îndeplinesc careva cercetări științifice necesare economiei naționale.

Amenda în volum exagerat poate avea și un pronunțat efect de ricoșeu asupra unor terți nevinovați, aducând astfel atingere intereselor legitime ale acționarilor, salariaților, creditorilor și ale altor persoane legate de activitatea întreprinderii. În opinia noastră, deși infracțiunea a fost comisă de un organ de conducere, acesta va fi în ultimul rând afectat de plata amenzi, deoarece este foarte probabil că persoana juridică, prioritar, va recurge la concedieri, alte limitări care vor fi resimțite de alte persoane fizice (de exemplu, salariații). În scopul evitării efectului de ricoșeu au fost propuse și unele soluții [5]. Astfel, persoana juridică poate fi obligată să

emită acțiuni (sau să majoreze cota-parte) până la valoarea amenzii. Fondurile obținute ca rezultat al plasării acțiunilor să fie direcționate spre plata amenzii, fără a se recurge la mobilizarea fondului de salarizare sau alte fonduri cu tentă socială. În această situație „vor avea de suferit” acționarii și se obține doar redirectionarea efectului de ricoșeu.

Consecințele impunerii unei amenzi în volum exagerat s-ar putea reflecta și în creșterea prețurilor la produsele persoanei juridice. În final, vor avea de suferit consumatorii acestor produse. De asemenea, nu este exclus ca plata amenzii să implice dizolvarea persoanei juridice. Situația respectivă va fi prezentă în cazul în care capitalul social al întreprinderii va scădea, ca rezultat al achitării sumelor impuse, sub limita permisă de lege și nu se va reuși majorarea capitalului social.

În același timp, menționăm că amenda rămâne a fi una dintre pedepsele de bază aplicate persoanelor juridice. Această sancțiune poate fi benefică, din punctul de vedere al scopurilor pedepselor penale, numai dacă va fi aplicată într-un quantum echitabil, iar executarea va fi individualizată adecvat.

Privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate este următoarea pedeapsă care poate fi impusă persoanelor juridice și care, conform art.73 CP RM, constă în stabilirea interdicției de a încheia anumite tranzacții, de a emite acțiuni sau alte titluri de valoare, de a primi subvenții, înlesniri și alte avantaje de la stat sau de a exercita alte activități.

Această pedeapsă prezintă unele inconveniente, căci, dacă interdicția are o durată mare, ea poate conduce la ruina respectivei persoane juridice. Cu toate că măsura poate avea consecințe grave, iar efectul de ricoșeu este adeseori pronunțat, mai ales asupra salariaților, uneori aplicarea ei se impune în considerarea condițiilor în care a fost comisă infracțiunea. Spre exemplu, atunci când persoana juridică a fost condamnată pentru o infracțiune de nerespectare a normelor privind protecția muncii sau protecția mediului, este evident că se impune suspendarea activității pe o anumită perioadă, cel puțin până la înlăturarea cauzelor care au determinat comiterea infracțiunii [6].

În pofida faptului că în unele cazuri această pedeapsă este benefică, considerăm, totuși, că în unele cazuri ea nu trebuie aplicată, indiferent de circumstanțe. Spre exemplu, în scopul promovării tehnologiilor avansate, ar trebui excluse din acțiunea acestei sancțiuni penale activitățile de inovare sau alte activități, a căror încetare va influența negativ procesul inovativ. Încetarea, fie ea și temporară, a unui proces de elaborare a unor tehnologii noi sau de implementare a acestora în procesul de producere ar implica multiple efecte negative care ar putea prejudicia interesele consumatorilor și ale statului – cea mai cointeresată entitate de existența inovărilor în activitatea întreprinderilor autohtone. Statul, nefiind în drept să impună activitățile de inovare întreprinderilor, ar putea crea condiții care ar determina întreprinderile mici și mijlocii să opteze pentru acest gen de activitate. Considerăm că „imunitatea față de privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate” s-ar putea regăsi printre asemenea condiții.

Dorim să atenționăm asupra faptului că, în alin.(1) art.73 CP RM, legiuitorul utilizează expresia „alte activități”, adică legiuitorul recurge la o enumerare exemplificativă. Această enumerare exemplificativă trezește și mai multe critici în cazul în care nu sunt prezente careva condiții specifice de stabilire a acestei pedepse sub forma privării de dreptul de a exercita activități (altele decât cele enumerate expres în alin.(1) art.73 CP RM). O condiție indispensabilă stabilirii acestei pedepse rezidă în faptul că activitatea, de care este privată întreprinderea, a fost utilizată nemijlocit la comiterea infracțiunii. În prezența unei asemenea condiții legea penală ar atinge standardele de claritate și previzibilitate. Conform opiniei unor autori [7], privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate nu trebuie dispusă, chiar și în lipsa unor condiții stabilite în lege. Se afirmă că în cazul unui sindicat, de exemplu, nu poate fi aplicată interdicția desfășurării activității sindicale, chiar dacă infracțiunea a fost comisă recurgându-se la vreo acțiune sindicală.

Salutăm opțiunea legiuitorului de a priva o persoană juridică de dreptul la primirea cărorva subvenții și altor avantaje de la stat ca pedeapsă penală. Suntem de părere că o astfel de prevedere va avea un efect preventiv puternic, deoarece, deseori, întreprinderile mici și mijlocii au nevoie de diferite subvenții din partea statului, îndeosebi în domeniul inovării, agriculturii etc.

Conform alin.(2) art.73 CP RM, sancțiunea penală respectivă se stabilește pe un termen de până la cinci ani sau pe un termen nelimitat. Care este sensul noțiunii „termen nelimitat”? Noțiunea respectivă poate fi interpretată în două modalități: 1) pentru totdeauna; 2) pe un termen nedeterminat, dar până la un moment necunoscut. Analiza sistemică a prevederilor Codului penal și ale Codului de executare ne determină să concluzionăm că sensul noțiunii „termen nelimitat” este cel dintâi menționat, deoarece nu este prevăzută nici

o posibilitate de schimbare a pedepsei dispuse printr-o hotărâre definitivă și irevocabilă. Deci, instanța de judecată, dispunând privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pe un termen nedeterminat, ar putea crea, implicit, premise pentru lichidarea persoanei juridice. De exemplu, o persoană juridică, care realizează unele cercetări inovative în careva domenii tehnologice, „va fi pedepsită” cu privarea de dreptul de a realiza cercetări științifice pe un termen nedeterminat pentru o faptă infracțională. În asemenea caz și cercetările inovative vor fi suspendate pe un termen nelimitat. Și mai mult, instanța de judecată poate aplica pedeapsa în cauză pe un termen nelimitat pentru toate infracțiunile, pentru a căror săvârșire se prevăd sancțiuni pentru persoana juridică, din Capitolul X „Infracțiuni economice” al Codului penal, cu excepția art.254. Considerăm că expresia „pe un termen nelimitat” trebuie exclus din alin.(2) art.73 CP RM sau aplicabilitatea acestuia trebuie restrânsă la unele cazuri speciale (de exemplu, la activitatea comercială, bancară, fiduciară etc.).

Lichidarea persoanei juridice este cea de a treia și ultima pedeapsă prevăzută de Codul penal care poate fi aplicată persoanelor juridice [8]. Lichidarea persoanei juridice constă în dizolvarea acesteia, cu survenirea consecințelor prevăzute de legislația civilă, și constituie pedeapsa capitală aplicabilă acestor entități.

Grație gravității consecințelor pe care aplicarea unei asemenea pedepse le implică, sunt necesare condiții stricte și clare de dispunere a acesteia. Conform Codului penal al Republicii Moldova, sancțiunea penală respectivă poate fi dispusă în cazul în care instanța de judecată constată că gravitatea infracțiunii săvârșite face imposibilă păstrarea unei atare persoane juridice și prelungirea activității ei. Din acest enunț nu pot fi relevate, cu certitudine, condițiile referitoare la gravitatea infracțiunii, la cauzele imposibilității existenței în continuare a persoanei juridice. Împărtășim opinia [9] precum că, datorită gravității consecințelor pe care aplicarea acestei pedepse le implică, această sancțiune penală își va găsi vocația doar în cazurile comiterii unor infracțiuni grave, deosebit de grave, excepțional de grave sau când persoana juridică a fost creată în scopul comiterii infracțiunii.

Pe de altă parte, gravitatea acestei pedepse poate fi evitată, fiindcă fondatorii unei persoane juridice lichidate, îndeosebi ai întreprinderilor mici și mijlocii, pot, în orice moment, să înregistreze la organele de stat competente o altă persoană juridică. Aceasta este posibil grație faptului că aplicarea lichidării nu implică careva restrângeri ale capacității de exercițiu a fondatorilor. Totuși, susținem necesitatea existenței în lege a unor condiții obligatorii pentru a dispune sancțiunea dizolvării. Odată ce acestea lipsesc în lege, judecătorul nu este obligat să țină cont de ele, precum nu este obligat să țină cont și de consecințele social-economice ale lichidării, care, în unele cazuri, pot fi imense (de exemplu, lichidarea singurei întreprinderi mijlocii dintr-o localitate rurală care asigura cu loc de muncă 249 de persoane și achită impozite, inclusiv în bugetul local, circa 1-2 milioane lei anual).

Totodată, menționăm că, în principiu, Codul penal prevede un sistem „sărac” de pedepse aplicat persoanelor juridice, însă aplicarea echitabilă și corectă a acestora va contribui și la prevenirea infracțiunilor, și la dezvoltarea unui climat economic progresist. În același timp, optăm pentru diversificarea sistemului de constrângere statală și propunem următoarele pedepse aplicabile entităților juridice: 1) publicarea hotărârii de condamnare; 2) plasarea persoanei condamnate sub control judiciar.

Publicarea hotărârii de condamnare are un puternic efect disuasiv, mai cu seamă în cazul persoanelor juridice care își desfășoară activitatea în domeniul economic [10], fiind executată pe cheltuiala întreprinderii vinovate. O modalitate a acestei pedepse este ordinul de publicitate negativă. Persoana juridică este obligată să publice un mesaj publicitar (mai bine-zis, să achite costul acestuia) despre fapta comisă și sancțiunea aplicată. În asemenea caz, măsura juridico-penală respectivă implică pentru întreprinderile mici și mijlocii atât consecințe financiare, cât și consecințe grave de imagine. Atenționăm asupra faptului că și în această situație este posibilă prezența efectului de ricoșeu. Opinia noastră este că această sancțiune, grație naturii sale, poate fi aplicată doar în calitate de pedeapsă complementară.

Plasarea sub control judiciar poate consta fie în numirea unui administrator judiciar care să preia atribuțiile organelor de conducere, fie în desemnarea unor persoane care să supravezeze activitatea acestor organe. Atribuțiile acestor persoane trebuie să fie prevăzute de lege și stabilite în hotărârea instanței de judecată. Administratorul trebuie să prezinte judecătorului rapoarte periodice. În baza acestor avize, instanța poate revoca plasarea sub supraveghere sau poate pronunța o altă pedeapsă. Suntem de părere că această sancțiune poate fi aplicată atât în calitate de pedeapsă principală, cât și complementară. Desigur, în cazul întreprinderilor mici și mijlocii este preferabilă aplicarea ei în calitate de sancțiune principală. De exemplu, dacă o întreprindere care realizează unele cercetări în a căror aplicare este cointerestat și statul, iar aplicarea altor pedepse ar putea

provoca stoparea acestora, atunci statul ar putea supraveghea, prin intermediul unui administrator, continuarea și implementarea acestor cercetări. În atare situație s-ar reuși pedepsirea persoanelor juridice vinovate de comiterea infracțiunilor și obținerea unor beneficii prin faptul că multiple activități socialmente utile ar fi continuate.

Deci, concluzionăm prin a constata că legiuitorul prevede un spectru îngust de pedepse aplicate persoanelor juridice, ceea ce împiedică individualizarea corespunzătoare. Mai mult, toate sancțiunile stipulate în Codul penal autohton pot avea un efect puternic de ricoșeu. Acest efect poate avea consecințe negative mult mai nuanțate în cazul întreprinderilor mici și mijlocii. Considerăm că ar fi binevenită completarea sistemului de pedepse aplicate persoanelor juridice. În acest sens relevant este exemplul Franței, care prevede următoarele pedepse: 1) amenda; 2) dizolvarea persoanei juridice; 3) interzicerea de a exercita, direct sau indirect, una sau mai multe activități sociale sau profesionale; 4) plasarea sub control judiciar; 5) închiderea definitivă sau temporară a unei sau a mai multor unități ale întreprinderii, care au servit la comiterea infracțiunii; 6) privarea permanentă sau temporară de dreptul la tenderurile publice; 7) interzicerea permanentă sau temporară la ape-lurile publice de atragere a fondurilor; 8) interzicerea de a emite cecuri, cu excepția celor care permit retragerea de fonduri de către trăgător și alte persoane certificate, sau de a utiliza cardurile de credit; 9) confiscarea obiectelor utilizate sau rezultate din comiterea infracțiunii; 10) afișarea sentinței sau difuzarea ei fie prin presa scrisă, fie prin orice alt mijloc de comunicare audiovizuală.

Un alt aspect referitor la sancționarea persoanelor juridice ține de individualizarea executării pedepsei penale. Desigur, nu toate modalitățile de individualizare pot fi aplicabile și persoanelor juridice. Totuși, legislațiile unor state prevăd modalități specifice acestor entități (suspendarea condiționată a executării pedepsei în cazul amenzii, interzicerea de a emite cecuri de plată sau de a utiliza carduri de plată). Codul penal al Republicii Moldova prevede liberarea de pedeapsă penală ca mijloc de individualizare a executării pedepsei. Totuși, nu sunt menționate sau prevăzute mijloace specifice entităților colective.

Analizând modalitățile de liberare de pedeapsă, concluzionăm că persoanele juridice nu pot fi liberate de pedeapsa penală. În cazul modalităților stipulate în art.91, 92 CP RM, legiuitorul prevede că ele se aplică „persoanelor care execută pedeapsa cu închisoare”, iar în art.91 CP RM legiuitorul prevede că doar „la stabilirea pedepsei cu închisoare”. Asemenea situații sunt inaplicabile persoanelor juridice, deoarece acestor categorii de subiecți nu le poate fi aplicată pedeapsa cu închisoare. Concomitent, nu sunt aplicabile nici art.93, 95, 96 CP RM, deoarece sunt adresate, respectiv, minorilor, persoanelor grav bolnave și femeilor cu copii până la opt ani. Nici modalitatea liberării de pedeapsă datorită schimbării situației nu ar putea fi atribuită persoanelor juridice. Aplicarea acestei metode, conform legislației penale, poate fi dispusă doar dacă persoana respectivă poate fi corectată fără executarea pedepsei. În acest sens, ni se pare imposibilă atribuirea noțiunii de corectare persoanei juridice. Considerăm că unica metodă de liberare de pedeapsă penală a entităților legale este posibilă doar în cazul prescripției executării sentinței de condamnare.

Legislațiile unor state prevăd modalități diverse de individualizare a executării pedepsei specifice persoanele juridice. Astfel, legislația SUA stipulează posibilitatea aplicării probațiunii acestei categorii de subiecți. Această sancțiune poate fi dispusă atât în calitate de sancțiune independentă (fiind posibilă aplicarea în cumul a amenzii), cât și în calitate de alternativă la pedeapsa amenzii.

Existența unei asemenea măsuri juridico-penale ar permite relevarea unor soluții optime de sancționare a entităților. În asemenea situație, judecătorul are posibilități legale de a „doza” volumul de constrângere și de a dispune o astfel de sancțiune prin care efectul de ricoșeu ar putea fi redus la minim sau chiar neutralizat. În cazul unor întreprinderi ce realizează sau implementează careva inovări, instanța de judecată va putea dispune executarea unor obligații capabile să nu influențeze negativ procesul inovativ. Totodată, instanța de judecată va putea dispune, în cazul unor companii comerciale, și amendă și unele obligații capabile, din contra, să facă imposibilă executarea unor activități, îndeosebi a celor prin intermediul cărora a fost săvârșită infracțiunea. În asemenea situație, întreprinderea va fi stimulată să continue activitatea inovativă sau altă activitate socialmente utilă, deoarece va evita stabilirea unor pedepse penale mai drastice și va atinge scopul activităților inovative – implementarea practică a acestora. Statul, de asemenea, va avea de câștigat, deoarece este primul cointerestat ca întreprinderile autohtone să dispună și să beneficieze de procese tehnologice inovative. Astfel, în acest sens, interesele publice și interesele private coincid, ceea ce poate doar să stimuleze activitatea inovativă a întreprinderilor.

Desigur, succesul probațiunii depinde, în mare măsură, de obligațiile impuse. Acestea trebuie să fie prevăzute de legislație, iar cu cât numărul acestora va fi mai mare, cu atât individualizarea va fi la un nivel mai înalt. Spre exemplu, legislația federală americană prevede așa obligații, ca: publicarea sentinței de condamnare; elaborarea și implementarea unui program de prevenire a infracțiunilor; punerea la dispoziția oficialilor a documentelor care ar proba îndeplinirea programului de prevenire [11]. De asemenea, o parte a obligațiilor ce pot fi dispuse persoanei fizice pot fi dispuse și persoanelor juridice, fiindcă acestea nu contravin naturii entităților legale.

Aplicarea eficientă a sancțiunii de probațiune față de întreprinderile mici și mijlocii este în dependență nu numai de obligațiile sus-menționate, dar și de un șir de alți factori, cum ar fi: consecințele în cazul nerespectării obligațiilor; organele împuternicite cu supravegherea persoanelor juridice; modalitățile de încurajare a respectării condițiilor probațiunii etc.

În Codul penal al Republicii Moldova sunt prevăzute relativ puține pedepse pentru persoanele juridice, iar aplicarea acestora implică prezența efectului de ricoșeu asupra terțelor persoane. Soluțiile de evitare a acestui efect ar putea fi următoarele: diversificarea pedepselor persoanelor juridice, prin introducerea completărilor în Codul penal; stabilirea unor modalități de individualizare a executării pedepselor de către persoanele juridice. Suntem de părere că acțiunile respective vor sta la baza creării unui sistem distinct și specific de sancționare penală a entităților legale.

Referințe:

1. Conform art.481 Cod contravențional, această lege va intra în vigoare pe data de 31 mai 2009 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2009. - Nr.3-6.
2. Stretanu F., Chiriță R. Răspunderea penală a persoanei juridice. - București, 2002, p.170.
3. Suntem de părere că corectarea condamnatului în calitate de scop al pedepsei nu este aplicabilă în cazurile persoanei juridice, deoarece contravine naturii și esenței acesteia.
4. Rădulescu J. La responsabilité pénale des personnes morales // Revue internationale de droit pénal. - 1979. - P.304.
5. Cofee J. No soul to damn; no body to kill: Un unscandalized inquiry into the problem of corporate punishment // Michigan Law Review. - 1981. - No2. - P.412.
6. Levasseur G. Sanctions pénales et personnes morales // Revue de droit pénal et de criminologie. - 1976. - No1. - P.717.
7. Stretanu F., Chiriță R. Răspunderea penală a persoanei juridice. - București, 2002, p.178.
8. Botnaru S., Șavga A., Grosu V., Grama M. Drept penal. Partea Generală. - Chișinău, 2005, p.57.
9. D'Haenens J. Sanctions pénales et personnes morales // Revue de droit pénal et de criminologie. - 1975-1976. - P.754.
10. Stretanu F., Chiriță R. Răspunderea penală a persoanei juridice, 2002, p.173.
11. Wise E.M. Criminal liability of corporations-USA, p.402.

Prezentat la 26.02.2009

COMISIILE ROGATORII INTERNAȚIONALE ÎN MATERIE PENALĂ

Maria STRULEA

Catedra Drept Penal și Criminologie

D'après la Convention européenne d'entraide judiciaire en matière pénale signée à Strasbourg les commissions rogatoires relatives à une affaire pénale seront telles adressées par les autorités judiciaires de la partie requérante et qui ont pour objet d'accomplir des actes d'instruction ou de communiquer des pièces à conviction, des dossiers ou des documents. On entend par commission rogatoire le mandat donné par une autorité judiciaire d'un pays à une autorité judiciaire étrangère à l'effet de procéder en son lieu et place à un ou plusieurs actes spécifiés par le mandat.

De plus en plus, les commissions rogatoires classiques prennent des dimensions d'évolutions significatives du point de vue international.

La source du droit visant les commissions rogatoires est constituée par les conventions internationales et les droits nationaux. Les dernières s'appliquent lorsque les dispositions de la convention ne sont pas prévues à dessein. En République de Moldova la source de droit national en matière est réglée par le Code de Procédure Pénale du 12.06.2003 (chapitre IX) et la Loi relative à l'entraide juridique internationale en matière pénale du 01.12.2006.

Par actes d'instruction dans le cadre des commissions rogatoires on comprend notamment l'audition de témoins, d'experts et de prévenus, le transport sur les lieux ainsi que les perquisitions et saisies.

Comisiile rogatorii internaționale în materie penală sunt acte care tind să înfăptuiască printr-o autoritate judiciară competentă (solicitată), aparținând unui stat (solicitat), unul sau mai multe acte de instrucție pe contul unei autorități judiciare competente (solicitante) privind un alt stat (solicitant) în vederea soluționării unui proces penal [1]. Ele nu trebuie confundate cu comisiile rogatorii solicitate de un stat agenților diplomatici sau consulari ai aceluiași stat pentru audierea resortisanților acestuia. Comisiile rogatorii din urmă nu reflectă dreptul internațional decât în măsura în care unele convenții prevăd expres posibilitatea statului de a soluționa unele conflicte de naționalitate pe teritoriul altui stat. De fapt, definiția este una clasică, specifică asistenței juridice în materie penală. Din ce în ce mai mult, comisiile rogatorii tind să preia o dimensiune nouă care ar exprima necesitatea autorităților judiciare de a li se acorda asistență în vederea combaterii criminalității transfrontaliere. În această ordine de idei, anume organul judiciar devine subiect implicit al cooperării internaționale. De altfel, există și alte autorități internaționale, altele decât cele naționale, care au competența de a solicita asistență juridică în materie penală, cum ar fi tribunalele internaționale sau Curtea Penală Internațională creată prin statutul de la Roma din 17 iulie 1998, care a prevăzut posibilitatea numirii comisiilor rogatorii în statele ratificante. Instituția comisiilor rogatorii are deci un *domeniu*, un *obiect* și *natură* specifică.

La origini, comisiile rogatorii urmăreau primordial pornirea unui proces penal. Treptat, prin mai multe acte, inclusiv internaționale, domeniul lor de aplicare s-a lărgit, găsindu-și aplicație și în materie de drept civil.

Obiectul comisiilor rogatorii îl formează diversele acte de instrucție. Prin acte de instrucție, conform art.3 al Convenției europene de asistență juridică în materie penală de la Strasbourg din 1959, s-ar înțelege acele acte ce „au ca obiect îndeplinirea actelor de urmărire sau comunicarea mijloacelor materiale de probă, a dosarelor sau a documentelor”. De exemplu, în cazul unei infracțiuni de spălarea banilor necesitatea de a obține date de pe conturile bancare din alt stat sau cercetarea statutului asociației din acest stat prin care s-a comis infracțiunea. Printre actele solicitate ar fi audierea martorilor, experților, percheziția etc. În sensul Legii Republicii Moldova cu privire la asistența juridică internațională în materie penală, nr.371 din 01.12.2006 [2], obiectivele comisiei rogatorii ar fi, în special:

- a) localizarea și identificarea persoanelor și obiectelor; audierea învinutului sau a inculpatului, ascultarea părții vătămate, a celorlalte părți, a martorilor și experților, confruntarea; percheziția, ridicarea de obiecte sau documente, sechestrul și confiscarea specială; cercetarea la fața locului și reconstituirea; expertizele, constatarea tehnico-științifică și constatarea medico-legală; transmiterea de informații necesare într-un anumit proces; interceptările și înregistrările audio și video, examinarea documentelor de arhivă și a fișierelor specializate, alte acte de procedură similare;
- b) transmiterea probelor materiale;
- c) comunicarea de documente sau dosare.

Potrivit naturii lor, comisiile rogatorii internaționale constituie un act al autorității judiciare, având la bază atât Convenția europeană din 1959, cât și tratatele bilaterale dintre state.

În ce privește Republica Moldova, comisia rogatorie se înaintează de către organul de urmărire penală *Procurorul General*, iar de către instanța de judecată – *ministrului justiției* pentru transmitere spre executare statului respectiv. Cererea de comisie rogatorie și actele anexate se întocmesc în limba de stat și se traduc în limba statului solicitat sau într-o altă limbă, potrivit prevederilor sau rezervelor la tratatul internațional aplicabil (art.536 din Codul de procedură penală aș Republicii Moldova din 2003). Cu toate acestea, în Tratatul bilateral între Republica Moldova și Turcia din 22 mai 1996, aceste acte se efectuează doar prin Ministerul Justiției. Ascultarea persoanelor prin intermediul comisiilor rogatorii se face doar pentru a decide necesitatea aducerii lor în fața instanței de judecată, pentru că emiterea sentinței nu e posibilă doar în baza ascultării. Conform art.540 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova, „la executarea comisiei rogatorii se aplică prevederile prezentului cod, însă, la demersul părții solicitante, poate să se aplice o procedură specială prevăzută de legislația țării străine, în conformitate cu tratatul internațional respectiv sau în condiții de reciprocitate, dacă aceasta nu contravine legislației naționale și obligațiilor internaționale ale Republicii Moldova. La executarea comisiei rogatorii pot asista reprezentanți ai statului străin sau ai instanței internaționale, dacă aceasta este prevăzută de tratatul internațional respectiv sau de o obligație scrisă în condiții de reciprocitate”.

Condițiile comisiilor rogatorii. Convenția nu subliniază expres despre necesitatea unei duble incriminări ca în cazul extrădării. Conform art.5 al Convenției, „orice parte contractantă, în momentul semnării prezentei Convenții sau al depunerii instrumentului său de ratificare sau de aderare, va putea, printr-o declarație adresată Secretarului General al Consiliului Europei, să-și rezerve dreptul de a supune îndeplinirea comisiilor rogatorii privitoare la percheziții sau la sechestre de obiecte uneia sau mai multora dintre următoarele condiții:

- a) infracțiunea care motivează comisia rogatorie trebuie să fie sancționată potrivit legii părții solicitante și a părții solicitate;
- b) infracțiunea care motivează comisia rogatorie trebuie să fie susceptibilă de a da loc la extrădare în țara solicitată;
- c) îndeplinirea comisiei rogatorii trebuie să fie compatibilă cu legea părții solicitate”.

Convenția nu stabilește condiții de termen, dar, conform art.51 al Convenției de aplicare a Acordului Schengen din 19.06.1990, nu e necesar să fie vorba despre o infracțiune extradabilă, e suficient să fie una susceptibilă de o pedeapsă privativă de libertate de maximum 6 luni în ambele state respective, iar dacă este o infracțiune de tip administrativ cu referință la calea judiciară, să fie susceptibilă de acest termen cel puțin în unul dintre state.

Executarea comisiilor rogatorii. Aceasta este dictată de trei principii:

1) Executarea este **obligatorie** pentru statul solicitat, după cum se precizează în art.3.1 al Convenției din 1959: „Partea solicitată va urmări îndeplinirea, în formele prevăzute de legislația sa, a comisiilor rogatorii”. În cazul în care statul solicitat ar refuza executarea comisiei rogatorii, statul solicitant nu ar avea alte căi judiciare, el putând apela la mijloacele diplomatice, ceea ce ar face să intervină autoritățile politice.

Conform art.2 al Convenției din 1959, „asistența judiciară va putea fi refuzată:

- a) dacă cererea se referă la infracțiuni considerate de partea solicitată fie infracțiuni politice, fie infracțiuni conexe la infracțiuni politice, fie infracțiuni fiscale;
- b) dacă partea solicitată consideră că îndeplinirea cererii este de natură să aducă atingere suveranității, securității, ordinii publice sau altor interese esențiale ale țării sale”.

Conform Protocolului adițional la Convenția europeană de asistență judiciară în materie penală (Strasbourg, 17 martie 1978), „Părțile Contractante nu vor exercita dreptul prevăzută la articolul 2 din Convenție de a refuza asistența judiciară pentru singurul motiv că cererea se referă la o infracțiune pe care Partea solicitată o consideră ca o infracțiune fiscală. Cererea nu va putea fi refuzată pentru motivul că legislația Părții solicitate nu impune același tip de taxe sau impozite, sau nu conține același tip de reglementare în materie de taxe și impozite, de vamă și de schimb valutar ca legislația Părții solicitante”. La fel, Convenția privind reprimarea terorismului din 1977 prevede că nici o infracțiune menționată în cadrul ei nu poate fi considerată ca fiind politică sau conexă acesteia. În practică comisiile rogatorii de obicei se execută [3], excepție fiind clauzele de ordin public.

2) Executarea se face **după formele prevăzute de legislația statului solicitat**. Conform art.3.1 al Convenției, „Partea solicitată va urmări îndeplinirea, în formele prevăzute de legislația sa”, deci se aplică principiul

Locus regit actum [4]. Convenția permite prezența reprezentanților statului solicitant la măsurile investigate de statul solicitat. În acest sens, art.4 prevede: „Dacă Partea solicitantă o cere în mod expres, Partea solicitată o va informa despre data și locul îndeplinirii comisiei rogatorii. Autoritățile și persoanele în cauză vor putea să asiste la îndeplinirea cererii, dacă Partea solicitantă consimte la aceasta” (în practică agenții statului solicitant asistă și chiar sugerează autorităților statului solicitat cum să acționeze).

3) Executarea comisiei rogatorii **se finalizează cu transmiterea proceselor-verbale** și a documentelor conexe autorităților statului solicitant. Conform art.3.3 al Convenției, „Partea solicitată va putea să transmită numai copii sau fotocopii certificate pentru conformitate de pe dosarele sau documentele cerute. Totuși, dacă Partea solicitantă cere în mod expres comunicarea originalelor, se va da curs, în măsura posibilului, acestei cereri”. Obiectele și originalele dosarelor și ale documentelor, comunicate în îndeplinirea unei comisii rogatorii, vor fi restituite cât mai curând posibil de către Partea solicitantă Părții solicitate, în afară de cazul în care aceasta din urmă nu renunță la ele (art.6.2). Pe de altă parte, Partea solicitată va putea amâna remiterea obiectelor, a dosarelor sau a documentelor, a căror comunicare este cerută, dacă acestea îi sunt necesare pentru o procedură penală în curs (art.6.1). Transmiterea se poate realiza prin diferite scheme: Ministere de Justiție sau Procuraturi, dar în cazurile de urgență transmiterea este mai simplă.

Chiar dacă regula de procedură aplicată de statul solicitat nu există în statul solicitant, statul solicitant nu va anula valabilitatea actelor, în virtutea principiului *Locus regit actum*. De exemplu, judecătorul suedez a adresat unui judecător francez o comisie rogatorie solicitând audierea unui suspect. Dreptul suedez prevede avertismentul dreptului la tăcere al celui audiat, ceea ce nu prevede dreptul francez. Chiar și în acest caz, judecătorul suedez va recunoaște totuși valabilitatea actului efectuat.

În pofida faptului că natura comisiilor rogatorii este una internațională, implicate fiind câteva state, totuși aplicarea actelor normative internaționale nu poate să se regăsească fără de o reglementare națională potrivit condițiilor edictate de realizare a comisiilor rogatorii.

Referințe:

1. Pradel J., Corstens G. Droit pénal européen. - Paris: Dalloz, 1999, p.176.
2. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2007. - Nr.14-17.
3. Pradel J. L'instruction préparatoire. - Paris: Cujas, 1990, p.580.
4. Commissions rogatoires internationales (en matière pénale) // Juris Classeur. -2003. - No4. art.151 á 155, p.3.

Prezentat la 21.10.2009

UNELE ASPECTE PRIVIND SEMNELE OBIECTIVE ALE INFRAȚIUNII DE CORUPERE PASIVĂ

Ion ȚURCAN

Catedra Drept Penal și Criminologie

The following article comes to elucidate some controversies that touched the terminology used in the legislative acts branch of Republic of Moldova, more specific: „the corruption offence material object” on the one side, and „the object of corruption” on the other side. This article presents an exhaustive analysis of the contradictory ideas met in the specialty literature, where it was interesting to find out that „Bribery offence has no material object ...”, and, at the same time „Bribery offence has a material object ...” The correlation between the corruption offence material object and the object of corruption has been examined. There are acknowledged some objects predestined for the corruption offence: objects withdrawn from civil circuit; narcotic substances (substances prevented in art. art.217⁴ PC RM); arms and munitions (prevented in art.290 PC RM); different advantages (same patrimonial, and non-patrimonial advantages) etc. At the same time, we make sense about notions like: „goods”, „service”, „privilege”, „value” etc. Finally, to determine that presents, the different symbolic gifts, or exaggerated attention does not involve the passive corruption offence presence. Also, there are advanced important solutions in order to excel the legislative field of Republic of Moldova.

În doctrină există anumite controverse cu privire la terminologia utilizată: obiect material al infracțiunii de corupere, precum și obiectul coruperii.

O mare parte din autori consideră că coruperea pasivă nu are un obiect material: „Infracțiunea de luare de mită nu are obiect material, având în vedere faptul că activitatea funcționarului public nu se răsfrânge în mod direct asupra unui bun, lucru sau persoană” [1]; „Banii, valorile sau alte foloase nu reprezintă obiecte ale mitei. Sumele de bani sau foloasele (atunci când constau în bunuri corporale) reprezintă lucruri dobândite prin săvârșirea infracțiunii” [2]; „Infracțiunea de luare de mită nu are obiect material, întrucât legea incriminează activitatea ce nu se răsfrânge asupra unui obiect material” [3].

Totodată, unii autori afirmă că „infracțiunea de luare de mită are un obiect material, iar acesta constă în bani, valori sau bunuri care, potrivit alin.(3) art.254 Cod penal, sunt supuse confiscării” [4]. La fel, la infracțiunea de corupere pasivă, de regulă, lipsește obiectul material; totuși, atunci când funcționarul a efectuat actul pentru a cărui îndeplinire a primit avantajele necuvenite, dacă acest act privește un obiect material, acesta va fi în același timp și obiectul material al infracțiunii [5].

Considerăm că prin obiect material al unei infracțiuni se înțelege obiectul din lumea înconjurătoare asupra căruia se îndreaptă acțiunea prevăzută de legea penală, operând fizic asupra acestuia, expunându-l unui pericol sau vătămându-l.

Unii autori nu fac distincție între obiectul material al infracțiunii de corupere și obiectul coruperii, atribuind obiectul material al coruperii la obiectul infracțiunii: „legea identifică obiectul material al infracțiunii studiate (coruperea) prin termenul „mită”, care cuprinde în sine bani, titluri de valoare, alte bunuri” [6].

Ținând cont de faptul că obiectul coruperii îl reprezintă funcționarea normală a autorităților publice, autoritatea acestora, iar prin obiecte predestinate coruperii înțelegem orice valoare cu ajutorul căreia este remunerată ilegal persoana cu funcție de răspundere, o asemenea abordare a problemei este, după părerea noastră, inadmisibilă.

Potrivit lui A.Reșetnicov, „obiectul material al infracțiunii nu poate fi confundat cu mijlocul de săvârșire a infracțiunii, așa cum factorul de influențare nu poate fi echivalat cu obiectul influențării; în caz contrar, este de neconceput însăși influențarea, deci chiar infracțiunea” [7].

A.Kviținia, analizând corelația între „obiectul material al infracțiunii” și „obiectul coruperii”, susține că „toate acele bunuri, care sunt transmise funcționarului, sunt mijloace de comitere a infracțiunii și a le atribui la obiectul material al infracțiunii nu ar fi corect, fiindcă nu putem să numim cheia, cu care infractorul deschide lacățul, drept obiect material al furtului” [8].

În consecință, urmează de a nu confunda obiectul coruperii cu obiectul material al infracțiunii, fiind vorba nu despre obiectul material, ci despre mijlocul de comitere a infracțiunii de corupere pasivă.

Prin urmare, este necesar a stabili ce calități trebuie să posede bunurile sau avantajele necuvenite, pentru ca pretinderea, primirea, acceptarea lor să prejudicieze relațiile sociale protejate de legea penală.

Când avantajul necuvenit este primit pentru prestarea unei activități ce intră în atribuțiile de serviciu ale făptuitorului (ca, spre exemplu, efectuarea unor lucrări de instalații electrice, zugrăvirea unei încăperi, repararea unui automobil), obiectul asupra căruia se efectuează lucrările devine nu obiect material al coruperii, dar obiect predestinat coruperii, astfel fiind un mijloc de comitere a infracțiunii.

Suntem de părere că infracțiunea de corupere pasivă nu are obiect material, deoarece acțiunile incriminate la art.324 Cod penal nu se îndreaptă asupra sumelor de bani, celorlalte foloase date, promise, oferite sau pretinse. În cazul dat „nu se operează fizic asupra lor, nu li se periclitează și nu li se vatămă nici existența, nici integritatea sau structura lor (...) în cazul infracțiunilor de corupere, atingerea obiectului juridic al infracțiunii nu este legată în nici un fel de vreo vătămare sau punere în pericol a sumelor de bani sau a celorlalte foloase primite, date, oferite sau pretinse” [9].

Potrivit dispoziției alin.(1) art.324 Cod penal, drept obiecte predestinate coruperii pot fi: bani, titluri de valoare, alte bunuri sau avantaje patrimoniale, servicii, privilegii, avantaje.

În sensul dispoziției alin.(1) art.324 Cod penal, prin „bani” urmează de subînțeles atât unitățile monetare ale Republicii Moldova (leul moldovenesc), cât și ale altor țări, care se află în circulație, adică se află în schimbul monetar financiar la momentul comiterii infracțiunilor.

Suntem ferm convinși că în calitate de obiecte predestinate coruperii pot fi, inclusiv, și obiectele retrase din circuitul civil, deoarece caracterul circulant semnifică posibilitatea de a dispune liber de obiectele de drept civil prin transmiterea lor către alte persoane. De aceea, bunurile retrase din circulație sau cu un circuit limitat în scopul protejării publice sau asigurării ordinii de drept și a securității cetățenilor nu încetează a fi obiecte ale dreptului real și comportă caracter material.

De exemplu, infracțiunile prevăzute la art.217⁴ Cod penal – sustragerea substanțelor narcotice sau la art.290 Cod penal – sustragerea armelor și munițiilor (cu excepția armelor de vânătoare cu țeavă lisă) tradițional sunt considerate modalități speciale ale sustragerii, componente speciale de infracțiuni față de componentele de infracțiune prevăzute ca sustrageri din patrimoniul altei persoane. Prin urmare, atât armele, cât și drogurile au toate caracteristicile obiectului delapidării, adică sunt obiecte ale dreptului de proprietate. În plus, ele au trăsături deosebite, datorită cărora circulația lor ilegală, inclusiv delapidarea lor, atrage după sine atentarea și la alte obiecte protejate de Codul penal, afară de proprietate.

Pe cale de consecință, primirea unor obiecte sub formă de droguri sau arme fără perfectarea actului de recepție de către persoana cu funcție de răspundere trebuie calificată în conformitate cu art.324 Cod penal prin concurs cu normele care sancționează achiziționarea, păstrarea ilegală a acestora.

Monedele vechi atât ale Republicii Moldova, cât și ale țărilor străine, care nu se mai află în circulație și, în consecință, nu constituie un mijloc de plată, însă care au o valoare numismatică, nu pot fi considerate drept bani, în sensul art.324 Cod penal [10]. Dacă valoarea lor pe piață nu este apreciată ca fiind derizorie și, datorită lipsei de importanță, nu prezintă gradul prejudiciabil al unei infracțiuni și, drept urmare, în baza alin.(2) art.14 Cod penal nu constituie infracțiune, ele urmează a fi atribuite la categoria de bunuri.

În acest context menționăm că pe parcursul a mai multor ani este discutată problema stabilirii dacă este necesară existența unei proporții între actul determinat, ce urmează a fi îndeplinit de către persoana cu funcție de răspundere, și răsplata convenită pentru acesta.

Astfel, dispoziția de la alin.(1) art.324 Cod penal nu prevede ca o condiție obligatorie existența unei anumite proporții, a unei anumite echivalențe între avantajele necuvenite – pe de o parte, și serviciile, actul persoanei cu funcție de răspundere – pe de altă parte. Totodată, considerăm că, pentru existența infracțiunii în cauză, este necesar ca acestea să dispună de capacitatea să determine persoana cu funcție de răspundere la săvârșirea actelor dorite de către corupător.

Unii autori afirmă că atențiile, darurile, cadourile simbolice nu determină existența infracțiunii de corupere pasivă, nu pentru cerința proporției ce ar trebui să existe între avantaj și actul determinat, ci pentru că ele reprezintă gesturi simbolice, acte de politețe, de grațitudine, fiind date, oferite, acceptate și primite cu această intenție și nu pentru a determina persoana cu funcție de răspundere să nu facă, să întârzie executarea unui act la care era obligată potrivit îndatoririlor sale de serviciu. „Promisiunea, oferirea sau darea unor avantaje necuvenite, derizorii, nesemnificative, fără importanță – cum ar fi oferirea unei țigări, a unui pahar de băutură, bilet la spectacol de cinema – nu sunt serioase, neavând aptitudinea de a corupe, așa încât nu pot determina existența infracțiunii de dare de mită” [11].

Susținem opinia potrivit căreia „pentru existența infracțiunii de corupere pasivă se cere ca între prestația ce se pretinde de la funcționar, în legătură cu îndeplinirea, neîndeplinirea sau întârzierea îndeplinirii unui act privitor la îndatoririle de serviciu, și folosul ce se acceptă, se primește sau nu se refuză – plata ilicită, cumpărarea ilegală a acelei prestații – să fie o oarecare proporție. În cazul în care între actul pretins de la funcționar și plata ilicită există o mare diferență de valoare sau importanță, nu se poate reține infracțiunea de luare de mită, lipsind echivalentul care – așa cum reiese implicit din dispozițiile art.254 Cod penal (luare de mită în Codul penal al României) – trebuie să se stabilească între ele. Raportul sus-menționat are și un aspect subiectiv, căci cel corupt trebuie să vadă în „folosul” ilicit de care beneficiază „răsplata corespunzătoare, ca valoare sau importanță, actului ce i se cere să-l îndeplinească, să nu-l îndeplinească sau să-l efectueze cu întârziere” [12]. Cu atât mai mult că o asemenea părere s-a înrădăcinat și în legislație. Astfel, la art.8 alin.(1) lit.b) al Legii Republicii Moldova privind combaterea corupției și protecționismului, nr.900 din 27.06.1996, se prevedea că funcționarul nu are dreptul: „să primească, în virtutea situației sale sociale, daruri și servicii, cu excepția semnelor de atenție simbolice, conform normelor de politețe și de ospitalitate recunoscute, și a suvenirilor simbolice în timpul acțiunilor de protocol și altor acțiuni oficiale, a căror valoare nu depășește o unitate convențională”, ceea ce le-a dat temei unor autori [13] să concluzioneze că pot fi considerate în calitate de avantaje necuvenite (obiecte predestinate coruperii) doar acele bunuri sau servicii a căror valoare va depăși o unitate convențională.

Potrivit altor autori, „avantajele necuvenite reprezintă o retribuție pentru săvârșirea de către persoana cu funcție de răspundere a unor fapte ce țin de atribuțiile sale de serviciu. Dar orice retribuție are un aspect obiectiv și unul subiectiv. Sub aspect obiectiv, retribuția implică o relație între darul pretins, primit sau promis și actul de serviciu pe care persoana cu funcție de răspundere urmează să-l îndeplinească. Sub aspect subiectiv, conceptul de retribuție presupune un interes personal și voința de a retribui, din partea celui care dă, precum și voința și conștiința de a accepta o plată, din partea celui care primește. Dacă aceste două condiții sunt îndeplinite, lipsa de proporție dintre valoarea darului și importanța actului de serviciu nu poate constitui un impediment în caracterizarea faptei de corupere pasivă” [14].

Considerăm totuși că legislația urmează să diferențieze răspunderea penală pentru actul ilicit, care se comite de către persoana cu funcție de răspundere, de cel legal, determinat de o recompensă derizorie. Astfel, sunt posibile cazuri când contra unei sume de bani persoana cu funcție de răspundere poate comite unele acțiuni ilegale, contrar intereselor de serviciu, astfel neavând importanță valoarea bănească a recompensei ilicite. Pentru existența infracțiunii, este important ca persoana cu funcție de răspundere să conștientizeze faptul că această remunerare i se oferă anume în legătură cu acțiunile care urmează a fi comise de ea.

În acest context, o problemă importantă ține de stabilirea valorii minime a remunerării ilegale. Se are în vedere coruperea – recompensă oferită pentru acțiuni legale. Legea în vigoare permite formal a considera corupt pe oricine care a luat măcar un bănuț pentru îndeplinirea unor acțiuni în exercițiul funcțiunii. Acest fapt duce, în primul rând, la stigmatizarea criminală a aparatului de stat; în al doilea rând, subminează în conștiința maselor ideea de pericol social al acestei infracțiuni grave, ceea ce are un impact negativ asupra luptei cu corupția. Mai mult ca atât, funcționarul, care ia un cadou de o valoare nu prea mare, o cutie de bomboane sau o cutie de țigări, nu are scopul de a obține un câștig, dar acesta, după părerea noastră, este un factor obligatoriu al coruperii pasive, ca o expresie a unui comportament corupt.

La acest capitol este demnă de a fi menționată chiar și legislația civilă a unor state, precum ar fi cea din Federația Rusă, în Codul civil al căreia la art.572 se stipulează că, în cazul transmiterii mutuale a unui bun sau drept, sau a unui angajament, contractul nu este calificat ca dar. Art.575 Cod civil al Federației Ruse limitează valoarea „darurilor” oferite funcționarilor publici în exercitarea atribuțiilor lor.

Suntem de părere că legislația civilă nu poate institui limitări pentru funcționari publici. În art.575 Cod civil al Federației Ruse, intitulat „Interzicerea darurilor”, este vorba despre o formă a temeiurilor de anulare a convenției. Subiecții relațiilor civile dobândesc și își exercită drepturile civile prin propria voință și în interes propriu. În majoritatea cazurilor, fiind în relații concurențiale, părțile își asumă din propria inițiativă angajamentele respective. Prin aceasta ele se deosebesc esențialmente de angajamentele cu caracter penal, instituite de obicei de stat, indiferent de voința destinatarilor normei.

În cazul examinat printr-o normă de drept civil (art.575 Cod civil al Federației Ruse) se rectifică nu interdicția de drept penal, ci, dimpotrivă, încălcarea normelor de drept penal constituie temei juridic pentru a declara nulă convenția civilă de acest gen. În opinia noastră, stipularea răspunderii penale ține de domeniul exclusiv al legii penale.

Considerăm necesar de a califica ca contravenție administrativă fapta de corupere în proporții mici pentru comiterea unor acțiuni legale, pentru care anterior nu s-a convenit, deoarece prezintă un pericol social mai redus, inclusiv, din următoarele considerente:

În conformitate cu art.11 alin.(4) al Codului de conduită a funcționarului public, funcționarul public are obligația de a nu accepta de la persoane fizice și juridice recompense și alte bunuri materiale pentru exercitarea atribuțiilor. Evident, nu orice încălcare a acestei legi este socialmente periculoasă, nu orice abatere în aceste sens urmează a fi calificată automat ca infracțiune de corupere pasivă. Esența contradicțiilor constă, pe de o parte, în ilegalitatea formală, din punctul de vedere al dreptului penal, a darurilor, fie și mici, acceptate de către persoana cu funcție de răspundere în circumstanțele descrise în art.324 Cod penal, pe de altă parte – în caracterul nesemnificativ al acestor acțiuni. Această situație subminează autoritatea legii penale, reduce eficiența rolului său protector. Una dintre soluții ar fi stipularea în Codul contravențional a cuantumului minim al coruperii – recompense pentru îndeplinirea acțiunii legale asupra căreia nu s-a convenit în prealabil. Acest act va conferi normei un caracter mai concret.

În opinia noastră, cuantumului minim al coruperii-recompense pentru acțiunile legale poate constitui o unitate convențională. Motivele unei astfel de soluții concordă cu sarcinile politicii promovate în dreptul penal.

În primul rând, valoarea minimă a bunurilor necuvenite trebuie să fie expres stipulată, pentru a fi clară subiecților relațiilor de drept. Fiind exprimată printr-un indice variabil, ea, inevitabil, va corespunde situației economice instabile a statului.

În al doilea rând, limitarea valorii minime a bunurilor la o unitate convențională poate fi considerată proporțională cu recunoștința față de persoana care exercită o funcție de demnitate publică pentru îndeplinirea conștiințioasă a atribuțiilor. Un astfel de dar nu generează cupiditate, permite funcționarului să nu se simtă îndatorat.

În al treilea rând, stabilirea cuantumului minim are menirea de a orienta expres funcționarii în problema diferențierii comportamentului infracțional de cel contravențional; or, uniformitatea și accesibilitatea legii determină în mare măsură eficiența ei.

Conform Codului penal-model al CSI, adoptat de Adunarea interparlamentară a statelor membre ale CSI la 17.02.1995, luarea de către persoana care exercită o funcție de demnitate publică a unui dar valorând mai puțin de un salariu minim nu constituie infracțiune.

Vom sublinia că prin instituirea cuantumului minim al coruperii-recompense pentru exercitarea legală a atribuțiilor de către funcționar nu se urmărește delimitarea infracțiunii prevăzute de art.324 Cod penal de darul admisibil. Se urmărește diferențierea infracțiunii socialmente periculoase, ca o formă a corupției, de contravenția (abaterea disciplinară) interzisă de lege.

Prin „titlu de valoare” înțelegem acele documente, care certifică, prin respectarea unei anumite forme, unele drepturi patrimoniale, a căror realizare sau transmitere sunt posibile doar la prezentarea acestuia [15].

Potrivit art.285 Cod civil, „bunuri” sunt toate lucrurile susceptibile apropierei individuale sau colective și drepturile patrimoniale. Lucrurile sunt obiecte corporale în raport cu care pot exista drepturi și obligații civile [16].

Prin „bunuri” urmează de înțeles orice valoare materială, care are un anumit preț pe piață, inclusiv valorile valutare în formă de creanțe exprimate în valută, metalele prețioase (aurul, platina, argintul ș.a.) în orice formă și stare, precum și aliaje cu aceste metale, sau materialul brut al acestora.

Potrivit DEX-ului, „serviciu” înseamnă: acțiunea de a sluji, formă de muncă prestată în folosul sau interesul cuiva; faptă, acțiune care avantajează pe cineva.

Referitor la conținutul termenului „serviciu”, considerăm necesar de a pune în discuție problema dacă se absoarbe de acest termen, în sensul normei sus-enunțate, și acordarea serviciilor sexuale [17].

„În cazul în care o persoană intră în relații sexuale cu o persoană cu funcție de răspundere, dorind prin aceasta să soluționeze în folosul său cauza, care se află în competența persoanei cu funcție de răspundere, asemenea fapte nu pot fi considerate drept corupere” [18]. În continuare se afirmă că, în ceea ce privește existența infracțiunii de corupere prin acordarea de servicii sexuale persoanei cu funcție de răspundere, această stare de fapt ar condiționa transformarea femeii din victimă în criminală. „Dacă am califica în calitate de luare de mită acțiunile persoanei cu funcție de răspundere care a utilizat situația sa de serviciu pentru a determina o femeie să întrețină relații sexuale, pentru a săvârși careva acțiuni ce țin de atribuțiile sale de serviciu, atunci femeia ar urma să fie trasă la răspundere pentru dare de mită” [19].

Alți autori invocă că „înfăptuirea de către persoana cu funcție de răspundere a unor acțiuni ce țin de atribuțiile sale de serviciu, în interesele unei femei care i-a acordat servicii sexuale, urmează a fi calificată ca abuz de putere” [20]. Coruperea, în astfel de situații, are loc doar atunci când corupătorul achită serviciile prostituției, adică face careva cheltuieli patrimoniale pentru a satisface dorințele persoanei cu funcție de răspundere [21].

Considerăm că o atare poziție limitează neîntemeiat conținutul termenului „serviciu” din următoarele considerente:

Indiferent de faptul că practicarea prostituției este în afara legii, asemenea fapte fiind sancționate în baza art.68 Cod contravențional, un asemenea fenomen totuși există. Esența constă în acordarea sistematică de servicii sexuale contra unei remunerări cu caracter patrimonial, între parteneri inexistând sentimentul de dragoste. De aceea, dacă unei persoane cu funcție de răspundere îi este oferită o femeie (sau bărbat), serviciile căreia sunt plătite, fapt despre care persoana cu funcție de răspundere este informată, atunci acceptarea unui astfel de serviciu urmează a fi calificată drept corupere. Spre exemplu, când ofițerul de urmărire penală neîntemeiat a eliberat de sub arest un proxenet, bănuit de săvârșirea unei infracțiuni, după ce, la indicația proxenetului, o prostituată i-a acordat servicii sexuale. Considerăm că în cazul dat ne aflăm, indiscutabil, în prezența infracțiunii de corupere pasivă din partea ofițerului de urmărire penală.

În opinia noastră, analogic urmează de procedat și în cazul când o persoană acordă unei persoane cu funcție de răspundere servicii sexuale cu scopul de a obține careva avantaje, ultima fiind informată despre aceasta.

Conform DEX-ului, prin „privilegiu”, se înțelege: avantaj, scutire de obligații (către stat), drept sau distincție socială care se acordă în situații speciale unei persoane, unui grup de persoane;

Avantaj: folos, favoare, privilegiu de care se bucură cineva. Menționăm că prin folos, potrivit DEX-ului, se subînțelege câștig moral sau material. Așadar, avantajul se poate realiza și printr-un câștig moral, adică nepatrimonial, problemă la care vom reveni în continuare.

Prin „valoare”, potrivit DEX-ului, se înțelege: „însușire a unor lucruri, fapte, idei, fenomene de a corespunde necesităților sociale și idealurilor generate de acestea; suma calităților care dau un preț unui obiect, unei ființe, unui fenomen etc; (despre lucruri) – prețios, scump, de preț, valoros”.

Pentru calificarea infracțiunii de corupere pasivă ca infracțiune consumată, în cazul promiterii de servicii, privilegii sau avantaje, nu este necesar să fie identificat ce anume va primi persoana cu funcție de răspundere. Astfel, „pentru existența infracțiunii de corupere pasivă este suficient ca inculpatul să accepte promisiunea unor foloase, în scopul de a face sau de a nu face un act privitor la funcția sa, chiar dacă foloasele primite nu au fost determinate, în sensul că nu s-a precizat, în concret, în ce va consta fiecare parte. Dacă, după ce a făcut actul privitor la funcția sa, inculpatul a primit mai multe foloase diferite, de la cel care îi făcuse o asemenea promisiune nedeterminată, toate aceste foloase reprezintă obiectul material al infracțiunii de corupere pasivă săvârșită [22].

Sunt posibile și cazuri când persoanei cu funcție de răspundere, în calitate de promisiune a transmiterii unor avantaje necuvenite, i se înmânează anumite documente, care fără alte acte necesare nu dau posibilitatea primirii avantajelor necuvenite, aceste acte urmând a fi transmise ulterior executării acțiunilor dorite de către corupător.

Majoritatea covârșitoare a doctrinarilor din Federația Rusă, ținând cont de construcția legislativă a normei de la art.290 Cod penal al Federației Ruse, care stabilește răspunderea penală doar pentru primirea obiectelor și avantajelor necuvenite cu caracter patrimonial, au considerat că asemenea acțiuni pot fi calificate doar ca tentativă la corupere pasivă, deoarece aceste documente încă nu pot fi considerate în calitate de obiect al coruperii [23]. Prin prisma dispoziției art.324 alin.(1) Cod penal al Republicii Moldova, o asemenea interpretare nu este acceptabilă, deoarece norma penală în cauză consideră infracțiunea ca fiind consumată din momentul pretinderii sau acceptării.

La fel, în literatura de specialitate este discutată problema dacă fac parte din obiectele predestinate coruperii diplomele, carnetele de muncă, legitimațiile false. Ele nu reprezintă prin sine înseși o valoare materială, însă dispunerea de acestea oferă posibilitatea de a dobândi ulterior careva drepturi patrimoniale.

I.Kozacenko consideră că asemenea obiecte la fel sunt predestinate coruperii, deoarece „obținerea unor astfel de obiecte urmărește un scop material sau alte interese personale, aducând la îmbunătățirea injustă a situației sale și, ca rezultat, urmează ca fapta în cauză să fie considerată drept infracțiune de corupere [24].

Totodată, este absolut necesar a menționa că, în cazul în care banii sau celelalte avantaje primite nu vor avea caracterul de retribuție, ci va fi invocat un alt titlu, atunci vom fi în prezența abuzului de putere: „fapta va constitui abuz de putere dacă motivarea destinației și chiar destinația efectivă nu va fi în folos propriu, ci al unității” [25].

La fel, în literatura de specialitate este interpretată contradictoriu întrebarea, dacă conținutul obiectelor predestinate coruperii absoarbe în sine doar caracterul patrimonial ori este posibilă și o remunerare ilicită cu un caracter nepatrimonial.

Atât în doctrină, cât și în practica judiciară a diferitelor state nu există o opinie unitară referitor la întrebarea dată.

În majoritatea covârșitoare a cazurilor penale din practica judiciară, în calitate de obiecte predestinate coruperii au servit banii. Avantajele patrimoniale ca obiect al coruperii pot fi exprimate prin oferirea persoanei cu funcție de răspundere a diferitelor servicii ce au un caracter material – de la o reparație capitală a mașinii până la edificarea unei case fără achitarea costului acestor lucrări. Plenul Judecătorei Supreme a Federației Ruse prin astfel de avantaje înțelege: micșorarea prețului real al patrimoniului transmis, a obiectelor privatizate, micșorarea chiriei, a dobânzilor pentru primirea de credite bancare, avantajelor și serviciilor indicate, urmând a le fi stabilit echivalentul bănesc. Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova la acest capitol mai adaugă „transmiterea valorilor materiale, folosirea gratuită a biletelor la sanatoriu și turistice, acordarea ilegală a premiilor, prestarea gratuită a unor servicii etc” [26].

„La obiectul coruperii în mod întemeiat sunt atribuite și alte forme de beneficii materiale. Specificul acestor forme constă în aceea că beneficiile materiale sunt obținute de către persoana cu funcție de răspundere prin suportarea unor cheltuieli cu mult mai mici decât ar fi trebuit să fie în mod real (procurarea unui bun la preț simbolic), sau în genere constă în primirea gratuită a bunului sau serviciului ce urma a fi achitat” [27].

Aceste avantaje necuvenite pot fi exprimate în diverse forme: vacanțe, împrumuturi de bani, mâncare și băuturi, accelerarea tratării unui bolnav, perspective mai bune în carieră [28].

Considerăm relevantă opinia, potrivit căreia „împrejurarea că sumele de bani primite de inculpat au fost solicitate de acesta cu titlu de împrumut este irelevantă sub aspectul existenței infracțiunii de luare de mită; într-adevăr, împrumutul constituie un „folos”, în sensul textului sus-menționat, astfel că, din moment ce a fost solicitat de către funcționar în scopul de a face un act contrar îndatoririlor sale de serviciu, toate elementele infracțiunii de luare de mită sunt realizate” [29].

Totodată, în legislația penală a altor state, spre exemplu, a Federației Ruse, sunt excluse beneficiile nepatrimoniale din obiectul coruperii. Astfel, în conformitate cu art.290 Cod penal al Federației Ruse, în calitate de obiect al coruperii se prevăd: banii, titlurile de valoare, alte bunuri sau beneficii ce au un caracter patrimonial [30].

Unii autori susțin că „nu pot fi considerate drept șpagă pentru corupere avantajele, privilegiile de ordin nepatrimonial, de exemplu caracteristicile, avizele, recenziile, atestările pozitive, care nu produc foloase materiale” [31].

A.Trainin subliniază: „Oferire de avantaje nepatrimoniale, cum ar fi o apreciere pozitivă în presă, concubinajul, nu pot fi considerate drept obiect al coruperii. Însă, în aceste cazuri, este posibilă tragerea persoanei la răspundere pentru abuz de putere, deoarece pentru existența infracțiunii de abuz de putere este posibilă existența nu numai a intereselor materiale, dar și a altor motive personale” [32].

La fel, în Hotărârea Plenului Judecătorei Supreme a Federației Ruse din 10.02.2000 „Despre practica judiciară cu privire la mituire și coruperea comercială” este confirmată posibilitatea doar a beneficiilor patrimoniale, cele nepatrimoniale fiind în afara obiectului coruperii [33].

B.Zdravomâslov, adept al caracterului avantajelor exclusiv patrimoniale, susține că coruperea este imposibilă în cazul obținerii de către persoana cu funcție de răspundere în urma folosirii situației de serviciu a unor avantaje nepatrimoniale (o caracteristică pozitivă, recenzie, atestație) [34].

Acești autori susțin că recunoașterea avantajelor nemateriale în calitate de obiect al coruperii ar lărgi, în mod neîntemeiat, cercul acțiunilor care cad sub incidența infracțiunilor de corupere. Însăși esența coruperii pasive și a coruperii active ca „cumpărare” a persoanei cu funcție de răspundere exclude posibilitatea utilizării avantajelor nemateriale, cum ar fi o caracteristică pozitivă” [35].

A.Kviținia este, însă, de părere că includerea doar a avantajelor patrimoniale în obiectul coruperii o limitează neîntemeiat pe aceasta, astfel creând posibilitatea unor eventuale abuzuri [36].

Profesorul V.Moraru, adept al includerii în categoria de „alte foloase” a avantajelor nepatrimoniale, menționează că „va săvârși infracțiunea de luare de mită directorul unei societăți comerciale, care condiționează angajarea unei persoane de sex feminin de întreținerea de către aceasta din urmă a unor relații sexuale de orice natură cu făptuitorul” [37]. În același context, V.Dobrinoiu subliniază că prin expresia „alte foloase” se înțelege orice fel de avantaje patrimoniale, dar și nepatrimoniale (de exemplu: acordarea unui titlu sau a unui grad, ori a altei distincții onorifice) [38].

În Comentariul la Codul penal al RSSM din 1967 se menționează că „oferirea de avantaje nepatrimoniale nu poate fi considerată drept mită” [39]. Totodată, menționăm că o asemenea interpretare poate era întemeiată la acel moment, ținând cont de dispoziția art.187 Cod penal al RSSM în redacția Legii anului 1961, dar este contradictorie dispoziției de la art.324 alin.(1) Cod penal astăzi în vigoare.

Dar, indiferent de aceasta, odată cu adoptarea unei noi Hotărâri a Plenului Curții Supreme de Justiție din 30.03.2009, este recunoscută și posibilitatea caracterului nepatrimonial al obiectului coruperii: „Prin obiecte predestinate mitei sub orice formă se înțelege banii, hârtiile de valoare, valorile materiale, precum și alte foloase atât de ordin patrimonial, cât și de ordin nepatrimonial (acordarea unui titlu sau a unui grad, ori a altei distincții onorifice).

Considerăm că, ținând cont de faptul că pentru ramura de drept penal este inadmisibilă analogia, de faptul că un singur termen urmează a fi interpretat uniform pe parcursul întregului act normativ, prin însuși faptul că, în dispoziția art.324 alin.(1) Cod penal este prevăzut de două ori termenul „avantaj”, doar în unul din ele fiind expres indicat „patrimonial”, logic reiese că în celălalt caz este vorba despre un avantaj nepatrimonial.

În consecință, rezumând cele expuse, la fel prin prisma explicațiilor Plenului, logic rezultă că, prin utilizarea termenilor „serviciu”, „privilegiu”, „avantaj” urmează să se subînțeleagă și avantajele nepatrimoniale. Totodată, în vederea finisării polemicilor la acest capitol, considerăm oportună completarea art.324 Cod penal cu șintagma „avantaje nepatrimoniale”.

În susținerea opiniei enunțate, invocăm și următoarele:

Conform art.4 al Constituției Republicii Moldova, dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și celelalte tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. Dacă există neconcordanță între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au legile internaționale.

În acest sens, menționăm că prin Legea Republicii Moldova nr.426-XV din 30.10.2003 (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.223-229/918) a fost ratificată Convenția penală privind corupția, adoptată la Strasbourg la 27.01.1999, care este un tratat internațional obligatoriu pentru Republica Moldova. Convenția enunțată, prin prisma prevederilor art.4 alin.(2) din Constituția Republicii Moldova, are prioritate față de restul legilor interne care îi contravin. În același sens, aderând la Convenție, Republica Moldova și-a asumat obligația de a garanta respectarea ei.

Potrivit autorilor Raportului explicativ la Convenția penală privind corupția, „avantajele necuvenite sunt în general de ordin economic sau financiar, dar ele pot avea în mod egal un caracter nematerial. Important este că corupătorul (sau un terț, de exemplu, o rudă) își vede poziția ameliorată în raport cu cea pe care o avușese înaintea infracțiunii și că este vorba despre o ameliorare care nu-i era cuvenită acestuia” [40].

Totuși, sunt expuse și alte opinii, conform cărora „avantajele nepatrimoniale trebuie înțelese și limitate la acele avantaje necuvenite care au sau pot avea, mai devreme sau mai târziu, consecințe de ordin patrimonial și care îmbunătățesc, indirect, situația patrimonială a persoanei cu funcție de răspundere. Numai în măsura în care persoana cu funcție de răspundere realizează, imediat sau mai târziu, avantaje cu consecințe de ordin patrimonial sau social, avantajul necuvenit care nu răspunde direct acestei cerințe determină existența elementului material al laturii obiective a coruperii pasive. Avantajele pur și exclusiv morale, fără consecințe materiale sau sociale, nu pot determina noțiunea de avantaj” [41].

Fiind ferm convinși că, în cazul infracțiunii de corupere pasivă, prin avantaje se înțelege atât cele patrimoniale, cât și nepatrimoniale, atenționăm că această afirmație urmează a fi privită restrictiv cu referire la avantajele nepatrimoniale, condiția de bază fiind ca avantajele nepatrimoniale să posede forță suficientă pentru a determina persoana cu funcție de răspundere să comită fapta cerută de corupător.

Considerăm că anume la calitățile bunurilor și serviciilor enumerate în dispoziția art.324 alin.(1) Cod penal urmează de interpretat și șintagma „nu i se cuvin” – prin care se înțelege caracterul gratuit de efectuare a actelor funcționale de către persoanele cu funcție de răspundere, în conformitate cu restricțiile prevăzute în cadrul Legii Republicii Moldova cu privire la combaterea corupției, nr.90-XVI din 25.04.2008, și al Legii Republicii Moldova cu privire la serviciul public, nr.443-XIII din 04.05.1995.

Considerăm că șintagma „nu i se cuvin” înseamnă că ceea ce se primește sau ce se acceptă nu i se datorează legal persoanei cu funcție de răspundere.

Banii sau celelalte avantaje, primite sau pretinse, trebuie să fie necuvenite (legal nedatorate); prin urmare, să aibă un caracter de retribuție, adică să constituie plata în vederea efectuării unui act ce ține de obligațiile de serviciu ale persoanei cu funcție de răspundere.

Prin „nu i se cuvin” urmează de înțeles cazul în care de către persoana cu funcție de răspundere sunt primite careva avantaje în calitate de persoană privată, drept o remunerare personală pentru acțiunile pe care trebuie să le săvârșească [42]. A. Trainin afirmă că „fiecare persoană cu funcție de răspundere îndeplinește funcții publice. Persoana cu funcție de răspundere prestează un serviciu public, fiind remunerată pentru aceasta. Din acest punct de vedere, nu există careva deosebiri între persoana cu funcție de răspundere și alți lucrători, însă distincția cea mai esențială constă în aceea că nu doar funcția prestată, dar și remunerarea ilegală au un caracter public, care nu poate fi în mod arbitrar înlocuit sau suplinit. Anume din aceste considerente, atât săvârșirea de către persoanele cu funcție de răspundere a acțiunilor contrar intereselor publice, cât și primirea pentru careva acțiuni legate de atribuțiile de serviciu a unor avantaje (remunerații) din surse neprevăzute de lege, constituie o denaturare a legalității funcționării autorităților publice. Concluzia care urmează a fi trasă din aceste afirmații o constituie recunoașterea în calitate de corupere pasivă a oricărei remunerare private adresată persoanei cu funcție de răspundere, pentru înfăptuirea de acțiuni ce intră în atribuțiile sale de serviciu” [43].

La fel, sintagma „nu i se cuvin” are și înțelesul că ceea ce se primește sau ce se acceptă este (supra)valoarea legal datorată funcționarului.

Astfel, banii sau avantajele sunt necuvenite nu numai atunci când pentru îndeplinirea unui act gratuit se pretinde sau se primește o retribuție, ci și atunci când se primește ceva peste ceea ce legalmente este datorat sau se acceptă, ori nu se refuză, o promisiune care depășește ceea ce se datorează.

Totodată, dacă persoana cu funcție de răspundere pretinde avantajele necuvenite nu cu titlu de contraechivalent al conduitei pe care acesta se angajează să o aibă, ci cu titlu de obligație care trebuie îndeplinită de cel ce solicită efectuarea actului, deși o asemenea obligație nu este impusă de lege, fapta nu constituie corupere pasivă, ci abuz de serviciu [44].

Referințe:

1. Boroș A. Drept penal. Partea Specială. - București: ALL Beck, 2002 p.13.
2. Nistoreanu Gh., Boroș A. Drept penal. Partea Specială. - București: ALL Beck, 2002, p.282.
3. Mreju Th. Infrațiuni de corupție. - București: All Beck, 2000, p.13.
4. Vasii I. Drept penal român. Partea Specială. - Cluj Napoca: Argonaut, 1996, p.223.
5. Dongoroz V., Oancea I., Bulai C., Stănoiu R. Explicații teoretice ale Codului penal român. Vol.4. Partea Generală. - București: Editura Academiei RSR, 1972, p.130-131.
6. Скуратов Ю., Лебедев В.М. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. - Москва: Норма, 1996, с.738.
7. Reșetnicov A. Obiectul material al infracțiunii și mijlocul de săvârșire a infracțiunii. Criterii de delimitare // Revista Națională de Drept. - 2007. - Nr.6. - P.21.
8. Квициния А. Взятничество и борьба с ним. - Сухуми: Алатара, 1980, с.28-29.
9. Dobrinou V. Corupția în dreptul penal român. - București: Atlas LEX, 1995, p.69.
10. Завидов Б. Взятничество. Уголовно-правовой анализ получения и дачи взятки. - Москва: Норма, 2002, с.5.
11. Diaconescu H. Infrațiunile de corupție și cele asimilate sau în legătură cu acestea. - București: All Beck, 2004, p.42.
12. Sima C. Codul penal adnotat. - București: Lumina LEX, 2001, p.662.
13. Сосна А., Касым С. Характеристика пассивного коррумпирования и получения взятки // Закон и жизнь. - 2008. - №3. - С.28.
14. Dobrinou V. Corupția în dreptul penal român, p.133.
15. Скуратов Ю. Op. cit., p.739.
16. Codul civil al Republicii Moldova, adoptat prin Legea nr.1107-XV din 06.06.2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.82-86/661.
17. Егорова Н. О взяточничестве и коммерческом подкупе // Российская Юстиция. - 2001. №10. - P.73.
18. Пионтковский А. Курс советского уголовного права. Особенная часть. Том 2. - Москва: Государственное Издательство Юридической Литературы, 1959, с.138.
19. Пионтковский А. Op. cit., p.139.
20. Якубович М. Уголовная ответственность за хищение государственного или общественного имущества, хозяйственные преступления и взяточничество. - Москва: Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1967, с.184.
21. Борелик А.С. Уголовная ответственность за коммерческий подкуп // Юридический мир. - 1999. - №1. - С.32.
22. Sima C. Op. cit., p.672.
23. Светлов А. Ответственность за должностные преступления. - Киев: Накова Думка, 1978, с.198.
24. Козаченко И. Уголовное право. Особенная часть. - Москва: Норма, 2001, с.769.

25. Ciucan D. Jurisprudență și doctrină penală în materia corupției. - București: Lumina LEX, 2004, p.274.
26. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.6 din 11.03.1996.
27. Здравомыслов Б. Должностные преступления. Понятие и квалификация. - Москва: Юридическая литература, 1975, с.127.
28. Raport explicativ la Convenția penală privind corupția din 27.01.1999. www.Oecd.org
29. Papdopol V., Popovici M. Repertoriul alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1969-1975. - București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p.274.
30. Уголовный кодекс Российской Федерации. - Москва: Славянский Дом Книги, 2000.
31. Borodac A. Manual de drept penal. Partea Specială: pentru învățământul universitar. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2004, p.486.
32. Трайнин А. Должностные и хозяйственные преступления. - Москва: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1938, с.47.
33. Постановление №6 Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 10.02.2002 «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе» // Российская юстиция. - 2000. - №4.
34. Здравомыслов Б. Должностные преступления. Понятие и квалификация, с.26.
35. Якубович М. Уголовная ответственность за хищение государственного или общественного имущества, хозяйственные преступления и взяточничество, p.184.
36. Квициния А. Op.cit., p.30.
37. Moraru V., Milinte D.-L. Semnele obiective ale luării de mită în legea penală a României: Studiu de caz // Revista Națională de Drept. - 2006. - Nr.4. - P.27.
38. Dongoroz V. Op. cit., p.133.
39. Санталов А. Комментарий к УК МССР. - Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1986, с.256.
40. Raport explicativ la Convenția penală privind corupția din 27.01.1999.
41. Diaconescu H. Op. cit., p.36.
42. Пиотковский А. Op. cit., p.139.
43. Трайнин А. Op. cit., p.46.
44. Loghin O., Toader T. Drept penal român. Partea Specială. Ediția a IV-a, revăzută și adăugită. - București: Șansa, 2001, p.400.

Prezentat la 20.10.2009

DELIMITAREA EUTANASIEI DE ALTE INFRAȚIUNI SIMILARE

Mihaela VIDAICU

Catedra Drept Penal și Criminologie

Euthanasia represents one of the crimes against life of the person provided by art.148 Criminal Code of Republic of Moldova. The problem of euthanasia is a very specific one in the framework of the movement initiated for legalization of this crime in different states of the world. However, the specific features of euthanasia and its single nature determine and differentiate this crime from other similar crimes provided by Criminal Code. The delimitation of euthanasia from other crimes is an important part of criminal analysis and it plays a central role in the qualification process.

Acceptarea eutanasiei ca noțiune implică o multitudine de aspecte de diferit ordin: fie juridic, fie bioetic, fie religios. Tratarea unui asemenea subiect separat de alte concepte apropiate este practic imposibilă, datorită faptului că confuziile care pot să apară în cazul asimilării diferitelor noțiuni, care, la prima vedere, par a fi identice, pot provoca denaturări de limbaj sau erori de calificare. Din aceste considerente, elementele comparative în cazul analizei unui sau altui concept sunt inerente pentru stabilirea corelației dintre acestea.

Datorită acestui fapt, prezintă interes corelația eutanasiei cu suicidul asistat, deoarece de cele mai dese ori acesta este considerat o formă specială a eutanasiei și este tratat ca atare, fără a se evidenția oportunitatea unei asemenea aprecieri, fapt incorect din punctul de vedere al evaluării juste a acestor două concepte. Pentru a determina deosebirea dintre acestea, urmează a fi stabilit coraportul eutanasiie – suicid – suicid asistat.

În literatura de specialitate se menționează că eutanasia și suicidul se deosebesc după următoarele criterii:

1) criteriul psihologic – spre deosebire de suicid, care are un complex de cauze, la baza faptei de eutanasiie poate sta doar o singură cauză – suferințele fizice insuportabile, datorită fazei terminale a unei boli incurabile;

2) criteriul filosofic – eutanasia nu este o alegere dintre viață și moarte. Sinucigașul, cu toate că are o atitudine negativă față de viață, totuși vrea să trăiască. El protestează împotriva insuportabilității vieții, iar pacientul condamnat protestează împotriva insuportabilității apropierei morții. Bolnavul incurabil nu are alternativă, în fața lui este doar moartea;

3) criteriul juridic – eutanasia întotdeauna presupune participarea nemijlocită a unei alte persoane la cauzarea intenționată a morții bolnavului, care în acest caz nu este apt să se omoare printr-un mijloc mai nedureros și roagă alte persoane, cel mai des medicii sau persoanele apropiate lui, să-l ajute să moară. Suicidul la fel este lipsirea benevolă și conștientă de viață, dar personală și din diferite motive, nu însă doar din cauza suferințelor insuportabile, provocate de o boală incurabilă;

4) criteriul organizațional – suicidul este de cele mai dese ori o reacție neașteptată la o situație absolut nefavorabilă, care a apărut poate nu chiar atât de spontan, dar conștientizarea disperării consecințelor ei apare spontan; respectiv, apare brusc dorința de a pune capăt vieții, fără să-i lase timp celui ce s-a decis de a gândi asupra metodelor nedureroase de lipsire de viață. Necesitatea eutanasiei este simțită de oamenii care suferă dureri insuportabile ca rezultat al bolii, de regulă, în faza terminală și preterminală a acesteia. Decizia lor cu privire la moarte nu este spontană, dar este plănuită și bine gândită [1].

De fapt, distincția este destul de clară: suicidul este o faptă cu caracter absolut personal, adică trebuie realizat nemijlocit de persoana care dorește să se sinucidă, indiferent de motivul acesteia, iar eutanasiia reprezintă o faptă ce implică participarea unei terțe persoane, care are intenția de a lipsi de viață o persoană incurabilă pentru a-i curma suferințele fizice și psihice insuportabile, cauzate de această boală. Astfel, stabilirea deosebirilor dintre eutanasiie și suicid nu prezintă dificultăți semnificative, cu atât mai mult că prima este considerată infracțiune în majoritatea statelor, iar cea de-a doua a fost dezincriminată pe motivul lipsei unui subiect pasibil de răspundere penală.

Prezintă interes determinarea deosebirilor dintre eutanasiie și suicidul asistat, deoarece pozițiile existente sunt destul de variate. De multe ori eutanasiia este considerată formă a suicidului asistat, sau viceversa. Astfel, specificul acțiunii sau inacțiunii, precum și condițiile de realizare a acesteia nu este luat în considerație pentru determinarea unor diferențe de ordin conceptual dintre acestea.

Autorul C.Diaconescu consideră că suicidul asistat este când se pun la dispoziție informații și mijloace de provocare a sinuciderii unei persoane care își va putea lua viața cu ușurință, fără alt sprijin. În legătură cu

cele două noțiuni folosite – eutanasia și suicidul asistat, considerăm justă ideea că suicidul asistat este un fel de eutanasia voluntară mixtă, activă și pasivă, deși unii îl citează doar ca „voluntary passive euthanasia (VPE)” (eutanasia voluntară pasivă). Pentru suicidul asistat de medic se folosește expresia „physician assisted suicide (PAS)” (suicid medical asistat). Mai mult C.Diaconescu consideră că cele două noțiuni sunt aproape echivalente (surori gemene) [2].

Nu putem accepta această abordare, deoarece atât eutanasia activă, cât și eutanasia pasivă se deosebesc de suicidul asistat după metoda comiterii și modul de implicare a subiectului infracțiunii. Nici poziția luată de autorul A.T. Moldovan nu este temeinic argumentată. El consideră că ajutorul la sinucidere este o chestiune centrală în discuția privind eutanasia, întrucât aceasta prevede o posibilitate de mijloc între pozițiile, aparent ireconciliabile, de legalizare a eutanasiilor și de menținere a interdicției penale. Adepții legalizării eutanasiilor argumentează că dacă legiuitorii simt categoric repulsie față de legalizarea eutanasiilor, atunci permiterea ajutorului la sinucidere de către doctor ar face, în final, ca procesul morții să fie mai ușor pentru acei care doresc să-și ia viața în asemenea circumstanțe. Probabil, din acest motiv oponenții legalizării eutanasiilor consideră o asemenea măsură drept o simplă intenție semantică sub care eutanasia însăși va fi rapid substituită. Pentru a clarifica această problemă, trebuie formulat în prealabil un răspuns la întrebarea: Este oare diferență morală între a ajuta pe cineva să se sinucidă și a-și lua viața el însuși? Dacă o atare diferență nu există din punct de vedere moral, atunci orice justificare pe care legea ar avea-o pentru introducerea acestei distincții este ea însăși slăbită [3].

Susținem părerea autorilor care menționează că eutanasia este distinctă de sinuciderea asistată în cazul în care medicul sau un alt membru al personalului medical ajută pacientul să se sinucidă, la cererea repetată și bine analizată a acestuia (de exemplu, pacientului i se prescrie o rețetă cu o substanță letală, i se indică cum să oprească singur aparatele de resuscitare sau i se oferă o mască și un tub cu un gaz care provoacă moartea). Totuși, în pofida acestei distincții, mai ales din motive practice, diferența dintre eutanasia și sinuciderea asistată a fost ștersă, cele două acțiuni fiind asimilate deseori într-o singură noțiune – cea de eutanasia [4].

Coraportul dintre eutanasia și suicidul asistat necesită o analiză mult mai completă, decât doar constatarea că ar fi două noțiuni echivalente.

L.Hecser consideră că diferența dintre eutanasia și suicidul medical asistat constă în modalitatea de a îndeplini acest act:

- în cazul eutanasiilor medicul administrează el însuși medicația letală;

- în cazul sinuciderii asistate pacientul își administrează singur medicația pe care o recomandă medicul. Medicația este special adaptată pentru a precipita moartea și a reduce cât mai mult suferințele. Aceasta constituie o altă caracteristică care distinge eutanasia și suicidul medical asistat de alte decizii medicale de a suprima viața (de exemplu, de a nu aplica o terapie care ar mai prelungi, probabil, viața unui pacient aflat în condiții terminale, proces considerat eutanasia pasivă). Definind astfel eutanasia, rămâne dificilă a încadra în ea situațiile cum ar fi, de exemplu, precipitarea morții fără a cere o explicație (cum se întâmplă în cazul nou-născutului cu malformații conatale grave), scurtarea vieții cu efect secundar potențial etc. [5].

Aceeași abordare a suicidului medical asistat o întâlnim și la alți autori. Michael Davies consideră că suicidul asistat există în cazul în care medicul recomandă mijloace prin care pacientul bolnav incurabil poate să comită un suicid. De fapt, legea engleză cuprinde și unele prevederi în acest sens. Suicide Act din 1961 prevede dezincriminarea sfârșitului vieții prin suicid, dar acest Act nu a dezincriminat activitatea celor care asistă persoanele la comiterea suicidului. Secțiunea 2(1) stipulează că persoana care ajută, tănuiește, dă sfaturi sau mijlocește suicidul altei persoane sau tentativa altei persoane de a se sinucide va fi pedepsită cu închisoarea pe un termen ce nu depășește 14 ani [6].

O tratare similară a acestei probleme o găsim și în Raportul unui avocat elvețian, Dick Marty, privind eutanasia prezentat Comitetului pentru Afaceri Sociale, Sănătate și Familie al Consiliului European la ședința din 10 septembrie 2003, Raport care susține eutanasia și decriminalizarea ei. Astfel, în acest Raport se recomandă adoptarea următoarelor definiții pentru aceste două noțiuni:

- eutanasia presupune a oferi moarte la cerere (omorârea, uciderea la cerere) și ea poate fi definită ca un act realizat de către un medic care oferă intenționat soluția morții unui bolnav, prin administrarea de medicamente la cererea bolnavului competent și care dorește administrarea lor (bolnav competent cu discernământ conservat integral și informat);

- suicidul asistat medical poate fi definit ca actul medicului care ajută intenționat o persoană să se sinucidă, la cererea voluntară și competentă a acesteia, furnizându-i medicamente pe care persoana și le va administra singură. Aceste definiții reprezintă și opinia EAPC (European Association for Palliative Care) și oferă revizuirea unor definiții cu care se opera până acum.

În ceea ce privește suicidul asistat medical, deși este privit din punct de vedere moral-etic ca o formă particulară de eutanasiu, acesta trebuie considerat strict un suicid rațional, ce poate îmbrăca chiar haina parasuicidului (în forma sa pasivă), fără a putea fi asimilat eutanasiu, deoarece atât decizia, cât și acțiunea/ inacțiunea tanatogeneratoare aparțin persoanei însăși. Ajutorul dat de un terț (în speță medicul) pentru realizarea suicidului este profund blamabil din punct de vedere etic, dar nu transformă actul autoagresiv în eutanasiu [7].

Este absolut corect acest punct de vedere. Suicidul asistat reprezintă, indubitabil, o faptă imorală și ilegală, dar nu poate fi egalat cu eutanasiu. Cu toate că rezultatul este similar (moartea persoanei), gradul prejudiciabil al acestora este diferit, fapt care trebuie să excludă confuzia ce apare la delimitarea acestor două concepte.

Normele internaționale cu privire la răspunderea pentru astfel de fapte – determinarea sau ajutorul la sinucidere, se deosebesc prin o concretizare destul de vagă și, respectiv, prin asemănări semnificative. În același timp, așa noțiuni ca „omorul la rugămintea victimei” și „ajutorul la sinucidere” sunt destul de clar deosebite de către legiuitor și practica judiciară. La baza deosebirii componentelor de infracțiune menționate stă criteriul „repartizării rolurilor”. În alți termeni, calificarea faptei în fiecare caz concret depinde de faptul cine face injecția letală – medicul sau singur bolnavul. Dacă de către medic, atunci el este pasibil de pedeapsă penală pentru omor la rugămintea victimei, iar dacă de către bolnav – acțiunile medicului se califică ca complicitate la sinucidere [8].

Nu poate fi considerat ca eutanasiu activă:

1) așa-numitul omor din compătimire – când medicul, în lipsa rugăminții bolnavului incurabil, văzând suferințele chinuitoare ale acestuia, care în mod inevitabil curând vor duce la moarte și fiind incapabil să le înlăture, comite o faptă în urma căreia survine sfârșitul letal;

2) suicidul medical asistat – când medicul ajută bolnavul incurabil să-și pună capăt zilelor [9].

Într-adevăr, aceste două situații nu pot fi raportate nici la eutanasiu activă, nici la cea pasivă, datorită faptului că în primul caz este vorba de infracțiunea de omor, deoarece lipsește rugămintea victimei la aplicarea eutanasiu, iar cel de-al doilea caz se referă la suicidul asistat, care nu poate fi considerat formă a eutanasiu.

Cu toate acestea, unele distincții persistă. Din punctul de vedere al suicidului asistat, deontologia medicală interzice informarea pacientului privind dozele necesare suicidului, precum și accesul liber al pacientului la o medicație capabilă să determine decesul. În toate aceste cazuri este vorba despre un pacient terminal, suferind de o afecțiune nevindecabilă și care are capacitatea de exercițiu neafectată de droguri, medicamente sau boală.

Declarația Asociației Medicale Mondiale, adoptată de cea de-a 44-a Adunare Generală cu privire la ajutorul în caz de suicid, prevede că cazurile devenite cunoscute cu privire la ajutarea la sinucidere de către unii medici au atras atenția opiniei publice. În aceste cazuri a fost folosit un aparat inventat de un medic, care a fost propus persoanei respective de către acesta. Persoanelor în cauză li s-a acordat ajutor pentru a se sinucide. În alte cazuri, medicul a pus la dispoziția pacientului medicamente însoțite de explicațiile necesare privind doza letală. Altor persoane li s-a pus la dispoziție un mijloc pentru a se putea sinucide. Persoanele respective erau grav bolnave, poate chiar în faza terminală a unei boli incurabile și sufereau cumplit din cauza durerilor.

Asociația Medicală Britanică consideră că în cazul eutanasiu medical, printr-o acțiune sau inacțiune calculată, inițiază o succesiune causală care rezultă cu moartea pacientului. În cazul suicidului asistat medical poate fie să ajute, fie să nu prevină un pacient în cazul terminării unei acțiuni care rezultă cu moartea acestuia. În primul caz, medicul mai degrabă decât pacientul este cel care răspunde, chiar dacă aceasta a avut loc cu consimțământul pacientului. În cel de-al doilea caz, deși hotarele pot să apară uneori neclare, pacientul rămâne subiectul (sau actul încetează a mai fi suicid). Odată ce medicul a prevăzut mijloacele și informația, pacientul exercită controlul asupra lor chiar dacă ele au fost sau nu folosite. Se poate discuta și faptul că suicidul asistat poate fi mai puțin predisus la potențialele abuzuri decât eutanasiu, deoarece cooperarea pacientului trebuie dovedită prin martori la diferite etape care pot fi separate în timp. De exemplu, legislația din Oregon din 1994 permitea medicilor să prescrie o doză letală pentru pacienții competenți, care urmau să trăiască cel puțin încă 6 luni. Pacientul trebuia să facă o declarație scrisă confirmată de martori plus două cereri orale cu o perioadă de așteptare de 15 zile între cereri. Dacă pacientul era suspectat de depresie sau dereglări psihice, el trebuia să fie consultat de un specialist [10].

J.Glover consideră că dacă suicidul asistat este posibil, el este întotdeauna mai preferabil decât eutanasiu. Dacă cunoaștem că o persoană în deplină conștiință și-a administrat o pastilă letală, aici persistă, în comparație cu eutanasiu, o mică ambiguitate cu privire la natura deciziei ei. Chiar dacă acțiunea ei a fost bine gândită sau a rezultat dintr-o depresie temporară, există temeii a considera că în acel moment ea a acționat conform pro-

priei dorințe de a muri (orice dubiu rămas poate fi doar cu privire la faptul dacă tentativa urma să se finalizeze cu succes). Dar dacă persoana nu a exercitat de sine stătător acțiunea finală, există mai multe motive de a avea dubii cu privire la extinderea dorinței sale de a muri. Nu este exclus cazul când persoana poate cere unele pastile, însă în ultimul moment să nu le administreze, dar să se simtă inhibată în fața persoanei care a avut grijă să-i ofere o injecție letală din cauza că și-a schimbat părerea în ultimul moment [11].

În 1998, un medic canadian a fost condamnat la 2 ani închisoare cu eliberare provizorie condiționată pe o perioadă de 3 ani, pentru că a prescris la doi bărbați infectați cu HIV doze letale de sucobarbital (medicament hipnotic). Curtea provincială a pledat pentru vinovăția medicului, considerând că a efectuat acte de suicid asistat. Procurorul de Coroana a apelat împotriva sentinței, considerând-o prea ușoară față de gravitatea faptei. În apel s-a invocat că „acest caz nu este nicidecum un mercy killing – omor de îndurare – pentru că, în principiu, prescripția unor doze letale de medicamente, în condițiile unor stări emoționale, a vizat persoane fizice sănătoase” [12].

Analizând opiniile expuse în literatura de specialitate, observăm că, de fapt, se încearcă să se diferențieze eutanasia de suicidul asistat, dar în unele cazuri deosebirea de ordin calitativ pot fi ușor manipulate în favoarea sau defavoarea unui sau altui concept.

De fapt, în literatura și jurisprudența americană se mai vehiculează și următoarea opinie: dacă acțiunea de a ajuta conștient un pacient să-și ia viața este considerată infracțiune, deoarece este ilegal ca specialistul în domeniul medicinei să încurajeze pacientul să se sinucidă, respectiv ar fi ilegală și producerea drogurilor disponibile știind că un pacient poate să ia o doză fatală. În SUA și în întreaga lume este bine cunoscut cazul J.Kevorkian, supranumit „doctorul moarte”, medic care practica suicidul medical asistat și care considera că viața omului trebuie întreruptă când este clar că nu mai are rost de a o mai menține. Societatea nu mai trage nici un folos din viața omului. Această situație trebuie anulată și cel puțin ar trebui să se folosească organele sănătoase ale celui plecat din viață. J.Kevorkian efectua suicidul medical asistat prin intermediul unui dispozitiv special. Mașina morții lui J.Kevorkian, construită în special în acest scop, pune la dispoziția bolnavilor două metode de a-și întrerupe viața. În primul caz este vorba despre 3 baloane legate cu o seringă. Primul conține apă sărată, obișnuită, al doilea – somnifer și doar cel de-al treilea – o substanță letală. Modalitatea de funcționare a acestora este următoarea: mai întâi se deschide robinetul balonului cu apă sărată, apoi al celui cu somnifer, iar în timp ce pacientul adoarme mâna lui căzândă pornește cel de-al treilea robinet, al cărui efect apare în 2 minute. A doua metodă presupune folosirea unei măști cu gaz, a cărei pârghie trebuie pornită de către pacient.

Cu toate acestea, se consideră că persoana nu comite un suicid prin refuzul de a primi tratament și medicii, în cazul în care respectă alegerea pacientului, nu vor putea fi pedepsiți pentru suicidul asistat. O altă problemă care apare la stabilirea coraportului dintre eutanasia și suicidul asistat este posibilitatea pacientului de a-și realiza dreptul său de a refuza tratamentul. Declarația Asociației Medicale Mondiale de la Marbella, din 1992, deosebește clar atât suicidul asistat, cât și eutanasia de dreptul pacientului de a refuza tratamentul. Acest drept este suveran, iar medicul acționează etic când se supune voinței pacientului de a-i acorda numai îngrijiri paliative, asigurându-i pacientului o moarte demnă și fără suferințe.

Raportul de la Rotterdam a afirmat că jumătate din bolnavii care mor pe parcursul unui an beneficiază de „ajutor” medical. 5% din bolnavii cronici netratabili au cerut sprijin activ medicului curant, iar 400 dintre ei s-au sinucis asistați de medic. În același timp, comisia Remmlink, studiind aceste cazuri, menționează că eutanasia activă este cerută de majoritatea bolnavilor terminali, dar mulți medici rămân fideli menirii lor – de a prelungi viața până la limitele ei firești [13].

Considerăm că atât la nivel conceptual, cât și practic eutanasia urmează a fi diferențiată de suicidul asistat. Coraportul dintre eutanasia și suicidul asistat se stabilește în baza elementelor comune și a diferențelor care, în aparență, ar lipsi. De fapt, în majoritatea statelor suicidul asistat este cel pedepsit de legea penală, de cele mai dese ori eutanasia căzând sub incidența prevederilor generale cu privire la omor. Fapt care nu se referă și la legislația penală a Republicii Moldova, unde suicidul asistat nu poate fi pedepsit conform Codului penal, dar pe care unii specialiști îl atribuie la eutanasia. În studiul eutanasiilor determinarea similitudinilor și deosebirilor dintre aceste două concepte reprezintă un punct de pornire în stabilirea statutului eutanasiilor.

Totodată, infracțiunea de eutanasia urmează a fi delimitată de alte infracțiuni contra vieții și sănătății persoanei, care de cele mai multe ori se aseamănă cu eutanasia din punct de vedere obiectiv. Autorii A.S. Berger, J.Berger menționează că pentru a efectua eutanasia voluntară este necesar ca consimțământul pacientului să

fie completat de asistența unui complice. Conform gradului acestei asistențe, eutanasia poate fi clasificată în: 1) omor cu consimțământul victimei; 2) complicitatea sau instigarea la suicid; 3) omor prin contract [14].

Deosebirea infracțiunii de eutanasia de omorul intenționat nu prezintă o mare dificultate, datorită faptului că eutanasia este considerată o varietate a omorului cu circumstanțe atenuante, fapt confirmat prin prezența rugăminții victimei, a bolii incurabile și a suferințelor fizice insuportabile, cauzate de această boală, semne care o deosebesc de omorul intenționat prevăzut la art.145 CP RM. Astfel, atât elementele obiective, cât și cele subiective ale acestor două infracțiuni sunt similare, aflându-se una față de cealaltă în raport de gen-specie. Jurisprudența americană, referindu-se la acest subiect, a înregistrat două cazuri, Reberts în Michigan (în 1920) și Noxon în Massachusetts (în 1943), în care învinuitul a fost condamnat pentru omor, existând unele semne ale infracțiunii de eutanasia. Cu toate că decizia Curții indica că recunoaște distincția dintre omor și eutanasia, această distincție nu a fost clar stabilită și specificată [15].

Urmează a fi examinat un alt aspect privind coraportul dintre eutanasia și omor, cu referire la o varietate a omorului, denumit în literatura de specialitate *mercy killing* (omor din milă). De cele mai multe ori *mercy killing* este asociat cu eutanasia, fiind considerat un sinonim al acesteia, datorită faptului că întrunește aceleași condiții ca și fapta de eutanasia. Cu toate acestea, noțiunea de omor din milă ar putea implica și situația în care lipsește rugămintea bolnavului incurabil de a fi lipsit de viață, făptuitorul ghidându-se, în acest caz, de sentimentul de milă, provocat de situația în care se află bolnavul și de convingerea că va contribui la ușurarea suferințelor acestuia.

Cu toate acestea, este dificil a stabili coraportul dintre eutanasia și pruncucidere, care este considerată o varietate a omorului cu circumstanță atenuantă. Conform art.147 CP RM, pruncuciderea reprezintă omorul copilului nou-născut, săvârșit în timpul nașterii sau imediat după naștere de către mama care se afla într-o stare de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere. În acest context, urmează să stabilim coraportul dintre eutanasia și pruncucidere sub aspectul elementelor componente de infracțiune. Pruncuciderea, la fel ca și eutanasia, fiind o infracțiune contra vieții, are ca obiect juridic special viața persoanei, iar ca obiect material corpul acesteia. Sub aspectul laturii obiective, atât pruncuciderea, cât și eutanasia, pot fi comise prin acțiune și prin inacțiune. În cazul ambelor componente de infracțiune latura subiectivă poate fi exprimată prin vinovăție sub formă de intenție.

Totodată, în cazul infracțiunii de pruncucidere, subiectul este unul special: mama care se afla într-o stare de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere, iar în cazul infracțiunii de eutanasia subiectul este unul general. O altă deosebire rezidă în calitatea victimei: în cazul pruncuciderii ca victimă este recunoscut copilul nou-născut, iar în cazul infracțiunii de eutanasia – persoana care suferă de o maladie incurabilă sau ale cărei suferințe au un caracter insuportabil. Spre deosebire de eutanasia, ca element obligatoriu al laturii obiective a pruncuciderii este considerat timpul comiterii infracțiunii: în timpul nașterii sau imediat după naștere. Eutanasia, însă, diferă de pruncucidere prin prezența dorinței victimei privind actul criminal. Însă, art.148 CP RM prevede și prezența dorinței rudelor, în cazul minorilor. Astfel, problema care apare în cazul delimitării acestor două componente de infracțiune rezidă în stabilirea unei soluții pentru calificarea faptei în situația concurenței dintre art.147 și art.148 CP RM. Conform art.117 lit. b) CP RM, în cazul concurenței dintre două componente de infracțiune cu circumstanțe atenuante, infracțiunea se califică în baza normei penale care prevede pedeapsa mai blândă. Această prevedere nu poate însă contribui la soluționarea problemei de calificare, deoarece atât sancțiunea art.147, cât și cea a art.148 stabilesc pedeapsa de închisoare de la 3 la 7 ani. În aceste condiții, suntem de părere că dacă fapta întrunește toate condițiile pentru existența infracțiunii de pruncucidere, calificarea urmează a fi efectuată în conformitate cu art.147 CP RM, datorită calității speciale a subiectului și victimei infracțiunii; în caz contrar – conform art.148 CP RM.

Pe de altă parte, prezintă unele dificultăți delimitarea faptei de eutanasia de infracțiunile prevăzute la art.162 CP RM (neacordarea de ajutor unui bolnav) și la art.163 CP RM (lăsarea în primejdie), datorită unor aspecte comune care sunt semnificative la calificarea acestora. Omorul din motiv de compătimire trebuie deosebit de așa infracțiuni ca lăsarea în primejdie și neacordarea de ajutor unui bolnav. Toate aceste fapte se comit intenționat. Latura obiectivă la ele poate să coincidă – inacțiunea. Aceste infracțiuni presupun o atitudine specială față de victimă. Ca rezultat, „neacordarea de ajutor unui bolnav de către o persoană obligată sa-l acorde” și „lăsarea fără ajutor a persoanei care se află în situație periculoasă pentru viață sau sănătate și lipsită de posibilitatea de a se apăra din motiv de boală, minoritate, bătrânețe sau ca rezultat al imposibilității sale...” se prezintă, la prima vedere, ca o formă pasivă de efectuare a eutanasiei, care se exprimă prin abținerea de la îndeplinirea de către medicul curant a cărorva acțiuni, necesare pentru menținerea vieții bolnavului. Cu toate

acestea, criteriul de diferențiere a neacordării de ajutor unui bolnav și lăsarea în primejdie de omorul la rugămintea victimei sunt particularitățile laturii subiective a acestei componente. Latura subiectivă a omorului la rugămintea victimei include în sine indicarea obligatorie la motivul și scopul celor săvârșite [16].

Cu toate acestea, pentru delimitarea eutanasiei de aceste componente de infracțiune urmează să luăm în considerație fiecare element constitutiv al acestora. Din punctul de vedere al obiectului juridic, acestea se deosebesc prin categoria de relații sociale la care se atentează; când vorbim despre eutanasiie, ne referim la viața, implicit – la dreptul la viață al persoanei, iar în cazul infracțiunilor prevăzute la art.162 și, respectiv, art.163 CP RM obiectul juridic îl formează atât viața, cât și sănătatea persoanei.

O altă diferență ar fi lipsa obiectului material la infracțiunile menționate, datorită faptului că nu se realizează o influență fizică asupra corpului victimei, fapt care nu poate fi conceput în cazul infracțiunii de eutanasiie, unde existența obiectului material este obligatorie. În ceea ce privește latura obiectivă, delimitarea acestora are loc în baza stabilirii tipului componente de infracțiune. Astfel, spre deosebire de eutanasiie, care este o componentă de infracțiune materială, infracțiunile de la art.162 și art.163 CP RM reprezintă niște componente formale, care se consumă la momentul comiterii faptei prejudiciabile.

Datorită faptului că atât la neacordarea de ajutor unui bolnav, cât și la lăsarea în primejdie latura obiectivă se exprimă prin inacțiune, apare asocierea acestora cu eutanasiia pasivă, care la fel reprezintă o formă omisivă a eutanasiei, ceea ce nu exclude existența unei forme comisive în cazul infracțiunii de eutanasiie. Fapt care diferențiază eutanasiia în complexitatea sa de aceste două componente de infracțiune.

Eutanasiia pasivă presupune un efort psihologic mai mic din partea medicului și rudelor și, în același timp, exclude posibilitatea unei reacții neprevăzute a organismului la doza letală de medicamente. După natura sa juridică, eutanasiia pasivă mai mult se aseamănă cu neacordarea de ajutor unui bolnav sau cu lăsarea în primejdie decât cu omorul. Ea poate fi realizată prin deconectarea aparatelor de menținere a vieții sau prin întreruperea procedurilor medicale, prin întreruperea asigurării cu hrană și apă, ca bolnavul să poată muri de extenuare și deshidratare (această metodă este antiumană și poate fi folosită doar când substanța nutritivă pătrunde prin intermediul picurătoarei), prin refuzul de la procedura cardiopulmonară de înviere, care împiedică moartea bolnavului, a cărui inimă s-a oprit, prin încetinirea intenționată a procedurilor urgente în caz de oprire a inimii sau a respirației, pentru a face revenirea la viață imposibilă [17].

Iar în cazul infracțiunilor prevăzute la art.162 și art.163 CP RM latura obiectivă include inacțiunea de neacordare de ajutor unui bolnav, fără motive întemeiate și, respectiv, lăsarea cu bună-știință fără ajutor a unei persoane care se află într-o stare periculoasă pentru viață și este lipsită de posibilitatea de a se salva din cauza vârstei fragede sau înaintate, a bolii sau a neputinței.

Cu toate acestea, diferența esențială între acestea se axează pe elementele de ordin subiectiv.

După motiv, dar și după forma intenției, eutanasiia se deosebește de neacordarea de ajutor unui bolnav care a dus la producerea unor urmări grave. Neacordarea de ajutor este o faptă intenționată, îmbinată cu neîndeplinirea fără motive întemeiate a procedurilor de tratament și diagnostice necesare, care au putut provoca sau au provocat urmări grave pentru bolnav. Ajutorul la provocarea morții bolnavului este acordat, de regulă, de medic, în unele situații – de rudele apropiate care au grijă de bolnav. În cazul eutanasiei active persoana care ajută la provocarea morții trebuie să fie competentă în domeniul medicinei și poate face venirea morții nedueroasă. În orice situație, este pasibilă de răspundere persoana care a comis fapta fără acordul bolnavului [18].

De fapt, orientarea intenției făptuitorului determină caracterul unic al fiecărei infracțiuni examinate. Dacă am face referire la infracțiunea de eutanasiie, atunci intenția făptuitorului este orientată spre lipsirea de viață a unui bolnav incurabil, pe când în cazul infracțiunilor de neacordare de ajutor unui bolnav sau de lăsare în primejdie intenția făptuitorului este una neconcretizată. De cele mai dese ori, nu poate fi orientată la realizarea unor scopuri specifice și se bazează pe motive destul de variate, fiind mai mult exprimată vis-à-vis de neîndeplinirea de către făptuitor a anumitor obligații, decât de a prejudicia nemijlocit victima, datorită prezenței prevederilor exprese ale legii penale (vătămirile corporale grave ale integrității corporale sau ale sănătății sau decesul bolnavului/victimei urmează să survină din imprudență). Motivul infracțiunii, fiind un semn facultativ al laturii subiective a tuturor acestor infracțiuni, capătă un caracter specific în cazul infracțiunii de eutanasiie, fiind în majoritatea cazurilor unul de compătimire. Spre deosebire de infracțiunea de eutanasiie, care nu cere un subiect special, cu toate că nu exclude participarea medicului la efectuarea eutanasiei, componenta de neacordare de ajutor unui bolnav necesită prezența unui subiect special. Astfel, conform art.162 CP RM, aceasta poate fi comisă doar de către „o persoană care, în virtutea legii sau a regulilor speciale, era obligată

să acorde ajutor unui bolnav”; cu toate că cercul subiecților nu se reduce la personalul medical, el este mult mai restrâns decât în cazul infracțiunii de eutanasiere.

Dacă ne-am referi la subiectul infracțiunii de lăsare în primejdie, atunci, conform art.163 CP RM, subiectul trebuie să mai întrunească unele calități speciale alternative: 1) să aibă posibilitatea de a acorda ajutor victimei, fiind obligat să-i poarte de grijă; 2) el însuși a pus victima într-o situație periculoasă pentru viață. De aici rezultă și deosebirea dintre victima componentelor de infracțiune menționate: în cazul infracțiunii de eutanasiere victima poate fi un bolnav incurabil și care suportă dureri fizice insuportabile, iar în cazul infracțiunii de neacordare de ajutor unui bolnav victimă este persoana fizică care suferă de o boală. Prin „boală” se înțelege starea în care individul își pierde capacitatea de a-și exercita funcțiile și obligațiile obișnuite și, în urma de-reglării structurii anatomice și a funcțiilor lui psihofiziologice, nu este în stare să-și realizeze în mod normal atribuțiile sociale.

Astfel, cercul victimelor acestei infracțiuni este unul mult mai larg, decât cel al victimelor eutanasiei, și inacțiunea subiectului în acest caz nu se bazează pe rugămintea victimei de a-i curma viața, dar pe atitudinea lui față de obligațiile sale. În cazul infracțiunii de lăsare în primejdie, însă, victima trebuie să întrunească unele calități speciale, și anume: 1) persoana care se află într-o stare periculoasă pentru viață și 2) persoana este lipsită de posibilitatea de a se salva din cauza vârstei fragede sau înaintate, a bolii sau neputinței.

La prima vedere, s-ar părea că aceste trăsături sunt specifice și unui bolnav incurabil: starea este periculoasă pentru viață și persistă imposibilitatea de a se salva din cauza bolii, iar în cazul infracțiunii de lăsare în primejdie persoana nu-și exprimă rugămintea de a fi lipsită de viață și poate fi salvată de către făptuitor; pe când incurabilitatea bolii în cazul eutanasiei reprezintă un semn al unei morți apropiate și inevitabile, fără a exista în acest caz careva posibilitate de recuperare care ar depinde de făptuitor.

Astfel, tangențele infracțiunii de eutanasiere cu alte fapte similare nu fac altceva decât să confirme trăsăturile specifice ale acesteia și caracterul absolut unic al unei asemenea fapte, datorită unui ansamblu de particularități care nu pot fi regăsite, sub aceeași formă și cu același conținut, în cazul altor fapte asemănătoare.

Referințe:

1. Капинус О.С. Эвтаназия как социально-правовое явление (уголовно-правовые проблемы): Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. - Москва, 2006, с.11-12.
2. Diaconescu C. Eutanasierea în proiectarea sa multidisciplinară, www.bioetica.ro.
3. Moldovan A.T. Tratat de Drept medical. - București: ALL Beck, 2002, p.303.
4. Pivniceru M.M., Dăscălescu F.D. Eutanasierea: unde se sfârșește dreptul la viață?, www.bioetica.ro.
5. Hecser L. Eutanasierea – reflecții medicale și sociojuridice // Dreptul. (București). - 2001. - Nr.11. - P.93.
6. Davies M. Textbook of Medical Law. - London: Blackstone Press, 2001, p.351.
7. Morar S. Eutanasierea: între dreptul la viață și libertatea de a muri demn // Revista română de bioetică // www.bioetica.ro.
8. Капинус О.С. Эвтаназия как социально-правовое явление. - Москва: Буквевед, 2006, p.282, 398.
9. Капинус О.С. Эвтаназия как социально-правовое явление (уголовно-правовые проблемы): Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук, с.10.
10. Euthanasia and physician assisted suicide: do the moral arguments differ?, a discussion paper from the British Medical Association's Medical Ethics Department, April 1998 // www.bma.org.uk.
11. Glover J. Causing death and saving lives. - London: Penguin Books, 1997, p.184.
12. Hecser L. Eutanasierea – reflecții medicale și sociojuridice, p.95.
13. Beliș V. Tratat de medicină legală. Vol.II. - București: Editura Medicală, 1995, p.898.
14. Berger A.S., Berger J. To die or not to die? Cross-disciplinary, cultural, and legal perspectives on the right to choose death. - New York: Greenwood Publishing Group, Inc., 1990, p.69.
15. Russell O. Ruth. Freedom to die. Moral and legal aspects of euthanasia. - New York: Laurel, 1975, p.241.
16. Капинус О.С. Эвтаназия как социально-правовое явление, с.289-290.
17. Маляева Е.О. Уголовно-правовые проблемы медицины. - Нижний Новгород: Изд-во Нижегородского Государственного университета, 2004, с.125.
18. Ibidem, p.102.

Prezentat la 26.02.2009

INFRAȚIUNILE SĂVÂRȘITE PE PIAȚA VALORILOR MOBILIARE**(art. 245, 245¹, 245² CP RM): ANALIZĂ DE DREPT PENAL****Vitalie STATI***Catedra Drept Penal și Criminologie*

This article is seted to examine the integrant components of the offences committed on the stock market. There are analyzed the application state of the penal responsibility concerning the abuses in time of securities emit (art.245 PC RM), the frauds involving the participants performing on the stock market (art.245¹ PC EM), the law violation while registering in the securities holder book (art.245² PC RM). In the same time, are pointed out the differences and the similarities between the named offences. Are established the delimitation criteria between the offences, committed on the stock market. The interfacing administrative contraventions are assigned as well. The conclusions and the recommendation, undergone on this investigation, are pleading for immediate certification improvement of the responsibility concerning the criminal acts prevented at art.245, 245¹, 245² PC RM.

1. Abuzurile la emiterea titlurilor de valoare (art. 245 CP RM)

Varianta-tip a infraționi, prevăzute la art.245 CP RM, constă în includerea în prospectul emisiei sau în alte documente, în temeiul cărora se înregistrează emisia titlurilor de valoare, a informațiilor neautentice sau care pot induce în eroare, aprobarea cu bună-știință a prospectului emisiei care conține informații neautentice sau care pot induce în eroare, precum și aprobarea rezultatelor emisiei vădit neautentice, dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari.

Articolul 245 CP RM, ca, de altfel, și art.245¹, 245² CP RM, face parte din Capitolul X „Infraționi economice” din Partea Specială a Codului penal. Ceea ce înseamnă că **obiectul juridic generic** al infraționilor, prevăzute la art. 245, 245¹, 245² CP RM, îl constituie relațiile sociale cu privire la economia națională.

Obiectul juridic special al abuzului la emiterea titlurilor de valoare îl reprezintă relațiile sociale referitoare la emisia (emisiunea) legală a titlurilor de valoare.

În conformitate cu Legea Republicii Moldova cu privire la piața valorilor mobiliare, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 18.11.1998 [1], prin „emisiune (emisie) a valorilor mobiliare (titlurilor de valori)” se înțelege: 1) totalitatea valorilor mobiliare ale unui emitent, care aparține unei clase și au același termen inițial și final de plasare; 2) totalitatea acțiunilor stabilite de această lege și întreprinse de emitent în vederea plasării valorilor mobiliare.

Reliefând obiectul juridic special al infraționii în cauză, am avut în vedere cea de-a doua accepțiune a noțiunii de emisie (emisiune) a titlurilor de valoare (valorilor mobiliare). Este regretabil că varianta română a Legii cu privire la piața valorilor mobiliare nu face nici o distincție între noțiunile „emiterea titlurilor de valoare (valorilor mobiliare)” și „emisii (emisiunea) titlurilor de valoare (valorilor mobiliare)”. În condițiile în care, spre deosebire de varianta rusă a legii, cea română desemnează, printr-un singur termen, două noțiuni diferite, destinatarul legii este derutat, scăzând calitatea aplicării și interpretării acesteia. De aceea, călăuzindu-ne de prevederile variantei ruse a legii nominalizate, specificăm: prin „emiterea (выпуск) titlurilor de valoare (valorilor mobiliare)” se înțelege totalitatea valorilor mobiliare ale unui emitent, care aparțin unei clase și au același termen inițial și final de plasare; prin „emisii (emisiunea) (эмиссия) titlurilor de valoare (valorilor mobiliare)” se înțelege totalitatea acțiunilor stabilite de Legea cu privire la piața valorilor mobiliare și întreprinse de emitent în vederea plasării valorilor mobiliare. În concluzie, este greșită folosirea termenului „emiterea” („выпуск”) în denumirea art.245 CP RM. Acesta trebuie înlocuit prin termenul adecvat – „emisii” („эмиссия”).

Obiectul material al infraționii de la art.245 CP RM este format din: prospectul emisiei sau alte documente în temeiul cărora se înregistrează emisii titlurilor de valoare; darea de seamă asupra rezultatelor emisiei.

Prin „prospect al emisiei” se are în vedere prospectul ofertei publice, adică documentul emitentului, care conține informația necesară investitorilor la adoptarea deciziei de procurare a valorilor mobiliare ale emitentului ce se plasează prin ofertă publică.

Cerințele de bază față de prospectul emisiei (al ofertei publice) sunt prevăzute în art.13 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare. Aceste cerințe privesc: a) informația generală despre emitent, adică despre persoana juridică sau autoritatea administrației publice, care emite valori mobiliare și își asumă obligații față de deținătorii de valori mobiliare în vederea realizării drepturilor conferite de valorile mobiliare respective; b) specificarea stării financiare a emitentului; c) specificarea emisiunii preconizate a valorilor mobiliare; d) declarația investițională, adică specificarea direcțiilor de utilizare de către emitent a mijloacelor mobilizate.

Prin „alte documente, în temeiul cărora se înregistrează emisia titlurilor de valoare” se are în vedere (potrivit alin.(2) art.14 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare): cererea de înregistrare a ofertei publice a valorilor mobiliare; copiile documentelor de constituire a emitentului; documentul care autentifică înregistrarea de stat a emitentului; hotărârea privind emisia valorilor mobiliare etc.

În ce privește darea de seamă asupra rezultatelor emisiei, aceasta este prezentată de către emitent Comisiei Naționale a Pieței Financiare, în termen de 15 zile de la data încheierii plasamentului valorilor mobiliare, adică a înstrăinării acestor valori de către emitent primilor proprietari.

Victimă a infracțiunii, prevăzute la art.245 CP RM, este: investitorul, adică persoana care a procurat, în cadrul ofertei valorilor mobiliare, astfel de valori; compania de asigurare care suportă riscul deprecierei valorilor mobiliare, dacă investitorul s-a asigurat pentru acest caz etc.

Latura obiectivă a abuzurilor la emiterea titlurilor de valoare include: a) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea de: 1) includere în prospectul emisiei sau în alte documente, în temeiul cărora se înregistrează emisia titlurilor de valoare, a informațiilor neautentice sau care pot induce în eroare; 2) aprobare a prospectului emisiei care conține informații neautentice sau care pot induce în eroare; 3) aprobare a rezultatelor emisiei vădit neautentice; b) urmările prejudiciabile sub forma daunelor în proporții mari; c) legătura causală între fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Includerea în prospectul emisiei sau în alte documente, în temeiul cărora se înregistrează emisia titlurilor de valoare, a informațiilor neautentice sau care pot induce în eroare se exprimă în înscrierea în prospectul emisiei a unor informații, care sunt specificate la alin.(2)-(6) art.13 și la alin.(2) art.14 din Legea cu privire la piața valorilor mobiliare și care nu corespund realității, ori nu sunt complete, ori care conțin alte deficiențe, astfel încât victimei i se creează o falsă reprezentare asupra existenței unei situații de fapt relevante.

Aprobarea prospectului emisiei, care conține informații neautentice sau care pot induce în eroare, se exprimă în semnarea de către persoanele abilitate, care reprezintă emitentul, a prospectului emisiei, deși informația din el nu corespunde realității, ori nu este completă, ori conține alte deficiențe, astfel încât victimei i se creează o falsă reprezentare asupra existenței unei situații de fapt relevante. Aprobarea prospectului emisiei constituie o etapă obligatorie în procesul emisiei titlurilor de valoare, prin care prospectului emisiei i se conferă calitatea unui document având toate cele necesare, astfel încât oferta valorilor mobiliare să poată fi înregistrată la Comisia Națională a Pieței Financiare.

Aprobarea rezultatelor emisiei vădit neautentice se exprimă în semnarea de către persoanele abilitate, care reprezintă emitentul, a dării de seamă asupra rezultatelor emisiei, care conține date ce nu corespund realității. Aprobarea rezultatelor emisiei constituie o etapă obligatorie în procesul emisiei titlurilor de valoare, prin care dării de seamă asupra rezultatelor emisiei i se conferă calitatea unui document având toate cele necesare, astfel încât această dare de seamă să poată fi înregistrată la Comisia Națională a Pieței Financiare, iar emisia respectivă să poată fi calificată de Comisia Națională a Pieței Financiare ca fiind efectuată.

Infracțiunea de la art.245 CP RM este o infracțiune materială. Ea se consideră consumată din momentul producerii consecințelor sub forma daunelor în proporții mari. În conformitate cu alin.(1) art.126 CP RM, se consideră proporții mari inclusiv valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care, la momentul săvârșirii infracțiunii, depășește 2500 unități convenționale de amendă.

Dacă abuzurile la emiterea titlurilor de valoare nu implică asemenea consecințe, atunci cele comise pot fi calificate potrivit alin.(2) art.302 al Codului contravențional, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 24.10.2008 [2].

Latura subiectivă a infracțiunii în cauză se caracterizează prin intenție directă sau indirectă. Motivele infracțiunii constau, de regulă, în interesul material.

Subiectul infracțiunii este: 1) persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică, cu excepția autorității publice.

Persoana fizică trebuie să aibă calitățile unui subiect special, fiind persoana care are dreptul: să pregătească prospectul emisiei sau alte documente, în temeiul cărora se înregistrează emisia, spre înregistrarea ofertei publice la Comisia Națională a Valorilor Mobiliare; sau să aprobe prospectul emisiei; sau să aprobe rezultatele emisiei.

De regulă, o asemenea persoană fizică este un membru al organului colegial decident al emitentului. Dar este posibil ca subiect să fie și underwriter-ul, adică persoana care, în conformitate cu contractul încheiat cu emitentul, mediază emisia valorilor mobiliare, care este desfășurată în numele emitentului.

De asemenea, persoana juridică, în calitate de subiect al infracțiunii, trebuie să aibă calitatea specială de emitent.

Varianta agravată a abuzurilor la emiterea titlurilor de valoare, prevăzută la alin.(2) art.245 CP RM, presupune comiterea acestei infracțiuni în cazul în care:

- a fost săvârșită de două sau mai multe persoane (lit.b));
- a cauzat daune în proporții deosebit de mari (lit.c)).

Referitor la infracțiunea săvârșită de două sau mai multe persoane, această ipoteză presupune:

- a) săvârșirea infracțiunii de doi sau mai mulți coautori;
- b) săvârșirea infracțiunii de către o persoană care întrunește semnele subiectului infracțiunii, în comun cu una sau mai multe persoane care nu întrunesc aceste semne;
- c) săvârșirea infracțiunii de către o persoană care întrunește semnele subiectului infracțiunii, prin intermediul unei persoane care nu întrunește aceste semne.

Cât privește agravanta specificată la lit.c) alin.(2) art.245 CP RM, vom menționa că, în conformitate cu alin.(1) art.126 CP RM, se consideră proporții deosebit de mari inclusiv valoarea pagubei pricinuite de o persoană sau de un grup de persoane, care, la momentul săvârșirii infracțiunii, depășește 5000 unități convenționale de amendă.

2. Abuzurile în activitatea participanților la piața valorilor mobiliare (art. 245¹ CP RM)

Prin Legea privind completarea Codului penal al Republicii Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 24.11.2006 [3], Codul penal al Republicii Moldova a fost completat cu art.245¹ „Abuzurile în activitatea participanților la piața valorilor mobiliare” și art.245² „Încălcarea legislației la efectuarea înscrierilor în registrul deținătorilor de valori mobiliare”.

Care a fost *ratio legis* în adoptarea art.245¹ CP RM? Din stenograma ședinței plenare a Parlamentului Republicii Moldova din 8.06.2006, din raportul de prezentare a Proiectului de Lege nr.1089 privind completarea Codului penal al Republicii Moldova aflăm că completarea corespunzătoare se justifică prin aceea că nu existau reglementări specifice cu privire la abuzurile în activitatea participanților la piața valorilor mobiliare, fapt ce creează dificultăți în tragerea la răspundere penală a persoanelor care comit fapte ilicite pe piața valorilor mobiliare, împiedicând astfel promovarea unor reguli civilizate pe această piață și cauzând participanților la piața valorilor mobiliare prejudicii considerabile [4].

Este adevărat că art.245 CP RM are scopul apărării relațiilor sociale desfășurate pe piața valorilor mobiliare. Însă, acestui articol nu-i reușea acoperirea întregului spectru de reglementare a răspunderii penale pentru faptele prejudiciabile săvârșite pe respectiva piață. Astfel, nu-și putea găsi deplina realizare dispoziția de la alin.(5) art.65 al Legii Republicii Moldova cu privire la piața valorilor mobiliare: „Participantul profesionist la piața valorilor mobiliare poartă răspundere, în conformitate cu legislația, pentru manipulările făcute pe piața valorilor mobiliare”.

În context, trebuie de menționat că, potrivit art.3 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, piața valorilor mobiliare este piața unde are loc emisiunea, plasamentul și circulația valorilor mobiliare. De aici rezultă că circuitul valorilor mobiliare include trei etape: 1) emisiunea; 2) plasamentul; 3) circulația. Conform art.3 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, piața, unde are loc emisiunea și plasamentul valorilor mobiliare, se numește „piața primară a valorilor mobiliare”; la rândul său, piața, unde are loc circulația valorilor mobiliare, se numește „piața secundară a valorilor mobiliare”.

Articolul 245 CP RM are drept scop apărarea relațiilor sociale desfășurate pe piața primară a valorilor mobiliare. Cât privește piața secundară a valorilor mobiliare (pe care are loc procesul de transmitere și înregistrare a drepturilor de proprietate asupra valorilor mobiliare în urma efectuării tranzacțiilor de vânzare-cumpărare, schimb, donație, moștenire, împrumut, precum și a altor tranzacții civile), trebuie să constatăm că lipsea

apărarea juridico-penală. Această lacună făcea dificilă protejarea drepturilor persoanelor private de valorile mobiliare și, ca urmare, lipsite de posibilitatea de a dispune de o parte a patrimoniului său.

Adoptarea art.245¹ CP RM a suplinit golul creat. Din conținutul acestui articol reiese că infracțiunea, pe care o prevede, cauzează un prejudiciu economic mai cu seamă acționarilor minoritari, pe fondul procesului de restructurare, de retragere a acțiunilor sau de folosire a altor asemenea căi, al căror efect este scăderea atractivității investiționale. În vederea sporirii creditului investitorilor față de piața valorilor mobiliare autohtonă, precum și în vederea asigurării unei concurențe loiale între participanții la această piață, era necesară reglementarea tuturor chestiunilor (inclusiv a celor cu caracter juridico-penal), legate de informația confidențială de insider, de comerțul de insider și de manipularea prețurilor. Acest obiectiv este în concordanță cu prevederile alin.(2) art.6 al Legii Republicii Moldova cu privire la investițiile în activitatea de întreprinzător, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 18.03.2004: „Investitorilor li se acordă condiții echitabile și egale de activitate, care exclud aplicarea de măsuri discriminatorii ce ar putea împiedica dirijarea, operarea, întreținerea, folosirea, fructificarea, achiziționarea, extinderea sau dispunerea investițiilor” [5].

După ce am stabilit *ratio legis* în adoptarea art.245¹ CP RM, să trecem la analiza propriu-zisă a infracțiunii corespunzătoare.

În conformitate cu art.245¹ CP RM, abuzurile în activitatea participanților la piața valorilor mobiliare constau în activitatea participanților nominalizați în scopul limitării circulației libere a valorilor mobiliare pe piață, săvârșirii unor acțiuni de înșelăciune sau în efectuarea tranzacțiilor cu valori mobiliare de către insideri în interes personal ori în interesul unor terțe persoane, beneficiind de informația de insider, în implicarea în aceste acțiuni a altor participanți la piața valorilor mobiliare, dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari.

Care este obiectul juridic special al infracțiunii examinate? Infracțiunea, prevăzută la art.245¹ CP RM, face parte din subgrupul infracțiunilor economice săvârșite în sfera financiar-creditară. Însă, nu putem afirma că obiectul juridic special al acestei infracțiuni îl formează relațiile sociale care se desfășoară în sfera financiar-creditară. Or, în sfera financiar-creditară, este săvârșită nu doar infracțiunea analizată, dar și alte infracțiuni (infracțiunile prevăzute la art.236-240, 244, 245, art.245² și 250 CP RM). Nici relațiile sociale desfășurate pe piața secundară a valorilor mobiliare nu reușesc să circumstanțieze individualitatea obiectului juridic special al infracțiunii prevăzute la art.245¹ CP RM. Aceasta deoarece și art.245² CP RM are drept scop apărarea relațiilor sociale desfășurate pe aceeași piață.

În consecință, din descrierea laturii obiective a infracțiunii, prevăzute la art.245¹ CP RM, prin particularizare, deducem că **obiectul juridic special** al acestei infracțiuni îl constituie relațiile sociale cu privire la activitatea participanților la piața valorilor mobiliare, precum și a insiderilor, legate de circulația valorilor mobiliare.

Obiectul material sau, după caz, **obiectul imaterial** al infracțiunii în cauză îl reprezintă valorile mobiliare. Conform art.3 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, valoarea mobilă este titlul financiar care confirmă drepturile patrimoniale sau nepatrimoniale ale unei persoane în raport cu altă persoană, drepturi ce nu pot fi realizate sau transmise fără prezentarea acestui titlu financiar, fără înscrierea respectivă în registrul deținătorilor de valori mobiliare nominative ori în documentele de evidență ale deținătorului nominal al acestor valori mobiliare.

În funcție de modul de exteriorizare, deosebim: 1) valori mobiliare materializate (titluri financiare care există sub formă de certificate ale valorilor mobiliare); 2) valori mobiliare nematerializate (titluri financiare care există în formă de înscrieri făcute în conturi). În mod corespunzător, valorile mobiliare materializate reprezintă obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.245¹ CP RM; valorile mobiliare nematerializate reprezintă obiectul imaterial al infracțiunii date.

Din denumirea Titlului IV al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare – „Protecția intereselor investitorilor pe piața valorilor mobiliare”, coroborată cu dispoziția alin.(1) art.23 „Efectuarea ofertei tender” din aceeași lege, putem desprinde că **victima** infracțiunii analizate este investitorul de pe piața valorilor mobiliare (mai precis, deținătorul de valori mobiliare sau potențialul cumpărător de valori mobiliare), ale cărui interese sunt lezate în urma săvârșirii abuzurilor în activitatea participanților la piața valorilor mobiliare.

Infracțiunea, prevăzută la art.245¹ CP RM, este o infracțiune materială. **Latura obiectivă** a acestei infracțiuni include următoarele semne: 1) fapta prejudiciabilă exprimată în acțiune; 2) urmările prejudiciabile, constând în daune în proporții mari; 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Acțiunea prejudiciabilă cunoaște următoarele trei modalități alternative:

- 1) activitatea participanților la piața valorilor mobiliare în scopul limitării circulației libere a valorilor mobiliare pe piață sau al săvârșirii unor acțiuni de înșelăciune;
- 2) efectuarea tranzacțiilor cu valori mobiliare de către insideri în interes personal sau în interesul unor terțe persoane, beneficiind de informația de insider;
- 3) implicarea în acțiunile, prevăzute la pct.1) și 2), a altor participanți la piața valorilor mobiliare.

În privința *primei* din modalitățile sus-menționate, putem remarca că ilegalitatea activității participanților la piața valorilor mobiliare este condiționată de scopul urmărit de făptuitor: 1) limitarea circulației libere a valorilor mobiliare pe piață sau 2) săvârșirea unor acțiuni de înșelăciune.

Amintim că circulația valorilor mobiliare este una dintre etapele circuitului valorilor mobiliare. Din analiza art.24-31 ale Legii cu privire la piața valorilor mobiliare rezultă că circulația valorilor mobiliare se poate exprima în: tranzacțiile cu valori mobiliare; transmiterea dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare; grevarea cu obligații a valorilor mobiliare; fracționarea, consolidarea, denominalizarea, convertirea și anularea valorilor mobiliare. Împiedicarea, contrar prevederilor normative, a realizării oricăreia din aceste acțiuni se înscrie în noțiunea „limitarea circulației libere a valorilor mobiliare pe piață”.

Ce înseamnă „săvârșirea unor acțiuni de înșelăciune”? În general, prin „înșelăciune” se înțelege dezinformarea conștientă a victimei, care constă în prezentarea vădit falsă a realității (înșelăciunea activă) sau în trecerea cu tăcere a realității, când are loc ascunderea faptelor și a circumstanțelor care trebuie comunicate în cazul săvârșirii cu bună-credință și în conformitate cu legea a tranzacției patrimoniale [6]. În contextul infracțiunii prevăzute la art.245¹ CP RM, ne interesează doar înșelăciunea activă. Aceasta pentru că, în acest articol, legiuitorul utilizează sintagma „acțiuni de înșelăciune”. Înșelăciunea pasivă nu poate fi avută în vedere. În caz contrar, s-ar încălca regula fixată în art.3 CP RM, conform căreia este interzisă interpretarea extensivă defavorabilă a legii penale.

Săvârșirea acțiunilor de înșelăciune trebuie să fie legată de activitatea participanților la piața valorilor mobiliare. Interpretând prevederile Titlului III al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, putem afirma că această activitate poate avea următoarele forme: activitatea de brokeraj; activitatea de dealer; activitatea de underwriting; activitatea de administrare fiduciară a investițiilor; activitatea de ținere a registrului; activitatea de depozitare; activitatea de clearing; activitatea bursieră; consultingul investițional; activitatea de audit a participanților profesioniști pe piața valorilor mobiliare; activitatea de estimare a valorilor mobiliare și a activelor ce se referă la ele; instruirea și reciclarea cadrelor de participanți profesioniști la piața valorilor mobiliare.

De exemplu, conform lit.a) alin.(3) art.61 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, participantul la piața valorilor mobiliare, în calitate de titular al publicității, nu este în drept să includă în publicitate informație neautentică sau eronată despre activitatea lor și despre valorile mobiliare expuse pentru vânzare sau cumpărare, ori pentru alte tranzacții, despre condițiile acestor tranzacții, precum și despre emitenții acestor valori mobiliare. Nerespectarea acestei restricții intră sub incidența noțiunii „săvârșirea unor acțiuni de înșelăciune” specificate în art.245¹ CP RM. Dacă în urma unor asemenea acțiuni vor fi cauzate daune în proporții mari, considerăm că urmează a fi aplicat tocmai art.245¹ CP RM, nu art.255 CP RM. Or, publicitatea falsă este una dintre modalitățile faptice ale înșelării clientului (art.255 CP RM). Însă, în conjunctura analizată, art.245¹ CP RM apare ca normă specială în raport cu art.255 CP RM. Deci, în baza art.116 CP RM, se va aplica norma specială.

Săvârșirea acțiunilor de înșelăciune, în sensul art.245¹ CP RM, poate privi și alte aspecte. De exemplu, în acord cu alin.(4) și (5) art.55 din Legea cu privire la piața valorilor mobiliare, participantul profesionist la piața valorilor mobiliare este obligat să dezvăluie informația despre activitatea sa în volumul stabilit de actele normative în materie, sau să autentifice lipsa acestei informații. Dacă informația dezvăluită este falsă sau dacă făptuitorul autentifică lipsa informației despre activitatea sa, deși o astfel de informație există, vom fi în prezența acțiunilor de înșelăciune, în sensul art.245¹ CP RM.

Omisiunea de a dezvălui informația, prevăzută de alin.(4) și (5) art.55 din Legea cu privire la piața valorilor mobiliare, nu se înscrie în noțiunea „săvârșirea acțiunilor de înșelăciune”. Pentru că este un exemplu de înșelăciune pasivă. Într-o asemenea situație, se va aplica răspunderea conform alin.(6) art.302 din Codul contravențional, pentru nerespectarea de către participanții profesioniști la piața financiară nebanară a cerinței privind accesul liber al clienților acestora la informația general accesibilă despre activitatea pe care o desfășoară. Numai că, într-un asemenea caz, nu va mai conta dacă au fost sau nu cauzate daune în proporții mari.

Exemplele de săvârșire a acțiunilor de înșelăciune (ca și exemplele de limitare a circulației libere a valorilor mobiliare pe piață) ar putea continua. Observăm că aceste exemple devin identificabile doar după examinarea atentă a prevederilor Legii cu privire la piața valorilor mobiliare. Această operație ar putea fi înlesnită, dacă s-ar întreprinde o perfecționare a dispoziției art.245¹ CP RM.

Considerăm că ar fi oportună substituirea, în această dispoziție, a cuvintelor „activitatea participanților la piața valorilor mobiliare în scopul limitării circulației libere a valorilor mobiliare pe piață, săvârșirii unor acțiuni de înșelăciune” prin locuțiunea „manipularea pe piața valorilor mobiliare”. Avantajele acestei remanieri legislative ar fi următoarele:

- 1) asigurarea unei mai mari precizii, clarități și concizii textului art.245¹ CP RM;
- 2) asigurarea unei conexiuni optime dintre art.245¹ CP RM și normele extrapenale de referință din cadrul Legii cu privire la piața valorilor mobiliare.

Astfel, în conformitate cu art.3 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, manipularea pe piața valorilor mobiliare reprezintă acțiunile sau operațiunile cu valori mobiliare, efectuate cu utilizarea de metode, mijloace, informații eronate în scopul menținerii, majorării, micșorării sau destabilizării prețului pe piața sau a cursului valorilor mobiliare. Modalitățile manipulării pe piața valorilor mobiliare sunt enumerate în alin.(2) art.65 al aceiași legi:

- a) orice practici, acțiuni sau activități îndreptate spre creșterea, menținerea sau micșorarea artificială a prețurilor sau a volumului capitalului care circulă pe piața valorilor mobiliare;
- b) acțiunile întreprinse de părțile în tranzacții, în urma cărora se denaturează premeditat coraportul dintre cerere și ofertă, se apreciază și se modifică în mod artificial prețul valorilor mobiliare;
- c) determinarea arbitrară a prețului inițial de cotare a valorilor mobiliare, care nu este confirmat de rezultatele economico-financiare ale emitentului, de costul activelor, de rentabilitatea și volumul de producție ale acestuia;
- d) efectuarea unor tranzacții demonstrative, care nu au la bază nici o fundamentare economică, cu scopul de a influența prețul de cotare al valorilor mobiliare;
- e) tranzacțiile încrucișate (schimburile camuflate de valori mobiliare) ce au drept scop crearea aparenței unor negocieri active sau a cererii sporite la anumite valori mobiliare și care duc la denaturarea prețului de piață real al acestora;
- f) efectuarea de operațiuni civile cu scopul de a retrage valori mobiliare de pe piața organizată, ce duc, ca urmare, la denaturarea prețului de piață real al acestora;
- g) negocierea activă a anumitor valori mobiliare între unii și aceiași investitori nominali la prețuri în creștere/descreștere sau efectuarea de operațiuni fictive în scopul creării aparenței unor negocieri active, în lipsa totală a interesului publicului larg față de valorile mobiliare respective;
- h) tranzacțiile cu implicarea insiderilor, cu încălcarea prevederilor Legii cu privire la piața valorilor mobiliare;
- i) răspândirea prin orice mijloace a informațiilor care dau sau sunt în măsură să dea indicații false sau eronate cu privire la oferta, cererea sau prețul valorilor mobiliare, inclusiv răspândirea de zvonuri sau de știri false ori eronate.

Din analiza acestor modalități, ne putem convinge că fiecare din ele cade sub incidența fie a noțiunii „limitarea circulației libere a valorilor mobiliare pe piață”, fie a noțiunii „săvârșirea unor acțiuni de înșelăciune”, fie a ambelor acestor noțiuni utilizate în art.245¹ CP RM? Astfel că substituirea, pe care am recomandat-o mai sus, nu va reduce deloc eficiența respectivului articol.

În altă ordine de idei, cea de-a doua modalitate a acțiunii prejudiciabile, prevăzute la art.245¹ CP RM, se exprimă în efectuarea tranzacțiilor cu valori mobiliare de către insideri în interes personal sau în interesul unor terțe persoane, beneficiind de informația de insider.

S.I. Stenkin consideră că operațiunile cu valorile mobiliare, în procesul cărora se folosește informația de insider, se raportează la criminalitatea „gulerelor albe” (din aceeași categorie făcând parte escrocheria, coruperea pasivă, spălarea banilor, evaziunea fiscală și alte asemenea fapte) [7]. În acest fel, evaluând corect gradul de pericol social al unor asemenea operațiuni, legiuitorul moldovean a procedat corect, incluzând, printre modalitățile acțiunii prejudiciabile examinate, efectuarea tranzacțiilor cu valori mobiliare de către insideri în interes personal sau în interesul unor terțe persoane, beneficiind de informația de insider. În legătură cu aceasta, prezintă interes punctul de vedere al lui V.V. Saenko: „Printre sancțiunile pentru încălcarea

interdicției de folosire a informației de insider pe piața valorilor mobiliare, aplicate în țările Uniunii Europene, se disting sancțiunile penale și administrative pentru persoanele fizice și sancțiunile economico-administrative pentru persoanele juridice" [8].

În contextul analizat, principala normă extrapenală de referință pentru art.245¹ CP RM este art.60 din Legea cu privire la piața valorilor mobiliare: „Insiderul este în drept să procure sau să înstrăineze valorile mobiliare ale emitentului numai în condițiile ofertei tender, cu excepția cazurilor de moștenire și de donație” (alin.(1)); „Insiderul nu este în drept să transmită informația confidențială oricărei persoane care ar putea folosi această informație în scopul efectuării tranzacțiilor cu valorile mobiliare ale emitentului” (alin.(2)).

Prevederea de la alin.(1) art.60 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare se referă la ipoteza când făptuitorul, beneficiind de informația insider, efectuează tranzacții cu valori mobiliare în interes personal. La rândul său, reglementarea de la alin.(2) art.60 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare privește ipoteza când făptuitorul, beneficiind de informația de insider, efectuează tranzacții cu valori mobiliare în interesul unor terțe persoane. La această ultimă ipoteză se referă și prevederea de la pct.2.1.9 al Hotărârii Comisiei Naționale a Pieței Financiare privind aprobarea Regulamentului cu privire la modul de ținere a registrului deținătorilor de valori mobiliare nominative de către registrator și deținătorul nominal, nr.15/1 din 16.03.2007: „Registratoul/deținătorul nominal, precum, și colaboratorii acestuia, nu vor dezvălui informația referitoare la emitenți, clienți și conturile lor personale și operațiunile efectuate, la care au acces în virtutea funcției deținute, cu excepția cazurilor prevăzute de actele legislative și actele normative ale Comisiei Naționale a Pieței Financiare. În cazul dezvăluirii și/sau utilizării informației în mod necorespunzător, persoanele responsabile și/sau colaboratorii registratorului/deținătorului nominal poartă răspundere în conformitate cu legislația în vigoare” [9].

Bineînțeles, singura dezvăluire a informației de insider nu este suficientă pentru a fi în prezența acțiunii prejudiciabile prevăzute la art.245¹ CP RM. Eventual, ea poate fi suficientă pentru aplicarea răspunderii conform alin. (2) art.107 „Obținerea sau divulgarea informațiilor care constituie secret comercial sau fiscal” din Codul contravențional [10]. Pentru aplicarea art.245¹ CP RM, este necesar ca făptuitorul, beneficiind de informația de insider, să efectueze tranzacții cu valori mobiliare în interes personal ori în interesul unor terțe persoane.

În acest plan, suntem de acord cu L.Morozova, care menționează: „Deținerea informației de insider încă nu este o încălcare. Ilegală este efectuarea nemijlocită de tranzacții în baza unei asemenea informații, sau transmiterea informației de insider unor terțe persoane, pentru a încheia cu ele tranzacții” [11].

Însă, beneficierea de informația de insider nu se exprimă doar în folosirea acestei informații în interes personal sau în transmiterea acestei informații unor terțe persoane. Considerăm că, nu sunt temeiuri de a nu sprijini părerea lui N.V. Elizarova, care afirmă că beneficierea de informația de insider poate consta și în punerea la dispoziția unor terțe persoane a unor recomandări vizând activitatea bursieră, întemeiate pe informația de insider [12]. Trebuie totuși să precizăm că, pentru a îndeplini condițiile stabilite în art.245¹ CP RM, o asemenea beneficiere de informația de insider trebuie să fie legată de efectuarea de către făptuitor a tranzacțiilor cu valori mobiliare.

Ce înțelegem prin „informația de insider”?

Conform art.3 al Legii privind piața valorilor mobiliare, insiderul este orice persoană inițiată în informația confidențială a emitentului; informația confidențială este informația referitoare la un emitent sau la valorile mobiliare emise de acesta, care constituie un secret comercial și care creează deținătorilor ei o poziție avantajoasă față de alți subiecți ai pieței valorilor mobiliare ori a cărei dezvăluire ar putea influența prețul de piață al valorilor mobiliare respective.

Această înțelegere a noțiunii „informația de insider” este în concordanță cu definiția aceleiași noțiuni din pct.1 art.1 al Directivei Consiliului Uniunii Europene referitoare la coordonarea reglementării comerțului de insider, din 13.11.1989, conform căreia informația de insider este informația cu caracter precis care nu trebuie făcută publică, care se referă la unul sau mai mulți emitenți de valori mobiliare ori la una sau mai multe valori mobiliare și care, dacă ar fi făcută publică, ar putea să aibă un efect considerabil asupra prețului valorii mobiliare (valorilor mobiliare) respective [13].

În literatura de specialitate, sunt exprimate păreri similare cu privire la înțelesul noțiunii „informația de insider”. De exemplu, E.L. Strelțov consideră că informația de insider este oricare informație nepublicată despre emitent, valorile mobiliare ale acestuia, tranzacțiile lui etc., sau altă informație despre asemenea

subiecte, a cărei dezvoltare poate influența efectiv asupra prețului valorilor mobiliare [14]. V.V. Saenko susține că informația de insider este oricare informație nepublicată, cu caracter precis, despre emitent, valorile mobiliare ale acestuia sau contractele vizând asemenea valori mobiliare, care, dacă ar fi publicate, ar avea un impact considerabil asupra prețului de piață al valorilor mobiliare [15]. N.V. Elizarova este de părere că informația de insider reprezintă informația cu caracter precis, nedezvăluită, referitoare la unul sau mai mulți emitenți ai valorilor mobiliare, conducători ai fondurilor de investiții sau ai fondurilor private de pensii, referitoare la unul sau mai multe instrumente financiare, ori altă informație a cărei dezvoltare poate influența considerabil asupra prețurilor acestor instrumente financiare [16]. După V.A. Martânenko, informația de insider constituie oricare informație nepublicată, ce permite obținerea profitului sau evitarea pierderilor persoanelor care o dețin, datorită avantajului informațional provizoriu și posibilității de a manipula prețurile, în raport cu alți participanți la piața valorilor mobiliare, informație a cărei dezvoltare publică poate avea influență asupra formării prețurilor de pe piața valorilor mobiliare [17].

În acest fel, putem reliefa următoarele caracteristici ale informației de insider: posibilitatea oferită deținătorului informației de insider de a obține profit sau de a evita pierderi; capacitatea de a influența asupra formării prețurilor, odată ce informația de insider e făcută publică; caracterul nepublic, confidențial; acordarea unui avantaj temporar deținătorului informației de insider; necesitatea controlului și evidenței informației de insider.

Sintetizând, putem considera că efectuarea tranzacțiilor cu valori mobiliare de către insider în interes personal ori în interesul unor terțe persoane, beneficiind de informația de insider – ca modalitate a acțiunii prejudiciabile prevăzute la art.245¹ CP RM – reprezintă așa-numitul „comerț de insider” („insider trading”), adică profitarea de către făptuitor de avantajul informațional provizoriu al său, pentru a putea manipula prețurile pe piața valorilor mobiliare.

Cea de-a treia modalitate a acțiunii prejudiciabile, prevăzute la art.245¹ CP RM, constă în implicarea altor participanți la piața valorilor mobiliare fie în 1) activitatea participanților la piața valorilor mobiliare în scopul limitării circulației libere a valorilor mobiliare pe piață sau al săvârșirii unor acțiuni de înșelăciune, fie în 2) efectuarea tranzacțiilor cu valori mobiliare de către insideri în interes personal sau în interesul unor terțe persoane, beneficiind de informația de insider.

Respectiva implicare se exprimă în manifestarea voinței în sensul constituirii unei asocieri de persoane care își propune să comită una din acțiunile prevăzute la pct.1) sau 2) (ori ambele aceste acțiuni), manifestare transpusă în practică prin aderarea unui alt participant la piața valorilor mobiliare (sau a mai multor asemenea participanți) la asocierea respectivă, constituită în scop infracțional. Persoanele, implicate de către făptuitor, își aduc contribuția în calitate de coautori, complici sau favorizatori.

Încheind analiza laturii obiective a infracțiunii, prevăzute la art.245¹ CP RM, menționăm că ea se consideră consumată din momentul cauzării daunelor în proporții mari. Adică, a daunelor a căror mărime, la momentul săvârșirii infracțiunii, depășește 2500 unități convenționale de amendă. În cazul infracțiunii, prevăzute la lit.b) alin.(2) art.245¹ CP RM, fiind cauzate daune în proporții deosebit de mari, mărimea acestora, la momentul săvârșirii infracțiunii, depășește 5000 unități convenționale de amendă.

Dacă daunele, cauzate prin infracțiunea analizată, nu ating proporțiile mari, atunci calificarea poate fi făcută potrivit art. 300 din Codul contravențional.

La calcularea mărimii daunelor trebuie să se ia în considerație numai prejudiciul patrimonial efectiv, nu și venitul ratat. Considerăm că aceasta rezultă din cerința ca legea penală să fie previzibilă, cerință care decurge din principiul legalității. În acest sens, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat că această cerință se consideră îndeplinită atunci când justițiabilul, citind textul dispoziției pertinente, cunoaște pentru ce acțiuni sau inacțiuni poate fi supus răspunderii penale [18]. Venitul ratat nu este previzibil, deci nu poate fi luat în considerație la estimarea urmărilor prejudiciabile ale infracțiunii.

Latura subiectivă a infracțiunii, prevăzute la art.245¹ CP RM, se caracterizează, înainte de toate, prin vinovăție sub formă de intenție directă sau indirectă. Aceasta înseamnă că făptuitorul își dă seama de caracterul prejudiciabil al activității sale de pe piața valorilor mobiliare, săvârșite în scopul limitării circulației libere a valorilor mobiliare pe această piață ori al săvârșirii unor acțiuni de înșelăciune, sau al efectuării tranzacțiilor cu valori mobiliare în interes personal ori în interesul unor terțe persoane, beneficiind de informația de insider, sau al implicării în aceste acțiuni a altor participanți la piața valorilor mobiliare, prevede urmările prejudiciabile sub formă de daune în proporții mari, dorește sau admite, în mod conștient, survenirea acestor urmări.

De regulă, motivul infracțiunii în cauză constă în interesul material.

De asemenea, în cazul primei dintre modalitățile acțiunii prejudiciabile prevăzute la art.245¹ CP RM, scopul este unul special, adoptând oricare din următoarele forme: 1) scopul limitării circulației libere a valorilor mobiliare pe piața valorilor mobiliare; 2) scopul săvârșirii unor acțiuni de înșelăciune.

Subiectul infracțiunii examinate este fie persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani, fie persoana juridică, cu excepția autorității publice. În plus, subiectul trebuie să aibă una din cele două calități speciale: 1) participant la piața valorilor mobiliare; 2) insider. Precizăm, că prima calitate specială a subiectului se reține atunci când acțiunea prejudiciabilă adoptă prima sa modalitate, pe care am analizat-o mai sus. Cea de-a doua calitate specială a subiectului se reține atunci când acțiunea prejudiciabilă adoptă cea de-a doua modalitate a sa, examinată mai sus. În cazul celei de-a treia modalități a acțiunii prejudiciabile, este posibil ca subiectul să aibă oricare din cele două calități speciale.

Dacă e să ne referim la *prima* din calitățile speciale ale subiectului infracțiunii prevăzute la art.245¹ CP RM, atunci, în conformitate cu art.3 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, participantul profesionist la piața valorilor mobiliare este persoana juridică care desfășoară unul sau mai multe genuri de activitate profesionistă pe piața valorilor mobiliare. I.Iova confirmă că exclusiv persoana juridică poate fi participant profesionist la piața valorilor mobiliare [19].

Noțiunea „participant profesionist la piața valorilor mobiliare” este mai îngustă decât noțiunea „participant profesionist la piața financiară nebancaară”, deci nu se confundă cu aceasta. Or, conform alin.(2) art.4 al Legii Republicii Moldova privind Comisia Națională a Pieței Financiare, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 12.11.1998, participanții la piața financiară nebancaară sunt participanți profesioniști la piața valorilor mobiliare, participanții profesioniști la piața asigurărilor, fondurile nestatale de pensii, asociațiile de economii și împrumuturi, organizațiile de microfinanțare, organizațiile de credit ipotecar și birourile istoriilor de credit [20].

Potrivit pct.21 al Hotărârii Comisiei Naționale a Pieței Financiare cu privire la aprobarea Regulamentului privind modul de acordare și retragere a licențelor pentru activitatea pe piața valorilor mobiliare, nr.12/1 din 28.10.1999, desfășurarea activității pe piața valorilor mobiliare se admite numai în baza licenței eliberate de Comisia Națională a Pieței Financiare, persoanelor juridice solicitante de licență [21]. De aici rezultă că noțiunea „participanții la piața valorilor mobiliare”, utilizată în art.245¹ CP RM, trebuie interpretată cu înțelesul de „participanți profesioniști la piața valorilor mobiliare”. Nu poți să nu fii profesionist, adică să nu dispui de licența corespunzătoare, și să desfășori vreo activitate pe piața valorilor mobiliare.

Din art.32-40 ale Legii cu privire la piața valorilor mobiliare reiese că participanți profesioniști la piața valorilor mobiliare sunt:

- 1) brokerul;
- 2) dealerul;
- 3) underwriterul;
- 4) administratorul fiduciar;
- 5) deținătorul de registru;
- 6) depozitarul;
- 7) organizația de clearing;
- 8) persoana care desfășoară alte genuri de activitate profesionistă pe piața valorilor mobiliare.

Întrucât legiuitorul nu face nici o specificare în art.245¹ CP RM, considerăm că, practic, oricare participant profesionist la piața valorilor mobiliare poate fi subiectul infracțiunii în cauză. Totuși, există o probabilitate mai mare că participantul profesionist, a cărui activitate este legată nemijlocit de efectuarea tranzacțiilor cu valorile mobiliare, să apară ca subiect al infracțiunii prevăzute la art.245¹ CP RM. Se are în vedere brokerul și dealerul. Or, să nu uităm că art.245¹ CP RM apară relațiile sociale desfășurate pe piața secundară a valorilor mobiliare, pe care are loc procesul de transmitere și înregistrare a dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare în urma efectuării unor tranzacții civile.

Trebuie de menționat că lista tuturor participanților profesioniști la piața valorilor mobiliare din Republica Moldova (inclusiv a brokerilor și dealerilor) se publică periodic pe pagina Web a Comisiei Naționale a Pieței Financiare [22].

După cum am specificat mai sus, în cea de-a doua calitate specială a sa, subiectul infracțiunii analizate este insider.

În opinia lui I.Veletninski, „nu este posibil de a fi formulată o definiție precisă a noțiunii de insider. În legislațiile multor state, aceste definiții nu cuprind toate caracterele noțiunii de insider, pentru a lăsa la latitudinea instanței de judecată identificarea altor asemenea caractere, în funcție de circumstanțele concrete ale cazului” [23]. Cu toate acestea, în alin.(1) art.59 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, prin enumerare, se definește noțiunea „insider”:

- a) persoanele cu funcție de răspundere ale emitentului, inclusiv membrii consiliului de observatori, consiliului de directori, comitetului de conducere, comisiei de revizie și ai altor organe de conducere;
- b) persoanele care dețin, individual sau împreună cu persoanele afiliate lor, cel puțin 50% plus o acțiune din volumul total al acțiunilor cu drept de vot ale emitentului;
- c) persoanele care au acces la informația confidențială în virtutea funcției deținute [24], a condițiilor contractului sau în urma delegării dreptului respectiv din partea emitentului ori a altui insider al acestuia;
- d) persoanele fizice care în decursul ultimelor 6 luni în oricare mod cad sub incidența prevederilor lit.a), b) sau c);
- e) persoanele fizice afiliate persoanelor specificate la lit.a)-d) [25].

Exact aceleași cinci categorii de persoane sunt enumerate în definiția noțiunii „insider al emitentului” din Hotărârea Comisiei Naționale a Pieței Financiare cu privire la aprobarea actelor normative privind activitatea de brokeraj și dealericat, nr.48/7 din 17.12.2002 [26].

Persoanele afiliate emitentului, nespecificate la lit.a)-e), prezentate *supra*, nu pot fi subiecți ai infracțiunii prevăzute la art.245¹ CP RM. Aceste persoane constituie o categorie distinctă, prevăzută de Capitolul VI din Formularul EM-1 „Informații privind insiderii și persoanele afiliate, circulația valorilor mobiliare ale emitentului care le aparțin”, aprobat prin Hotărârea Comisiei Naționale a Pieței Financiare nr.25/4 din 25.04.2006 [27].

Finalizând analiza infracțiunii prevăzute la art.245¹ CP RM, consemnăm că, în conformitate cu lit.b) alin.(2) al acestui articol, răspunderea pentru abuzurile în activitatea participanților la piața valorilor mobiliare se agravează dacă au cauzat daune în proporții deosebit de mari.

3. Încălcarea legislației la efectuarea înscrierilor în registrul deținătorilor de valori mobiliare (art.245² CP RM)

În conformitate cu Legea privind completarea Codului penal al Republicii Moldova, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 24.11.2006 [28], legea penală a fost completată cu art.245² „Încălcarea legislației la efectuarea înscrierilor în registrul deținătorilor de valori mobiliare”.

Articolul 245² CP RM este alcătuit din două alineate: în alineatul (1) se prezintă o variantă-tip a infracțiunii, și anume: includerea intenționată în registrul deținătorilor de valori mobiliare a informațiilor neautentice, denaturate, false, urmată de transferul dreptului de proprietate către o altă persoană dacă această acțiune a cauzat daune în proporții mari; în alineatul (2) este reliefată cea de-a doua variantă-tip a infracțiunii, presupunând includerea din imprudență în registrul deținătorilor de valori mobiliare a informațiilor neautentice, denaturate, false, urmată de transferul dreptului de proprietate către o altă persoană, care a cauzat daune în proporții deosebit de mari; în fine, lit.b) alin.(3) cuprinde o variantă agravată de infracțiune, determinând circumstanța agravantă pentru infracțiunea prevăzută la alineatul (1): care a cauzat daune în proporții deosebit de mari.

Este dificil a identifica vreo normă din legislația penală străină, care a servit ca model de elevație juridică pentru adoptarea art.245² CP RM. Totuși, nu putem să nu observăm anumite tangențe dintre art.245² CP RM și art.15.22 din Codul cu privire la contravențiile administrative al Federației Ruse din 20.12.2001 [29]. Or, conform acestei norme, răspunderea administrativă este prevăzută pentru refuzul sau eschivarea ilegală de la introducerea însemnărilor în sistemul de ținere a registrului deținătorilor de valori mobiliare, sau includerea din vina deținătorului de registru a informațiilor neautentice în registrul deținătorilor de valori mobiliare, sau încălcarea termenelor de eliberare a extrasului din sistemul de ținere a registrului deținătorilor de valori mobiliare, sau neîndeplinirea ori îndeplinirea necorespunzătoare de către deținătorul de registru a altor solicitări legale ale deținătorului de valori mobiliare, ale persoanei care acționează în numele deținătorului de valori mobiliare sau ale deținătorului nominal de valori mobiliare.

De asemenea, considerăm că, drept premisă pentru adoptarea art.245² CP RM, au servit și unele dispoziții ale Legii Republicii Moldova cu privire la piața valorilor mobiliare, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 18.11.1998: încălcarea pe piața valorilor mobiliare se consideră ținerea registrului deținătorilor de

valori mobiliare cu încălcarea regulilor și cerințelor stabilite (lit.d) art.66); persoanele care încalcă prevederile Legii cu privire la piața valorilor mobiliare și ale altor acte normative, ce reglementează activitatea pe piața valorilor mobiliare, poartă răspundere în conformitate cu prevederile legislației civile, administrative și penale (alin.(1) art.67) [30].

De notat, că art.245² CP RM nu a avut un prototip în Proiectul Codului penal al Republicii Moldova [31]. Spre deosebire de art.245¹ CP RM [32]. Ceea ce înseamnă că, relativ recent, s-a conștientizat că au atins gradul prejudiciabil al unei infracțiuni faptele de încălcare a legislației la efectuarea înscrierilor în registrul deținătorilor de valori mobiliare. Datorită căror factori s-a produs această schimbare de optică, aflăm din stenograma ședinței plenare a Parlamentului Republicii Moldova din 8.06.2006, din raportul de prezentare a Proiectului de Lege nr.1089 privind completarea Codului penal al Republicii Moldova: „Aceste completări în legislația penală se impun din faptul că, concomitent cu dezvoltarea pieței valorilor mobiliare, crește și numărul de abuzuri și înșelăciuni, falsuri și informații denaturate în registrul deținătorilor de valori mobiliare. Se încalcă legislația cu privire la emiterea și circulația titlurilor de valoare și a valorilor mobiliare, fapte ilegale care nu sunt stipulate în redacția actuală a art.245 CP RM. De asemenea, lipsa în Codul penal a răspunderii penale speciale complică apărarea drepturilor persoanelor, de la care au fost ridicate ilegal valori mobiliare, a drepturilor de administrare a proprietății societăților pe acțiuni, și conduc la transmiterea ilegală a dreptului de proprietate asupra bunurilor întreprinderii de la o persoană la alta” [33].

În acest mod, justificarea incriminării faptelor de încălcare a legislației la efectuarea înscrierilor în registrul deținătorilor de valori mobiliare, clarificarea a ceea ce urmărește să realizeze art.245² CP RM, a convins legiuitorul să adopte acest articol, autoritățile să-l pună în aplicare, iar destinatarul legii penale să-l respecte.

Este cunoscut că scopul normei penale nu se confundă cu obiectul juridic al infracțiunii, pentru că scopul ultim al oricărei norme penale este acela de a asigura buna conviețuire a membrilor grupului social, pe când ocrotirea valorilor sociale constituie finalități intermediare prin care se realizează scopul legii penale [34]. Din această perspectivă, care valori sociale ocrotește art.245² CP RM? Implicit, care este obiectul juridic al infracțiunilor prevăzute la art.245² CP RM?

Cât privește obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute la art.245² CP RM, am putea afirma că acesta îl constituie relațiile sociale cu privire la ținerea corectă a registrului deținătorilor de valori mobiliare, precum și transferul în condiții de legalitate a dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare. Totuși, nu putem trece cu vedere opinia lui C.Bulai, conform căreia obiectul juridic special este „specific fiecărei infracțiuni” [35]. Astfel, pentru o mai multă precizie, vom afirma că **obiectul juridic special** îl formează relațiile sociale cu privire la ținerea corectă a registrului deținătorilor de valori mobiliare, precum și transferul în condiții de legalitate a dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare, apărute împotriva: alterării intenționate a informației din registrul deținătorului de valori mobiliare (în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.245² CP RM); alterării din imprudență a informației din registrul deținătorilor de valori mobiliare (în cazul infracțiunii prevăzute la alin.(2) art.245² CP RM).

Obiectul material al infracțiunii constă în entitatea materială asupra căreia se îndreaptă influențarea nemijlocită infracțională, prin al cărei intermediu se aduce atingere obiectului juridic al infracțiunii [36]. Din conținutul art.245² CP RM rezultă că infracțiunile corespunzătoare au nu un singur obiect material (imaterial), dar două: 1) registrul deținătorilor de valori mobiliare; 2) valorile mobiliare. Aceasta întrucât registrul deținătorilor de valori mobiliare este supus influențării nemijlocite infracționale în cazul includerii în acesta a informațiilor neautentice, denaturate, false. La rândul lor, valorile mobiliare suferă influențare nemijlocită infracțională în cazul transferului dreptului de proprietate către o altă persoană.

Din cele menționate nu trebuie să se înțeleagă în nici un caz că infracțiunile, prevăzute la art.245² CP RM, au un obiect material (imaterial) principal și un obiect material (imaterial) secundar. Nu o relație ierarhică există între cele două obiecte. Relația între ele are un caracter cronologic, chiar causal: pentru a putea fi influențate nemijlocit infracțional valorile mobiliare, este necesar ca mai întâi să fie supus influențării nemijlocite infracționale registrul deținătorilor de valori mobiliare.

De ce utilizăm formula „obiectul material (imaterial) al infracțiunii”? Pentru că atât registrul deținătorilor de valori mobiliare, cât și valorile mobiliare, pot avea o formă materializată sau nematerializată.

În studiul vizând infracțiunea prevăzută la art.245¹ CP RM ne-am referit deja la valorile mobiliare ca obiect material (imaterial) al infracțiunii. De aceea, în continuare ne vom concentra atenția asupra noțiunii „registrul deținătorilor de valori mobiliare”, desemnând unul din obiectele materiale (imateriale) ale infracțiunilor prevăzute la art.245² CP RM.

În general, prin „registru” se înțelege totalitatea informațiilor documentate ținute manual și/sau în sisteme informaționale automatizate, organizată în conformitate cu cerințele stabilite și cu legea (conform art.3 al Legii Republicii Moldova cu privire la registre, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 22.03.2007 [37]).

Noțiunii „registru deținătorilor de valori mobiliare”, utilizate în art.245² CP RM, îi corespunde, în art.3 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, noțiunea „registru deținătorilor de valori mobiliare nominative”. Noțiunea dată e definită astfel: „listă a persoanelor înregistrate [38], întocmită conform datelor la momentul respectiv pentru fiecare clasă a valorilor mobiliare în parte”.

Noțiunea „registru deținătorilor de valori mobiliare” trebuie deosebită de noțiunea „Registru de stat al valorilor mobiliare”, desemnând registrul tuturor valorilor mobiliare cărora li s-a acordat numărul înregistrării de stat; este ținut de către Comisia Națională a Pieței Financiare în modul stabilit de ea (conform art.3 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare).

Care este scopul ținării registrului deținătorilor de valori mobiliare? Potrivit art.3 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, acest scop constă în următoarele:

- a) identificarea persoanelor înregistrate;
- b) evidența drepturilor persoanelor înregistrate asupra valorilor mobiliare înregistrate pe numele lor;
- c) executarea dispozițiilor de transmitere [39];
- d) recepționarea de la persoanele înregistrate și expedierea către acestea a informației, inclusiv a extrase-
lor din registrul deținătorilor de valori mobiliare;
- e) colectarea și păstrarea, în termenele stabilite, a informației privind toate acțiunile și documentele care implică operarea modificărilor în registru, precum și toate acțiunile deținătorului de registru în vederea operării lor;
- f) descrierea clasei de valori mobiliare, pentru care este ținut registrul deținătorilor lor.

Care este conținutul registrului deținătorilor de valori mobiliare?

De exemplu, în alin.(2) art.17 al Legii Republicii Moldova privind societățile pe acțiuni, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 2.04.1997 [40], se menționează că registrul deținătorilor de valori mobiliare (registru acționarilor, registrul obligatarilor sau registrul deținătorilor altor valori mobiliare) va cuprinde:

- a) datele principale privind societatea emitentă;
- b) balanța valorilor mobiliare ale societății emitente;
- c) conturile analitice ale persoanelor înregistrate în registru (proprietarii sau deținătorii nominali ai valorilor mobiliare ale societății), cu indicarea claselor și numărului de valori mobiliare care le aparțin, valorii lor de achiziție, precum și a grevării de dreptul de proprietate asupra acestor valori mobiliare;
- d) înscrieri privind cesiunea dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare ale societății;
- e) alte înscrieri și documente prevăzute de legislația cu privire la valorile mobiliare.

Registru deținătorilor de valori mobiliare nu se confundă cu extrasul din registrul deținătorilor de valori mobiliare. Conform art.3 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, extrasul din registrul deținătorilor de valori mobiliare nominative este documentul care se eliberează de către deținătorul registrului de valori mobiliare unei persoane înregistrate sau unei persoane ce acționează în numele persoanei înregistrate și care conține informații privind valorile mobiliare înregistrate la data eliberării extrasului din registru. Prevederi similare se conțin în art.19 al Legii privind societățile pe acțiuni: extrasul din registrul acționarilor este un document care confirmă înscrierea în contul analitic deschis pe numele acționarului sau deținătorului nominal de acțiuni în registrul acționarilor (alin.(1)); extrasul din registrul acționarilor confirmă drepturile acționarului sau deținătorului nominal asupra acțiunilor societății la data eliberării extrasului (alin.(2)).

Or, nu extrasul din registrul deținătorilor de valori mobiliare, dar registrul deținătorilor de valori mobiliare este cel care permite executarea dispozițiilor de transmitere. Pentru înțelegerea mecanismului de influențare nemijlocită infrafracțională asupra obiectelor materiale (imateriale) ale infrafracțiunii examinate, aceasta este esențial. Dispoziția de transmitere este documentul privind transmiterea dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare altei (altor) persoane în cazul tranzacțiilor civile cu valori mobiliare. În acest sens, accentuăm că transferul dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare dintr-un cont personal în alt cont personal se efectuează în baza dispoziției de transmitere, care se semnează de către persoana înregistrată care transmite valorile mobiliare sau de către o altă persoană stabilită de legislație, pe de o parte, și de către persoana fizică sau juridică ce primește valorile mobiliare, pe de altă parte (conform pct.6.1 al Hotărârii Comisiei Naționale a Pieței Financiare privind aprobarea Regulamentului cu privire la modul de ținere a registrului deținătorilor

de valori mobiliare nominative de către registrator și deținătorul nominal, nr.15/1 din 16.03.2007 (în continuare – Hotărârea Comisiei Naționale a Pieței Financiare nr.15/1 din 16.03.2007) [41]).

Acum a devenit mai clar, ce am avut în vedere, când, anterior, am afirmat: „Pentru a putea fi influențate nemijlocit infracțional valorile mobiliare, este necesar ca mai întâi să fie supus influențării nemijlocite infracționale registrul deținătorilor de valori mobiliare”.

În cele ce urmează, să încercăm să identificăm victima infracțiunilor prevăzute la art.245² CP RM. Analiza unor reglementări normative ne facilitează acest demers: persoana care ține registrul deținătorilor de valori mobiliare ale societății răspunde pentru prejudiciul cauzat proprietarului sau deținătorului nominal al valorilor mobiliare în cazurile încălcării termenelor de efectuare a înscrierii în registru, eschivării sau refuzului nemotivat de a face înscrierea sau de a elibera extrase din registru, comiterii de greșeli la ținerea registrului și în alte cazuri prevăzute de legislație (alin.(11) art.17 al Legii privind societățile pe acțiuni); clientul este persoana, din ordinul căreia deținătorul nominal deține valorile mobiliare. Clientul poate fi deținător real (proprietar), cât și nominal, precum și persoana desemnată ca beneficiar al contului personal (pct.14 al Hotărârii Comisiei Naționale a Pieței Financiare nr.15/1 din 16.03.2007); părțile contractului sunt responsabile de veridicitatea și corectitudinea informației prevăzute (pct.6.1 al Contractului-tip de ținere a registrului deținătorilor de valori mobiliare (Anexa nr.1 la Regulamentul cu privire la ținerea registrului deținătorilor de valori mobiliare nominative de către registrator și deținătorul nominal, aprobat prin Hotărârea Comisiei Naționale a Pieței Financiare nr.15/1 din 16.03.2007).

Prin urmare, **victima** infracțiunilor analizate este clientul, una din părțile contractului de ținere a registrului deținătorilor de valori mobiliare, în raport cu care se execută obligația de prestare a serviciilor de ținere a registrului. Client poate fi: proprietarul valorilor mobiliare; deținătorul nominal de valori mobiliare (care deține valorile mobiliare în baza contractului încheiat cu proprietarul lor); beneficiarul contului personal. Tocmai clientul este cel care transmite (sau, chipurile, transmite, dacă îi este alterată voința) dreptul de proprietate asupra valorilor mobiliare. Anume clientului îi sunt cauzate daune în proporții mari (sau deosebit de mari), atunci când dreptul de proprietate asupra valorilor mobiliare este transferat în condiții de ilegalitate.

În alt context, menționăm că infracțiunile, prevăzute la art.245² CP RM, sunt infracțiuni materiale. **Latura obiectivă** a acestor infracțiuni prezintă caracteristici similare, incluzând următoarele semne: 1) fapta prejudiciabilă, exprimată în acțiune; 2) urmările prejudiciabile, constând în daune în proporții mari (sau deosebit de mari); 3) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.

Acțiunea prejudiciabilă este o acțiune etapizată, presupunând următoarea consecutivitate:

- 1) includerea în registrul deținătorilor de valori mobiliare a informațiilor neautentice, denaturate, false;
- 2) transferul dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare aparținând victimei către o altă persoană.

Prin această manieră specifică de săvârșire etapizată, acțiunea prejudiciabilă examinată amintește într-o măsură de fapta prejudiciabilă prevăzută la art.242 CP RM – „Pseudoactivitatea de întreprinzător” – când crearea de întreprinderi este urmată de nedesfășurarea activității de întreprinzător sau bancare stabilite în actele de constituire.

Referitor la prima etapă a acțiunii prejudiciabile prevăzute la art.245² CP RM, consemnăm că, potrivit alin.(1) art.18 al Legii privind societățile pe acțiuni, înscrierea în registrul deținătorilor de valori mobiliare ale societății se efectuează la cererea societății, achizitorului, proprietarului, reprezentantului acestuia sau deținătorului nominal al valorilor mobiliare, în termen de 3 zile de la data depunerii tuturor documentelor prevăzute de Legea privind societățile pe acțiuni și de alte acte legislative. O reglementare similară este cea de la pct.7.1.1 al Hotărârii Comisiei Naționale a Pieței Financiare nr.15/1 din 16.03.2007. Conform acesteia, înscrierile în sistemul registrului deținătorilor de valori mobiliare se introduc la dispoziția emitentului, proprietarului sau reprezentantului acestuia, deținătorului nominal, Comisiei Naționale a Pieței Financiare, instanței judecătorești sau altor organe competente, în conformitate cu legislația în vigoare.

Aceasta înseamnă că efectuarea neautorizată de înscrieri în registrul deținătorilor de valori mobiliare reprezintă o alterare a adevărului și intră sub incidența noțiunii „includerea în registrul deținătorilor de valori mobiliare a informațiilor neautentice, denaturate, false”, noțiune utilizată în art.245² CP RM.

Însă, nu este exclus ca acțiunea, desemnată prin această noțiune, să aibă la bază autorizarea subiectului competent. În acest caz, făptuitorul nu respectă autorizarea respectivă, interpretând-o în folosul său. O face încălcând următoarele prevederi ale Legii cu privire la registre:

- introducerea datelor în registru se efectuează în baza datelor din documentele transmise de furnizorul datelor registrului, atât pe hârtie, cât și în formă electronică, perfectate în modul stabilit de lege. În cazul depistării unor erori sau inexactități în documentele sau datele primite, deținătorul registrului este obligat să informeze despre aceasta furnizorul datelor registrului și destinatarul datelor registrului cărora le-au fost transmise date eronate (alin.(4) art.19);
- dacă furnizorul datelor registrului se adresează cu un demers argumentat privind rectificarea datelor eronate sau inexacte, deținătorul registrului va face, în modul stabilit, corectările necesare și va informa despre aceasta furnizorul datelor care a făcut demersul (alin.(7) art.19);
- datele din registru trebuie să reflecte starea veridică și actuală a obiectelor registrului (alin.(9) art.19);
- înregistrarea în registrul manual trebuie executată astfel încât să excludă posibilitatea de a fi radiată (ștersă, distrusă) în mod mecanic, chimic sau în orice alt mod, fără a lăsa urme vizibile ale radierii (ștergerii, distrugerii) (alin.(2) art.27);
- înscrierile în registru trebuie făcute citeț și clar, fără prescurtări, pentru a se evita diferite interpretări. Cifrele trebuie scrise cel puțin o dată cu litere. Pentru efectuarea înscrierilor pot fi utilizate parafe cu textele respective. Spațiile libere din rândurile incomplete și alte locuri goale se barează, pentru a se elimina posibilitatea includerii unor alte date sau texte (alin.(3) art.27);
- cărțile pentru înregistrări trebuie să fie șnuruite, iar filele numerotate. Numărul de file se indică pe pagină și se autentifică de reprezentantul abilitat al autorităților administrației publice care exercită controlul asupra ținerii registrului prin aplicarea semnelor de control: semnătura și ștampila (alin.(4) art.27);
- înlocuirea filelor din cartea registrului prin extragerea lor și încheierea unor file noi se interzice (alin.(5) art.27);
- fiecare carte pentru înregistrări trebuie să cuprindă, în mod obligatoriu, denumirea registrului, denumirea deținătorului registrului, a registratorului (subregistratorului) și a organului care exercită controlul asupra ținerii registrului, numărul cărții, termenele ei de ținere și păstrare, precum și termenele de ținere și păstrare a registrului, alte date stabilite de lege și de regulile de ținere a registrelor (alin.(6) art.27);
- fiecare înscriere în registru se certifică prin semnătura și/sau parafa registratorului (alin.(7) art.27);
- rectificările, modificările și completările registrului se fac în modul prevăzut de art.27 al Legii cu privire la registre și se autentifică prin semnătura persoanelor împuternicite (alin.(8) art.27).

După cum am menționat mai sus, cea de-a doua etapă a acțiunii prejudiciabile, prevăzute la art.245² CP RM, constă în transferul dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare aparținând victimei către o altă persoană.

În legătură cu aceasta, este necesar să consemnăm că, potrivit pct.16 al Hotărârii Comisiei Naționale a Pieței Financiare nr.15/1 din 16.03.2007, registratorul/deținătorul nominal poartă răspundere în conformitate cu prevederile legislației pentru prejudiciile cauzate în rezultatul:

- înregistrării transferului dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare cu încălcarea prevederilor legislației;
- înregistrării transferului dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare în contul unei persoane care nu are dreptul asupra lor.

Pentru înțelegerea mecanismului de transfer al dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare către o altă persoană, sunt relevante următoarele reglementări normative:

- modificările care reflectă transmiterea dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare se introduc în registrul deținătorilor de valori mobiliare, în termen de 3 zile, de către deținătorul de registru în baza dispoziției de transmitere, precum și în baza hotărârii definitive a instanței de judecată privind transmiterea dreptului de proprietate, care se înmânează deținătorului registrului. În cazul transmiterii dreptului de proprietate asupra valorilor mobiliare materializate, se prezintă și certificatul valorii materiale (art.(5) art.7 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare);
- achizitorul de valori mobiliare se investește cu dreptul de proprietate asupra lor din momentul efectuării înscrierii respective în registrul deținătorilor valorilor mobiliare ale societății sau în documentația de evidență a deținătorului nominal al valorilor mobiliare în modul stabilit de legislație (alin.(2) art.18 al Legii privind societățile pe acțiuni);

- registratorul/deținătorul nominal înregistrează transmiterea valorilor mobiliare în cazul respectării următoarelor cerințe:
 - numărul de valori mobiliare, indicat în dispoziția de transmitere, nu este mai mare decât numărul de valori mobiliare de această clasă înscrise în contul personal al persoanei înregistrate;
 - prin transmiterea dată nu vor fi încălcate restricțiile privind tranzacționarea valorilor mobiliare, stabilite de legislație, statutul emitentului, decizia Comisiei Naționale a Pieței Financiare, hotărârea instanței judecătorești;
- pentru operarea înregistrării transferului sunt prezentate toate documentele necesare (pct.7.1.2 al Hotărârii Comisiei Naționale a Pieței Financiare nr.15/1 din 16.03.2007);
- registratorul/deținătorul nominal va refuza introducerea înscrierilor în sistemul registrului deținătorilor de valori mobiliare și va prezenta solicitanților, în termen de 3 zile lucrătoare, argumentele respective, în cazurile în care:
 - a) nu sunt prezentate toate documentele necesare;
 - b) documentele prezentate nu corespund cerințelor stabilite de legislație;
 - c) sunt dubii întemeiate și esențiale referitoare la autenticitatea semnăturii de pe documente;
 - d) registrul deținătorilor de valori mobiliare nu conține informația despre persoana care transmite valorile mobiliare și/sau valorile mobiliare referitor la care urmează a fi efectuate înscrierile date în registru;
 - e) numărul valorilor mobiliare indicate în dispoziția de transmitere depășește numărul de valori mobiliare aflate pe contul personal al persoanei înregistrate;
 - f) nu sunt respectate restricțiile stabilite de legislație (pct.7.1.14 al Hotărârii Comisiei Naționale a Pieței Financiare nr.15/1 din 16.03.2007).

Încheind analiza laturii obiective a infracțiunilor, prevăzute la art.245² CP RM, menționăm că ele se consideră consumate din momentul cauzării daunelor în proporții mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alineatul (1)) sau a daunelor în proporții deosebit de mari (în cazul infracțiunii prevăzute la alineatul (2)). În cazul infracțiunii prevăzute la lit.b) alin.(3) art.245² CP RM, consumarea are loc în momentul cauzării daunelor în proporții deosebit de mari. În cazul în care fapta nu este susceptibilă să producă asemenea urmări, se vor aplica prevederile alin.(4) sau (7) art.302 CP RM.

Latura subiectivă a infracțiunilor, prevăzute la art.245² CP RM, se caracterizează, înainte de toate, prin vinovăție care are o formă diferită în cazul celor două infracțiuni: intenție (în ipoteza infracțiunii prevăzute la alineatul (1)); imprudență (în ipoteza infracțiunii prevăzute la alineatul (2)).

De regulă, motivul infracțiunilor în cauză este: interesul material (pentru infracțiunea prevăzută la alineatul (1)); lipsa de atenție (pentru infracțiunea prevăzută la alineatul (2)).

Subiectul infracțiunilor, prevăzute la art.245² CP RM, este fie persoana fizică responsabilă care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani, fie persoana juridică, cu excepția autorității publice.

Nu oricare persoană poate fi subiectul infracțiunii examinate. Îi este necesară o calitate specială.

În acest sens, în art.9 al Legii cu privire la registre, se arată că subiecți ai raporturilor juridice în domeniul registrelor sunt:

- a) proprietarul registrului;
- b) posesorul registrului;
- c) deținătorul registrului;
- d) registratorul și subregistratorul;
- e) furnizorul datelor registrului;
- f) destinatarul datelor registrului.

Cu siguranță, nu oricare din aceste persoane poate avea calitatea specială de subiect al infracțiunilor prevăzute la art.245² CP RM.

Spre o asemenea concluzie ne îndreaptă analiza următoarelor prevederi ale Legii cu privire la piața valorilor mobiliare:

- față de persoana care a încălcat cerințele privind modul de ținere a registrului, privind alcătuirea și prezentarea dărilor de seamă (față de emitent, registratorul independent sau deținătorul nominal) poate fi intentată o acțiune în vederea reparării prejudiciilor, cauzate de imposibilitatea realizării drepturilor conferite de valorile mobiliare (alin.(12) art.7);

- calitatea de deținător nominal o pot avea depozitarii (în cazul valorilor mobiliare ale deponenților acestora), brokerii și administratorii fiduciari (alin.(1) art.8);
- deținătorul nominal este obligat să țină registrul deținătorilor de valori mobiliare ale clienților săi în conformitate cu cerințele stabilite de Legea cu privire la piața valorilor mobiliare și de actele normative ale Comisiei Naționale a Pieței Financiare (lit.a) alin.(4) art.8);
- activitatea de ținere a registrului se desfășoară de deținătorul de registru, participant profesionist la piața valorilor mobiliare. Deținător de registru poate fi emitentul sau registratorul independent care a încheiat cu emitentul contractul de ținere a registrului (alin.(1) art.37).

În concluzie, subiect al infracțiunilor, prevăzute la art.245² CP RM, este persoana care are una din următoarele calități speciale:

- emitentul, adică persoana juridică care emite valori mobiliare și își asumă obligații față de deținătorii de valori mobiliare în vederea realizării drepturilor conferite de valorile mobiliare respective;
- registratorul independent, adică participantul profesionist la piața valorilor mobiliare, care dispune de licența Comisiei Naționale a Pieței Financiare pentru desfășurarea activității de ținere a registrului deținătorului de valori mobiliare nominative [42];
- deținătorul nominal de valori mobiliare – depozitarul, brokerul sau administratorul fiduciar – care este participant profesionist la piața valorilor mobiliare, care deține, în numele său, valori mobiliare din însărcinarea proprietarilor de valori mobiliare sau a altor deținători nominali, nefiind proprietar al acestora [43].

Observăm că emitentul, registratorul independent, precum și deținătorul nominal de valori mobiliare sunt persoane juridice care desfășoară activitate de întreprinzător. Cu toate acestea, subiect al infracțiunilor, prevăzute la art.245¹ CP RM, poate fi și persoana fizică care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani și care reprezintă respectiva persoană juridică. Până la urmă, persoana fizică este cea care include nemijlocit în registrul deținătorilor de valori mobiliare informațiile neautentice, denaturate, false. O asemenea concluzie rezultă din alin.(5) art.21 CP RM, potrivit căruia răspunderea penală a persoanei juridice, care desfășoară activitate de întreprinzător, nu exclude răspunderea persoanei fizice pentru infracțiunea săvârșită.

În altă ordine de idei, ce rol juridic are persoana căreia i s-a transferat dreptul de proprietate, în urma includerii intenționate în registrul deținătorilor de valori mobiliare a informațiilor neautentice, denaturate, false? Considerăm că această persoană – achizitorul de valori mobiliare – are calitatea de complice la infracțiunea prevăzută la alin.(2) art.245² CP RM, atunci când i-a promis din timp autorului infracțiunii că va procura pe această cale valorile mobiliare aparținând victimei.

Încheind analiza încălcării legislației la efectuarea înscrierilor în registrul deținătorilor de valori mobiliare, menționăm că răspunderea **se agravează** dacă infracțiunea, prevăzută la alin.(1) art.245² CP RM, cauzează daune în proporții deosebit de mari (lit.b) alin.(3) art.245² CP RM).

Referințe:

1. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1999. - Nr.27-28
2. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2009. - Nr.3-6.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2006. - Nr.195-198.
4. Parlamentul Republicii Moldova. Actualitate. Stenogramele ședințelor plenare. 8 iunie 2006 // www.parlament.md/news/plenaryrecords/08.06.2006/
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2004. - Nr.64-66.
6. Brînză S., Ulianovschi X., Stati V. și alții. Drept penal. Partea Specială. - Chișinău: Cartier, 2005, p.282.
7. Стенькин С.И. Особенности института предпринимательства и экономическая политика государства // <http://oad.rags.ru/vestnikrags/issues/issue0307/030728.htm>
8. Саенко В.В. Правове регулювання використання інсайдерської інформації на ринку цінних паперів: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. - Київ, 2002, p.10.
9. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2007. - Nr.51-53.
10. La alin. (2) art.107 din Codul contravențional e stabilită răspunderea pentru divulgarea informațiilor ce constituie secret comercial sau fiscal de către un funcționar public sau de către o persoană căreia aceste informații i-au fost încredințate sau i-au devenit cunoscute în legătură cu serviciul ei.
11. Морозова Л. Инсайд поставят в угол. ФСФР планирует в мае представить соответствующий законопроект в правительство // www.rg.ru/2006/04/25/insajd.html

- În Codul penal al Federației Ruse nu există un echivalent al art.245¹ CP RM. În schimb, în Codul cu privire la contravențiile administrative al Federației Ruse din 20.12.2001, în art.15.21, se prevede răspunderea pentru folosirea informației de serviciu pentru efectuarea tranzacțiilor pe piața valorilor mobiliare de către persoanele care dispun de o astfel de informație în virtutea situației de serviciu, a obligațiilor de muncă sau a contractului încheiat cu emitentul, sau transmiterea informației de serviciu unor terțe persoane pentru efectuarea tranzacțiilor.
A se vedea: Собрание законодательства Российской Федерации. - 2002. - №18.
12. Елизарова Н.В. Информационные правоотношения при эмиссии ценных бумаг: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 2007, p.6-7.
 13. Council directive of 13.11.1989 coordinating regulations on insider dealing (89/592/EEC) // <http://eur-lex.europa.eu>
 14. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под ред. Е.Л. Стрельцова. - Харьков: Одиссей, 2008, p.459.
 15. Саенко В.В. *Op. cit.*, p.5.
 16. Елизарова Н.В. *Op. cit.*, p.5.
 17. Мартыненко В.А. Инсайдерство и манипулирование ценами на рынке ценных бумаг: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Москва, 2007, p.6.
 18. Case of E.K. v. Turkey // <http://hudoc.echr.coe.int>
 19. Iova I. Aspecte juridico-administrative de reglementare a pieței valorilor mobiliare. Elemente de drept comparat: Teză de doctor în drept. - Chișinău, 2007, p.119.
 20. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1999. - Nr.22-23.
 21. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1999. - Nr.156.
 22. *A se vedea:* www.cnpf.md
 23. Велетминский И. Акция раздора. Зачем собственнику нужна легализация капиталов? // www.rg.ru/2005/06/14/viugin-dz.html
 24. În opinia lui O.O. Kașkarov, persoanele care au acces la informația confidențială, în virtutea funcției deținute, sunt: funcționarii publici din organele de control; auditorii; notarii, inclusiv notarii publici; lucrătorii emitentului; persoanele cu funcție de răspundere în serviciul participanților profesioniști la piața valorilor mobiliare, cărora informația confidențială le-a devenit cunoscută datorită activității profesionale; lucrătorii în serviciul participanților profesioniști la piața valorilor mobiliare.
A se vedea: Кашкаров О.О. Криминально-правовая характеристика злочиив у сфері випуску та обігу цінних паперів: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. - Київ, 2007, p.15.
 25. Conform art.3 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, persoane afiliate persoanelor fizice sunt:
 - a) rudele de gradul I și II ale persoanei fizice date;
 - b) agentul economic în al cărui capital persoana fizică dată, precum și persoanele afiliate acesteia, dețin, individual sau în comun, poziția de control;
 - c) persoana juridică sau fizică care acționează în numele sau în contul persoanei fizice date;
 - d) persoana juridică sau fizică în numele sau în contul căreia acționează persoana fizică dată;
 - e) persoana a cărei afiliere este demonstrată de Comisia Națională a Pieței Financiare sau de instanța de judecată.
 26. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2003. - Nr.20-22.
 27. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2006. - Nr.83-86.
 28. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2006. - Nr.195-198.
 29. Собрание законодательства Российской Федерации. - 2002. - №18.
 30. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1999. - Nr.27-28.
 31. Codul penal al Republicii Moldova. Proiect. - Chișinău: Garuda-Art, 1999.
 32. În art.274 al Proiectului Codului penal era propusă incriminarea faptei de abuzuri pe piața hârtiilor de valoare, adică a faptei de asociere a participanților la piața hârtiilor de valoare în scopul unei concurențe neonestă pe piață, săvârșirii unor acțiuni de înșelăciune, precum și implicarea în aceste acțiuni a altor participanți ai pieței hârtiilor de valoare, dacă aceste acțiuni au cauzat daune în proporții mari.
 33. Parlamentul Republicii Moldova. Actualitatea. Stenogramele ședințelor plenare. 8 iunie 2006 // www.parlament.md
 34. Drăghici V. Raportul dintre obiectul juridic, latura formală și cea substanțială a normei penale // Buletinul Documentar al PNA/DNA. - 2004. - Nr.2, p.15-20.
 35. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. - București: ALL, 1997, p.197.
 36. Brînză S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p.114.
 37. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2007. - Nr.70-73.
 38. Conform art.3 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, persoana înregistrată este deținătorul de valori mobiliare nominative, înregistrat în registrul deținătorului de valori mobiliare nominative.
 39. Conform art.3 al legii cu privire la piața valorilor mobiliare, dispoziția de transmitere este dispoziția unei persoane înregistrate sau a altei persoane, stabilite de legislație, privind transmiterea dreptului de proprietate asupra valorilor

mobiliare altei (altor) persoane în cazul vânzării-cumpărării, donației, moștenirii valorilor mobiliare, în alte cazuri stabilite de legislație.

40. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1997. - Nr.38-37.

41. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2007. - Nr.51-53.

42. Conform alin.(3) art.7 al Legii cu privire la piața valorilor mobiliare, faptul că registrul este ținut de un registrator independent nu-l scutește pe emitent de răspunderea pentru ținerea registrului.

Cu toate acestea, în acord cu principiul caracterului personal al răspunderii penale (art.6 CP RM), considerăm că, în ipoteza dată, emitentul nu poate fi tras la răspundere penală conform art.245² CP RM.

43. Bineînțeles, atunci când subiectul infracțiunii este deținătorul nominal de valori mobiliare, victimă a infracțiunii nu poate fi același deținător nominal de valori mobiliare. În această ipoteză, victimă este o altă persoană (de exemplu, proprietarul valorilor mobiliare).

Prezentat la 21.10.2009

EXAMINAREA UNOR CIRCUMSTANȚE AGRAVANTE ALE OMORULUI INTENȚIONAT: REFLECȚII ȘI SOLUȚII

Sergiu BRÎNZA

Catedra Drept Penal și Criminologie

In this article, there are analyzed the aggravating circumstances of the voluntary manslaughter, prevented at lett.a) b), d) par.(2) art.145 PC RM. Also, are examined the most disputed issues concerning the theory and feasibility of penal responsibility application for the manslaughter committed in presence of the respective aggravations. Especially, are submitted toward analysis the conjectures throughout is feasible the aggravating circumstance, prevented at lett.a) par.(2) art.145 PC RM. As well, we put under research the problem of the responsibility application for the following: the manslaughter, of the man provided with the right on sustentation, by the man with absolute liability sustentation, who looks for absolution; the manslaughter committed regarding the insured sum; the manslaughter committed to avoid the advance payment; the manslaughter committed in some cannibal purposes, only if the offender comes with intention to enjoy the fullness of the victim etc. In the same time, are taken into observation: the special quality of the victim whose intention is nothing but to fulfill his/ her absolute work or public liability; the commitment of the offence correlated to the victims work or public liability; the delimitation of the manslaughter, committed in the presence of the circumstance prevented at lett.d) par.(2) art.145 PC RM, off the interfacing offences.

1. Săvârșirea omorului cu premeditare. La lit.a) alin.(2) art.145 CP RM se prevede răspunderea pentru omorul săvârșit cu premeditare. Modelul de inspirație a constituit, înainte de toate, dispoziția de la lit.a) art.175 „Omorul calificat” din Codul penal român [1]. Însă, nu doar în legea penală română e stabilită răspunderea pentru omorul săvârșit cu premeditare.

De exemplu, în Codul penal francez [2], fapta de omor săvârșit cu premeditare este incriminată în art.221-3. Respectiva faptă se pedepsește cu detențiunea pe viață. Pentru comparație, de exemplu, omorul săvârșit pe calea otrăvirii (în lipsa premeditării) (art.221-5 din Codul penal francez) se pedepsește cu închisoare pe un termen de treizeci de ani. Conform Codului penal olandez [3] (art.287), omorul neagravată atrage pedeapsa cu închisoare pe un termen de până la cincisprezece ani sau amenda de categoria a cincea.¹ În schimb, pentru omorul săvârșit cu premeditare (art.289 din Codul penal olandez), se stabilește pedeapsa cu detențiune pe viață, sau închisoare pe un termen de până la douăzeci de ani, sau amendă de categoria a cincea. Conform alin.1 §233, coroborat cu alin.a) §17 din Codul penal norvegian [4], omorul neagravată se pedepsește cu închisoare pe un termen de la șase la cincisprezece ani. Dacă însă omorul e săvârșit cu premeditare (alin.2 §233 din Codul penal norvegian), atunci pedeapsa constituie închisoare pe un termen de până la douăzeci și unu de ani.

Așadar, în toate aceste cazuri, ca și în legea penală a Republicii Moldova, omorul săvârșit cu premeditare presupune un tratament sancționator mai sever decât cel stabilit pentru omorul neagravată. În context, este relevant a menționa că, potrivit Proiectului de Lege pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova (elaborat de către Ministerul Justiției) [5], sancțiunea pentru alin.(2) art.145 CP RM (deci, și pentru lit.a) alin.(2) art.145 CP RM) se preconizează să fie închisoarea de la doisprezece la douăzeci de ani sau detențiunea pe viață (față de închisoarea de la șaisprezece la douăzeci și cinci de ani, conform legii în vigoare). Astfel că se profilează o tendință de agravare a pedepsei pentru fapta de omor săvârșit cu premeditare.

În acord cu prevederile legii penale autohtone, omorul săvârșit cu premeditare este o modalitate agravată a infracțiunii de omor. Aceeași manieră de incriminare se atestă, de exemplu, în legea penală a Norvegiei. În alte state (de exemplu, România, Bulgaria, Turcia etc.), omorul săvârșit cu premeditare este conceput ca modalitate agravată a omorului calificat. În fine, în alte țări (de exemplu, în Franța, Olanda etc.), omorul săvârșit cu premeditare apare ca variantă calificată a omorului, fiind incriminat într-un articol distinct al legii penale.

Totodată, există state în care premeditarea nu este circumstanțiată în nici un fel ca agravantă a infracțiunii de omor. Este vorba de Federația Rusă, Ucraina, Republica Belarus, Polonia și alte țări. Aceasta demonstrează că, în diferite sisteme de drept, atitudinea este diferită față de oportunitatea agravării răspunderii pentru omorul săvârșit cu premeditare. Totuși, este nelipsit de interes a consemna că, în cadrul tezei sale de doctor, A.B. Falko

¹ În total, sunt șase astfel de categorii.

aduce argumente în sprijinul stabilirii răspunderii penale pentru omorul săvârșit cu premeditare. Mai mult, se argumentează că o asemenea faptă ar trebui incriminată nu oricum, dar într-un articol aparte [6].

În contextul abordat, trebuie de menționat că, de exemplu, în legea penală română, omorul săvârșit cu premeditare a fost incriminat în permanență (cel puțin, în perioada modernă și contemporană). Nu același lucru se poate afirma despre poziția legiuitorului rus (sau sovietic) vizavi de problema oportunității stabilirii răspunderii pentru omorul săvârșit cu premeditare.

Astfel, în Rusia, în Codul de pedepse din 1845, în art.1454 și 1455, se făcea distincția dintre omorul săvârșit cu premeditare, omorul săvârșit fără premeditare și omorul săvârșit la mânie [7]. Odată cu instaurarea puterii sovietice, situația suferă schimbări: în așa-numitele „Principii directe ale dreptului penal al RSFSR” din 1919² se renunță la concepția de vinovăție, nu sunt definite noțiunile „intenție” și „imprudență”. În același timp, oarecum inconsecvent, în pct.3 art.12 din numitul act, premeditarea este specificată printre circumstanțele care se iau în considerație la agravarea pedepsei [8]. Ulterior, este abandonată chiar și această viziune eclectică: referindu-se la Bazele legislației penale a URSS și a republicilor unionale din 1958, G.A. Zlobin și B.S. Nikiforov susțin că, în actul legislativ nominalizat, intenția premeditată apare ca atribut al pregătirii de infracțiune și al grupului criminal organizat. Însă, nu are nici un fel de funcții de sine stătătoare [9].

După aceste metamorfoze, în sistemul de norme penale aplicate pe teritoriul actual al Republicii Moldova, mențiunea despre omorul săvârșit cu premeditare re apare abia în 1999, în Proiectul Codului penal al Republicii Moldova, la lit.a) alin.(2) art.140 „Omorul intenționat” [10].

După identificarea suportului juridico-comparativ și juridico-istoric al dispoziției incriminatoare privind omorul săvârșit cu premeditare, să trecem la analiza propriu-zisă a infracțiunii prevăzute la lit.a) alin.(2) art.145 CP RM. În primul rând, omorul săvârșit cu premeditare presupune realizarea conținutului omorului neagravată. În plus, este necesară îndeplinirea cumulativă a unor condiții desemnând premeditarea ca circumstanță agravantă a omorului intenționat. Aceste condiții sunt trei la număr:

- 1) trecerea unui interval de timp din momentul luării hotărârii de a săvârși omorul și până la momentul executării infracțiunii;
- 2) în acest interval de timp făptuitorul trebuie să mediteze, să-și concentreze forțele sale psihice în vederea asigurării succesului acțiunii sale;
- 3) în acest interval de timp făptuitorul trebuie să treacă la săvârșirea unor acte de pregătire de natură să întărească hotărârea luată și să asigure realizarea ei.

Are dreptate O.Loghin, când afirmă că este necesar să fie îndeplinite toate aceste trei condiții: „Dacă a lipsit intervalul de timp la care ne-am referit, sau dacă, existând acest interval de timp, făptuitorul nu a avut posibilitatea să mediteze asupra hotărârii luate, ori dacă, în sfârșit, existând primele două condiții, nu au fost efectuate acte de pregătire a comiterii infracțiunii, agravanta săvârșirii omorului cu premeditare nu poate fi reținută” [11].

Ne vom convinge de aceasta, examinând în continuare fiecare din cele trei condiții de realizare a premeditării.

Referitor la **prima condiție** de acest gen, în practica judiciară s-a reținut că, pentru a considera omorul ca fiind săvârșit cu premeditare, este necesar să se constate că luarea hotărârii de a săvârși omorul a premers cu o anumită perioadă de timp săvârșirea faptei. Astfel, într-o speță, se arată că recursurile inculpaților, motivate, între altele, cu aceea că nu au comis fapta cu premeditare, sunt nefondate: „În speță se constată că inculpații, din dorință de răzbunare, după ce au luat cunoștință că la 23.01.2001 victima se va deplasa la judecătoria, s-au întâlnit în seara dinaintea acestei date și au stabilit modalitatea în care vor săvârși omorul. În dimineața zilei următoare (sublinierea ne aparține – n.a.), după ce s-au înarmat, au așteptat ascunși până ce victima a ieșit din casă, după care s-au năpustit asupra ei, aplicându-i numeroase lovituri de topor și ciomag. Acest mod de a proceda al inculpaților exteriorizează, neîndoielnic, rezoluția infracțională luată anterior și persistența acesteia, astfel că în mod judicios instanțele au reținut că inculpații au comis fapta cu premeditare” [12]. Într-o altă speță, se consemnează că recursul declarat de procuror, cu motivarea că fapta a fost comisă cu premeditare, este fondat: „În speță, din probe rezultă că inculpatul, anterior comiterii faptei, în timp ce se afla la domiciliul părinților, într-o altă localitate, a luat hotărârea de a se răzbuna pe S.G., în care scop i-a telefonat și, constatând că este acasă, s-a deplasat la domiciliul acestuia, în altă localitate (sublinierea ne aparține – n.a.)

² Adoptate la 12.12.1919, „Principiile directe ale dreptului penal al RSFSR” au reprezentat rezultatul generalizării practicii judiciare din primii doi ani ai puterii sovietice, și, în același timp, o instrucțiune pentru instanțele judecătorești privind activitatea lor pe viitor.

unde, după ce s-a asigurat că nu este văzut și victima e singură în casă, a pătruns în casă înarmat cu un cuțit; în momentul în care a fost descoperit, i-a aplicat mai multe lovituri cu cuțitul. Motivarea instanțelor că inculpatul a acționat cu intenția de a se răzbuna pe victimă, care îl denunțase pentru furtul bunurilor din locuință, nu dovedește lipsa premeditării, ci, dimpotrivă, că inculpatul a urmărit de mai multă vreme comiterea faptei" [13].³ De asemenea, într-o altă speță, se stabilește că recursul inculpatului, motivat cu aceea că nu a săvârșit fapta cu premeditare, este nefondat: „La organele de poliție locale au fost primite, anterior faptei, repetate plângeri ale victimei prin care făcea cunoscut că este amenințată cu moartea de inculpat (sublinierea ne aparține – n.a.). Se constată, deci, că hotărârea de a ucide victima a fost luată de inculpat mult anterior săvârșirii faptei. Deplasarea inculpatului la domiciliul victimei înarmat cu toporul și un cuțit reprezintă acțiuni neîndoelnice de premeditare și de pregătire a omorului" [14].

Dimpotrivă, s-a relevat că nu poate fi reținută agravanta săvârșirii omorului cu premeditare în următoarele cazuri: „Intervalul de 5-10 minute între momentul când inculpatul s-a certat cu victima, amenințând-o că o va „aranja”, și momentul când a revenit înarmat cu un cuțit și a declanșat agresiunea, a fost insuficient pentru pregătirea omorului și exclude ipoteza că autorul ar fi meditat cu privire la săvârșirea faptei" [15]; „Unica împrejurare constatată de instanță a fost aceea că inculpatul, după ce s-a certat cu victima, a amenințat-o. Apoi a plecat, iar după aproximativ 10 minute a revenit, înarmat cu un cuțit. Or, în aceste împrejurări, nu se poate reține că el a comis omorul cu premeditare, intervalul de timp scurt fiind insuficient pentru pregătirea omorului și exclude ipoteza că ar fi meditat cu privire la săvârșirea faptei" [16].

Vizavi de prima condiție de realizare a premeditării, întrebarea-cheie este: care trebuie să fie durata intervalului de timp din momentul luării hotărârii de a săvârși omorul și până în momentul săvârșirii infracțiunii, pentru a putea face calificarea conform lit.a) alin.(2) art.145 CP RM?

Răspunzând la această întrebare, T.Toader relevă, pe bună dreptate: „Durata acestui interval de timp nu este fixă și nici nu poate fi dinainte stabilită. În fiecare caz, organul judiciar competent va constata dacă această condiție este sau nu îndeplinită, ținând seama de împrejurările concrete ale cauzei și, îndeosebi, de particularitățile subiective ale făptuitorului, deoarece, în funcție de aceste particularități, o persoană poate avea nevoie de un interval mai mare de timp pentru a chibzui, pe când o altă persoană poate chibzui cu multă eficiență chiar într-un interval de timp mai scurt" [17]. Considerăm că prin „particularitățile subiective ale făptuitorului” trebuie de înțeles: capacitățile intelectuale; experiența de viață; dexteritățile profesionale; viteza de reacție etc. De exemplu, în ipoteza unui omor, săvârșit pe calea administrării substanțelor toxice, vor avea nevoie de un interval de timp diferit pentru a chibzui: un specialist în chimie, medicină sau farmaceutică, cu stagiul suficient de muncă; un student la chimie, medicină sau farmaceutică; o persoană neinițiată în materie. Bineînțeles, doar asemenea factori nu pot fi suficienți pentru a demonstra, în toate cazurile, realizarea premeditării. Trebuie luate în considerație și alte împrejurări: complexitatea modului de executare a infracțiunii; personalitatea victimei; timpul și locul în care se săvârșește infracțiunea etc.

Cu privire la prima condiție de realizare a premeditării, are importanță și o altă cerință punctată în doctrina penală: situația premeditării nu se confirmă în cazul în care, de la luarea hotărârii și până la executarea ei, a trecut o perioadă scurtă de timp, iar făptuitorul s-a găsit într-o acțiune continuă, dominată de hotărârea ce a luat-o, în așa fel încât fapta săvârșită apare ca o exteriorizare imediată a hotărârii respective, aflată într-o continuitate atât materială, cât și psihică cu aceasta [18]. Cu alte cuvinte, pentru a exista premeditare, hotărârea de a omorî victima nu se poate plasa în momentul când făptuitorul a plecat în urmărirea victimei, ci trebuie dovedit că a existat anterior. Hotărârea respectivă nu poate fi dedusă din împrejurări ulterioare momentului când făptuitorul a început urmărirea victimei după ce a văzut-o, ci numai din împrejurări anterioare aceluși moment.

După cum am menționat mai sus, cea de-a doua condiție de realizare a premeditării constă în următoarele: în intervalul de timp din momentul luării hotărârii de a săvârși omorul și până în momentul executării infracțiunii făptuitorul trebuie să mediteze, să-și concentreze forțele sale psihice în vederea asigurării succesului acțiunii sale.

³ În legătură cu ultima propoziție, nu trebuie să se înțeleagă că răzbunarea este motivul exclusiv al omorului săvârșit cu premeditare. Răzbunarea poate fi motivul și al omorului săvârșit în stare de afect. La baza omorului săvârșit cu premeditare se află nu răzbunarea realizată spontan, dar răzbunarea care își găsește realizarea după trecerea unui interval de timp relativ îndelungat din momentul apariției în conștiința făptuitorului.

Diversi autori caracterizează diferit această condiție, deși esența rămâne aceeași: efectuarea unor acte de pregătire morală, psihică, în vederea săvârșirii faptei, constând în activitatea psihică a făptuitorului de reflecție, de chibzuire asupra modului cum va săvârși infracțiunea [19]; adoptarea hotărârii de a ucide, consolidarea acesteia și reflectarea asupra modalității de împlinire a acțiunii (imaginarea și calcularea eficienței posibilelor variante de acționare) [20]; hotărârea infracțională este luată după un prealabil examen comparativ al motivelor pozitive și negative, precum și al rezultatelor ilicite dorite și nedorite de subiect [21].

Așadar, cea de-a doua condiție de realizare a premeditării ține de latura subiectivă a infracțiunii. Intenția premeditată este cea care constituie fondul condiției în cauză. Dar ce înseamnă „intenție premeditată”?

Modalitățile nenormative ale intenției pot fi clasificate în funcție de variate criterii. Astfel, după momentul apariției intenției, se deosebesc intenția premeditată și intenția spontană. Opusă noțiunii „intenția spontană”, noțiunea „intenție premeditată” este înțeleasă în felul următor: „Există intenție premeditată atunci când rezoluția infracțională a precedat la un oarecare interval de timp săvârșirea faptei, interval în care făptuitorul a reflectat asupra modului și mijloacelor de săvârșire a faptei” [22]; intenției premeditate „îi este caracteristică existența unui interval de timp între luarea hotărârii infracționale și punerea ei în executare, interval în care făptuitorul a meditat asupra modului și mijloacelor de săvârșire a faptei” [23]; „Intenția premeditată presupune un anumit interval de timp de la apariția ideii de a săvârși infracțiunea până la realizarea ei” [24]; în acele cazuri „în care făptuitorul a cugetat din timp asupra tuturor aspectelor esențiale ale acțiunii pe care o va săvârși, analizând cu minuțiozitate planul acestei acțiuni, suntem în prezența intenției premeditate” [25]; pentru intenția premeditată „este specific că hotărârea de a săvârși infracțiunea își găsește realizarea după expirarea unui interval de timp, pe al cărui parcurs făptuitorul reflectă asupra detaliilor infracțiunii, selectează participanții, elaborează planul, conturează modul de săvârșire a infracțiunii etc.” [26]; „Intenția premeditată se caracterizează prin faptul că hotărârea de a săvârși infracțiunea se execută după trecerea unei perioade de timp relativ îndelungate de la apariția acestei hotărâri” [27].

După examinarea tuturor acestor puncte de vedere mai mult sau mai puțin elaborate, formulăm propria definiție a noțiunii „intenție premeditată”: **intenția premeditată reprezintă una din speciile modalității nenormative a intenției având la bază criteriul momentului de apariție a intenției. Intenția premeditată întrunește două componente: 1) componenta cronologică, desemnând realizarea hotărârii de a săvârși infracțiunea nu imediat, dar după trecerea unui anumit interval de timp de la momentul apariției sale; 2) componenta ideologică, desemnând activitatea psihică specifică a făptuitorului pe parcursul acestui interval: reprezentarea în conștiința făptuitorului a modelului preconizatei infracțiuni; chibzuirea asupra detaliilor săvârșirii și tănuirii respectivei infracțiuni; modelarea eventualei conduite a victimei infracțiunii; deciderea asupra oportunității atragerii participanților la infracțiune etc.**

Trebuie de menționat că sintagma „intenția premeditată” trebuie privită cu o anumită doză de reticență. Încă N.S. Taganțev menționa că unii penaliști medievali făceau distincție între *dolus antecedens* (intenția care precede fapta infracțională) și *dolus consequens* (intenția care însoțește fapta infracțională) [28]. Însă, așa cum susține just V.I. Tkacenko, „intenția este posibilă numai în contextul infracțiunii, numai în legătură cu fapta. În afara faptei, nu există și nu poate exista intenție. Atunci când se vorbește despre intenția premeditată, se are în vedere activitatea psihică până la săvârșirea infracțiunii, și anume: apariția motivului infracțiunii; conceperea scopului infracțiunii; adoptarea hotărârii de a săvârși infracțiunea” [29]. Ne raliem acestei opinii și accentuăm că sintagma „intenția premeditată” nu-și găsește o fundamentare științifică suficientă. Ea continuă să fie utilizată ca atare din rațiuni exclusive de tradiție juridică și concizie de exprimare. Din aceleași considerente, vom apela în continuare la această construcție terminologică.

În alt registru, amintim că cea de-a **treia condiție** de realizare a premeditării constă în aceea că, în intervalul de timp din momentul luării hotărârii de a săvârși omorul și până în momentul executării infracțiunii, făptuitorul trebuie să treacă la săvârșirea unor acte de pregătire de natură să întărească hotărârea luată și să asigure realizarea ei.

Are dreptate M.A. Hotca când afirmă că, în esență, omorul săvârșit cu premeditare constă în suprimarea vieții unei persoane după o prealabilă pregătire [30]. Aceasta înseamnă că pregătirea de infracțiune este o etapă indispensabilă a activității infracționale, în ipoteza infracțiunii prevăzute la lit.a) alin.(2) art.145 CP RM.

Iată de ce nu putem agree așa-numita „teorie subiectivă privitoare la premeditarea unei infracțiuni”, despre care ne relatează M.A. Hotca: „În concepția subiectivă, premeditarea este concepută ca o circumstanță referitoare la elementul subiectiv al infracțiunii... Potrivit acestei teorii, actele preparatorii sau alte date ale realității,

premergătoare executării elementului material (adică executării faptei prejudiciabile – *n.a.*), nu sunt componente ale premeditării, ci numai elemente probatorii” [31]. De exemplu, adept al teoriei descrise este M. Basarab, care consideră că existența unor acte preparatorii nu este de esența premeditării, în sensul că acestea pot exista sau pot lipsi” [32].

În ce ne privește, considerăm că premeditarea presupune, obligatoriu, o activitate pregătitoare, așa cum este caracterizată această activitate în art.26 CP RM. Premeditarea nu poate exista, dacă decizia infracțională nu se exteriorizează prin acte pregătitoare, de natură nu doar psihică, dar și materială, obiectivizată.

Promotorii teoriei subiective privitoare la premeditarea unei infracțiuni fac nu altceva decât să confunde două noțiuni care nu pot fi echivalente: „intenția premeditată” și „premeditarea”. Iată, de exemplu, cum definesc noțiunea de premeditare A. Boroș, M. Gorunescu și M. Popescu: „caracteristică a laturii subiective a unei infracțiuni (sublinierea ne aparține – *n.a.*), potrivit căreia, după formarea rezoluției infracționale și până la procedarea în concret la comiterea obiectivă a faptei trece un interval de timp în care făptuitorul comite acte de pregătire, ce au rolul de a asigura reușita activității întreprinse” [33].

Considerăm mai adecvată o altă definiție a noțiunii „premeditare”: „hotărârea luată în mod deliberat cu privire la săvârșirea unei infracțiuni și concretizarea în acte de pregătire pentru realizarea acestui scop (sublinierea ne aparține – *n.a.*)” [34].

Într-adevăr, încă în 1912, S.V. Poznașev consemna, cu drept cuvânt: „Acea împrejurare că intenția este premeditată, nu este relevantă de felul său și nu constituie un temei de a agrava răspunderea” [35]. În același fâgaș s-a exprimat N.S. Taganțev: „dacă făptuitorul cugetă intens asupra șanselor de a realiza intenția infracțională, procură, fabrică sau adaptează mijloacele de săvârșire a infracțiunii (sublinierea ne aparține – *n.a.*), depune eforturi pentru a-și asigura reușita etc., putem considera infracțiunea lui ca fiind săvârșită cu premeditare” [36].

Despre anacronismul și inconsistența teoriei subiective privitoare la premeditarea unei infracțiuni ne vorbește C. Barbu: „Într-o concepție mai veche adoptată și de Codul nostru penal de la 1864 [37] care vorbea de „precugetare”, premeditarea avea un caracter pur subiectiv și consta în luarea hotărârii infracționale în cursul unui proces psihic de reflexiune, de deliberare chibzuită anterioară săvârșirii infracțiunii. În această concepție, premeditarea era identificată cu dolul premeditat (*dolus deliberatus*, de *propositio*) și opusă dolului spontan (*dolus repentinus*, de *impeto*). Această concepție a fost părăsită, aspectul subiectiv fiind îmbinat cu cel obiectiv și premeditarea concepută ca o activitate de pregătire materială a infracțiunii, ca manifestare a hotărârii mai dinainte luată de a săvârși” [38].

În concluzie, premeditarea nu trebuie identificată cu intenția premeditată. Nu este suficient ca făptuitorul să fi luat pur și simplu mai dinainte hotărârea de a omorî, pentru a avea premeditare. În acest caz, vom avea o intenție premeditată care nu poate conta, de una singură, la calificarea faptei de omor conform lit.a) alin.(2) art.145 CP RM. Existența agravantei, prevăzute de această normă, presupune prezența unui complex de condiții de realizare a premeditării (enunțate mai sus), care privesc atât latura subiectivă, cât și latura obiectivă a infracțiunii.

Sub acest aspect, suntem de acord cu A.B. Falko, care afirmă: „Manifestarea obiectivă a premeditării constă în fabricarea mijloacelor sau instrumentelor de săvârșire a infracțiunii, în racolarea de participanți, în înțelegerea prealabilă de a săvârși infracțiunea, în crearea intenționată pe altă cale de condiții pentru săvârșirea infracțiunii. De asemenea, procurarea sau adaptarea mijloacelor ori instrumentelor de săvârșire a infracțiunii pot mărturisi despre prezența premeditării, dacă aceste acțiuni nu au fost săvârșite nemijlocit înainte de realizarea intenției, în contextul unei situații de viață concrete care a servit ca pretext pentru săvârșirea infracțiunii” [39]. Așadar, premeditarea nu poate fi dedusă din singurul fapt de aplicare de către făptuitor a unor mijloace sau instrumente care îi înlesnesc comiterea omorului. Aplicarea în procesul omorului a unui mijloc sau instrument, găsit de făptuitor la locul săvârșirii faptei, nu poate fi un indicator al premeditării.

Iată cum Gh. Diaconescu caracterizează cea de-a treia condiție de realizare a premeditării: „obținerea de informații necesare executării omorului (date despre programul sau obiceiurile victimei, capacitatea acesteia de a riposta, existența unor câini la locul ori în preajma locului stabilit pentru săvârșirea infracțiunii), pregătirea instrumentelor trebuincioase îndeplinirii acțiunii (cumpărarea și curățirea armei, procurarea sau prepararea otrăvii etc.), alegerea locului și timpului cele mai propice (în pădure, pe malul unei ape, pe timp de noapte ori de furtună), crearea condițiilor favorabile (atragera victimei la locul prestabilit sau îmbătarea acesteia) și, în general, oricare activitate de această natură menită și întreprinsă în vederea atingerii scopului” [40].

Să vedem care din asemenea activități au fost atestate în practica judiciară: „Împrejurarea că inculpatul a premeditat fapta rezultă din modul în care a conceput-o și a realizat-o, fiind stabilit cu certitudine că mobilul faptei inculpatului l-a constituit răzbunarea, inculpatul dorind să dea satisfacție fiului său care în seara anterioară săvârșirii faptei a avut un conflict cu frații părții vătămate. Pentru aceasta, a doua zi a plănuit agresiunea, s-a înarmat cu o sabie, a ascuns sabia în mâneca hainei pentru a surprinde victima fără apărare, ceea ce s-a și întâmplat” [41]; „Acțiunile real întreprinse de condamnatul B.V. în situația când dimineața între el și partea vătămată a avut loc conflictul, iar spre sfârșitul zilei el și-a scos arma, a încărcat-o, a venit la locul infracțiunii, mergând o distanță considerabilă, s-a instalat într-un ascunziș (sublinierea ne aparține – n.a.), de unde l-a strigat pe B.I. și la momentul apariției în vizorul lui a părții vătămate a efectuat ținând împușcătura fatală, se constată că condamnatul a săvârșit omorul cu premeditare” [42].

Premeditarea nu poate fi reținută, dacă făptuitorul a dispus de un timp suficient, dar nu a întreprins nici un act de pregătire a omorului. De exemplu, într-o speță, într-o seară, după trei săptămâni de la un incident în cursul căruia inculpatul și victima s-au lovit reciproc, cei doi s-au întâlnit la un bufet, iar ulterior, în timp ce se îndrepta spre casă, victima a fost urmărită de inculpat, însoțit de alte trei persoane și, deși a încercat să fugă, a fost lovită de acesta în cap cu un obiect contondent, suferind leziuni ce i-au pus viața în pericol. Întrucât din probele administrate nu rezultă că inculpatul ar fi luat anterior hotărârea de a se răzbuna pe victimă, că ar fi făcut acte de pregătire în acest sens, ci, dimpotrivă, cei doi s-au întâlnit întâmplător, hotărârea infracțională intervenind ad hoc, fără vreo pregătire prealabilă, urmează a fi schimbarea juridică a faptei în tentativă de omor neagravată [43]. Acest exemplu demonstrează că lipsa chiar și a unei singure condiții de realizare a premeditării (în speță – a celei de-a treia condiții) este suficientă pentru a se confirma lipsa premeditării însăși.

În legătură cu un alt aspect vizând cea de-a treia condiție de realizare a premeditării, ne vom referi la o altă speță: pentru a pronunța sentința, instanța de fond a reținut că, la 30.07.2003, pe la ora 13.00, B.N., fiind în stare de ebrietate, în scop de sustragere a pătruns în casa lui C.O., având asupra sa un cuțit, un topor, mănuși, lipici, funii. Încuind ușa după sine, fără a spune ceva, i-a aplicat lui C.O. o lovitură cu cuțitul în antebrațul drept, cauzându-i leziuni corporale ușoare. Amenințându-l pe C.O. și pe fiica ultimei cu omorul, a cerut bani. C.O. i-a transmis făptuitorului 407 dolari SUA și 3608 lei moldovenești. Continuându-și activitatea, B.N., insistând că i s-au dat puțini bani, amenințându-l cu omorul pe C.O. și pe fiica acesteia, a legat-o pe ultima la mâini și picioare. După care a impus-o pe C.O. să caute bani prin casă. Fiica lui C.O. a reușit să se elibereze și să fugă din casă. În intenția de a o omorî, B.N. a alergat după ea. Însă, intenția nu și-a putut-o realiza, deoarece a fost reținut. Pentru cele săvârșite, B.N. a fost condamnat inclusiv potrivit art.27 și lit.a) alin.(2) art.145 CP RM (adică, pentru tentativă la omorul săvârșit cu premeditare).

Judecând recursul, Colegiul penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova a relevat că instanței de fond nu i-a reușit să constate că B.N. a procurat, a fabricat sau a adaptat un careva mijloc sau instrument, ori și-a asigurat condiții speciale din timp pentru săvârșirea omorului. În consecință, condamnarea lui B.N. conform art.27 și lit.a) alin.(2) art.145 CP RM a fost apreciată ca ilegală [44].

Pe marginea acestei spețe se poate menționa că omorul săvârșit cu premeditare poate forma concurs cu o altă infracțiune. În acest caz, trebuie să se stabilească că au fost săvârșite acțiuni de pregătire a infracțiunii de omor. Dacă au fost comise acțiuni de pregătire doar a infracțiunii aflate în concurs cu omorul, nu va putea funcționa agravanta de la lit.a) alin.(2) art.145 CP RM. În speța prezentată mai sus s-a efectuat pregătire pentru infracțiunea de tâlhărie. Intenția de a săvârși omorul a avut un caracter spontan, iar făptuitorul nu a întreprins din timp măsuri pentru a se pregăti de această infracțiune. Deci, chiar dacă a săvârșit tentativa de omor, a săvârșit-o fără premeditare.

În încheiere, ne vom exprima punctul de vedere față de oportunitatea menținerii sau renunțării la incriminarea faptei de omor săvârșit cu premeditare.

În doctrina penală română, părerea este cvasiunanimă în sensul că se justifică agravarea răspunderii pentru infracțiunea de omor în condițiile de realizare a premeditării. De exemplu, O.Loghin menționează: „Premeditarea atribuie omorului caracter calificat, deoarece, presupunând, pe de o parte, o concentrare a forțelor psihice ale făptuitorului, iar, pe de altă parte, o pregătire a comiterii faptei, asigură acestuia șansa sporirii de reușită. În același timp, premeditarea relevă și o pericolozitate mai mare a făptuitorului, care înțelege să procedeze metodic, cu calm pentru traducerea în fapt a hotărârii sale infracționale” [45].

În doctrina penală rusă, nu poate fi trecută cu vederea opinia lui A.I. Rarog: „Cauzele, datorită cărora făptuitorul nu și-a realizat îndată hotărârea infracțională (șovăiala, ezitarea, atitudinea emoțională negativă

față de infracțiune, neconcilierea motivelor care-l dirijează pe făptuitor), nu permit a considera intenția premeditată mai periculoasă decât intenția spontană” [46]. Ideea este dezvoltată de N.S. Taganțev, care consideră că „existența premeditării trebuie stabilită în fiecare caz aparte, în funcție de circumstanțele celor comise. Nu să fie statuată a priori de către legiuitor” [47].

Ajungem la concluzia că ar fi preferabilă o variantă de compromis. O variantă care funcționează în condițiile dreptului penal al Statelor Unite [48]. La concret, recomandăm excluderea agravantei „cu premeditare” din dispoziția alin.(2) art.145 CP RM, însoțită de includerea în alin.(1) art.77 „Circumstanțele agravante” din Codul penal a unei litere suplimentare care să aibă următorul conținut: „o) săvârșirea infracțiunii cu premeditare. Instanța de judecată are dreptul, în funcție de caracterul infracțiunii, să nu considere aceasta ca o circumstanță agravantă”. Astfel, avantajul ar consta în aceea că, în procesul de analiză a caracterului infracțiunii, ar fi luate în considerație, înainte de toate, tocmai cauzele datorită cărora făptuitorul nu și-a realizat îndată hotărârea infracțională.

2. Săvârșirea omorului din interes material. În conformitate cu lit.b) alin.(2) art.145 CP RM, răspunderea pentru infracțiunea de omor se agravează, atunci când e săvârșită din interes material. Este vorba de un anumit motiv, sub impulsul căruia făptuitorul săvârșește infracțiunea de omor.

Interesul material fiind un interes egoist și josnic în raport cu viața persoanei ca valoare socială inestimabilă, legiuitorul a apreciat, pe bună dreptate, că un asemenea motiv este de natură să agraveze omorul. În opinia lui B.S. Volkov, interesul material – după potențialul de influențare cauzală asupra persoanei, după capacitatea dinamică de a genera o activitate – se poate compara numai cu instinctul sexual [49]. Iată de ce, interesul material este unul dintre cele mai frecvent atestate motive ale omorului.

În unele legislații penale, noțiunea de interes material își găsește definiția (de exemplu, în pct.10 art.4 din Codul penal al Republicii Bielarus [50]). În contextul sistemului juridic autohton, o asemenea definiție este formulată în pct.10 al Hotărârii Plenului Judecătorei Supreme a Republicii Moldova, nr.9 din 15.11.1993 „Cu privire la practica judiciară în cauzele despre omorul premeditat” [51]. Potrivit acestuia, omorul urmează a fi calificat ca omor săvârșit din interes material, „dacă a fost săvârșit cu scopul de a primi un venit material pentru vinovat sau pentru alte persoane (bani, bunuri sau drepturi la primirea lor, drepturi la spațiu locativ, remunerare din partea terței persoane⁴ etc.) sau cu intenția de a fi scutit de cheltuieli materiale (restituirea bunurilor, datoriei, plățirea serviciilor, îndeplinirea obligațiilor patrimoniale, plățirea alimentelor etc.”.

Interesul material, care stă la baza infracțiunii de omor, se poate prezenta sub cele mai variate manifestări. Implicit, chiar din definiția citată mai sus, rezultă că aceste manifestări pot fi următoarele: interesul de parvenire, adică de a ajunge nemeritat la o mai bună situație materială; interesul de a duce o viață ușuratică; interesul de a-și satisface nevoile materiale curente; interesul de a supraviețui etc. Nuanțate, aceste manifestări pot fi luate în considerație diferențiat la individualizarea pedepsei.

În alt context, din definiția noțiunii „interes material”, reproducă în Hotărârea Plenului nr.9/1993, rezultă că interesul material se poate prezenta sub următoarele forme:

- 1) motivul generat de necesitatea făptuitorului de a obține un câștig material pentru sine;
- 2) motivul generat de necesitatea făptuitorului de a-și reține un câștig material;
- 3) motivul generat de necesitatea făptuitorului de a se elibera de cheltuieli materiale;
- 4) motivul generat de dorința făptuitorului de a asigura un câștig material unor terțe persoane (de a obține sau reține un câștig material pentru ele, ori de a le elibera de cheltuieli materiale).

Din cele menționate, se desprinde că interesul material constă în orice folos, beneficiu sau avantaj material direct sau chiar indirect, nu însă într-o simplă satisfacție morală. Interesul material este direct, atunci când făptuitorul urmărește să aibă o satisfacție personală de pe urma obținerii sau reținerii câștigului material. Interesul material este indirect, atunci când făptuitorul dorește să asigure un câștig material unor terțe persoane. Prin „terțe persoane” trebuie de înțeles: 1) persoanele apropiate făptuitorului, de a căror soartă este preocupat acesta; 2) persoanele care în viitor îi pot fi utile făptuitorului, oferindu-i anumite contraprestații.

De cele mai multe ori, interesul material adoptă forma motivului generat de necesitatea făptuitorului de a obține un câștig material (pentru sine sau pentru terțe persoane). De exemplu, într-o speță, *M.M. și P.A. au fost condamnați, printre altele, conform pct.1 art.88 CP RM (pentru omorul săvârșit în interes acaparator)*,

⁴ În acord cu legea penală în vigoare, omorul, săvârșit în scopul de a primi o remunerație din partea terței persoane, se califică drept omor săvârșit la comandă (lit.m) alin.(3) art.145 CP RM).

pentru că, la 15.03.1995, au pătruns în apartamentul lui C.N., unde au violat-o, apoi – în interes acaparator, în scopul de a ascunde o altă infracțiune și cu deosebită cruzime – au omorât-o, luând bunuri în valoare de 2813 lei, precum și pașaportul victimei. După aceasta, prin incendierea apartamentului, au distrus bunuri în valoare de 14522 lei [52].

În alte cazuri interesul material se concretizează în motivul generat de necesitatea făptuitorului de a reține un câștig material (pentru sine sau pentru terțe persoane). În acest sens, comportă relevanță o speță din practica judiciară română: la 19.01.2006, A.A. a venit la domiciliul victimei N.F. cu obiecte de îmbrăcăminte spre vânzare și a fost invitată de victimă în casă. Aici A.A. a sustras suma de 950 lei românești noi dintr-un șifonier. Fiind surprinsă de victimă, A.A. a agresat-o în scopul păstrării sumei de bani, victima căzând la sol în stare de inconștiență. Speriată de situația nou-creată și pentru a ascunde fapta de furt a banilor, A.A., folosindu-se de o ticlă cu un produs petrolier existentă în cameră, a stropit victima și i-a dat foc, după care a părăsit locuința. Prin sentință, s-a dispus condamnarea lui A.A., inclusiv, pentru omorul săvârșit din interes material [53].

Astfel, putem observa că, în prima speță, făptuitorul urmărește să beneficieze de câștigul material ulterior comiterii omorului, ca urmare a săvârșirii acestuia. Deci, dorește să obțină un câștig material. Situația este diferită în cea de-a doua speță: obținerea câștigului material a început înainte de săvârșirea omorului. Făptuitorul admite varianta că, dacă va fi surprins, va fi nevoit să săvârșescă omorul, pentru a nu fi împiedicat să-și ducă acțiunea la capăt. Deci, în această ipoteză, motivul omorului este generat de necesitatea făptuitorului de a reține câștigul material.

Ipotezele în care este aplicabilă circumstanța agravantă, prevăzută la lit.b) alin.(2) art.145 CP RM, sunt numeroase și variate:

1) omorul persoanei, care are dreptul de întreținere, de către persoana care are obligația de întreținere, în scopul eliberării de această obligație

De exemplu, în Codul familiei al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 26.10.2000 [54], ca subiecți ai raportului juridic de întreținere sunt specificați: părinții în raport cu copiii minori și copiii majori inapți de muncă care necesită sprijin material; copiii majori apți de muncă în raport cu părinții inapți de muncă care necesită sprijin material; soții în raport unul cu altul (în cazurile stabilite la art.82); foștii soți în raport unul cu altul (în cazurile prevăzute la art.83); frații în raport cu surorile, sau viceversa (în cazurile prevăzute la art.86); bunicii în raport cu nepoții (în cazurile prevăzute la art.87); nepoții în raport cu bunicii (în cazurile prevăzute la art.88); copii vitregi în raport cu părinții vitregi (în cazurile prevăzute la art.89); copiii în raport cu educatorii (în cazurile prevăzute la art.90).

În aceste cazuri, dar și în cazurile de natură similară, existența raportului de întreținere constituie premisa săvârșirii omorului din interes material. Subiectul pasiv al unui asemenea raport – cel obligat – va avea calitatea de făptuitor. Respectiv, subiectul activ al raportului de întreținere – cel îndrituit – va avea calitatea de victimă.

Bineînțeles, doar existența unei asemenea premise nu e suficientă pentru a confirma prezența interesului material. Nu este exclus ca răzbunarea, gelozia, invidia sau alte asemenea motive să determine săvârșirea omorului unei persoane care, absolut irelevant în context, se dovedește a fi o persoană întreținută. De aceea, nu putem să nu fim de acord cu T.Toader care susține: „Dacă omorul este săvârșit din alte motive (răzbunare, gelozie etc.), agravanta (se are în vedere agravanta „din interes material” – *n.a.*) nu este aplicabilă, chiar dacă moartea victimei i-ar aduce făptuitorului un avantaj material” [55];

2) omorul săvârșit în vederea primirii sumei asigurate

Se are în vedere situația legată de acțiunea contractului de asigurare. La concret, se are în vedere asigurarea de persoane, în cazul în care se asigură viața. Riscul asigurat se exprimă în moartea asiguratului. Beneficiarul asigurării, pentru a încasa de la asigurător suma asigurată, provoacă intenționat împrejurarea periculoasă. În alți termeni, acest beneficiar săvârșește omorul asiguratului, sub impulsul interesului material;

3) omorul săvârșit în scopul neachitării datoriei sau în scopul amânării achitării datoriei

În legătură cu omorul săvârșit în scopul neachitării datoriei, sunt oportune ca exemplu următoarele spețe: pentru tentativa la omor săvârșit din interes material, a fost condamnată Batina. Urmărind scopul de a se eschiva de la achitarea datoriei lui Balanina în mărime de 15 mii dolari și 15 mln de ruble, Batina a încercat s-o lipsească de viață pe victimă, pe calea aplicării acesteia în cap a loviturilor cu toporașul de bucătărie. Din cauze independente de voința sa, nu și-a putut duce infracțiunea la capăt [56]; în 2005, T. a împrumutat de la C. o sumă de bani, semnând o fișulă de întoarcere a datoriei. Periodic, C. îi amintea lui T. despre

necesitatea rambursării banilor împrumutați. La 22.01.2007, cei doi s-au întâlnit. După consumarea în comun a băuturilor alcoolice, a apărut conflictul legat de datorie. Iritat de insistențele lui C., T. a scos din buzunar cuțitul și i-a aplicat victimei lovituri cu acesta, până când ea a căzut jos. În rezultat, C. a decedat, pentru care fapt T. a fost condamnat pentru omorul săvârșit din interes material [57].

Trebuie de menționat, că lit.b) alin.(2) art.145 CP RM e aplicabilă nu doar atunci când omorul e săvârșit în scopul neachitării unei datorii având un suport juridic. Dacă făptuitorului îi revenea obligația să achite datoria, iar nedorința de a executa obligația dată a fost cea care a alimentat intenția de a comite omorul, nu contează dacă acea datorie a avut sau nu un suport juridic. Nu contează nici măcar dacă acea datorie s-a creat în condiții legale. De aceea, datoria – care nu are la bază respectarea cerințelor legale de încheiere a contractului de împrumut, sau provine din pierderea într-un joc de noroc, din pierderea unui pariu, sau se constituie din bunuri dobândite pe cale infracțională ori din oricare alte foloase ilegale – atunci când nu se dorește a fi achitată de făptuitor, se referă la omorul săvârșit în interes material.

În cazul dat, putem afirma că făptuitorul este debitor în raportul din care provine datoria; victima este creditor în acest raport. Însă, termenii „debitor” și „creditor” au o încărcătură factologică, nu neapărat și o încărcătură juridică.

Ținem să accentuăm că omorul, săvârșit din interes material, își atestă prezența și atunci când e săvârșit în scopul amânării achitării datoriei. Însă, în această ipoteză, datele problemei diferă de cele vizând omorul săvârșit în scopul neachitării datoriei: în afară de debitor și creditor, apare persoana care acționează în interesul creditorului. O astfel de persoană poate fi prezentă și în cazul omorului săvârșit în scopul neachitării datoriei. Poate. Dar nu e indispensabilă, ca în situația omorului săvârșit în scopul amânării achitării datoriei. Or, în situația dată, tocmai o asemenea persoană apare ca victimă a infracțiunii;

4) omorul săvârșit în scop de canibalism, cu precizarea că făptuitorul dorește să beneficieze de calitățile de consum ale corpului victimei

Deși restrânsă ca posibilitate, o asemenea ipoteză, atestată în doctrina penală de către S.H. Nafiev [58], nu poate fi exclusă cu totul. Făptuitorul privește corpul victimei ca pe un bun de consum, ca pe o resursă alimentară. Dacă va lipsi victima de viață, va beneficia gratuit de respectivele calități de consum. Deci, va fi scutit de cheltuieli materiale legate de procurarea produselor alimentare.

Este notabil, că, în ipoteza analizată, mai este prezentă o circumstanță agravantă a omorului – „cu scopul de a preleva și/sau utiliza ori comercializa organele sau țesuturile victimei” (lit.n) alin.(2) art.145 CP RM). Aceasta deoarece consumul organelor sau țesuturilor victimei în procesul canibalismului se înscrie în noțiunea „utilizarea organelor sau țesuturilor victimei”;

5) omorul săvârșit în vederea obținerii banilor, a bunurilor, a unor drepturi patrimoniale, a avansării într-o funcție presupunând o retribuție mai mare, a moștenirii, a încheierii unei convenții avantajoase în viitor, a altor foloase sau avantaje materiale

Pentru aplicarea răspunderii conform lit.b) alin.(2) art.145 CP RM, nu este obligatoriu ca patrimoniul, din al cărui cont făptuitorul urmărește să-și satisfacă interesul material, să aparțină victimei. Victima poate fi proprietar sau posesor al foloaselor sau avantajelor materiale dorite de făptuitor. Dar poate și să nu aibă o asemenea calitate. De aceea, omorul, săvârșit din interes material, se reține atunci când e omorâtă o persoană, pentru ca astfel să dispară piedica în fața făptuitorului de a accede la foloasele sau avantajele materiale aparținând unor terțe persoane.

De asemenea, pentru calificarea faptei potrivit lit.b) alin.(2) art.145 CP RM, nu are importanță când va putea făptuitorul să beneficieze de foloasele sau avantajele materiale: îndată după omor sau după trecerea unei perioade mai lungi de timp de la săvârșirea omorului. Nu contează nici aceea dacă s-a fixat definitiv în ce constă interesul material sau dacă făptuitorul are o reprezentare aproximativă despre ceea ce-i poate satisface interesul material, în funcție de împrejurări aspirând să beneficieze „de tot ce se poate”. Important este ca anume interesul material să fie cel care îl ghidează pe făptuitor să săvârșească infracțiunea de omor.

În alt context, A.N. Popov menționează că este posibil să existe anumiți indici că omorul este săvârșit din interes material (de exemplu, făptuitorul a intrat în posesia bunurilor victimei după săvârșirea omorului). Însă, asemenea indici nu sunt suficienți pentru a demonstra prezența interesului material ca motiv ce a determinat omorul [59]. Sub acest aspect, prezintă interes următoarea speță: *prin sentință, S.T. a fost condamnat în baza alin.(2) art.95 (pentru vătămare intenționată gravă a integrității corporale, care a fost urmată de moartea victimei) și alin.(2) art.120 (pentru jaf prin care a cauzat o daună considerabilă victimei) CP RM din 1961. Ne fiind de*

acord cu sentința, reprezentantul legal al părții vătămate a declarat apel, în care a solicitat condamnarea lui S.T. pentru omor săvârșit în interes material și tâlhărie. Colegiul penal al Curții de Apel a Republicii Moldova, verificând materialele cauzei în raport cu argumentele invocate în apel, a ajuns la concluzia că acesta este neîntemeiat. În fapt, la 3.06.1998, S.T., în urma unui conflict apărut pe parcursul întrebuițării băuturilor spirtoase cu A.C., i-a produs celui din urmă o lovitură în cap cu o sticlă. Apoi l-a lovit de mai multe ori cu mâinile și picioarele în diferite regiuni ale corpului, cauzându-i leziuni corporale grave, periculoase pentru viață. În urma acestora, victima a decedat. După ce victima a căzut, făptuitorul i-a sustras din buzunar portmoneul, în care se aflau 80 de lei, și ceasul de mână, evaluat la 70 de lei. Colegiul penal a arătat că, în instanța de judecată, nu s-a constatat faptul că făptuitorul ar fi atacat victima în scopul de a-i sustrage bunurile [60].

În legătură cu cele evocate, are dreptate S.H. Nafiev, atunci când susține că, pentru a califica fapta ca omor săvârșit din interes material, este necesar ca scopul de a obține sau de a reține un câștig material ori de a se elibera de cheltuieli materiale trebuie să apară la făptuitor până la săvârșirea omorului sau în timpul săvârșirii acestuia [61]. De menționat că aceeași poziție e promovată în pct.10 al Hotărârii Plenului Judecătorei Supreme a Ucrainei „Cu privire la practica judiciară în cauzele legate de infracțiunile contra vieții sau sănătății persoanei”, nr.2 din 7.02.2003 [62].

În concluzie, pentru aplicarea răspunderii conform lit.b) alin.(2) art.145 CP RM, este necesar ca interesul material să apară la făptuitor până la terminarea executării faptei prejudiciabile: anterior săvârșirii omorului sau chiar în timpul săvârșirii acestuia. Lipsesc temeiurile calificării faptei potrivit lit.b) alin.(2) art.145 CP RM, dacă interesul material apare la făptuitor ulterior momentului în care își finalizează executarea faptei prejudiciabile.

Sub un alt aspect, suntem de acord cu A.Boroi care menționează: „Elementul circumstanțial de agravare constând dintr-un anumit mobil cu care acționează autorul, în cazul în care interesul făptuitorului de a obține avantaje materiale se dovedește a fi nereal (de exemplu, făptuitorul a considerat greșit că are vocație succesorolă), cerința legii este îndeplinită, căci relevant este mobilul cu care s-a comis omorul, nu realizarea lui în concret” [63]. Cu alte cuvinte, circumstanța agravantă examinată există chiar dacă satisfacerea interesului material nu a fost realizată deloc. Esențial este ca făptuitorul să fi urmărit interesul material, indiferent dacă l-a realizat sau nu.

Din cele evocate mai sus, reies următoarele:

- dacă interesul material apare la făptuitor ulterior momentului în care își finalizează executarea faptei de lipsire de viață a victimei, răspunderea se va aplica în conformitate cu art.145 (cu excepția lit.b) alin.(2)) CP RM;
- dacă făptuitorul a urmărit interesul material la săvârșirea omorului, însă acest interes nu s-a realizat, răspunderea se va aplica în conformitate cu lit.b) alin.(2) art.145 CP RM;
- dacă făptuitorul a urmărit interesul material la săvârșirea omorului, iar acest interes s-a realizat, răspunderea se va aplica în conformitate cu lit.b) alin.(2) art.145 și o altă normă din Codul penal.

Când spunem „o altă normă din Codul penal”, avem în vedere, de cele mai dese ori, o normă care stabilește răspunderea pentru una din infracțiunile contra patrimoniului (de exemplu, furt, jaf, tâlhărie, șantaj etc.). Însă, norma penală respectivă poate stabili răspunderea și pentru o infracțiune care nu face parte din grupul celor contra patrimoniului. Ne referim la: răpirea mijlocului de transport (art.192¹ CP RM); răpirea mijlocului de transport cu tracțiune animală, precum și a animalelor de tracțiune (art.192² CP RM); sustragerea sau extorcarea substanțelor narcotice sau psihotrope (art.217⁴ CP RM); profanarea mormintelor, presupunând însușirea obiectelor ce se află în mormânt sau pe el (art.222 CP RM); sustragerea documentelor, imprimatelor, ștampilelor sau sigiliilor, prevăzută la art.360 CP RM; jefuirea celor căzuți pe câmpul de luptă (art.389 CP RM) etc.

Nu toate aceste infracțiuni presupun scopul de cupiditate. Dar acesta nici nu este obligatoriu. Interesul material poate să implice scopul de cupiditate sau nu-l implice. În acest plan, ne raliem punctului de vedere exprimat de A.N. Popov: „Omorul se consideră a fi săvârșit din interes material și în acele cazuri, când făptuitorul urmărește să se folosească temporar de bunurile sau drepturile patrimoniale obținute de pe urma infracțiunii” [64]. Această opinie o confirmă următoarea speță: „Udacin a fost declarat vinovat pentru omorul săvârșit din interes material și răpirea mijlocului de transport. În fapt, la 26.01.1996, acesta, împreună cu Pasecinik, l-a rugat pe Cernov, conducătorul unui automobil, să-i ducă la destinație contra plată. Cernov a căzut de acord. Când a ajuns la destinație, Udacin, urmărind să nu achite costul călătoriei, i-a aplicat lui Cernov câteva lovituri în cap cu nunchaki, în urma cărora victima a decedat. După care, Udacin a intrat în posesia automobilului lui Cernov, s-a deplasat cu acesta într-o localitate din apropiere, unde l-a abandonat” [65].

Însă, de cele mai multe ori, omorul, săvârșit din interes material, formează concurs cu infracțiunea de tâlhărie. Ca exemplu ce relevă această afirmație prezentăm următoarele cazuri: *I.V. a fost condamnat conform pct.1 și 6 art.88 (pentru omor săvârșit în interes acaparator și cu deosebită cruzime) și art.123¹ (pentru sustragere în proporții deosebit de mari din avutul proprietarului, săvârșită pe calea tâlhăriei) CP RM din 1961. În fapt, la 25.01.2000, I.V., împreună cu alte două persoane neidentificate, deplasându-se cu automobilul-taxi care îi aparținea lui T.I., prin înțelegere prealabilă, în scop de profit, l-au atacat pe T.I., aplicându-i mai multe lovituri cu pumnii și picioarele. În urma loviturilor, victima și-a pierdut cunoștința. Apoi la volan s-a așezat I.V., iar pe T.I l-a târât pe bancheta din spate. Pe traseul Chișinău-Telenești, în automobil, cei trei făptuitori l-au strangulat pe T.I. După omor, au aruncat cadavrul victimei într-o fântână de canalizare. După care au sustras automobilul aparținând lui T.I. și alte bunuri ale acestuia în valoare totală de 55478 lei [66]; S.N. a fost condamnat potrivit pct.1, 6 și 7 art.88 (pentru omor săvârșit în interes acaparator, cu deosebită cruzime și cu scopul de a ascunde o altă infracțiune) și pct.1, 2, 3, 6 și 7 alin.(2) art.121 (pentru tâlhărie săvârșită în urma înțelegerii prealabile de către un grup de persoane, cu aplicarea armei sau a altor obiecte folosite în calitate de armă, cu pricinuirea unor leziuni corporale grave, în scopul însușirii avutului în proporții mari, și prin pătrundere în încăpere, în alt loc pentru depozitare sau în locuință) CP RM din 1961. În fapt, la 16.08.2001, în satul Vișniovca, județul Cahul, S.N., împreună cu o persoană neidentificată, înarmat cu o rangă de metal, urmărind scopul de sustragere, a venit acasă la B.E. Cu ajutorul rangii, i-a aplicat multiple lovituri. În urma leziunilor suportate, victima a decedat. După aceasta, cei doi făptuitori au sustras bunuri în valoare de 9897 lei [67]; M.C. și T.P. au fost condamnați conform lit.b) alin.(2) și lit.f) alin.(3) art.145 (pentru omorul săvârșit din interes material și de două sau mai multe persoane) și lit.b) alin.(2) și lit.c) alin.(3) art.188 (pentru tâlhărie săvârșită de două sau mai multe persoane, cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății) CP RM. În fapt, la 6.04.2004, aproximativ la ora 23.00, aflându-se într-un apartament de pe bd. Dacia, mun. Chișinău, M.C. și T.P., prin comun acord, urmărind scopul de a săvârși un omor și acționând în interes material, i-au aplicat lui B.Gh. multiple lovituri cu mâinile și picioarele. În rezultat, victima a decedat. În continuare, cei doi făptuitori au sustras un televizor în valoare de 22401 lei [68]. Și asemenea exemple ar putea continua.*

În lumina exemplurilor punctate mai sus, una din întrebările de actualitate este, dacă, atunci când omorul e săvârșit în timpul atacului tâlhăresc, se aplică sau nu circumstanța agravantă „din interes material” (lit.b) alin.(2) art.145 CP RM)?

În unul din studiile anterioare, am formulat răspunsul la această întrebare [69]. Sintetizând, vom răspunde în felul următor:

– nu este necesară luarea în considerație la calificarea omorului a agravantei stabilite la lit.b) alin.(2) art.145 CP RM, atunci când se atestă forma tipică a tâlhăriei (adică, atunci când nu se realizează scopul de sustragere);

– este necesară luarea în considerație la calificarea omorului a agravantei stabilite la lit.b) alin.(2) art.145 CP RM, atunci când se atestă forma atipică a tâlhăriei (adică atunci când se realizează scopul de sustragere).

În toate cele trei exemple evocate mai sus, scopul de sustragere și-a găsit realizare în cazul tâlhăriei. Ceea ce înseamnă că instanțele de judecată au reținut corect concursul dintre omorul săvârșit din interes material și tâlhărie.

În alt context, ne alăturăm opiniei lui C.Barbu, potrivit căreia circumstanța agravantă „din interes material” se reține, indiferent dacă s-a săvârșit omor consumat sau numai tentativă de omor [70]. În următoarea speță, circumstanța agravantă nominalizată a fost reținută în raport cu tentativa de omor: *la 13.04.1997, S.V. s-a înțeles cu P.Ia. să sustragă automobilul care-i aparținea lui D.T. Ei s-au înțeles să-l omoare pe D.T. În acest scop, s-au urcat în automobilul respectiv, propunându-i lui D.T. să-i ducă la Poșta Veche. În automobil, cei doi i-au aplicat victimei lovituri cu pumnii. De asemenea, cu ajutorul unui șiret, S.V. a încercat să-l strânguleze pe D.T. Însă, nu și-a dus intenția până la sfârșit, deoarece victima a opus rezistență și a reușit să părăsească în fugă automobilul [71].*

Ideea, exprimată de către C.Barbu, o dezvoltă A.Boroi: în măsura în care există interesul material, nu interesează dacă făptuitorul nu a putut să-și realizeze motivul urmărit, deoarece a ucis o altă persoană în locul aceleia a cărei moarte i-ar fi satisfăcut un anumit interes (*error in personam sau aberratio ictus*) [72].

În cazul erorii asupra identității victimei (*error in personam*), dacă făptuitorul urmărește interesul material în săvârșirea omorului, calificarea trebuie să se facă conform lit.b) alin.(2) art.145 CP RM. În cazul dat, nu

putem reține tentativa de infracțiune: nu se poate afirma că ceea ce a avut făptuitorul în reprezentarea lui subiectivă nu și-a găsit confirmare în realitatea obiectivă. Agravanta „din interes material” există chiar dacă nu a fost realizată deloc satisfacerea interesului material. Deci, în cazul analizat, eroarea asupra identității victimei este o eroare neesențială. Ea nu poate influența răspunderea făptuitorului.

Alta este situația în ipoteza erorii asupra modului de executare a infracțiunii (*aberratio ictus*), când făptuitorul își îndreaptă acțiunea asupra unei persoane pe care vrea s-o ucidă, dar, datorită unei greșite manipulări a mijlocului folosit sau a altor cauze accidentale, rezultatul urmărit se produce asupra unei alte persoane. În cazul dat, calificarea se face conform art.27 și lit.b) alin.(2) art.145 (în raport cu victima aflată în reprezentarea făptuitorului, în legătură cu care se urmărește interesul material) și art.149 (în raport cu victima efectiv omorâtă) CP RM. În ipoteza dată, reținem tentativa pentru că nu s-a produs moartea victimei aflate în reprezentarea făptuitorului. Nu pentru că nu s-a reușit satisfacerea interesului material.

În situația în care, pe lângă victima aflată în reprezentarea făptuitorului, decedează și alte persoane – *aberratio ictus*, ipoteza pluriagresivă – soluția este lit.b) alin.(2) art.145 și alin.(2) art.149 CP RM.

O altă problemă, care prezintă interes, este cea a corelației cu alte agravante, prevăzute în alin.(2) art.145 CP RM, a agravantei stabilite la lit.b) alin.(2) art.145 CP RM.

De exemplu, a fost exprimat punctul de vedere, că nu poate fi compatibilitate între agravantele vizând infracțiunea de omor: „din interes material” și „cu scopul de a ascunde o altă infracțiune sau de a înlesni săvârșirea ei” [73]. În ce privește compatibilitatea în situația când făptuitorul urmărește scopul de a ascunde o altă infracțiune, considerăm că ea este posibilă: de exemplu, făptuitorul își realizează intenția de a săvârși omorul din interes material în timpul unui atac de tâlhărie. Sustrăgând bunurile victimei, făptuitorul descoperă că victima este încă vie. De aceea, decide să-i aplice lovitura mortală, pentru a nu fi denunțată. În această situație, nu avem nici un temei să nu constatăm prezența atât a agravantei „din interes material”, cât și a agravantei „cu scopul de a ascunde o altă infracțiune”. În cazul dat, interesul material deja a fost realizat. Deci, scopul de a ascunde o altă infracțiune nu mai poate dubla interesul material. Invocarea ambelor agravante este întemeiată.

În toate celelalte cazuri, când scopul de a ascunde o altă infracțiune apare până la realizarea interesului material, el dublează motivul dat. Pentru a se exclude această suprapunere, calificarea va trebui făcută numai conform lit.b) alin.(2) art.145 CP RM. Va fi de prisos reținerea agravantei „cu scopul de a ascunde o altă infracțiune”.

În altă privință, suntem de acord cu O.S. Kapinus, că omorul săvârșit din interes material (presupunând, de exemplu, sustragerea ulterioară a bunurilor victimei) nu poate fi calificat și ca omor săvârșit în scopul de a înlesni săvârșirea unei alte infracțiuni [74]. Într-adevăr, omorul săvârșit din interes material presupune și ipoteza când se realizează interesul material. Dacă interesul material se realizează pe calea săvârșirii unei infracțiuni (de exemplu, a unei sustrageri), aceasta nu ar trebui să influențeze asupra răspunderii pentru omorul săvârșit din interes material. În concluzie, în acest caz, ar fi de prisos invocarea agravantei „cu scopul de a înlesni săvârșirea unei alte infracțiuni”.

Până acum ne-am referit la situațiile, când este aplicabilă prevederea de la lit.b) alin.(2) art.145 CP RM. Pentru ca investigația de față să aibă un aspect de plenitudine, este necesar să supunem analizei și cazurile când nu se aplică prevederea respectivă. Deși în aparență ar fi trebuit aplicată.

Astfel, fapta nu poate fi calificată ca omor săvârșit din interes material, dacă:

1) *câștigul material apare doar ca ocazie pentru săvârșirea omorului cu intenții huliganice sau de altă asemenea natură*

În cazul dat, valoarea mică a foloaselor sau avantajelor materiale, pretinse de făptuitor, poate demonstra că omorul nu are la bază interesul material. Însă, doar aceasta nu poate constitui criteriul care să excludă calificarea conform lit.b) alin.(2) art.145 CP RM. Or, referindu-se la omorul săvârșit din interes material, A.Boroi susține pe bună dreptate: „Nu interesează valoarea avantajului sau bunurilor care pot fi obținute. Este important însă ca aceste avantaje să fi constituit mobilul comiterii omorului” [75];

2) *a avut loc în timpul când făptuitorul își păzea bunurile sale sau bunurile altor persoane*

În legătură cu aceasta, ne alăturăm punctului de vedere al lui L.A. Andreeva, care menționează: „Dacă omorul e săvârșit în scopul apărării patrimoniului împotriva aspirațiilor infracționale ale altei persoane, o asemenea faptă nu poate fi considerată omor săvârșit din interes material” [76]. Într-adevăr, în funcție de circumstanțele concrete, o asemenea faptă va reprezenta fie lipsirea de viață în condițiile legitimei apărări (de

exemplu, dacă sunt întrunite cerințele stabilite la alin.(3) art.36 CP RM), fie infracțiunea de omor (în lipsa agravantei „din interes material).

Făptuitorul nu poate urmări interesul material în cazul în care omorul a avut loc în timpul când acesta își păzea bunurile sale sau bunurile altei persoane. Săvârșind omorul, nu va obține sau reține vreun câștig material, nici nu se va elibera de vreo cheltuială materială. Doar va păstra (sau va încerca să păstreze) patrimoniul său ori al unei alte persoane în mărimea pe care a avut-o până la săvârșirea omorului. Nu făptuitorul omorului, dar victima omorului este cea care urmărea un interes material;

3) a fost săvârșită în scopul recuperării de către făptuitor a propriilor bunuri (sau a bunurilor altor persoane) care se aflau ilegal la victimă

Nici în acest caz nu este posibilă satisfacerea interesului material pe calea săvârșirii omorului. Recuperându-și propriile bunuri sau recuperând bunurile unei alte persoane, bunuri aflate ilegal la victimă, făptuitorul nu poate obține sau reține vreun câștig material, nici nu se poate elibera de vreo cheltuială materială. Bunurile, aflate ilegal la victimă, nu sunt percepute ca bunuri străine, care s-ar putea adăuga mărimii patrimoniului făptuitorului sau al unei terțe persoane;

4) a fost săvârșită în legătură cu nedorința victimei de a executa, față de făptuitor, obligațiunile patrimoniale

În cazul dat, motivul omorului îl reprezintă nu interesul material, dar nemulțumirea făptuitorului că victima nu dorește să-și îndeplinească obligațiunile patrimoniale. În această ordine de idei, este ilustrativ următorul exemplu: „Colegiul penal al Curții de Apel a Republicii Moldova a constatat că instanța de fond a ajuns greșit la concluzia că inculpatul a săvârșit tentativa de omor în interes acaparator, deoarece D.G. (adică inculpatul – n.a.) de mai multe ori a insistat să-i fie plătită paguba adusă lui de către fiul părții vătămate, în urma unui accident, iar ultimul îl refuza de fiecare dată. Colegiul penal a arătat că în acțiunile inculpatului lipsește semnul calificării de omor premeditat, săvârșit în interes acaparator, deoarece tentativa de omor a fost săvârșită de inculpat nu cu scopul de a-și însuși un venit material, ci ca răzbunare pentru refuzul de a-i recompensa paguba” [77];

5) a fost săvârșită din răzbunare pentru prejudiciul material cauzat făptuitorului.

În această ipoteză făptuitorul se răzbuună nu pentru nedorința victimei de a-și executa obligațiunile patrimoniale. De această dată, prejudiciul material este irecuperabil sau făptuitorul nu pretinde victimei recuperarea prejudiciului material. Pur și simplu, făptuitorul se răzbuună pentru prejudiciul material cauzat făptuitorului de către victimă (de exemplu, pentru prejudiciul material rezultat din folosirea ilicită de către victimă a bunurilor făptuitorului). Întrucât motivul omorului este răzbunarea, și nu interesul material, nu avem temeieri a face calificarea potrivit lit.b) alin.(2) art.145 CP RM.

3. Săvârșirea omorului în legătură cu îndeplinirea de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești.

În cele ce urmează va fi analizată circumstanța agravantă specificată la lit.d) alin.(2) art.145 CP RM. În prezența acestei agravante, infracțiunea de omor devine infracțiune biobiectuală, „pentru că lovește nu numai în persoană, dar și în autoritatea de stat sau obștească” [78]. Mai precis, în cazul faptei prevăzute la lit.d) alin.(2) art.145 CP RM, se aduce atingere nu numai relațiilor sociale cu privire la viața persoanei, dar și unui obiect juridic secundar care constă în relațiile sociale cu privire la îndeplinirea normală a obligațiilor de serviciu sau obștești ale persoanelor investite cu o anumită autoritate sau responsabilitate, ca parte componentă a ordinii de drept instituite. Toate acestea justifică agravarea răspunderii penale pentru omorul săvârșit în prezența agravantei stabilite la lit.d) alin.(2) art.145 CP RM.

Din perspectiva cercetării calității speciale a victimei infracțiunii, ne vom referi pe rând la:

- a) persoana care își îndeplinește obligațiile de serviciu;
- b) persoana care își îndeplinește obligațiile obștești;

Despre conținutul noțiunii „persoana care își îndeplinește obligațiile de serviciu” ne putem da seama din explicația cuprinsă de pct.12 al Hotărârii Plenului Judecătoriei Supreme a Republicii Moldova „Cu privire la practica judiciară în cauzele despre omorul premeditat”, nr.9 din 15.11.1993 (în continuare – Hotărârea Plenului nr.9/1993) [79]: „Sub noțiunea de îndeplinire a îndatoririlor de serviciu se subînțelege acțiunile oricărei persoane, care se referă la funcțiile ei de serviciu, ce reies din contractul de muncă cu întreprinderile și organizațiile de stat, cooperatiste sau altele, înregistrate în modul stabilit”.

După o adaptare realităților sociale curente, din definiția citată putem desprinde următoarele caracteristici ale **persoanei care își îndeplinește obligațiile de serviciu:**

1) este o persoană care activează în cadrul unei întreprinderi, instituții sau organizații, înregistrate în modul stabilit, indiferent de tipul de proprietate sau de forma juridică de organizare a acesteia;

2) este parte la contractul individual de muncă.

Cu privire la prima caracteristică, este necesar de menționat că, potrivit alin.(3) art.11 al Legii Republicii Moldova privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinzătorilor individuali, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 19.10.2007 [80], persoana juridică se consideră înregistrată la data adoptării deciziei de înregistrare. Aceasta înseamnă că, înainte de această dată, persoana nu poate avea calitatea de persoană care își îndeplinește obligațiile de serviciu, în înțelesul prevederii de la lit.d) alin.(2) art.145 CP RM. Cu toate acestea, așa cum se va putea vedea mai jos, este posibil ca omorul să fie calificat conform lit.d) alin.(2) art.145 CP RM, atunci când este săvârșit până la înregistrarea întreprinderii, instituției sau organizației, în care activează victima (în scopul neadmiterii îndeplinirii de către victimă a obligațiilor de serviciu). În acest caz însă, este necesar ca actul de înregistrare să fie realizat ulterior, după săvârșirea omorului.

Înregistrarea se efectuează în cazul următoarelor fapte juridice legate de activitatea întreprinderii, instituției sau organizației:

- constituirea;
- reorganizarea;
- lichidarea;
- suspendarea;
- reluarea activității;
- modificarea actelor de constituire;
- înscrierea datelor în Registrul de stat al persoanelor juridice.

În situația în care întreprinderea, instituția sau organizația activează fără a se înregistra, considerăm că angajații acesteia nu pot avea calitatea de persoane care își îndeplinesc obligațiile de serviciu. Însă, în asemenea situații, nu este cu neputință săvârșirea infracțiunii prevăzute la lit.d) alin.(2) art.145 CP RM. Important este ca, anterior, să fi fost înregistrată întreprinderea, instituția sau organizația, la care activează victima. Mai mult, este necesar ca omorul să fie săvârșit în legătură cu îndeplinirea, în perioada când a fost valabilă înregistrarea, a obligațiilor corespunzătoare. Agravanta analizată nu poate opera, dacă omorul este săvârșit în legătură cu îndeplinirea de către victimă a obligațiilor în perioada când înregistrarea nu este valabilă.⁵

La data adoptării deciziei de radiere din Registrul de stat al persoanelor juridice, își încetează existența întreprinderea, instituția sau organizația. După acest moment, devine nefuncțională calitatea de persoană care își îndeplinește obligațiile de serviciu, în raport cu persoana care activează în cadrul întreprinderii, instituției sau organizației. În acest caz, agravanta analizată este aplicabilă numai dacă făptuitorul se răzbună pentru îndeplinirea de către victimă a obligațiilor de serviciu, îndeplinire care a avut loc înainte de adoptarea deciziei de radiere.

Vom fi în prezența erorii cu privire la calitatea agravantă a victimei în acel caz când făptuitorul are o reprezentare greșită cu privire la calitatea victimei de a fi persoană care își îndeplinește obligațiile de serviciu (de exemplu, atunci când făptuitorul nu cunoaște despre activarea fără înregistrare sau încetarea existenței întreprinderii, instituției sau organizației, în cadrul căreia activează victima). În această ipoteză, calificarea se va face conform art.27 și lit.d) alin.(2) art.145 CP RM. În realitate, într-o asemenea ipoteză, nu există o legătură dintre omor și îndeplinirea de către victimă a obligațiilor de serviciu. Doar în reprezentarea subiectivă a făptuitorului este înregistrată întreprinderea, instituția sau organizația, la care activează victima.

În alt context, nu contează tipul de proprietate sau forma juridică de organizare a întreprinderii, instituției sau organizației, în cadrul căreia victima își îndeplinește obligațiile de serviciu. Astfel, victima poate reprezenta: 1) persoana juridică de drept public sau persoana juridică de drept privat; 2) organizația comercială (societatea cu răspundere limitată, societatea pe acțiuni etc.); cooperativa; întreprinderea de stat sau întreprinderea municipală; organizația necomercială.

Mai sus am menționat că cea de-a doua caracteristică a persoanei, care își îndeplinește obligațiile de serviciu, constă în aceea că această persoană este parte la contractul individual de muncă.

⁵ În context, este oportună specificarea următoarelor dispoziții din art.19 al Legii privind înregistrarea de stat a persoanelor juridice și a întreprinderilor individuale:

- persoana juridică care a activat, însă ulterior, în decurs de 12 luni, nu a prezentat dările de seamă fiscale prevăzute de legislație, se consideră persoană juridică pasivă (alin.(1));
- în cazul constatării indiciilor prevăzute la alin.(1), registratorul adoptă din oficiu decizia de înregistrare a persoanei juridice și înscrie datele respective, inclusiv menținerea „pasivă”, în Registrul de stat (alin.(2)).

În conformitate cu alin.(1) art.46 din Codul muncii al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 28.03.2003 [81], părțile contractului individual de muncă sunt salariatul și angajatorul. Cel care își îndeplinește obligațiile de serviciu este salariatul, adică „persoana fizică care prestează o muncă conform unei anumite specialități, calificări sau într-o anumită funcție, în schimbul unui salariu, în baza contractului de muncă” (art.1 al Codului muncii).

Are dreptate S.V. Borodin când afirmă: „Nu doar persoanele cu funcție de răspundere sunt cele care își îndeplinesc obligațiile de serviciu. Victimă a omorului săvârșit în legătură cu îndeplinirea obligațiilor de serviciu poate fi atât conducătorul unei întreprinderi, instituții sau organizații, cât și un muncitor, paznic etc.” [82].

Trebuie de menționat că, așa cum rezultă din dispoziția de la lit.e) art.3 al Codului muncii, îndeplinesc obligațiile de serviciu, inclusiv, salariații din aparatul asociațiilor obștești, religioase, sindicale, patronale, al fundațiilor, partidelor și altor organizații necomerciale care folosesc munca salariată. Așadar, asemenea persoane își îndeplinesc obligațiile de serviciu atunci când apar în postura de exponenți ai aparatului organizațiilor necomerciale. Atunci când apar în postura de membri oarecare ai organizațiilor necomerciale, astfel de persoane pot să-și îndeplinească doar obligațiile obștești.

În alt context, conform alin.2 art.1 al Legii Republicii Moldova cu privire la antreprenoriat și întreprinderi, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 3.01.1992 [83], munca efectuată conform contractului (acordului) de muncă încheiat nu este considerată antreprenoriat (a se citi – activitate de întreprinzător). Rezultă că activitatea de întreprinzător nu este o activitate implicând îndeplinirea obligațiilor de serviciu. În legătură cu aceasta, nu putem fi de acord cu A.N. Popov, care susține că îndeplinirea obligațiilor de serviciu presupune îndeplinirea oricărei activități socialmente utile (de exemplu, a activității de întreprinzător sau a activității care rezultă dintr-un contract de drept civil) [84]. Considerăm aceasta un exemplu de interpretare extensivă defavorabilă a legii penale. Îndeplinirea obligațiilor de serviciu poate presupune exclusiv executarea îndatoririlor care rezultă dintr-un contract individual de muncă. O asemenea înțelegere corespunde sensului noțiunii „serviciu”, folosite în textul Codului penal (de exemplu, la lit.b) alin.(2) art.177, lit.a) alin.(2) art.178, lit.a) alin.(3) art.179, lit.d) alin.(2) art.190, lit.d) alin.(2) art.191, lit.a) alin.(2) art.204 etc. din Codul penal).

În finalul analizei noțiunii „persoana care își îndeplinește obligațiile de serviciu”, venim cu propunerea de modificare și completare, în pct.12 al Hotărârii Plenului nr.9/1993, a noțiunii corespondente. La concret, trebuie să se stabilească că contractul de muncă se încheie și cu o persoană fizică (așa cum rezultă din art.3 și 46 ale Codului muncii). În al doilea rând, este oportun să se utilizeze sintagma „persoanele juridice de drept public sau de drept privat”, în locul formulării anacronice „întreprinderile și organizațiile de stat, cooperatiste sau altele”. În fine, în locul expresiei „înregistrate în modul stabilit”, trebuie utilizată locuțiunea „constituite în modul stabilit”. Or, din art.63 al Codului civil al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 6.06.2002 [85], rezultă că persoana juridică de drept public se consideră constituită nu din momentul înregistrării ei de stat.

În altă ordine de idei, la pct.12 al Hotărârii Plenului nr.9/1993, prin „**îndeplinirea obligațiilor obștești**”, se înțelege „îndeplinirea de către cetățeni a îndatoririlor obștești care le sunt special încredințate, precum și acțiunile în interesele societății sau ale unor cetățeni aparte (curmarea contravențiilor, informarea organelor puterii despre infracțiunile săvârșite sau care se pregătesc etc.)”. Analizând această definiție, putem fi de acord cu E.L. Tamojnik că îndeplinirea obligațiilor obștești poate fi de două tipuri: 1) îndeplinirea în baze obștești a obligațiilor obștești special încredințate; 2) îndeplinirea din proprie inițiativă a acțiunilor în interesele societății sau ale unor cetățeni aparte [86].

Privitor la primul tip, se are în vedere participarea victimei la activitatea gărzii populare, a comitetului de imobil (de stradă), a mișcării obștești, a organizației pacifiste, a organizației de apărare a drepturilor omului, a organizației de femei, de veterani, de invalizi, de tineret sau de copii, a societății științifice, tehnice, ecologice, cultural-educative, sportive, a altei societăți benevole, a uniunii de creație, a comunității național-culturale, a altei asociații obștești. Nu este obligatoriu ca victima să fie membru al unei asociații obștești. Important este să nu presteze muncă salariată în cadrul unei asemenea asociații. Prestând munca salariată, victima își îndeplinește obligațiile de serviciu, nu cele obștești.

Cel de-al doilea tip al îndeplinirii obligațiilor obștești presupune îndeplinirea din proprie inițiativă a acțiunilor în interesele societății sau ale unor cetățeni aparte. Se au în vedere acțiunile de legitimă apărare a altei persoane sau a unui interes public, de reținere a infractorului (a contravenientului), de denunțare a infracto-

rului (a contravenientului), de criticare a neajunsurilor la adunarea colectivului de muncă, de renunțare de a participa la săvârșirea infracțiunii (a contravenției) etc.

În continuare, ne vom concentra atenția asupra înțelesului sintagmei „în legătură cu îndeplinirea obligațiilor de serviciu sau obștești”, utilizate la lit.d) alin.(2) art.145 CP RM.

În primul rând, este necesară stabilirea legăturii cauzale dintre îndeplinirea obligațiilor de serviciu sau obștești / obligațiilor de serviciu, pe de o parte, și săvârșirea omorului, pe de altă parte. În acest sens, este edificantă următoarea speță din practica judiciară rusă: *K. a fost condamnat pentru tentativă de omor al lui Iu., săvârșită în legătură cu îndeplinirea de către ultimul a obligațiilor obștești. În fapt, cei doi își executau pedeapsa de privațiune de libertate în una din instituțiile penitenciare, situate în Republica Tatarstan. Prima instanță a considerat că Iu. și-a îndeplinit obligațiile obștești atunci când, din inițiativa organizațiilor de autoadministrare ale condamnaților (din care făcea parte și Iu.), K a fost plasat de mai multe ori în celula izolatorului disciplinar. În realitate, Iu. a fost numit șef de echipă a detașamentului nr.10 la 5.02.1996. K. a fost transferat în acest detașament în august 1997. Până la acest moment, a fost sancționat disciplinar din inițiativa organizațiilor de autoadministrare a condamnaților din detașamentele nr.4 și 7. În timpul aflării sale în detașamentul nr.10, K. nu a fost supus nici unei sancțiuni disciplinare [87].*

Atunci când se referă la omorul săvârșit din răzbunare, O.S. Kapinus se referă, inclusiv, la omorul săvârșit din răzbunare pentru îndeplinirea de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești [88]. Aceasta însă nu înseamnă că doar un asemenea motiv poate determina săvârșirea omorului prevăzut la lit.d) alin.(2) art.145 CP RM. Ne situăm pe aceleași poziții cu A.A. Tolkacenko, care consideră că nu numai răzbunarea constituie motivul infracțiunii care este comisă în legătură cu îndeplinirea de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești [89].

Această părere devine mai clară după ce luăm cunoștință cu cele afirmate de A.Boroi, vizavi de prevederile de la lit.f) art.175 din Codul penal român, care stabilesc răspunderea pentru omorul săvârșit în legătură cu îndeplinirea îndatoririlor de serviciu sau publice ale victimei: „Textul de lege nu pretinde simultaneitatea și nici măcar concordanța în timp între calitatea deținută de victimă și din care decurg îndatoririle de serviciu, pe de o parte, și momentul săvârșirii infracțiunii, pe de altă parte. Este suficient ca fapta să fie în legătură cu îndatoririle de serviciu ale victimei, indiferent dacă aceasta s-a aflat în exercitarea obligațiilor de serviciu chiar în momentul faptei, ori aceste atribuții au fost executate în trecut, înainte de săvârșirea faptei” [90].

Luând în considerație cele menționate, expresia „în legătură cu”, din dispoziția de la lit.d) alin.(2) art.145 CP RM, trebuie interpretată în sensul că omorul poate fi săvârșit: 1) până la îndeplinirea obligațiilor de serviciu sau obștești (în scopul neadmiterii); 2) în momentul îndeplinirii obligațiilor respective (în scopul reprimării); 3) după îndeplinirea acelor obligații (din răzbunare).

Corespunzător celor trei ipoteze, I.S. Petrova folosește noțiunile: 1) „omorul preventiv”; 2) „omorul represiv”; 3) „omorul răzbunător” [91]. Nu agreăm o asemenea terminologie, ce nu poate reflecta decât parțial esența juridică a celor trei ipoteze enunțate mai sus. În cele ce urmează ne vom referi pe rând la fiecare din aceste ipoteze:

1) omorul este săvârșit până la îndeplinirea de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești, în scopul neadmiterii îndeplinirii acestora

În acest caz, fie victima nu a început să-și îndeplinească obligațiile de serviciu sau obștești, fie nu a fost constituită autoritatea publică, întreprinderea, instituția sau organizația în care va activa victima. În aceste condiții, este necesar ca victima să aibă posibilitatea reală să îndeplinească în viitorul apropiat obligațiile de serviciu sau obștești (această împrejurare fiind conștientizată de făptuitor). Această posibilitate reală apare pe fondul trenării în unele cazuri a începerii îndeplinirii de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești. Astfel, de exemplu, conform alin.(2) art.58 al Codului muncii, contractul individual de muncă își produce efectele din ziua semnării, dacă contractul nu prevede altfel.

Dimpotrivă, circumstanțele agravante analizate nu pot fi aplicate, dacă victimei îi lipsește posibilitatea reală să îndeplinească în viitorul apropiat obligațiile de serviciu sau obștești. De exemplu, se va aplica răspunderea pentru omorul neagravată, în cazul în care este omorât colegul de serviciu care a promis că-l va concedia pe făptuitor pentru lipsele nemotivate de la locul de muncă, în eventualitatea în care va deveni cândva șeful acestuia.

2) omorul este săvârșit în momentul îndeplinirii de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești, în scopul reprimării victimei pentru îndeplinirea acestora

Această ipoteză presupune două situații. În prima din ele, omorul este săvârșit în timpul îndeplinirii nemijlocite de către victimă a unor obligații de serviciu sau obștești concrete. În alți termeni, omorul se săvârșește la locul de muncă (de activitate obștească) a victimei și în timpul de muncă a acesteia (de exemplu, omorul șefului de către subaltern, în timpul recepției în cabinetul șefului, când acesta solicită subalternului explicații în legătură cu lipsele nemotivate de lungă durată de la locul de muncă, în vederea concedierii ulterioare a subalternului).

În cea de-a doua situație, omorul este săvârșit în timpul îndeplinirii de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești, îndeplinirea implicând totalitatea acțiunilor îndreptate spre atingerea unui anumit rezultat peste un timp anumit. Spre deosebire de prima situație, cea de-a doua se referă la săvârșirea omorului nu neapărat la locul de muncă și nu neapărat în timpul de muncă (de exemplu, omorul șefului de către subaltern, atunci când șeful, în pofida opoziției unor lucrători, pregătește întreprinderea pentru privatizare (perfectează documentele necesare, convinge membrii colectivului de muncă în necesitatea privatizării, organizează efectuarea controlului de audit etc.).

Nu se exclude nici situația intermediară, îmbinând caracteristicile celor două situații prevăzute mai sus (de exemplu, omorul șefului de către subaltern, atunci când are loc procesul de privatizare, săvârșit în timpul adunării generale a colectivului de muncă, pentru a compromite nu doar desfășurarea adunării, dar și a privatizării în ansamblu).

3) omorul este săvârșit după îndeplinirea de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești, din răzbunare pentru îndeplinirea acestora

Și în această ipoteză putem deosebi câteva situații. Astfel, în prima situație, omorul este săvârșit din răzbunare pentru o acțiune concretă a victimei (concedierea din serviciu, exmatriculare, prezentarea depozițiilor ca martor al acuzării etc.). În cea de-a doua situație, omorul are la bază răzbunarea pentru atitudinea exigentă față de îndeplinirea în general a obligațiilor de serviciu sau obștești (în opinia făptuitorului, persecuția nedreaptă, lipsa unei creșteri de carieră, refuzul nemotivat de premiere, darea unor referințe negative privind calitățile sale profesionale etc.).

În funcție de statutul victimei, ipoteza analizată presupune următoarele trei varietăți:

a) omorul săvârșit asupra persoanei care continuă să-și îndeplinească obligațiile de serviciu sau obștești, pentru care este omorâtă;

b) omorul săvârșit asupra persoanei care îndeplinește alte obligații de serviciu sau obștești, decât cele pentru care este omorâtă;

c) omorul săvârșit asupra persoanei care, la momentul săvârșirii omorului, nu mai îndeplinește nici un fel de obligații de serviciu sau obștești (dacă victima este pensionar, neangajat în câmpul muncii etc.).

În ipoteza pe care o examinăm, pentru calificarea faptei nu are însemnătate timpul ce s-a scurs din momentul îndeplinirii obligațiilor de serviciu sau obștești. Este un termen „imprescriptibil”, limitat doar de durata vieții victimei și a făptuitorului. Acest termen nu se confundă cu termenul de prescripție a răspunderii penale pentru omor, care este un termen de o cu totul altă natură și care începe să curgă din momentul săvârșirii acestei infracțiuni (nu din momentul îndeplinirii de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești).

Dintr-o altă perspectivă, menționăm că, în acord cu pct.12 al Hotărârii Plenului nr.9/1993, va fi calificat ca omor, săvârșit în legătură cu îndeplinirea de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești, omorul săvârșit cu scopul de a împiedica activitatea legală a victimei la îndeplinirea îndatoririlor de serviciu sau obștești, precum și din alte motive de răzbunare pentru o asemenea activitate.

Așadar, trebuie oare să aibă caracter legitim activitatea victimei infracțiunii de omor prevăzute de lit.d) alin.(2) art.145 CP RM?

După C.Barbu, este indiferent dacă victima omorului, săvârșit în astfel de circumstanțe, își exercită obligațiile legal sau abuziv [92]. În același făgaș, A.Boroi nu este de acord cu soluția pronunțată de practica judiciară, când nu s-a reținut circumstanța săvârșirii omorului în legătură cu îndeplinirea îndatoririlor de serviciu sau publice ale victimei (lit.f) art.175 al Codului penal român), în acel caz când un ofițer de poliție a fost omorât în legătură cu modul abuziv în care a procedat, pălmuind și amenințând făptuitorul care a refuzat să se legitimeze [93]: „Din modul cum se exprimă legiuitorul, pare să rezulte că în toate cazurile de omor în legătură cu îndeplinirea îndatoririlor de serviciu ale victimei operează agravanta, deoarece nu face nici o deosebire după cum victima și-a îndeplinit corect ori incorect obligațiile de serviciu. Pericolul sporit al faptei

de omor în aceste cazuri constă în aceea că autorul acționează condus de dorința de a se răzbuna pe victimă, dar nu pentru o neînțelegere personală, ci din cauza felului în care aceasta își exercită, în general, atribuțiile de serviciu” [94].

De o altă părere este T.Toader: „Agravanta nu este aplicabilă în cazul în care victima și-a depășit atribuțiile de serviciu comportându-se în mod abuziv. De exemplu, în practica judiciară agravanta nu a fost reținută în cazul în care victima, având funcția de portar la un cămin, l-a lovit pe inculpat și l-a amenințat cu cuțitul [95] și nici în cazul în care victima, deținând o calitate oficială, a pătruns în locuința inculpatului fără autorizație [96]” [97]. De asemenea, Gh.Diaconescu susține că victima omorului săvârșit în legătură cu îndeplinirea îndatoririlor de serviciu sau publice ale acesteia trebuia „să fi acționat în limitele atribuțiilor sale, și nu în afara acestora, prin abuzarea de prerogativele cu care era investită” [98].

Sprrijinim ultimele două puncte de vedere. Trebuie să aibă caracter legitim activitatea victimei infracțiunii de omor prevăzute de lit.d) alin.(2) art.145 CP RM. Aceasta întrucât victima își îndeplinește obligațiile de serviciu sau obștești. Atunci când victima comite un abuz, ea încalcă obligațiile de serviciu sau obștești, deci nu și le îndeplinește. Prin încălcarea obligațiilor de serviciu sau obștești, victima se situează în afara acestor obligații. Ea nu mai acționează din acel moment ca executant al obligațiilor de serviciu sau obștești, ca reprezentant al autorității publice sau ca militar. Ea acționează pe cont propriu și, ca urmare, nu mai beneficiază de protecția penală aferentă obiectului juridic secundar specific infracțiunii de omor prevăzute de lit.d) alin.(2) art.145 CP RM.

Nu putem fi de acord cu opiniile exprimate de C.Barbu și A.Boroi, consemnate mai sus. În caz contrar, ar trebui să recunoaștem că se înlătură caracterul penal al faptei și atunci când are loc o depășire a limitelor legitimei apărări sau când are loc în exces în reținerea infractorului. Căci persoana care comite astfel de abuzuri ar trebui, în opinia celor doi autori, să fie privită ca îndeplinindu-și obligațiile obștești (publice). Ceea ce nu putem accepta. Pentru aplicarea circumstanțelor agravante stabilite la lit.d) alin.(2) art.145 CP RM, este necesar a determina că omorul a fost săvârșit în legătură cu îndeplinirea legitimă a obligațiilor de serviciu sau obștești.

S.A. Iakovleva consideră că activitatea reprezentanților autorității publice este legitimă, dacă: 1) nu depășește limitele atribuțiilor conferite; 2) se îndeplinește cu respectarea ordinii stabilite de lege [99]. Extrapolând, putem spune că caracterul legitim al îndeplinirii obligațiilor de serviciu sau obștești există în cazul în care conduita victimei a fost conformă cu cerințele și regulile serviciului respectiv, cu normele etice și nu a constituit o încălcare a legii, cu atât mai puțin – o infracțiune.

Tocmai de aceea, conform lit.a) art.8 al Legii Republicii Moldova cu privire la gărzile populare, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 6.02.1997 [100], membrul gărzii populare este obligat, printre altele, să respecte cu strictețe legislația în vigoare. Potrivit lit.a) pct.6 al Codului de etică și deontologie al polițistului, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.481 din 10.05.2006 [101], legalitatea presupune că, în toate acțiunile lor, angajații poliției sunt obligați să respecte cu strictețe legea, drepturile, libertățile constituționale și fundamentale ale persoanei, în corespundere cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, Constituția Republicii Moldova, alte acte legislative și normative în vigoare.

De asemenea, condițiile și limitele aplicării forței, mijloacelor speciale și a armei de foc sunt reglementate la: art.14-17 din Legea Republicii Moldova cu privire la poliție, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 18.12.1990 [102]; pct.204-231 ale Anexei nr.1 la Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Statutului executării pedepsei de către condamnați, nr.583 din 26.05.2006 [103]; art.28-30 ale Legii Republicii Moldova privind activitatea particulară de detectiv și de pază, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 4.07.2003 [104] etc.

În consecință, în fiecare caz, urmează a se stabili dacă nu a fost încălcată vreo normă care statuează caracterul legitim al îndeplinirii de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești.

Referințe:

1. Buletinul Oficial al României. – 1968. – Nr.79-79bis.
2. Новый Уголовный кодекс Франции. – Москва: Юридический колледж МГУ. – 1993.
3. Уголовный кодекс Голландии / Под ред. Б.В. Волженкина. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
4. Уголовное законодательство Норвегии / Под ред. Ю.В. Голика. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003.

5. Legea pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova. Proiect // www.justice.gov.md
6. Фалько А.Б. Уголовная ответственность за преднамеренное убийство: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Омск, 2006, с.3.
7. Российское законодательство X-XX веков. Том VI / Под общ. ред. О.И. Чистякова. – Москва: Юридическая литература, 1986, с.163.
8. История советского уголовного права / Под ред. А.А. Герцензона, Ш.С. Грингауза, Н.Д. Дурманова, М.М. Исаева, Б.С. Утевского. – Москва, 1947, с.168.
9. Злобин Г.А., Никифоров Б.С. Умысел и его формы. – Москва: Юридическая литература, 1972, с.52.
10. Codul penal al Republicii Moldova. Proiect. – Chișinău: Garuda-Art, 1999, p.70.
11. Loghin O., Toader T. Drept penal român. Partea Specială. – București: Șansa, 1999, p.82.
12. Curtea Supremă de Justiție a României, secția penală, decizia nr.2672 din 18.05.2002 // www.scj.ro
13. Curtea Supremă de Justiție a României, secția penală, decizia nr.2333 din 20.05.2003 // www.scj.ro
14. Înalta Curte de Casație și Justiție a României, secția penală, decizia nr.4582 din 3.08.2005 // www.scj.ro
15. Curtea Supremă de Justiție a României, secția penală, decizia nr.1014 din 9.06.1993 // Crișu Șt., Crișu E.D. Codul penal adnotat cu practică judiciară (1989-1999). – Curtea de Argeș: Argessis Print, 1999, p.417.
16. Ibidem, p.422.
17. Toader T. Drept penal. Partea Specială. – București: Hamangiu, 2007, p.35.
18. Hotca M.A. Codul penal. Comentarii și explicații. – București: C.H. Beck, 2007, p.273.
19. Toader T. Op. cit., p.36.
20. Diaconescu Gh. Infrațiunile în Codul penal român. Vol.I. – București: Oscar Print, 1997, p.160.
21. Mircea I. Vinovăția în dreptul penal. – București, 1998, p.122.
22. Bulai C. Manual de drept penal. Partea Generală. – București: ALL, 1997, p.162.
23. Botnaru S., Șavga A., Grosu V., Grama M. Drept penal. Partea Generală. – Chișinău: Cartier, 2005, p.207-208.
24. Barbăneagră A., Berliba V., Gurschi C. și alții. Codul penal comentat și adnotat. – Chișinău: Cartier, 2005, p.33.
25. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть Общая. Том I. – Санкт-Петербург, 1902, p.400.
26. Курс уголовного права. Часть Общая. Том I / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – Москва: Зерцало, 1999, с.315.
27. Энциклопедия уголовного права. Том 4. Состав преступления. – Санкт-Петербург: СПб ГКА, 2005, с.687.
28. Таганцев Н.С. Op. cit., p.401.
29. Ткаченко В.И. Ответственность за умышленные преступления против жизни и здоровья, совершенные в состоянии аффекта. – Москва, 1979, p.27.
30. Hotca M.A. Op. cit., p.948.
31. Ibidem.
32. Basarab M. Drept penal. Partea Generală. Vol. II. – Iași: Chemarea, 1995, p.182.
33. Boroi A., Gorunescu M., Popescu M. Dicționar de drept penal. – București: ALL Beck, 2004, p.321.
34. Dicționar juridic selectiv / Sub red. lui S.Ghimpu. – București: Albatros, 1985, p.451.
35. Познышев С.В. Особенная часть русского уголовного права. – Москва, 1912, p.7.
36. Таганцев Н.С. Op. cit., p.400.
37. Se are în vedere Codul penal „Alexandru Ioan Cuza”. – *A se vedea*: Hamangiu C. Codul general al României. Legi uzuale. Vol.I. Codul penal. – București, 1914.
38. Barbu C. Ocrotirea persoanei în dreptul penal al României. – Craiova: Scrisul românesc, 1977, p.111.
39. Фалько А.Б. Op. cit., p.23-.
40. Diaconescu Gh. Op. cit., p.160.
41. Înalta Curte de Casație și Justiție a României, secția penală, decizia nr.1730 din 17.03.2006 // www.scj.ro
42. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.41re-82/2005 din 21.11.2005 // Moldlex
43. Curtea de Apel Timișoara, decizia nr.168/A/1995 // Revista de drept penal. – 1995. – Nr.4. – P.150.
44. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.1ra-437/2004 // Moldlex
45. Loghin O., Toader T. Op. cit., p.83.
46. Энциклопедия уголовного права. Том 4, p.687-688.
47. Таганцев Н.С. Op. cit., p.400.
48. Никифоров А. Ответственность за убийство в современном уголовном праве: квалифицированное убийство // Уголовное право. – 1999. - №3. - С.50-56.
49. Волков Б.С. Мотивы преступлений (уголовно-правовое и социально-психологическое исследование). – Казань, 1982, с.42.
50. Уголовный кодекс Республики Беларусь / Под ред. Б.В. Волженкина. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
51. Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (mai 1974-iulie 2002). – Chișinău, 2002, p.304-312.
52. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.4-1r/a-8/2002 din 29.04.2002 // Moldlex

53. Înalta Curte de Casație și Justiție a României, secția penală, decizia nr.2080 din 19.04.2007 // www.scj.ro
54. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. – 2001. – Nr.47-48.
55. Toader T. Drept penal. Partea Generală. – București: Hamangiu, 2007, p.37.
56. О некоторых вопросах судебной практики по делам о преступлениях, предусмотренных ст.105 Уголовного кодекса Российской Федерации // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. – 1999. – №6. – С.37-40.
57. Определение Судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда Российской Федерации от 12 ноября 2007 г. №12-007-22 (Извлечение) // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. – 2008. – №6. – С.27-28.
58. Нафиев С.Х. Корыстное убийство: понятие, виды, квалификация (уголовно-правовые и криминологические аспекты): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Челябинск, 1999, с.15.
59. Попов А.Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.720.
60. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel a Republicii Moldova nr.1a-159/99 din 21.09.1999 // Curtea de Apel. Culegere de practică judiciară (aprilie 1999-mai 2000). – Chișinău, 2000, p.158-159.
61. Нафиев С.Х. Op. cit., p.15.
62. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7.02.2003, №2 «Про судову практику в справах про злочини против життя та здоров'я особи» // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – №1. – С.15-18.
63. Boroi A. Infracțiuni contra vieții. – București: ALL Beck, 1999, p.122.
64. Попов А.Н. Op. cit., p.739.
65. Убийство пассажира водителем автомашины с целью избежать платы за проезд признано совершенным из корыстных побуждений (Извлечение) // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. – 1997. – №6. – С.31-32.
66. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.1ca-27/2002 din 5.03.2002 // Moldlex
67. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.1ca-95/2003 din 10.06.2003 // Moldlex
68. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.1ra-671/2005 din 25.01.2005 // Moldlex
69. Brînză S., Stati V. Unele reflecții asupra practicii aplicării răspunderii penale pentru omorul intenționat (Partea I) // Revista Națională de Drept. – 2007. – Nr.6. – С.2-6.
70. Barbu C. Ocrotirea persoanei în dreptul penal al României. – Craiova: Scrisul românesc, 1977, p.115.
71. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.1ca-83/2002 din 9.04.2002 // Moldlex
72. Boroi A. Op. cit., p.122.
73. О некоторых вопросах судебной практики по делам о преступлениях, предусмотренных ст.105 Уголовного кодекса Российской Федерации // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. – 1999. – №6. – С.37-40.
74. Капинус О.С. Убийства: мотивы и цели. – Москва: ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2003, p.88.
75. Boroi A. Op. cit., p.122.
76. Андреева Л.А. Квалификация убийств, совершенных при отягчающих обстоятельствах. – Санкт-Петербург, 1998, с.25.
77. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel a Republicii Moldova nr.1a-763/97 din 20.11.1997 // Curtea de Apel. Culegere de practică judiciară (august 1996-aprilie 1999). – Chișinău, 1999, p.139-140.
78. Barbu C. Ocrotirea persoanei în dreptul penal al României. – Craiova: Scrisul românesc, 1977, p.73.
79. Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (mai 1974-iulie 2002). – Chișinău, 2002, p.304-312.
80. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. – 2007. – Nr.184-187.
81. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. – 2003. – Nr.159-162.
82. Бородин С.В. Преступления против жизни. – Москва: Юристъ, 1999, p.124.
83. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. – 1994. – Nr.2.
84. Попов А.Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003, с.171.
85. Monitorul Oficial al Republicii Moldova. – 2002. – Nr.82-86.
86. Таможник Е.Л. Преступления против законной деятельности представителей власти: уголовно-правовой и криминологический аспекты: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Тамбов, 2006, с.5.
87. Постановление Президиума Верховного Суда Российской Федерации №715П2004 от 3.11.2004 об изменении приговора и переквалификации действий осужденного с ч.(3) ст.30 и п. «б», «ж» ст.105 Уголовного кодекса Российской Федерации на ч.(3) ст.30 и ч.(1) ст.105 Уголовного кодекса Российской Федерации, и

- исключения указания о назначении наказания на основании ст.41 Уголовного кодекса Российской Федерации // www.inpravo.ru
88. Капинус О.С. Убийства: мотивы и цели. – Москва: ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004, с.125-127.
89. Толкаченко А.А. Проблемы субъективной стороны преступления в практике военных судов // www.vsrfl.ru/print_page.php?id=2606
90. Boroî A. *Infraçiuni contra vieții*. – București: ALL Beck, 1999, p.130.
91. Петрова И.С. Ответственность по уголовному законодательству России и зарубежных стран за убийство при отягчающих обстоятельствах, относящихся к личности потерпевшего: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Самара, 2007, с.14.
92. Barbu C. *Op. cit.*, p.73.
93. Tribunalul Suprem, secția penală, decizia nr.509/1980 // *Revista română de drept*. – 1981. – Nr.1. – P.69.
94. Boroî A. *Op. cit.*, p.129.
95. Tribunalul Suprem, secția penală, decizia nr.509/1980 // *Revista română de drept*. – 1981. – Nr.1. – P.69.
96. Tribunalul Suprem, secția penală, decizia nr.2777/1974, *citat de* Grigoraș J. Examen teoretic al practicii Tribunalului Suprem în materia unor împrejurări care determină formele calificate sau deosebit de grave ale infracțiunii de omor // *Revista română de drept*. – 1975. – Nr.8. – P.33.
97. Toader T. *Drept penal. Partea Specială*. – București: Hamangiu, 2007, p.40.
98. Diaconescu Gh. *Infraçiunile în Codul penal român*. – București: Oscar Print, 1997, p.167.
99. Яковлева С.А. *Op. cit.*, p.7.
100. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. – 1997. – Nr.22-23.
101. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. – 2006. – Nr.75-78.
102. *Veștile Sovietului Suprem al RSS Moldovenești*. – 1990. – Nr.12.
103. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. – 2006. – Nr.91-94.
104. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. – 2003. – Nr.200-203.

Prezentat la 21.09.2009

MOTIVAȚIE-SATISFACTIE-PERFORMANȚĂ

Vasile ONICOV

Catedra Sociologie

This article is about one of the fundamental problems from industrial sociology and sociology of organizations – the problem of relation between motivation, satisfaction and performance. The author treats the problem that appear in stabilization of this relation, the causes that determine the motivation and satisfaction and the necessary conditions for obtaining high performance.

Ca formă de activitate umană, cea mai înaltă munca și concepțiile despre importanța ei în viața omului a cunoscut o evoluție esențială. Prin proiectarea nevoilor umane concret determinate în spațiul complexității determinismului social a devenit posibilă explicarea muncii ca o activitate socialmente utilă, care comportă cheltuirea energiei individuale în scopul producerii de valori materiale și spirituale care generează satisfacții individuale și colective. Această analiză a nevoilor, care stau la baza activității omenești, constituie o încercare valoroasă pentru interpretarea categoriei de motivație.

Termenul *motivație* provine de la latinescul *movere*, care înseamnă *mișcare*. Pornind de aici, am putea deduce că orice ce pune în mișcare comportamentul individului s-ar înscrie în sfera motivației.

În sens extins, prin *motivație* se înțelege motivarea intervenită în sfera de echilibru a organismului uman care îl determină să acționeze într-un anumit mod până la reducerea sau eliminarea dezechilibrului apărut.

În sens restrâns, prin *motivație* se înțelege ansamblul de factori sau imbolduri interne și externe, care determină modificarea comportamentului uman, indiferent de faptul dacă și în ce măsură aceste imbolduri (mobiluri) sunt conștiente de indivizii umani.

Deci, motivația desemnează starea internă de necesitate a organismului, care orientează și dirijează comportamentul individului în direcția satisfacției și, totodată, a înlăturării ei. În cazul dat, este vorba de o serie de trebuințe, tendințe, dorințe etc., care mobilizează, diminuează și determină organismul să desfășoare un astfel de comportament care să ducă la satisfacerea lor adecvată.

Motivația reprezintă modalitățile de valorizare și de valorificare a unor stimuli fie reali, virtuali sau iluzorii, care orientează și declanșează direct acțiunea umană spre un scop. În acest sens, motivația oferă răspuns la întrebarea „de ce?”. Astfel, putem avea ca aspirație promovarea în muncă, care se explică prin motivații, anume ca: „să fiu apreciat mai bine”, „să am putere”, „să câștig mai bine”, „să am o mai mare siguranță în muncă” etc.

La baza motivației stau o serie de motive, ele fiind specifice atât pentru fiecare tip de activitate în parte, cât și pentru fiecare individ. **Motivul** este impulsul intern ce apare sub forma unui ansamblu de semnale despre o stare de necesitate apărută la un moment dat, care obligă la acțiune, iar apoi dirijează acțiunea spre un obiectiv anume, prin a cărui atingere să se elimine starea de necesitate. Deci, prin *motiv* se înțelege starea de a fi predispus, de a fi gata, de a fi înclinat într-un mod sau altul spre acțiune. Motivul este mijlocul cu ajutorul căruia un individ, care se află într-o situație sau alta, își explică și își argumentează comportamentul.

Activitatea omului se bazează concomitent pe mai multe motive sau pe un nucleu motivațional, care are o structură ierarhică. Această structură diferă în funcție de situațiile de muncă concrete, printre care: situația de a alege specialitatea sau locul de muncă; situația legată de schimbarea locului de muncă sau a profesiei; situația inovatoare legată de schimbarea caracteristicilor mediului de muncă; situația de conflict etc.

Motivația, ca stare internă, se caracterizează și se exprimă întotdeauna prin comportament. Numai că relația nu este liniară, univocă, în sensul că un motiv generează același comportament. Dimpotrivă, cele mai frecvente sunt situațiile în care un motiv generează comportamente diferite sau motive diferite, conduc la același comportament. Rare sunt cazurile când într-o situație oarecare s-ar putea vorbi despre prezența doar a unui singur motiv. Dar chiar de ar fi așa, acel motiv „unic” ar avea caracteristici diferite la persoane diferite sau la una și aceeași persoană în situații diferite.

Motivele se diferențiază între ele printr-o serie de parametri, cum ar fi:

- ✓ *intensitatea* – unele motive sunt mai puternice, altele mai puțin puternice;
- ✓ *durata* – unele motive motivează individul pe perioade mai scurte, altele pe perioade mai lungi;

✓ **gradul de conștientizare** – unele motive sunt mai conștientizate și mărturisite, altele mai puțin conștientizate și nemărturisite, ascunse, implicite;

✓ **realismul** – unele motive sunt reale, autentice, altele – aparent reale;

✓ **ponderea lor** – unele motive sunt dominante, altele secundare;

✓ **corelația** – unele motive se află în relație de colaborare, altele în relație de conflict [1].

Motivul îndeplinesc o serie de funcții, printre care:

- **orientarea** – motivul îndrumă comportamentul individului în situație de alegere a variantelor comportamentului;

- **formarea sensului** – motivul determină prin sine semnificația subiectivă, a comportamentului respectiv pentru individ, evidențiind sensul personal;

- **intermedierea** – motivul apare la interacțiunea stimulentei interne și externe, mijlocind influența lor asupra comportamentului;

- **mobilizarea** – motivul mobilizează forțele organismului individului;

- **justificarea** – în motiv se conține atitudinea individului față de modelul, etalonul comportamentului cuvenit, normat din afară, față de norma socială și morală.

Cele mai multe teorii ale motivației au identificat și descris principalele condiții ce pot influența **setul de necesități** ale unui individ prin raportare la:

- *mediu/ereditate;*

- *nivelul de instrucție/educație;*

- *concepția despre sine a individului;*

- *experiența de viață* [2].

Interacțiunea dintre condițiile sau factorii ce influențează setul de necesități ale unui individ va conduce, mai departe, la alegerea obiectivului sau obiectivelor ce vor permite satisfacerea lor.

Procesul de satisfacție a unui motiv sau grup de motive este determinat de corelarea valorilor **funcției hedonice**, care exprimă măsura satisfacției, cu valorile **funcției de risc** date de ansamblul condițiilor și restricțiilor care trebuie luate în considerație înainte de a da curs comportamentului de satisfacere a motivului sau a complexului motivațional.

Teoriile centrate pe explicarea comportamentului prin considerarea proceselor motivării au determinat că participarea în muncă nu este o simplă consecință a acțiunii unuia sau mai multor motive. M.Vlăsceanu structurează condițiile care influențează motivațiile prin muncă pe patru niveluri:

- *dezvoltarea personală;*

- *cultura muncii;*

- *organizarea și infrastructura tehnico-economică a muncii;*

- *situația de muncă sau situațiile concrete ale activității de muncă* [3].

Complexul motivațional este determinat de o serie de factori, care au fost clasificați în două categorii:

1) **factori intrinseci**: utilizarea și dezvoltarea capacităților creatoare de muncă; pasiune pentru profesia aleasă; conținutul muncii; autonomia și responsabilitatea în muncă; posibilități de perfecționare profesională, de îmbogățire a cunoștințelor și deprinderilor profesionale; oportunități de promovare profesională;

2) **factori extrinseci**: climatul interpersonal din colectivul de muncă; apropierea de casă a locului de muncă; relațiile cu superiorii; retribuția; timpul liber; facilitățile oferite de locul de muncă; prestigiul social al profesiei; prestigiul social al întreprinderii [4].

Există diverse criterii de diferențiere a motivației. Putem distinge motivațiile **extrinseci** de cele **intrinseci** [5]. După conținutul lor, motivațiile pot fi: *economice, profesionale, psihosociale* [6].

De-a lungul timpului motivația a fost explicată din diferite perspective ce au accentuat fie necesitățile sau instinctele biologice, fie necesitățile sociale, fie scopurile sau valorile, pe care oamenii le dezvoltă prin raportarea la muncă etc. Totodată, unele teorii s-au preocupat de descoperirea factorilor ce generează atât motivația, cât și satisfacția în muncă, acordând un interes special analizei relației dintre motivație, satisfacție și performanță [7].

Satisfacția reprezintă starea subiectivă de împlinire a unor cerințe de viață prin valorizarea (evaluarea, selectarea, ierarhizarea) faptelor și evenimentelor petrecute în viața omului [8].

Satisfacția posedă o serie de trăsături: este o stare „de moment” ce se manifestă permanent în raport cu faptele și evenimentele din viața omului; este cultural determinată; aceleași fapte și evenimente sunt valorizate diferit în raport cu sistemul de valori, credințe, aspirații etc. ale oamenilor; influențează comportamentul uman [9].

Satisfacția muncii este influențată, în sens pozitiv sau negativ, facilitator sau perturbator, de o multitudine de factori. L.Porter și R.Steers clasifică sursele satisfacției muncii în patru categorii relativ dependente, ce reprezintă patru niveluri din organizație:

✓ **factorii organizaționali largi:** oportunitățile de promovare; politicile și procedurile organizației; structura organizației;

✓ **factorii legați de mediul imediat al muncii:** stilul de supraveghere; participarea la luarea deciziilor; mărimea grupului de indivizi; relațiile cu colegii; condițiile de muncă;

✓ **factorii legați de conținutul muncii sau de activitățile actuale de la locul de muncă:** raza de acțiune a slujbei; claritatea rolului;

✓ **factorii personali, caracteristici ce diferențiază o persoană sau alta:** vârsta; vechimea în muncă; personalitatea.

M.Zlate grupează factorii satisfacției muncii în trei categorii:

✓ **factorii organizaționali:** condițiile de muncă; munca în sine; promovarea;

✓ **factorii de grup:** coeziunea; moralul grupului; relațiile cu colegii; relațiile cu șefii;

✓ **factorii personali:** vârsta; sexul; rasa; etnia; vechimea în muncă; nivelul de instruire profesională; experiența etc. [10].

Corelația dintre muncă, motivație și satisfacție este dinamică, evaluând odată cu dezvoltarea calitativă a tehnologiilor, a organizării muncii, cu dezvoltarea socială generală sau cu creșterea gradului de civilizație. Un factor deosebit în motivarea pozitivă a individului îl constituie și performanța obținută în muncă.

Performanța reprezintă rezultatele activității raportate la un etalon: rezultatele unui alt grup sau unități industriale sau media acestor rezultate [11].

Performanțele reprezintă ansamblul performanțelor, atât al celor individuale, cât și ale organizației.

O activitate performantă conduce nu doar spre o mai mare încredere în forțele proprii, ci educă și convingerea în faptul că personalul muncitor din colectiv acordă o valoare pozitivă muncii individuale ca parte inseparabilă a eforturilor colective. În democrație valorizarea pozitivă a muncii reprezintă o sarcină educațională imanentă fiecărei structuri organizatorice.

Între părerile autorilor cu privire la definirea sau la stabilirea relației dintre motivație și satisfacție nu există un acord comun [12]. Acest fapt este explicabil. El se datorează, fără îndoială, complexității fenomenelor respective (motivației și satisfacției), naturilor uneori foarte asemănătoare, alteori foarte diferite. Într-un fel, fiecare dintre autori are dreptate, ei subliniind un aspect plauzibil al fenomenelor analizate. Se pierde însă din vedere unitatea lor și, mai ales, interacțiunea dintre ele. În relațiile dintre motivație și satisfacție, M.Zlate consideră a evidenția ca esențiale trei momente:

– starea de satisfacție/insatisfacție este un indicator al motivației, mai bine spus, al modului ei eficient sau ineficient de realizare;

– motivația și satisfacția apar într-o dublă calitate: cauză și efect;

– atât motivația, cât și satisfacția se raportează împreună la performanța activității pe care o pot influența – fie pozitiv, fie negativ [13].

Relația dintre satisfacție și performanță este la fel de controversată, chiar și mai controversată decât celelalte două (motivație-performanță, motivație-satisfacție). R.Steers susține că în legătură cu această relație au fost avansate trei puncte de vedere: 1) satisfacția cauzează performanța; 2) performanța cauzează satisfacția; 3) recompensele intervin între satisfacție și performanță.

Într-adevăr, relația dintre performanță și satisfacție produce o serie de probleme, printre care determinarea: cauzelor care determină satisfacția; factorilor ce influențează satisfacția; măsurilor și soluțiilor care ar putea fi luate pentru creșterea satisfacției și pentru creșterea ponderii acesteia asupra sporirii performanței.

La început, cercetările privind motivația, satisfacția și legătura lor cu performanța obținută au creat un model explicativ destul de plauzibil al producerii performanțelor de către satisfacție. Se credea, în mod eronat, că între satisfacție și performanță există o relație simplă, direct proporțională, că satisfacția este cauza directă, imediată și nemijlocită a performanței obținute în cadrul grupului. Insatisfacția este un demotivator, generează atitudini negative față de muncă, susține asumarea de responsabilități. Deci, dacă vrem să creștem performanța, trebuie să acționăm asupra satisfacției în muncă, care este unul dintre determinanții săi cauzali.

Însă, pe parcursul efectuării multor cercetări empirice s-a demonstrat că între satisfacție și performanță nu există nici o relație simplă și solidă. S-a observat că se poate imagina și un mecanism de producere în sens contrar, tot atât de plauzibil ca primul, și anume: că performanțele ridicate sunt asociate cu recompense atât

economice, cât și social-morale, care, la rândul lor, sunt responsabile de nivelul de satisfacție a muncii. Putem, deci, în acest caz să presupunem, în mod rezonabil, că performanțele sunt cauza nivelului de satisfacție a muncii. S-a ajuns la concluzia că chiar și în cazurile în care s-a depistat o corelație pozitivă între satisfacție și productivitate nu este întotdeauna clar dacă satisfacția cauzează înalta productivitate sau, invers, înalta productivitate produce starea de satisfacție.

Japonezul Toshiwo Doko, spre exemplu, a constatat existența unei corelații pozitive între nivelul motivației și nivelul productivității muncii (performanței). Dintre cele 9 grupuri investigate, 7 care se caracterizau printr-o productivitate ridicată înregistrau și o motivație ridicată și numai 2 dintre ele au productivitate scăzută, dispuneau de o motivație ridicată. La alte 9 grupuri situația era inversă: la 7 dintre grupurile care înregistrau o productivitate scăzută motivația era, de asemenea, scăzută și numai la 2 dintre cele cu productivitatea ridicată s-a întâlnit o motivație redusă.

Deci, satisfacția și motivația pot fi condiții necesare, dar nu și suficiente pentru o productivitate ridicată. Satisfacția acționează asupra productivității doar în cazurile limită, fie când este foarte scăzută, acțiunea având un caracter negativ, fie când este foarte ridicată, peste nivelul aspirațiilor, acțiunea sa având un caracter pozitiv. Când se află la un nivel considerat normal, satisfacția are o influență nesemnificativă asupra nivelului performanței atins. Aceasta se explică prin faptul, menționat mai sus, că asupra relației dintre satisfacție și performanță acționează o mulțime de factori (morali, economici, tehnici, psihosociali).

Evidența caracterului, mult mai complex decât se crezuse inițial, a impus necesitatea efectuării unor cercetări pentru căutarea și formularea unor modele teoretice noi pentru descrierea acestei complexități. Spre exemplu, James March și Henri Simon („Les organizations”, Paris, 1964), plecând de la premisa manifestării unui nivel de satisfacție sub așteptările participanților, au elaborat un model care a pus în evidență consecințele pe care nivelul scăzut de satisfacție le are asupra comportamentului organizațional asupra grupului de muncă. Ei pleacă de la următoarele enunțuri:

✓ cu cât satisfacția va fi mai scăzută, cu atât va fi mai intens comportamentul de căutare de programe de activitate care să le înlocuiească pe cele vechi sau să le îmbunătățească;

✓ cu cât mai intens va fi comportamentul de căutare, cu atât mai ridicată va fi valoarea așteptată a recompenselor;

✓ cu cât mai mare va fi valoarea așteptată a recompenselor, cu atât mai mare va fi nivelul de aspirații;

✓ cu cât mai ridicat va fi nivelul de aspirație, cu atât mai scăzută va fi satisfacția realmente obținută.

Aceste enunțuri demonstrează că procesul motivațional generator de satisfacție-însatisfacție nu se desfășoară „în cerc”, ci „în spirală”, starea spre care se tinde fiind cea de echilibru relativ stabil, care conține în sine germele unui nou dezechilibru.

Pentru ca acest model să poată funcționa, J. March și H. Simon consideră că necesită a fi respectate două condiții:

1) indivizii umani să perceapă mediul ca fiind primitor, căutarea de programe mai bune fiind considerată ca urmată de succes. În caz contrar, dacă mediul este perceput ca ostil – comportamentul de căutare de programe noi mai eficiente nu mai apare, iar consecința va fi apariția unor stări nevrotice, ca: agresivitatea, retragerea, alienarea, pasivitatea, sau chiar părăsirea grupului pentru unul mai primitor;

2) comportamentul de căutare să aibă un rezultat pozitiv, în caz contrar modelul neputându-se aplica.

Mergând mai departe, J. March și H. Simon formulează și câteva tipuri de programe de căutare de soluții pentru creșterea satisfacției, printre care:

– retragerea din respectivul grup pentru un același tip de grup, dar mai avantajos, sau înlocuirea acestora cu un grup de alt tip (de exemplu, schimbarea profesiei sau a locului de muncă);

– ridicarea performanței, în condițiile în care aceasta ar fi posibil de realizat și ar duce la ridicarea nivelului de satisfacție;

– alte posibilități de ridicare a nivelului satisfacției în cadrul grupului, fără a ridica performanța, spre exemplu, prin participarea la acțiuni sindicale revendicative. Însă, o asemenea alternativă poate fi efectuată la nivel individual, putând produce efecte negative la nivel de grup.

Alternativa cea mai dorită a se realiza este cea de-a doua.

Însă, deoarece, pe de o parte, starea de satisfacere-însatisfacție este rezultatul unei structuri motivaționale foarte diverse, iar, pe de altă parte, performanța este influențată, la rândul său, de o mulțime de factori, este normal ca între starea de satisfacție-însatisfacție, motivație și nivelul performanței atins la un moment dat, relația să fie variabilă și complexă, greu de determinat.

O altă problemă dificilă este crearea unei astfel de motivații a participanților care ar duce la o obținere de înalte performanțe. Relația dintre cantitatea și calitatea performanțelor și intensitatea motivației nu este direct proporțională. Creșterea intensității motivației, *supramotivarea*, conduce la dezorganizarea personalității umane, la o centrare a atenției asupra elementelor legate de realizarea scopului. Scăderea intensității motivației, *submotivarea*, diminuează angajarea în activitate, reduce nivelul performanțelor, demobilizează participanții. Prin urmare, se impune găsirea unui *optimum motivațional*, ce reprezintă un echilibru între sarcinile de realizat și presiunea exercitată de variate motive.

La momentul de față relația dintre satisfacție și performanță este interpretată mult mai nuanțat. Iată câteva argumente:

✓ satisfacția, deși legată de performanță, nu mai este concepută ca singura ei cauză, ci doar ca una dintre cauzele ei posibile;

✓ relația dintre satisfacție și performanță nu este constantă, ci variază în funcție de o serie de condiții particulare, de exemplu, ea este mai ridicată și puternică în condițiile muncilor complexe, calificate, decât în cazul celor simple, necalificate;

✓ într-un climat de tensiuni și conflicte nu se pot obține creșteri substanțiale și durabile nici ale satisfacției, nici ale performanței;

✓ se caută metode noi de schimbare care să ducă la creșterea concomitentă atât a satisfacției, cât și a performanței [14].

Referințe:

1. Zlate M. Tratat de psihologie organizațional-managerială. Vol.2. - București, 2007, p.390.
2. Vlăsceanu M. Organizații și comportament organizațional. - Iași: Polirom, 2003, p.237.
3. Ibidem, p.246-251.
4. Buzărnescu Șt. Introducere în sociologia organizațională și a conducerii. - București, 1995, p.83.
5. Hoffman O. Sociologia organizațiilor. - București, 2004, p.268-269.
6. Buzărnescu Șt. Op. cit. p.81-83; Zlate M. Op. cit., p.410-434.
7. Despre cele mai semnificative teorii ale motivației și satisfacției, *a se vedea*: Vlăsceanu M. Op. cit., p.238-246; Zlate M. Op. cit., p.448-458.
8. Zamfir C., Vlăsceanu L. Dicționar de sociologie. - București, 1998, p.370. M. Zlate analizează șase definiții. *A se vedea*: Zlate M. Op. cit., p.435-437.
9. Hoffman O. Op.cit., p.262.
10. Zlate M. Op. cit., p.441-442.
11. Cristea D. Psihologia socială. - București, 1992.
12. Zlate M. Op. cit., p.448-458.
13. Ibidem, p.462-463.
14. Ibidem, p.465.

Prezentat la 04.04.2008

FACTORII CARE INFLUENȚEAZĂ RELAȚIILE DIN CADRUL FAMILIEI TINERE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Inga SÎNCHEVICI

Catedra Sociologie

The main issues facing young families in Republic of Moldova are: lack of financial resources for a decent living, lack of own housing or inappropriate living conditions, lack of stable places to work, leaving partner work abroad, etc. From total of 600 interviewed young families only half of them (50.8%) were provided with their own apartment or house. 19.8% should rent an apartment. A significant number (25%) live with their parents. Several previous studies have shown that cohabitation is traumatic for young couples. The most frequently occurring conflicts young families several times per month 22.7%. Depending on the duration of the marriage conflicts occur more frequently each day since the third year of marriage, this can be explained by the fact that in this period most young families already have the first child.

Investigarea științifică a familiei tinere din Republica Moldova este determinată de locul, funcțiile și rolul ei în structura generală a societății. Procesul de cercetare a familiei tinere este important, deoarece permite a identifica modul de funcționare și dezvoltare a ei și de a înainta unele ipoteze privind evoluția socială în viitor.

Prin familie tânără definim perechea conjugală cu copii sau fără ei, la prima căsătorie, cu durata vieții în comun de până la 5 ani, vârsta soților fiind limitată la 30 de ani. În prezentul articol se vor utiliza date preliminare din studiul „Probleme sociale de adaptare a familiei tinere la transformările socioeconomice din Republica Moldova”, obținute prin investigarea a 600 de familii tinere pe un eșantion național. Studiul a fost efectuat de autor cu contribuția Federației Mondiale a Savanților. Metoda utilizată pentru culegerea informației a fost ancheta sociologică.

În Republica Moldova, trecerea la economia de piață a fost și continuă să rămână un proces amplu cu tensiuni, populația fiind expusă la fluctuații puternice și imprevizibile, de la cele socioeconomice care i-au schimbat modul de viață, până la cele psihomorale care i-au schimbat convingerile despre viață. Din punct de vedere social, o serie de instituții și grupuri sociale s-au dezintegrat, și-au pierdut unele principii morale, iar puterea controlului social s-a diminuat. Populația se adaptează greu la reformele economice dominate de procesul liberalizării. Fenomenul migrației forței de muncă peste hotarele țării continuă să ia amploare, fapt care are implicații negative asupra funcționării și stabilității familiei. Colapsul Uniunii Sovietice a înlăturat barierele informaționale și a răspândit valori culturale străine populației Republicii Moldova. Toate acestea au contribuit la destabilizarea situației familiilor tinere din țară, acestea reprezentând categoria cea mai sensibilă la schimbările și transformările socioeconomice.

Toate procesele descrise mai sus au influențat, în primul rând, dinamica nupțialității la vârstele tinere. Constatăm că în perioada 1997- 2007 esențial se majorează numărul primelor căsătorii ale femeilor și bărbaților la vârsta de 25-29 de ani și se reduce aproape cu jumătate numărul celor la vârsta de 16-19 ani atât la persoanele de sex masculin, cât și feminin (*a se vedea* Tab.1). Deși vârsta medie la prima căsătorie în Republica Moldova continuă să fie cu mult mai mică decât în Occident (în 2007 pentru femei era de 23 de ani, iar pentru bărbați de 27 de ani), schimbările în evoluția numărului căsătoriilor la vârstele tinere le putem interpreta ca un răspuns la transformările socioeconomice din țară și la dificultățile pe care le întâmpină familia nou-creată și la care trebuie să facă față singură.

Familiile tinere se caracterizează printr-o primă intrare în lumea unuia față de altul, împărțirea muncilor și obligațiilor în familie, rezolvarea problemelor de trai, financiare și legate de conducerea întregii gospodării, intrarea în rolul de soț/soție, reformarea personalității, procesul preluării experienței de viață, creșterea și maturizarea. Această perioadă a vieții familiale este una dintre cele mai complicate pentru stabilitatea familială. În acest timp se înfiripează sentimentul comun „noi” în locul celui individual de „eu”.

Cercetătorii în domeniu consideră că nu există familie fără conflict. Dacă în familiile adulte sfera conflictelor este limitată, atunci în familia tânără totul constituie motiv pentru confruntare. Drept confirmare este numărul mare de respondenți care au apreciat cât de frecvent apar neînțelegeri cu partenerul de viață. În familiile tinere cel mai frecvent apar conflicte de câteva ori pe lună (22,7%) (*a se vedea* Fig.1). Conflicte apar zilnic, mai frecvent începând cu al treilea an de căsătorie, ceea ce se poate explica prin faptul că în această

perioadă majoritatea familiilor tinere au deja un copil. Astfel, dacă în primul an de căsătorie zilnic se confruntă cu conflicte 2,2% din tinerii căsătoriți, în al doilea an 5,7%, apoi în al treilea 7,2%, aceeași cotă menținându-se în al patrulea și al cincilea an.

Tabelul 1

Căsătorii după vârstă în Republica Moldova (1997-2007)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Căsătorii											
16-19 femei	7417	7004	7517	6378	5809	5355	5453	5163	5078	4690	4492
16-19 bărbați	1315	1120	1080	1054	854	897	905	821	827	752	784
20-24 femei	9010	8970	9905	9276	9275	9883	10455	10293	11065	11425	12235
20-24 bărbați	11258	10984	11757	10129	9587	9565	10065	9581	9951	9994	10411
25-29 femei	2246	2348	2715	2621	2709	3054	2401	2578	3090	3210	3818
25-29 bărbați	4820	4985	5780	5525	5712	6084	6142	6349	6933	7047	7599

Sursa: Anuarul Statistic al Republicii Moldova 1998 - 2008.

S-a stabilit o corelație între frecvența conflictelor și durata cunoașterii înainte de căsătorie. Astfel, cel mai frecvent apar conflicte zilnic între soții la care perioada de cunoaștere a fost de cel mult o lună – 25%; de la 1 lună până la 6 luni – 7,1%; de la 6 luni până la 1 an – 5,1%; de la 1 an până la 3 ani – 2,6%; mai mult de 3 ani – 4,6%. Acest aspect încă odată accentuează necesitatea cunoașterii soților înainte de căsătorie, astfel încât familia să nu fie întemeiată în pripă.

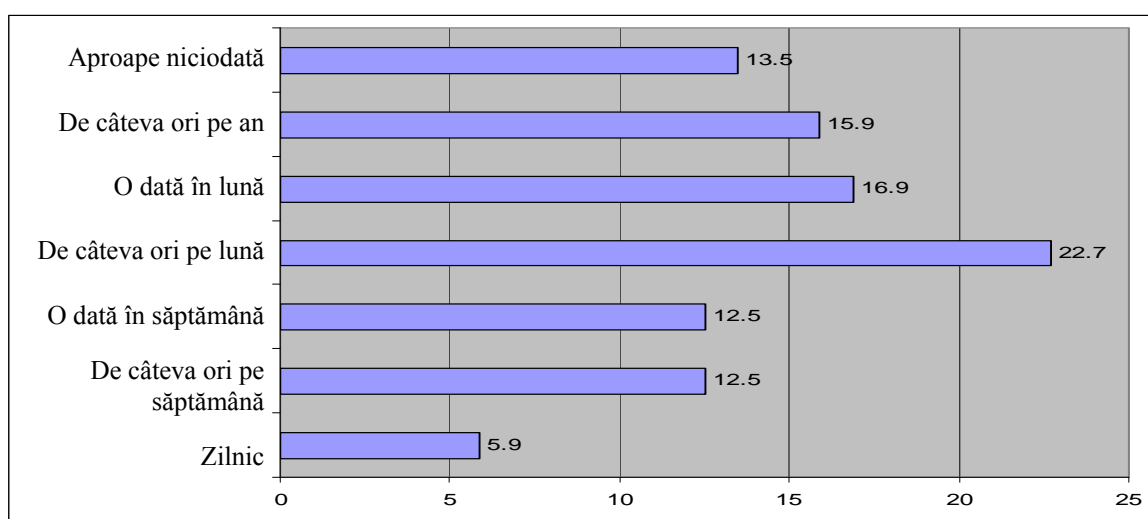

Fig.1. Frecvența conflictelor în familiile tinere intervievate.

O condiție esențială de care trebuie să țină cont tinerii parteneri este că într-un conflict familial nu trebuie ca unul dintre soți să se străduie să câștige. Nedorința unuia dintre parteneri de a ceda implică pierderea soțului/soției, adică a omului iubit. O altă condiție pentru menținerea familiei este ca între parteneri să nu se piardă respectul reciproc. De multe ori însă realitatea demonstrează că unii partenerii nu își rezolvă adecvat conflictele familiale, frecvent ajungând la jigniri sau bătaie. În urma rezultatelor studiului s-a constatat că numai 30,5% adoptă strategia de a discuta calm în timpul unui conflict familial, mai mult de jumătate din respondenți ridică tonul în astfel de situație (52,3%), 11,2% ajung la jigniri, iar 6% recurg chiar la violență. Aceste date le putem explica prin incapacitatea tinerilor soți de a comunica eficient și de a găsi calea spre

compromis pentru a rezolva diferite situații conflictuale, pe fonul înalt al greutăților materiale și de trai, dar și de alte greutăți legate de nașterea copilului. În acest context se evidențiază necesitatea pregătirii tineretului pentru viața de familie, inclusiv necesitatea formării abilităților de a comunica și a rezolva conflictele familiale.

Se consideră că pentru a duce o viață de cuplu într-un mod adecvat sunt necesare câteva condiții: o locuință proprie sau loc de trai separat de părinți, căci astfel se formează o relație trainică, fără implicarea părinților și un loc de muncă bine plătit ce permite satisfacerea necesităților de bază. Anume aceste condiții le lipsesc tinerilor soți și ele constituie principalii factori care periclitează relațiile din cadrul familiei (*a se vedea* Tab.2). Deci, pe lângă faptul că în primii ani de căsătorie tinerii soți trebuie să rezolve problemele adaptării psihologice, privind structura rolurilor, care deloc nu sunt simple, la acestea se mai adaugă și greutățile materiale, precum lipsa banilor, condițiile locative nepotrivite, lipsa locurilor de lucru etc.

Tabelul 2

Factorii care influențează negativ relațiile din cadrul familiei tinere

Factorii	În primul rând (%)	În al II-lea rând (%)	În al III-lea rând (%)	Indicatorul sintetic ¹
Insuficiența banilor	15,0	18,2	16,9	20,9
Condițiile locative nepotrivite	7,3	13,6	13,2	14,44
Gelozia	14,3	6,1	7,6	11,45
Nimic nu influențează	13,2	1,3	-	11,37
Lipsa locurilor de lucru	9,7	9,0	7,6	10,81
Intervenția părinților/socrilor	6,8	9,6	9,3	10,8
Despărțirile frecvente	8,8	7,5	6,2	9,21
Lipsa de respect reciproc	5,0	5,0	6,8	9,06
Infidelitatea	5,2	8,2	2,9	8,42
Discuțiile privind educația și creșterea copiilor	5,5	3,3	7,0	6,8
Dezinteres față de familie	1,7	4,4	6,8	5,68
Consumul de alcool	2,7	4,2	5,6	5,38
Brutalitatea/violența	1,8	4,0	6,2	5,27
Necunoașterea soților înainte de căsătorie	3,0	5,6	3,9	5,17

¹ Indicatorul sintetic (la prima alegere i se dă greutatea 1, la a doua alegere – greutatea 0,75 și la a treia alegere – 0,5).

Lipsa banilor este principala cauză care influențează negativ relațiile din cadrul familiei tinere. Acest aspect se explică prin faptul că odată cu întemeierea unui nou cămin apar o serie de cheltuieli (procurarea/închirierea locuinței, mobilierului, electrocasnicelor etc.) care trebuie acoperite. Aceste cheltuieli determină mulți tineri să-și restrângă dramatic consumul sau chiar să contracteze împrumuturi împovărătoare. Plus la aceasta, salariile tinerilor sunt mult mai mici decât salariul mediu pe țară. Tinerii, de obicei, ocupă posturi plătite modest și nu beneficiază de sporuri salariale de vechime în muncă.

Conform indicelui sintetic, un alt factor care influențează negativ atmosfera din cadrul familiei îl constituie *condițiile locative nepotrivite* (14,44). Creșterea exagerată a prețurilor la imobil a condus la faptul că un număr important de tineri nu au acces la o locuință corespunzătoare. În acest domeniu se simte lipsa unor programe de stat de susținere a tinerelor familii. Modalitatea de ipotecă existentă în Republica Moldova este costisitoare și nu este avantajoasă pentru familiile tinere. Acestea nu au venituri care să le permită să-și acopere și cheltuielile zilnice și achitarea ratei la bancă. La etapa actuală băncile nu au oferte avantajoase pentru această categorie de familii, ele se orientează cu preponderență spre contingentul de familii bine asigurate. Totodată, prețul închirierii unui imobil este înalt. Situația creată contribuie la modificarea comportamentelor nuptiale și reproductive, precum: căsătorii târzii, număr mic de copii în familie, rată înaltă a divorțurilor la familiile tinere, creșterea numărului uniunilor consensuale etc. Astfel, din totalul celor 600 de familii tinere intervievate numai jumătate (50,8%) erau asigurate cu apartament sau casă proprie, 19,8% fiind puse în situația de a închiria o locuință. Un număr important (25%) locuiau împreună cu părinții.

Un alt factor care influențează negativ atmosfera din cadrul familiei este *gelozia* (11,45). Acest factor poate fi elucidat mai adecvat prin intermediul unui studiu calitativ. Totuși, cercetătorii care s-au ocupat de studiul acestei probleme sunt de părere că gelozia poate apărea în orice tip de relație și este dificil de

evitat. R.Linton consideră că gelozia este un sentiment universal și înăscut. Cert este că gelozia are un impact negativ asupra relațiilor maritale, deoarece ea subminează încrederea reciprocă a tinerilor soți și multiplică stările de anxietate.

Nimic nu influențează negativ relațiile familiale doar la 11,37 de familii tinere, potrivit indicelui sintetic. Aici se includ familiile cu nivel înalt de venituri, la care ambii soți sunt asigurați cu loc de muncă, care au propria locuință și sunt independente de părinți din toate punctele de vedere.

Lipsa locurilor de muncă a obținut o valoare de 10,81. De obicei, tinerii se referă la faptul că nu au acces la locuri de muncă bine plătite. Pe piața muncii din Republica Moldova predomină un număr mare de locuri de muncă cu productivitate scăzută și, respectiv, prost plătite.

Intervenția părinților/socrilor asupra tinerei familii este percepută ca un factor negativ tot de 10,81 de familii tinere. Pentru a face față problemelor socioeconomice cu care se confruntă, foarte mulți tineri soți apelează și beneficiază de ajutorul părinților, ceea ce denotă dependența economică și socială a acestora. Numai 43,1% din tinerii soți intervievați au apreciat că sunt independenți total de părinți, 20,5% sunt dependenți în procesul de luare a deciziilor, 18,2% sunt dependenți material, 16,3% în ceea ce privește creșterea și educarea copiilor și 1,8% emoțional.

Despărțirile frecvente, considerat ca factor care periclitează relațiile familiale, a obținut o pondere de 9,21. Plecarea la muncă peste hotare continuă să fie o strategie adoptată de tinerii soți pentru a face față dificultăților materiale cu care se confruntă. Astfel, 45,2% din soți și 22,5% din soții au fost măcar o dată la muncă peste hotare. La întrebarea dacă ar avea o șansă reală de a pleca din Republica Moldova 20,5% sunt decizi să plece pentru totdeauna, 49,0% ar pleca numai pentru o perioadă, 19,4% nu sunt hotărâți, respectiv, le este greu să dea un răspuns clar. Asupra acestui aspect ar trebui de meditat, fiindcă el indică faptul că, în prezent, tinerele familii sunt un potențial sigur de migranți. În condițiile lipsei unuia din membri, familia începe să funcționeze în regim independent de compensare, ceea ce duce la „înstrăinare” și constituie un factor de destabilizare a relațiilor conjugale. Totodată, traiul separat al tinerilor soți pentru perioade lungi de timp produce dereglarea ciclului familial de viață, inversarea rolurilor în familie, provoacă transformarea valorilor familiale, degradarea autorității familiei și are implicații negative privind funcționarea și dezvoltarea familiei atât la momentul actual, cât și pe viitor. Fenomenul migrației are consecințe negative asupra tuturor familiilor, însă familiile tinere sunt mai vulnerabile, deoarece tinerii căsătoriți nu posedă experiența necesară de viață în comun.

Trezește îngrijorare faptul că la un număr important de tineri căsătoriți un factor esențial care înrăutățește relațiile de familie este *lipsa de respect reciproc* (9,06). Este o dovadă a faptului că tinerii soți nu au fost familiarizați în măsură suficientă cu modul de relaționare a partenerilor în cuplu.

Infidelitatea, considerată ca factor care influențează negativ relațiile din cadrul familiei tinere, a obținut un coeficient de 8,42. Asupra acestui aspect trebuie de atras o atenție specială, din considerentul că în foarte multe cazuri adulterul poate constitui un factor decisiv al disoluției cuplului. Potrivit studiilor în domeniu, fidelitatea este considerată un element important care contribuie la trăinicia familiei. În unele studii s-a constatat că soțul/soția trece cu vederea multe defecte ale partenerului dacă în punctele pe care le consideră esențiale (cel mai frecvent – fidelitatea) lucrurile merg bine.

Într-o oarecare măsură acești factori sunt generați și de faptul că în Republica Moldova domeniul educării și protecției familiei tinere este slab susținut de stat și de sectorul neguvernamental. La nivel formal există o susținere a tinerilor în general, dar nu a familiei tinere. Hotărârile de guvern din ultimii ani în sfera politicii familiale nu garantează condiții de susținere socială a tinerilor căsătoriți, îndeosebi a celor cu copii mici. La etapa actuală este necesar imperios ca atât organizațiile statale, cât și cele neguvernamentale să acționeze în direcția ameliorării situației familiilor tinere, dat fiind că ele asigură în măsură considerabilă procesul de reproducere a populației și continuitatea neamului.

Bibliografie:

1. Ciupercă C. Cuplul modern – între emancipare și disoluție. - București: TIPOALEX, 2000.
2. Familia: probleme sociale, demografice și psihologice / Redactor responsabil Gh. Palade. – Chișinău, 2005.
3. Ghebre G. Factorii ce afectează stabilitatea cuplului marital // Calitatea Vieții. - Anul 10. - Nr.1-2. - București, 1999.
4. Mitrofan I., Mitrofan N. Elemente de psihologie a cuplului. - București, 1996.
5. Дементьева И. Первые годы брака. Проблемы становления молодой семьи. - Москва, 1991.

Prezentat la 14.04.2009

DEOSEBIREA ÎNREGISTRĂRILOR AUDIO ȘI/SAU VIDEO DE ALTE MIJLOACE PROBANTE ÎN PROCESUL CIVIL

Lora BADAN-MELNIC

Catedra Științe Administrative

In this article is presented the characterization of video and audio registrations on of these differences from probe methods from other methods previewed by procedural civil law in the Republic of Moldova. The information is divided chapters that distinguish the audio-video registrations of latch metres trial proof instrument category in particular, that permit the familiarization of that phenomena in it's scientific complexity of place and significance specification of the proves within the system and trail prove process in the context of legislation and practice of justice from the Republic of Moldova.

Fiind cele mai primăvăratice mijloace probante în procesul civil, înregistrările audio și/sau video necesită o studiere și o reliefare a caracteristicilor distinctive față de celelalte mijloace probante. Faptul necesității de diferențiere a stat la baza izvoarelor materiale de drept care au condiționat includerea lor în reglementările legale pentru a nu se disputa între cele două alternative de atribuire a lor fie la categoria de înscrisuri, fie la cea de bunuri materiale. Cunoașterea caracteristicilor acestor elemente ale probației (aplicabilitate sporită, relevanță în prezentarea informației, facilitate de operare, durabilitate, precizie etc.) ne obligă într-un fel la o analiză comparativă a acestora cu celelalte mijloace probante, fapt ce ne va ajuta enorm la o înțelegere în detaliu și corectă a înregistrărilor audio și/sau video ca mijloace probante.

Punerea în evidență a specificului înregistrărilor audio și/sau video se face posibilă doar raportând acest mijloc la fiecare din celelalte menționate exhaustiv în legislația procesual civilă în vigoare din Republica Moldova. În cele ce urmează vom grupa, distinct, deosebirile respective după cum urmează.

În ceea ce privește explicațiile părților și ale altor participanți la procesul civil și depozițiile martorilor, este lesne de desprins caracterul personal al acestor două categorii de mijloace de probă, deci le vom analiza concomitent în raport cu înregistrările audio și/sau video:

✓ cea mai evidentă delimitare a acestor mijloace constă în faptul că explicațiile părților și ale altor participanți la proces, precum și depozițiile martorilor, sunt relatate de către persoane care fie erau prezente în circumstanța examinată de instanță, fie li s-au făcut cunoscute împrejurările prin diverse modalități, existând astfel pericolul de a ascunde adevărul, pe când înregistrările audio și/sau video, datorită caracteristicilor lor de a fi construite prin imprimarea imaginilor, utilizând caracteristicile impulsurilor electromagnetice de a se imprima pe banda magnetică pentru a conserva și reține informația, sunt mai greu de falsificat, necesitând o stăruință intelectuală enormă;

✓ nu este clară poziția legiuitorului referitor la situația în care deținătorul mijlocului audio și/sau video (independent dacă ne referim la cel care a efectuat înregistrarea sau la o altă persoană care o deține legal sau ilegal) refuză de a o prezenta în instanța de judecată, cu atât mai mult dacă se știe cu exactitate că aceasta există; pe când în cazul depozițiilor martorilor, legea obligă, sub sancțiunea răspunderii penale, depunerea declarațiilor, cu excepția persoanelor indicate la art.134 CPC, care au dreptul legal de a refuza. Considerăm că era cazul ca legiuitorul să includă o specificare legală, clară în sensul unei eventuale obligativități sau, din contra, de prezentare în instanță a înregistrării la cererea persoanei cu interes. Or, discreția care se lasă în acest caz creează în aparență două alternative: 1) analogia reglementărilor referitoare la depunerile de declarații; 2) libertatea persoanei ce stăpânește înregistrarea de a o prezenta sau nu în instanță;

✓ spre deosebire de probele de proveniență personală, care foarte ușor pot fi falsificate prin expunere eronată intenționat sau neintenționat, prin denaturare etc., înregistrările audio și/sau video au un grad de protecție mult mai ridicat, fiind relativ imposibilă falsificarea lor prin diferite metode (montaj, suprapunerea de imagine și sunet etc.); mai mult decât atât, sunt necesare careva aptitudini intelectuale, de care cea mai mare parte din cetățeni nu dispun;

✓ de regulă, prin înregistrările audio și/sau video se pot aduce probe imediate, aceasta dacă nu se iau în calcul situațiile de copiere sau montare de bună-credință în scopuri artistice sau de altă natură, pe când în cazul probelor aduse prin mijloace personale eventualitatea celor imediate este la fel de mare ca și a celor mediate;

✓ înregistrările audio și/sau video se invocă în instanță de cele mai multe ori pentru a proba direct anumite circumstanțe legate de raportul juridic material litigios, iar explicațiile participanților și declarațiile martorilor pot prezenta mai frecvent probe indirecte, deoarece riscul neadmiterii este mai puțin costisitor în ultima categorie de situații.

Pentru justa soluționare a unei cauze, sunt solicitate frecvent efectuarea de expertize de autentificare a înregistrărilor audio și/sau video, de filtrare a zgomotelor și de identificare a persoanelor pe baza vocii și vorbirii înregistrate pe diferite suporturi magnetice. De aceea, necesitatea delimitării concluziilor expertului de înregistrările audio și/sau video este una rațională. Pe de altă parte, este necesară și stabilirea unei legături între aceste două categorii de mijloace probante, din considerentul pasibilității de precedare a uneia de către alta, pentru cazurile în care probele aduse prin înregistrări audio și/sau video trezesc îndoieli pentru instanța de judecată, din oficiu, sau la sesizarea din partea participanților și asupra autenticității acestora urmează să se pronunțe o persoană specializată în domeniul respectiv (expert). De menționat că în aceste situații vom fi în prezența a două mijloace de probă distincte, care, însă, vor avea o interdependență vădită. În cele ce urmează ne propunem tratarea unor delimitări între înregistrările audio și/sau video și rezultatele expertizei:

✓ înregistrările audio și/sau video pot fi efectuate, invocate și prezentate de orice persoană interesată în acest sens care le-a obținut prin implicare efectivă sau le-a obținut de la o altă persoană, pe când actul de expertiză și, respectiv, concluziile investigației în acest sens pot fi prezentate doar de către o persoană ce dispune de cunoștințe speciale în domeniul științei, tehnicii, artei, meșteșugului artizanal etc., care se desemnează de către instanța de judecată printr-o încheiere. În plus, atât lucrul efectiv, cât și prezentarea probei prin această modalitate se pune cu strictețe pe seama persoanei desemnate. Observăm, deci, diferența de subiect;

✓ informația adusă prin concluziile expertului are în tot cazul o materializare în formă scrisă ce se conține în raportul de expertiză, iar în cazul înregistrărilor audio și/sau video modalitatea este diferită, având suportul material exprimat în banda magnetică care diferă ca modalitate grafică atât după procedura de fixare, cât și după forma de percepție;

✓ în aceeași ordine de idei vom menționa că raportul de expertiză se anexează la dosar în varianta originală, pe când examinarea înregistrărilor necesită o consemnare detaliată și transparentă în procesul-verbal al ședinței de judecată;

✓ concluziile expertului sunt influențate de caracterul lor subiectiv care admite o posibilitate de eroare sporită din două considerente: 1) necunoașterea suficientă a materiei în sensul solicitat; 2) introducerea intenționat greșită a unor informații în raportul de expertiză din diverse motive (de interes sau condiționate de acte de corupție), fapte care, datorită caracterului obiectiv al conținutului înregistrărilor audio și/sau video, se exclud;

✓ legea permite corectarea și completarea informațiilor din raportul de expertiză prin intermediul modalităților colegiale, repetate, suplimentare de expertiză, ceea ce dă o natură flexibilă acestor categorii de mijloace, pe când înregistrările audio și/sau video cunosc o modalitate fixă, iar completarea sau modificarea lor se poate face doar prin modalități tehnice deosebite;

✓ concluziile expertului au în tot cazul caracter mediat, iar înregistrările audio și/sau video sunt, de regulă, imediate (cu nuanțele specificate anterior).

Diferența dintre înscrisuri și înregistrările audio și/sau video interesează în primul rând pentru a se putea determina la care dintre aceste două categorii de mijloace de probă se pot atribui fotografiile, din moment ce legea procesual civilă nu face nici o mențiune în acest sens, ceea ce determină complicații la modul de examinare a lor și la contestabilitatea acestora. Avem părerea că fotografiile sunt o categorie a înregistrărilor audio și/sau video, anume în modalitate video, deoarece se exprimă într-o modalitate grafică, statică, care permite încadrarea amplă și complexă a unui pasaj de circumstanță a raportului juridic material litigios sau a efectelor acestuia. Fapt care nu este posibil în cazul înscrisurilor, inclusiv în modalitatea de desen, schiță, machet etc. De fapt, atribuirea fotografiei la una dintre categoriile de mijloace probante necesită un studiu aprofundat și distinct, așa încât importanța acestei încadrări se regăsește ca necesitate într-o diversitate varietate de condiții și efecte referitoare la prezentarea lor în instanța de judecată. O investigație în acest sens se proiectează pentru o ulterioară publicație.

În cele ce urmează propunem spre atenția cititorului următoarele criterii de diferențiere a înregistrărilor audio și/sau video de înscrisuri:

– dacă în cazul înscrisurilor totdeauna este vorba despre exprimarea voinței celor care le întocmesc, fiind imposibilă o construcție grafică dincolo de voința executantului, în cazul înregistrărilor audio și/sau video scopul și voința sunt înarmate mai puțin orientat, în unele cazuri chiar accidental, fiind posibilă surprinderea

unor momente neprevăzute și scontate. Acest criteriu de voință determină, de fapt, și implicarea elementului specific înscrisurilor, unde cel de rea-credință poate manipula, inclusiv, și voința exprimată și certificată a altor persoane, modalitatea fiind exclusă pentru categoria de înregistrări nepreconizate. Am vrea, de fapt să menționăm că în cazul în care înregistrarea se face intenționat, cel care o efectuează la fel poate să determine un conținut în favoarea sa prin inducerea în eroare a persoanelor înregistrate;

– o altă diferență rezidă în modalitatea de examinare care, în cazul înscrisurilor, se face prin citire publică a informației de către instanță sau altă persoană implicată cu interes, iar pentru înregistrările audio și/sau video este necesar utilaj tehnic special pentru a se reproduce conținutul acestora, nu și pentru fotografiile care se prezintă în variantă imprimată. Interesează, totuși, categoriile la care vor fi atribuite mijloacele care urmează să fie proiectate din moment ce acestea necesită la fel aparataj special, precum și cele obținute prin fotocopiere, scanare etc. Suntem de părere că în aceste situații criteriul se va aplica în funcție de mijlocul original de pe care s-a făcut cel derivat, utilizându-se modalitățile tehnice respective, deci ele vor fi considerate înscrisuri;

– legea impune prezentarea înscrisurilor în original, pe când înregistrările nu au această condiție (deși în concursul dintre o copie și un original al înregistrării prioritate se va da, evident, originalului);

– păstrarea acestor mijloace se face în condiții diferite, datorită specificului material al acestora. Astfel, înscrisurile se anexează la dosar, pe când înregistrările audio și/sau video, la fel ca și bunurile materiale, au condiții de păstrare specificate în lege;

– verificarea înscrisurilor se face prin intermediul unei expertize grafologice, iar expertiza în cazul înregistrărilor audio și/sau video are o altă natură (de cele mai multe ori aceasta se pune pe seama instituțiilor criminalistice).

În cele din urmă, avem a deosebi înregistrările audio și/sau video de bunurile materiale, ținând cont de faptul că până la introducerea înregistrărilor ca mijloace individuale în legislație, unii autori¹ încadrau înregistrările în această categorie de mijloace. Atribuirea lor în felul următor avea raționamentul unei caracteristici a înregistrărilor audio și/sau video ce denotă similitudine cu bunurile materiale. În cele ce urmează propunem următoarele distincții între cele două categorii de mijloace probante:

a) bunurile materiale se prezintă în instanță doar cu efortul colectării, fără a fi necesară o intervenție anterioară din partea persoanei interesate, deoarece natura lor este firească și ele se prezintă intact, așa cum există în lumea înconjurătoare; în ce privește înregistrările audio și/sau video, acestea presupun un efort caracterizat prin elemente tehnice, a căror inexistență atrage și inexistența mijlocului de probă;

b) informația conținută pe bunurile materiale se referă la forma acestora, unele caracteristici calitative sau cantitative, urme conținute pe ele etc., fapt care de cele mai multe ori le face ca mijloace de probă indirecte; înregistrările audio și/sau video, însă, conțin informații care prezintă pasaje auditive sau vizionabile ce oferă instanței date relativ complete și suficient de importante, de regulă, în calitate de mijloace directe de probă;

c) bunurile materiale nu se pot invoca în instanță ca probe mediate, deoarece acestea se prezintă așa cum există ele în natură; înregistrările audio și/sau video, chiar dacă de cele mai multe ori sunt probe imediate, pot cunoaște și varianta mediată (copiile sau montajele de pe înregistrări);

d) examinarea înregistrărilor audio și/sau video se face fie în ședința de judecată, fie într-o altă încăpere special amenajată în acest sens; bunurile materiale se examinează în ședință dacă prezentarea lor este posibilă, iar dacă nu este posibilă (din cauza parametrilor, a unor caractere speciale, ca: miros, formă, caracter animat etc.), se examinează la locul aflării lor printr-un act special de cercetare la fața locului și nu este necesară o încăpere specială în acest sens;

e) bunurile materiale, de regulă, se expertizează dacă este necesară cunoașterea particularităților acestora sau depistarea de urme pe acestea; înregistrările audio și/sau video atrag necesitatea efectuării unei expertize doar dacă trezesc îndoieli pentru instanță sau se contestă de alți participanți decât cel care a prezentat înregistrarea audio și/sau video.

Importanța delimitărilor la care am făcut referință mai sus este vădită, inclusiv pentru considerentul scoaterii în relief a fotografiilor și atribuirii acestora unei categorii concrete de mijloace de probă, la fel și pentru stabilirea unor criterii nete de reliefare a înregistrărilor audio și/sau video pe fonul tuturor mijloacelor de probă. Prin intermediul acestor deosebiri s-au scos în evidență caracterele specifice ale înregistrărilor audio și/sau video, ceea ce folosește la consolidarea conceptului teoretic al acestora.

¹ Трушников М.К. Гражданский процесс. - Москва, 2004, с.245.

CALITATEA DE FONDATOR AL SOCIETĂȚII CU RĂSPUNDERE LIMITATĂ

Gheorghe GUȚU

Catedra Științe Administrative

Une **société à responsabilité limitée** est une forme de société intermédiaire qui est une société commerciale à responsabilité limitée où la responsabilité est limitée aux apports, mais qui présente des caractéristiques de la société de personnes, notamment parce que les parts détenues dans le capital ne sont pas librement cessibles sans l'accord de tous ou partie des associés.

La fel cum orișice colectivitate nu poate fi concepută fără oameni, așa și societatea cu răspundere limitată nu poate fi concepută fără persoane care ar constitui-o și ar administra-o conform rigorilor legislative.

În prezentul studiu ne propunem să analizăm categoriile de persoane care pot fi fondatori ai societății cu răspundere limitată și ce condiții trebuie să întrunească pentru dobândirea acestei calități.

Pornind de la prevederile articolelor 11 și 42 ale Legii privind societatea cu răspundere limitată, conform cărora aceasta (adică, SRL) poate fi constituită de *una sau mai multe persoane fizice sau juridice*, și coroborându-le cu prevederile articolului 31 al Legii privind societatea pe acțiuni, conform cărora societatea pe acțiuni poate fi constituită de persoane fizice, persoane juridice, state străine și organizații internaționale, încercăm să facem o analiză a fiecărei categorii de persoane care pot avea calitatea de fondator al societății cu răspundere limitată, iar ulterior înregistrării – calitatea de asociat al acesteia.

Persoana fizică – este omul privit individual, ca titular de drepturi și obligații civile (art.17 CC RM). Legislația operează cu noțiunea generică de **persoană fizică**, prezumând că de dreptul de a fi fondator al societății cu răspundere limitată se bucură în egală măsură atât cetățenii Republicii Moldova, cât și cetățenii străini și apatrizii. Regula este cea a libertății comerțului, de unde reiese că orice persoană poate înființa societăți comerciale.

În toate cazurile, fondatorii trebuie să posede capacitatea de exercițiu pentru a dispune de acea parte din patrimoniul lor pe care o vor constitui ca aport la capitalul social; or, capacitatea de exercițiu presupune aptitudinea persoanei de a exercita drepturi și de a-și asuma obligații. Menționăm că pentru ambele categorii de persoane, adică atât persoana fizică, cât și persoana juridică, nu se cere o capacitate specială, ci doar capacitatea de a încheia singure și în nume propriu acte juridice, deoarece prin faptul asocierii într-o societate cu răspundere limitată acestea dobândesc calitatea de asociat și nu cea de întreprinzător. Această calitate o va avea doar societatea cu răspundere limitată pe care ele o vor constitui.

În ceea ce privește persoana fizică, vom distinge în continuare între cetățeni ai Republicii Moldova, cetățeni străini și apatrizii.

Cetățenii Republicii Moldova pot deveni fondatori ai societății cu răspundere limitată, dacă au capacitate deplină de exercițiu; or, conform art.42 alin.(2) al Legii privind societatea cu răspundere limitată, persoana fizică nu poate dobândi calitatea de asociat al societății cu răspundere limitată, dacă ea a fost lipsită de acest drept prin lege. Este irelevant faptul dacă cetățenii Republicii Moldova au sau nu deja dobândit calitatea de întreprinzător în baza legii.

Nu vom insista asupra acestei condiții de valabilitate cerută de lege pentru fondatori, doar vom specifica că nu au capacitate de exercițiu deplină doar persoanele fizice specificate la art.1, 22, 24, 25 CC RM; or, regula de capacitate deplină este cerută de legiuitor imperativ.

O altă precizare trebuie făcută în legătură cu situația soților asociați într-o societate cu răspundere limitată, fie împreună, fie singuri. În acest caz, conform art.21 din Codul familiei al Republicii Moldova, bunurile comune ale soților pot constitui obiect al convențiilor, deci, prin analogie, aceste bunuri pot fi aduse fără restricții la capitalul social al societății cu răspundere limitată. Excepție fac doar bunurile imobile, care pot fi administrate doar cu acordul celuilalt soț. În baza prevederilor art.150 CC RM, asupra părții sociale a soților în societatea cu răspundere limitată dobândite în timpul căsătoriei se aplică regimul juridic al proprietății comune în devălmășie, iar soțul asociatului nu poate cere divizarea părții sociale și nici primirea sa în societate, dacă actul de constituire nu prevede altfel. Fapt care creează un paradox în baza conceptului proprietății comune devălmășie. Aceasta deoarece după partajul averii în timpul căsătoriei (situație reglementată de art.25 din Codul familiei) soții continuă să dobândească bunuri după regula proprietății în devălmășie, fapt care se

contrapunere relațiilor ulterioare dintre soții asociați, întrucât aceștia vor fi legați prin relații patrimoniale specifice asociațiilor unei societăți cu răspundere limitată în general.

O incompatibilitate specială prevăzută pentru cetățenii Republicii Moldova se referă la funcționarii publici, care, conform Constituției Republicii Moldova și Legii cu privire la serviciul public, nu pot practica activitate de împrindător. Ei însă pot, adică au capacitatea de a participa la fondarea societăților comerciale cu răspundere limitată și pe acțiuni, deoarece calitatea de asociat în cadrul societății în nume colectiv și de asociat comanditar în cadrul societății în comandită presupune și desfășurarea activității de împrindător. Întrebarea este dacă funcționarul public poate avea calitatea de fondator al societății în comandită ca asociat comanditar. Răspunsul, credem noi, este afirmativ, întrucât statutul juridic al acestuia este practic similar celui de asociat în cadrul societății cu răspundere limitată. Calitatea de asociat al societății cu răspundere limitată și de acționar în cadrul societății pe acțiuni, precum și calitatea de asociat comanditar în cadrul societății în comandită, presupune participarea la beneficii, dar nu neapărat și la o activitate prin muncă proprie în aceste societăți. Participarea la beneficii pentru persoane care nu activează prin muncă se reduce numai la dreptul de a primi dividende, care constituie o plată pentru utilizarea investiției făcute în capitalul social de către fondatori.

Aici mai putem face precizare asupra situației când o persoană fizică cetățean al Republicii Moldova este decăzută din dreptul de a practica activitate de împrindător ca urmare a săvârșirii unei infracțiuni ce o face nedemnă de a avea calitatea de împrindător. Pornind de la premisa că prin simplul fapt al asocierii persoana fizică nu devine împrindător, înseamnă că decăderea din dreptul de a se asocia în cadrul societății cu răspundere limitată trebuie să rezulte expres din hotărârea judecătorească definitivă, fapt despre care ne atenționăm și legiuitorul la art.42 alin.(2) al Legii privind societatea cu răspundere limitată. Prin analogie, în Legea cu privire la societatea pe acțiuni, la art.31, alin.(12), sunt expres stipulate categoriile de infracțiuni pentru a căror săvârșire cetățenii Republicii Moldova nu pot dobândi calitatea de fondator, și anume: pentru escrocherie, sustrageri de bunuri din avutul proprietarului prin însușire, delapidare sau abuz de serviciu, înșelăciune sau abuz de încredere, fals, depoziție mincinoasă, dare sau luare de mită, precum și pentru alte infracțiuni prevăzute de legislație, infracțiuni pentru care nu și-au ispășit definitiv pedeapsa.

Cât privește **cetățenii străini și apatrizii**, aceștia pot avea calitatea de fondator al societății cu răspundere limitată; or, noțiunea „persoană fizică” îi absoarbe și pe ei. Aceștia trebuie să întrunească cerințele legale referitoare la cetățenii Republicii Moldova, adică trebuie să dispună de capacitate de exercițiu deplină care, potrivit art.1590 CC RM, pentru cetățenii străini se determină conform legislației naționale a străinului, iar pentru apatrizi – conform legislației statului de domiciliu al apatridului (*apatridul este o persoană care nu este considerată cetățean al nici unui stat, conform legii naționale a acestuia*). Aceștia vor da o declarație pe propria răspundere că îndeplinesc condițiile legale pentru dobândirea calității de fondator.

În literatura română de specialitate se vehiculează ideea că apatrizii nu pot avea calitatea de fondatori ai societăților comerciale, întrucât, pe de o parte, acest drept nu este garantat de Convenția privind statutul apatrizilor, adoptată la New York pe 28 septembrie 1954. Pe de altă parte, Legea privind societățile comerciale, nr.31/1990, prevede precizarea **cetățeniei** asociaților; în concluzie, prin interpretarea *per a contrario*, un apatrid nu poate fi asociat al unei societăți comerciale. Rezultă că legislația Republicii Moldova nu condiționează calitatea de fondator de **cetățenie**, iar legislația română interzice imperativ calitatea de fondator al apatridului. Concluzionând, considerăm că limitarea în asociere a apatridului ar contraveni principiilor fundamentale de drept, garantate de Constituție și alte reglementări internaționale referitoare la drepturile și libertățile fundamentale ale omului.

Persoana juridică. Cât privește această categorie de fondatori, este necesar să distingem între persoane juridice de drept public și persoane juridice de drept privat. Indiferent de tipul persoanei juridice, acesta poate dobândi calitatea de fondator (asociat) al societății cu răspundere limitată, dacă legea sau actul de constituire nu prevede altfel.

Potrivit articolului 58 CC RM, în calitate de **persoană juridică de drept public** apare statul și unitățile administrativ-teritoriale. În calitate de fondatori ai societăților comerciale, în numele Republicii Moldova sau al unității administrativ-teritoriale, apar autoritățile publice determinate de legislație, cu excepțiile prevăzute de lege (ex., Banca Națională a Moldovei, Comisia Națională privind Piața Financiară, Curtea de Conturi ș.a.).

În cadrul societății cu răspundere limitată, în capitalul social al căreia **statul** deține o cotă de participare, interesele acestuia sunt delegate unui **reprezentant**, care, conform Regulamentului cu privire la reprezentarea statului în societățile economice, pot fi: funcționarii publici sau specialiștii întreprinderilor, organizațiilor și instituțiilor de stat, ai altor cetățeni ai Republicii Moldova, precum și ai persoanelor juridice, disponibile să asigure realizarea funcțiilor reprezentantului statului.

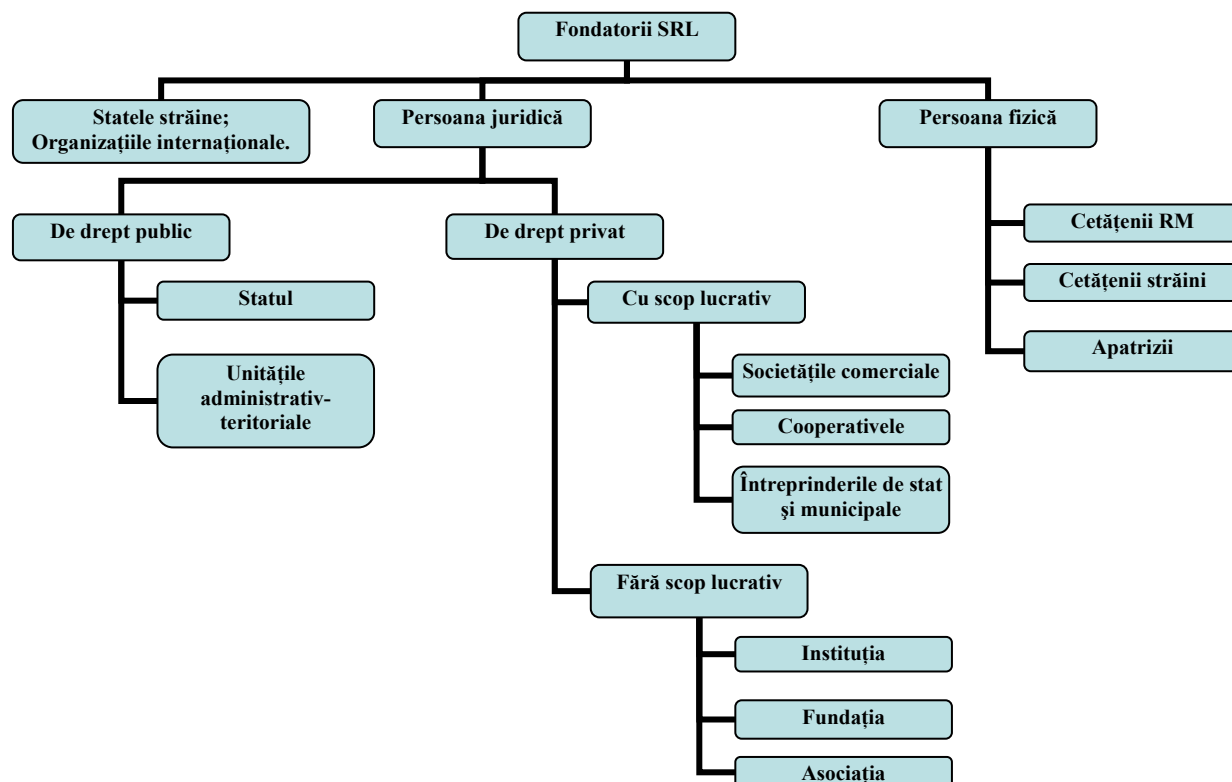
Unitățile administrativ-teritoriale, de asemenea, pot participa la constituirea societăților cu răspundere limitată, prin decizia organului de nivelul respectiv.

Potrivit prevederilor art.106 alin.(3) CC RM, **societatea comercială**, deci, prin analogie, și societatea cu răspundere limitată, poate fi fondator al unei alte societăți comerciale, trimițându-le acestora o parte din bunurile sale. De la această regulă există însă și unele excepții. Afirmatia o vom referi doar în ceea ce privește societatea cu răspundere limitată. Astfel, o societate cu răspundere limitată cu asociat unic nu poate fi fondator al unei alte societăți cu răspundere limitată cu asociat unic. În caz de încălcare a acestei prevederi, statul, prin intermediul Ministerului Finanțelor, precum și oricare persoană interesată, sunt în drept să ceară, pe cale judecătorească, dizolvarea societății astfel constituite.

Cât privește **societățile necomerciale**, pentru desfășurarea unei activități economice care nu rezultă nemijlocit din scopul prevăzut în statutul lor, acestea pot constitui societăți cu răspundere limitată, afirmație ce rezultă din prevederile art.188 alin.(2) CC RM. Pentru anumite categorii de persoane juridice fără scop lucrativ, legiuitorul a limitat dreptul acestora de a participa ca fondator al societății cu răspundere limitată; este vorba despre partidele politice și organizațiile social-politice.

Posibilitatea concretă de participare la constituirea unei societăți cu răspundere limitată depinde de anumite condiții care pot să difere de natura și naționalitatea subiectului de drept în cauză. Astfel, **fondatorii de naționalitate străină** trebuie să se conformeze unor norme speciale. Cât privește cetățenii străini, despre posibilitatea lor de a fonda societăți cu răspundere limitată am vorbit ceva mai sus. Dar oare statele străine și organizațiile internaționale se bucură de această posibilitate sau acestea pot fonda doar societăți pe acțiuni, întrucât acest drept este expres prevăzut la art.31 alin.(2) din Legea privind societatea pe acțiuni? Făcând apel la instituția analogiei legii, credem că atât statele străine, cât și organizațiile internaționale, ca persoane juridice de naționalitate străină, pot avea calitatea de fondatori ai societății cu răspundere limitată cu condiția ca, în primul rând, regimul juridic aplicat acestor entități colective să nu fie mai favorizat față de regimul aplicat persoanelor juridice naționale și, în al doilea rând, dobândirea calității de fondator să nu contravină legislației naționale a persoanei juridice străine sau statutului acesteia.

În consecință, putem concluziona că constituirea societăților cu răspundere limitată este bazată pe principiul libertății de asociere a persoanelor fizice și juridice, iar oricare dintre acestea pot dobândi calitatea de fondator al societății în cauză respectând și aplicând corespunzător rigorile legii.

Bibliografie:

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, - 1994. - Nr.1
2. Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi, nr.845-XII, 1992 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1994. - Nr.2/33.
3. Legea cu privire la societățile cu răspundere limitată, nr.135-XVI, 2007 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2007. - Nr.127-130/548.
4. Legea privind societățile pe acțiuni, nr.1134, 1997 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2008. - Nr.1-4 (republicată).
5. Codul civil al Republicii Moldova. Comentariu, art.1-511. Vol.I. - Chișinău: Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală”, 2006.
6. N.Roșca, S.Baeș. Dreptul afacerilor. Vol.I. - Chișinău, 2004.
7. I.Turcu. Dreptul afacerilor. Partea Generală. - Iași: Chemarea, 1992.
8. C.Lefter. Societatea cu răspundere limitată în dreptul comparat. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1993.
9. D.Șandru. Societățile comerciale în Uniunea Europeană. - București: Editura Universitară, 2006.

Prezentat la 19.11.2008

CAMPANIA ELECTORALĂ: INDICATOR AL PRINCIPIILOR DEMOCRATICE

Radj CĂRBUNE*Catedra Științe Politice*

This article represents a scientific study of the electoral process, participation in the parliamentary election campaigns of political subjects (political parties).

Considering the timeliness and degree of legal research, we emphasize that the purpose of research, is to evaluate and assess the place and role of political parties in the political system, the affirmation in our society both at the level of civil society as well as the level of governance.

The innovative and original investigation is provided by the following considerations: it was assessed in terms of analytical work and the role of parties in election campaigns; it has undertaken a thorough analysis of the goals which they propose the creation of parties, and during their activities and attitude of citizens to parties; there have been analyzed actions on the eve parties election campaigns, the cooperation between them during this period and purpose of coloperation after the campaign, taking into account the processes of democratization.

Actualitatea temei. Într-o țară democratică, alegerile sunt indicatorul atitudinii poporului față de putere și de cursul promovată de ea. În condițiile unui sistem pluripartit, alegătorii au posibilitatea de a influența real situația din țară votând forțele politice care exprimă mai adecvat aspirațiile maselor populare.

Rolul organului reprezentativ ca unul ce exprimă „interesul general”, spre deosebire de „voința (interesul) tuturor” (J.-J.Rousseau), semnifică faptul că în Parlament trebuie să fie reprezentați nu grupuri sociale aparte sau persoane, ci interese politice generale. Anume din această cauză subiectul de bază al proceselor electorale sunt partidele politice.

În regimul democratic alegerile reprezintă unica cale de a cuceri puterea. Din acest considerent, partidele politice, al căror scop este guvernarea (puterea de stat), sunt indispensabile de alegeri. Trecerea partidelor politice din societatea civilă în cea politică într-un stat democratic poate fi realizată exclusiv prin intermediul alegerilor. Alegerile reprezintă sensul existenței partidelor politice [1].

Votul este actul cel mai des întâlnit, uneori unicul mod de participare politică a majorității cetățenilor în majoritatea regimurilor politice. Alegerile libere, ținute la date prestabilite, prevăzute din punct de vedere constituțional, cu posibilitatea participării extinse a tuturor cetățenilor și cu criterii de excludere limitate numai la vârstă, construiesc, mențin, susțin și fac să funcționeze toate regimurile democratice. În caz contrar, se pot desfășura alegeri care nu sunt libere, cu șanse limitate de participare, caracterizate prin favoritisme înjosoare în campania electorală, organizate cu obiective ce urmăresc un oarecare control asupra opoziției și cu o presupusă legitimitate națională și internațională, dar cu rezultate manipulate în final. Nimeni nu ar dori să pună măcar în discuție faptul că votul democratic ar trebui să fie universal, liber exprimat, egal, direct, secret și semnificativ. Totuși, punerea în aplicare a acestor criterii rămâne destul de problematică, nu numai în regimurile implicate în procesele de trecere către democrație [2].

Timpul alegerilor fără alternativă a trecut. Democratizarea vieții publice oferă fiecărui cetățean posibilitatea de a-și exprima liber simpatiile și preferințele politice, de a beneficia de procedura alegerii structurilor puterii de orice nivel pentru a contribui astfel la prosperarea statului [3].

Campaniile electorale întotdeauna au constituit un eveniment deosebit în viața politică a societății. Anume în cadrul alegerilor organizate pe principiile democratice populația adultă are posibilitatea reală, în același timp și constituțională, pentru a-și expune atitudinea față de institutele politice din societate, față de partidele și formațiunile politice, față de anumiți lideri politici [4].

Metodologia de cercetare. Un factor important care influențează asupra comportamentului de vot îl constituie conținutul și nivelul culturii politice a grupelor sociale, în genere, și a personalității, în particular. Dacă în noțiunea de cultură politică includem atitudinea și orientările cetățenilor față de institutele politice, atunci devine clar că anume condițiile social-politice actuale constituite în societate joacă rolul determinant în preferințele și deciziile pe care le vor lua votanții la apropiatele alegeri. Tot în acest context e necesar a menționa un moment: alegătorii încă nu au acumulat o experiență suficientă, fapt ce a dus la incapacitatea unui mare număr de alegători de a se clarifica în situația politică, în platformele și promisiunile preelectorale ale formațiunilor politice sau ale candidaților independenți.

Nu mai puțin important este și factorul economic. Se știe că obținerea independenței și realizarea reformelor economice nu au adus rezultatele la care spera populația. Și mai mult, înrăutățirea bruscă a situației materiale

a provocat o dezamăgire totală, a dus la o neîncredere în toate promisiunile făcute la toate nivelurile, iar deseori și la radicalizarea vădită a conștiinței sociale a populației [5].

Constanta în timp a rezultatelor electorale structurează alegătorii în tendințe cu rate de schimbare minime, medii sau ridicate [6].

Din această distribuție rezultă atașamente de intensități diferite, de regulă, puternice, față de anumite forțe politice, generate și întreținute de legături tradiționale față de anumite orientări politice și/sau față de o anumită religie [7].

Dacă ne-am referi la comportamentul electoral, atunci el este diferit și depinde nemijlocit de circumstanțe. Sistemul electoral trebuie să fie fundamentat pe principii democratice, deoarece democrația este o formă de organizare și de conducere politică a societății de către cei care dețin puterea, ținând cont de voința, interesele și aspirațiile cetățenilor. În condițiile contemporane, conceptul de democrație este indisolubil legat de noțiunea de pluralism. Se consideră că nu poate exista democrație fără pluralism politic, afirmându-se că pluralismul este un principiu după care se asigură funcționarea democratică a societății, garantarea drepturilor și libertăților cetățenești de către mai multe forțe politice și sociale aflate în competiție. O pondere esențială în campania electorală revine comunicării electorale, care reprezintă o totalitate a formelor de comunicare, printre care și publicitatea politică, folosită de către oamenii politici în competiția pentru obținerea unui mandat. Comunicarea electorală se adresează unui public diferit, în diverse situații politice, pentru a realiza anumite obiective [8].

Sistemul electoral nu este neutru. El influențează, în funcție de context, sistemul de partide. De aceea, Maurice Duverger, clasicul teoriei partidelor, considera că tipul de scrutin are rolul unei „legi aproape sociologice”. Pentru politologul francez „scrutinul majoritar într-un tur tinde spre dualismul partidelor” [9], iar „scrutinul majoritar în două tururi sau reprezentarea proporțională tinde spre multipartidism”. Această clasificare a suferit, mai ales în ultimele două decenii, atât din perspectiva studiilor empirice, cât și metodologice, multe critici [10], dar, cu amendamentele de rigoare, ea rămâne încă de actualitate.

Organismele electorale constituie o componentă esențială a infrastructurii instituționale a democrației. Prin funcționarea lor corectă organismele electorale contribuie esențial la respectarea primului criteriu al oricărei democrații moderne: existența unor alegeri libere și corecte. Fiind instituții fundamentale ale democrațiilor moderne, organismele electorale reprezintă o componentă esențială a garanțiilor instituționale că regulile jocului vor fi respectate. Dincolo de aspectele instituționale, legitimitatea politică pe care o oferă organizarea unor alegeri competitive, libere și corecte, este esențială pentru funcționarea eficientă a statului și oferă un mandat clar aleșilor în direcția promovării responsabilității, legitimității și sustenabilității democrației [11]. Într-un studiu care a cuprins 148 de țări, efectuat la nivelul anului 2000, se relevă că în 53% din țări alegerile erau organizate de organisme electorale independente, în 27% alegerile erau organizate de către aparatul administrativ al statului, dar sub supravegherea unor organisme electorale independente (cazul Marii Britanii în Europa), iar în 20% alegerile erau organizate exclusiv de executiv [12]. Literatura de specialitate folosește termenii de organisme electorale, comisie electorală, autorități electorale și organisme de management electoral alternativ, pentru a se referi la totalitatea organismelor care au rol în organizarea alegerilor.

Un lucru nu mai puțin important în perioada alegerilor îl constituie mass-media. E clar că presa scrisă și cea electronică începe maratonul electoral cu mult înaintea datei oficiale de deschidere a campaniei, revenindu-i un rol de „motor specific al campaniilor electorale” [13], de „mașină electorală” ce funcționează într-un regim continuu.

Legislația electorală definește foarte clar ce se înțelege prin alegeri libere: asigurarea dreptului de vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Numai că orice medalie, după cum se știe, e cu reversul său. Practica ne dovedește că pretutindeni, de îndată ce au fost înlăturate tot felul de limitări de cens, fără a lua în considerație nivelul culturii politice, în joc a intrat un nou factor – manipularea, capabil să anihileze o bună parte din efectele alegerilor libere. Alegătorii plonjați într-un spațiu informațional marcat de distorsiuni devin purtători ai clișeelelor și pot vota absolut liber pentru chipurile formate de propagandă. De aceea, alegerile trebuie să fie nu doar libere, dar și corecte. Manipularea este cea care subminează principiul alegerilor corecte, definite de legislație drept „șanse egale fiecărui candidat sau fiecărui partid politic (fiecarei coaliții) pentru a participa la competiția electorală, inclusiv accesul la mediile de informare” [14].

Influența alegerilor asupra vieții societăților contemporane se observă în importantele lor funcții: 1) articularea și reprezentarea diferitelor interese ale populației; 2) controlul asupra instituțiilor puterii. În rezultatul alegerilor se creează un institut important de control al conducerii – parlamentul, guvernul, președintele; 3) legitimarea și stabilizarea sistemului politic și, de asemenea, legitimarea instituțiilor concrete ale puterii: parlamentul, guvernul, președintele; 4) răspândirea comunicațiilor, relațiile conducerii dintre instituții și cetățeni; 5) mobilizarea corpului electoral asupra deciziilor problemelor sociale actuale, asupra acțiunilor politice

importante ale țării; 6) socializarea politică a populației, desfășurarea cunoașterii politice a ei, participarea politică; 7) recrutarea elitei politice, generarea programelor de reînnoire a societății.

Funcțiile alegerilor sus-menționate se îndeplinesc doar în sistemele politice democratice, în care însuși procesul electoral poartă un caracter democratic [15].

Concluzii. Domeniul electoral este vast și dinamic, el nu se limitează la momentul alegerilor periodice, ci se prezintă ca un continuum de activități care se finalizează prin alegeri. Alegerile parțiale, alegerile anticipate sau referendumurile formează un întreg funcțional care trebuie gestionat permanent [16].

Orice proces electoral trebuie monitorizat. Observatorii naționali, precum și cei internaționali trebuie să beneficieze de toate oportunitățile posibile de participare la monitorizarea alegerilor. Observarea alegerilor nu trebuie să fie redusă doar la ziua desfășurării alegerilor. Observatorii acreditați au dreptul să asiste la toate operațiunile electorale, inclusiv la înregistrarea candidaților și, în caz de necesitate, a alegătorilor, precum și în campania electorală. Monitorizarea trebuie să aibă ca scop determinarea încălcărilor care au avut loc înainte, în timpul sau după desfășurarea alegerilor. Observatorii acreditați trebuie să fie admiși la numărarea voturilor liber exprimate [17].

Existența partidelor politice, partidismul ca fenomen politic, reprezintă un fenomen esențial al unei vieți democratice. Între partidism și democrație există o relație directă, biunivocă, în sensul că democrația începe să se manifeste cu adevărat odată cu apariția și dezvoltarea partidelor ca instituții politice, acestea putând să desfășoare o activitate sistematică și de amploare numai într-un climat democratic autentic [18].

Așadar, corelația și interconexiunea alegeri – partid politic sunt inevitabile, dat fiind faptul că sunt componente ale unui fenomen mai vast – sistem politic.

Referințe:

1. Midrigan P. Partidele politice în procesul electoral (Cazul Republicii Moldova) // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), nr.3 (XXX). - Chișinău: CEP USM, 2005, p.121-122.
2. Pasquino G. Curs de știință politică. - Iași: Institutul European, 2002, p.114.
3. Sobor E., Andrievschii V. Organizarea campaniei electorale și tehnologiile electiv. - Chișinău: Fundația Socium-Moldova, 1999, p.6.
4. Cărbune R. Campania electorală: indicator al democrației (abordare teoretică) // Materialele Conferinței a XIII-a Științifice Internaționale „Bioetica, Filosofia, Economia și Medicina în strategia de asigurare a securității umane”, 26-27 martie 2008. - Chișinău: CEP Medicina, 2008, p.137.
5. Frunțaș P. Campaniile electorale: comportamentul alegătorilor // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea a IX-a. - Chișinău: CEP USM, 1997.
6. Weisberg H. L'étude comparative des scrutins legislatives // Revue française de sociologie. - Tome XII (Paris). - 1971. - No.2. - P.52.
7. Liopelt K. Esquisse d'une typologie des électeurs allemands et autrichiens // Revue française de sociologie. - Tome IX (Paris). - 1968. - No.1. - P.17.
8. Moroi T. Cultura politică și comportamentul electoral în condițiile modernizării societății (Cazul Republicii Moldova): Autoreferat al tezei de doctor în științe politice / AȘM, Institutul de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. - Chișinău, 2008, p.15.
9. Duverger M. Les partis politiques. - Paris: A.Colin, 1979, p.307.
10. Seiler D-L. Partis et familles politiques. - Paris: PUF, 1983, p.33-51.
11. 25+2 modele electorale (Partea III. Organisme electorale) / Coordonatori: Sorescu A., Arpad T. Sisteme electorale. Centrul de Resurse pentru Democrație al Asociației „Pro Democrația”. - București, 2007, p.7.
12. Lopes-Pintor R. Electoral management bodies as institutions of governance (Bureau for development policy United Nations Development Program). - New York, 2000, p.121.
13. Костенко Н. Медиа в выборах. Ценностные ориентиры украинской политической прессы // Polis. - 1999. - №6. - С.85.
14. Boțan I. La ce servește dreptul de vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat? <http://www.e-democracy.md/comments/political/20090201/>;
15. Spinei T. Introducere în politologie. - Chișinău: CEP USM, 2003, p.127.
16. <http://www.roaep.ro/ro/section.php?id=1&l2=15>
17. Codul bunelor practici în materie electorală: Linii directoare și raport explicativ. Veneția, octombrie 2002. Culegere de documente. Știința și tehnica democrației, No.34. CDL-AD (2002) 23 rev. Traducere neoficială. http://www.bice.md/UserFiles/File/Alegeri/Texte/Codul_Venetia.doc
18. Vâlsan C. Politologia. - București: Economica, 1997, p.93.

Prezentat la 09.09.2009

TRANSFORMĂRILE SOCIAL-POLITICE SUB ASPECTUL CONSECINTELOR MILITARE: ABORDARE TEORETICO- METODOLOGICĂ

Constantin MANOLACHE, Nicolae GHERBOVEI, Oleg HANGANU

Institutul Militar al Forțelor Armate

This article makes an analysis of the social-political transformations happened within the society, considering the military consequences. Here is describing the quintessence of the transformation concept. Also, is related the succession between the transformation and the results, in the context of the state social – economic evolution. Particularly, is emphasized the military support of the transformation process as the main condition for the social transformations.

Schimbările istorice care s-au derulat la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 în țările Europei Centrale și ale Europei de Est, iar apoi și în fostele republici sovietice sunt calificate de literatura științifică prin termenul generic de *transformări* [1].

Termenul provine de la cuvântul latin *transformare*, ceea ce înseamnă *a modifica, a preface, a transforma* și se utilizează, în principiu, în sfera tehnicii, fizicii, matematicii, semanticii și geneticii. Începând cu anii '50–'60 ai sec. XX, din lipsă de termeni noi ce să exprime procesele desfășurate în societate, științele sociale au recurs și ele la această noțiune, folosindu-o în descrierea modificărilor structurale radicale. Termenul definește acțiunea sau fenomenul ce reflectă trecerea la o formă calitativ nouă de organizare socială.

Termenul *transformare* caracterizează exact schimbările ce se produc în statele în curs de dezvoltare care au trecut la o nouă politică social-economică sau își propun să renunțe la modelele vechi tradiționale în favoarea noilor procese de producție industrială, utilizând mai intens mecanismele pieței.

Primele procese transformatoriale s-au produs în Polonia; în anul 1980, sprijinită din exterior, Polonia și-a consolidat mișcarea de opoziție. Ulterior, și-au intensificat tendințele reformatoare și țări precum Ungaria și Cehoslovacia.

Politica „perestroikăi” din URSS, care a diminuat considerabil potențialul economic și politic al statului sovietic, din cauză că acesta nu și-a stabilit scopuri clare și a demontat prea în grabă relațiile deja existente, a acutizat într-o măsură atât de mare criza socială și social-economică, încât încă până la destrămarea lui din componența statului sovietic au ieșit Țările Baltice, iar după ce la întrunirea de la Belovejsk a fost anunțată destrămarea URSS procesele transformatoriale s-au activizat și în celelalte republici ex-sovietice [2].

De fapt, transformările realizate în țările Europei Centrale și ale Europei de Est pot fi calificate ca *transformări de sistem*, ele înglobând toate sferile vieții publice: structura politică, economică, socială; viața spirituală [3]. Ele ne ajută să determinăm care sunt diferențele între *transformare* și *reformă* și ne conving că ultimele presupun *înnoire* sau *modificare de stare*, fără schimbări principiale. Reformele urmăresc un anumit scop, dar, în timpul realizării lor, acesta poate fi modificat sau recompus. De obicei, reformele vizează doar anumite structuri ale societății și au, în principiu, de a face cu procesele de nivel tehnic și social-tehnic, mai puțin cu cele de nivel social, care să includă viața întregii societăți.

Noțiunea *transformare de sistem* include, de obicei, următoarele sensuri:

1. Modificarea sistemului politic și de stat, renunțarea la monopolul unui singur partid, crearea unei republici parlamentare de tip occidental, democratizarea generală a relațiilor sociale.

2. Înnoirea bazelor economice ale sistemului social, trecerea de la economia centralizată planificată la cea bazată pe relațiile de piață. În acest scop:

a) se de-etatizează proprietatea de stat și se aplică un program larg de privatizare;

b) se creează un nou mecanism juridic al relațiilor economice și financiare, care să permită formarea opoziției și apariția unor lideri reformatori.

În acest sens, M.Snegur – în Moldova, B.Elțin – în Rusia, N.Nazarbaev – în Kazahstan, A.Lukașenko – în Bielorusia, L.Kucima – în Ucraina etc. pot fi considerați reformatori care, deși în măsuri diferite, au fost, totuși, adepți ai ideii utilizării potențialului organizatoric al statului cu scopul de a grăbi reformele social-economice.

Dar, baza transformării o reprezintă, totuși, schimbările economice. În ultimul timp au fost publicate numeroase materiale referitoare la această problemă. Dacă am face o analiză a acestora, am constata că aproape

toate încercările întreprinse au avut scopul de a cerceta, cel puțin sistematic, problemele din sfera economică. Pentru a explica – apelând la cele mai noi categorii – noțiunea *transformare de sistem*, întâi de toate urmează să înțelegem esența anumitor aspecte ale societății în tranziție; modul lui de funcționare; legile ce cauzează nașterea și distrugerea unui sistem. Este, așadar, insuficient să afirmăm că în actualitate nu funcționează nici legile vechilor legături, nici cele ale legăturilor noi; de fiecare dată, trebuie să concretizăm care anume dintre legitățile vechii ordini influențează configurația societății și ce legături noi apar.

Este adevărat, procesele transformazionale care, de regulă, au un „numitor” comun, sunt caracterizate printr-o varietate de „divizori” național-statali. O clasificare exactă a acestora a fost realizată de însăși realitatea existentă și ar fi nepotrivit să reevaluăm criteriile deja stabilite de o asemenea realitate. Pe de altă parte, o caracteristică exhaustivă a formelor de bază ale procesului transformational propun și autorii lucrării *Economia perioadei de tranziție*, deși aceștia vorbesc despre modelele economiei de tranziție. Or, anume economia de tranziție și determină imaginea unei societății ce se transformă, cu toate că, desigur, funcționează și zeci de alte dimensiuni ale acestui domeniu [4].

Problematica politologică a teoriei privind transformarea socială presupune analiza *modernizării politice* [5] ca proces de restructurare a sistemului politic al societății, pentru a-l face să corespundă cu orientările calitativ noi ale vremii.

Lansată în anii ‘50 ca teorie de bază a doctrinei occidentale cu privire la modernizarea politică, vizavi de statele ieșite de sub dominație colonială, concepția modernizării a devenit, în cele din urmă, fundament al unui model comun al procesului global de civilizare, a cărui esență consta în descrierea caracterului și a direcțiilor trecerii de la societatea tradițională la cea contemporană, adică rațională, în rezultatul progresului tehnico-științific, al modificărilor social-structurale, reformulării sistemelor normativ și axiologic [6].

Factorul esențial al modernizării îl reprezintă contactele socioculturale cu marile centre culturale industriale și postindustriale.

La etapa contemporană – caracterizată printr-o accentuare mai intensă a dificultăților dezvoltării politice – pentru a studia problemele condiționării obiective a crizelor prin modificări politice, pentru a găsi noi căi și metode privind depășirea și soluționarea lor, se elaborează concepții de tipul „modernizarea parțială”, „modernizarea de impas”, „sindromul modernizării postcriză”. Toate acestea implică inevitabilitatea unei confruntări dintre vechile norme de viață, vechile valori tradiționale, specifice culturii politice naționale, și noile instituții modernizate, care nu se pot acomoda, fără schimbări vizibile, la societățile ce se dezvoltă încercând să ajungă din urmă alte state. Rezultatele acestei lupte depind, în multe privințe, de acțiunile elitei politice dominante în societate, iar utilizarea instituțiilor tradiționale nu constituie un obstacol în calea aplicării unei politici eficiente.

Dezvoltarea și modernizarea politică a țării noastre a cunoscut, pe parcursul istoriei, câteva particularități. Prima se referă la rolul decisiv al statului în reformarea întregului sistem social.

O altă particularitate este succesiunea dintre *reforme* și *contrareforme*. Cu cât mai radicale sunt reformele, cu atât mai reală este posibilitatea unor contrareforme. Un exemplu concludent îl reprezintă, în acest sens, reformele începute în anii ‘60 ai sec. XIX, pe când Basarabia se afla în componența Rusiei țariste și care au condus la lichidarea șerbiei, introducerea autoadministrării publice locale, crearea unui nou sistem judiciar, instituirea unui nou sistem de învățământ etc. Aceste reforme au pus baza relaționării sociale, care a fost întreruptă în al doilea deceniu al sec. XX. După 1940, când Basarabia a trecut sub jurisdicția URSS, respectivele reforme au fost completamente răsturnate.

Înseamnă oare că aceeași soartă o va avea și încercarea de a realiza modernizarea politică cu scopul de a crea un sistem politic deschis, apt să reacționeze adecvat la noile cerințe economice și sociale ale comunității? Analiza evenimentelor permite să afirmăm că actuala etapă de dezvoltare politică a Republicii Moldova are un caracter ambivalent – este, în același timp, modernizatoare și antimodernizatoare. Prima tendință se manifestă prin extinderea gradului de implicare în viața politică a grupurilor sociale și indivizilor care participă la viața politică, slăbirea elitei politice tradiționale și pierderea legitimității acesteia. A doua tendință se manifestă printr-o formă specifică de dezvoltare a modernizării. Ea se exprimă prin metode autoritare de conducere și prin mentalitatea tradițională a elitei politice, fapt care face posibilă doar mișcarea unilaterală – de sus în jos – a ordinilor în cadrul unui mecanism închis de adoptare a deciziilor. Din aceste considerente, modernizarea este îngrețată de mai multe obstacole provocate de paternalismul politic care blochează atât creșterea gradului de implicare în viața politică, cât și dezvoltarea sistemului politic în sens social-istoric larg.

Perspectivile modernizării vor depinde de capacitatea regimului politic de a soluționa mai multe probleme, atât de caracter general, cât și cu nuanțe specific naționale:

- scoaterea de sub controlul politic a majorității resurselor economice;
- crearea unei structuri sociale deschise, prin depășirea durei dependențe teritoriale și profesionale a cetățenilor;
- crearea instituțiilor care să garanteze securitatea în cadrul concurenței politice deschise a forțelor implicate în lupta pentru putere politică;
- crearea unui sistem efectiv de autoadministrare locală, care să devină o alternativă durabilă centralismului birocratic tradițional.

Modernizarea societății moldovenești a dat speranțe democrației, dar nu a slăbit tendințele către autoritarism. Reformele au devenit ireversibile, dar țara nu a depășit încă momentul crucial, capabil să le prevină eșecul.

Problemele instituirii noului regim social-economic în Republica Moldova se agravează cu atât mai mult, cu cât mai frecvent sunt puse la încercare prin practica politică și economică. Procesele postsovietice de modernizare și transformare a societății moldovenești și a celor europene durează de mai bine de 15 ani. Istoric, e o perioadă destul de scurtă, dar pentru corectarea eficacității transformărilor social-economice este una suficient de mare. Practica îndelungată a reformelor postsocialiste – continui și, practic, nerezultative – realizată atât în Moldova, cât și în alte state ale fostului lagăr socialist, îi face pe cercetători să analizeze mai aprofundat multe din fenomenele și procesele tradiționale și novatoare ale transformării sociale și modernizării politice. Atât sub aspect teoretic, cât și la nivel practic, devine tot mai clar că perioada de tranziție poate fi analizată ca perioadă formațională autonomă de dezvoltare, cu proprii parametri și caracteristici, inclusiv politologice. Acesta este, de fapt, și motivul interesului vădit al autorilor față de subiectul pe care îl cercetăm.

Experiența practică a statelor care și-au definitivat deja schimbările transformărilor de tranziție ne convinge că acest tip de reforme social-economice și politice necesită o garanție eficientă, altfel spus, solicită un număr maxim de condiții obiective și subiective, care să asigure realizarea scopurilor inițiale. Drept asemenea condiții pot servi atât factorii și fenomenele interne, cât și cei /cele de natură externă. Dar, una dintre condițiile esențiale ale transformării sociale o constituie, totuși, *asigurarea militară* a procesului perceput ca unitate organică a factorilor interni și externi [7], și anume: asigurarea imposibilității de a interveni armat, din afară, în procesul de realizare a schimbărilor sociale și în cel de creare a unui nou concept de organizare militară internă, adecvat caracterului reformelor. Apărarea externă și schimbările militare interne sunt interdependente și urmăresc același scop – garantarea siguranței procesului de transformare socială, în interesul societății, statului și individului.

Studierea aprofundată a modelelor naționale de transformare socială din Republica Moldova și din alte state postcomuniste ne face să ne interogăm și cu privire la motivele din care această transformare nu poate fi univoc calificată drept înnoire exclusiv *democratică* a vieții sociale. Euforia democratică a dispărut demult și aproape definitiv. Savanții moldoveni au conștientizat și ei că instituirea democrației nu reprezintă pur și simplu una dintre alternativele dezvoltării sociale și că ea însăși presupune mult mai simpla instaurare a unui regim democratic. În practică, profunzimea și importanța transformărilor sociale, cel puțin pentru Republica Moldova, s-au dovedit a fi inadecvate scopurilor și caracterului „tranzitului democratic”. În țara noastră a fost lichidată nu doar statalitatea comunistă și sovietică, ci și acele atribute ale statului care au apărut și s-au perfecționat sub influența unor factori istorici caracteristici regiunii. Spre deosebire de alte state din Europa Centrală, Republica Moldova se dezvoltă în condiții geopolitice noi. Sub acest aspect, schimbările care au avut loc în societatea moldovenească nu s-au limitat doar la transformări democratice. Miza transformărilor postsovietice a fost mult mai largă și nu s-a redus doar la depășirea consecințelor practicii relațiilor sociale și ale teoriei comuniste. Acest lucru determină aproape toate sferele vieții interne, care trebuie modificate, inclusiv cea militară.

Mai există și o altă circumstanță importantă care provoacă la cercetarea unor probleme tradiționale, dar în condiții netradiționale. Până acum se considera că una dintre sarcinile principale ale transformării sociale din Republica Moldova constă în depășirea crizei sistemice social-economice a întregii societăți. Cauza principală a crizei, afirmă cercetătorii în domeniu, a reprezentat-o incompetența vechiului sistem social, imposibilitatea obiectivă de a soluționa, în asemenea condiții, probleme de interes comun. Odată cu depășirea unor fenomene de criză și cu stabilizarea vieții sociale, se preconiza dezvoltarea societății și a statului pe baze social-economice noi. Însă, ulterioara dezvoltare a societății moldovenești a demonstrat că în procesul de transformare a apărut un nou complex de cauze obiective și subiective, care au generat o agravare a crizei în cadrul procesului de depășire a crizei, oricât de straniu ar părea acest fapt. Lipsa posibilităților și incapacitatea de a depăși criza creează nu doar greutăți și obstacole, ci și o nouă criză – criza transformării sociale, fenomen declanșat în

Republica Moldova în forma lui clasică și care a condus la blocarea, pentru o perioadă îndelungată, a unor schimbări sociale pozitive. A devenit, așadar, clar că elita politică moldovenească nu stăpânește tehnologii ce să-i permită să se opună crizei sau s-o depășească.

Gândurile, ideile și raționamentele exprimate mai sus ne provoacă la anumite concluzii, care confirmă că transformările sociale din Republica Moldova se supun nu atât strategiilor și tacticilor elitei politice, nu atât schimbărilor de lideri politici, cât, mai cu seamă, mecanismelor obiective ale schimbului de generații și de înnoire radicală a tuturor formelor sociale de conducere (administrativă, economică, politică, culturală, spirituală), precum și factorului subiectiv adecvat acestui mecanism.

Mai există o circumstanță, nu mai puțin importantă, care explică lipsa unui efect practic al reformelor în condițiile postcomuniste. Este vorba despre importanța experienței reformelor sociale ale altor state și popoare și despre capacitatea conducerii politice și militare a respectivelor state de a o aplica, cu maximum de utilitate, pe teren propriu. Important e nu atât să percepi democrația ca element al experienței sociale și ca formă social-politică de organizare, cât să înțelegi modalitatea de a percepe și a prelua o experiență socială.

Nepregătită să realizeze reforme sociale și politice, nedepinsă să-și asume responsabilitate pentru procesele cu caracter și conținut social-creativ, elita politică moldovenească a ales cea mai ușoară cale – a apelat la practica socială a statelor vecine, fără să analizeze compatibilitatea acestor practici și fără să studieze realitatea deja existentă.

Altfel spus, modalitatea în care elita politică a utilizat ajutorul și practica socială a altor state nu este adecvată amploarei, profunzimii și caracterului transformărilor sociale din Republica Moldova. Nici bazele normative, nici cele general umane, nici multe alte baze sociale, devenite obiect de împrumut, nu au funcționat. Totuși, multe dintre ele sunt implementate continuu și rațional, aprofundând noua criză în condițiile menționate anterior. E vorba de un proces pentru care, probabil, vom plăti mult și îndelung.

Circumstanțele menționate nu doar actualizează multe probleme – teoretice și practice – de cercetare tradițională, dar ne fac să le percepem pe o bază calitativă, total diferită. Printre ele se numără și problema organizării militare a societății, lansată și cercetată încă demult, în condițiile ordinii socialiste, dar nesoluționată în cheie reformator-politologică și în condițiile vieții sociale din Republica Moldova, care s-a transformat radical.

Totodată, noile condiții de transformare postcomunistă vor marca întregul spectru al caracteristicilor de bază și al parametrilor organismului militar al societății, acționând:

- asupra schimbării bazelor geopolitice și social-istorice de funcționare și dezvoltare a organismului militar;
- asupra funcționării organismului militar în noile condiții ale politicii externe;
- asupra procesului de instituire și reformare a organismului militar ca parte componentă a noii statalități moldovenești;
- asupra procesului de formare, funcționare și dezvoltare a organismului militar, sub influența noilor instituții și organizații ce formează societatea civilă;
- asupra funcționării organismului militar sub influența factorilor liberal-democratici ai transformării sociale, condiționând efectele acestui proces etc.[8].

În noile condiții geopolitice din regiune, organismul militar al republicii urmează să vizeze următoarele direcții:

- funcționarea organismului militar în contextul lărgirii componenței NATO și al vecinătății lui cu țara noastră;
- activitatea armatei naționale în condițiile lărgirii sferelor de influență a forțelor multinaționale de menținere a păcii.

Toate aceste lucruri demonstrează că procesele de transformare postsovietică și de modernizare politică, desfășurate în prezent în Republica Moldova, reprezintă factori calitativ noi care determină natura, esența, conținutul și funcționarea organismului militar. În acest sens, organismul militar ca obiect tradițional și permanent al analizei științifice provoacă interes pentru cercetarea tuturor aspectelor existenței și dezvoltării lui. Considerăm că rolul esențial în acest proces îl are arsenalul și potențialul metodologic al științelor politologice, deoarece organismul militar reprezintă obiectul lor direct de analiză și metoda funcțională a teoriei securității naționale și militare.

În plus, necesitatea cercetării problemelor ce țin de organizarea militară a societății moldovenești contemporane, în condițiile transformărilor postsovietice, este dictată și de anumiți factori cu caracter metodologic, care acționează în interiorul domeniilor militar și politic.

Referințe:

1. Актуальные проблемы социально-политического развития современного общества. - Волгоград, 2001; Бутенко А.П. Как изменялась социально-классовая природа коммунистической власти в странах Европы и Азии: Научный доклад. - Москва, 2002; Данилов А.Н. Переходное общество: Проблемы системной трансформации. - Мн.: ООО «Харвест», 1998; Хорос В.Г. Модернизация как общемировой процесс / В кн: Политическая наука в России: Интеллектуальный поиск и реальность. - Москва: Московский общественный научный фонд; ООО «Издательский центр научных и учебных программ», 2000; Пригожин А.И. Перестройка: переходные процессы и механизмы. - Москва, 1990 etc.
2. *Mai detaliat a se vedea:* Абдулаева Р. XX век и развал великой державы - СССР. - Москва: Вернисаж, 2002.
3. Данилов А.Н. Переходное общество: Проблемы системной трансформации. – Мн.: ООО «Харвест», 1998, с.78-79; Дзьобань О.П., Чернієнко В.О. К вопросу о применении системного подхода в социально-философском анализе национальной безопасности государства // Научные записки Харьковского военного университета. Социальная философия, педагогика, психология. - Харьков: ХВУ. - 2002. - Выпуск XI. - С.65-68.
4. Экономика переходного периода / Под ред. В.В. Радаева, А.В. Бузгалина. - Москва, 1995, с.412- 415.
5. Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ / Под ред. В.С. Малахова, В.А. Тишкова. - Москва, 2002, с.35.
6. Основы политической науки / Под ред. проф. В.Г. Пугачева. Часть 2. - Москва, 1993, с.172-173.
7. Возжеников А.В. Национальная безопасность России: Методология комплексного исследования и политика обеспечения. - Москва, 2002, с.56.
8. *Mai detaliat a se vedea:* Manolache C. Corelația militar-nonmilitar în securitatea națională: analiză metodologică // Analele Științifice ale USM. Seria „Științe socioumanistice”. Vol.II. - Chișinău, 2006, p.112-114; Требін М.П. Армія як функціональна система // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. - Харків: ХВУ. - 2001. - Выпуск IX. - С.43-48.

Prezentat la 15.07.2009

ABORDĂRI TEORETICO-CONCEPTUALE CU PRIVIRE LA ROLUL MORALEI ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE

Veronica FRUNZĂ, Irina NICOLAESCU

Catedra Relații Internaționale

In this article political – theoretical aspects of interaction between international relations and the ethical – moral paradigm are considered. The problem of settlement of the international relations on the basis of moral aspects always was present both at the political theory and in practice of foreign policy of the majority of the states of the world. As already for a long time it is established the main feature of actions of the moral factor both on actions and on thinking of people. International relations should be moral, namely their ideas, objective, practical actions should be compatible to a human nature which will be directed on achievement of principles of humanism and social justice.

Moral bases in the modern world are defined by priority values and interests and general development of human potential when the formula „due to others” is cancelled. Real progress is impossible based on non-observance of the rights and freedom of the person and nations. Preservation of mankind is possible only on the basis of mutual cooperation. Moral adjustment of the international relations, alongside with both political and diplomatic norms and the law becomes more and more important and influential. Norms of the international moral are shown more strongly, as the active factor of a spiritual life of the world community. The important feature of the international moral is the constant reference on peace forms of dialogue between people. Analyzing the basic concepts about correlation between the moral paradigm and the international relations, we see, that a difference between them in a significant part, concerns subjects which display character of the order in sphere of the international relations and ways of their regulation.

Problema reglementării relațiilor internaționale prin intermediul dimensiunilor morale a fost întotdeauna actuală atât pentru teoria politică, cât și pentru practica politicii externe a majorității statelor lumii. Încă de demult, s-a determinat principala particularitate de acțiune a factorului moral asupra mersului lucrurilor și asupra gândirii oamenilor. Ea s-a format pe baza aprecierilor și emoțiilor sociale stabile, care condamnau sau aprobau unele sau alte acțiuni. Conform acestora, relațiile internaționale trebuie să fie morale, adică sistemul lor de idei, scopuri, acțiuni practice, trebuie să fie în concordanță cu natura omului, să fie îndreptat spre realizarea principiilor umanismului și dreptății sociale.

De la secol la secol, se schimbau multe în tratarea categoriilor etice, dar, totuși, rămâne opinia că morala trebuie să fie prezentă în relațiile internaționale. Din acest punct de vedere, politica unui stat și, respectiv, relațiile dintre națiuni, trebuie să fie construite pe temelii obiective, valori înalte și sistem politic de conducere organizat.

În istoria gândirii politice întâlnim diverse abordări ale raportului dintre relațiile internaționale și morală. Încă Platon a încercat să ofere o argumentare etică a politicii: „Această artă regească unește moravurile oamenilor curajoși și nobili, contopind viața lor prin intermediul bunei înțelegeri și prietenii, creând, în acest fel, una dintre cele mai splendide materii” [1]. Iar Aristotel a determinat corelația dintre ele în felul următor: „Cel care guvernează cu ajutorul moralei este asemenea unei stele polare, care își ocupă locul său în constelație” [2].

F. de Vitoria și F. Suares au elaborat concepția unității politico-morale a omenirii, bazată pe principiul dragostei și compasiunii. Adepți ai moralei în sfera reglementării relațiilor internaționale erau așa mari gânditori ca J.Bentham și, mai ales, Im.Kant, autorul teoriei „păcii veșnice” și pacifismului organizat.

După Kant, „în relațiile internaționale, trebuie să conducă dreptul și morala, dar nu puterea” [3]. Lipsa calităților înalte morale, ambiția, egoismul și lupta pentru putere duce la războaie și conflicte. Pacea poate fi păstrată, spunea el, numai dacă politica și morala se află în legătură permanentă.

Morala nu are întru chipări materiale în aparatele puterii, dar este prezentă în toate manifestările politice. Cu părere de rău, progresul moral nu întotdeauna este urmat de un progres corespunzător în politică. În relațiile internaționale acționează legi și reguli aspre, are loc lupta dintre diferite state. Însă, în lupta pentru putere participă oameni care poartă în sine legi și reguli morale, dobândite de-a lungul mileniului. Încă J.J. Rousseau scria că „trecerea din starea naturală în cea civilă face o schimbare nemaipomenită în om, înlocuind în comportamentul lui instinctul cu dreptatea și oferindu-i acțiunilor acel caracter moral pe care nu l-a avut până acum” [4]. O acțiune politică este acceptată, dacă ea se bazează pe principiile morale și pe drept. În caz contrar,

în lume ar exista un haos și conflicte permanente. Conducătorii statelor trebuie să urmărească și să se conducă de principiile morale, pentru a evita transformarea unui conflict local în unul mondial.

Abordările etico-morale în relațiile internaționale se observă clar și în tradiția marxistă. K.Marx chema să „se obțină ca legile simple ale moralității și dreptății, de care trebuie să se conducă în relațiile sale persoanele particulare, să devină legi universale în relațiile dintre popoare” [5].

În opinia lui D.Schwarzenberger, sarcina primordială a moralei în relațiile internaționale constă în consolidarea politicii statului. Dacă statele doresc să câștige un teritoriu anumit care este valoros din punct de vedere economic și strategic, ele greu găsesc o justificare a unor astfel de acțiuni. Aliații, care se unesc pentru a opune rezistență puterii a treia, procedează în acest mod în interesul securității și păcii, dacă nu în interesul întregii omeniri. De exemplu, participanții la Convenția de pace din 1814 de la Shamonne și-au luat angajamentul de a se opune Franței „de dragul scopului nobil de încetare a suferințelor în Europa și pentru a asigura garanția liniștii viitoare, pe baza creării balanței de putere” [6]. Documentele de stat ale principalelor puteri sunt pline de astfel de explicații. În acest fel, și un scop lipsit de importanță poate servi drept oglindire a utilizării moralei în realizarea intereselor puterii politice. Chiar și în sfera puterii politice, oamenii de stat trebuie să țină cont de existența unor reguli morale, deoarece convențiile lor cu aliații se bazează pe principii morale care se conțin în îndeplinirea onestă a celor promise. Totuși, de regulă, guvernele nu se înșeală în privința intențiilor reale ale partenerilor lor care își camuflează scopurile politice în termenii moralei.

Când relațiile dintre două state devin tot mai proaste, chemările emoționale produc o reacție de lanț. A.Smitt scria: „Când două națiuni sunt diferite, cetățeanul fiecărei națiuni acordă o atenție minimă sentimentelor pe care cealaltă națiune poate să le nutrească față de comportamentul său. Toate ambițiile sale trebuie să primească acordul concetățenilor lui” [7]. Când este necesar de a pregăti opinia publică de război, utilizarea ideologică a moralei atinge punctul culminant. Din acest punct de vedere, diferite conflicte între marile puteri se ridică la nivelul luptei dintre principiile morale înalte, ai căror adepți sunt fiecare parte. În acest fel, în sistemul puterii politice principala funcție a moralei nu constă în controlul comportamentului cuiva, ci în utilizarea moralei în calitate de armă puternică împotriva dușmanilor reali sau potențiali.

Dacă motivele moralei nu sunt luate în considerație de către state, atunci ea îndeplinește funcții asemănătoare cu cele pe care le îndeplinesc legile internaționale. Epidemiile și catastrofele naturale sunt acele cazuri, în care, în sfârșit, se poate vedea acțiunile moralei fără motive ascunse, pe timp de pace.

Corelația dintre paradigma etico-morală și în relațiile internaționale a fost analizată și de *teoria internaționalistă*, ai cărei reprezentanți sunt A.Zimmermann, G.Mourey, M.Butler, J.Shotwell [8]. Pe acești gânditori îi unește credința lor comună că lumea ar putea fi creată mai stabilă, mai corectă, mai liniștită. Ei credeau în noțiunea de progres uman și în transformarea radicală a politicii dintre națiuni, care ar oferi statelor o înfățișare mai cooperantă și transnațională. După ei, interesul comun pentru toate națiunile este menținerea păcii și crearea ordinii internaționale stabile și corecte.

Pentru internaționaliști, primul exemplu al unui om de stat care trăia după principiile morale era W.Wilson; de asemenea, ei căutau să-i stimuleze pe viitorii lideri să se ghideze de normele morale pe arena internațională.

Internaționaliștii au ajuns la câteva concluzii cu privire la rolul moralei în relațiile internaționale. Ei susțineau că există un set de norme morale internaționale de care ar putea să se conducă cei ce iau deciziile în stat în realizarea unei politici drepte. Ei afirmă că opinia publică a fiecărui stat ar putea servi drept o formă eficientă de constrângere morală a guvernanților. De asemenea, ei credeau că primul război mondial și democratizarea Occidentului au creat o situație cu totul nouă pentru relațiile internaționale, situație în care principiile morale ar putea fi aplicate eficient, prin intermediul opiniei publice internaționale.

O altă abordare a rolului moralei în relațiile internaționale, total diferită de cea internaționalistă, o putem depista în *tradiția realistă*. Cei trei autori care constituie surse incontestabile ale realismului politic, dar care au viziuni diferite asupra rașunilor separării politicului de etic, sunt Tucidide, Hobbes și Machiavelli.

Cea mai îndepărtată sursă în timp a realismului clasic este Tucidide. După el, termenul care determină o primă separare a politicului de etic este războiul. El opune violența justiției și o exclude pe cea de a doua. În același timp, războiul este inevitabil, în condițiile în care circumstanțele interne o permit, orice cetate caută să-și sporească puterea și, eventual, să obțină hegemonia. Hobbes este cel care formulează unul dintre argumentele clasice ale teoriei realiste a relațiilor internaționale. El introduce argumentul stării de natură în relațiile internaționale. În opinia gânditorului, atât timp cât oamenii trăiesc în afara unei puteri care să-i țină împreună, ei nu se pot afla decât în stare de război. O concepție clasică a acestei probleme a fost formulată de

N.Machiavelli. El afirma că Principele poate fi virtuos sau nu, reieșind din condiții, procedând în corespundere cu avantajele, nu cu morala. N.Machiavelli cerceta politica ca o formă de luptă pentru putere între oameni. El a separat politica de etică, deoarece, după părerea lui, orice știință trebuie să se bazeze pe fapte, nu pe sistema etică. Conform opiniei gânditorului, separarea dintre etic și politic este decisivă. El nu neagă cele două categorii de bine și rău, așa cum nu neagă nici valoarea sau adevărul. Esențialul modificării pe care o aduce este că acestea nu-și găsesc nici o aplicare în politic.

Unul dintre reprezentanții de bază ai teoriei realiste este R.Niebuhr. El este unul dintre puținii realiști care nu neagă întru totul ideea existenței unor principii morale. Cercetătorul a subminat afirmația idealistă că există principii morale internaționale clare, care, dacă ar fi aplicate, ar transforma treptat sistemul internațional într-o lume morală. Totodată, el nu credea că principiile nu au nici un rol în determinarea acțiunilor guvernanților, deoarece până și în politica internațională există justiție, care contribuie benefic la stabilirea bunelor relații dintre state.

În opinia lui Niebuhr, principiile morale se bazează pe propriul interes care reiese din voința de putere și siguranță. Deoarece persoanele sunt în căutarea siguranței lor individuale, ele își oferă loialitatea aceluia stat care le asigură obținerea unui sentiment de siguranță și dominație. Drept urmare, „societatea acumulează egoismul indivizilor și transformă altruismul lor individual într-un egoism colectiv, astfel încât egoismul grupului are o formă dublă. Din acest motiv, nici un grup nu acționează într-un scop pur altruist, iar politica este nevoită, de aceea, să fie o luptă de putere” [9]. După el, morala nu ar putea triumfa în relațiile internaționale, pentru că oamenii caută indirect puterea și pentru că politica internațională este prin ea însăși prea complexă ca un standard etic să i se poată adresa în mod eficient.

Însă, chiar dacă Niebuhr nu credea în triumful moralei în relațiile internaționale, el nu nega, totuși, că principiile morale joacă un anumit rol în determinarea acțiunilor statelor. El susținea că până și în politica internațională există o capacitate de justiție care reglementează competiția dintre națiuni.

Carr a acceptat faptul că uneori statele acționează având motivații morale. Însă, el consideră că rolul moralei în relațiile internaționale este dictat de dificultatea de a aplica principiul egalității în sistemul internațional și de incapacitatea națiunilor de a acționa după principiul că binele general ar trebui să aibă prioritate față de binele fiecărei națiuni în parte. Egalitatea națiunilor, susținea Carr, este un principiu important, dar este aproape imposibil de aplicat în relațiile internaționale. Aceste dificultăți ce decurg din inegalitatea națiunilor sunt sporite de refuzul general al statelor de a întreprinde acțiuni în serviciul binelui comun al comunității internaționale. Iar fără aceasta morala poate juca doar un rol minim în politica statelor.

Unul dintre cei care au demonstrat complexitatea problemelor morale implicate în relațiile internaționale și au accentuat faptul că orice politică, în special cea internațională, este o luptă pentru putere a fost H.Morgenthau. El susținea că există o contradicție între putere și etică și că teoriile moralei internaționale care nu sesizează acest lucru conduc la politici greșite din punct de vedere etic, fiind periculoase și din punct de vedere diplomatic.

În pofida accentului pe care l-a pus pe setea de putere prezentă în orice acțiune politică, Morgenthau susținea că a existat, în secolul al XIX-lea, o morală internațională efectivă care a limitat năzuința de putere pe continentul european. Însă, el susținea că această influență a fost posibilă numai pentru că morala internațională a secolului al XIX-lea a reflectat consensul moral și intelectual al întregii Europe. În opinia lui Morgenthau, sfârșitul primului război mondial a distrus consensul moral internațional și a transformat relațiile internaționale într-o sferă, în care statele concureau pentru supremația universală. Drept consecință, limitele morale, care anterior constrâneau statele în cursa lor pentru putere, n-au mai fost operative; chiar restricțiile asupra războiului total, care fuseseră o caracteristică a civilizației europene timp de peste o sută de ani, au fost abandonate în această cursă sălbatică pentru putere.

Totodată, Morgenthau considera că o morală internațională poate exista numai în măsura în care societatea internațională oferă standarde morale consensuale, universal acceptate. În secolul al XX-lea, spunea Morgenthau, atât această societate, cât și aceste standarde erau absente.

Dar, chiar dacă Morgenthau ajunge la concluzia că nu există, în lumea postbelică, o moralitate internațională, el nu crede, totuși, că problemele morale nu sunt importante pentru constituirea politicii externe. Dimpotrivă, Morgenthau susține că morala influențează relațiile internaționale în trei moduri, deosebit de importante: (1) ca justificare a acțiunilor de stat bazate pe propriul interes; (2) ca un calcul moral unidimensional care deformează politica externă în mod distructiv; (3) ca demnitate morală a interesului național [10].

Astfel, esența teoriei relațiilor internaționale o constituie confruntarea dintre idealism și realism. Idealismul consideră că există o ordine morală care rezultă din principii universale și poate fi realizată aici și acum. Realismul consideră că principiile morale nu pot fi niciodată pe deplin realizate, dar ne putem apropia de îndeplinirea lor asigurând un echilibru dintre interese și soluționarea conflictelor.

O altă abordare cu privire la rolul moralei în relațiile internaționale o constituie *concepția sceptică*, care susține că categoriile morale nu au sens în relațiile internaționale, deoarece nu există instituții care să mențină ordinea. Pentru sceptici, afirmația clasică despre morală în relațiile internaționale este că „puternicii fac ceea ce ei au puterea să facă, iar cei slabi acceptă ceea ce ei au de acceptat” [11].

Un alt pas important în abordarea rolului moralei în relațiile internaționale a fost făcut de *teoria cosmopolitanilor*. Cosmopolitanii privesc comunitatea internațională nu ca o societate de state, dar ca o societate de indivizi. Ei argumentează faptul că granițele naționale nu au stabilitate morală. Se pune accent pe ideea că politicienii trebuie să asigure necesitățile umane fără a distruge ordinea. După ei, morală e mai greu de aplicat în relațiile internaționale, deoarece există o pluralitate de principii care nu se respectă. Dar, totuși, morală nu trebuie ignorată în relațiile internaționale.

Mackie consideră imposibilă existența unei morale în relațiile internaționale din cauza diversității națiunilor și a concepțiilor lor morale. Conform opiniei lui, există mari deosebiri între principiile morale ale diferitelor popoare care formează comunitatea internațională și multe dintre ele tind să considere că aceste adevăruri sunt absolute. De aceea, nu poate exista o morală internațională.

V.Mejuev analizează incompatibilitatea dintre lumea moralei și lumea politicii în relațiile internaționale. „Acei care văd în ea (politică) întâi de toate putere, desigur, o transportă după granițele moralei” [12]. De aici reiese că lumea moralei deține instrumente de realizare deosebite care nu au nici o atribuție la lumea puterii.

Conform opiniei lui A.Titarenko, politica are un caracter rațional crud, bazat pe violență în lupta pentru putere; iar morală dă prioritate binelui bazat pe simțul responsabilității dezinteresate. Ce poate fi mai diferit? Nu în zadar părerea că în „politică nu este morală” și că „orice politică este amorală în interior” sunt atât de răspândite. Astfel, această abordare poate fi formulată în felul următor: politica este în afara moralei, ea nu poate fi judecată după măsurile moralei; mai mult ca atât, în politică, imoralitatea se transformă de la sine în moralitate.

După H. von Treitschke, omul nu îndeplinește vocația morală decât în interiorul statului și pentru stat. În opinia lui, nu există conflict între morală și politică, pentru că, de fapt, morală în relațiile internaționale este identică cu politica, adică contribuie la sporirea puterii de către state. Pentru el, încercările de a înlocui conduita morală a statelor, care se pot afirma numai prin război cu o falsă moralitate, cu cea a interzicerii războiului, formează unul dintre cele mai periculoase realizări ale spiritului uman.

Tema raportului dintre morală și relațiile internaționale i-a preocupat și pe gânditorii români. Petre Andrei lansează ideea că viața politică nu poate fi îngădită de norme morale. Cu toate acestea, între ele există o strânsă legătură. Concomitent, Petre Andrei cere moralei de a deveni normativă cunoașterea faptelor. „Morală trebuie deci să devină politică, aceasta atât în interiorul unui stat, cât și în raporturile dintre state” [13]. Găsim în acest context o formulare expresă a necesității unei morale în raporturile internaționale. Amenințarea fascistă ce se profila la orizontul vieții internaționale, o politică internațională în care morală nu-și găsea nici un loc, state care își urmăresc scopuri egoiste, erau motive pentru a justifica cerința unei morale la acest nivel. Anume Liga Națiunilor avea menirea de a introduce o notă mai morală în raporturile politice dintre state și să reglementeze pe cale pașnică neînțelegerile între state respectând valorile morale.

Unii autori recunosc o „morală deosebită” numai pentru profilactica „curată” a relațiilor internaționale. După părerea lui E.A. Pozneakov, în chemarea de a se conduce în relațiile internaționale de normele morale se ascunde sau un diletantism politic naiv, sau pretenții la hegemonie. Speranța „de a face politică morală” el o numește „idealism politic” [14].

Problema corelației dintre morală și relații internaționale are o importanță deosebită, deoarece ea ține de recunoașterea principalelor drepturi ale omului, a valorilor social-umane. Dezvoltarea civilizației a adus la apariția termenului „regula de aur” a moralei: „Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face”, potrivit căreia un stat nu trebuie să încalce drepturile și libertățile altui stat, dacă nu dorește să-i fie încălcate drepturile și libertățile sale. Un șir de drepturi și libertăți ale omului sunt fixate în textele internaționale recunoscute și de Republica Moldova.

Este necesar a sublinia că creșterea rolului moralei în viața internațională, adâncirea corelației ei cu relațiile internaționale duce la eficientizarea lor. Totuși, se întâlnesc autori care dau o apreciere negativă a

acestui proces. Astfel, P.Weil scrie că „în timp ce comunitatea internațională are nevoie mai mult ca oricând de ordine politică și normativă, capabilă să ofere o coexistență pașnică... micșorarea pozitivismului în folosul unor valori puțin determinate este capabilă să destabilizeze esențial tot sistemul politic și normativ internațional și să-l transforme într-un instrument, care nu va mai putea să servească scopurilor sale” [15]. Cu această opinie nu putem fi de acord, deoarece doar corelate strâns aceste categorii își întăresc pozițiile și, în acest fel, contribuie la rezolvarea problemelor înaintate de viața internațională.

În prezent, unitatea relațiilor internaționale cu morala este văzută ca o trăsătură caracteristică a dreptului internațional contemporan. Drept confirmare a acestei poziții servește Statutul ONU. În esență, întreg Statutul ONU, afirmă A.F. Șișchin și K.A. Șvarțman, este bazat pe unele legi simple ale moralității și dreptății. Expresia normelor moralității sunt practic toate pozițiile preambulei Statutului. În ele se confirmă hotărârea de a crea condiții, prin care poate fi respectată dreptatea, se exprimă cerința de a manifesta răbdare și de a trăi în pace cu vecinii.

J.Stone menționa că noi nu avem instanțe internaționale care ar reflecta convingerile etice ale statelor, asemănătoare cu judecătoriile dinăuntrul statului care reflectă convingerile poporului. În relațiile internaționale s-au format mecanisme de funcționare concrete ale colaborării multilaterale, care accelerează procesul de formare și validare a principiilor moralei internaționale. Un loc central printe ele îl ocupă Adunarea Generală a ONU. Importanța ei în sistemul reglării morale este determinată de faptul că, fiind organul cel mai reprezentativ, ea exprimă opiniile morale ale întregii comunități mondiale și de aceea posedă o autoritate politico-morală enormă, o posibilitate reală de a acționa asupra climei morale internaționale.

În acest context, C.Joiner subliniază că rezoluțiile ce au primit o susținere unanimă în Adunare reprezintă consensul opiniei publice mondiale pe această problemă și, în acest fel, manifestă o acțiune morală convingătoare asupra comportamentului statelor. Acest fapt conferă rezoluțiilor Adunării o putere morală deosebită și face rolul ei exclusiv important la toate stadiile formării și realizării normelor moralei internaționale.

Bazele etico-morale ale lumii contemporane sunt determinate de prioritatea valorilor și intereselor general umane, când formula dezvoltării „pe contul altora” se lichidează. Progresul adevărat devine imposibil pe baza lezării drepturilor și libertăților omului și popoarelor. Conservarea omenirii este posibilă numai pe baza colaborării reciproce. Reglementarea morală a relațiilor internaționale devine tot mai importantă și mai influentă. Normele moralei internaționale se manifestă din ce în ce mai puternic ca un factor activ al vieții spirituale a comunității mondiale. O caracteristică importantă a moralei internaționale o reprezintă orientarea permanentă spre forme pașnice de comunicare între popoare.

Astfel, analizând concepțiile de bază cu privire la corelația morală și relațiile internaționale, observăm că diferența dintre ele este, în mare parte, legată de pozițiile care sunt expuse referitor la caracterul unei posibile ordini în sfera relațiilor internaționale și mijloacelor ei de reglementare. Adepții ordinei internaționale *normative* se bazează pe ceea ce se cuvine: după părerea lor, ordinea internațională presupune realizarea construcțiilor teoretico-politice, fundamentate pe închipuirile despre regulile ideale (sau cele mai necesare) de comportare a participanților la colaborare. Principalii regulatori ai relațiilor internaționale, din acest punct de vedere, sunt morala și dreptul. Dimpotrivă, ordinea internațională realistă în calitate de fundament propune nu cele cuvenite, dar cele existente: adepții acestei concepții consideră că, deoarece interesele naționale sunt principala forță motrice în sfera relațiilor internaționale, unicul regulator efectiv în ea poate fi puterea și balanța puterii. Teoria realismului neagă, deci, importanța moralității în relațiile internaționale.

Și chiar dacă la etapa actuală morala rareori devine o forță motrice a relațiilor internaționale, totuși ea reprezintă un factor permanent ce nu poate fi ignorat, mai ales dacă este vorba despre o politică externă efectivă.

Referințe:

1. Титаренко А. О взаимоотношении морали и политики // Вестник МГУ. Серия 7. Философия. - 1994. - №6. - С.59.
2. Аристотель. Никомахова этика. <http://www.az-design.ru/Projects/AZLibrCD/c9f/d9a51/books/001b010.shtml> accesat 9. 09. 2008.
3. Stere E. Din istoria doctrinelor morale. - Iași, 1998, p.312.
4. Азаров Н. Взаимоотношение морали и политики // Социально-политический журнал. - 1997. - №4. - С.117.
5. Карлов Ю. Нравственность в мировой политике // Международная жизнь. - 1988. - №4. - С.4.
6. Шварценбергер Дж. Политическая власть. Изучение мирового общества // Социально-политический журнал. - 1997. - №6. - С.178.
7. Ланцов С. Мораль, право и политика как регуляторы международных отношений: теоретические концепции и внешнеполитическая практика. <http://politex.info/content/view/99/40/> accesat la 29.04.2008.

8. Elroy M.c., Robert W. Moralitatea în politica externă americană. Rolul eticii în relațiile internaționale. - București, 1998, p.15.
9. Акиесилман Н. Реализм и права человека в международных отношениях: возможное партнерство в будущем? www.cceol.com accesat la 1.07.2008.
10. Morgenthau H. Politica între națiuni. Lupta pentru putere și pace. - Iași: Polirom, 2007, p.67.
11. Моџос I. Teoria relațiilor internaționale: sursele filosofiei morale și ale dreptului. - București, 2001, p.112.
12. Бикбов А. Мораль в политике: насилие над господствующими // ПОЛИС. - 2002. - № 4. - С.113.
13. Cobianu E. Raportul între morală și politică la Petre Andrei // Revista română de sociologie. Anul X. - 1999. - Nr.5-6. - P.542.
14. Капто А. Энциклопедия мира. - Москва, 2002, с.530.
15. Hassner P. Relations internationals // Dictionnaire d'ethique et de philosophie morale. - Paris, 2001, p.1227.

Prezentat la 03.02.2009

SERVICIUL DIPLOMATIC ÎN SISTEMUL SERVICIULUI DE STAT DIN REPUBLICA MOLDOVA

Carolina BUDURIN, Svetlana CEBOTARI

Catedra Relații Internaționale

Concerning the last global changes at state international system, we see that the aspects of diplomatic service have rapidly modified its capacity to influence not only at the national level, but also at the international one, too. Therefore, political, economic, cultural and social cooperation have a great impact on nowadays situation, contributing to constructive relations between leaders of states, and also having a really good perspective to strengthening world order.

Due to this, the present article is conditioned by different factors, first of all of external ones: the situation of Republic of Moldova in the international context, and the internal one: the relation between the state and its national institutions.

We propose to carry out a deep investigation of the diplomatic service activity in the system of state of Republic of Moldova, to determine the concept dimensions of the diplomatic service and state system.

Politica externă a Republicii Moldova pe plan internațional începe să se profileze odată cu desprinderea acesteia de la Imperiul Sovietic. Declarația de Independență din 27 august 1991 semnifică nu doar separarea de Moscova, dar și recunoașterea Republicii Moldova ca subiect al relațiilor internaționale. Integrarea Republicii Moldova în circuitul internațional în calitate de actor cu drepturi depline este rezultatul eforturilor reale pe plan extern al diplomației statului.

Un obiectiv major în organizarea ordinii interne a statului a fost înființarea instituțiilor de stat independente care până atunci a fost lipsită de experiența respectivă datorită coordonării din partea Moscovei a întregului aparat central al statelor unionale la acel timp, dar și reînnoirii funcționarilor publici (pe cât posibil) cu forțe noi care împărtășeau reorientarea intereselor politice ale statului, a programului de guvernare, a valorilor universal democratice și a transparenței publice atât de râvnită la acel timp.

De la proclamarea independenței, serviciul diplomatic a trecut, ca și în majoritatea statelor est-europene posttotalitare, printr-un proces de maturizare, marcat prin mai multe acțiuni: de la formalizarea juridică a suveranității și independenței la stabilirea relațiilor diplomatice cu statele lumii și, în final, la plasarea țării în sistemul relațiilor internaționale.

Inițialmente, procesul de stabilire a relațiilor diplomatice cu alte subiecte de drept internațional s-a axat pe înființarea misiunilor diplomatice permanente în străinătate. Dat fiind faptul că, în calitatea sa de republică unională, RSSM avea și minister al afacerilor externe, ale cărui funcții se limitau la așa-numitele „relații de prietenie între orașele înfrățite”, paralel cu înființarea misiunilor diplomatice a început procesul de reorganizare a instituțiilor statale de specialitate.

Reorganizarea sau, mai bine zis, formarea serviciului diplomatic al Republicii Moldova a fost un proces dificil, întrucât țara noastră nu dispunea la acel moment de un cadru juridic care să-i permită să-și exercite funcțiile externe, nu dispunea de cadre diplomatice cu pregătire respectivă, de experiență în domeniul relațiilor externe, nu dispunea de o bază de date privind normele și principiile de drept internațional. În pofida problemelor și a dificultăților existente la acel moment, Republica Moldova a izbutit să organizeze serviciul diplomatic, care a fost concentrat în organul central de specialitate cu scopul promovării politicii statului în domeniul relațiilor externe, cât și a misiunilor diplomatice din străinătate.

Ar trebui să notificăm aici că sistemul actual al instituțiilor serviciului diplomatic în Republica Moldova este format din: *Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene*, care are statut de instituție centrală; misiunile diplomatice, inclusiv *reprezentanțele pe lângă organizațiile internaționale, delegațiile și misiunile ad-hoc; oficiile consulare*; alte unități create în scopul asigurării activității instituțiilor serviciului diplomatic, inclusiv pentru instruirea și reciclarea personalului acestora.

Pe parcursul timpului abordarea conceptuală a termenului de serviciu diplomatic a căpătat diverse uzanțe, astfel încât practica diplomatică a conferit termenului un caracter practic de realizare a politicii externe a statului. Astăzi acesta întrunește conotațiile de manifestare a statului în relațiile sale cu țările vecine, și nu doar. În studiul de față ne propunem să analizăm cazul Republicii Moldova în ceea ce privește serviciul diplomatic, dar și prevederile legislative în raport cu statele care au o experiență mai mult sau mai puțin bogată în acest sens.

Serviciul diplomatic constituie activitatea instituțiilor diplomatice și consulare ale Republicii Moldova în ansamblul lor și a personalului angajat în aceste instituții, abilitate să promoveze politica externă, inclusiv relațiile economice externe ale Republicii Moldova și relațiile ei cu statele lumii și organismele internaționale, atât în cadrul frontierelor sale, cât și în afara lor.

Cadrul juridic al serviciului diplomatic al Republicii Moldova îl constituie Constituția Republicii Moldova [1], Legea cu privire la serviciul diplomatic [2], Statutul consular [3], tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte, inclusiv Convenția de la Viena cu privire la relațiile diplomatice, încheiată la 18 aprilie 1961 [4] și Convenția de la Viena cu privire la relațiile consulare, încheiată la 24 aprilie 1963 [5], alte acte normative.

În legătură cu acestea, Legea cu privire la serviciul diplomatic stipulează în acest sens (art.4) următoarele funcții de bază: d) analiza situației politice și economice din lume, a politicii externe și interne a statelor străine, a activității organismelor internaționale; e) informarea autorităților publice ale Republicii Moldova, în funcție de competența lor, despre evenimentele internaționale relevante pentru țară; i) asigurarea depozitării, înregistrării, evidenței și păstrării tratatelor internaționale ale Republicii Moldova. În acest context, prezintă interes rolul acordat sistemului de comunicare și arhiva. Astfel, conform art.7, instituțiile serviciului diplomatic dispun de un sistem propriu de comunicare, inclusiv de un cifru de transmisie, de un serviciu de curieri și de valiză diplomatică sau consulară, care permit transmiterea rapidă și în siguranță a informațiilor confidențiale sau secrete, precum și a corespondenței diplomatice. Funcționarea sistemului de comunicare al instituțiilor serviciului diplomatic se reglementează prin regulamente interne.

Altfel spus, *Ministerul Afacerilor Externe* al Republicii Moldova este organul central de specialitate ce promovează politica statului în domeniul relațiilor externe [6]. Reieșind din funcția sa de bază, MAE este obligat să promoveze politica statului în domeniul relațiilor externe. Această funcție nu se limitează doar la funcțiile directe, ce ar însemna informarea conducerii țării despre evenimentele internaționale majore și înaintarea propunerilor privind poziția statului față de ele, dar include și inițierea, negocierea, semnarea, ratificarea, aprobarea sau acceptarea acordurilor internaționale. Structura aparatului central al ministerului este formată din direcții teritoriale, direcții funcționale și direcții administrativ-tehnice: Direcția principală Europa și America de Nord; Direcția principală CSI; Direcția Asia, Africa și America Latină; Direcția principală a organizațiilor europene; Direcția principală organizații internaționale; Direcția analiză, coordonare și informare politică; Direcția mass-media și cultură; Direcția protocol diplomatic; Direcția secretariat executiv și cancelarie; Direcția administrativă și personal; Direcția evidență contabilă, finanțe și control; Arhiva și biblioteca.

Structura organizațională a Ministerului Afacerilor Externe este aprobată de către Guvernul Republicii Moldova. Conducerea ministerului este exercitată de Ministrul afacerilor externe, prim-viceprim-ministru și viceministri, care sunt numiți și eliberați din funcție de către Guvern. Organul consultativ al ministerului este Colegiul, constituit din 11 persoane, a cărui componență nominală este aprobată de către Guvern, la propunerea Ministrului.

Serviciile administrative și tehnice sunt clasificate în următoarele direcții: Direcția secretariat executiv și cancelarie; Direcția administrativă și personal; Direcția evidență contabilă, finanțe și control; Direcția deservirea corpului diplomatic.

Ținând seama de funcții și necesități, structura aparatului central al MAE poate fi schimbată sau modificată, însă chiar de la prima vedere se observă lipsa unui *departament juridic*, care s-ar ocupa de asistența juridică legală, de problemele de frontieră, de problemele cetățeniei, de problemele privind proprietatea națională din străinătate etc., probleme de care se preocupă actualmente Direcția principală Drept internațional și tratate. Se observă, de asemenea, lipsa unui *departament științific*, care s-ar ocupa de cercetări teoretice și practice în domeniul relațiilor externe. Se simte lipsa unui *departament de comunicații și securitate*, care s-ar ocupa de problemele privind asigurarea transmiterii informației prin cifru și de asigurarea securității misiunilor diplomatice în străinătate. Ar fi rațională, în opinia noastră, instituirea unui *departament politic*, care s-ar diviza și subdiviza în departamente sau direcții regionale, care la etapa actuală funcționează separat, dublând anumite activități.

Activitatea Ministerului Afacerilor Externe este fixată, pe lângă funcțiile care au fost menționate mai sus, la menținerea relațiilor cu propriile misiuni diplomatice, menținerea și dezvoltarea relațiilor cu misiunile diplomatice străine și cu corpul diplomatic [7]. Pe parcursul a 15 ani de la apariția și consolidarea statului moldovenesc în cadrul MAE funcția de ministru al afacerilor externe au deținut-o: Nicolae Țîu, Mihai Topor, Nicolae Tăbăcaru, Nicolae Cernomaz, Nicolae Dudău și Andrei Stratan – actualul ministru de externe.

În această ordine de idei, am vrea să enumerăm calitățile profesionale ale unei persoane ce ar pretinde să ocupe acest post de răspundere, astfel încât: un ministru de externe trebuie să fie capabil să redacteze clar și concis actele și comunicatele oficiale, să aibă o idee clară și concisă în vederea interesului național, să aibă o cultură generală, să cunoască demnitarii de stat atât din țara sa, cât și de peste hotare, să fie un negociator abil care să știe când să cedeze și când să ceară cu insistență.

Misiunea diplomatică stabilește și întreține relații cu institutele Republicii Moldova numai prin intermediul Ministerului Afacerilor Externe, în modul stabilit de Guvern, cu excepția instituțiilor de transport, de telecomunicații și de ocrotire a sănătății.

Or, conform art.14 din Legea cu privire la statutul misiunilor diplomatice ale statelor străine în Republica Moldova [8], misiunii diplomatice i se permite și i se garantează, în modul stabilit de Guvernul Republicii Moldova, comunicarea liberă, în orice scopuri oficiale, cu Guvernul și cu celelalte misiuni diplomatice și consulate ale statului acreditant, oriunde s-ar afla ele. Misiunea diplomatică poate folosi toate mijloacele de comunicare potrivite, inclusiv curieri diplomatici cu mesaje în cod sau cifrate. Misiunea diplomatică nu poate instala și utiliza post de radio-emisie decât cu asentimentul Guvernului Republicii Moldova.

Misiunile diplomatice ale Republicii Moldova sunt plasate în statele cu care se întrețin relații prietenești și există o colaborare în domeniile economic, comercial, politic. La 1 ianuarie 2002 țara noastră avea 17 misiuni diplomatice în diverse state ale lumii (SUA, Federația Rusa, Ucraina, Belarus, Kazahstan, Romania, Bulgaria, Ungaria, Polonia, Austria, Germania, Franța, Belgia, Italia, Turcia, Statul Israel și China) și patru reprezentanțe permanente pe lângă organizațiile internaționale (ONU, Consiliul Europei, OSCE și pe lângă organizațiile internaționale de la Geneva). Astăzi peste hotare sunt deschise 24 misiuni diplomatice, 4 reprezentanțe diplomatice pe lângă organizații internaționale (pe lângă oficiul ONU, pe lângă ONU la Geneva, pe lângă comunitățile europene și pe lângă Consiliul Europei) și 4 consulate (la Frankfurt (Germania), Istanbul (Turcia), Bologna (Italia) și la Odesa (Ucraina).

Structura misiunilor diplomatice este clasică. Misiunea este condusă de șeful misiunii în rang de ambasador. Fiecare misiune își are structura sa, care este determinată de specificul și tradițiile statului acreditat și de necesitățile funcționale ale misiunii. De obicei, în toate misiunile există cancelaria – organul principal al misiunii, unde se elaborează actele ce țin de competența șefului misiunii. Problemele politice sunt în competența consilierului misiunii, problemele cooperării economice – în competența primului secretar. În misiuni există biroul de presă, sau secția mass-media și biroul atașatului cultural.

La început de mileniu la ordinea zilei se află problemele prioritare ale aderării la Uniunea Europeană și ale determinării strategice privind activitățile Republicii Moldova în cadrul CSI, moment de impunere în promovarea unei politici externe bine determinate și bine pronunțate.

Necesită o analiză serioasă și problema neutralității Republicii Moldova din punctul de vedere al rezultatelor reale care pot sau nu pot fi obținute. În acest context ar fi binevenită experiența acumulată de statele neutre (Elveția, Austria, Suedia, Costa Rica etc.) care și-au format mecanismul de asigurare a neutralității lor, depășind cadrul declarativ.

În această ordine de idei, un aport deosebit în formularea politicii externe și a exercitării activității peste hotare aduc organele de stat ale Republicii Moldova. Astfel, în procesul de constituire și exercitare a puterii un rol deosebit, revine, firește factorului legislativ, Parlamentul fiind o instituție deliberativă compusă din reprezentanți aleși periodic la termenele stabilite potrivit ciclurilor electorale [9]. Constituit din reprezentanți ai diferitelor partide politice aleși, total sau parțial, prin votul cetățenilor, Parlamentul trebuie considerat drept instituție ce exprimă cerința umană de participare la elaborarea legilor, participare care este, de fapt, prima dintre legile democrației.

În ceea ce privește orientarea politică externă, activitatea **Parlamentului** este de importanță majoră în țară. Aceasta se datorează faptului că sistemul parlamentar de conducere îi oferă un șir de prerogative, funcții și direcții semnificative de realizare a politicii externe. Art.66 din Constituție atribuie Parlamentului obligațiunea de a aproba direcțiile principale ale politicii interne și externe ale statului, de a ratifica, denunța, suspenda și anula acțiunea tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova. Parlamentul exercită controlul asupra acordării împrumuturilor de stat, asupra ajutorului economic și de altă natură acordat unor state străine, asupra încheierii acordurilor privind împrumuturile și creditele și semnării acordurilor interguvernamentale, aceasta fiind o activitate permanentă de coordonare și control. De competența exclusivă a Parlamentului este declararea stării de urgență, de asediu și de război.

Rolul Parlamentului Republicii Moldova reprezintă un factor de prietenie între state, iar participarea liderului Parlamentului la activitățile externe ce au loc pe arena mondială este una de importanță majoră. În acest sens, dorim să relevăm faptul că și pe viitor orice țară, oricât de dezvoltată ar părea aceasta, are nevoie de colaborare în plan economic, politic, precum și în cel cultural sau social. Considerăm că perspectiva statului de integrare în structurile europene devine în acest sens nu doar un deziderat, dar și un punct de realizare spre calea democrației și a valorilor democratice din întreaga lume.

Multitudinea de probleme cu care se confruntă societatea aflată în proces de înnoire, realizarea în complex a reformelor social-economice în proces de desfășurare, afirmarea tot mai dură a Republicii Moldova în relațiile cu alte state ale lumii și cu organismele internaționale presupun și necesitatea cercetării instituției prezidențiale.

În Republica Moldova, aceasta este una dintre organismele fundamentale în elaborarea și exercitarea politicii externe a statului. În Republica Moldova **Președintele** este încadrat în categoria organelor puterii de stat alături de Parlament. Sistemul statal este constituit pe cele trei mari puteri, și anume: puterea legislativă, puterea executivă și puterea judecătorească, șeful statului fiind încadrat în puterea executivă. Astfel, art.77 al Constituției prevede că Președintele reprezintă statul moldovenesc și este garantul suveranității, independenței naționale, al unității și integrității teritoriale a țării. Noțiunea de reprezentare a statului trebuie concepută ca reprezentare atât în interior, față de instituțiile interne, cât și în exterior, în relațiile internaționale.

În domeniul politicii externe Președintelui i se atribuie competența de a purta tratative, a lua parte la negocieri și a încheia tratate internaționale în numele Republicii Moldova (art.86 din Constituție). Tratatelor internaționale încheiate în numele Republicii Moldova sunt prezentate spre ratificare Parlamentului în modul și în termenul stabilit prin lege.

Președintele primește scrisorile de acreditare și de rechemare a reprezentanților diplomați ai altor state în Republica Moldova. Această atribuție a Președintelui țării este pur reprezentativă și este necesar de precizat că termenul „acreditare” în cazul de față se referă doar la șefii misiunilor diplomatice, ceilalți diplomați străini fiind acreditați de către Ministerul Afacerilor Externe.

Deoarece țara noastră este o republică cu sistem de conducere parlamentară (din octombrie 2001), Președintele țării dispune de prerogative externe mai limitate. Totuși, am văzut deja că acesta reprezintă statul peste hotarele țării, cuvintele sale, opiniile în direcție de politică externă conțin un anumit centru de greutate în realizarea activităților, dar și în luarea deciziilor atât în interior, cât și în exterior.

Activitatea **Guvernului** în elaborarea politicii externe a statului constituie un element major în coordonarea relațiilor dintre state atât la nivel de guverne, cât și în cadrul negocierilor, vizitelor externe efectuate de reprezentanți peste hotarele țării. Guvernul reprezintă un organ colegial cu o componență generală care realizează conducerea activității executive și administrative în țară. În republicile parlamentare și în cele monarhice funcțiile Șefului de guvern le îndeplinește nu Șeful statului, ci o altă persoană, care în cele mai dese cazuri se numește Prim-ministru. În toate țările, însă, guvernul central este cel care conduce afacerile politice și care gestionează interesele generale pentru colectivitatea națională în ansamblu. În art.96 al Constituției este stipulat rolul Guvernului în relațiile internaționale ale statului; în afară de cel fixat în art.86 și 94, acesta vizează și asigurarea realizării politice interne și externe a statului. Noțiunea de asigurare a realizării politicii externe a statului urmează a fi concepută ca o atribuție ce nu necesită împuterniciri adăugătoare în domeniul negocierilor. La propunerea Guvernului, Președintele acreditează și recheamă reprezentanții diplomați ai Republicii Moldova și aprobă înființarea, desființarea și schimbarea rangului misiunilor diplomatice (art.86). Actele Președintelui emise în exercitarea acestor atribuții se contrasemnează de către Prim-ministru (art.94). Președintele îndeplinește și alte atribuții în domeniul relațiilor externe, inclusiv soluționează problemele cetățeniei, acordă azil politic, acordă ranguri diplomatice etc. (art.88).

Din cele expuse *supra* observăm că serviciul diplomatic din Republica Moldova și-a consolidat deja domeniile de activitate, a manifestat stabilitate în ceea ce privește organele statale interne și externe, promovând și în continuare interes deosebit în menținerea contactelor cu statele străine. Astfel, flexibilitatea, corectitudinea și exactitatea în formularea direcțiilor de bază, a funcțiilor pe care acesta și le atribuie contribuie la activitatea constructivă și pe viitor a însăși ramurii diplomatice.

Referințe:

1. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1994. - Nr.1.
2. Legea cu privire la serviciul diplomatic, nr.761-XV din 27.12.2001 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. -Nr.20.

3. Statutul consular al Republicii Moldova, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.368 din 28 martie 2002 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 2002. - Nr.50-52.
4. Textul Convenției: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998). Ediție Oficială. Vol. IV. - Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - Chișinău, 1998, p.37-52.
5. Textul Convenției: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998). Ediție Oficială. Vol. IV. - Moldpres, Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - Chișinău, 1998, p.7-36.
6. Burian A. Drept diplomatic și consular. - Chișinău, 2005.
7. Lista corpului diplomatic. Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Protocol Diplomatic. - Chișinău, 1997, p.127-131.
8. Legea cu privire la statutul misiunilor diplomatice ale statelor străine în Republica Moldova, nr.1134-XII din 04.08.1992 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova. - 1992. - Nr.8.
9. <http://www.e-democracy.md/comments/legislative/20011114/> (14.11.08).

Prezentat la 26.06.2009

LIMBAJUL COLOCVIAL ȘI VALENȚELE IMAGINII CARISMATICE

Vitalina BAHNEANU

Catedra Limba Franceză

L'étude ci-présent repose sur la genèse du paradigme – l'image politique, les racines culturologiques, la transposition du phénomène du domaine de la cinématographie américaine au domaine politique. On évoque les controverses de l'interpellation du phénomène dans la période de la guerre entre URSS et SUA; le rôle de R. Rivz dans la création d'une offre politique unique (OPU) selon le modèle de l'offre commerciale unique (OCU). Se rapportant à l'offre politique unique, on remarque aussi le rôle du langage populaire dans le procès de la création de l'image du leader charismatique. Cette procédure représente de même une technique de la communication électorale.

Imaginea ca paradigmă politică modernă: preistorie și fundamentare culturologică*

Fenomenul imaginii este considerat un domeniu relativ nou de cercetare în domeniul științelor sociale. Datorită complexității sale, imaginea face obiectul de studiu al mai multor discipline sociale, cum ar fi psihologia, filosofia socială, culturologia, antropologia, economia, comunicarea socială, științele politice.

Termenul *image* este de origine engleză și face parte din categoria simbolurilor multiculturale. El poate fi tălmăcit diferit, de exemplu: chip, model, rol, mască, tip, reputație, așteptare prognozată. Traducerea ad litteram din engleză a termenului *image* ar fi, însă, chip, model. La mijlocul secolului XX termenul *image* era utilizat ca o componentă a publicității comerciale și presupunea o tehnologie deosebită de amplificare a setului de valori emergente unui produs. Astfel, în contextul înăsprii concurenței de piață, producătorul avea imperios necesitatea de o comunicare rigidă de marketing pentru a-și asigura supraprofituri în sfera de afaceri.

În contextul abordărilor psihoanalitice și ale motivației psihologice, s-a optat pentru utilizarea termenului „*image*”, „*imago*” în limba latină, ceea ce ar însemna modelul ideal. Acest concept a devenit mai apoi unul fundamental atât în publicitatea comercială, cât și în publicitatea politică și socială.

În timpul confruntărilor politice dintre cele două sisteme – socialist și imperialist – și dintre cele două mari supraputeri – SUA și Uniunea Sovietică, cercetătorii sovietici în domeniul culturologiei analizau *imagea* nu atât ca pe o componentă a publicității, cât ca pe un fenomen ideologic. În articolul său „*Trei fațete ale imaginii sau Câte ceva despre arta autoinsuflării*”, cercetătoarea sovietică **E.Karțeva** scrie că „*image*” reprezintă un pseudoideal estetic și social al propagandei burgheze, care substituie problemele din realitatea obiectivă cu problemele percepției psihologice. Autoarea afirmă că fenomenul *imaginii* s-a cristalizat, mai întâi, în domeniul cinematografului american, fiind, în special, inspirat de către actorii din sistemul star-vedetelor de la Hollywood. Odată cu dezvoltarea televiziunii și creșterea rolului mass-media în societate, *imagea* a devenit un fenomen inerent vieții politice și sociale.

Desigur, articolul în cauză purta o vădită conotație ideologică, însă unele aspecte ale fenomenului imaginii, stipulate de autor, sunt actuale și în prezent. Bunăoară, problema individului care își pierde individualitatea, impactul culturii de masă asupra schimbării comportamentului psihosocial, tendința inconștientă spre conformism, formarea unor pseudonecesități, modelarea unei pseudorealități prin intervenția mass-media, degradarea culturală, substituirea valorilor inedite prin tirajarea unor pseudovalori.

O altă lucrare dedicată abordării fenomenului „*imaginii*” este semnată în 1974 de către cercetătorul rus **O.Feofanov**, intitulată „*SUA: reclama și societatea*”. Autorul este de părere că reclama occidentală influențează imens asupra psihicului uman. Întrucât sarcina fundamentală a reclamei constă în a influența și a determina motivația comportamentului consumatorului, specialiștii în materie de publicitate au început să manifeste un interes sporit față de teoria inconștientului, promovată de psihanalistul **S.Freud**. Inconștientul ca o stare a psihicului uman poate influența puterea de cumpărare, întrucât comportamentul omului este condiționat de un sistem de stereotipuri psihice, care sunt acceptate, în primul rând, sub influența mediului înconjurător, precum și a unui șir de factori psihologici. Dacă ar fi să determinăm sistemul de stereotipuri, am putea, respectiv, să prognozăm comportamentul uman; dacă însă am crea acest sistem de stereotipuri, am putea provoca

* știință despre cultură și civilizație

comportamentul solicitat. Astfel, în sfera reclamei sunt implementate metodele psihanalitice sau așa-numita metodă aprofundată (*depth research*). Treptat s-a ajuns la concluzia că valorile practice și raționale ale unui produs sunt insuficiente pentru a convinge potențialul consumator de necesitatea acestuia. De aceea, produsul trebuie să capete o valoare suplimentară și aceasta este o valoare psihologică, adică un oarecare „*image*”, care trebuie să fie determinantă în luarea deciziei de consum.

Inițial „*image*”-ul era perceput ca un instrument de diferențiere dintre produsele de același gen. Mai târziu, tehnicile inerente reclamei comerciale au început a fi utilizate în scopul popularizării unor lideri politici, care își revendicau funcții înalte în stat. Prin urmare, era nevoie de o identificare a actorului electoral pe piața politică. Astfel, în cultura americană s-au cristalizat trei aspecte ale conceptului de „*image*”:

- *ca un produs al proceselor economice;*
- *ca un produs al tehnologiilor electorale;*
- *ca un model de imitație în mediul social.*

Pentru prima dată principiile fundamentale ale reclamei comerciale au fost utilizate în cadrul reclamei politice în SUA, în timpul campaniei prezidențiale a viitorului președinte american Eisenhower, la inițiativa lui Rossel Rivz. Astfel „*produsul*”, adică candidatul, trebuia prezentat în fața marelui public electoral într-un „*ambalaj*” seducător. Rivz a încercat, prin această metodă, să pună accent nu numai pe mesajul electoral, dar și pe aspectul estetic al candidatului. Exteriorul candidatului învingător s-a reflectat și în imaginea socială a acestuia.

R.Rivz este autorul primului spot politic televizat. El definește obiectivul determinant al mesajului publicitar – *Unique Selling Proposition/ OCU – Ofertă Comercială Unică*, pe care îl transpune și în mediul politic. Astfel, motorul publicității politice îl constituie *Oferta Politică Unică* (OPU). Anume aceasta, ca un slogan al campaniei electorale, sporește gradul de memorizare și asigură identificarea în câmpul electoral. OPU se construiește în baza proprietăților inedite, originale ale subiectului politic. De exemplu, Partidul Verzilor din Ucraina și-a promovat campania electorală din 2000 cu sloganul „*Noi nu suntem politicieni!*”. Acest slogan reflecta dispoziția psihologică negativă a alegătorului față de concurenții politici și politică, în ansamblu.

Există trei criterii de elaborare a OPU:

- *selectarea celui mai atractiv punct din programul electoral;*
- *invocarea unui argument nefolosit de ceilalți competitori;*
- *asigurarea unicității care în realitate nu există,*

ceea ce înseamnă că OPU se construiește în baza elementului emoțional și nu în a celui rațional (ex.: „*Noi nu suntem politicieni*”) [1].

OPU trebuie să fie atractivă, mobilizatoare, elaborată în „*spiritul timpului*”. Ea poate reflecta, de asemenea, una dintre problemele acute cu care se confruntă societatea: impozite mari, criminalitate sporită, protecția socială, economia în declin, corupția, criza financiară etc.

Sloganul OPU trebuie să devină cheia succesului electoral. După cum menționa Giustav le Bon, „*ideile nu pot influența comportamentul omului, până când acestea nu sunt transpuse în limbajul emoțiilor*”. Anume sloganul reprezintă ideea transpusă în emoții. OPU, racordată la imaginea bine gestionată, asigură o poziționare eficientă a subiectului politic în câmpul electoral.

Carisma – o componentă a imaginii leadershipului

Sociologul german Max Weber a identificat trei categorii ale fenomenului *leadershipului*. Astfel, atunci când oamenii se supun benevol unui manager grație rațiunii cu care este înzestrat acesta, se manifestă modelul *leadershipului rațional*. De fapt, acesta este nu atât un model de *leadership*, cât mai curând un model de conducere. Oamenii se conformează conducătorului doar în limitele unui acord negociat anterior cu el (regulament, contract de muncă). Dacă oamenii se supun benevol unui lider, conform unor tradiții străvechi – este modelul *leadershipului tradițional*. Iar dacă oamenii se supun benevol unui lider datorită calităților excepționale de influențare a dispoziției maselor, avem un model de *leadership carismatic* [2].

Relațiile de supunere dintre *leaderul* carismatic și adepții săi sunt inspirate reieșind din necesitățile fundamentale ale existenței umane evocate în *piramida nevoilor în concepția lui Maslow* – nevoile primare (fiziologice), nevoile de securitate, nevoile de apartenență și dragoste, nevoile de prețuire și, în cele din urmă, nevoia de realizare de sine [3]. Gradul de satisfacere a acestor nevoi se identifică cu un flux de emoții umane, de aceea o calitate obligatorie a *leadershipului carismatic* o constituie, în primul rând, miza pe componenta

emoțională a conștiinței omului. Relevante, în acest sens, sunt clipele în care se produce „tranziția” în psihicul uman. Evident, starea de tranziție, caracterizată prin vulnerabilitate emoțională sporită și nesiguranță, frica pentru viitor domină preponderent națiunile, care trec printr-o etapă de tranziție. Dacă e să ne referim la epoca contemporană, atunci puterea carismei s-a manifestat proeminent în următoarele faze ale evoluției istorico-politice:

- I) **perioada de modernizare** (Stalin – în Rusia, Mao – în China);
- II) **perioada unor crize naționale** (F.Roosevelt – în SUA, de Gaulle – în Franța);
- III) **perioada revoluțiilor „de catifea”** (Lech Walesa – ex-președinte al Poloniei, Vaclav Havel – ex-președinte al Cehoslovaciei);
- IV) **perioada revoluțiilor „portocalii”** (Mihail Saakașvili – în Georgia, Victor Iușcenko – în Ucraina);
- V) **perioada crizelor de „identitate națională”** (Vladimir Putin – în Federația Rusă).

Care este, deci, mecanismul ce unește *leaderul* carismatic cu masele? Aceasta legătură poartă mai mult un caracter emoțional decât rațional și este inspirată din necesitatea satisfacerii necesităților fundamentale ale existenței omului în societate. Elocvente în acest caz sunt:

– temerile vizând potențialele amenințări la securitatea individului (teamă de a pierde niște economii, un loc de muncă, de exemplu). Actuala recesiune economică din SUA, prăbușirea pieței ipotecare au determinat în mare parte decizia de vot a americanilor în prezidențialele din toamna 2008;

– încrederea în aptitudinile liderului de a efectua schimbări radicale în ce privește nivelul de trai (ideea despre o stabilitate politică și financiară). De exemplu, Boris Elțin – în perioada primului mandat – se asocia cu dreptul fiecărui cetățean de a câștiga atât de cât ar avea nevoie. În perioada celui de-al doilea mandat – însufla siguranța protecției. Același lucru a fost caracteristic și pentru președintele moldovean Vladimir Voronin, în cazul segmentului rural al electoratului autohton.

Pornind de la ideea de satisfacere a principalelor necesități umane, cercetătorul rus A.Kocetkov [4] identifică convențional trei tipuri de *leadership carismatic*:

- ✓ „Dictatorul”
- ✓ „Spovăduitorul”
- ✓ „Înțeleptul”.

În viziunea autorului, Nichita Hrușciov și Saddam Hussein pot fi considerați lideri carismatici dictatori; M.Gorbaciov – Spovăduitorul; Lenin și Roosevelt – Înțeleptul.

Dictatorul își focalizează atenția asupra *nevoii de securitate*. Acesta utilizează, de regulă, declarații dure, fără de compromisuri, se află mereu în căutarea „dușmanului” din interior și din exterior. *Lexicul* este îmbibat cu expresii ca: confruntare, ofensivă, a pune punct, a ne clarifica etc. În politica internă pune accent pe lupta cu criminalitatea și corupția, se extind prerogativele instituțiilor de resort. În domeniul economic rareori se conduce după un program sau un curs integrat, dă prioritate metodelor extraeconomice de control asupra capitalului privat. În sfera politicii externe este caracterizat printr-un exces de activitate, tendința de a constitui numeroase coaliții (prioritar cu caracter militar) sau, dimpotrivă, de a închide hotarele.

Spovăduitorul își focalizează atenția asupra *nevoilor sociale* sau *nevoii de „iubire și apartenență”*. Are un caracter deschis, cu tendința de a-i apropia pe oameni, capacitatea de a-i asculta și de a le înțelege problemele ce-i frământă. *Lexicul* conține următoarele expresii: „colaborare”, „compromis”, „coordonarea intereselor”. Este dispus să țină cont de sugestiile persoanelor din anturajul său. Adoptă decizii, conducându-se după principiul „mijlocului de aur”. Deseori își poate revizui hotărârile. Pentru acest tip de *leadership* este caracteristică „trădarea” oamenilor din echipă – în scopuri nobile (bunăoară, eliminarea conflictelor sau anticiparea dispersărilor în societate). În politica internă dă ascultare tuturor părților, ia decizii în numele tuturor în baza unui compromis total. În sfera economică acesta recunoaște toate formele de proprietate, inclusiv penetrarea capitalului străin pe piața internă. În politica externă strategia se elaborează după principiul: *parteneriat și cooperare*. Este disponibil de a participa în cadrul diverselor proiecte internaționale, „mese rotunde”, conferințe internaționale, dezbateri publice pe teme de actualitate.

Înțeleptul își focalizează atenția asupra utilizării *nevoii de autoexprimare*. În echipa Înțeleptului domină o atmosferă de încredere și înțelegere reciprocă. *Lexicul* conține un număr mare de termeni speciali, deseori de neînțeles pentru publicul larg. Conducerea poartă, de regulă, un caracter democratic. Spre deosebire, însă, de Spovăduitor, Înțeleptul ține cont doar de opiniile oamenilor din anturajul său. În politica internă se conduce după un program concret. Dificultățile ce apar pe parcurs sunt tratate ca temporare și trecătoare. În plan eco-

conomic creează condiții optime pentru dezvoltarea businessului și a antreprenoriatului. În politica externă activează după principiul: „Nu există alianți permanenți, dar există interese permanente!”.

Aceasta este tipologia liderilor carismatici, a căror putere de influență se inspiră din controlul psihologic asupra oamenilor. În realitate, rareori se întâlnesc carismatici cu caractere „pure”. De regulă, aceștia combină calitățile *dictatorului* cu cele ale *înțeleptului*, *înțeleptul* cu ale *spovăduitorului* etc.

Fenomenul *leadershipului carismatic* se manifestă pregnant în perioadele de tranziție, când oamenii se află într-o stare de emotivitate instabilă. Istoria arată că în prima fază a tranziției, când oamenii râvnesc spre libertate maximală, sunt respinși „dictatorii” în favoarea „spovăduitorului”, care este vulnerabil la manipulare și de a cărui popularitate se pot folosi în scopuri meschine unele grupuri de interes.

Astfel, venirea la putere a carismaticului președinte de la Kremlin, Vladimir Putin, a fost anticipată de o criză de sistem, de influența pe piața politică mondială a ex-URSS, dar și de o criză de demnitate națională a rușilor. În acest context accesarea la guvernare a reprezentantului clanului de „*silovici*” a fost expresia cererii populare.

În istoria Rusiei, „partidul militarilor” a venit nu o dată la putere. El era chemat să salveze țara. Așa s-a întâmplat cu Rurik, așa s-a întâmplat cu Andropov, așa s-a întâmplat și cu Putin, pe care l-au promovat persoane din anturajul lui Elțin, care au crezut că fără o „mână puternică” țara va sfârși în catastrofă. În istoria Rusiei venirea la putere a partidului *silovicilor* (a celor care lucrează în ministerele de forță – Apărare, Interne, servicii speciale) se înscrie în tradiția țării. Consecințele unei astfel de guvernări sunt: consolidarea statului, neoautoritarismul. Militarii, în special cei din serviciile speciale, sunt fanatici ai stătalității puternice. Pentru ei, pluralismul opiniilor înseamnă dezordine.

Putin întrunește excelent trăsăturile liderului dictator (autoritar) cu cele ale liderului înțelept. Nu în zadar, publiciștii au lansat un nou brand politic – *Matrioșka Putin* [5]. Deși pentru stilul său de guvernare autoritară a fost criticat dur de către Occident, Putin este beneficiarul unei popularități considerabile în Rusia, fiind considerat o figura care a marcat irevocabil istoria recentă a Rusiei. Atât în domeniul politicii interne, cât și în cel al afacerilor externe – începând cu cel de-al doilea mandat, Vladimir Putin a elaborat o strategie pe termen mediu și lung, al cărei obiectiv principal este renașterea Rusiei. Vladimir Putin a pus în practică propria concepție privind dezvoltarea economică a Rusiei. Mesajul a fost scurt și percutant, confirmând orizontul de așteptare al unei societăți ruse exasperate de experimente sociale: „stabilitate, încredere, posibilitatea de a planifica viitorul – al nostru și al copiilor noștri – nu pentru o lună, ci pentru câteva decenii”. Au fost inițiate o serie de programe de importanță națională, subsumate obiectivului strategic: agricultură, locuințe, educație și sănătate. Prezența sa la conducerea guvernului rus este nu numai o dovadă a gândirii sale strategice pe termen lung, dar și o garanție pentru societatea rusă că obiectivele asumate vor fi duse la îndeplinire. În acest context, se poate vorbi despre o *Matrioșka Putin*.

Limbajul colocvial – popular: o componentă a carismei actorului politic?

Deseori, prezența mediatică a subiectului politic este asigurată nu atât grație funcțiilor publice ale acestora sau acțiunilor întreprinse de rezonanță, cât grație utilizării în public a unui limbaj mai puțin sau deloc caracteristic persoanelor din elita politică a unui stat. Acest exercițiu lexicologic apropie liderul politic de mase, pe de o parte, pe de alta – asigură ecourile râvnite în mass-media.

Atestăm și la carismaticul „dictator” V.Putin construcții lexicale care inspiră presa internațională. Astfel, în timpul conflictului dintre Georgia și Osetia de Sud, în vara lui 2008, premierul rus, comparându-l pe Mihail Saakașvili cu Saddam Hussein, a reamintit o afirmație mai hăioasă a fostului președinte american Ronald Reagan: „Saddam Hussein a fost spânzurat pentru că a distrus câteva sate șiiite”, – a declarat ironic fostul președinte rus, – în timp ce autoritățile georgiene ar trebui să fie apărate în timp ce au șters de pe hartă într-o oră zeci de sate osete, pentru că au ucis bătrâni și copii cu tunurile lor și pentru că au ars de vii oameni în casele lor” [6]. Referindu-se la reacția SUA în legătură cu situația din Osetia de Sud, Putin a continuat: După cum spunea fostul președinte american Ronald Reagan despre unul din dictatorii latino-americani: „Samosa, desigur, este un mizerabil, dar este mizerabilul nostru...” (“Самоса, конечно, мерзавец, но это наш мерзавец”) [7].

Dacă ne raportăm la declarațiile actualului premier italian Silvio Berlusconi, prin care se identifică cu personalități istorice, putem desprinde același raport tridimensional: imagine-limbaj-carismă. Astfel, Mussolini este, în viziunea sa, „cel mai mare politician din istoria Italiei”, care „nu a ucis pe nimeni” în timpul dictaturii sale (caracterizată de practica eliminării sau deținerii în lagăre a adversarilor politici, mai ales comuniști), ci

obișnuia să-i trimită „în vacanță”. Admirația sa pentru Mussolini s-a manifestat însă și prin preocuparea constantă de a o păstra ca aliată politică pe nepoata fostului dictator, Alexandra, membră a Parlamentului italian, revenită în cadrul coaliției lui Berlusconi „Cassa delle liberta”. În plină campanie electorală în 2007, Berlusconi nu a ezitat să-și compare realizările politice cu cele ale lui Napoleon, să se autocaracterizeze drept „Isus Christos al politicii italiene”, întrucât „sunt o victimă răbdătoare... mă sacrific pentru toți”, sau să se ipostazieze în eliberator: „Churchill ne-a eliberat de naziști. Silvio Berlusconi – de comuniști” [8].

Deși nu lipsită de controversă, acest tip de atitudine retorică ofensivă și colocvial-populară caracterizează categoria liderilor dornici să facă istorie în scurt timp.

SUA – 2008. Mobilizatoare și incitante pentru mase devin și replicile politice în timpul campaniilor electorale. Acestea fac parte din strategia de poziționare a concurenților electorali și rețin pentru mai mult timp atenția electoratului. Iată câteva secvențe din ceea ce a făcut, bunăoară, „deliciul publicului” în discursurile electorale ale candidaților în prezidențialele din SUA, 2008.

McCain: „Dle senator Obama, nu sunt președintele Bush. Dacă vreți să vă opuneți președintelui Bush, trebuia să vă prezentați la alegeri cu 4 ani în urmă” [9].

Pe tot parcursul campaniei, candidatul republican McCain s-a declarat apărătorul micilor afaceri, lansând chiar și un nume-simbol al campaniei sale – Joe „instalatorul”. În timpul campaniei McCain s-a întâlnit în Florida cu proprietarul unui șantier de construcții, afectat de criza economică. Astfel, celebrul în SUA Goe Wurzelbacher, cunoscut drept „instalatorul Joe”, a devenit un personaj-simbol, despre care candidatul vorbea în toate discursurile sale publice. Acesta a devenit un termen generic pe tot parcursul campaniei și un simbol al americanilor de rând, afectați de criza economică. „Dacă îl votezi pe Obama, veniturile tale, Joe, vor fi redistribuite”, – declara McCain.

Cazul Republica Moldova. În același context ne vom referi și la unele exemple din câmpul politic moldovenesc. Astfel, în cadrul tradiționalei conferințe de presă de totalizare, pe care președintele republicii o susține la sfârșit de an, Vladimir Voronin nu ezita să folosească în declarațiile făcute în fața presei remarce acide și glume puțin vulgare.

Criticându-i pe cei care „umblă și se plâng că a fost majorat pragul electoral de la 4% la 6%”, Voronin a declarat că pragul de 6% este democratic și favorizează opoziția, care „devenise o mozaică”, dar acum a început iar să se consolideze. Șeful statului a spus că nu-i înțelege pe cei care ieri pledau pentru majorarea pragului, iar azi se pronunță pentru micșorarea lui: „Cu câte sticle de whisky împla Snegur și Diacov – măcar că eu nu sunt consumator de whisky, nu pot să-l suport, mă zăpăcesc de la mirosul aista – și-mi pune pe masă ca să votez șase procente, ca să nu treacă Roșca. *Hameleonii* aceștia trebuie să aibă *soveste*”. Președintele a remarcat că acum avem unul-două partide serioase, iar celelalte „*sunt SRL-uri*”. Voronin a spus despre liderul PPCD Iurie Roșca că „... este un om credibil și de credință. E un adevărat bărbat. Roșca este un om de credință, în deplinul sens al cuvântului, este un om credibil. Roșca, să spun cuvântul acesta în moldovenescă nu-l cunosc, dar pe rusește – Roșca *ne vileaiet*, înțelegeți, *ne vileaiet*, nu-i așa ca Diacov - *skolzki. Ne vileaiet*, îi bărbat. Dacă te bați, te-ai bătut cu un bărbat, dacă ai făcut o treabă, o faci cu un bărbat.” Când ziaristii au izbucnit în râs, Voronin le-a replicat: „Fiți serioși, noi chestiunea aceasta am depășit-o, cu vârsta” [10].

Acest limbaj nonconformist, degajat i-a asigurat mediatizarea lui Voronin încă din perioada când se afla în opoziție parlamentară – 1998-2001. Acum același limbaj l-a transformat într-un președinte pe înțelesul și pe placul oamenilor simpli.

Spre sfârșitul celui de-al doilea mandat șeful statului știa deja destul de bine să-și facă un PR irezistibil pentru mass-media. Bunăoară, aflându-se în vizită la mănăstirea Căpriană, acesta și-a procurat o pălărie de paie la târgul de obiecte populare organizat cu prilejul dării în exploatare a complexului monahal Căpriană.

– Cât costă, – a întrebat președintele?

– 300 lei, – i-a răspuns meșterita.

– Plătește 500, – a ordonat președintele unui consilier, aranjându-și din mers pălăria pe cap [11].

Faptul ca limbajul populist place atât electoratului simplu, cât și reprezentanților media, care mizează pe extravaganță și senzație, l-au însușit și unii politicieni cu o mai mică pondere în societate. De exemplu, M. Petrance, ex-președintele Uniunii Centriste din Moldova, în cadrul unei conferințe de presă, a declarat: „*UCM va face coaliții post-electorale cu PCRM când porcul se va urca în cireș!*” [12].

Așadar, imaginea reprezintă o paradigmă importantă a competiției electorale. Liderii carismatici se transformă, de regulă, în personaje-locomotivă pentru formațiunile politice lansate în competiție. Gestionarea imaginii publice a liderului charismatic ține de implicarea/atragerea mass-media în elucidarea subiecților politici,

pentru a le imprima o rezonanță la nivel național. Totodată, trebuie să acceptăm ideea că succesul electoral nu este asigurat doar de un management profesional al imaginii publice a liderului politic. Accesul la putere presupune și interesele de culise ale elitelor politice de comun cu cele „oligarhice”. Un exemplu concludent în acest sens ar fi cazul SUA. E lucru știut că Regimul Bush-Cheney a fost un proiect susținut de marii jucători din domeniul petrolului și de către complexul militar industrial. Agenda lor conținea, printre altele, manipularea și creșterea dramatică a prețului pe fiecare baril de petrol, pentru a controla dezvoltarea economică mondială. Același fenomen se atestă și în Republica Moldova. Schimbarea puterii politice presupune, inevitabil, și schimbarea structurii elitelor economice/ „oligarhice” din țară.

Referințe:

1. Ляпина Т. Политическая реклама. - Киев: Альтерпрес, 2000, с.44.
2. Перу А. Legitimitatea, autoritatea și charisma liderului politic // Moldoscopie (Probleme de analiză politică). Partea XXIII / Coord. V. Moșneaga. - Chișinău: USM, 2003, p.79-101.
3. Larson Ch. Persuasiunea – receptare și responsabilitate. - Iași: Polirom, 2003, p.180-182.
4. Кочетков А. // Власть. - №3. - 1993.
5. „Cadran politic”. Revistă de analiză politică. Nr. www.cadranpolitic.ro
6. „Adevărul”, 12 august 2008 www.adevarul.ro
7. www.ВестиРТР, 11.08.08.
8. „Timpul”, 23 iulie 2008
9. TV Moldova I, Mesager, 28 august 2008.
10. www.unimedia.md
11. www.cadranpolitic.ro, nr.60, G.Ioniță, 2008.
12. www.lefigaro.fr

Prezentat la 19.01.2009

DISCURSUL POLITIC MEDIATIC ÎN ALEGERI

Vladimir MADAN

Catedra Jurnalism

The political discourse is presented in a socio-political context, as a reaction to a concrete and dynamic reality. Therefore, this type of discourse has an eventful character, as a direct reaction to the current political situation, and is also an incentive for the future events and phenomena. At the same time, the political discourse acquires a greater capacity of influence if it is stated in a concrete decor, in front of an auditorium and if it is complemented by some elements of a non-verbal communication: mimicry, gestures, posture, attitudes etc.

The power of the discourse will never be completely diminished as the mankind lives in a speaking universe having a determining role in the cultural and social shaping of the human beings.

Alegerile sunt un exercițiu al negocierii și al seducției, în care sunt implicați clasa politică – care vrea să seducă, electoratul – care vrea să negocieze și mass-media – care se orientează la condițiile de cerere și ofertă. Între electorat și clasa politică există un gen de comunicare-negociere, opțiunea de vot desfășurându-se ca recompensă pentru politici sociale, facilități economice, condiții de funcționare bazate pe principiul liberalismului etc. În definitiv, am putea remarca că mass-media, manevrând între omnipotență și lipsită de influență, reprezintă în contextul electoral un fenomen care a condensat și continuă să genereze, sub aspectul precizării statutului său și al funcționării sale, multiple întrebări, răspunsurile la care deseori rămân neclarificate. Tocmai în legătură cu aceasta mass-media pot fi asemuite cu un stalker – ghidul enigmatic în nu mai puțin enigmatica zonă a politicii.

În orice campanie politică este foarte important unde și când este lansat un mesaj, deoarece ea are un număr finit de mesaje importante, mesaje care pot determina un câștig de voturi. Mijloacele prin care candidatul sau partidul politic se exprimă și încearcă să obțină un număr cât mai mare de voturi se regăsesc în publicitate, reclamă, în relații publice, în lobby, precum și în atât de spectaculoasele confruntări televizate.

În Republica Moldova, puține sunt personalitățile politice care, de-a lungul anilor, au reușit performanța de a rămâne în atenția jurnalismului politic, în așa fel încât audiența politică să nu îi uite. Este vorba de acele personalități care s-au poziționat deja în mintea electoratului, producând un brand de imagine politică propriu.

În relația cu lumea politică, presa vede rolul său de a transmite mesajele politice, de a le comenta și de a-i promova pe actorii politici. Prin mediatizarea vieții politice ea influențează comportamentul oamenilor politici, obligându-i să-și adapteze acțiunile și modul de a transmite mesajele, conform exigențelor surselor mass-media, formele și metodele, strategiile și tacticile variind în dependență de sursa ce transmite mesajele.

Puterea mass-media de a modela destinul unui candidat este o sursă de permanentă iritare pentru politicieni. Candidații învinși își scuză tot mai mult eșecurile învinuind mass-media – nu din cauza prejudecăților reportericești, ci datorită unei „prejudecăți a excluderii” care limitează perspectiva alegătorilor cu privire la eforturile candidatului.

Făcând parte din stratagemile comunicaționale ale unui mediu politic, limbajul devine o armă puternică din tezaurul de manipulare și captare a maselor electorale în campania de creare a imaginii strategice. Un vocabular mai elevat, mai îngrijit, mai bine structurat facilitează în orice context dialogul dintre actorii politici, dintre un lider politic și adepții săi. În acest sens, limbajului îi revine dificila sarcină de decodificare sau, dimpotrivă, codificare a setului informațional remis publicului–receptor. Un limbaj corect, adecvat circumstanțelor, asigură credibilitatea comunicării și, implicit, persuadarea unei persoane sau a unui grup social. Limbajul politic se transformă, deseori, într-un instrument al manipulării – „manipulare neurolingvistică” [1].

Puterea de manipulare inerentă limbajului politic este marcată prin „racolarea” verbelor mobilizatoare adresate susținătorilor unui actor politic sau prin aluziile cu tentă de agresivitate la adresa oponentilor. Conținutul lui nu trebuie să se deosebească prea mult de concepțiile care domină societatea, ca să fie astfel mai accesibil electoratului. Dar, modul de expunere a programului nu poate evita inovațiile. În caz contrar, nu va atrage interesul alegătorului. În campania electorală precedentă, concurenții electorali au încercat să-și facă vestite programele prin distribuire de pliante, dar și prin intermediul discursurilor publice directe. Astfel, adeseori, discursurile de la întâlnirile cu alegătorii au coincis cu platformele electorale. Important era ca ele să fie simplificate, pentru a putea fi asimilate de către public și să fie rostite de persoana potrivită.

Discursul este un mod de utilizare a limbii și a limbajelor pe baza căruia un actor social prezintă interlocutorilor săi o interpretare a unor fapte. Un discurs este politic atunci când evaluează situații de interes public. Ceea ce distinge discursul politic de alte tipuri este, în primul rând, convenționalitatea sa: oricât de „originală” ar fi conjunctura care declanșează acest discurs, ea este imediat „normalizată” printr-un comentariu corespunzător cu rangul instituției și al celui care reprezintă instituția. Orice discurs politic funcționează pe baza unei argumentații convenționale care justifică, pe de o parte, rolul instituției și, pe de altă parte, imaginea publică a celui care reprezintă instituția. În al doilea rând, un discurs este politic atunci când se autoevaluează ca fiind „adevărat” sau corect. Mai mult decât oricare alt tip de discurs, cel politic comunică „versiunea corectă” a unor fapte, precum și implicarea maximă a autorului în ceea ce privește veridicitatea conținutului. Discursul politic anunță adevărul, „înaintea” chiar a conținutului propriu-zis [2]. Materia discursului politic provine din faptul că actorul politic activează, în funcție de situația de comunicare, anumite strategii de credibilitate menite de a comunica „adevărul”.

Preocupați să-și construiască credibilitatea, actorii politici promit prea mult sau spun cu prea multă ușurință ceea ce vor să audă oamenii. Pe de altă parte, regimul mediatic în care acționează actorii politici contribuie la dezvoltarea unor tehnici de credibilitate din ce în ce mai sofisticate. Astfel, dacă printr-o primă etapă discursul politic se întemeiează ca „adevăr” pe bază de criterii ideologice, în epoca modernizării politicienii beneficiază de un întreg dispozitiv tehnologic și scenic care produce „imagini adevărate”.

Discursul politic democratic, actual, în special cel propagandistic (care realizează funcția incitativă, conformându-se la interesele și sensibilitățile auditoriului, prin utilizarea propriului limbaj), include variații mitice. Actorii politici manipulează, adeseori, evenimentele într-un mod cât se poate de interesant, fiind numiți „beaux parleurs”. Din acest considerent, unii lingviști susțin că discursul politic este un gen de text „cu nu prea bună reputație”.

În cultura mesajelor politice nu există reguli stricte. Aceste circumstanțe îi dezvinovățesc pe actorii politici. În cadrul campaniilor electorale, discursurile politicienilor se transformă din spectacole în ring de box. Ringul devine unul „lingvistic”, unde nu ne rămâne decât să decodificăm „mișcările”, „ținta”.

Pe parcursul campaniei electorale mass-media asigură circulația informației politice, dar, spre deosebire de perioada dintre alegeri, ele abordează aceleași subiecte mai mult timp. Aceasta cauzează modificarea rubricilor și a machetării. Mass-media devin o sursă atât pentru publicul care urmează să voteze, cât și pentru candidatul care acționează în regim concurențial.

Într-o campanie electorală, presa asigură accesul publicului la un *regim mediatic democratic* [3]. Aceasta implică prezentarea diferitelor tipuri de discursuri, dar și modalități de mediatizare a acestora. Publicul are nevoie să cunoască discursul electoral atât în variantă inițială, prezentată de candidat, cât și pe baza evaluării jurnalistice. Astfel, mass-media devine un coautor al „discursurilor”. Pentru candidat, fiecare situație de mediatizare este un prilej de „reșezare” a discursului electoral într-un nou spațiu de comunicare. Concurenții electorali își prezintă programele în ziare diferite, astfel asigurându-și un public mai larg și divers. Și cum fiecare publicație își are politica sa editorială, alegătorul își poate crea o părere complexă despre candidat.

De obicei, încrederea față de politicieni și formațiuni politice este determinată de calitățile personale ale acestora. În situația actuală, când cultura politică lasă de dorit, alegătorii moldoveni se arată interesați de personalitatea candidatului.

Candidatul care dorește să aibă succes într-o campanie nu poate să-și lase construirea imaginii electorale la întâmplare. Vestimentația, manierele, declarațiile și acțiunile formează impresiile votanților. Termenul utilizat în marketing pentru construirea imaginii unui produs este acela de *concept de produs*. Tema majoră în jurul căreia se formează interesul consumatorului este beneficiul promis al produsului. Candidatul nu trebuie să adopte un concept ideal, ci unul care îl favorizează. Această alegere este definită drept *poziționarea produsului*, iar fiecare produs trebuie să aibă un simbol care îl caracterizează [4].

Discursul politic se manifestă într-un context social politic, ca reacție la o realitate concretă și dinamică. De aceea, acest tip de discurs are un caracter evenimential, ca reacție directă la situațiile politice prezente, și este, totodată, provocator de evenimente și fenomene viitoare. În același timp, discursul politic dobândește o capacitate mai mare de influențare dacă este rostit într-un decor concret, în fața unui auditoriu și dacă este însoțit de elemente ale unei comunicări nonverbale: mimică, gesturi, postură, atitudine etc.

În procesul de comunicare politică vorbitorul - candidat se află pe picior de egalitate cu interlocutorul său, potențialul elector, chiar dacă poziția sa este una de autoritate, fiind într-o funcție publică. El poate dispune

în cadrul discursului său atât de o componentă informațională, fapt ce îi poate da o aparență de obiectivitate (manipulare cognitivă), cât și un puternic conținut ideologic (manipulare pur retorică) și afectiv (manipularea afectelor). Manipularea, indiferent de formele ei, se dezvoltă astăzi masiv în societățile noastre democratice și mediatice tocmai pentru că ea oferă interlocutorului, într-o primă fază, o senzație că este absolut liber. Pentru că puterea este obținută prin consimțământ, ea se bucură de legitimitate. Câștigă cel ce joacă cel mai bine scena discursivă, care oferă cel mai bine senzația respectării și chiar întrupării jocului democratic; în acest sens, discursul politic este unul evaluativ.

De cele mai multe ori, însă, suntem participanți activi, fiind influențați și influențând, la rândul nostru, pentru că discursul politic nu este doar apanajul oratorilor politici. Proprietățile discursului ca modalitate de influențare socială sunt potențate de formele de comunicare nonverbală, cum sunt gestualitatea, imaginea și simbolurile, între care miturile continuă să aibă un rol major.

Puterea discursului nu va putea fi diminuată niciodată în întregime, pentru că ființa umană trăiește într-un univers al rostirii ce are un rol determinant în modelarea culturală și socială a indivizilor umani.

Mai mult chiar, dacă oamenii sunt martorii unui eveniment politic pe care îl consideră semnificativ, cel care îi dă sens este limbajul care îl descrie și îl evaluează. Și tot limbajul este cel care creează evenimentele politice, dă identitate locutorilor politici, instaurează și reinstaurează puterea de a spune, fiind, deopotrivă, instrument de influențare și influențat, la rândul său.

Comunicarea politică este spațiul în care se schimbă discursurile contradictorii a trei actori, care au legitimitatea de a se exprima public asupra politicii: oamenii politici, ziariștii (mass-media) și opinia publică prin intermediul sondajelor de opinie. Fiecare dintre acești actori au un mod specific de legitimare în spațiul public: legitimarea reprezentativă (pentru partidele și oamenii politici), legitimarea statistică, științifică (pentru sondaje și opinia publică) și legitimarea deținerii și utilizării informației (pentru media și profesioniștii acestora – ziariștii). Comunicarea politică este asimilată tot mai mult unei acțiuni dramaturgice. În relația dintre actorul politic, spațiul democrației și spațiul public mediativ vom constata că fiecare contribuie la producerea celuilalt. Spațiul public mediază între acțiunea politică și normele democrației. Noua comunicare politică reprezintă fructul a trei factori: a) *televiziunea*; b) *sondajele de opinie*; c) *publicitatea*.

Comunicarea politică nu mai poate fi disociată de mass-media, practicile de mediatizare fiind constitutive procesului de comunicare politică. Din perspectiva democrației, mass-media înseamnă, pe de o parte, o extindere considerabilă a accesului la spațiul public și, implicit, la informația politică și, pe de altă parte, limitarea participării politice a publicului. Afirmarea potrivit căreia mass-media diminuează participarea politică nu se referă la faptul că publicul participă la construcția agendei publice indirect, prin forme mediate, precum sondajele de opinie și intervenția „clasei mediatice” (jurnaliști, analiști, oameni politici, personalități publice, lideri de opinie ș.a.). Stimularea participării politice depinde în primul rând de creșterea interesului pentru fenomenul politic. Una dintre problemele controversate ale comunicării politice actuale se referă la posibilitățile pe care le au actorii politici de a se adresa direct electoratului, astfel încât discursul politic să nu fie „adaptat” de jurnaliști la necesitățile unui „eveniment mediativ”. Unii autori semnaleză că un simptom al comunicării politice actuale constă în faptul că publicul accede din ce în ce mai greu la discursul politic „mediat”, adică la discursul inițial al actorului politic.

Cine spune, cine este vorbitorul, se reflectă în noțiunea de ethos. În studiul discursului politic, ethosul se referă la puterea de convingere a unui discurs bazată pe statutul oratorului, pe calitățile recunoscute ale acestuia, pe imaginea sa, consacrată în ochii opiniei publice.

Folosirea jargonului în discursul politic este uneori urmărită în mod conștient pentru a „încețoșa mesajul”. Unii autori consideră că, poate, în dorința sinceră de a-și îndeplini mandatul, anumite instituții politice par a ignora problemele reale, lăsându-le „îngropate” în siguranță în jargon. Dorința instituționalizată a unor organizații politice de a se menține și a-și extinde puterea, într-un cuvânt, de a se perpetua în spațiul politic constituie un teren fertil pentru restrângerea comunicării prin intermediul jargonului. Deoarece obiectivele prioritare – personale sau instituționale – de menținere în spațiul politic nu se realizează întotdeauna în mod direct și cinstit, în consecință, folosirea jargonului devine o sursă și o motivare a acțiunilor politice.

Jargonul, în afară de faptul că plasează conceptele vehiculate într-o zonă neclară, reprezintă un procedeu curent de evitare a responsabilităților. Jargonul creează iluzii care se pot substitui cu ușurința adevărilor și, prin aceasta, controlează percepțiile și creează o „realitate”. Jargonul publicității și al relațiilor publice se remarcă prin folosirea obsesivă a unor sloganuri verbale și a unor asociații verbale fixe în loc de a încerca o

descriere adecvată și nuanțată a realității extralingvistice. Inexactitățile terminologice din discursul politic sunt preluate și răspândite cu generozitate de presă, ceea ce conduce în cele din urmă la a considera că „a controla imaginea devine valoarea care calcă totul în picioare”.

Jargonul este un apanaj al puterii prin obiectivul său sistematic de a impune o realitate. Dar cei care folosesc un limbaj specializat riscă să se izoleze sau să fie izolați, deoarece numai prin limbaj discursul politic poate realiza un spațiu de comunicare autentic.

Perioada electorală constituie terenul predilect de manifestare a conflictelor, disputelor, tensiunilor în cadrul relațiilor politice ale unui regim democratic. Credibilitatea unui candidat se construiește pe baza unei relații speciale a acestuia cu electoratul, în cadrul unui „joc simbolic-imaginar” care se manifestă la nivelul discursului politic electoral. Discursul politic electoral se cristalizează, în general, în jurul unor nuclee tematice la nivelul valorilor etice, politice, ideologice și religioase.

Toate relațiile între guvernanți și guvernați sunt caracterizate prin existența unui flux al informațiilor și mesajelor. Acestea dau structură și sens tuturor proceselor politice. Astfel, comunicarea politică este un sistem de poziții concurente purtătoare de semnificații, iar câmpul politic este loc de expresie și creare, emiteri de apeluri necesare legitimării politice. Profesioniștii (comunicatorii), pentru a-și conserva locul, trebuie să producă „credințe mobilizatoare” care dau forță discursului, să determine acțiunea și sensul acțiunii. Actorii politici interacționează cu grupuri sociale diverse ale căror interese, nevoi, așteptări sunt diferite și cărora trebuie să li se prezinte anumite proiecte, programe. Asupra acestora trebuie să obțină acordul pentru a le transpune în realitate. Pentru a obține rezultatele scontate, actorii politici trebuie să utilizeze acele discursuri politice care să nu excludă, ci, dimpotrivă, să intereseze publicul cel mai eterogen.

Discursul politic este conceput ca un discurs ce trebuie să convingă și să placă, în același timp, publicului receptor. Pornind de la aceste cerințe, discursul politic recurge adesea la anumite formule retorice, cum ar fi sloganul, cuvintele-șoc, expresiile șablon. Dintre formele discursului politic, ideologia politică și, mai ales, publicitatea politică utilizează din plin aceste formule.

„Actorul” principal – omul politic – încearcă, prin intermediul discursului său, să creeze și/sau să inducă „spectatorului politic” opinii și atitudini care să favorizeze realizarea țelurilor politice proprii; de aceea, mijloacele verbale alese trebuie să opereze, în primul rând, în planul emoțional și au un dublu rol: să reorienteze percepțiile, eventual negative, și să simplifice, până la inteligibilitate, imaginea realității expuse, creând impresia de posibilă accesare la ea din partea auditoriului. Putem spune, deci, ca o „maximă” a reușitei discursului politic, că limbajul folosit de acesta trebuie să nu fie perceput ca politic pentru a fi deplin eficient.

Termenul „discurs politic” acoperă diferite moduri în care limbajul și datele politice pot fi folosite: de la conversațiile obișnuite la prezentări formale ale șefilor de stat și de guverne; de la articole jurnalistice la acte și legi ale parlamentului; de la simple statistici în jurnale la analize complexe ale agențiilor guvernamentale.

Analiza discursului politic poate oferi soluții pentru înțelegerea problemelor, soluțiilor, costurilor și efectelor, care conduc la succesul sau la eșecul actului politic.

Limbajul și datele politicului pot fi, uneori, foarte greu de evaluat din cauza faptului că politica reprezintă o activitate socială marcată în cel mai înalt grad de conflicte, complexitate, ambiguitate și partizanat. Nivelul conflictual, argumental, pasional și emoțional tinde să se situeze la cote maxime în domeniul politic.

Folosirea metaforelor (implicite sau explicite) și a analogiilor reprezintă încă un element de opacizare a discursului politic. Dacă a influența reprezintă rațiunea de a fi a clasei politice, folosirea acestor figuri este expresia unui limbaj care își propune intenționat mai degrabă să convingă decât să descrie o realitate.

Transferul imaginii prin asocieri reprezintă un mecanism, prin care propaganda politică se raportează cu venerație la valori, categorii, instituții etc. respectate pentru prestigiul, autoritatea lor simbolică în scopul asocierii imaginii proprii cu acestea. Această asociere simbolică „transferă” o parte din calitățile ideale ale valorilor asupra unor programe care nu au de cele mai multe ori decât capacitatea de a conține termenii atribuiți acestor concepte.

Elitele politice recurg adesea în discursul politic la simboluri pentru a influența politicile publice. Separarea umanității pe criterii etnice, teritoriale, de clasă, contribuie la (re)distribuirea valorilor. Adesea, simbolurile sunt alese pentru a compensa psihologic lipsa resurselor tangibile. Etichetele de grup constituie factori determinanți pentru conturarea deciziei politice.

Este interesant de urmărit în discursul politic felul în care limbajul influențează deciziile politice, amortește simțurile, deghizează intenții și maschează costurile alegerilor politice etc.

Concepte universale care alcătuiesc un univers al valorilor pozitive, adânc înrădăcinate, în special prin norme socioculturale, în conștiința oamenilor, sunt frecvent folosite în discursul politic. Acest univers ideatic își are corespondența în categoria termenilor ce desemnează abstracte de tipul civilizație, creștinism, bine, drept, democrație, patriotism, știință, medicină, sănătate, maternitate, dragoste etc. Cuvinte cu o încărcătură simbolică exemplară, deoarece exprimă concepte pentru care se trăiește, se luptă sau se moare. Cuvinte care stârnesc interesul audienței prin încărcătura lor semantică întotdeauna vie, sugestivă, expresivă, emoțională.

În campaniile electorale, limbajul ia forma *discursurilor politice și a sloganurilor*, fiecare din acestea vizând câștigarea unei părți cât mai mari a electoratului; astfel, un procent destul de mare din voturi se datorează calităților oratorice ale candidatului și modalității de realizare a discursului.

Cel mai autentic discurs politic este cel dintr-un stat totalitar. În orice stat relativ democratic, discursul este adesea înlocuit sau eclipsat de polemică. El rămâne „coada păunului”, dar, prin efectul de obișnuință, *nu mai este un discriminant absolut*. În statul totalitar, ideea nu mai este efect pe termen scurt, de aceea, pierzându-și caracterul electiv, discursul devine propagandistic. Scopul oratorului nu este să reveleze, ci să acopere, să motiveze publicul său să închidă ochii (să recunoaștem, o sarcină mult mai dificilă). Textul se adresează tuturor, și, în plus, el este considerat ratat atunci când măcar un ascultător nu a fost convins pe deplin sau măcar „făcut atent”. Evident, un discurs, în această configurație, trebuie să conțină destul entuziasm pentru a-i pacifica pe revoltați, transformându-i în mod natural în adepți și eroi ai „doctrinei”, dar îndeajuns de puțină „doctrină” pentru a nu-i deranja pe pacifiști, care au un anumit prag de toleranță față de lucrurile cu care sunt împăcați, dar nu de acord. Mesajul candidatului poate fi acceptat chiar și în lipsa unei motivații logice, dacă individul capătă credibilitate și prezintă atractivitate. Prin încrederea acordată de alegători și, totodată, competența acestora, candidatul este investit cu credibilitate. Eficiența mesajului este cu atât mai mare cu cât nivelul de educație, statutul social, inteligența și competența profesională atribuite candidatului vor crește. Și, ca urmare a aprecierii acordate acestuia, mesajul va fi considerat că deține informații pertinente, adevărate.

O specificitate incontestabilă și aproape exclusivă a discursului politic ținut în situații de criză de orice natură este diversiunea. Mecanismul este ușor de redat, însă punerea ei în aplicare presupune antrenarea multor factori. Se construiește un discurs amplu, agresiv, incriminant la adresa cuiva; acest discurs (aparținând, de regulă, nu-se-știe-cui) este preluat și amplificat de mai toată mass-media, născându-se curente pro sau contra.

Referințe:

1. Ficeac B. Tehnici de manipulare. - București, 1998, p.56.
2. Perpelea N. Construcția simbolică a câmpului electoral. - Iași, 1999, p.121.
3. Drăgan I. Construcția simbolică a câmpului electoral. - Iași, 1999, p.83.
4. Theodorescu B. Marketing politic și electoral. - București, 2001, p.136.

Prezentat la 26.10.2009

PRESA LOCALĂ INDEPENDENTĂ ÎN CONDIȚIILE SOCIETĂȚII ÎN TRANZIȚIE

Mariana TOACĂ

Catedra Jurnalism

La presse locale indépendante est apparue dans la République de Moldova comme un impératif essentiel du temps. Les journaux indépendants ont proposé de changer l'imagination du journal local d'aujourd'hui. Ils suggèrent de jeter les bases à une presse d'une autre nature- plus intéressante, plus utile, qui puisse avoir des chances dans l'avenir.

L'association de la Presse Indépendante, a abouti en Moldova à mobiliser ses forces pour augmenter le niveau d'instruction professionnelle des journalistes locaux. Elle souligne la nécessité d'associer et finalement de contribuer à la création et au développement d'une presse de qualité en Moldova.

Reformele democratice, procesul de trecere la economia de piață și principiile acesteia s-au resimțit în toate domeniile vieții publice din Republica Moldova. Procesele de renovare a realității sociale în etapa inițială a tranziției și-au găsit expresia calitativă și cantitativă și în activitatea mijloacelor de informare în masă. Transformările complexe de atunci, care au constituit principalul obiect de reflectare al presei, au condus la modificarea caracterului, a politicii editoriale și a conceptului instituțiilor mediatică, determinând diferențierea acestora.

Noile procese sociale și politice au marcat profund structurile mediatică națională, dar, mai ales, acestea au afectat segmentul presei locale. Alături de tradiționalele publicații periodice locale de stat, în provinciile Moldovei încep să apară, deși lent și foarte modest, primele ziare de alternativă. Reforma administrativ-teritorială (revenirea la județe, apoi lichidarea acestora și formarea raioanelor), deși a afectat în mod evident stabilitatea relativă a unor instituții mass-media și a favorizat în unele cazuri exodul jurnaliștilor de la vechile mijloace de informare spre cele noi, „publice”, a avut și un caracter benefic, dat fiind că a catalizat apariția noilor categorii de presă. În cei 18 ani de existență, presa locală din Republica Moldova și-a diversificat structura și tipologia în așa mod, încât astăzi înregistrează cele mai diferite tipuri, de la presa de stat la cea comunitară.

O categorie nouă de presă, care s-a înregistrat pe eșichierul ziarelor locale ale Republicii Moldova în perioada de tranziție, e cea particulară: „Avto-Foto”, „Est-Curier”, „Gazeta de Vest”, „Accent Provincial”, „Cuvântul liber”, „Unghiul”, „Observatorul de Nord” etc. Tipul respectiv de presă și-a făcut apariția pe piața informațională locală în perioada când publicațiile de stat mai erau încă finanțate cu regularitate, aveau tiraje impunătoare, erau foarte influente. Pentru a se menține, ba chiar și pentru a concura cu giganzii de stat, presa particulară a fost impusă de circumstanțe să întreprindă o serie de acțiuni de reorganizare a concepției de ziar, între care:

- reprofilarea publicațiilor în funcție de interesele publicului cititor. Publicațiile particulare sunt orientate din ce în ce mai mult spre interese concrete, care țin de vârsta cititorului, nivelul de studii, zona geografică, de sex, ocupație, de naționalitatea acestuia etc. Astfel, apar ziare particulare orășenești, provinciale, de reclamă, economice, de divertisment, medicinale, ale minorităților naționale etc.;
- extinderea arealului de acoperire mediatică;
- reducerea gradului de implicare a presei locale în politică;
- varietatea diapazonului tematic al ziarului;
- modificarea stilului de expunere a faptelor, adică diversificarea genurilor de presă utilizate în publicațiile particulare (de la cronici politice, economice și materiale analitice până la povestiri umoristice și bancuri);
- promovarea jurnalismului comunitar.

O altă categorie în sistemul presei locale din țară a fost și presa de divertisment („Chef”, „Tropoțel și Tropoțica”, „Sport Plus”, „Viața familiei și nu numai”, „Casa Mare” etc.). Edițiile locale de divertisment reprezintă o categorie nouă, absolut diferită ca tipologie, structură și conținut de modelul clasic, elitist al presei. Grație conținutului său, această presă a fost numită, pe drept cuvânt, populară. Procesul de constituire a presei

de divertisment, specific nu doar pentru țara noastră, ci pentru toate țările fostului lagăr socialist, este considerat drept catalizator al restructurării întregului sistem mass-media. În această ordine de idei, Mihai Coman susține că „apariția ziarului de divertisment a fost percepută ca un atentat la modelul elitist de presă, dominat de misiunea educativă; de fapt, succesul acestuia, care a determinat toate ziarele să introducă numeroase materiale de fapt divers și să-și schimbe modelul de a face presă, a marcat victoria celui de-al doilea spațiu public, a celui popular. Curiozitatea și interesul acestuia pentru micile lucruri ieșite din comun a declanșat reorientarea agendei jurnaliștilor de la faptul oficial la cel cotidian, de la normalitate la abatere, de la opinie la anecdotic...” [1].

Din anul 2001 încoace s-a dezvoltat și presa locală pentru tineret. Marea majoritate a fost efemeră; totuși, unele publicații au reușit să se afirme pe piața mediatică autohtonă. Pionieratul revine, în acest context, raioanelor Nisporeni și Ungheni.

La Ungheni, în anul 2001, a apărut, la 28 septembrie, primul număr al ziarului „Junior”, publicație periodică a Consiliului Local al Copiilor și Tinerilor din Ungheni, susținută financiar de Ambasada SUA. Inițial, ziarul a apărut cu un tiraj de 1000 ex., 8 pagini A4, devenind, după 6 numere, publicație a tinerilor din orașul Ungheni (4 pagini A3, 1000 ex.). Ambele variante apăreau lunar. Din cauza lipsei banilor, ziarul și-a sistat apariția în martie 2004. În 2002 a apărut un supliment la ziarul „Unghiul”, destinat tinerilor și editat de către Direcția Județeană Tineret și Sport. Acesta era destinat tinerilor din întreg raionul, motiv pentru care avea un tiraj de peste 6000 ex. Acest supliment a apărut timp de un an.

Din februarie 2006, Centrul Regional de Resurse pentru Tineri „Făclia” editează ziarul „Tineri pentru tineri”, care apare lunar, în 2 pagini A3 și se distribuie ca supliment la ziarul „Unghiul”.

La Nisporeni, publicația periodică „Gazeta de Vest” are un supliment lunar – revista „Steluțele școlii” – care se distribuie în tot raionul și include materiale trimise de cititori, elevii școlilor din teritoriu. Câțiva ani în urmă se edita și suplimentul „Academia”, acum însă nu mai sunt bani pentru editarea lui.

Conform recensământului realizat de Centrul Tânărului Jurnalist din Moldova (în perioada februarie-octombrie 2006, cu participarea a circa 150 de redacții active și inactive), în anul 2006 în Moldova se editau 119 ziare de tineret, 3 din ele în regiunea transnistriană [2]. Presa tinerilor a avut o audiență de 70 125 de cititori, în a cărei editare au fost implicați 687 de tineri; 50% din ziare au fost editate în regiuni rurale, 22% în centre raionale și 28% în Chișinău. 82% din ziare nu dispun de printer și aparat digital, fapt ce le îngreunează lucrul în redacție. Amintim, că pe eșichierul presei locale pentru tineret prioritate au ziarele școlărești, ele însă au un circuit închis și, deci, impactul și efectele lor asupra opiniei publice sunt neînsemnate.

O altă categorie ce și-a făcut apariția pe segmentul presei locale după '90 încoace, categorie care, de altfel, a fost autodefinită de cei care au și pus-o în circuitul informațional, adică chiar de jurnaliști, a fost și presa independentă. „Dobândirea libertății cuvântului, a dreptului și a capacității de exprimare neînhibată, necenzurată a opiniei proprii, în consens sau mai degrabă în dezacord (în răspăr chiar) cu opinia majorității, au condus într-un ritm extrem de accelerat la înmulțirea mass-media independente” [3]. Presa independentă nu presupune ziare nepolitice sau de opoziție, ci ziare autonome din punct de vedere comercial, imparțiale și obiective. Spre deosebire de ziarele republicane, publicațiile locale din această categorie mai puțin au manifestat atitudine politică sinuoasă, marcată de oportuniste. „Apariția presei libere a reprezentat primul segment de instituționalizare a libertății cucerite în stradă, de normalizare a spațiului public” [4].

În rândurile presei independente din provincie, de-a lungul anilor, s-au înscris mai multe publicații periodice, între care: „Vocea satului” – Ungheni, „Vatra” – Cantemir, „Patria” – Dubăsari, „Călărașii” – Călărași, „Opinia” – Criuleni, „Curierul de Drochia” – Drochia, „Lunca Prutului” – Glodeni, „Timpul” – Hâncești, „Долина” – Călărași, „Flux de Orhei” – Orhei, „Vatra satului” – Larga Veche, „La Steaua” – Telenești, „Duminica” – Fălești, „Evenimentul” – Cahul, „Alan bălțean” – Bălți, „Femida” – Cahul.

Independența se află în miezul oricărei declarații de principii etice privitoare la funcționarea presei. Dar presa independentă trebuie să-și cultive acest rol, rezistând presiunilor de orice fel ale autorităților locale sau ale guvernului național, ale anumitor grupuri de interese din comunitate, ale unor persoane influente, ale celor care cumpără spațiu publicitar [5].

Acest principiu nobil este uneori mai greu de respectat într-o comunitate mică decât în una mare. Pentru un ziar mare, bine finanțat, poate că este relativ ușor să riște să-și atragă supărarea unui anumit grup de interese sau a cuiva care cumpără publicitatea. Dar la un ziar mic, unde sprijinul unui astfel de grup sau astfel de

client poate sa afecteze direct posibilitatea conducerii ziarului de a plăti salariile, este nevoie de curaj ca să rezisti presiunilor.

Un ziar și angajații săi trebuie să-și demonstreze, prin acțiunile lor, independența. Nu e suficient să fie independent grație statutului, în fapt trebuie să se facă văzut. Un ziar care își răsplătește prietenii cu articole măgulitoare, nemeritate sau cu editoriale slugarnice nu se va bucura mult timp de respect. Se știe că în comunitățile mici jurnaliștilor le este uneori greu să-și păstreze un rol independent. Ei sunt presați să ia parte la acțiuni voluntare, să facă parte din autoritățile locale. De multe ori pot să apară conflicte de interese.

În tranziția preamatură presa locală independentă făcea primii pași. Bineînțeles, nu există nici „o tradiție de posedare particulară, corporativă a ziarelor” [6], nici practică de management și marketing media, nu exista nici piață informațională, nici abilități de scriere „pe stil nou” etc., fapt ce complica considerabil existența acestora. Publicațiile periodice au încercat diverse modalități de adaptare la condițiile nou-formate, au elaborat strategii proprii și au implementat politici editoriale diverse, au comis multe erori, dar au tras și multe învățăminte, astfel încât ele au condus la „crearea unui model nou al sistemului de informare, care nu este controlat nici de stat, nici de partide, nici de legile pieței, ci numai de societate” [7].

Presa independentă locală a apărut în Republica Moldova ca un imperativ firesc al timpului. Populația a început să solicite informare obiectivă, prezentare veridică și imparțială a realității, pluralism de opinii, precum și explicare nepărtinitoare a tot ceea ce are loc în societate. Iar ziarul a trebuit să ofere astfel de informație pentru a trezi interes la public, a câștiga câți mai mulți abonați și efectiv a deveni o afacere profitabilă. Or, ziarul în economia de piață este în primul rând o marfă care, pentru a fi bine vândută pe piață, trebuie să fie pe placul clientului.

Ziarele independente și-au propus anume acest scop: să schimbe imaginea ziarului local de până acum, să pună bazele unei prese de altă natură – mai interesantă, mai calitativă, mai utilă, care să aibă șanse de viitor. Și astăzi, când urmărim evoluția acestora pe parcurs de aproape două decenii, ne dăm seama că o bună parte a obiectivului lor a fost atins. În mare măsură și datorită constituirii organizației neguvernamentale – Asociația Presei Independente, unica instituție de acest fel în Moldova, care a reușit să mobilizeze forțele la timp pentru a ridica nivelul de instruire profesională a jurnaliștilor locali, a-i face să înțeleagă necesitatea de asociere și efectiv a contribui la crearea și dezvoltarea unei prese de calitate în Moldova. Misiunea de bază a API este afirmarea și dezvoltarea continuă a mass-media libere și imparțiale și creșterea impactului lor asupra comunităților, în particular, și a societății, în general. Conform statutului ONG-ului respectiv, prin presa independentă se subînțelege publicațiile periodice care își propun reflectarea realității în mod obiectiv, adică concentrarea asupra faptului, separarea lui de opinie, precum și neapartenența persoanei respective la o formațiune politică sau de stat.

Potrivit ex-directorului API, Tudor Iașenco, „aparitia ziarelor independente în republica noastră înseamnă pentru cititor posibilitatea de a urmări o gamă largă de păreri vis-à-vis de o problemă sau alta. Această presă ajută să schimbe atitudinea oamenilor față de mijloacele de informare în masă, „balanța” încrederii înclinând tot mai mult pentru edițiile independente, numărul cărora, în pofida multor dificultăți, este în continuă creștere” [8]. Unele date statistice, desigur, ne vor convinge de acest fapt; or, la 1 ianuarie 1996 pe segmentul presei locale din Republica Moldova apăreau doar două publicații de acest tip, la Rezina și Cimișlia, iar spre sfârșitul anului 2001 API întrunea deja 14 ziare din categoria celor independente cu un tiraj total de 56000 exemplare, două agenții de presă, doi jurnaliști liberi, plus „Jurnal de Chișinău”, ziar independent național. Ziare independente locale apar la Chișinău, Bălți, Soroca, Nisporeni, Criuleni, Tighina, Comrat, Leova, Sângerei, Drochia, Ungheni, Ialoveni, Edineț. Iar aria de activitate a agențiilor de știri BASA-press și DECA-press include zeci de organizații internaționale din Europa, America și Asia. Actualmente (anul 2009) API întrunește: 2 agenții de presă, Centrul Independent de Journalism, 1 jurnalist liber profesionist, 19 ziare și reviste naționale, dintre care 11 sunt ziare locale și regionale.

Arealul de mediatizare al ziarelor independente din zonele rurale ale Moldovei a depășit simțitor hotarele unui singur raion, fapt ce denotă o tendință favorabilă de lărgire a zonei de influență a ziarelor și de transformare a acestora în publicații periodice regionale. Iată cum se distribuie, la moment, presa independentă locală și care este arealul de acoperire mediatică a celor mai influente ziare independente locale din Republica Moldova.

Raionul	Ziarul privat din Republica Moldova
Sângerei	Ecoul Nostru Accent Provincial SP
Nisporeni	Gazeta de Vest
Drochia	Glia Drochiană SP
Ialoveni	Ora Locală
Cimișlia	Business Info Cuvântul Liber
Basarabeasca	Business Info
Hânceși	Business Info Cuvântul Liber
Leova	Business Info Cuvântul Liber
Bender	Novaia Gazeta
Dubăsari	Novaia Gazeta Est-Curier
Tiraspol	Novaia Gazeta
Florești	SP Observatorul de Nord
Soroca	Observatorul de Nord
Ungheni	Unghiul
Cantemir	Cuvântul Liber
Cahul	Cuvântul Liber Cahul Expres
Criuleni	Est-Curier
Șoldănești	Cuvântul
Rezina	Cuvântul
Orhei	Cuvântul
Bălți	SP Accent Provincial
Fălești	SP Accent Provincial
Dondușeni	SP
Râșcani	Accent Provincial SP
Edineț	SP
Briceni	SP
Glodeni	Accent Provincial SP
Ocnița	SP
Chișinău	SP

Ideea de bază a unei prese independente, libere este că din confruntarea de opinii și concepții prezentate de ea, până la urmă, să iasă la suprafață ceva ce seamănă a adevăr. În practică însă adevărul nu iese întotdeauna la suprafață, decât dacă cineva îl scoate. Și nu există o singură versiune consacrată a ceea ce înseamnă adevăr. Într-o localitate unde există un singur ziar cititorul poate să nu cunoască divergențele de opinie într-o anumită problemă, decât dacă ziarul vrea să le prezinte. E îmbucurător faptul că, actualmente, simțul profesionalismului este tot mai dezvoltat în rândul ziariștilor din presa locală. Ei recunosc importanța relatării imparțiale și echilibrate și implementează în practică aceste standarde ale jurnalismului de calitate.

Spre deosebire de cei din presa republicană, jurnaliștii de la publicațiile locale sunt nevoiți să depășească anumite obstacole, generate, pe de o parte, de apropierea lor de sursele de informare, iar, pe de alta – de publicul-țintă. Reporterii din presa locală nu se bucură de niște drepturi speciale, mai mari decât ale celorlalți cetățeni. De fapt, ei nici nu cer asemenea facilități. Ei pur și simplu vor să fie lăsați să-și facă meseria, onest și echidistant, să urmărească faptele și să le expună clar și veridic.

Oricât de aproape ar fi de locul desfășurării evenimentului sau de sursele de informare, jurnaliștii din presa independentă nu trebuie să uite că adevărul are uneori mai multe fațete și nimeni nu deține monopolul asupra lui. Chiar atunci când se dedică căutării adevărului, jurnalistul e posibil să greșească. Robert Estabrook, fost corespondent străin pentru „The Washington Post”, susține că i-ar place să vadă afișat pe perete, deasupra meselor de lucru ale tuturor membrilor presei, sfatul pe care Oliver Cromwell l-a dat în 1650 Adunării Generale a Bisericii Scoției: „Vă rog stăruitor pe voi, în mila lui Cristos, să vă gândiți că e posibil să greșiți”.

Realitatea trebuie să fie reflectată din mai multe puncte de vedere, iar presa trebuie să fie deschisă pentru toți oamenii, inclusiv pentru acei care nu împărtășesc opiniile majorității. Motivul din care reiese că presa este cu adevărat un institut democratic în societate constă în pluralismul opiniilor exprimate de ea. Printr-un mod greu de înțeles, din această avalanșă de informații și dezinformări iese la lumină adevărul, care este acceptat de toți [9].

Referințe:

1. Coman M. Manual de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare. - Iași: Polirom, 1997, p.214.
2. Recensământul Centrului Tânărului Jurnalist din Moldova, februarie-octombrie 2006.
3. Cernat M. Conceperea și elaborarea ziarului. - București, 2002, p.68.
4. Ioncioaia F. Introducere în presa scrisă. - Iași, 2000, p.47.
5. O presă neîngrădită //Buletin electronic. Agenția informațională a SUA, 1997, februarie, p.34.
6. Стил Д. Шансы на успех // Перестройка и пресса (Москва). - 1990. - №9. - Часть 1. - С.22.
7. Крушинский А. Не упустить уникальный шанс // Правда. 1991, 31 августа.
8. API la 2 ani de activitate. Asociația Presei Independente. - Chișinău, 1999, p.54-55.
9. Свободная пресса //Электронный журнал. Информационное агентство США, 1997, февраль, с.14.

Prezentat la 10.11.2009

TEMATICA SOCIALĂ ÎN PRESA LOCALĂ AUTOHTONĂ – MODALITĂȚI DE REFLECTARE

Mariana TOACĂ

Catedra Jurnalism

La fonction primaire de la presse locale est la surveillance de l'environnement dans la création des ressources des liens sociaux qui pourraient assurer le lien de l'individu social, en particulier, avec ses prochains et, en général, avec la communauté ou société. Les publications périodiques locales réalisent leurs objectifs en fournissant des objectifs de conversation, qui assurent des intérêts communs et imposent les valeurs qui deviennent des normes et qui distribuent des représentations culturelles qui déterminent les visions esthétiques des hommes etc. Ce fait transforme les journaux locaux d'un élément neutre en élément impliqué dans la vie publique, qui essayent de faciliter les discussions entre les gens ordinaires et les autorités, prêts, en même temps, à offrir des solutions possibles aux problèmes de la société.

Prin presă locală subînțelegem totalitatea publicațiilor periodice din diverse unități administrativ-teritoriale locale (raioane, județe, regiuni, ținuturi, state etc.) care are un areal de acoperire și de mediatizare limitat (aproximativ similar cu unitatea teritorială respectivă), un diapazon tematic restrâns, captează interesul și obține o receptare din partea cititorilor din unitățile pe care le mediatizează.

Presei locale îi sunt caracteristice diferite forme de editare și distribuție, forme, care, de altfel, îi și definesc identitatea în raport cu alte tipuri de presă. Astfel, tradițional, presa locală își are sediul într-un centru raional, județean, regional etc. (dar poate fi și capitala țării); se tipărește, de obicei, într-un singur oraș, la o singură imprimărie și poate avea în postură de fondatori atât persoane fizice, cât și juridice; poate fi editată de instituții de stat sau de organizații private, ONG-uri, de partide politice sau mișcări sociale – toate cu impact local sau zonal.

Identitatea presei locale este determinată și de proximitatea spațială – apropierea geografică, care impune prioritar oglindirea realității locale (economice, culturale, sociale, administrative, politice etc.) ale zonelor unde se editează și se difuzează. Acest lucru marchează, pe de o parte, limitele masivului informațional potențial, iar, pe de alta, stabilește valențele diapazonul tematic, astfel că în presa locală au prioritate informațiile specifice spațiului căruia i se adresează, de interes pentru comunitatea delimitată geografic sau administrativ. Știrile de talie națională apar în ziarele locale doar în cazul în care acestea au tangențe cu realitatea din zonele respective. Aceasta asigură individualitatea presei locale, transformând-o într-un element distinct, personalizat, complementar și foarte necesar al sistemului mass-media contemporan.

Funcția primară a presei locale este cea de supraveghere a mediului înconjurător întru crearea rețelilor de legătură socială, care ar asigura legătura individului social, în particular, cu semenii săi și, în general, cu comunitatea sau societatea. Publicațiile periodice locale, care pot fi considerate „agenți ai socializării”, își realizează obiectivele furnizând subiecte de conversație ce asigură interese comune; inculcând valori care devin norme; distribuind reprezentări culturale care determină viziunile estetice ale oamenilor etc. Acest lucru transformă ziarele locale dintr-un element neutru într-un element implicat în viața publică, care încearcă să faciliteze discuția dintre oamenii de rând și autorități, fiind pregătit, în același timp, să ofere niște soluții posibile problemelor cu care se confruntă societatea.

În presa locală se impune un jurnalism care trebuie să unească oamenii în procesul rezolvării diverselor probleme și să-i trateze nu doar ca pe un auditoriu simplu, pasiv, ci ca pe unul participativ, unghiul de abordare în procesul de mediatizare a realității fiind configurat din perspectiva omului-cetățean. Una dintre sarcinile presei locale este să-i aducă în prim-plan pe cei care nu sunt auziți de nimeni, fiind de o importanță majoră ideea de contact social, care definește activitatea comunității. Publicarea în presă a viziunilor cititorilor asupra evenimentelor comunitare nu diminuează statutul și nu subminează rolul jurnalistului în societate. Din contra, acest lucru contribuie la definitivarea priorităților sociale, la depistarea problemelor, la demascarea tendințelor negative etc. și facilitează soluționarea publică a acestora. În încercarea de a oferi publicului o voce nu există pericol că jurnaliștii o vor pierde pe a lor. Totul se face pentru conformitate și pentru a asigura dialogul social. Astfel, participarea activă a cetățenilor în activitatea presei conduce, inevitabil, la o implicare directă în viața comunității, iar prin aceasta – comunitatea devine activă și participativă sub aspectul integrării sociale. Expunerea

imparțială și echidistantă, în materialele de presă, a soluțiilor, propuse pentru rezolvarea problemelor atât de experți, cât și de membrii comunității, validează abilitatea jurnaliștilor de a monitoriza viața publică a comunității.

Analiza publicației periodice „Cuvântul Liber” face posibilă constatarea faptului că acest segment de presă reflectă un spectru amplu de probleme importante și cu semnificație pentru cetățeanul de rând și, astfel, provoacă și conduce comunitățile la căutarea unor soluții comune. Prin acest gen de activitate, presa asigură necesitățile comunicaționale ale indivizilor, identificarea lor cu o temă, cauză comună, răspunde nevoii de inserție în comunitate, contribuind, în mod direct, la solidarizarea și socializarea cetățenilor și la coagularea societății.

Conceptul acestui ziar, bazat pe integrarea socială, implică ideea unui gen de consemnare, de scriitură și fotografie, care tinde să pună la dispoziție un tablou reprezentativ al societății, oferindu-le cetățenilor suficientă informație pentru ca ei înșiși să-și poată forma independent opiniile și să poată lua atitudini asupra unui șir de probleme. Această publicație locală promovează un jurnalism care crede în obligația sa de a cultiva viața civică.

Ziarul „Cuvântul Liber”, înființat în 1997, este o publicație periodică raională, independentă, cu tematică diversă și de interes regional și care se difuzează în 5 raioane – Leova, Hâncești, Cimișlia, Cantemir și Cahul. „Cuvântul Liber” apare săptămânal (8-12 pagini) și este o publicație de informare generală, are versiune web – www.iatp.md/liber și se adresează tuturor vârstelor. A editat suplimente: „Afrodita” – traficul de femei, „Curierul ecologic” – problemele ecologice din Republica Moldova, „Femeia modernă” – problemele femeii în Moldova, „Noi, tinerii” – problemele tineretului, precum și suplimentul „Activ” – pagină de educație civică și „Obiectiv” – supliment anticorupție editat de API.

Ziarul, în general, este structurat pe domenii, dar sunt prezente aici și unele rubrici, precum: „Nevoi pe cap”, „Inamicul public” sau „Copilărie fără risc”, primele două fiind constante, cealaltă – fluxantă.

„Nevoi pe cap” este rubrica ce inserează informații vizavi de situația criminogenă în aria de difuzare a „CL”, inclusiv în raionul Hâncești, și apare pe prima pagină. Rubrica respectivă nu doar publică informații preluate de la poliție, ci și materiale de autor, precum: „Belea peste belea”, „Frați puși pe agoniseală”, „Femeia nebătuță”, „Călătorie scumpă”, „Tragedie în seara de revelion”, „Bătaie de moarte”.

Rubrica „Copilărie fără risc” a fost lansată în decembrie 2007, fiind un îndrumar pentru tinerii părinți. Deși apare sporadic, este foarte utilă, oferind sfaturi părinților în privința asigurării sănătății copiilor în primul an de viață. Aici au fost publicate mai multe articole, între care: „Sănătatea copilului depinde de tine”, „Cum și ce trebuie să faci ca să ai un copil sănătos?” etc.

Diapazonul tematic este unul tradițional pentru presa locală și se axează pe nevoile informaționale ale publicului-țintă din regiunea mediatizată. Astfel, ziarul „Cuvântul Liber” a abordat diverse teme:

- ✓ *ecologie* – „Îi vor zice *Salubr-Leova*”, „Bilunarul ecologic – curățenie în localități”, „Să nu uităm de izvorul din care bem apă”, „Transportul auto – principala sursă de poluare a aerului”;
- ✓ *migrație* – „Migrația ilegală e și ea o afacere ilegală”, „Generație cu copilărie sacrificată”;
- ✓ *problema penitenciarelor* – „Reforma penitenciară – anihilarea stereotipurilor”;
- ✓ *activitatea puterii locale* – „Nou la primărie”, „Putem renunța la orice, dar nu și la responsabilitate”, „În comuna Pleșeni a fost aprinsă «Flacăra Albastră»”, „În așteptarea unei decizii a primăriei”, „Răspuns petiționarilor necunoscuți sau *viață de câine*”;
- ✓ *activitățile de voluntariat în cadrul instituțiilor de asistență socială* – „Centrul social «Diaconia» – o rază de speranță pentru orașul Leova”;
- ✓ *sănătate* – „Ulcerile trofice și îngrijirea lor”, „Femeile tinere din localitățile urbane sunt mai vulnerabile la afecțiuni mamare”, „Cine se păzește, nu se îmbolnăvește”, „Nou în serviciul de asistență medicală”, „Sănătatea copilului tău depinde de tine”, „Pericolul iminent al oreionului”;
- ✓ *problema infrastructurii locale* – „Deteriorări organizate?”, „La Leova vor fi aplicate tehnologii noi de epurare”, „Năzuința de ani devine realitate”;
- ✓ *discriminarea de gen* – „Discriminați în fața angajatorului/«Vrem concediu de îngrijire a copilului și pentru bărbați!»”, „Femeia nebătuță”;
- ✓ *dinamica profesoral-științifică* – „Cadrele didactice au ținut sfat”, „Oamenii soarelui” (Ziua pedagogului), „Profesorul anului”, „Frig prin clase și birouri”.

Diapazonul tematic al publicației diferă de la o perioadă a anului la alta. Un exemplu în acest sens sunt articolele de calendar care au ca subiect aniversări și zile deosebite, precum Crăciunul, Mărțișorul: „Crăciuneni mai cred în Moș Crăciun”, „Sfintele sărbători de iarnă ce ne purifică sufletul...” „Mărțișor - 2009”.

Eroii materialelor jurnalistice sunt oameni de diferite vârste și categorii sociale: pensionari, copii, femei, profesori, medici, tineri, primari – toți din zona de acoperire mediatică a ziarului.

Cât privește titlurile în ziarul „Cuvântul Liber”, putem constata că majoritatea din ele reies din contextul materialului, sunt „deschise”, fără urmă de implicit. În funcție de mesajul și retorica textului jurnalist, deosebim:

- *titluri clasice*: „Migrația ilegală e și ea o afacere ilegală”, „Moldovencele fac tot mai puțini copii”, „Peste cinci mii de copii au fost afectați anul trecut de divorțurile dintre părinți”, „Sănătatea copilului depinde de tine”, „Și la Hâncești oreionul e în vogă”;
- *titluri eliptice de predicat*: „Transportul auto – principala sursă de poluare a aerului”, „Un polițist din Cahul – înjunghiat de către un infractor”, „Nefrumoasă – fața țării”, „Ucigașul – la pârnaie”;
- *titluri care parafrazează proverbe și zicători*: „Falsul are picioare scurte”, „Soț-soție, dar brânza e cu bani”;
- *titluri-expresii ideomatische*: „Născut în cămașă”, „Prins cu mâța-n sac”;
- *titluri-metaforă*: „În comuna Pleșeni a fost aprinsă «Flacăra Albastră»”, „Oamenii soarelui”;
- *titluri care utilizează rimele*: „Unul muncește, altul huzurește”, „Fără casă, fără masă”, „Cine se păzește, nu se îmbolnăvește”, „La vânat ca la...furat”, „Și bocăniți și jefuiți”, „Că-i Adam, că-i țigan – V.H. e hoț”;
- *titlu bazat pe joc de cuvinte*: „Rătăcitul din Rătăceni”;
- *titluri interogative*: „Deteriorări organizate?”, „Ce doresc cititorii?”;
- *titluri-citat*: „I.Anghelov: «Îmi pare rău de Moldova»”, „I.Gudumac: «Lucrurile despre care am vorbit în campania electorală sunt pentru noi cartea de căpătâi»”, „Gh.Focșa «Nu pot fi indiferent de problemele oamenilor»”.

De multe ori titlurile anunță linia de subiect a materialului jurnalist. Acestea sunt, de regulă, titlurile clasice. Titlurile-metaforă, titlurile-proverbe și zicători incită la meditație, au un subtext moralizator. Titlurile care utilizează rimele au rolul de a înveseli cititorul. Titlurile interogative au avantajul de a constitui o provocare la adresa curiozității cititorului, care se grăbește să citească articolul respectiv, pentru a afla răspuns la întrebarea pusă. Titlurile exclamativ-imperative pot exprima o bucurie, un îndemn, pot anunța un eveniment de anvergură etc. Titlurile-citat se folosesc mai ales în cazul interviurilor, când o afirmație importantă este excerptată și folosită drept titlu.

În privința limbajului, menționăm următoarele: anumite lexeme nu pot fi încadrate în niciun registru lingvistic: *sovestea, balgorodnică, a se căptui*. Întâlnim cuvinte din registrul lingvistic familiar: *urbe*; neologisme: *vogă, urbe, a face lobby, a reitera*; termeni argotici: *pârnaie*. Anumiți termeni aparțin registrului lingvistic popular: *catastif, gustar, uituceală*. *Rating* este un împrumut din limba engleză.

De obicei, pe prima pagină a publicației „Cuvântul Liber” sunt inserate fotografiile izolate sau fotografiile care însoțesc anumite articole. Ca și în cazul articolelor, rolul fotografiilor este să informeze cititorii. O fotografie izolată, adică una care nu însoțește un articol, ci are doar o legendă, poate povesti despre un eveniment la fel ca și un articol. În presa scrisă fotografiile adesea însoțesc un text. Rolul lor în acest caz este să ilustreze tema, să prezinte dovezi, să genereze emoții sau să atragă atenția cititorilor asupra articolului în cauză. De obicei, fotografiile joacă mai multe roluri concomitent. Majoritatea fotografiilor de actualitate conțin imagini ale oamenilor. Ziarul la fel scrie despre și pentru oameni și comunitatea lor, fiind citit tot de ei. Cititorii așteaptă să regăsească pe paginile ziarelor vecinii lor de locuință, prietenii ori dușmanii.

Genurile consacrate – reportaje, interviuri, comentarii, dar mai ales investigațiile, sunt prezente foarte rar în presa locală. De-a lungul edițiilor analizate ale ziarului „Cuvântul Liber” am întâlnit 6 interviuri și un singur reportaj. Volumul acestora nu depășește o pagină. La fel de rare sunt comentariile, printre care putem menționa: „Dobitoacele”, „E atât de greu la noi”, „Nefrumoasă – fața țării”. Deși abordează subiecte foarte diverse, cert e faptul că toate aceste comentarii încearcă să educe cititorul făcând apel la bunul simț al acestuia. Conchidem că aceste materiale analitice nu sunt decât niște constatări. Acestea nu fac legătura dintre cititor și responsabilii de soluționarea problemelor de diferit ordin. Autorii nu oferă soluții, ci doar meditații asupra problemelor respective. Cu toate acestea, efectele unor astfel de materiale sunt evidente. Reflectând un spectru amplu de probleme importante și cu semnificație pentru cetățeanul de rând, jurnaliștii din presa locală provoacă și conduc comunitățile la căutarea unor soluții comune. Prin acest gen de activitate, presa asigură necesitățile comunicaționale ale indivizilor, identificarea lor cu o temă, cauză comună, răspunde nevoii de inserție în comunitate, contribuind, în mod direct, la solidarizarea și socializarea cetățenilor și la coagularea societății.

Spre deosebire de presa națională, ziarele locale sunt mult mai aproape de publicul lor. Un argument în favoarea afirmației respective poate fi „corespondența” ziarului cu cititorii săi. Practic, în orice ediție sunt date publicității scrisorile cititorilor. Iată doar câteva titluri: „Ai noștri tineri” – meditațiile unei eleve despre tinerii talentați; „Cu adâncă sinceritate, Vă mulțumim!” – un mesaj de recunoștință adresat de către o elevă de la gimnaziul-internat din Leova unei organizații de caritate; „O familie la nevoie” – o cerere de ajutor din partea unei familii nevoiașe.

Multe relatări de presă sunt realizate la îndemnul cititorilor, care, prin intermediul scrisorilor, sugerează temele. În acest context putem menționa: „A devenit realitate visul de ani al sătenilor”, „Și cu contribuția comunității”, „Locul copilului este în școală, iar munca lui este cartea”, „Paza bună este cea mai bună călăuză”.

Presa locală, care scrie despre omul simplu și pentru omul simplu, lucrează cu informația primită de la cetățeni, dându-i o orientare strictă – spre factorii de decizie din societate. Și aceasta pentru a evidenția obiectivele primordiale și problemele majore ale comunității care urmează a fi realizate sau soluționate cu concursul întregii societăți, pentru a integra cetățeanul, a-l readuce la viața civică. Mediatizarea realității și tratarea populației din perspectiva integrării sociale înseamnă definitivarea priorităților sociale, determinarea problemelor cu care se confruntă și care îi preocupă în prezent, stabilirea impactului și a efectelor potențiale ale fenomenelor sociale asupra individului, în particular, și asupra comunității, în general.

În ceea ce privește coraportul genuri informative – genuri analitice, putem spune că numărul genurilor informative este mult mai mare. De-a lungul edițiilor analizate ale publicației „Cuvântul Liber” am întâlnit 143 de știri, 9 relatări, 6 interviuri și un reportaj, precum și 3 comentarii, 2 editoriale de inserție socială și 3 scrisori de la cititori.

Semnalam numeroase greșeli de ortografie în acest ziar: *eri, mezul nopții, pe loc, cleri, dl., întra-devăr, dăruirilor, beai apă, abstenență, ortodocsi, străgeri, mei, preântâmpinare.*

Așadar, ziarul „Cuvântul Liber” relatează realitatea așa cum este ea, de aici și aria tematică a publicației, precum și ilustrarea obiectivă a evenimentialului ce către jurnaliști. În acest ziar prevalează materialele jurnalistice informative. Titlurile textelor jurnalistice sunt simple și foarte sugestive. De multe ori titlurile anunță linia de subiect a materialului jurnalist. Apare pregnant imaginea oamenilor de rând: prin intermediul profilurilor, al fotografiilor. Părerea cetățenilor din teritoriu se face simțită prin intermediul corespondenței, al sondajelor efectuate printre cititori. Acest ziar este opera comună a cititorilor și a jurnaliștilor. Dintre genurile jurnalistice analitice întâlnim corespondența, comentariile și editorialele. Comentariile pot viza atât politicul, cât și socialul. Dintre articolele de problemă sunt prezente profilurile și articolele de calendar. Deși câmpul tematic al ziarului e destul de divers, oricum în prim-plan apar problemele sociale. Acest ziar promovează și realizează un jurnalism social de calitate.

Activitatea presei locale are efecte simțitoare în cazul în care ea este mult mai constructiv implicată în comunitățile în care activează și când își stabilește obiectivele în funcție de principiile de dezvoltare a acestor comunități, când acționează și la nivelul microsocietal al societății. Dialogul între persoanele din diferite comunități, straturi sau categorii sociale poate fi inițiat doar atunci când există un punct de referință – subiectul comun de dialog. De obicei, subiectele de dialog sunt definitivare de mass-media prin punerea în circuitul informațional a unor informații comune și idei împărtășite de mai multe comunități. Pentru ca efectele să fie directe, constante și pe termen lung, ziarele locale trebuie să realizeze mai multe roluri, între care:

- rolul de integrare a individului social în grup, a grupului social în societate, a societății în comunitatea mondială;
- rolul de propagare a normelor sociale generale, tradiționale;
- rolul de explicare întru asigurarea participativității cetățeanului în viața comunitară;
- rolul de mobilizare a populației pentru a participa la luarea deciziilor comunitare și a soluționa în comun problemele sociale;
- rolul de definire și de sistematizare a priorităților comunitare și a valorilor naționale;
- rolul de propagare a obiectivelor, valorilor și intereselor comunitar-sociale.

Iar pentru a realiza cu brio rolurile sus-numite, presa locală trebuie să întreprindă mai multe acțiuni menite să faciliteze interesul cititorului față de ziar și să ridice prestigiul și credibilitatea acestuia. Activitatea lor într-o societate diversă și fragmentată impune anumite obligații profesionale, precum:

- ✓ Introducerea unor tehnici noi de relatare și informare pentru a ajuta comunitățile individuale să se auto-defină, dar și ca parte integrantă a unui șir de comunități.

- ✓ Stimularea, prin texte și imagini jurnalistice, a cetățenilor să conștientizeze realitatea și să facă concluzii și judecăți despre viața lor personală și despre conviețuirea lor.
- ✓ Supravegherea practicii sociale din perspectiva dinamicii comunităților și complexității vieții publice.
- ✓ Mediatizarea realității în așa fel, încât oamenii să vadă lumea ca un tot și să le formeze responsabilitatea pentru ceea ce fac.

Toate acestea ar contribui, în mod direct, la siguranța publică a cetățenilor, care urmează să fie vizată nu ca o oportunitate de a relata ce s-a întâmplat, ci ca o obligație de a provoca și a susține un discurs ce conduce către soluții, ca o datorie de a acționa ca un cetățean conștient.

Bibliografie:

1. Bertrand, Claude-Jeane (coordonator). O introducere în presa scrisă și vorbită. - Iași: Polirom, 2001. - 241 p.
2. Cuvântul Liber. Publicație periodică independentă.
3. Coman M. Manual de jurnalism. Genurile ziaristice. Vol. 2. - Iași: Polirom, 2004. - 288 p.
4. Drăgan I. Paradigme ale comunicării de masă. Orizontul societății mediatice. Partea I. - București: Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L, 1996. - 301 p.,
5. Jurnalismul pentru omul de rând. - Chișinău: Centrul Independent de Jurnalism, 2005. - 106 p.
6. Păunescu A. Jurnalism tematic: jurnalistul, jurnalismul, publicația, tipuri de presă. - București: Editura Fundației „România de mâine”, 2005. - 144 p.
7. Roșca L. Producția textului jurnalistic. - Iași: Polirom, 2004. - 109 p.
8. Stepanov G. Reportajul social: aspecte definitorii, - Chișinău: CEP USM, 2004. - 79 p.
9. Vâlcu V. Jurnalismul social. - Iași: Polirom, 2007. - 288 p.
10. Vișinescu V. Jurnalism contemporan. Introducere în presa scrisă. - București: Victor, 2002. - 336 p.

Prezentat la 10.11.2009

DELIMITĂRI NOȚIONALE ȘI CONCEPTUALE PRIVIND IMAGINEA SOCIALĂ

Daniela SITARI

Catedra Comunicare

A prior direction of research in the field of journalism and communication, being, at the same time, one of the most explored themes of the latest years, is imageology or the study of one's collective representations, often portrayed in images. Concluding the concise combination of notions and concepts concerning the social image, we can assert that the image, known as a sum of person's natural features, is fluid. This is due to the fact that there is a total bi-directional system between features, which help one's substance (general idea or feature) to transfigure in other's content. It is also seen between community and crowd, two related human forms: the image has the tendency to combine the individual in real space and time, similarly in symbolic and virtual space. Having common origins and similar constitutive feelings, possessing identical ways of expression and neighbouring psychological features, they can find, complete and generate each other.

O direcție prioritară de cercetare în domeniul jurnalismului și al comunicării, totodată una dintre temele cele mai mult abordate în ultimii ani, este imagologia, sau studiul reprezentărilor colective despre altul, celălalt, aproape, cristalizate în imagini. În acest sens, Ș.Buzărnescu menționa că „imagologia, ca domeniu de cercetare, este revendicată și practică în variate ipostaze, care reprezintă o entitate proteică” [1].

Astfel, putem afirma că interesul pentru imagine însoțește istoria umană începând de la comunitățile arhaice, iar preocupările moderne cu privire la studiul imaginii celuilalt sunt de dată recentă. „Imagologia și-a omologat obiectul de studiu și statutul de disciplină socială autonomă în cadrul celui de-al XVI-lea Congres Internațional de Științe Istorice, din luna septembrie 1985, care s-a ținut la Stuttgart” [2]. În cadrul acestei reuniuni a funcționat o subsecție, prezidată de cunoscutul savant francez Ahrweiler Hélène, care și-a propus drept scop discuția imaginii celuilalt, considerată nu altceva decât obiectul de studiu al imagologiei.

În vederea înțelegerii etimologiei cuvântului *imagine*, pornind și de la definițiile elaborate de Martine Joly, concretizăm că acesta vine de la latinescul „imago, imaginis”, care se traduce prin „ceea ce ține loc”. În perioada istoriei antice se utilizau și sinonime aproximative, precum „efigie” sau „simulacru”. Grecii aveau la dispoziție cuvântul „icon”, care se poate traduce prin „ceea ce reproduce, ceea ce ilustrează o realitate”. În accepțiunea populară, cuvântul „imagine” se referă la o reprezentare plastică, mai precis – grafică, a unui obiect, a unui concept. Însă, dacă ne raportăm în prezent asupra cuvântului „imagine”, constatăm că acesta are un câmp mult mai larg de acoperire [3].

Astfel, în contextul abordărilor științifice moderne se duc discuții asupra sintagmei „imagine funcțională”, care este, în esență, o imagine psihică și poate fi percepută ca o imagine produsă de imaginația umană, dar fixată pe un suport (ilustrații, desene, fotografii publicitare). Imaginile funcționale sunt imagini-mesaje.

În general, imaginile percepute din mediul social se prezintă sub forma unor mesaje, deoarece acestea sunt emise de celălalt, raportate la cel puțin două situații: ca urmare a manifestării existenței celuilalt și ca urmare a afirmațiilor pe care le exprimă celălalt despre el însuși. La cele afirmate anterior relevăm spusele profesorului român Ion Chiciudean, potrivit cărora „imaginea celuilalt se formează în procesul comunicării dintre oameni, dintre oameni și instituții, dintre etnii” [4].

Imaginea este la fel de veche ca și civilizația umană, fiind utilizată mai întâi în spațiul cultural și cel religios, pentru ca ulterior să-și găsească aplicabilitate în marile mize politice. Spre exemplu, în psihologie, imaginea deține o importantă putere simbolică și, câteodată, magică, pe când în artă imaginea permite exprimarea universului interior al artistului. În societățile contemporane, imaginea este informație, propagandă sau sugerează conotații, ea permite comunicarea, informarea, divertismentul etc. Imaginea, în viziunea cercetătorului român Ion Chiciudean, este o dubură a realității, descoperind în ochii oamenilor realitatea însăși. Imaginea este adesea un surogat apreciat al realității. Cu mult înainte de istoria transmisă prin scris, oamenii au descoperit funcționalitatea imaginii. Cele mai celebre desene au fost descoperite în peșterile Altamira (Spania) și Lascaux (Franța). Desenele vechi de 15000 de ani în urmă sunt impresionante prin frumusețea și dimensiunea lor. Psihologul american Gibson James remarca în 1966 că „picturile din peșteri sunt imagini magice și, în același timp, funcționale. Ele răspund necesității imediate de a influența mediul, în acest caz

fiind imagini funcționale; în același timp, imaginile satisfac o necesitate difuză, mistică și, în acest caz, sunt imagini magice" [5].

Pornind de la ideile expuse de Gibson James vizavi de acest subiect, poate fi remarcat faptul că imaginea, indiferent de forma sa, cucerește lumea și schimbă gândirea umană.

În religie, imaginea a fost un intermediar între divinitate și oameni. Dacă ar fi să ne îndreptăm în Egiptul Antic, puțin după domnia faraonului Ramses al doilea, constatăm producerea unor evenimente importante, cum ar fi critica lui Moise adusă puterii imaginilor, pentru că acestea transmiteau greșit realitatea lui Dumnezeu. Biblia a reținut discursul lui Moise, în care conducătorul exodului izbucnește cu mânie împotriva celor care au construit idolul - Vițelul de aur, pe care îl distrug, deoarece acesta deturna imaginea negativă de la adevăratul Dumnezeu. De fapt, marii promotori ai religiilor lumii au adoptat puncte de vedere similare. Astfel, Apostolul Pavel spune în *Faptele apostolilor*: „Dacă noi suntem fiii lui Dumnezeu, nu trebuie să credem că Dumnezeu este asemănător aurului, argintului sau pietrelor prețioase”. În acest context, deducem că imaginile răspundeau unei nevoi profunde ale firii omenești pentru a fi definitiv proscrise. Prin urmare, se poate afirma că în imagine se regăsea puterea. De asemenea, menționăm că imaginea a fost utilizată diferit de-a lungul istoriei.

Astfel, obiectul de studiu al imagologiei nu este doar „imaginea celuilalt”. Imaginea, în general, și „imaginea celuilalt”, în special, apar într-un anumit stil de gândire, individual sau colectiv, pentru că în acesta se stochează informații despre realitatea înconjurătoare și despre celălalt. În această ordine de idei, conceptul de imagologie operează cu diverse reprezentări colective, ce trădează o mentalitate colectivă și care are, posedă semnificații pentru acea comunitate.

Conceptul de reprezentare colectivă a fost pus în evidență prima dată de Emile Durkheim, în 1888, care a analizat și a utilizat acest concept în cadrul demersului sociologic. Semnificația implicată termenului de către Durkheim a fost utilizată intens în propaganda nazistă de Goebbels și reluat după 1960 de Tony Schwarts.

Conceptul lui Em. Durkheim a fost „redescoperit” și reformulat de Serge Moscovici, în percepția căruia reprezentările sociale sunt „o organizare și o formă de conștiință specifică societății contemporane... Reprezentările sociale fiind proprii unei anumite societăți, unei anumite culturi” [6].

Teoria reprezentărilor sociale s-a dezvoltat în trei centre importante: Laboratorul de psihologie socială, de la Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (Paris), condus de Serge Moscovici; grupul de la Geneva (W. Doise, G. Mugni și al.) și cel din Aix-en Provence (C. Flament și al.).

Elementele specifice reprezentărilor sociale, remarcate prin definiții care se regăsesc în lucrările publicate de cei mai importanți autori în domeniu, pot fi identificate și în studiul introductiv al lucrării *Psihologia câmpului social*, semnat de cunoscutul profesor ieșean Adrian Nicolau. Din acest studiu remarcăm că ideea lui Serge Moscovici, enunțată prima oară în 1961, atrage atenția asupra viitorului reprezentărilor sociale, ca problemă de preocupare a psihologiei sociale. Reprezentările sociale sunt un sistem de valori și practici relative la obiecte, aspecte sau dimensiuni ale mediului social, care permit stabilirea cadrului de viață al indivizilor și grupurilor. Totodată, acestea constituie în mod egal un instrument de orientare, percepere a situației și de elaborare a răspunsurilor.

Acest mod de înțelegere a reprezentărilor sociale este preluat de Denis Jodelet, care dezvoltă teoria lui Serge Moscovici și subliniază importanța reprezentărilor sociale pentru activitatea zilnică a individului. În viziunea cercetătorului, lumea trebuie supusă observării, pentru ca aceasta să devină comprehensivă și pentru ca ulterior să o organizăm sau, dacă este nevoie, pentru a o influența.

Conceptul de reprezentare socială desemnează o formă de cunoaștere specifică, o știință a sensului comun, al cărei conținut se manifestă prin operații, procese generative și funcționale socialmente însemnate. Termenul „reprezentare socială” desemnează în sens larg o formă de gândire socială. Reprezentările sociale sunt modalități de a gândi practic, orientate către comunicarea, înțelegerea și stăpânirea mediului social, material și ideal, ele prezintă artere specifice în planul organizării conținuturilor, operațiilor mentale și logice [7].

O abordare cu un anumit grad de complexitate întâlnim la cercetătorii elvețieni A. Palmonare și W. Doise care abordează analiza reprezentărilor sociale dintr-o triplă perspectivă: psihologică, sociologică și psihosociologică. Pentru ei, „reprezentările sociale se prezintă întotdeauna cu două fațete: cea a imaginii și cea a semnificației corespondente; or, fiecărei imagini i se poate atașa un sens și fiecărui sens o imagine. Ele constituie o formă particulară de gândire simbolică, odată ce imaginile concrete cuprind direct și simultan semnificații mult mai ample decât imaginea concretă. În acest sens, reprezentările sociale diferă, pe de o parte, de

sistemele teoretice elaborate, precum ideologiile sau teoriile științifice și, pe de altă parte, de imagini ca produse imediate ale percepției [8].

Adrian Neculau, în lucrarea *Psihologia câmpului social*, e de părere că reprezentarea socială „ocupă un loc important în imaginarul social. Acestea sunt clișeele sau stereotipiile naționale, cum ar fi, spre exemplu: scoțian zgircit, român darnic și ospitalier, francez iubăreț, evreu cu simț de afaceri etc.” [9]. Analizând afirmațiile citate anterior, remarcăm că anume caracterele atribuite diferitelor popoare sunt imuabile, de aceea în textele cu o factură folclorică apar aluzii la divinitate accentuată ca reprezentare socială tipică datinilor veșnice.

În acest sens am putea invoca ca exemplu modelul individului ca lider, care, în cadrul reprezentărilor sociale, este urmat în unanimitate, fiind o garanție a faptului că toți participanții sunt identici. Am putea spune că aceasta înseamnă mai mult decât a se cunoaște între ei ca membri ai comunității. Chiar dacă este o iluzie, chiar dacă nu are stabilitate și poate pierde puterea în timp, această autoidentificare indusă de masă are uneori cele mai neașteptate efecte. În totalitate, uneori reprezentările sociale ale mulțimii seamănă cu o stare hipnotică, datorată instinctelor care le sunt atribuite. Ar putea exista o coeziune, însă tuturor acestor trăsături li se adaugă identificarea fiecărui individ cu toți ceilalți.

Dacă ar fi să se facă referire la individul sau mulțimea primitivă, aici, la modul primitiv, se face posibilă existența aceleiași atitudini față de obiecte. O primă idee evidențiază faptul că grupul de referință familia este cea care îl formează pe om în sensul supunerii, în sensul conformării la modul de a fi al tuturor, îi dezvoltă dependența de o autoritate, îl construiește ca imitație a unui prototip, remarcat de Moscovici: „Istoria regiunilor politice ne prezintă, așadar, lentele transformări la regimul paternității. Dacă s-ar izola mecanismele acestei istorii, sub valul birocrăției, al partidului, al statului, s-ar da de ramificațiile puterii primitive, de ramificațiile familiei, model și ideal.

Fiecare individ, indiferent de rasă, apartenența sa, fie om politic, fie un boschetar, are și pornește de la aceeași origine. O situație intermediară este cea a mulțimilor organizate, aici se întrevide cel mai limpede modelul familiei, în care mecanismele imitației funcționează cel mai eficient. Omogenitatea membrilor este cel mai bine controlată, ierarhiile sunt similare, indivizii încearcă să fie identici, să fie iubiți sau cel puțin recunoscuți de el. Cele menționate pot fi confirmate prin tradiție creștină, în care liderul bisericii este chiar Isus, care îi iubește pe toți; toți au datoria de a-i urma calea, toți credincioșii sunt fiii lui Dumnezeu, asemeni lui Isus”. Acest exemplu poate fi raportat ușor și la membrii societății contemporane, utilizând interacțiunea fizică, tipică zilei de astăzi, de tipul „umăr-la-umăr”, ideală pentru circulația modelelor de imitat. „Mulțimile organizate, asocierile de ordin superior, se formează și evoluează în virtutea condițiilor interne, puse în mișcare de credințe și dorințe colective printr-un lung șir de imitații care fac indivizii din ce în ce mai asemănători între ei și, pe ei toți, asemănători modelului comun din care fac parte și care este reprezentat de conducător” [10].

Ideea transformării comunității în mase își găsește ecou în *Psihologia mulțimilor*, unde Gustave Le Bon observă, revoltat fiind de ponderea crescândă a fenomenelor de masă și de rapiditatea cu care se extind, că toți indivizii se coagulează în forme de asociere răspândite și cunoscute, fiecare din ei aparținând unei comunități de referință. Trăsătura de bază a unei mase de oameni este aceea că, indiferent de asemănările și deosebiri în modul lor de a trăi, în ocupații, caractere ori nivelul lor de inteligență, devine important anume faptul că oamenii sunt transformați într-o masă care îi investește cu un anumit suflu colectiv. Aceasta îi face să simtă, să gândească și să acționeze într-un mod total diferit de cel în care ar simți, ar gândi și ar acționa fiecare dintre indivizii care compun mulțimea, luați izolat. La finele studiului Gustave Le Bon ajunge la concluzia că „civilizațiile au fost create și îndrumate de către o mică aristocrație intelectuală, dar niciodată de către mase. Acestea din urmă nu au fost decât pentru a distruge, iar dominația reprezintă întotdeauna dezordine” [11].

În această ordine de idei revenim la problema pusă inițial în discuție, anume: la clarificarea rostului pe care îl are o discuție asupra imaginii. În anii '80 ai secolului XX devine tot mai uzual, mai ales la autorii germani, termenul de imagologie, îndeosebi în sintagmele „imagologie comparată”. În Franța, de exemplu, Daniel Paugeaux este cel care îl impune, înlocuind termenul mai vechi de imagine. De remarcat că o parte a dezbaterilor teoretice legate de imagologie au fost găzduite în anii 1981-1983 și pe paginile publicațiilor române, lucru menționat și pus în discuții anterior prin contribuțiile lui A.Nicolau și de alți cercetători, care au constatat că stereotipiile culturale sunt deosebit de rezistente la acțiunea timpului. Unele elemente pot fi regăsite la intervale mari de timp. Adică, putem vorbi și de imagini care sunt fluide, suferă modificări (se

îmbogățesc, se subțiază, sărăcesc) în timp, se îmbogățesc cu unele elemente constitutive noi, unele dispar sau se estompează, altele se accentuează. La fel se poate vorbi despre o imagine bipolară, care poate fi exemplificată fiind raportată Germaniei, cea militaristă (prusacă sau hitleristă), opusă imaginii generatoare de artă, știință și filosofie. O reprezentare similară au avut francezii înainte de primul război mondial, care a parcurs etape succesive de constituire. Diferențele imagologice se pot datora, deci, și deosebirilor de viziune, atitudine de condiționare culturală, filosofică și/sau socială ale emitenților.

Sistemele politice, într-o imagine a reprezentărilor sociale, pot stârni simpatii sau antipatii, cum ar fi: „țara sovietelor”, prezentând admirație pentru susținătorii ideii marxiste, nu a fost altceva decât un imens „gulag” pentru adversarii sistemului. Prezențele umane sunt de cea mai mare importanță pentru definirea imaginilor naționale. Aspectul fizic caracteristic sau fenotipul este chiar unul dintre primele stereotipuri vehiculate în legătură cu un neam străin. Configurația corpului, culoarea pielii, părului, ochilor, coafura, gesticulația, vestimentația etc. reprezintă trăsături ale indivizilor ce se convertesc în trăsături definitorii pentru întreaga categorie etnică sau națională. Cu cât ținuturile sunt mai îndepărtate și realitățile umane mai diferite, cu atât acestea capătă mai pregnant virtuți definitorii de încadrare într-o categorie rasială (arab, asiatic, meridian, negru), adică trăsături fizice, care de la bun început sunt de natură să sugereze atitudini de simpatie sau, dimpotrivă, de antipatie. Referințele culturale despre o țară sunt în cel mai înalt grad semnificative, anumite motive literare poartă cu ele imaginea țării și culturii de origine. Același lucru este valabil și pentru celelalte creații artistice, monumente etc. Germania, bunăoară, este pentru orice persoană de cultură medie țara lui Faust, a concertelor lui Bach și a simfoniilor lui Beethoven. La fel, preferințele gastronomice sunt și ele sursă de etichetări: italienii macaronari, românii mămligari, francezii pentru americani sunt „frog eaters” și nemții „krauts” (mâncători de broască și de varză) etc. Venind în prezentul studiu cu astfel de observații, urmărim scopul de a fortifica studiul imagologic prin reflectarea acestora în texte scrise dintr-o altă cultură, care creează o anumită imagine considerată reprezentativă, cu anumite caracteristici etnice, dublate de conotații sociale.

În viață fiecare om are un ideal și trebuie să trăiască pentru ceva, să-și considere viața drept un instrument, un pas înainte, să trăiască clipa omului de pretutindeni. Aceasta presupune luptă, iar unicul mijloc de care dispune individul pentru a câștiga lupta este creația, în care se confruntă evoluția imaginii și studiul amănunțit al istoriei individului. În acest sens nu există confuzii asupra faptului că individul, grupul și colectivul se elaborează reciproc. Oglindindu-se unul în celălalt, ei întrețin o relație circulară imposibil de desfășurat. Sfera de existență a oricărei manifestări colective este totuși individul, care suferă mutații la nivelul fiecărui domeniu al vieții și ființei sale, în funcție de specificul relației sociale pe care o întreține și de intensitatea cu care o trăiește.

Omul există în colectiv, care este marea entitate neînsuflețită de vreme ce este umanul naturalizat, mecanizat și parcă mineralizat. Fiecare tip de existență sau legătură socială se taxează prin limită, pentru a se transforma în altceva, bunăoară, în momente ale formelor ample, complexe de conviețuire se întorc spre formule simple din care și-au extras substanța. Atât fenomenul apariției maselor, cât și cel al formării comunităților sunt reduse la un determinant. O mare parte a teoriilor explicative pornesc de la sentimentul fricii (mobilul ultim al acțiunii umane, în viziunea lui Hobbes). Frica de atingere, afirma Canetti, „este cea care îi împinge pe oameni în interiorul mulțimilor, aici toți alcătuiesc un corp compact și omogen, se șterg contururile individuale, trupurile nu se mai ating, ci se îngheșue, pentru a se confunda cât mai mult unele cu celelalte” [12]. Pornind de la aceeași idee, Ortega afirmă că frica este singurul simț care interiorizează senzația aducând necunoscutul în interior. Teama instinctivă este neutralizată prin familiaritate, prin dublarea apropierei fizice cu cea spirituală. Rădăcina acestei temeri originare este reprezentantă de frica de necunoscut.

Astfel, la nivel de reprezentare socială, frica, teama ca imagine a individului are o anume semnificație și conotație. În contextul studiilor asupra imaginii nu putem trece peste contribuția lui Daniel Boorstin, care afirmă că sunt mai multe imagologii „adaptate domeniului specific de aplicare, imaginea este o reprezentare concentrată, simplificatoare, realizată sub forma clișeului, a stereotipului” [13].

Primul care a folosit termenul de stereotip cu referire la reprezentările sociale a fost jurnalistul american Walter Lippmann, în cunoscuta sa lucrare *Opinia Publică*, categorisind, în viziunea sa, diferența dintre tipuri și reprezentări, care semnifică „un mod econom de cunoaștere, dar și una care atrage atenția, ca sistem de stereotipuri legat de tradiții și de propria poziție socială. Orice alterare a stereotipurilor seamănă cu zguduire a temelior. Revenind la imaginile naționale, zicem că acestea sunt adesea mono-stereotipii, adică reduse la un singur element”. Este oportun de reamintit aici observațiile lui George Călinescu privitoare la specificitatea

caracterelor naționale: „Francezii sunt raționaliști, germanii idealiști, englezii pragmatici, rușii mistici, orientalii fataliști”. O cultură conține în sine toate notele posibile, precum un individ toate aspectele caracterologice. Francezii sunt cartezieni, unii fiind mistici, englezii sunt pragmatici, unii sunt niște visători, germanii sunt romantici și sistematici, dar printre ei sunt sceptici și dezordonați. Când se amintește de Elveția, în imaginea contemporanilor din zilele noastre aceasta înseamnă, „munți, ceasuri, bănci, ciocolată și reuniuni internaționale”, amestecând elemente de cadrul natural cu produse tradiționale și viața politică.

Adică, atunci când remarcăm un oarecare stat, avem în imagine reprezentarea socială a acestui neam. De exemplu, imaginea Republicii Moldova, în viziunea străinilor, este un stat cu: gastronomie bună (sarmale, mămăligă), soluri bogate, fete frumoase, vin de calitate etc.

O persoană se descoperă toată viața, începând din copilărie, prin tot felul de imagini, de interpretări ale acestora, uneori își însușește modelele, alteori le respinge, pentru că individul compară în permanență reprezentările pe care le primește cu cele care s-au cristalizat în conștiința sa.

În ceea ce privește natura și rolul reprezentărilor sociale, un consultant media din Manhattan, autorul celebrului clip video „Copilul și Margareta cu mesajul real”, referindu-se mediului politic, era de părere că „este mult mai ușor să întărești în mintea alegătorilor un sentiment, o credință, o convingere, o atitudine, o opțiune care există deja, decât să răstorni o anumită reprezentare pe care individul o are conturată în mintea sa” [14]. Această opinie este și până azi susținută, deoarece fiecare individ, în funcție de reprezentarea socială, creează un ideal, o mentalitate care este incomensurabilă. Situația în cauză poate fi exemplificată prin diferența dintre o emisiune radio sau de televiziune, imaginile unui film de ficțiune, ale unui documentar, ale unui reportaj de televiziune care trezesc diferite impresii oamenilor aflați în spații culturale diferite, dar și celor aflați în același spațiu cultural. Dacă în primul caz reacția diferită poate fi ușor explicată prin distanța geografică și afectivă față de eveniment, în cel de-al doilea caz, reacția diferită față de același eveniment poate fi explicată prin imaginea mentală diferită pe care oamenii și-au făcut-o despre evenimentul respectiv. Or, a comunica și a influența formează una și aceeași acțiune.

Concluzionând asupra succintei sinteze a noțiunilor și a conceptelor cu referire la imaginea socială, relevăm că imaginea ca totalitate a caracteristicilor naturale ale individului este fluidă, deoarece între ele există un întreg sistem bidirecțional de capilare, prin care substanța uneia trece în conținutul celeilalte, la fel ca și între mulțime și comunitate. Aceste două forme de asociere umană – imaginea și individul – tind una spre cealaltă, atât în timp, în spațiul real, cât și în spațiul virtual și simbolic. Posedând origini comune și sentimente constitutive similare, având forme de manifestare identice și trăsături psihologice învecinate, ele se pot regăsi una în cealaltă, se pot completa una pe cealaltă și se pot genera reciproc.

Referințe:

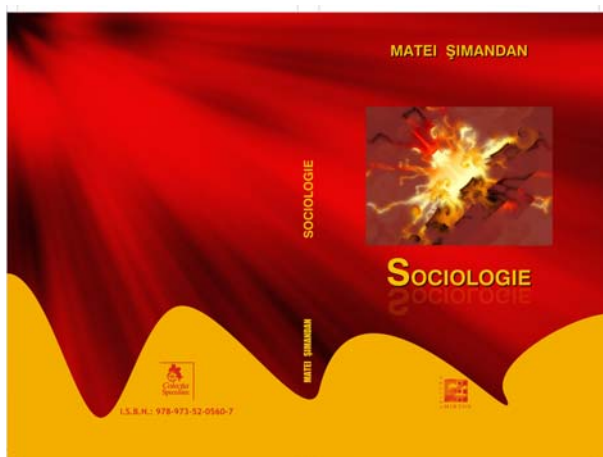
1. Buzărnescu Ș. Reprezentări sociale. - București: Știința, 2000, p.5.
2. Chiciudean I. Noțiuni de imagologie istorică și comunicare interetnică. - București: Editura SNSPA- Facultatea de Comunicare și Relații Publice, 2001, p.13.
3. Buzărnescu Ș. Op. cit., p.25.
4. Chiciudean I. Gestionarea imaginii în procesul comunicării. - București: Licorna, 2000, p.15.
5. Buzărnescu Ș. Introducere în sociologia organizațională. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 2005, p.34.
6. Neculau A. Psihologia câmpului social. Reprezentări sociale. - București: Societatea „Știința și Tehnica S.A”, 1995, p.6.
7. Chelcea S. Psihologia socială. - București: Licorna, 1995, p.35.
8. Jodelet D. Reprezentări sociale. - București: Editura Didactică și Pedagogică, 1994, p.54.
9. Gustave Le Bon Psihologia mulțimilor. - București: ANTETXX PRESS, 1996, p.161.
10. Chiciudean I. Op. cit., p.58.
11. Gustave Le Bon. Op. cit., p.107.
12. Chelcea S. Psihologia socială. - București: David Ogily, 1994, p.96.
13. Stavre I. Reconstrucția societății românești prin audiovizual. - București: Nemira, 2004.
14. Neculau A. Op. cit., p.4.

Prezentat la 30.09.2009

RECENZII

FUNDAMENTUL SOCIOLOGIC AL CERCETĂRILOR DE MANAGEMENT ȘI MARKETING

Matei ȘIMANDAN. Sociologie. - Timișoara: Mirton, 2009. - 194 p. ISBN: 978-973-52-0560-7.

Cartea pe care o recenzăm este una dintre cele mai recente lucrări ale profesorului Matei Șimandan, carte din care răzbate atât experiența didactică a autorului, cât și aceea legată de cercetările sociologice și de marketing pe care le-a desfășurat în cei peste 20 de ani de colaborare cu Institutul Român pentru Sondarea Opiniei Publice din București.

De la început dorim să subliniem stilul direct al expunerii, modul în care sunt sistematizate marile idei ale sociologiei contemporane, diversitatea concepțiilor asupra problemelor de studiu ale sociologiei, precum și faptul că fiecare sfârșit de capitol cuprinde o listă de termeni importanți, teme pentru dezbatere și recomandări bibliografice. Toate acestea conferă lucrării utilitate practică, nu numai specialiștilor în domeniu, dar și celor

interesați de dinamica fenomenelor și proceselor vieții economico-sociale.

Prima parte a cărții abordează aspectele referitoare la constituirea sociologiei ca știință, fiind subliniate atât contribuțiile „părinților fondatori”, cât și dezvoltarea unor domenii de sine stătătoare ale demersului sociologic, controversate legate de statutul epistemologic al cercetării sociologice și caracterul interdisciplinar al acesteia. Demn de reținut este accentul pus de autor pe metodele de cercetare în sociologie, pe complementaritatea acestora, pe avantajele și limitele pe care le prezintă în cercetarea empirică, precum și posibilitatea aplicării acestora în studierea fenomenelor economice, politice, sociale, culturale, a comportamentului de consum sau a stilurilor de viață individuale și colective.

Chiar dacă în economia lucrării secțiunea consacrată cercetării propriu-zise putea avea o pondere mai mare, autorul a reușit totuși să surprindă esențialul problemelor legate de etapele cercetării sociologice și specificul cercetărilor selective, de tehnicile de proiectare a cercetării, de colectare a datelor și cele referitoare la metodele de măsurare practicate în științele sociale. După cum sugerează însuși autorul, completarea acestor informații se poate realiza prin apelul la lucrările de statistică, matematici aplicate în economie, marketing, management sau psihologie socială, mai ales atunci când este vorba despre elaborarea unor proiecte de cercetare atât de necesare în învățământul superior din țara noastră.

În ordinea aceluiași exigențe, o mențiune specială trebuie făcută analizei erorilor și a surselor de erori în cercetarea sociologică, căreia autorul îi acordă o deosebită atenție, probabil și ca urmare a experienței pe care a dobândit-o în numeroasele cercetări la care a participat, cât și faptului că în ultimii ani a fost solicitat să predea un curs în acest domeniu în cadrul programelor de studii universitare de masterat. Cu titlu de exemplu, autorul menționează erorile referitoare la construcția chestionarului, la ordinea și conținutul întrebărilor, la stabilirea eșantionului, la modul de lucru al operatorilor de interviu, la efectele „de prestigiu” ce intervin din partea persoanelor chestionate, și lista poate continua.

Partea a doua a lucrării este consacrată analizei unor fenomene și procese sociale, între care un loc distinct ocupă teoria statutului social și a grupurilor sociale, controversate legate de diferențierile ce pot fi operate cu

privire la categoriile și clasele sociale, precum și concluziile unor studii din literatura de specialitate din țara noastră și din străinătate.

Un loc distinct în economia lucrării ocupă problemele stratificării și mobilității sociale, fiind surprinși numeroși factori ce intervin în evaluarea acestor procese: dificultatea stabilirii unor criterii ferme, intervenția unor așa-zise „efecte de sistem” și „efecte de destin”, limitele unor metode de stratificare socială, caracterul parțial al concluziilor referitoare la mobilitatea socială, incidența fenomenului de mobilitate socială în diferite țări și medii sociale.

În calitatea noastră de specialiști în domeniile managementului, marketingului și al resurselor umane, am remarcat interesul autorului pentru analiza aspectelor ce țin de relațiile dintre organizații și instituții, de performanța și stabilitatea instituțională, de rolul sistemului birocratic și al culturii organizaționale, de importanța comportamentului organizațional și instituțional, de modul în care se pune în prezent problema învățării sociale și adaptării indivizilor și organizațiilor la schimbări, inclusiv integrarea în structurile economice, politice și instituționale ale Uniunii Europene.

Modul profesionist în care a fost elaborată cartea la care ne referim, bogata documentare bibliografică cu lucrări de dată recentă din literatura de specialitate din țară și străinătate, utilizarea unor scheme și grafice care să facă mai ușor de înțeles anumite fenomene sociale, precum și caracterul concis al argumentării sunt tot atâtea motive pentru a recomanda această carte publicului cititor, indiferent dacă este vorba despre cercetători, profesori de științe sociale, studenți, masteranzi sau persoane interesate de cunoașterea fenomenelor economico-sociale din societatea contemporană.

Marian-Nicu SPÎNU, Ramona LILE
Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad, România

CUPRINS

Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

<i>Violeta COJOCARU, Tudor ULIANOVSKI</i>	
EVOLUȚIA ISTORICĂ A PERSOANEI JURIDICE SUB ASPECTUL RESPONSABILITĂȚII EI	5
<i>Valeriu BABĂRĂ</i>	
PARTICULARITĂȚILE ȘI MODALITĂȚILE DE SOLUȚIONARE A CONFLICTELOR MOBILE DE LEGI ÎN REPUBLICA MOLDOVA	14
<i>Ala LUCA</i>	
MECANISME ȘI PROCEDURI INTERNAȚIONALE DE REGLEMENTARE A FORȚEI DE MUNCĂ. ORGANIZAȚIA INTERNAȚIONALĂ A MUNCII ȘI ORGANIZAȚIA INTERNAȚIONALĂ A MIGRAȚIEI	18
<i>Virginia ZAHARIA</i>	
REGULILE APLICABILE RECRUTĂRII COPIILOR-SOLDAȚI ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL UMANITAR	23
<i>Violeta COJOCARU, Igor ȘEREMET</i>	
EXPLICAȚII TERMINOLOGICE ALE CONCEPTULUI DREPTULUI LA MOȘTENIRE	27

Drept Civil

<i>Gheorghe MÎȚU</i>	
INTERMEDIEREA ÎN ASIGURĂRI	32

Drept al Antreprenoriatului

<i>Violeta MELNIC</i>	
RECUPERAREA PREJUDICIULUI ÎN CAZ DE RĂSPUNDERE CIVILĂ CONTRACTUALĂ. ASPECTE TEORETICE ȘI PRACTICE	41

Teoria și Istoria Dreptului

<i>Vladimir Gh. GUȚU, Maxim GORGAN, Dumitru GUȚU</i>	
PRIVATIZAREA – PREMISĂ OBIECTIVĂ A CREĂRII SISTEMULUI CADASTRAL	50

Drept Procesual Penal și Criminalistică

<i>Gheorghe GOLUBENCO, Svetlana DUȘA</i>	
CONCEPTUL, IMPORTANȚA ȘI PROBLEMELE ACTUALE ALE DIAGNOSTICĂRII CRIMINALISTICE	68
<i>Lilian MACARI</i>	
L'ORDRE D'EXECUTION DE DEMANDE DE LA COMMISSION ROGATOIRE	75

Drept Penal și Criminologie

<i>Sergiu BRÎNZA, Igor BOTEZATU</i>	
OBIECTUL INFRAȚIUNII DE ESCROCHERIE (art.190 CP RM)	81
<i>Stela BOTNARU, Iulia BURAVCENCO</i>	
CONCEPTUL RESPONSABILITĂȚII REDUSE ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA ȘI A ALTOR STATE	93

<i>Iuliana BARAT</i>	
ACTE CU CARACTER GENOCIDAL ÎN ISTORIA OMENIRII	97
<i>Igor BOTEZATU</i>	
ANALIZA JURIDICO-COMPARATIVĂ A REGLEMENTĂRILOR PRIVITOARE LA INFRAȚIUNEA DE ESCROCHERIE	106
<i>Adriana EȘANU</i>	
TRAFICUL DE FIINȚE UMANE ȘI TRAFICUL DE COPII ÎN SCOPUL PRELEVĂRII ORGANELOR SAU ȚESUTURILOR (art.165 alin.(1) și art.206 alin.(1) și (2) lit.f) CP RM)	117
<i>Adriana EȘANU, Alexandru BOT</i>	
CANIBALISMUL: ASPECTE JURIDICO-PENALE ȘI CRIMINOLOGICE	123
<i>Лилия ГЫПЛА</i>	
ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, СОВЕРШАЕМЫЕ В МЕДИЦИНСКОЙ СФЕРЕ	130
<i>Mariana GRAMA</i>	
DIFERENȚIEREA PEDEPSEI PENALE PRIN SANȚIUNE	136
<i>Dumitru-Leonardo MELINTE</i>	
PERSONA CU FUNCȚIE DE RĂSPUNDERE ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ ROMÂNĂ	142
<i>Victor MORARU</i>	
INFRAȚIUNILE SĂVÂRȘITE ÎN LEGĂTURĂ CU SERVICIUL: CONCEPT ȘI PARTICULARITĂȚI	147
<i>Flavius-Vasile ONOFREI</i>	
STATUTUL JURIDIC AL INFORMAȚIEI ELECTRONICE ÎN DREPTUL PENAL COMPARAT	152
<i>Alexandru SPOIALĂ</i>	
SISTEMUL SANȚIONATOR APLICAT ÎNTREPRINDERILOR MICI ȘI MIJLOCII	158
<i>Maria STRULEA</i>	
COMISIILE ROGATORII INTERNAȚIONALE ÎN MATERIE PENALĂ	164
<i>Ion ȚURCAN</i>	
UNELE ASPECTE PRIVIND SEMNELE OBIECTIVE ALE INFRAȚIUNII DE CORUPERE PASIVĂ	167
<i>Mihaela VIDAICU</i>	
DELIMITAREA EUTANASIEI DE ALTE INFRAȚIUNI SIMILARE	176
<i>Vitalie STATI</i>	
INFRAȚIUNILE SĂVÂRȘITE PE PIAȚA VALORILOR MOBILIARE (art. 245, 245 ¹ , 245 ² CP RM): ANALIZĂ DE DREPT PENAL	183
<i>Sergiu BRÎNZA</i>	
EXAMINAREA UNOR CIRCUMSTANȚE AGRAVANTE ALE OMORULUI INTENȚIONAT: REFLECȚII ȘI SOLUȚII	201
Sociologie	
<i>Vasile ONICOV</i>	
MOTIVAȚIE-SATISFAȚIE-PERFORMANȚĂ	222
<i>Inga SÎNCHEVICI</i>	
FACTORII CARE INFLUENȚEAZĂ RELAȚIILE DIN CADRUL FAMILIEI TINERE	227
DIN REPUBLICA MOLDOVA	
Științe Politice și Administrative	
<i>Lora BADAN-MELNIC</i>	
DEOSEBIREA ÎNREGISTRĂRILOR AUDIO ȘI/SAU VIDEO DE ALTE MIJLOACE PROBANTE ÎN PROCESUL CIVIL	231

<i>Gheorghe GUȚU</i>	
CALITATEA DE FONDATOR AL SOCIETĂȚII CU RĂSPUNDERE LIMITATĂ	234
<i>Radj CĂRBUNE</i>	
CAMPANIA ELECTORALĂ: INDICATOR AL PRINCIPIILOR DEMOCRATICE	238
<i>Constantin MANOLACHE, Nicolae GHERBOVEI, Oleg HANGANU</i>	
TRANSFORMĂRILE SOCIAL-POLITICE SUB ASPECTUL CONSECINȚELOR MILITARE: ABORDARE TEORETICO-METODOLOGICĂ	241
<i>Veronica FRUNZĂ, Irina NICOLAESCU</i>	
ABORDĂRI TEORETICO-CONCEPTUALE CU PRIVIRE LA ROLUL MORALEI ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE	246
<i>Carolina BUDURIN, Svetlana CEBOTARI</i>	
SERVICIUL DIPLOMATIC ÎN SISTEMUL SERVICIULUI DE STAT DIN REPUBLICA MOLDOVA	252
Jurnalism și Științe ale Comunicării	
<i>Vitalina BAHNEANU</i>	
LIMBAJUL COLOCVIAL ȘI VALENȚELE IMAGINII CARISMATICE	257
<i>Vladimir MADAN</i>	
DISCURSUL POLITIC MEDIATIC ÎN ALEGERI	263
<i>Mariana TOACĂ</i>	
PRESA LOCALĂ INDEPENDENTĂ ÎN CONDIȚIILE SOCIETĂȚII ÎN TRANZIȚIE	268
<i>Mariana TOACĂ</i>	
TEMATICA SOCIALĂ ÎN PRESA LOCALĂ AUTOHTONĂ – MODALITĂȚI DE REFLECTARE	273
<i>Daniela SITARI</i>	
DELIMITĂRI NOȚIONALE ȘI CONCEPTUALE PRIVIND IMAGINEA SOCIALĂ	278
Recenzii	
<i>Marian-Nicu SPÎNU, Ramona LILE</i>	
FUNDAMENTUL SOCIOLOGIC AL CERCETĂRILOR DE MANAGEMENT ȘI MARKETING	283

Formatul 60×84¹/₈.
Coli de tipar 36,0. Coli editoriale 41,0.
Comanda 558. Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
Str. A.Mateevici, 60. Chişinău, MD 2009